

T.C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ERGENLERDE SİBER ZORBALIK VE MAĞDURİYETİ YORDAYAN RİSK
ETMENLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BÜTÜNCÜL BİR MODEL
ÖNERİSİ**

DOKTORA TEZİ

Yüksel EROĞLU

BURSA

Ekim, 2014

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ERGENLERDE SİBER ZORBALIK VE MAĞDURİYETİ YORDAYAN RİSK
ETMENLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BÜTÜNCÜL BİR MODEL
ÖNERİSİ**

Yüksel EROĞLU

**Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Doktora Unvanı Verilmesi İçin
Kabul Edilen Tezdir.**

Danışman
Prof. Dr. Sırrı AKBABA

BURSA
Ekim, 2014

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Yüksel EROĞLU

9/10/2014

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi” adlı Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Ad Soyad İmza
Yüksel EROĞLU

Danışman
Ad Soyad İmza
Prof.Dr. Sırrı AKBABA

Eğitim Bilimleri ABD Başkanı
Ad Soyad İmza
Prof.Dr. Murat ALTUN

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda 811121001 numaralı Yüksel EROĞLU'nun hazırladığı "Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi" konulu Doktora çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 20/10/2014 günü 11:00-15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **(başarılı/başarısız)** olduğuna **(oybirliği/oy çokluğu)** ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof.Dr.Sırrı AKBABA
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.Dr. Mehmet Engin DENİZ
Düzce Üniversitesi

Üye
Prof.Dr. Asude BİLGİN
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr. Reşat PEKER
Uludağ Üniversitesi

Üye
Yrd.Doç.Dr.Rahşan Siviş Çetinkaya
Uludağ Üniversitesi

ÖN SÖZ

Bu araştırmada sosyoekolojik kurama dayalı bütüncül model temel alınarak siber zorbalık ve mağduriyet için risk faktörlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın bir diğer amacını ise siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin belirlenmesi oluşturmuştur.

Öncelikle akademik kimlik oluşturma sürecinin önemli bir basamağı olarak kabul edilen doktora öğrenimim boyunca yetişmemde büyük katkıları bulunan, tezi yazmam sürecinde verdiği geribildirimlerle bana rehberlik eden ve en önemlisi Batıdan bilgi ithal edip durmak yerine kültürel dinamiklerden kaynaklanan bilimsel bilgi üretme konusunda benim gibi genç araştırmacıları cesaretlendiren ve bu konuda ürettiği eserlerle genç araştırmacılara vizyon kazandıran hocam sayın Prof.Dr.Sırrı Akbaba'ya çalışmanın tüm aşamasında gösterdiği özverilerden dolayı en derin saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum. Doktora öğrenimim boyunca ders aldığım tüm hocalarıma yetişmeme olan katkılarından dolayı teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum. Yine yüksek lisans tezinde kazandırdığı bilimsel birikimle doktora tezime dolaylı katkıları bulunan sayın Doç. Dr. Bayram Çetin ve Doç. Dr. Neşe Güler'e en içten saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Siber zorbalık kavramıyla tanışmamı sağlayan, akademik yaşamımda yol göstericiliğiyle beni daima destekleyen ve teşvik eden sayın Doç. Dr. Erkan Yaman'a en derin saygılarımı sunuyorum. Ayrıca ölçme araçlarını uygulamam sırasında ellerinden gelen hiçbir yardımı esirgemeyen tüm idarecilere ve rehber öğretmenlere teşekkürü bir borç bilirim. Ölçme araçlarını en içten şekilde cevaplayan, bilimsel bir araştırmaya katkıda bulunmanın heyecanını yürekten hisseden ve uygulama sırasında birbirlerini motive eden öğrencilere de teşekkür ediyorum.

Son olarak bugünlere gelmemi sağlayan, benden desteklerini esirgemeyen ve en zor zamanlarımda hep yanımda olan anneme, babama ve ağabeylerime sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Yüksel Eroğlu

ÖZET

Yazar	: Yüksel EROĞLU
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XXI+395
Mezuniyet Tarihi	: 30/10/2014
Tez	: Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi
Danışman	: Prof. Dr. Sırrı AKBABA

ERGENLERDE SİBER ZORBALIK VE MAĞDURİYETİ YORDAYAN RİSK ETMENLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BÜTÜNCÜL BİR MODEL ÖNERİSİ

Bu araştırmanın temel amacı siber zorbalık ve mağduriyet için risk faktörlerini belirlemektir. Bu amaçla oluşturulan bütüncül model sosyodemografik değişkenleri, kişiliği, saldırganlığı, özgeciliği, benlik tasarımı, anne ve baba niteliklerini, arkadaşlık niteliklerini, okul iklimini ve problemleri internet kullanımını içermektedir. Ayrıca bu çalışmada siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulan lojistik modelde bağımsız değişkenler olarak bütüncül modelde yer alan değişkenler kullanılmıştır. Son olarak olumlu arkadaşlık niteliğinin, anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici rol incelenmiştir. Araştırmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma Bursa'nın çeşitli liselerinde öğrenim gören 606 ergenle yürütülmüştür. Veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formu, Ergen Aile Süreci Ölçeği Anne ve Baba Formu, Arkadaşlık Niteliği Ölçeği, Özgecilik Ölçeği, Benlik Tasarımı Envanteri, Saldırganlık Ölçeği, Problemleri İnternet Kullanımı Envanteri Ergen Formu, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde hiyerarşik regresyon analizi ve çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Araştırma bulguları bütünleyici modelin hem siber zorbalığın hem de siber mağduriyetin % 47'sini açıkladığını göstermiştir. Bütünleyici modelde hem siber zorbalığı hem de siber mağduriyeti en çok açıklayan bağımsız değişken anne baba nitelikleridir. Anne baba nitelikleri siber zorbalığın %9'unu, siber mağduriyetin ise % 20'sini yordamıştır. Siber zorbalık statülerini birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayan bireylerden ayıran faktörleri belirlemek için kurulan lojistik modele göre problemleri internet kullanımının artması ve babanın izleme davranışının azalması

siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların tñmñ için risk faktörñdür. Diğer bir deyişle siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurlar problemlili internet kullanımı ve babanın izleme davranışının yetersiz olması yönñyle siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden farklılaşmaktadır. Son olarak olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiye düzenleyici rol oynamadığı görñlmüşür.

Anahtar Kelimeler: Bütñncñl model, siber mağduriyet, siber zorbalık.

ABSTRACT

Author : Yüksel EROĞLU
University : Uludag University
Field : Educational Sciences
Branch : Guidance and Psychological Counseling
Degree Awarded : PhD
Page Number : XXI+395
Degree Date : 30/10/2014
Thesis : Holistic Model Determining Risk Factors Which Predict Cyber Bullying and Victimization in Adolescents
Supervisor : Prof. Dr. Sırrı AKBABA

HOLISTIC MODEL DETERMINING RISK FACTORS WHICH PREDICT CYBER BULLYING AND VICTIMIZATION IN ADOLESCENTS

The basic purpose of this study is to determine risk factors for cyber bullying and victimization. Holistic model which is established for this purpose include sociodemographic variables, personality, aggression, altruism, self-concept, mother and father qualities, friendship quality, school climate, and problematic internet use. Furthermore, it is aimed to determine factors which distinguish cyber bullies, cyber victims, and cyber bully/victims between each other and individuals who are not involved in the three categories of cyber bullying. The variables which are placed on holistic model is utilized as independent variables in a logit model which is built for this purpose. Finally, the moderation role of positive friendship qualities in the relationship between mother and father qualities and cyber bullying and victimization is explored. Descriptive research design is used in this study. This research is done with 606 adolescents who go to different high schools in Bursa. The Personal Information Form, the Adolescent Family Process Measure, the Friendship Qualities Scale, the Altruism Scale, the Self-Concept Inventory, the Aggression Questionnaire, the Problematic Internet Use Inventory-Adolescent Form, the Personality Test based on Adjectives, and the Cyber Victimization and Bullying Scale is utilized as data gathering tools. Hierarchical regression analysis and multinomial logistic regression analysis are utilized for analyzing data.

Findings have indicated that holistic model explained 47 % of variance in both cyber bullying and victimization. Both cyber bullying and victimization is mostly explained by mother and father qualities in holistic model. 9 % of the cyber bullying and 20 % of the cyber victimization are explained by mother and father qualities. According to logit model, increases in problematic internet use and decreases in father monitoring behaviors are risk factors for cyber bullies, cyber victims, and cyber bully/victims. In other words, cyber bullies, cyber victims, and cyber bully/victims are

differentiated students who are not involved in the three categories of cyberbullying with respect to problematic internet use and ineffective father monitoring behavior. Finally, it is seen that positive friendship qualities do not moderate the relationship between mother and father qualities and cyber bullying and victimization.

Key words: Cyber bullying, cyber victimization, holistic model.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xx
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxi
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç.....	9
1.3. Önem.....	12
1.4. Varsayımlar.....	14
1.5. Sınırlılıklar.....	14
1.6. Tanımlar.....	14
BÖLÜM II: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	17
2.1. Saldırganlık.....	17
2.1.1. Saldırganlığın Tanımı.....	17
2.1.2. Saldırganlıkla İlişkili Kavramlar.....	18
2.1.3. Saldırganlık Türleri.....	19
2.1.4. Saldırganlığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar.....	22
2.1.4.1. İçgüdü kuramları.....	22
2.1.4.2. Sosyobiyolojik kuram.....	23
2.1.4.3. Biyolojik kuram.....	24
2.1.4.4. Engellenme-saldırganlık kuramı.....	25
2.1.4.5. Bilişsel çağrışım kuramı.....	26
2.1.4.6. Genel heyecansal uyarılma kuramı.....	28
2.1.4.7. Öğrenme kuramları.....	29
2.1.4.8. Sosyal etkileşim kuramı.....	30
2.1.4.9. Bilişsel şemalar kuramı.....	30
2.1.4.10. Sosyal bilgiyi işleme kuramı.....	32
2.1.4.11. Zihinsel çerçeve kuramı.....	33
2.1.4.12. Genel saldırganlık modeli.....	33
2.1.5. Saldırganlık, Şiddet, Zorbalık ve Siber Zorbalık İlişkisi.....	36
2.2. Siber Zorbalık.....	38
2.2.1. Siber Zorbalığın Tanımı.....	38
2.2.2. Siber Zorbalığın Özellikleri.....	40
2.2.2.1. Kimliğini Gizleme.....	40
2.2.2.2. Güç Dengesizliği.....	42
2.2.2.3. Sanal Alanın Yeterince Denetlenmemesi.....	43
2.2.2.4. Kısa Sürede Çok Sayıda Kişiye Ulaşılabilmesi.....	43

2.2.2.5. Siber Zorbalık İçeren Materyalin Saklanabilmesi	43
2.2.3. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Farklılıklar	44
2.2.4. Siber Zorbalık Türleri	47
2.2.4.1. Kızdırma	47
2.2.4.2. Çevrimiçi Taciz	47
2.2.4.3. Siber Tehdit	48
2.2.4.4. İftira	48
2.2.4.5. Başka Birisi Gibi Davranma	48
2.2.4.6. İfşa Etme	49
2.2.4.7. Dışlama	49
2.2.4.8. Diğer Siber Zorbalık Türleri	49
2.2.4.9. Siber Zorbalık Türleriyle İlgili Araştırmalar	50
2.2.5. Siber Zorbalıkta Kullanılan Araçlar	51
2.2.5.1. Anlık Mesajlaşma	51
2.2.5.2. Sosyal Paylaşım Siteleri	52
2.2.5.2.1. Facebook	52
2.2.5.2.2. Twitter	54
2.2.5.3. Elektronik Posta (E-posta)	55
2.2.5.4. Metin Mesajları	56
2.2.5.5. Bluetooth Zorbalığı	56
2.2.5.6. Sohbet Odaları	56
2.2.5.7. Blog	57
2.2.5.8. Anket Siteleri	58
2.2.5.9. Web Siteleri	58
2.2.5.10. Forumlar	59
2.2.5.11. Siber Zorbalıkta Kullanılan Araçlarla İlgili Araştırmalar	59
2.2.6. Siber Zorbalığın Yaygınlığı	61
2.2.7. Siber Zorbalığın Nedenleri	65
2.2.8. Siber Zorbalığın Etkileri	65
2.2.9. Siber Zorbalıkla Başa ıkma Stratejileri	70
2.2.10. Siber Zorbalığa İlişkin Sosyoekolojik Yaklaşıma Dayalı Bütüncül Bir Model nerisi	74
2.2.10.1. Siber Zorbalık ve Sosyodemografik Değişkenler	81
2.2.10.1.1. Siber Zorbalık ve Cinsiyet	81
2.2.10.1.2. Siber Zorbalık ve Yaş	83
2.2.10.1.3. Siber Zorbalık ve Sosyoekonomik Düzey	85
2.2.10.1.4. Siber Zorbalık ve Akademik Başarı	86
2.2.10.1.5. Siber Zorbalık ve Bilişim ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Sıklığı	86
2.2.10.1.6. Siber Zorbalık ve Yetişkin Denetimi	89
2.2.10.2. Siber Zorbalık ve Bireysel Nitelikler	90
2.2.10.2.1. Kişilik	91
2.2.10.2.1.1. Beş Faktör Kişilik Kuramı	93
2.2.10.2.1.2. Kişilik ve Siber Zorbalık	97
2.2.10.2.2. Özgecilik	98

2.2.10.2.2.1. Sosyal Davranış	99
2.2.10.2.2.2. Olumlu Sosyal Davranış	100
2.2.10.2.2.3. Özgeciliğin Tanımı	104
2.2.10.2.2.4. Özgecilik ve Siber Zorbalık	105
2.2.10.2.3. Benlik Tasarımı	107
2.2.10.2.3.1. Benlik Tasarımının Tanımı	107
2.2.10.2.3.2. Benlik Tasarımının Gelişimi	115
2.2.10.2.3.3. Benlik Tasarımı ve Siber Zorbalık	117
2.2.10.3. Siber Zorbalıkta Ebeveynlerle İlişkili Nitelikler	119
2.2.10.3.1. Zorbaların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri	120
2.2.10.3.2. Zorba/Mağdurların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri	121
2.2.10.3.3. Mağdurların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri	122
2.2.10.3.4. Zorba ve Mağdurların Kardeşleriyle İlişkileri	123
2.2.10.3.5. Siber Zorbalıkta Ebeveyn Nitelikleriyle İlgili Araştırmalar	123
2.2.10.4. Siber Zorbalıkta Akranlarla İlişkili Nitelikler	124
2.2.10.4.1. Zorbalıkta Akran İlişkilerine Yönelik Kuramsal Açıklamalar ..	124
2.2.10.4.1.1. Baskınlık Teorisi	125
2.2.10.4.1.2. Çekicilik Teorisi	125
2.2.10.4.1.3. Homophily Hipotezi	126
2.2.10.4.1.4. Zorbalıkta Akran İlişkilerine Yönelik Kuramsal Açıklamaların Değerlendirilmesi	126
2.2.10.4.2. Akranların Zorbalıkla İlişkili Rollerini	127
2.2.10.4.3. Zorbaların Akranlarla İlişkileri	128
2.2.10.4.4. Mağdurların Akran İlişkileri	130
2.2.10.4.5. Siber Zorbalıkta Akran Nitelikleriyle İlgili Araştırmalar	131
2.2.10.5. Okul İklimi	133
2.2.10.5.1. Okul İkliminin Tanımı	133
2.2.10.5.2. Olumlu Okul İklimi	134
2.2.10.5.3. Olumsuz Okul İklimi	135
2.2.10.5.4. Öğretmen-Öğrenci İletişimi	136
2.2.10.5.5. Öğrenci-Öğrenci İletişimi	137
2.2.10.5.6. Okul İklimi ve Siber Zorbalık	138
2.2.10.6. Problemler İnternet Kullanımı	140
2.2.10.6.1. Problemler İnternet Kullanımının Tanımı	140
2.2.10.6.2. Problemler İnternet Kullanımına İlişkin Risk Faktörleri	147
2.2.10.6.3. Problemler İnternet Kullanımına İlişkin Tanı Ölçütleri	152
2.2.10.6.3.1. Goldberg'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Madde Bağımlılığı	153
2.2.10.6.3.2. Young'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Patolojik Kumar Oynama	154
2.2.10.6.3.3. Beard ve Wolf'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Patolojik Kumar Oynama	154
2.2.10.6.3.4. Ko, Yen, C. C. Chen, S. H. Chen ve Yen'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Dürtü-Kontrol Bozuklukları, Madde Bağımlılığı ve Hasta Görüşleri	155

2.2.10.6.3.5. Shapira, Goldsmith, Keck, Khosla ve Mc Elroy'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Dürtü-Kontrol Bozukluğu.....	156
2.2.10.6.3.6. Griffiths'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Gözlenen Duygu, Düşünce ve Davranışlar	157
2.2.10.6.4. Problemlı İnternet Kullanımının Etkileri	157
2.2.10.6.4.1. Problemlı İnternet Kullanımının Bireysel Yaşama Etkileri.	158
2.2.10.6.4.2. Problemlı İnternet Kullanımının Sosyalleşmeye Etkileri	159
2.2.10.6.4.3. Problemlı İnternet Kullanımının Fiziksel Etkileri	161
2.2.10.6.4.4. Problemlı İnternet Kullanımının Akademik Başarıya Etkileri	161
2.2.10.6.4.5. Problemlı İnternet Kullanımının Ruh Sağlığına Etkileri	162
2.2.10.6.4.6. Problemlı İnternet Kullanımının Aile Yaşamına Etkileri	164
2.2.10.6.5. Problemlı İnternet Kullanımını Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar	165
2.2.10.6.5.1. Young'un Dört Kategori Kuramı.....	165
2.2.10.6.5.2. Grohol'un Üç Aşamalı Problemlı İnternet Kullanımı Modeli.....	168
2.2.10.6.5.3. Hall ve Parson'un İnternet Davranış Bağımlılığı Modeli	170
2.2.10.6.5.4. Suler'in Sekiz Faktör Modeli.....	171
2.2.10.6.5.5. Davis'in Bilişsel-Davranışçı Modeli	173
2.2.10.6.6. Problemlı İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık	179
2.3. İlgili Araştırmalar	180
2.3.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	180
2.3.2. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	183
BÖLÜM III: YÖNTEM	188
3.1. Araştırmanın Modeli	188
3.2. Evren ve Örneklem	189
3.3. Veri Toplama Araçları	195
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	196
3.3.2. Ergen Aile Süreci Ölçeği	196
3.3.3. Arkadaşlık Niteliği Ölçeği.....	197
3.3.4. Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği.....	198
3.3.5. Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği-Ergen	200
3.3.6. Saldırganlık Ölçeği.....	201
3.3.7. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi	203
3.3.8. Özgecilik Ölçeği.....	204
3.3.9. Benlik Tasarımı Envanteri.....	207
3.3.10. Okul İklimi Ölçeği.....	209
3.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi.....	211
BÖLÜM IV: BULGULAR VE YORUM	215
4.1. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Sosyodemografik Değişkenler Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	215
4.1.1. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	215

4.1.2. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	217
4.1.3. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	220
4.1.4. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	222
4.1.5. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Annenin Eğitim Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	225
4.1.6. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Babanın Eğitim Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	228
4.1.7. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	236
4.1.8. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Algılanan Akademik Başarıya Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	239
4.1.9. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	242
4.1.10. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	245
4.1.11. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular....	248
4.1.12. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular....	250
4.1.13. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular.....	252
4.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyetle Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları	254
4.3. Bütünleyici Modelin Analizi.....	261
4.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne ve Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Arasındaki İlişkilerdeki Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulgular.....	300
4.5. Siber Zorbalık Statüleri İçin Risk Faktörleri.....	304
BÖLÜM V: TARTIŞMA ve ÖNERİLER	322
5.1. Sosyodemografik Değişkenler ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet.....	322
5.1.1 Cinsiyet ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	322
5.1.2. Yaş ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	324
5.1.3. Sınıf Düzeyi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	325
5.1.4. Ailenin Aylık Ortalama Geliri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	326
5.1.5. Annenin Eğitim Durumu ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	327
5.1.6. Babanın Eğitim Düzeyi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet.....	327
5.1.7. Anne-Babanın Birliktelik Durumu ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	328
5.1.8. Algılanan Akademik Başarı ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet.....	329
5.1.9. İnternet Kafeye Gitme Sıklığı ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet.....	330
5.1.10. Haftalık İnternet Kullanma Süresi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	330
5.1.11. Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	331
5.1.12. Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet.....	332
5.1.13. Filtre Programı Kullanma ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet	333
5.2. Bütüncül Modellerle İlgili Tartışma.....	333
5.2.1. Siber Zorbalıkla İlgili Bütüncül Model	333

5.2.2. Siber Mağduriyetle İlgili Bütüncül Model	338
5.3.Siber Zorbalık Statülerine İlişkin Risk Faktörleri	342
5.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne ve Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Arasındaki İlişkilerde Oynadığı Düzenleyici Etkiye İlişkin Tartışma	346
5.5. Öneriler	348
KAYNAKÇA.....	352
EKLER.....	386
EK 1: Valilik Onayı	386
EK 2: Veri Toplama Araçları.....	387
ÖZ GEÇMİŞ.....	395

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
<i>Tablo 2.2.10.1. Ergenlerde Şiddete Yol Açan Risk Faktörleri .....</i>	76
<i>Tablo 2.2.10.2.1.1.1. Beş Faktör Kişilik Modelinin Temel Boyutları.....</i>	94
<i>Tablo 3.2.1. Araştırmanın Çalışma Evrenini Oluşturan Öğrencilerin Dağılımı.....</i>	190
<i>Tablo 3.2.2. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Dağılımı.....</i>	191
<i>Tablo 3.2.3. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Siber Zorbalık Statülerine İlişkin Dağılımı .....</i>	192
<i>Tablo 3.2.4. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri.....</i>	193
<i>Tablo 4.1.1.1. Siber Zorbalık Puanlarının Cinsiyete Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	215
<i>Tablo 4.1.1.2. Siber Zorbalık Puanlarının Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....</i>	216
<i>Tablo 4.1.1.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Cinsiyete Göre Normallik Testi Sonuçları .....</i>	216
<i>Tablo 4.1.1.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....</i>	217
<i>Tablo 4.1.2.1. Siber Zorbalık Puanlarının Yaşa Göre Normallik Testi Sonuçları.....</i>	217
<i>Tablo 4.1.2.2. Siber Zorbalık Puanlarının Yaşa Göre Levene F Testi Sonuçları .....</i>	218
<i>Tablo 4.1.2.3. Siber Zorbalık Puanlarının Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları .....</i>	218
<i>Tablo 4.1.2.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaşa Göre Normallik Testi Sonuçları ..</i>	219
<i>Tablo 4.1.2.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaşa Göre Levene F Testi Sonuçları....</i>	219
<i>Tablo 4.1.2.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları .....</i>	219
<i>Tablo 4.1.3.1. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Normallik Testi Sonuçları .....</i>	220
<i>Tablo 4.1.3.2. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Levene F Testi Sonuçları .....</i>	220
<i>Tablo 4.1.3.3. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları .....</i>	221
<i>Tablo 4.1.3.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Normallik Testi Sonuçları .....</i>	221
<i>Tablo 4.1.3.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Levene F Testi Sonuçları .....</i>	222
<i>Tablo 4.1.3.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları .....</i>	222
<i>Tablo 4.1.4.1. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Normallik Testi Sonuçları .....</i>	223

<i>Tablo 4.1.4.2. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	223
<i>Tablo 4.1.4.3. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	224
<i>Tablo 4.1.4.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	224
<i>Tablo 4.1.4.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	225
<i>Tablo 4.1.4.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	225
<i>Tablo 4.1.5.1. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	226
<i>Tablo 4.1.5.2. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	226
<i>Tablo 4.1.5.3. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	227
<i>Tablo 4.1.5.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	227
<i>Tablo 4.1.5.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	228
<i>Tablo 4.1.5.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	228
<i>Tablo 4.1.6.1. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	229
<i>Tablo 4.1.6.2. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	229
<i>Tablo 4.1.6.3. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	230
<i>Tablo 4.1.6.4. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	230
<i>Tablo 4.1.6.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	233
<i>Tablo 4.1.6.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları</i>	233
<i>Tablo 4.1.6.7. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	234
<i>Tablo 4.1.6.8. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	234
<i>Tablo 4.1.7.1. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	236
<i>Tablo 4.1.7.2. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	237

<i>Tablo 4.1.7.3. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	237
<i>Tablo 4.1.7.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	238
<i>Tablo 4.1.7.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	238
<i>Tablo 4.1.7.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	239
<i>Tablo 4.1.8.1. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	239
<i>Tablo 4.1.8.2. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	240
<i>Tablo 4.1.8.3. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	240
<i>Tablo 4.1.8.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	241
<i>Tablo 4.1.8.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	241
<i>Tablo 4.1.8.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	241
<i>Tablo 4.1.9.1. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	242
<i>Tablo 4.1.9.2. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	242
<i>Tablo 4.1.9.3. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	243
<i>Tablo 4.1.9.4. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	243
<i>Tablo 4.1.9.5. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	244
<i>Tablo 4.1.9.6. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	244
<i>Tablo 4.1.10.1. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Suresi Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	245
<i>Tablo 4.1.10.2. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Suresi Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	245
<i>Tablo 4.1.10.3. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Suresi Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları</i>	246
<i>Tablo 4.1.10.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Suresi Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	247
<i>Tablo 4.1.10.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Suresi Açısından Levene F Testi Sonuçları</i>	247

<i>Tablo 4.1.10.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları</i>	248
<i>Tablo 4.1.11.1. Siber Zorbalık Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesine Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	248
<i>Tablo 4.1.11.2. Siber Zorbalık Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	249
<i>Tablo 4.1.11.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	249
<i>Tablo 4.1.11.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	250
<i>Tablo 4.1.12.1. Siber Zorbalık Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesine Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	250
<i>Tablo 4.1.12.2. Siber Zorbalık Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	251
<i>Tablo 4.1.12.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	251
<i>Tablo 4.1.12.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	252
<i>Tablo 4.1.13.1. Siber Zorbalık Puanlarının Filtre Programı Kullanma Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları</i>	252
<i>Tablo 4.1.13.2. Siber Zorbalık Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	253
<i>Tablo 4.1.13.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Normallik Testi Sonuçları</i>	253
<i>Tablo 4.1.13.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	254
<i>Tablo 4.2.1. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi</i>	255
<i>Tablo 4.2.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişkilere ait Pearson ve Nokta Çift Serili Korelasyon Analizi Sonuçları</i>	260
<i>Tablo 4.2.3. Siber Zorbalık ve Mağduriyet ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişkilere ait Eta Korelasyon Katsayıları</i>	260
<i>Tablo 4.3.1. Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	264
<i>Tablo 4.3.2. Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	281

<i>Tablo 4.4.1. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne Nitelikleri ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	302
<i>Tablo 4.4.2. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	302
<i>Tablo 4.4.3. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne Nitelikleri ile Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	303
<i>Tablo 4.4.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Baba Nitelikleri ile Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	303
<i>Tablo 4.5.1. Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünülen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar ....</i>	306
<i>Tablo 4.5.2. Model Uyum Bilgisi, Uyum İyiliği ve Pseudo R²</i>	314
<i>Tablo 4.5.3. Tahmin Edilen Modele İlişkin Sınıflama Tablosu</i>	315
<i>Tablo 4.5.4. Tahmin Edilen Modele İlişkin Olabilirlik Oran Testleri</i>	316
<i>Tablo 4.5.5. Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları</i>	318

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

<i>Şekil 2.1.5.1. Zorbalık, Saldırganlık ve Şiddet İlişkisi.....</i>	<i>36</i>
<i>Şekil 2.2.10.1. Sosyoekolojik Modele göre Zorbalığı Etkileyen Etmenler.....</i>	<i>77</i>
<i>Şekil 2.2.10.4.2.1. Ergenlerin Zorbalık Olaylarında Alabileceği Roller.....</i>	<i>127</i>
<i>Şekil 2.2.10.6.5.2.1. Grohol'ün Problemlı İnternet Kullanımı Modeli.....</i>	<i>169</i>
<i>Şekil 2.2.10.6.5.5.1. Davis'in Bilişsel-Davranışçı Problemlı İnternet Kullanım Modeli.....</i>	<i>175</i>

KISALTMALAR LİSTESİ

- MSN** : Microsoft Network
- IRC** : Internet Relay Chat
- MUDs** : Multi User Domains (Çok Kullanıcı Alanlar)
- MMORPGs** : Massively Multiplayer Role Playing Games (Çok Oyunculu Devasa Çevrimiçi Rol Yapma Oyunları)

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

İçinde bulunduğumuz dönemin en belirgin özelliklerinden birisi teknolojiye baş döndürücü gelişmeler yaşanmasıdır. Teknolojide yaşanan baş döndürücü gelişmeler bireylerin yaşamında önemli değişiklikler olmasına yol açmıştır. Görsel ve yazılı basında çıkan haberler bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden en çok etkilenen kesimlerden birisinin ergenler olduğunu göstermektedir. Bu gelişmeler ergenlere yeni arkadaşlıklar kurma; bilgiye kısa sürede ulaşma ve paylaşma; oyun oynayarak, film izleyerek veya müzik dinleyerek eğlenme; farklı kültürlerde yaşayan bireylerle tanışarak çeşitli kültürleri tanıma şansı yakalama ve kendini keşfetme konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin getirdiği bu kolaylıkların yanında aşırı ve denetimsiz kullanımının çeşitli sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bu sorunlar pornografi, sanal ortamda tanıştığı kişilerle yüz yüze buluşma, bilişim ve iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımından dolayı okul başarısının düşmesi, sanal arkadaşlıkları gerçek yaşamdaki sosyal ilişkilere tercih etme, kişisel bilgilerini sanal ortamda paylaşma ve sanal ortamı uyuşturucu alışverişi amacıyla kullanmayı içermektedir. Örneğin birçok insanın üye olduğu bir sosyal paylaşım sitesi olan Facebook'ta, sentetik uyuşturucu olarak adlandırılan ve Türkiye'nin gündemini sıkça meşgul eden bonzai satışının yapıldığı ve bağımlıların bir araya gelerek iletişim kurduğu birçok sanal grup bulunmaktadır.

Ergenlerin teknolojiye olan yakın ilgileri buna bağlı olarak bilişim ve iletişim teknolojilerini diğer yaş gruplarından daha fazla kullanmaları ve henüz psikolojik olgunluğa erişmemiş olmaları, bu gelişim dönemindeki bireyleri internetin yol açtığı olumsuz sonuçlar açısından potansiyel bir risk grubu haline getirmektedir (Ceyhan, 2008).

Bilişim ve iletişim teknolojilerine erişimin artması çocuk ve ergenler arasında eskiden beri görülen ve okul iklimini olumsuz yönde etkileyen şiddet ve zorbalığın sanal ortama taşınmasına neden olmuştur. Bu durum ergenler arasında siber zorbalık adı verilen yeni bir zorbalık türünün görülmesine yol açmıştır. Siber zorbalık, bir birey veya grubun bilişim ve iletişim teknolojilerini diğer bireylere zarar vermek amacıyla tekrarlayıcı biçimde ve kötü niyetle kullanması olarak tanımlanmaktadır (Belsey, 2008).

Siber zorbalık içeren eylemlere örnek olarak; nedensiz yere bir kişiyi sohbet odasından atma, cep telefonu ile gizlice utanç verici fotoğraflarını çekme, birisini kötüleyen ya da utandıran web sayfaları hazırlama, mağduru web sayfasına ya da bloglarına incitici, küçük düşürücü, tehdit edici mesajlar ya da resimler ekleme, kameralı cep telefonları aracılığı ile mağdurların uygunsuz görüntülerini anında internete yönlendirme, mağdura ilişkin dedikodular yayma ve mağduru kasıtlı olarak sanal ortamda düzenlenen etkinliklerden dışlama verilebilir (Erdur-Baker ve Topçu, 2008; Hinduja ve Patchin, 2010). Siber zorbalık içeren eylemler elektronik posta, tartışma grupları, metin mesajları, cep telefonu kameraları, anlık mesajlaşma, web siteleri, sohbet odaları, sosyal paylaşım siteleri, bloglar, görüntülü mesaj servisi, video görüntüleri ve çevrimiçi kişisel anket siteleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Shariff ve Gouin, 2006).

Siber zorbalık çeşitli yönleriyle geleneksel zorbalıktan ayrılmaktadır. Sanal ortamda kimliğini gizleme (anonymity), mağdur nerede olursa olsun istediği her an her yerde onunla iletişim kurma, kısa sürede birçok kişiye ulaşabilme, mağduru inciten materyali uzun süre diğer insanların erişimine açık halde tutabilme ve yüz yüze iletişimin içerdiği öğelerden kendini soyutlayabilme olanaklarının bulunması, siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan daha tehlikeli hale getirmekte ve kontrolünü güçlendirmektedir (Belsey, 2008; Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Shariff, 2008; Suler, 2004). Bu bağlamda Smith ve diğerleri (2008) siber zorbalığın, mağdurlar açısından video ve resimler kullanıldığında ve kişisel açıdan tehdit edici öğeler içerdiğinde (örneğin şantaj durumunda) geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı sonuçlara yol açtığını bulmuştur.

Erdur-Baker, Yerin-Güneri ve Akbaba-Altun (2006) tarafından son 6 yıllık gazete haberlerinin derlendiği araştırmada ergenlerin şiddete yönelik davranışlarının nedenleri arasında son yıllarda yaygınlaşan bilişim ve iletişim teknolojilerinin önemli rol oynadığı, fiziksel ortamdaki kavgaların önce sohbet odasında ya da MSN'de

başladığı, oradan fiziksel dünyaya yayıldığı ve yaralama, bıçaklama ve hatta cinayetle sonuçlandığı bildirilmiştir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin ergenlerin şiddet içerikli davranışlarının önemli nedenlerinden birisi olarak ortaya çıkması araştırmacıları siber zorbalığı incelemeye yöneltmiştir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde gerçekleştirilen araştırmalardan elde edilen sonuçlar, siber zorbalığın sadece belli ülkeler için değil, neredeyse tüm ülkeler için bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Ybarra ve Mitchell (2004b) düzenli internet kullanan ve yaşları 10 ile 17 arasında değişen katılımcılarla yaptığı araştırmada siber zorba oranını % 15 olarak bulmuştur. Bu araştırmada katılımcıların % 14'ünün çevrimiçiye kaba yorumlar yaptığı ve % 1'inin internetteyken birisini utandırdığı belirlenmiştir. Aynı araştırmada siber zorbalığın cinsiyetler açısından değişmediği ancak yaşla birlikte arttığı görülmüştür.

Syts (2004) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık yapma oranı % 34 olarak bulunmuştur. Söz konusu araştırmada kızların % 37'sinin ve erkeklerin % 28'inin siber zorbalık yaptığı belirlenmiş, ancak kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. 13-18 yaş arasındaki öğrencilerle yapılan bir başka araştırmada da katılımcıların % 49'unun siber mağdur olduğu, % 21'inin ise siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Lazuras, Barkoukis, Ourda ve Tsorbatzoudis (2013) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 32'sinin siber zorbalığa maruz kaldığı veya tanıklık ettiği, % 12,5'inin ise siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir.

Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi bilişim ve iletişim teknolojileri ergenler arasında gittikçe yaygınlaşmaktadır. Okullarda internet erişiminin sağlanması, internet kafelerin yaygınlığı ve ailelerin kendi olanaklarıyla çocuklarına cep telefonu, bilgisayar ve internet erişimini sağlamaya çalışmaları, sosyoekonomik düzey gözetmeksizin, ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerine erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerinden olumlu olarak faydalanmalarının yanı sıra bazı olumsuz sonuçlarla karşılaşmalarına da yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da ülkemizde araştırmacılar son yıllarda siber zorbalık ve mağduriyet ile ilgili araştırmalara odaklanmışlardır (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Siber zorbalıkla ilgili ülkemizde ilk araştırma Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından yapılmıştır. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) bilişim ve iletişim teknolojilerini sıklıkla kullanan 14-19 yaş arasındaki öğrencilerin siber zorbalık yaptığını rapor

etmiştir. Arıçak ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada Türk öğrencilerin siber zorbalık yapma oranı % 36 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada siber mağdurların oranı % 6, siber zorba/mağdurların oranı ise % 24 olarak belirlenmiştir. Diğer bir araştırmada lise öğrencilerinin % 48'inin siber zorbalık yaptığı saptanmıştır (Topçu, 2008). Ayas (2011) ortaöğretim öğrencileri ile yaptığı araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin % 16'sının siber zorbalık yaptığını, % 17'sinin de siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Turan, Polat, Karapirli, Uysal ve Turan (2011) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 60'ının siber zorbalığa maruz kaldığı saptanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Dilmaç (2009) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin % 22, 5'inin hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa karıştığı, % 55, 3'ünün ise en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldığı bildirilmiştir. Arıçak (2009) ise üniversite öğrencilerinin % 20'sinin hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığını, % 54'ünün ise hayatında en az bir kez siber zorbalığa uğradığını ifade etmiştir.

Siber zorbalığın okul yaşamına etkilerini inceleyen araştırmalar siber mağdurların notlarının birden bire düştüğünü (Beran ve Li, 2007), çok fazla devamsızlık yaptıklarını, okuldan kaçtıklarını (Katzner, Fetchenhauer ve Belschak, 2009; Raskauskas ve Stoltz, 2007) ve okulu güvenilir bir yer olarak algılamadıklarını (Varjas, Henrich ve Meyers, 2009) ortaya koymuştur. Siber mağdurların notlarının birden bire düşmesinin derslere yoğunlaşamamalarından ve kendilerini çaresiz ve dışlanmış hissetmelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Beran ve Li, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006). Ybarra, Diener-West ve Leaf (2007) yoğun biçimde siber zorbalığa maruz kalmanın okuldan kaçma, okulu bırakma, okula silah getirme ve tutuklanmayla ilişkili olduğunu bulmuştur. Ybarra ve diğerleri (2007) ayrıca siber zorbalığa maruz kalmanın silah getirmeyi sekiz kat arttırdığını rapor etmiştir.

Siber zorbalığa maruz kalmanın çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğu dikkati çekmektedir. Siber mağdurlar depresyon (Ybarra, Alexander ve Mitchell, 2005), sosyal kaygı (Dempsey, Sulkowski, Nichols ve Storch, 2009), düşük öz-saygı (Katzner ve diğerleri, 2009), alkol ve uyuşturucu kullanma (Ybarra, Espelage ve Mitchell, 2007) gibi psikososyal sorunlardan yakınmaktadır. Siber mağdurların ayrıca yoğun duygusal stres (Patchin ve Hinduja, 2006) yaşadıkları, kendilerini çaresiz ve dışlanmış hissettikleri (Hinduja ve Patchin, 2010) ve siber zorbaya ve izleyicilere karşı yoğun öfke duydukları (Şahin, Sarı, Özer ve Er, 2010) belirlenmiştir. Arıçak (2009) siber zorbalığın

ve mağdurların, siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerle karşılaştırıldığında, daha fazla psikiyatrik belirti gösterdiğini bulmuştur. Leishman (2002) ise siber zorbalığa maruz kalanların gösterdiği başlıca psikolojik sorunların aşağılanmışlık duygusu, yalnızlık ve intihar etmeyi düşünme olduğunu rapor etmiştir. Benzer biçimde Hinduja ve Patchin (2010) siber zorbalığın stres yaratıcı yaşam koşullarıyla birleştiğinde bireylerin intihar etmeye kadar varabilen sorunlar yaşamasına yol açtığını bildirmiştir.

Siber zorbalığa maruz kalmanın yanında siber zorbalık yapmanın da çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Arıcak (2009) diğer bireylere yönelik düşmanca duygular taşınmanın ve psikotizmin siber zorbalık yapmayı arttırdığını ortaya koymuştur. Pornari ve Wood (2010) benzer biçimde siber zorbalıkların yoğun öfke duygusu yaşayan bireyler olduğunu bildirmiştir. Özetle, araştırmalardan elde edilen bulgular, hem siber zorbalığa maruz kalmanın hem de siber zorbalık yapmanın çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalar, basında çıkan haberler bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımının öncelikle çocuk ve gençler arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Bu yaygınlığa paralel olarak da siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorbalık yapma oranlarının arttığı gözlenmektedir. Bu durum öğrencilerin akademik başarılarını, toplumsal, fiziksel, ahlaki ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde okullarda bilgi teknolojisi sınıflarının ve bilgisayar laboratuvarlarının yaygınlaşmaya başlamasıyla daha çok öğrenciye daha sık internet erişimi sağlandığı göz önüne alınırsa, bu sorunun yakın zamanda daha da kaygı verici boyutlara ulaşacağı düşünülmektedir. Tüm bunlar birarada değerlendirildiğinde, siber zorbalığın doğasıyla çocuk ve gençleri siber zorba olmaya iten nedenlerin ve mağdurların durumunun incelenmesini amaçlayan araştırmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Son yıllarda yurtdışında siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan etmenleri inceleyen araştırmaların (Casas, Del Rey ve Ortega-Ruiz, 2013; Lazuras ve diğerleri, 2013; Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla ve Daciuk, 2012) sorunu görece bütüncül bir biçimde incelemeye yöneldiği görülmektedir. Diğer bir deyişle bu araştırmalar, siber zorbalık ve mağduriyeti çok boyutlu incelemeyi amaçlamaktadır. Örneğin Casas ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada geleneksel zorbalık ve siber zorbalığı birleştiren ve ayıran faktörler incelenmiştir. Araştırmada ilk olarak empati ve okul ikliminin (olumlu ve olumsuz akran etkileşimi, öğretmen desteği, okulda beklenti ve

kuralların tutarlılığı ve açıklığı, okula ilişkin güvenlik sorunları) geleneksel zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir. Geleneksel zorbalık, saldırganlık ve mağduriyet olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Araştırma bulguları okul iklimine ilişkin değişkenlerin ve empatinin geleneksel zorbalığı yordadığını göstermiştir. Araştırmada önemli sayılabilecek bir diğer bulgu olumlu ve olumsuz akran etkileşiminin zorbalıkla karşılıklı ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir.

Casas ve diğerlerinin (2013) araştırmasında ikinci olarak internet bağımlılığı ve bilgi kontrolünün siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre hem internet bağımlılığı hem bilgi kontrolü siber zorbalığı yordamaktadır. Araştırmada son aşamada ise okul iklimi, internet bağımlılığı, bilgi kontrolü ve geleneksel zorbalığın birlikte siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi araştırılmıştır. Bu aşamada da zorbalık ve siber zorbalığın her ikisi de saldırganlık ve mağduriyet olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Okul ikliminin bütün boyutlarının geleneksel zorbalığı yordadığı, siber zorbalığı ise yalnızca olumlu akran deneyiminin ve okul güvenliğine ilişkin sorunların yordadığı görülmüştür. Bu aşamada ayrıca geleneksel zorbalığın kendisinin siber zorbalığı yordadığı belirlenmiştir. Son olarak internet bağımlılığının siber zorbalığın daha çok saldırganlık, bilgi kontrolünün ise daha çok mağduriyet boyutu ile ilişkili olduğu bildirilmiştir.

Türkiye’de siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan etmenleri belirlemeyi amaçlayan araştırmalar incelendiğinde bütüncül bir bakış açısı benimsemedikleri, bütünün yalnızca bir parçasına yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan araştırmaları gözden geçirmek yararlı olacaktır. Örneğin Çelik, Atak ve Ergüzen (2012) yalnızca kişiliğin, Dilmaç (2009) ise yalnızca psikolojik ihtiyaçların siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisini incelemiştir. Diğer araştırmalarda (Batmaz, 2012; Bingöl, 2013; Çetin, Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2011; Çetin, Eroğlu, Peker, Akbaba ve Pepsöy, 2012; Çifçi, 2010; Dilber, 2013; Dilmaç ve Aydoğan, 2010; Ekşi, 2012; Erdur-Baker, 2010; Eroğlu, 2011; Özbay, 2013; Özel, 2013; Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2012; Soydaş, 2011; Topçu, 2008; Türkoğlu, 2013; Usta, 2013) da siber zorbalık ve mağduriyetin sınırlı sayıda değişkenle açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Lattanner (2014) tarafından yapılan siber zorbalıkla ilgili meta analiz çalışmasında bireysel nitelikler, akran ilişkileri, ebeveyn nitelikleri, okul iklimi, siber zorbalığın gerçekleştiği bağlam ve içinde yaşanan kültür boyutlarında kuramsal ve görgül bilgi birikiminin sağlandığı belirtilmektedir. Söz

konusu araştırmacılara göre bu aşamadan sonra yapılması gereken var olan kuramsal bilgiyi çok boyutlu modellerle sınamaktır. Bu aşamada elde edilecek olan bütüncül bakış açısı siber zorbalıkla mücadeleyi amaçlayan ulusal ve uluslararası eylem ve çalışmaların eşgdmlenmesinde kullanılacaktır.

Bu bağlamda bu araştırmada sosyodemografik değişkenleri, bireysel değişkenleri, anne ve baba niteliklerini, arkadaşlık niteliklerini, okul iklimini ve problemlili internet kullanımını içeren bütüncül modelin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi incelenecektir. Bütüncül modelin oluşturulmasında sosyoekolojik yaklaşım temel alınmıştır. Sosyoekolojik yaklaşım saldırganlığın farklı alt sistemler (ğrenci, aile, okul, akran grubu) arasındaki etkileşim sonucunda meydana geldiğini ifade etmektedir. Sosyoekolojik yaklaşım, saldırganlığın, bireysel niteliklerle saldırganlığın meydana geldiği fiziksel ve sosyal bağlamın özelliklerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını ne sürmektedir. Bu noktada sosyoekolojik kuram bireysel özelliklerle evre ve bağlama özgü değişkenlerin bir deti olarak tanımlanmaktadır (Goldstein, 1994). Etkileşimsel anlayışı temel alan sosyoekolojik modeller, ergenlikte saldırganlığın gelişiminde bireysel özellikler, ailesel faktörler, arkadaşlık nitelikleri, okula ilişkin etmenler ve diğer bağlama özgü boyutların tek başlarına değil karşılıklı etkileşim içerisinde rol aldığını ifade etmektedir (Bauman, 2009).

Sosyodemografik değişkenler boyutunda cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, ebeveyn denetimi, okul personelinin denetimi, filtre programı kullanma ve algılanan akademik başarı yer almaktadır.

Bireysel değişkenler boyutunda kişilik, saldırganlık, özgecilik ve benlik tasarımının siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi ele alınacaktır. Kişilik değişkeni dışa dönüklük, deneyime açıklık, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık ve sorumluluk olmak üzere beş boyutu içermektedir. Saldırganlık fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutlarından oluşmaktadır. Bireysel değişkenler boyutunda ele alınacak bir diğer değişken zgecildir. Bireysel değişkenler kategorisinde son olarak benlik tasarımı değişkeninin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi araştırılacaktır. Benlik tasarımı değişkeni olumlu ve olumsuz benlik tasarımı boyutlarını kapsamaktadır.

Bütünleyici modelin ikinci aşamasında anne ve baba niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi incelenecektir. Anne ve baba nitelikleri

yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü boyutlarında ele alınacaktır. Bütünleyici modelin üçüncü aşamasında arkadaşlık niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyeti yordayıp yordamadığı ve yorduyorsa ne oranda yordadığı araştırılacaktır. Arkadaşlık niteliği olumlu ve olumsuz arkadaşlık niteliği boyutlarında değerlendirilecektir. Bütünleyici modelin dördüncü aşamasında okul ikliminin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi incelenecektir. Okul iklimi; destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi boyutlarından oluşmaktadır. Bütünleyici modelin son aşamasında ise problemlerli internet kullanımının siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı rolü ortaya çıkarılacaktır.

Problemlerli internet kullanımı; yüz yüze iletişim yerine sanal iletişimin tercih edilmesini, sosyal yalıtımdan dolayı yakın ilişkilere zarar verilmesini, internete sürekli daha fazla ve günlük yaşamın gerektirdiği davranışları aksatacak şekilde girme isteğini, zihnin sürekli internetle meşgul olmasını, aşırı kullanımı ve internete ulaşamadığında sinirli ve saldırgan davranışlar gösterilmesini içermektedir (Beard ve Wolf, 2001).

Bu araştırma kapsamında ayrıca olumlu arkadaşlık niteliklerinin, ebeveyn nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkideki düzenleyici rolü incelenmiştir. Burada ilk sosyalleşme ortamı aile olduğu için ebeveyn nitelikleri bağımsız değişken olarak seçilmiştir (Derzon ve Lipsey, 2000). Ancak ergenlik döneminde birey, arayış içindedir ve “Ben kimim?” sorusu ergen için çok önemli hale gelir. Ergen, bu soruyu cevaplarken, anne-babasından çok, arkadaşlarından etkilenmektedir. Arkadaşlarının etkilerine açık hale gelen ergen, arkadaşları istediği için antisosyal davranışlar gösterebilir (Senemoğlu, 2007). Bu bulgular aynı zamanda olumlu arkadaş niteliklerini yüksek olarak algılayan ergenlerde düşük anne ve baba niteliklerinin etkisinin azalacağı ve bu kişilerin siber zorbalık ve mağduriyete karışma olasılığının düşeceği şeklinde de yorumlanabilir. Diğer bir deyişle arkadaşlık niteliklerinin ergenlikte önem kazanmasından hareketle siber zorbalık ve mağduriyete karışmada düşük anne ve baba niteliklerinden kaynaklanan olumsuzlukları azaltmada olumlu arkadaşlık niteliklerinin etkili olacağı ileri sürülebilir.

Siber zorbalığa ilişkin araştırmaların genellikle siber zorba ve mağdurlara odaklandığı görülmektedir. Siber zorba/mağdurların dâhil edildiği yalnızca iki araştırmaya rastlanmıştır (Mishna ve diğerleri, 2012; Sourander ve diğerleri, 2010; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Bu araştırmaların her ikisi de çeşitli özellikler açısından siber zorba/mağdurların, zorba ve mağdurlardan farklılaştığını göstermektedir. Ayrıca

geleneksel zorbalıkla ilgili araştırmalar (Khoury-Kassabri, 2009; Pellegrini, 1998; Perry, Kusel ve Perry, 1988; Schwartz, Dodge, Pettit ve Bates, 1997), hem zorbalık yapan hem zorbalığa maruz kalan ergenlerin psikososyal problemler açısından en riskli, akran şiddetine en çok maruz kalan ve okul personelinden en çok şiddet gören grubu oluşturduğunu, kolaylıkla provoke edilebildiklerini ve çabuk okelendiklerini bildirmiştir. Bu bulgular siber zorba/mağdur olmayı yordayan ayırıcı faktörlerin belirlenmesinin gerekliliğini koymaktadır. Ancak Türkiye’de siber zorba/mağdurların, siber zorba ve mağdurlarla karşılaştırılmasını içeren herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı bu araştırmada bütünleyici model çalışmasına ek olarak siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörler de belirlenecektir. Bu aşamada da sosyodemografik değişkenler, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri, okul iklimi ve problemlili internet kullanımı bağımsız değişkenler olarak kullanılacaktır.

1.2. Amaç

Araştırmanın birinci amacı sosyoekolojik yaklaşımı temel alan ve sosyodemografik değişkenleri, bireysel değişkenleri, anne ve baba niteliklerini, arkadaşlık niteliklerini, okul iklimini ve problemlili internet kullanımını içeren bütüncül modelin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesidir. Böylece siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma çoklu bağlamlar içerisinde araştırılmaya çalışılacaktır. Diğer bir deyişle çeşitli değişkenlerin siber zorbalık ve siber zorbalığa maruz kalma üzerindeki yordayıcı etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın ikinci amacı olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici rolü incelemektir. Bu amaçla anne ve baba niteliklerinin düşük olduğu durumlarda olumlu arkadaşlık niteliklerinin ne derece koruyucu olduğu düzenleyici değişken modeliyle incelenmiştir. Araştırmanın nc amacı siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin belirlenmesidir.

Bu amaçlar doğrultusunda bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Bütüncül modele ilişkin problem cümleleri:

1. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri sosyodemografik değişkenler tarafından yordanmakta mıdır?

2. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri sosyodemografik değişkenler tarafından yordanmakta mıdır?

3. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri kişilik tarafından yordanmakta mıdır?

4. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri kişilik tarafından yordanmakta mıdır?

5. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri saldırganlık tarafından yordanmakta mıdır?

6. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri saldırganlık tarafından yordanmakta mıdır?

7. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri özgecilik tarafından yordanmakta mıdır?

8. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri özgecilik tarafından yordanmakta mıdır?

9. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri benlik tasarımı tarafından yordanmakta mıdır?

10. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri benlik tasarımı tarafından yordanmakta mıdır?

11. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri anne nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

12. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri anne nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

13. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri baba nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

14. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri baba nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

15. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri arkadaşlık nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

16. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri arkadaşlık nitelikleri tarafından yordanmakta mıdır?

17. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri okul iklimi tarafından yordanmakta mıdır?

18. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri okul iklimi tarafından yordanmakta mıdır?

19. Ergenlerin siber zorbalık düzeyleri problemlerle ilgili internet kullanımı tarafından yordanmakta mıdır?

20. Ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri problemlı internet kullanımı tarafından yordanmakta mıdır?

Düzenleyici değişkenlere ilişkin problem cümleleri

21. Olumlu arkadaşlık nitelikleri, anne nitelikleri ile ergenlerin siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamakta mıdır?

22. Olumlu arkadaşlık nitelikleri, baba nitelikleri ile ergenlerin siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamakta mıdır?

23. Olumlu arkadaşlık nitelikleri, anne nitelikleri ile ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamakta mıdır?

24. Olumlu arkadaşlık nitelikleri, baba nitelikleri ile ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamakta mıdır?

Siber zorbalık kategorilerine ilişkin problem cümleleri

25. Sosyodemografik değişkenler siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

26. Kişilik siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

27. Saldırganlık siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

28. Özgecilik siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

29. Benlik tasarımı siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

30. Anne nitelikleri siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

31. Baba nitelikleri siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

32. Arkadaşlık nitelikleri siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

33. Okul iklimi siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

34. Problemlı internet kullanımı siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlardan ayırmakta mıdır?

1.3. Önem

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımının gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. 2014 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre cep telefonu ve interneti en sık 16-24 yaş grubunda yer alan bireyler kullanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2014). Ergenler internet ve cep telefonunu, arkadaşları ve aileleriyle iletişim kurmanın yanı sıra yeni arkadaşlıklar kurmak, farklı konularda bilgi toplamak, derslerine yardımcı olacak araştırmalar yapmak, oyun oynamak, film izlemek ve müzik dinlemek amacıyla kullanmaktadır.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin ergenlerin yaşamına sunduğu bu katkılar inkâr edilemez. Ancak bilişim ve iletişim teknolojilerinin yanlış kullanımının ergenlerin yaşamını tehdit eden önemli unsurlardan birisi haline geldiği ifade edilmektedir. Ergenler bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığıyla siber tacize maruz kalma, kişisel bilgilerin sanal ortamda paylaşılması, uygunsuz görüntülerinin pornografik sitelerde yayınlanması ve zararlı içeriğe sahip sayfalara erişim gibi birçok riskle karşı karşıyadır.

Bunun da ötesinde, bilişim ve iletişim teknolojileri oluşturdukları sanal ortam sayesinde yeni davranış örüntüleri oluşturarak şiddetin anlamlandırılmasında etkili olmaktadır. İnternetin okullardaki şiddet ile ilişkisi ilk kez 1999 yılında A.B.D.'nin Colorado eyaletinde bir okulda meydana gelen şiddet olayına karışan gençlerin bilgisayar oyunları oynadıklarının ve şiddet içeren web sitelerini kullandıklarının ortaya çıkması ile gündeme gelmiştir. Çocuk ve ergenler arasında eskiden beri görülen ve özellikle okul iklimini olumsuz yönde etkileyen şiddet ve zorbalık, bilişim ve iletişim teknolojilerine erişimin artması ile siber ortama taşınmıştır. Siber zorbalık olarak adlandırılan bu eylemlere gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde sık rastlanmaya, doğası ve yaygınlığı ile ilgili kaygı duyulmaya başlanmıştır. Bu konudaki bilimsel araştırmalar henüz çok yeni olmasına rağmen ulaşılan sonuçlar bu kaygıları haklı çıkaracak niteliktedir (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Siber zorbalığın gerçekleştiği tüm bağlamlarla ilgili bilgi birikiminin sağlandığı ifade edilebilir (Kowalski ve diğerleri, 2014; Slonje, Smith ve Frisen, 2013; Tokunaga, 2010). Buna karşın ülkemizde tüm bağlamların (birey-akran-aile-okul vb.) birlikte değerlendirildiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ülkemizde yapılan araştırmaların siber zorbalığı sınırlı sayıda değişkeni kullanarak açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmada ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerini yordayan değişkenlerin bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi

amaçlanmıştır. Bu araştırmada önerilen bütüncül bakış açısının siber zorbalık ve mağduriyet ile ilgili kuramsal alana ciddi katkı sağlayacağı ve çok yönlü müdahale programlarının geliştirilmesi sürecinde program yapıcılara destek sunacağı söylenebilir.

Ayrıca bu araştırmada olumlu arkadaşlık niteliklerinin, ebeveyn nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici rol incelenecektir. Bu yönüyle bu araştırma koruyucu faktörlere ilişkin alanyazına katkı sağlayacaktır. Ülkemizde siber zorbalıkla ilgili araştırmaların çoğunlukla betimsel istatistiksel sundukları, siber mağdurların başa çıkma stratejileri, siber zorbalığın cinsiyet ve yaş gibi çeşitli değişkenler açısından farklılaşması gibi konulara odaklandıkları görülmektedir. Ülkemizde siber zorbalığı bir model içinde ele almaya çalışan sınırlı sayıda araştırmanın (örneğin Tanrıku, 2013; Türkileri, 2012) bulunduğu, ancak bu araştırmaların risk ve koruyucu faktörler arasındaki karşılıklı ilişkilere yoğunlaşmadıkları görülmektedir. Oysaki dayanıklılık/incinebilirlik kuramı koruyucu faktörler, risk faktörleri ve sonuç değişkenleri arasındaki ilişkinin anlaşılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Dayanıklılık, bireyin olumsuz bir durumla karşılaşmasına rağmen pozitif uyum sağlamasını içeren dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Dayanıklılık teorisi olumsuz bir durumla karşılaşan bazı insanların olumsuz sonuçlardan nasıl kaçınabildikleri konusuna odaklanmaktadır. Dayanıklılığın anlaşılmasında koruyucu ve risk faktörlerinin anlaşılmasının temel oluşturduğu ifade edilmektedir (Christiansen ve Evans, 2005). Ülkemizde siber zorbalığa ilişkin risk ve koruyucu faktörler arasındaki karşılıklı ilişkileri değerlendiren bu araştırma bu yönüyle ülkemiz açısından özgün bir araştırma olarak değerlendirilebilir.

Son olarak bu araştırmanın siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörleri incelemesiyle de ülkemiz açısından özgün olduğu söylenebilir. Ülkemizde siber zorbalıkla ilgili araştırmaların yalnızca siber zorba ya da sadece mağdurlara odaklandığı görülmektedir. Buna karşın siber zorba/mağdurları inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Geleneksel zorbalıkla ilgili araştırmalar akran ilişkilerinde sorun yaşama, psikolojik belirtiler gösterme vb. açısından en riskli grubu zorba/mağdurların oluşturduğunu göstermektedir. Buradan hareketle siber zorbalık kategorilerini birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin incelenmesinin kuramsal birikimi arttıracığı ve mücadele programı geliştirme noktasında araştırmacılara ve uygulayıcılara rehberlik edeceği söylenebilir.

1.4. Varsayımlar

1. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları (Ergen Aile Süreci Ölçeği Anne ve Baba Formu, Arkadaşlık Niteliği Ölçeği, Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği, Ergenlerde Problemlerle İnternet Kullanım Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, Özgeciler Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, Benlik Tasarımı Envanteri, Okul İklimi Ölçeği) geçerli ve güvenilir olup; ölçülmek üzere hazırlandığı özellikleri ölçebilme gücüne sahiptir.

2. Örneklem olarak alınan grup araştırma evrenini temsil etmektedir.

3. Araştırmaya katılan öğrenciler veri toplama araçlarına içtenlikle ve samimi olarak cevaplamışlardır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Araştırmanın örneklemini Bursa'nın Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde bulunan çeşitli liselerde öğrenim gören öğrencilerden seçilmiş 606 öğrenci ile sınırlıdır. Araştırmanın bulgu ve sonuçları ancak benzer özellik gösteren gruplara genellenebilir.

2. Veri toplama araçları başlığında ayrıntılı olarak tanımlanan Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği, Ergen Aile Süreci Ölçeği, Arkadaşlık Niteliği Ölçeği, Problemlerle İnternet Kullanımı Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, Özgeciler Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, Benlik Tasarımı Envanteri ve Okul İklimi Ölçeği isimli ölçme araçlarının ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Bilişim teknolojileri: Bilginin yaratılmasında, elde edilmesinde, saklanmasında, çoğaltılmasında, gerektiğinde tekrar ulaşıp kullanılmasında ve başka biçimlere dönüştürülmesinde kullanılan teknolojilerin tümüdür (Malone ve Rockart, 1993).

İletişim: Bilgi üretme, aktarma ve anlandırma sürecidir (Dökmen, 1994).

Siber zorbalık: Bir birey veya grup tarafından bilgi ve iletişim teknolojilerinin diğer bireylere zarar vermek amacıyla tekrarlayıcı biçimde ve kötü niyetle kullanılmasıdır (Belsey, 2008).

Siber zorba: Bu araştırmada yalnızca siber zorbalık yapan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Siber mağdur: Bu araştırmada yalnızca siber zorbalığa uğrayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Siber zorba/mağdur: Bu araştırmada hem siber zorbalık yapan hem de siber zorbalığa uğrayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Sosyoekolojik yaklaşım: Ergenlerdeki saldırganlık davranışlarının bireysel faktörler, ailesel faktörler, akran nitelikleri, duruma özgü faktörler ve toplumsal nitelikler arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıktığını savunan kuramsal yaklaşımdır (Verlinden, Hersen ve Thomas, 2000).

Kişilik: Bireyin kendine özgü düşünce ve davranışlarını belirleyen psikofiziksel sistemlerinin dinamik örgütlenmesidir (Allport, 1961).

Beş Faktör Kişilik Kuramı: Kişiliğin yapısını oluşturan temel boyutların iki kutuplu bir süreklilik ve normal dağılım gösterdiğini ve kişiliği oluşturan temel boyutların dışadönüklük, nevrozizm, deneyime açıklık, uyumluluk ve öz-disiplini içerdiğini savunan kuramsal yaklaşımdır (McCrae ve Costa, 2003).

Saldırganlık: Genel olarak canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı fiziksel ve/veya duygusal zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış biçimidir (Berkowitz, 1993).

Özgecilik: Dışsal bir kaynaktan ödül beklentisi olmaksızın diğerlerine yardım etmedir (Macaulay ve Berkowitz, 1970).

Benlik Tasarımı: Benlik tasarımı, bireyin kendisi ile ilişkili duygu, düşünüş ve inançlarını içeren psikolojik yapıdır. Benlik tasarımı doğuştan gelen değil bireyin deneyimleri sonucunda fenomenolojik alanında sürekli olarak şekillenen bir kavramı ifade etmektedir. Bundan dolayı bireyin diğer bireylerle olan etkileşimleri ve yaşam olaylarını anlamlandırmasıyla sürekli şekilde yeniden oluşmaktadır (Rogers, 1951).

Okul İklimi: Okuldaki bireylerin algılarına dayalı olarak gelişen, okuldaki tüm bireyleri etkileyen ve onların davranışlarından etkilenen görece sürekli bir özellik olarak tanımlanmaktadır (Hoy, 2003).

Problemlili İnternet Kullanımı: Problemlili internet kullanımı kavramı, bireylerin internet kullanımından dolayı yaşamlarının aile ve iş gibi önemli boyutlarında yaşanan bozulmalar, sürekli olarak kullanımı kontrol etmede yaşanan başarısızlık ve saplantılı kullanım ile tanımlanmaktadır (Davis, 2001).

Rol Yapma Oyunları: Oyuncunun oyunda bir rol aldığı ve bu rolün gereğini yerine getirmeye çalıştığı oyun türüdür. (Zereyak, 2008).

Fantezi-Rol Yapma Oyunları: Fantezi rol yapma oyunlarında da oyuncu bir rolün gereğini yapmaktadır. Rol yapma oyunlarından temel farkı, oyundaki rollerin mitolojik ve edebi bir dayanağının olması ve oyun senaryosunun zenginliğidir (Zereyak, 2008).

Devasa Çok Oyunculu Çevrimiçi Rol Yapma Oyunları: Dünya üzerindeki birçok oyuncunun birbiriyle iletişim kurmasına olanak veren ve genellikle web üzerinden oynanan oyunlardır. Devasa çok oyunculu çevrimiçi rol yapma oyunlarında, oyuncular hayalgücüyle oluşturulmuş bir dünyada kendilerine bir rol karakter seçmekte ve o karakterin davranışlarını yönetmektedir. Devasa çok oyunculu çevrimiçi rol yapma oyunları, oyuncu sayısı ve oyuncunun çevrimdışı olduğunda dahi oyunun sürmesi yönüyle rol yapma oyunlarından farklılaşmaktadır (Hsu, Wen ve Wu, 2009). Bu tür oyunlara örnek olarak World of Warcraft verilebilir.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Saldırganlık

İnsanlık tarihi incelendiğinde savaşların büyük yer kapladığı söylenebilir. Bu durum saldırganlığın insanlıkla birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu günle birlikte ortaya çıkan saldırganlık, yaşamın tüm alanlarında farklı şekillerde kendini göstermektedir. Çocuk oyunlarındaki kavgalardan, sokak çatışmaları ve savaşa kadar farklı biçimlerde ortaya çıkan saldırganlık temelde bir insanın canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı acı verme çabası ile karakterize olmuştur. Bu acı verme çabası bedensel, duygusal, sosyal ve/veya psikolojik acı vermeyi içerebilir.

Saldırganlığın yaşamın tüm alanlarını kuşatması ve kökeninin insanlığın var oluşuna dayanması nedeniyle belki de en çok araştırılan insan davranışı olduğu söylenebilir. Türkiye’de de saldırganlığı kontrol edemeyen çocuklardan kaynaklanan sorunların okulların baş etmek zorunda olduğu en önemli sorunlar arasında olduğu belirtilebilir. Bu nedenle araştırmacıların dikkatini bu konuya yönelttiği görülmektedir. Günümüzde saldırganlığın farklı bir şekil aldığı ve gerçek dünyadan sanal yaşama taşındığı görülmektedir. Sanal yaşamda kendini gösteren ve siber zorbalık olarak adlandırılan bu yeni saldırganlık türünün daha iyi anlaşılması saldırganlık kavramının, türlerinin, saldırganlıkla ilişkili kavramların ve saldırganlığa ilişkin kuramsal açıklamaların ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle bu bölümde sırasıyla bu konular açıklanacaktır.

2.1.1. Saldırganlığın Tanımı

Saldırganlık, genel olarak canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı fiziksel ve/veya duygusal zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Berkowitz, 1993). Saldırganlığa ilişkin ilk tanımlamaların başkalarına zarar veren her türlü davranışı saldırganlık olarak nitelenmesine karşın daha

sonraki araştırmacılar başkalarına zarar veren her türlü davranışın saldırganlık olarak adlandırılmasının doğru olmayacağını ifade etmişler ve saldırganlığın temel öğesi olarak ‐niyet‐ kavramını ön plana çıkarmışlardır. Başkalarını inciten her türlü davranışın saldırganlık olarak adlandırılması, aslında saldırganca özellikler taşımayan birçok davranışın saldırganlık olarak nitelendirilmesine yol açacaktır. Doktorun kangren olduğu için hastasının elini kesmesiyle, işkenceci birisinin işkence yapmak amacıyla bu eylemi gerçekleştirmesi aynı sonuçlara yol açmasına rağmen, davranışı gerçekleştiren bireylerin niyetleri her iki eylemde farklıdır (Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011). Çeşitli araştırmacıların saldırganlığa ilişkin tanımlarının özetlenmesi saldırganlık kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Taylor, Pepleau ve Sears (2006/2007)'a göre ‐başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış‐ saldırganlık kapsamındadır. Boxer ve Tisak (2005) ise saldırganlığı ‐diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar olarak‐ tanımlamaktadır. Günümüzde saldırganlık kavramı bireyin kendisine ya da başkalarına yönelik ortaya koyduğu rahatsız edici davranışları çağrıştırmasına rağmen saldırganlığın, bireyin kendisini tehlikelerden korumak için ortaya koyduğu alternatif bir davranış şekli olarak değerlendirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Örneğin Krech, Crutfield ve Ballachey (1962) saldırganlığı ‐bireyin amacının önünde duran herhangi bir engele karşı doğrudan doğruya yapılan bir hücum‐ olarak tanımlamakta ve uyum sağlayıcı bir davranış olarak görmektedir.

2.1.2. Saldırganlıkla İlişkili Kavramlar

Saldırganlığın en çok karıştırıldığı kavramların başında öfke gelmektedir. Öfke kavramı kişinin belli bir saldırı, eleştiri ya da engellenme durumunda yaşadığı içsel, olumsuz ve evrensel bir duyguya işaret ederken saldırganlık, davranış biçimine işaret etmektedir. Saldırganlık öfkenin daha ileri boyutunu içermektedir. Birey günlük yaşam içerisinde engellemelerle karşılaştığında öfke, öfkesini kontrol edemediğinde ise saldırganlık ortaya çıkmaktadır. Öfke ve saldırganlığın şiddeti ve biçimi kişiden kişiye değişmektedir. Bireylerin öfkelendikleri zaman daima saldırganlık gösterecekleri çıkarsaması yanlıştır. Bireyler öfkelendiklerinde fiziksel ya da sözel yolla tepkilerini gösterebilirler, pasif davranabilirler, ara verme ve geri çekilme gibi davranışları sergileyebilirler ya da çatışma çözme stratejilerini kullanabilirler. Bireyin öfkelendiğinde göstereceği davranış biçimi; bireyin içinde bulunduğu andaki sosyal

konumu, kültürel normlar, öfkenin düzeyi, geçirilen benzer deneyimler, öfke öncesi içinde bulunulan durum gibi pek çok değişkenle ilişkilidir (Özmen, 2004).

Saldırganlıkla kavramıyla karıştırılan bir diğer kavram *şiddettir*. Şiddet, bir kişiye güç ve baskı uygulayarak, isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak olarak tanımlanmakta ve şiddet içeren davranışlar olarak zorlama, saldırı, bedensel ya da psikolojik olarak acı çektirme, vurma ve işkence sayılmaktadır (Başoğlu, 1998). Anderson ve Bushman (2002)'a göre şiddet, aşırı zarar vermeyi (örneğin öldürmeyi) amaçlayan ölçüsüz saldırganlık olarak tanımlanabilir. Şiddet içeren her davranış saldırganlık kategorisinde değerlendirilebilir, ancak saldırganca olan her davranış şiddet olarak nitelendirilemez. Saldırganlık, jest, mimik, eleştiri gibi şiddet içermeyen yollarla da ifade edilebilir. Bu noktada şiddetin daha çok fiziksel saldırganlıkla ilişkilendirildiği söylenebilir (Anderson ve Bushman, 2002).

2.1.3. Saldırganlık Türleri

Saldırganlık üzerinde yapılan araştırmalarda, araştırmacılar, saldırganlık davranışlarını, tek bir başlık altında tanımlamak yerine, saldırganlığı çeşitli türlere ayırarak incelemişlerdir. Saldırganlığa ilişkin en genel sınıflamada saldırganlığın açık (overt) ve örtük (covert) saldırganlık olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Açık saldırganlıkta fiziksel saldırganlığın doğrudan uygulanması söz konusudur. Açık saldırganlığa örnek olarak silah kullanma verilebilir. Örtük saldırganlık ise saldırganca davranışın gizlice yapılmasını içermektedir. Örtük saldırganlığa örnek olarak çalma, yalan söyleme, kundakçılık ve mala zarar verme verilebilir (Berkowitz, 1993).

Buss (1961) saldırganlığın üç boyutta ele alınabileceğini ifade etmiştir: fiziksel saldırganlığa karşı sözel saldırganlık, doğrudan saldırganlığa karşı dolaylı saldırganlık, aktif saldırganlığa karşı pasif saldırganlık. Fiziksel saldırganlık, mağduru fiziksel açıdan yaralama ve acı vermeye dönük eylemleri içermekteyken sözel saldırganlık, mağduru tehdit etme ve reddetmeyle ilişkili eylemleri kapsamaktadır. Doğrudan saldırganlıkta, saldırganın kimliği mağdur tarafından bilinmekteyken dolaylı saldırganlıkta, saldırganın kimliği mağdur tarafından kolaylıkla belirlenmemektedir. Saldırganlığın dolaylı olarak iki şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir. Birincisinde mağdur, doğrudan ortamda bulunmamasına rağmen diğerlerinin olumsuz davranışları aracılığıyla saldırganlığa maruz kalmaktadır. İkincisinde ise mağdur incinmemekte ya da tehdit edilmemekte ancak sahip olduğu eşyalar zarar görmekte ya da çalınmaktadır. Saldırganlığın bir başka boyutu olan aktif saldırganlıkta, amaca yönelik bir davranış söz konusudur ve

saldırmanın mağdura acı çektirme ve canını yakması hedeflenmektedir. Aktif saldırganlığın zıddını oluşturan pasif saldırganlıkta ise mağdura aktif olarak zarar vermek yerine onun amacını gerçekleştirmesine engel olma söz konusudur (Buss, 1961).

Bjorkqvist (1994) ise saldırganlığı doğrudan ve dolaylı saldırganlık olarak ikiye ayırmaktadır. Doğrudan saldırganlık, mağdura yönelik açık saldırıları (tekmeleme, itme, vurma), dolaylı saldırganlık ise sosyal dışlamayı ve dedikodu yapmayı içermektedir. Dolaylı saldırganlıkta saldırgan, grup içerisinde yer alan diğer bireylerin mağdura yönelik bakış açısını değiştirerek mağdurun sosyal statüsünü manipüle etmeyi ve ona psikolojik açıdan acı çektirmeyi amaçlamaktadır.

Saldırıcılığı sınıflandırmaya yönelik bir diğer yaklaşımda ise saldırganlık; fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırganlık olmak üzere üç türe ayrılmıştır. Fiziksel saldırganlık vurma, tükürme, tekme atma gibi davranışları içerirken; sözel saldırganlık, isim takma ve hakaret etme gibi davranışları içermektedir. İlişkisel saldırganlık ise bireyin ilişkilerine zarar vermeyi ve manipüle etmeyi amaçlayan davranışları içermektedir. İlişkisel saldırganlığın iki şekilde gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Tepkisel (reaktif) ilişkisel saldırganlık bireyin provoke edilmesi durumunda gösterdiği saldırganlığı ifade etmektedir. Tehdit edilen ve sinirlendirilen bir bireyin sosyal manipülasyona başvurması tepkisel ilişkisel saldırganlığa örnek olarak verilebilir. Araçsal ilişkisel saldırganlık ise bireyin isteklerine kavuşabilmek için ilişkileri manipüle etme veya tehdit etme gibi yöntemlere başvurmasını içermektedir. Örneğin bir çocuğun arkadaşına “Eğer bunları yapmazsan seninle arkadaşlığı bozarım.”demesi araçsal ilişkisel saldırganlığa örnektir (Crick ve Groper, 1996).

Crick, Casas ve Ku (1999) ilişkisel saldırganlık ile dolaylı saldırganlığın birbiriyle örtüşüyor gibi görünmesine rağmen bu iki saldırganlık türünün birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. İlişkisel saldırganlık, yalnızca dışlama gibi bireyin sosyal ilişkilerini hedef alan davranışları, dolaylı saldırganlık ise bireyin sosyal ilişkilerini açıkça hedef alan davranışlarının yanında bireyin arkasından söylenti çıkarma gibi sosyal ilişkilerine dolaylı olarak zarar veren davranışları da içermektedir. Kısacası dolaylı zorbalık, ilişkisel zorbalıktan daha geniş bir davranış kümesini kapsamaktadır (Crick ve diğerleri, 1999).

İlişkisel ve dolaylı saldırganlıkla benzerlik gösteren bir diğer saldırganlık türü de sosyal saldırganlıktır. Sosyal saldırganlık, bireyin öz-saygısına ve/veya sosyal statüsüne

zarar vermeyi amaçlayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Salmivalli, Lagerspetz, Bjorkqvist, Osterman ve Kaukiainen, 1996).

Saldırganlığın kendi içinde düşmanca ve araçsal saldırganlık olarak ikiye ayrılabilceği ifade edilmektedir. Düşmanca saldırganlık, dürtüsel, planlanmamış, yalnızca bireye zarar verme amacıyla gerçekleştirilen ve algılanan tahriklere karşı tepki biçiminde ortaya çıkan saldırganca davranışları içermektedir. Araçsal saldırganlık ise mağdura zarar vermekten ziyade bir amacı gerçekleştirmek amacıyla yapılır ve reaktif olmaktan çok proaktiftir. Örneğin topa doğru koşan rakip takım oyuncusunu çelme takarak düşürmeye çalışan futbolcu, rakip takım oyuncusuna zarar vermektan ziyade onun topla buluşup gol atmasını önlemeye çalıştığı için bu davranış, araçsal saldırganlık olarak değerlendirilebilir (Yaman ve diğerleri, 2011).

Saldırganlığa ilişkin bir başka ayırmada ise saldırganlık, reaktif ve proaktif saldırganlık olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Reaktif saldırganlıkta saldırganca davranış, bireyin bir sorunla karşılaşması ya da başkaları tarafından kışkırtılması sonucu ortaya çıkarken; proaktif saldırganlık, bireyin belli çıkarlar elde etmek amacıyla kasıtlı olarak saldırganca davranmasını içermektedir (Crick ve Dodge, 1996).

Fromm (1973/1995) saldırganlığı savunucu ve yıkıcı saldırganlık olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Biyolojik olarak uyarlanabilir savunucu saldırganlık, yaşamsal çıkarlara yönelik tehditlere verilen bir karşılıktır; kalıtsal olarak programlanmıştır; bütün insanlarda ve hayvanlarda ortak olarak görülür, kendiliğinden ya da kendini arttırıcı değil, tepkisel ve savunucudur; ya yok ederek ya da kaynağını kurutarak tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlar. Biyolojik olarak uyarlanmayan yıkıcı saldırganlık, tehdiye karşı bir savunma değildir; kalıtsal olarak programlanmamıştır; yalnızca insana özgüdür; toplumsal bakımdan yıkıcı olduğu için biyolojik yönden zarar vericidir; başlıca dışa vurumlar-öldürme ve zalimlik-başka herhangi bir amaca ihtiyaç duymaksızın haz vericidir; yalnızca saldırıya uğrayan kişiye değil saldırana da zarar verir. Yıkıcı saldırganlık bir içgüdü olmamakla birlikte kökeni insani var oluşun somut koşullarında bulunan bir insan gizilgücüdür (Fromm, 1973/1995).

Gücü insanın temel dürtüsü olarak gören May (1972/2013)'e göre ise saldırganlık bu dürtünün formlarından birisidir. Ona göre *güç* beş ontolojik seviyeye sahiptir. Birinci basamak, basit biçimde, güçlü olma, var olma ve kendini koruma ihtiyacını içermektedir. İkinci aşama, farkına varıldığını ve önemli olduğunu hissetmeyle ilişkili kendini doğrulama ihtiyacını; üçüncü aşama ise kendini onaylamayı kapsamaktadır. Kendini onaylama ihtiyacının engellenmesiyle mücadele etmek için güç

uygulanmasını ifade eden saldırganlık dördüncü aşamada yer alırken şiddet içermeyen saldırganlık işe yaramadığında şiddet uygulanması beşinci ve son aşamada bulunmaktadır (May, 1972/2013).

2.1.4. Saldırganlığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Yapılan araştırmalar saldırganlığın biyolojik, çevresel, psikolojik ve sosyal faktörler tarafından etkilendiğini ortaya koymuştur. Saldırganlığın her zaman gerçek ya da algılanan bir tehdide karşı verilen bir tepki olmadığı bazen zihinsel rahatsızların, kişilik bozukluklarının ya da şizofreni, alkol ve madde bağımlılığı gibi bazı hastalıkların sonucu olarak ortaya çıkabilen bir davranış olduğu ifade edilmektedir.

Saldırganlığın ortaya çıkmasında bireyin fiziksel, nörolojik ve biyokimyasal yapısı, güdülenme ve dikkat düzeyi, ayırıcı kişilik özellikleri (traits), duygusal ve bilişsel faktörler, tutumları, inançları ve değerleri önemli rol oynamaktadır. Ayrıca sarsıcı yaşam olayları, ailenin çocuğuyla geçirdiği zamanın niteliği, anne-babanın eğitim düzeyi, ailenin gelir durumu, ailede yaşanan çatışma ve kavgalar, çocuğa izlettirilen şiddet içerikli diziler ve filmler, bilgisayar oyunları gibi sosyal etmenler de saldırganlığa yol açmaktadır (Fontaine ve Dodge, 2006).

Saldırganlıkla ilişkili araştırmaların yanında saldırganlığı açıklamaya yönelik kuramlar da saldırganlığa yol açan biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin anlaşılmasına önemli katkı sağlamaktadır.

2.1.4.1. İçgüdü kuramları

Saldırganlığı açıklamaya ilişkin ilk çabalar içgüdü kuramlarıdır. İçgüdü kuramlarına göre saldırganlık doğuştan gelen, insanın doğasında yer alan açlık, susuzluk gibi bir dürtüdür. Diğer bir deyişle içgüdü kuramcılarının göre insan biyolojik olarak saldırganca davranmak üzere programlanmıştır. Saldırganlığı içgüdü ile açıklamaya çalışan kuramlar bu varsayımlarını saldırganlığın tüm türlerde ortak olarak gözlenen bir davranış olmasına dayandırmışlardır. İçgüdü kuramlarının saldırganlığın kültürel ve bireysel değişimini açıklayamaması ve deneysel bulgularla desteklenmemesi güncelliğini yitirmesine yol açmıştır (Baron ve Byrne, 1987). Saldırganlığı içgüdüsel bir dürtü olarak açıklayan kuramcılarının başında Sigmund Freud ve Konrad Lorenz gelmektedir.

Freud'a göre ölüm içgüdüsünün (thanatos) önemli bir türevi olan saldırganlık, insanın kendine yönelik yıkıcı eğilimlerini dış dünyadaki olaylara çevirmesini

içermektedir. Freud saldırganlığın öfke duyulan kişiye yöneltilmesinin uygun olmadığı durumlarda, başka birisine yönlendirilerek de boşaltılabileceğini ifade etmiş ve bunu yön değiştirme (displacement) olarak adlandırmıştır. Yön değiştirme, belli bir uyarının neden olduğu tepkinin açığa vurulmasının tehlikeli olduğu durumlarda, tepkinin o uyarandan bir başkasına yöneltilmesi ya da o tepki yerine bir başka tepki ortaya konmasıdır. Freud'a göre bireyler saldırganlıklarını davranışa dönüştürmediklerinde, biriken bu enerji bireyde rahatsızlara yol açacak ve saldırganlığın davranış şeklinde ortaya konması, kişinin deşarj olmasını sağlayarak enerji miktarını azaltacağı için kişinin gelecek sefer saldırganca davranma olasılığını azaltacaktır. Bu durum katarsis (catharsis) olarak adlandırılmaktadır (Yaman ve diğerleri, 2011).

Lorenz tarafından ortaya atılan etiyolojik kurama göre evrim sürecinde bir takım yararlar sağladığı için geliştirilen saldırganlık davranışı, bireyin ve türün varlığını sürdürmesine yarayan ve organizmanın uyumunu kolaylaştırıcı işleve sahiptir. Her ikisi de saldırganlığın doğuştan getirildiğini savunan Freud ve Lorenz arasındaki temel ayrım; Freud'un saldırganlığı yıkıcı bir güç olarak görmesine rağmen Lorenz'in organizmanın uyumunu kolaylaştıran olumlu bir özellik olarak değerlendirmesidir. Evrim sürecinde türün en güçlü üyelerinin genlerini sonraki kuşaklara aktarabilmesi ve sınırlı yiyecek kaynaklarına ulaşmak için türün diğer üyeleriyle savaşmak zorunda kalınması organizmanın varlığını sürdürebilmesi için saldırganlığı gerekli kılmaktadır. Lorenz saldırganlığı dış uyaranlara karşı bir tepki olarak değil insanın içinde gömülü, serbest kalmaya çabalayan ve dış dürtülerin yeterli olup olmamasına bakmaksızın anlatımını bulacak bir uyarım olarak değerlendirir. Diğer bir deyişle içgüdüsel bir harekete özgü enerji, o davranış kalıbıyla ilişkili sinir merkezlerinde sürekli birikmekte ve yeterince enerji birikmişse bir dış uyaran olmasa bile bir patlama meydana gelmektedir. İnsanların ve hayvanların depolanmış hareket enerjisini serbest bırakacak uyaranları genelde bulduklarını, bulamazlar ise yarattıklarını ifade etmiştir (Fromm, 1973/1995).

2.1.4.2. Sosyobiolojik kuram

Sosyobiolojik kuramın başlıca savunucuları Barbara Smuts, Robert Smuts, David Barash, Margo Wilson ve Martin Daly'dir. İçgüdü kuramlarının revize edilmiş biçimi olarak görülebilecek sosyobiolojik yaklaşımda saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında içgüdülerin yanında öğrenmenin de önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte sosyobiolojik kuram hala saldırganlığın Darwin'in öne sürdüğü evrim süreciyle açıklanabileceği varsayımına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kuram da benzer şekilde saldırganlık davranışının görülmesini, genlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağladığı ve beslenme olanaklarına erişmeyi kolaylaştırdığı için doğal ayıklanma sürecinde belirleyici rol oynamasına bağlamaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 1999).

2.1.4.3. Biyolojik kuram

Saldırganlığın içgüdüsel ve evrimsel süreçlerle açıklanmasına karşı çıkan biyolojik kurama göre ise saldırganlık biyolojik ve kalıtsal etmenlerle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle evrimsel teori saldırganlığı, türün devamlılığını sağlaması nedeniyle seçilmiş bir davranış olarak ele alırken biyolojik kuram, saldırganlıkla ilişkili bireysel farklılıkları kalıtıma ve biyokimyasal değişikliklere bağlamaktadır. Bu kurama göre saldırganlığı etkileyen biyolojik faktörler; genler, sinir sistemi ve biyokimyasal etmenlerdir. Tek ve çift yumurta ikizleriyle yapılan araştırmalar saldırganlığın kalıtımla ilişkisini ortaya koymuştur. Aynı genetik kodları paylaşan tek yumurta ikizlerinin, % 50 benzer genetik kodları paylaşan çift yumurta ikizlerine oranla saldırganlık eğilimlerinin birbiriyle daha çok benzeştiği bulunmuştur. Bununla birlikte tek yumurta ikizlerinin ebeveynlerinin, çift yumurta ikizlerinininkiyle karşılaştırıldığında çocuklarına daha benzer davranışları bu farklılığın kalıtsal mı yoksa çevresel etmenlerden mi kaynaklandığını belirlemeyi güçleştirmektedir. Yine hayvanlarla yapılan araştırmalar da stres ve bakım gibi çevresel faktörlerin belli genlerin aktif olup olmaması üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar genetiğin saldırganlık davranışı üzerinde etkili olduğunu ancak bu etkinin derecesinin ne olduğunu belirlemenin güçlüğünü göstermektedir (Franzoi, 2005).

Biyolojik kurama göre saldırgan davranışlar üzerinde etkili olan bir diğer etmen sinir sistemi ve bu sistemin merkezi olan beyindir. Saldırganlığın biyolojik temelini anlamasına yönelik araştırmalar frontal lob, hipotalamus, limbik sistem ve beyin sapındaki zedelenmelerin saldırganlığa yol açtığını bildirmektedir. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre prefrontal alanların zarar görmesi davranışları kontrol etmede güçlüğe neden olmaktadır, yine medial ve frontal lob lezyonlarında sosyal uyumsuzluk ve saldırganlık davranışları baş göstermektedir. Birçok farklı beyin bölgesinin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan Klüver-Bucy sendromunda da saldırganlığın arttığı görülmektedir. Klüver-Bucy sendromunun yalnızca amigdala lezyonuna özgü olmadığı, frontal lob hasarlarında da benzeri belirtilerin görüldüğü bildirilmektedir. Klüver-Bucy

sendromunun dorsomedial talamus, prefrontal korteks ve diğer limbik yapıları birbirine bağlayan yollardaki hasarlarla ilişkili olabileceği belirtilmektedir. Beyin bölgeleriyle ilgili çalışmalar ayrıca lateral hipotalamusun uyarılmasının ve limbik sistemdeki ön singulat giruzların veya subkallozal giruzların çıkarılmasının kontrolsüz öfkeye ve saldırganlığa yol açtığını bildirmektedir (Perdecı, Özmenler, Doğruer, Özdağ ve Türkbay, 2009).

Biyolojik araştırmaların vurguladığı bir diğerk nokta ise saldırganlığın kandaki bazı kimyasallarla ilişkili olduğu ve bunlardaki değişimin saldırganlığa yol açtığıdır. Örneğın saldırganca dürtüleri kontrol etme yeteneğiyle ilişkili serotoninin seviyesinin azalmasının intihar ve aşırı saldırganlıkla ilişkili olduğu bildirilmektedir. Yine yüksek düzeyde saldırganca davranışlar gösteren kızlarda ve erkeklerde, erkeklik hormonu olarak bilinen testosteronun normalden daha yüksek seviyede bulunduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte bu araştırmalar testosteron hormonunun seviyesi ile saldırganlık arasında kurulabilecek nedensel bir ilişkiyi desteklememektedir. Diğerk bir deyişle testosteron hormonunun seviyesinin yükselmesinin mi saldırganlığa yol açtığı yoksa saldırganlığın mı testosteron hormonunun seviyesinin yükselmesine neden olduğu belli değildir (Franzoi, 2005).

Kandaki kimyasal değişimi tetikleyen bir başka etmen alkoldür. Alkol ile saldırganlık arasındaki araştırmalar alkolün saldırganlık açasından doğrudan bir uyarıcı olmaktan ziyade bireylerin kendilerini kontrol etmelerine yarayan mekanizmaları etkisiz hale getirerek (disinhibisyon etkisi) saldırganlığa yol açtığını göstermektedir. Diğerk bir deyişle alkol doğrudan saldırganlığa yol açmamakta, kışkırtma gibi durumsal faktörlerle etkileşerek saldırganlığın baskılanmasını sağlayan mekanizmaların ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar alkol alan bireylerin, kışkırtıldığında kışkırtan kişinin niyetini anlama ve ona saldırmasının olumsuz sonuçlarını kestirmede başarısız olduğunu göstermektedir. Ayrıca alkolün saldırganlığa yol ağmasının öz-farkındalığı azaltmasından, yaptıkları saldırganca davranışlar için bireylere sığınılacak bir mazeret sunmasından (öğrenilmiş disinhibisyon), içinde bulunulan duruma ilişkin ipuçlarını doğru okuma ve duruma uygun davranışta bulunma yeteneğini sekteye uğratmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Cameron, Stritzke ve Durkin, 2003).

2.1.4.4. Engellenme-saldırganlık kuramı

Engellenme-saldırganlık kuramı Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears tarafından ortaya atılmıştır. Kuramının temelini *engellenme (frustration)* kavramı

oluşturmaktadır. Engellenme kavramı bireyin zevk alacağını düşündüğü amaçlara ulaşmasını önleyen dışsal etmenler olarak tanımlanmaktadır. Engellenme-saldırganlık kuramının temel vurgusu bireyin çok istediği bir şeyi yapması engellendiğinde hayal kırıklığı yaşadığı ve bu hayal kırıklığının sonucu saldırganlığa başvurduğudur. Engellenme-saldırganlık kuramı üç temel varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayım tüm engellenmelerin saldırganlıkla sonuçlanacağı şeklindedir. İkincisi bütün saldırgan davranışların öncesinde mutlaka engellenme söz konusudur. Üçüncüsü ise saldırganlık davranışının ortaya konması saldırganlık dürtülerinin azalmasına yol açacaktır (Franzoi, 2005).

Engellenme-saldırganlık kuramına göre saldırganlık dürtüsünden kaynaklanan gerilim engellenmeye yol açan kaynağa yönlendirilerek azaltılmaya çalışılmaktadır. Engellenme kaynağı ile baş edilemediği durumlarda ise saldırganlık dürtüsü engellenme kaynağından farklı bir kaynağa yönlendirilmekte ve saldırganlığın yol açtığı gerilim azaltılmış olmaktadır. Bu duruma örnek olarak Güney Afrika'da pamuk fiyatlarının düştüğü zamanlarda beyazların siyahlara saldırılarının arttığı gözlenmesi verilmektedir. Bu örnekte beyazların ekonomik sıkıntıdan kaynaklanan engellenmişliklerini siyahlara saldırarak gidermeye çalıştıkları görülmektedir (Friedman ve Schustack, 1999).

Engellenme-saldırganlık kuramına yapılan eleştiriler üç maddede toplanabilmektedir. İlk eleştirilen nokta engellenmenin her zaman saldırganlıkla sonuçlanacağı varsayımdır. Engellenme ancak birey, engellenmenin haksızlık içerdiğini ve kasıtlı yapıldığını düşündüğünde saldırganlığa yol açmaktadır. İkinci eleştiri ise her saldırganlığın engellenmeden kaynaklandığı hipotezine yöneliktir. Engellenme saldırganlığın birçok nedeninin yalnızca bir tanesidir. Nitekim engellenme-saldırganlık kuramı araçsal saldırganlığı açıklayamamaktadır. Üçüncü karşı çıkış ise saldırganlığın davranışa dönüştürülmesinin her zaman saldırganlık dürtüsünün azalmasına yol açacağı şeklindeki düşüncenin geçerliliğinin sorgulanmasına dönüktür. Aile içi kavgaların genellikle birbirine bağırma ile başlaması, hakaretler ile devam etmesi ve fiziksel şiddetle sonuçlanması katarsisin daima saldırganlığın azalmasına yol açtığı düşüncesinin geçersizliğine örnek olarak verilebilir (Franzoi, 2005).

2.1.4.5. Bilişsel çağrışım kuramı

Engellenme ile saldırganlık arasındaki ilişkinin abartıldığını ileri süren Leonard Berkowitz tarafından geliştirilen bilişsel çağrışım kuramına göre saldırganlık, olumsuz

duygulara yol açan koşullar tarafından tetiklenmektedir. Bu kurama göre engellenme, olumsuz duygulara yol açan birçok faktörden yalnızca birisidir. Olumsuz duygulara yol açan diğer koşullara örnek olarak aşırı sıcaklık, ağrı, aşırı gürültü, kötü kokular ve hoşlanılmayan birisiyle karşılaşmak verilebilir. Saldırganlık bu olumsuz koşulların kendisinden değil bu olumsuz koşulların yol açtığı duygulardan kaynaklanmaktadır. Bu olumsuz duygu ne kadar güçlü olursa saldırganlığın davranışa dökülmesi olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır. Bilişsel çağrışım kuramına göre bireyler uygun olmayan koşulların yol açtığı olumsuz bir duyguyla karşılaştıklarında bu olumsuz duyguyu belli duygu, düşünce, fizyolojik tepkiler ve tepkesel davranışlarla ilişkilendirerek hafızalarında kodlamaktadır. Bu bilişsel çağrışımlar başlangıçta zayıf olmasına rağmen kullanıldıkça güçlenmektedir. Bu çağrışımlar yeterince güçlendiğinde, birinin aktif olması diğerinin de aktif olmasını sağlamakta ve bu süreç *hazırlama (priming)* olarak isimlendirilmektedir. Örneğin birey, geçmişte çok öfkelenildiği bir anı hatırladığında, bu hatırlama düşmanca düşüncelerini, öfke duygusunu ve dişlerin gıcırdaması, yumrukların sıkılması gibi öfkeyle ilişkili tepkesel davranışları çağrıştırmaktadır. Bu kurama göre bilişteki bu çağrışımların aktif olması için bireyin çevresinde yer alan herhangi bir durumun saldırganlığı çağrıştırmaya gerek yoktur, yalnız saldırganlık hakkında düşünmek bile bu çağrışımların aktif olması için yeterlidir (Anderson ve Carnegie, 2004).

Olumsuz koşulların yol açtığı olumsuz duygular hem kaçma hem de savaşma eğilimi ile ilgili duyguları, düşünceleri, tepkesel davranışları ve fizyolojik tepkileri uyandırmaktadır. Bireyin olumsuz durumla baş etmede kaç ya da savaş tepkilerinden hangisini kullanacağını kalıtsal etmenler, bireyin içinde bulunduğu durumun saldırganlığı kolaylaştıran ya da baskılayan etmenlerine dikkat derecesi ve önceki öğrenmeleri ve koşullanmaları etkilemektedir. Savaşma tepkisiyle ilişkili çağrışımlar dürtüsel öfke duygusuna, kaçma tepkisiyle ilişkili çağrışımlar ise dürtüsel korku tepkisine yol açmaktadır. Bu tepkiler saldırganlıktaki olası ilk adımları temsil etmektedir. Bu aşamada olumsuz düşünce, duygu ve tepkesel davranışların temsil edildiği bilişsel çağrışım ağları henüz yüksek düzeyli bilişsel süreçler tarafından şekillendirilmemektedir. Bu tür dürtüsel saldırganlık bireylerin rutin etkinlikler içerisinde girdiği ve bundan dolayı duygu, düşünce ve eylemlerini bilinçli olarak gözlemleyemediğinde ortaya çıkmaktadır (Berkowitz, 1993).

Bilişsel çağrışım kuramı değer biçme ve yükleme gibi yüksek düzeyli bilişsel süreçlere de vurgu yapmaktadır. Yüksek düzeyli bilişsel süreçler bireyin duygu,

düşünce ve davranışlarına dikkat etmesi sonucu devreye girmektedir. Diğer bir deyişle birey bu aşamada nasıl hissettiğini düşünmekte, böyle hissetmesine yol açan etmenler hakkında çıkarımlarda bulunmakta ve eyleminin duyguları üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Yüksek düzeyli bilişsel süreçlerin bilişsel kontrol mekanizmalarını içermesinden dolayı olumsuz duyguların her zaman saldırganlığa yol açacağı söylenemez. Bununla birlikte yüksek düzeyde bilişsel süreçlerin kullanılması hiçbir zaman saldırganca davranılmayacağı anlamına da gelmemektedir. Örneğin engellenmeyle karşılaşan birey, engellenmenin amaçlı olduğunu düşünüyorsa ve sorumlusuna ulaşabiliyorsa saldırganca davranabilir. Engellenmeden dolayı kendisini suçladığında ya da saldırganlığın uygun bir tepki olmadığını düşündüğünde ise saldırganca davranmayacaktır. Ayrıca, bilişsel çağrışım kuramına göre çevrede saldırganlıkla ilişkili ipuçlarının bulunması saldırganlıkla ilişkili duygu ve düşüncelere daha kolay ulaşılabilmesini sağlayarak saldırganlık davranışını tetiklemektedir. Hafızada saldırganlığı çağrıştıran kavramlarla ilişkilendirilen her nesne saldırganlık açısından ipucu niteliği taşıyabilmektedir. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden birisi *silah etkisidir*. Silahların diğer insanları yaralamak ve öldürmek için tasarlanmış aletler olarak görülmesi, birçok insanın silahları hafızada saldırganlığı çağrıştıran kavramlarla ilişkilendirmesine yol açmaktadır (Anderson ve Bushman, 2002).

2.1.4.6. Genel heyecansal uyarılma kuramı

Genel heyecansal uyarılma kuramı Dolf Zillman tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuram, bir uyarının yol açtığı uyarılmanın ikincil bir uyarandan kaynaklanan uyarılmaya aktarılması ve onu daha da şiddetlendirmesi olarak tanımlanan “*uyarım aktarımı (excitation transfer)*” kavramına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle bu kurama göre önceden meydana gelen heyecansal uyarılma, yeni yaşanan heyecansal uyarılmaya etki ederek yeni heyecansal uyarılmanın daha şiddetli yaşanmasına yol açmaktadır. Yapılan bir araştırmada, deney arkadaşlarının ya onları provoke edecek ya da tarafsız bir şekilde davrandığı katılımcılar, hiç dinlenme şansı verilmeden deney arkadaşlarıyla fiziksel olarak mücadele etmelerini gerektiren bir etkinliğe alınmışlardır. Katılımcılara ayrıca rakiplerine vurma olanağının tanındığı bu etkinlik boyunca önceden provoke edilen bireylerin, kendisine tarafsız bir şekilde davranılan bireylere oranla rakiplerine daha şiddetli vurduğu gözlenmiştir. Bu durum, fiziksel mücadeleden kaynaklanan heyecansal uyarılmanın yalnızca önceden öfkelenmiş bireylerde saldırganlığa yol açtığını, deney arkadaşlarının kendilerine tarafsız şekilde davrandığı bireylerde ise

saldırganlığa yol açmadığını göstermektedir. Fiziksel mücadeleden kaynaklanan heyecansal uyarılmanın, deney arkadaşlarının kendisine tarafsız şekilde davrandığı katılımcılarda saldırganlığa yol açmaması, bu katılımcıların deney arkadaşlarına yönelik olumlu ya da olumsuz bir duygu hissetmemelerinden kaynaklanmaktadır (Zillmann, 1983).

Uyarım aktarımı yoluyla saldırganlığın artması fiziksel mücadele gerektiren etkinliklerin yanında şiddetli gürültü, rahatsız edici müzik, şiddet içerikli filmler hatta cinsel içerikli sahneler gibi heyecansal uyarımı arttıran farklı durumlardan da kaynaklanabilmektedir. Daha önce öfke, engellenmişlik ve kızgınlık duygusu yaşamış bireylerin, heyecansal uyarılmaya yol açan etmen ne olursa olsun, heyecansal uyarılma sonucunda saldırganca davranma olasılığının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Çağlar boyunca savaşçıların, savaşa gitmeden önce dans etme, şarkı söyleme, davul çalma gibi etkinliklere katılarak öfke ve şiddet eğilimlerini arttırmaları uyarım aktarımına örnek olarak verilebilir (Zillmann, 1983).

2.1.4.7. Öğrenme kuramları

Öğrenme kuramları saldırganlığı içsel etmenler yerine geçmiş yaşantılar ve öğrenmelerle açıklamaktadır. Saldırganlığı öğrenme ile açıklayan kuramlar edimsel koşullanma ve sosyal öğrenme kuramıdır.

Edimsel koşullanma kuramı Burrhus Frederic Skinner tarafından ortaya atılmıştır. Edimsel koşullanma kuramına göre saldırganlık davranışı olumlu bir sonuca yol açtığına ya da istenmeyen yaşantıların oluşmasını engellediğinde bireyin saldırganca davranma olasılığı artmaktadır. Saldırganlık davranışları ödüllendirilmediğinde ise sönmektedir. Hem hayvanlarda hem de insanlarda ara sıra ödüllendirilen saldırganca davranışlar sürekli ödüllendirilen saldırganca davranışlara göre sönmeye karşı daha dirençli olmaktadır (Brehm, Kassin ve Fein, 1999).

Sosyal öğrenme kuramı Albert Bandura tarafından geliştirilmiştir. Sosyal öğrenme teorisine göre saldırganlık da diğer sosyal davranışlar gibi doğrudan deneyim yoluyla ya da diğerlerini gözleyerek öğrenilmektedir. Sosyal öğrenme teorisi gözleyerek öğrenme aracılığıyla saldırganlık davranışının kazanıldığını açıklamakta ve sosyal davranışa rehberlik eden inanç ve beklentilerin tanımlanması ve anlaşılması noktasında önemli katkılar sunmaktadır. Sosyal öğrenme teorisi araçsal saldırganlığın açıklanması noktasında da önemli açıklamalar getirmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Çocuklar kendi bakımlarını sağlayan ve kendileri üzerinde sosyal kontrole sahip bireylerin davranışlarına odaklanmakta ve onun davranışını model almaktadır. Çocuklara ilk sunulan rol modeller ebeveynlerdir, ancak ilerleyen dönemlerde televizyonlar, kitaplar ve diğer medya kaynakları da çocuklar açısından rol model olabilmektedir. Çocuklar saldırganlığı kime karşı, ne zaman ve nasıl gösterebileceklerini, saldırganlığın hangi durumlarda kabul edilebilir bir davranış olduğunu bu rol modeller aracılığıyla öğrenmektedir. Saldırganlık davranışının çatışma çözme durumlarında kullanılabileceğini öğrenen çocuklar karşılaştıkları benzer durumlarda saldırganca davranmayı seçmektedir (Fiske, Gilbert ve Lindzey, 2010).

2.1.4.8. Sosyal etkileşim kuramı

James T. Tedeschi ve Richard B. Felson tarafından geliştirilen sosyal etkileşim kuramı, saldırganlığı sosyal süreçlere vurgu yaparak açıklamaktadır. Bu kurama göre saldırganlık, hedeflenen bireyde belli değişimler oluşturmak amacıyla gösterilen sosyal etki davranışlarından birisidir. Sosyal etki davranışı; belli değerleri (bilgi, para, cinsel ilişki vb.) elde etmek, algılanan yanlışlıklara karşı adaleti sağlamak veya sosyal ve bireysel yeterliliklere ulaşmak amacıyla kullanılabilmektedir. Sosyal etkileşim teorisine göre davranışı ortaya koyan birey (aktör); ödül, ceza beklentisini ve farklı sonuçları elde etme olasılığını dikkate alarak seçenekler arasında tercih yapan bireydir. Sosyal etkileşim teorisi yüksek düzeyli amaçlar tarafından güdülenen saldırganca davranışların açıklanmasına katkı sunmaktadır. Düşmanca saldırganlık dahi gelecekte olası bir kışkırtma davranışını engellemek amacıyla kışkırtıcının cezalandırılması gibi mantıksal bir amaçla gerçekleştirilmektedir. Bu teoriye göre saldırganlık, öz-saygının tehdit edilmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Bushman ve Baumeister, 1998).

2.1.4.9. Bilişsel şemalar kuramı

Bilişsel şemalar kuramı L. Rowell Huesmann tarafından ortaya atılmıştır. Bilişsel şemalar kuramına göre çocuklar ebeveynlerinde veya kitle iletişim araçlarında saldırganlığı gözlediklerinde saldırganlık şemalarını öğrenmektedir. Birey ilk olarak içinde bulunduğu durumu temsil eden bir bilişsel şemayı öğrenmekte, daha sonra ise bilişsel şemaya ilişkin aktif bir rol üstlenmektedir. Bir kere öğrenilen bilişsel şemaya daha sonraki zamanlarda yeniden erişilebilmekte ve davranışı yönlendirmesi için kullanılabilmektedir. Bilişsel şemalar genellikle nedensel ilişkileri, amaçları ve eylem planlarını içeren, hafızada birbiriyle sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiş ve iyi düzeyde

örgütlenmiş yapılara işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bilişsel şemalar, olayların hangi sırayla gerçekleşeceğine işaret eden, davranışlara ve problem çözmeye rehberlik eden hafızaya yerleştirilmiş yapılardır. Parçalar bilişsel şema oluşturacak şekilde güçlü bir biçimde birbirleriyle ilişkilendirildiğinde anlamsal hafızada tek bir kavram oluşturmaktadır. Yalnızca çok az bir bilişsel şemanın aktif olması bile bireyin önemli sosyal davranışlarına yol gösteren beklenti ve niyetlerinin değişmesini sağlayabilmektedir. Birey sosyal yaşamında bir olayla karşılaştığında çevresel ipuçlarını değerlendirmekte, davranışına rehberlik edebilecek bilişsel şemaları araştırmakta, bilişsel şemaları değerlendirmekte ve uygun bulduğu bilişsel şemaya göre davranmaktadır. (Huesmann, 1988).

Sıklıkla kullanılan bir bilişsel yapı iki yolla ulaşılabilirlik gücü kazanmaktadır. Çoklu kullanımlar hafızadaki diğer kavramlarla bilişsel yollar oluşturulmasını sağlayarak etkinleştirilen bilişsel yolların sayısını arttırmaktadır. Çoklu kullanımlar, bilişsel yolların sayısının yanında gücünün de artmasını sağlamaktadır. Bu bilgiler saldırganlıkla ilişkilendirildiğinde bir çocuğun saldırganca rol modelleriyle ne kadar karşılaşır, saldırganlık şemasına ilişkin ayrıntıları o derece iyi kodlayacağı ifade edilebilir. Örneğin televizyon ekranlarında defalarca silah kullanıldığına şahit olan bir çocuğun, ilerleyen yaşlarda saldırganca davranmasına kaynaklık edebilecek bir bilişsel şemayı kolaylıkla geliştirebileceği belirtilebilir. Diğer bir deyişle silah kullanmaya ilişkin bilişsel şema, çocuk açısından sürekli çağrılacak bir bilişsel şema durumuna gelmiştir. Yine kendisine hakaret edilen kişinin fiziksel veya sözel saldırıyla karşılık verdiğini gören bir çocuğun, kendisine hakaret edildiğinde hafızasından bu duruma ilişkin saldırganlık şemasını geri çağırması örnek olarak verilebilir. Güçlü saldırganlık şemaları geliştiren bireylerin sosyal çatışmayı çözmeye çalışırken saldırganca çözümlere yönelme olasılığının daha fazla olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu birey sosyal çatışma durumunda verilebilecek en iyi tepkinin saldırganca davranmak olduğunu düşünecektir (Huesmann, 1988). Bushman ve Huesmann (2001) tarafından yapılan deneysel araştırmada şiddet içerikli filmler izleyen çocukların, izlemeyen çocuklarla karşılaştırıldığında, oyunlarda daha saldırganca davrandığı ve sosyal problemleri çözmeye saldırganlığı bir çözüm yolu olarak daha çok benimsediklerinin bulunması bu yorumu destekler niteliktedir.

2.1.4.10. Sosyal bilgiyi işleme kuramı

Nicki R. Crick ve Kenneth A. Dodge tarafından geliştirilmiş olan sosyal bilgiyi işleme kuramına göre bireylerin bilişsel kapasiteleri ve bilgiyi işleme yolları, öğrenme ve tepki üretme süreçlerinin gelişimini etkilemektedir. Bundan dolayı saldırganlığın gelişiminin anlaşılması, saldırganlığı tetikleyen bireysel ve çevresel koşullarda bilgiyi işleme sürecinin oynadığı rolün belirlenmesiyle mümkündür. Sosyal bilgiyi işleme kuramına göre saldırganlık; düşmanca niyet yükleme yanlılığı, olumsuz çevresel ipuçlarına yönelik seçici dikkat ve yansız çevresel uyaranları olumsuz olarak yorumlamakla yakından ilişkilidir. Kısacası bu kurama göre saldırganlığın nedeni sosyal bilgiyi işleme sürecindeki aksaklıklardır. Sosyal bilgiyi işleme kuramına göre sosyal ortamdan edinilen ipuçlarının davranışa dönüştürülmesi altı aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar; a) dışsal ve içsel ipuçlarının kodlanması, b) bu ipuçlarının yorumlanması ve zihinsel temsillerinin oluşturulması, c) amaçların belirlenmesi ve ortaya konması, d) uzun süreli bellekteki tepkilere ulaşılması veya tepkinin yeniden yapılandırılması, e) en uygunun tepkinin seçilmesi ve f) en uygun tepkinin davranışa dönüştürülmesidir (Crick ve Dodge, 1994).

Birinci ve ikinci aşamada, birey ortamdaki içsel ve dışsal ipuçlarından kendisi için gerekli olana dikkat etmekte (seçici dikkat), daha sonra bunları kodlamakta ve yorumlamaktadır. Üçüncü aşamada, duruma ilişkin amaç belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu amaçlar, duruma ilişkin beklentilerin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Dördüncü aşamada, ya bellekteki tepkilere erişilmekte ya da ipuçlarından yararlanılarak yeni tepkiler üretilmektedir. Beşinci aşamada uzun süreli bellekten çağrılan ya da yeni oluşturulan tepkiler değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sürecinde bireyin tepkiyi davranışa dönüştürerek elde etmek istediği amaçlar (amaç beklentileri) ve tepkiyi davranışa dönüştürebileceğine ilişkin inancı (öz-yeterlik) önemli rol oynamaktadır. Altıncı aşamada ise tepki davranışa dönüştürülmektedir (Crick ve Dodge, 1994).

Sosyal bilgiyi işleme kuramına göre örneğin tepkisel ve proaktif saldırganlık arasındaki farklılıklar bilgiyi işleme sürecindeki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Tepkisel saldırganlık, ortamda bulunan olumsuz ipuçlarına odaklanılmasını içeren seçici dikkat ile bilgiyi işleme sürecinin ilk basamaklarında kendisini gösteren düşmanca niyet yükleme yanlılığı ile yakından ilişkilidir. Proaktif saldırganlıkta ise olumsuz ipuçlarına odaklanma veya düşmanca niyet yükleme yanlılığı söz konusu değildir, birey

saldırganlık sonucu belli kazanımlar elde edebileceği düşüncesiyle saldırganlığa yönelmektedir (Arsenio, Adams ve Gold, 2009).

2.1.4.11. Zihinsel çerçeve kuramı

Sutton, Smith ve Swettenham (1999) saldırganlığın sosyal bilgiyi işleme sürecindeki aksaklıktan kaynaklandığı görüşüne karşı çıkmış ve zihinsel çerçeve kuramını geliştirmiştir. Zihinsel çerçeve, bireyin bilişsel şemalarından yararlanarak herhangi bir sosyal ortamda kendisinin ve iletişim kurduğu bireylerin davranışlarını anlayabilmesidir. Bu kurama göre aslında saldırganca davranan bireylerin sosyal becerileri gelişmiştir ve diğer bireylerin duygusal dünyalarını anlamakta oldukça başarılıdır, ancak saldırganca davranarak daha fazla çıkar elde edeceklerini düşündükleri için böyle davranmaktadır. Diğer bir deyişle saldırganlık sosyal ilişkileri manipüle edebilme yeteneğini içermektedir ve sosyal bilgiyi işleme sürecindeki yanlışlık veya aksaklıklardan değil içinde bulunulan koşullarda saldırganca davranarak birçok çıkar elde edileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Sutton ve diğerleri, 1999).

2.1.4.12. Genel saldırganlık modeli

Diğer kuramların karmaşık olan saldırganlık davranışlarını açıklayamamakla eleştirilmesi üzerine Craig A. Anderson ve Brad J. Bushman tarafından Genel Saldırganlık Modeli geliştirilmiştir. Bu kuram saldırganlığı kişisel ve çevresel değişkenlerin etkileşimi olarak ele almaktadır. Genel saldırganlık modeli algılama, yorumlama, karar verme ve eyleme geçme sürecinde bilişsel yapıların nasıl geliştiği ve kullanıldığı üzerinde durmaktadır. Bilişsel yapılar; (a) deneyimler sonucu geliştirilmiştir, (b) algılamayı basit görsel örüntülerden karmaşık davranışsal sonuçlara kadar farklı düzeylerde etkiler, (c) kullanıldıkça otomatikleşir, (d) duyumsal ve davranışsal durumla ve inançlarla yakından ilişkilidir ve (e) bireylerin sosyal çevrelerindeki davranışsal tepkilerine ve yorumlamalarına rehberlik etmek amacıyla kullanılırlar. Bilişsel yapılar (a) kavramı günlük fiziksel nesnelere gibi basitleştirmeyi ya da sosyal olaylar kadar karmaşıklaştırmayı içeren algı modellemeyi (Örneğin bu omuz atma bir kaza mı yoksa kasıtlı bir saldırı mı?), (b) belli bir birey veya grup hakkındaki inançları içeren birey modellemeyi (Örneğin diğer insanlar yardımsever mi, yoksa intikam peşinde mi?) ve (c) insanların değişen koşullar altında nasıl davrandığına ilişkin bilgileri içeren davranışsal senaryoları (örneğin onur kırıcı bir dil kullanma) içermektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Bilişsel yapılar duyguları üç farklı şekilde etkilemektedir. İlk olarak duygular ve deneyimler arasında bağ kurmaktadır. Örneğin öfke duygusunu içeren bilişsel yapı aktif olduğunda öfke deneyimi yaşanmaktadır. İkinci olarak bilişsel durumun duygular tarafından nasıl etkilendiğine ilişkin bilgileri içermektedir. Örneğin belli bir duygu yaşandığında, bu duygunun bireylerin yargılama ve davranışlarını nasıl etkileyeceğini kapsamaktadır. Ve üçüncü olarak davranış senaryosu duyguların nasıl yaşanacağına ilişkin kurallarla (örneğin hakarete maruz kalan bireyin saldırganca davranması için öfke düzeyinin ne olması gerektiğine ilişkin kurallar) ilişkilidir (Anderson ve Bushman, 2002).

Genel saldırganlık modeli bireyi içinde bulunduğu durum (context) açısından ele almaktadır. Bu modelin; (a) bireysel ve durumsal girdiler, (b) bu değişkenlerin etkilerini gerçekleştirmelerine aracılık eden bilişsel, duygusal ve fiziksel uyarılma ara değişkenleri ve (c) değerlendirme ve karar verme süreçlerinin sonuçlarını içeren üç temel ögesi bulunmaktadır. Genel saldırganlık modelinin bireysel ve durumsal girdilerin saldırgan davranışa yol açması sürecinde rol oynayan etmenleri incelemeye yöneldiği görülmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Saldırgan davranışların temelinde hem bireysel hem de durumsal değişkenlerin yer aldığını öne sürerek eklettik bir görüş ortaya koyan genel saldırganlık modeline göre bireyin ayırıcı kişilik özellikleri (tretyler), genetik yatkınlıkları, cinsiyeti, inançları, tutumları, değerleri ve uzun dönemli amaçları saldırganlığı etkileyen bireysel değişkenlerdir. Diğer bireylere düşmanca niyet yükleme eğilimi, A tipi kişilik özelliği, saldırganlığın çatışma durumunu sona erdireceğine ilişkin inanç, şişirilmiş benlik saygısı, narsistik kişilik özelliği, saldırganlık konusunda kendine güvenme, saldırganlıkla istediğini elde edebileceğine duyulan inanç, belli gruptan bireylerin şiddeti hak ettiğine yönelik tutum ve şiddet sonucu saygınlık elde edebileceği düşüncesi gibi bireysel etmenler saldırganlığın oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bireyin kişisel özellikleri, buldukları ortamın özelliklerini algılayıp yorumlayarak farklı tepkiler vermelerinde etkili olmaktadır. Başka bir deyişle kişisel özellikler durumsal faktörle etkileşmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Durumsal faktörler de biliş, duygulanım ve fiziksel uyarılmışlığı etkileyerek saldırganlığı etkilemektedir. Durumsal değişkenlere örnek olarak saldırganlığı çağrıştıran bilişsel ipuçları; şiddet içerikli dizilere ve video oyunlarına maruz kalma; kıskırtma; engellenme; sıcak hava, kötü kokular ve acı gibi olumsuz koşullar; alkol ve

uyuşturucu genel saldırganlık modelinde saldırganlığa yol açan durumsal değişkenler olarak ifade edilmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Bireysel ve durumsal değişkenler bireyin şu anki içsel durumunu etkileyerek saldırgan davranışlara yol açmaktadır. Örneğin düşmanca kişilik özelliğine sahip olma ve şiddet içerikli filmler izleme saldırgan düşüncelere ve duygulara erişilmesini kolaylaştırarak saldırganlığa yol açmaktadır. Bireyin şu anki içsel durumu biliş, duygulanım ve fiziksel uyarılmışlık boyutunda ele alınmaktadır. Birey herhangi bir tepki göstermeden önce kendi içsel durumunu gözden geçirmektedir. İçsel durumunun gözden geçirilmesi sırasında birey, vücudunun gösterdiği kalp atımı, nabız, terleme gibi fiziksel uyarılmışlık tepkilerini, duygularını ve bilişlerini gözlemlemektedir. Bireyler öncelikle fiziksel uyarılmışlık tepkilerini incelemekte, kendilerini gergin ve uyarılmış hissettiklerinde yaşadıkları gerginliği öfke olarak adlandırmakta ve bunun sonucunda da saldırganca çözüm yolunu seçmektedir. Saldırganlığın davranış olarak ifade edilmesinden önce duygu ve durumla ilgili değerlendirme yapılmaktadır. Genel saldırganlık modeline göre saldırganlığın artması öfke ve düşmanlık gibi duyguların yanı sıra bilişsel değişkenlerle (örneğin saldırganlık şemalarının sürekli hatırlanıp geri çağırılması ve işe koşulması) da yakından ilişkilidir. Bireyin içsel durumunda yer alan uyarılmışlık düzeyi, duygular ve bilişler birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu yapılardan birisi harekete geçtiğinde diğerleri de ona bağlı olarak harekete geçmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

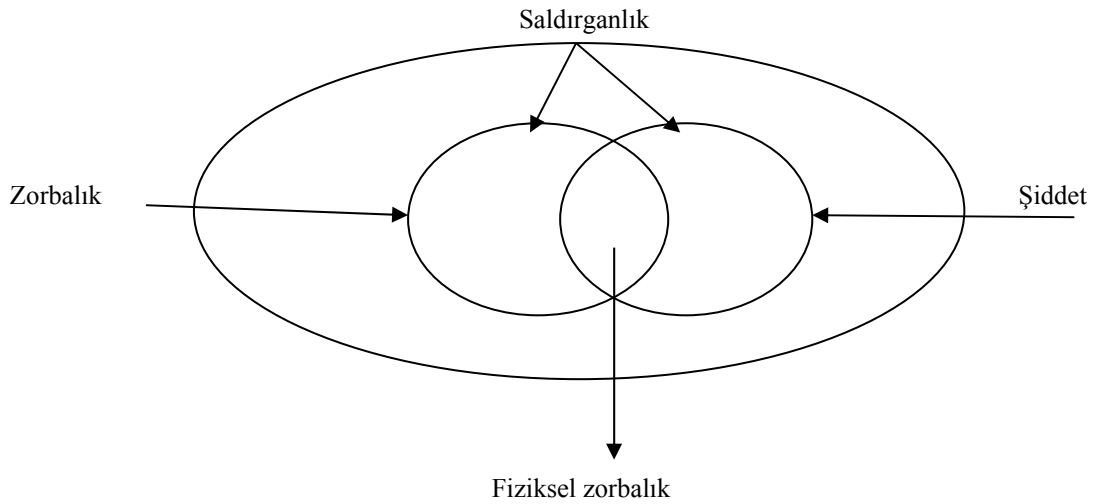
Değerlendirme süreci anlık değerlendirme (immediate appraisal) ve yeniden değerlendirme (reappraisal) süreçlerinden oluşmaktadır. Anlık değerlendirme otomatik, yeniden değerlendirme ise kontrol edilebilir süreçleri içermektedir. Anlık değerlendirme herhangi bir çaba göstermeksizin, kendiliğinden ve farkında olunmadan ortaya çıkan bir süreçtir. Anlık değerlendirmenin nasıl bir tepkiye yol açacağı bireysel ve durumsal değişkenlere ve o anki içsel duruma bağlıdır. Örneğin bir kişi, saldırganca düşünceler içerisindeyse başka birisi kendisine çarptığında bu durumu bir saldırganlık olarak yorumlayabilir. Eğer o kişi saldırganca düşünceler yerine caddenin ne kadar kalabalık olduğunu düşünüyorsa bu çarpma olayını bir kaza olarak yorumlayacaktır. Anlık değerlendirmeden sonra ne olacağı zaman ve bilişsel kapasite gibi kaynakların ulaşılabilirliğine bağlıdır. Eğer birey yeterli kaynağa sahipse ve anlık değerlendirmenin sonucu hem önemli hem de hoşnut olmayan bir durumu içeriyorsa birey yeniden değerlendirme çabası içerisine girecektir. Yeniden değerlendirme duruma ilişkin alternatif bir bakış açısı geliştirme çabasını ifade etmektedir. Alternatif bakış açısı

geliştirmeye ilişkin arayış olayın nedenine ilişkin ilgili bilgileri, ilgili bilişsel kodları ve içinde bulunulan ana ilişkin özellikleri keşfetmeyi içermektedir. Yeniden değerlendirme süreci gösterebilecek olası tepkilerin yeniden değerlendirilmesini ve elenmesini kapsamaktadır. Yeniden değerlendirilme sürecinde saldırganlığa yönelik yüklem yanlılıkları ve saldırganlıkla ilgili şemalara daha kolay ulaşılması saldırganlığa yönelik değerlendirmelerin olumlu olmasına ve saldırganca davranılmasına yol açmaktadır. Saldırganca davranmanın olumsuz olarak değerlendirilmesi durumundaysa boyun eğme ve çekilme gibi farklı tepkiler gösterilmektedir (Anderson ve Bushman, 2002).

Genel saldırganlık modelinin flörtte şiddet ve gruplararası şiddet gibi çeşitli şiddet türlerini, intiharı ve küresel iklim değişikliği ve şiddet ilişkisini diğer kuramlardan daha ayrıntılı olarak açıkladığı ve kronik olarak saldırgan bireylerin tedavi edilmesine yönelik müdahale programlarının hazırlanması noktasında ciddi katkılar sunduğu ifade edilmektedir (DeWall, Anderson ve Bushman, 2011).

2.1.5. Saldırganlık, Şiddet, Zorbalık ve Siber Zorbalık İlişkisi

Olweus (1999) saldırganlık, şiddet ve zorbalık ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir.

Şekil 2.1.5.1. Zorbalık, Saldırganlık ve Şiddet İlişkisi

Şekil 2.1.5.1’de görüldüğü gibi saldırganlık hem şiddeti hem de zorbalığı kapsamaktadır. Olweus (1999) zorbalığı; bir öğrencinin bir ya da daha fazla öğrenci tarafından sürekli olarak olumsuz davranışlara maruz bırakılması şeklinde tanımlamaktadır. Bir davranışın zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için şu ölçütleri taşıması gerekmektedir (Olweus, 1999):

- Kasıtlı olarak zarar vermeyi amaçlaması,
- Süreklilik özelliği göstermesi,
- Zorba ve mağdur arasında güç dengesizliğinin bulunması gerekmektedir. Bu güç dengesizliği; mağdurun fiziksel veya psikolojik olarak kendini zorbadan daha zayıf algılamasını ve zorbanın davranışları karşısında kendisini savunacak gücünün olmadığını düşünmesini içermektedir. Bu bağlamda fiziksel veya zihinsel açıdan birbirleriyle eşit düzeyde yer alan iki birey arasında gerçekleşen çatışma veya bir bireyin restoranda daha önce hiç tanışmadığı birisiyle kavga etmesi zorbalık olarak değerlendirilemez.

Şiddet de zorbalık gibi saldırganlığın bir alt türü olarak değerlendirilmektedir. Şiddet, bir kişiye güç ve baskı uygulayarak, isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak olarak tanımlanmakta ve şiddet içeren davranışlar olarak zorlama, saldırı, bedensel ya da psikolojik olarak acı çektirme, vurma ve işkence sayılmaktadır (Başoğlu, 1998). Anderson ve Bushman (2002)'a göre şiddet, aşırı zarar vermeyi (örneğin öldürmeyi) amaçlayan ölçsüz saldırganlık olarak tanımlanabilir. Olweus (1999)'a göre ise şiddet, bireyin kendi vücudunu veya silah gibi bir nesneyi kullanarak başka bir bireyi görece ciddi biçimde yaralaması veya zarar vermesidir. Şiddet içeren her davranış saldırganlık kategorisinde değerlendirilebilir, ancak saldırganca olan her davranış şiddet olarak nitelendirilemez. Saldırganlık, jest, mimik, eleştiri gibi şiddet içermeyen yollarla da ifade edilebilir (Anderson ve Bushman, 2002).

Şekil 2.1.5.1'de görüldüğü gibi şiddet ve zorbalık belli oranda kesişmektedir. Bu kesişme, zorbalık fiziksel araçlar (örneğin tekmeleme, vurma, itme gibi) kullanılarak gerçekleştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu kesişmenin dışında kalan alan, iki açıdan araştırmacılara bilgi sağlamaktadır. İlk olarak zorbalığın belli türleri (kelimelerle, jest ve mimiklerle gerçekleştirilen zorbalık, gruptan dışlama gibi) şiddet olmadan gerçekleşebilmektedir. İkinci olarak her şiddet olayı (oyun alanındaki geçici bir kavga veya restoranda tartışan iki insanın birbiriyle kavga etmesi gibi) zorbalık olarak nitelendirilemez (Olweus, 1999).

Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki araştırmalar ise iki temel bakış açısı sunmaktadır. Bazı araştırmacılara (Juvonen ve Gross, 2008; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007) göre siber zorbalık yeni bir olgu değil geleneksel akran zorbalığının bir uzantısıdır. Öte yandan, diğer bir grup araştırmacı (örneğin Greene, 2006) ise geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasında önemli farklar olduğunu ileri sürmektedir.

Bu bakış açlarına ilişkin bulgular “Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki farklılıklar” bölümünde sunulmuştur.

2.2. Siber Zorbalık

2.2.1. Siber Zorbalığın Tanımı

Bilişim ve iletişim teknolojileri ergenlerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki ergenlerin cep telefonu ve bilgisayara sahip olması, sahip oldukları cep telefonu ve bilgisayarın özellikleri, bu araçları kullanma becerileri günlük yaşamlarını ve akranlarıyla ilişkilerini nasıl sürdüreceklerini belirleyen temel etmenlerden birisi olmuştur. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin bu denli hızlı geliştiği bir dönemde yetişmeleri, günümüz ergenlerine birçok kolaylık sağlamıştır. Ancak bu kolaylıkların yanında birçok olumsuzluğun da ortaya çıktığı söylenebilir. Ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerine aşırı yoğunlaşarak kendilerini gerçek yaşamdan soyutlamaları, yalnızlaşmaları, zamanlarının büyük çoğunluğunu sanal oyunlarda başarılı olmak için harcamaları nedeniyle derslerinde başarısız olmaları, internette tanıştıkları ve kim olduğunu bilmedikleri kişilerle gerçek yaşamda buluşmaları, sürekli hareketsiz kalmalarından dolayı obezite gibi çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşmaları, kişisel bilgilerini paylaşmaları ve zararlı içeriğe sahip web sitelerini (pornografi, intiharı özendirici, şiddet içerikli) ziyaret etmeleri bu sorunlara örnek olarak verilebilir.

Bilişim ve iletişim teknolojisine erişim artmasıyla birlikte ergenler arasında görülen şiddet ve zorbalığın sanal dünyaya taşındığı görülmektedir. Bu durum siber zorbalık olarak adlandırılmaktadır. Siber zorbalık kavramı çeşitli araştırmacılar tarafından çevrimiçi zorbalık, dijital zorbalık, elektronik zorbalık, çevrimiçi zarar verme, internet zorbalığı, e-zorbalık, çevrimiçi sosyal saldırganlık gibi farklı isimlerle de anılmaktadır.

Siber zorbalık, bir birey veya grup tarafından bilgi ve iletişim teknolojilerinin diğer bireylere zarar vermek amacıyla tekrarlayıcı biçimde ve kötü niyetle kullanması olarak tanımlanmaktadır (Belsey, 2008). Willard (2007) siber zorbalığı; bilişim ve iletişim teknolojilerinin, zarar verici materyaller göndermek, sosyal saldırganlık veya diğer bireyleri incitmek amacıyla kullanılması olarak tanımlamıştır. Strom ve Strom (2005) siber zorbalığın, akran zorbalığının elektronik yollarla gerçekleştirilmesini içerdiğini ifade etmiştir. Slonje ve Smith (2008) de benzer biçimde siber zorbalığı, geleneksel zorbalık içeren eylemlerin SMS, elektronik posta, cep telefonu kameraları ve

internet yoluyla gerçekleştirilmesi olarak nitelendirmektedir. Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett (2006) ise siber zorbalığı bir birey veya grubun, kendisini savunamayacak durumda olan mağdura karşı çeşitli iletişim araçlarını kullanarak gerçekleştirdiği tekrarlayıcı ve kötü niyetli saldırgan davranışlar olarak tanımlamıştır. Siber zorbalığın gerçekleştiği kanallar elektronik posta, web siteleri, forumlar, sohbet odaları, anlık mesajlaşma programları (MSN Messenger, Yahoo vb.), cep telefonu ile gönderilen metin mesajları ve resimli mesajlar olarak sıralanmaktadır. Williams ve Guerra (2007) siber zorbalığı interneti, elektronik postayı ve blogları içeren bilişim ve iletişim teknolojilerinin diğer bireylere hakaret etmek, iftira atmak ve diğer bireylerle alay etmek amacıyla kullanılması olarak tanımlamaktadır.

Spears, Slee, Owens ve Johnson (2009) siber zorbalığı, bilişim ve iletişim teknolojilerinin sosyal dışlamayı ve dedikodu yaymayı içeren örtük zorbalığı gerçekleştirmek amacıyla kullanılması olarak ifade etmektedir. Daha ayrıntılı bir tanım yapmak gerekirse siber zorbalık; bilgisayar, cep telefonları ve cep bilgisayarları gibi elektronik araçların e-posta, sohbet odaları, sosyal ağ siteleri, anlık mesajlaşma, Web siteleri, video ve metin mesajı gibi yöntemler aracılığıyla diğer bireyleri utandırmak, tehdit etmek ve dışlamak amacıyla kullanılmasıdır. Bununla birlikte Spears ve diğerleri (2009), nefret içerikli e-postalar gönderme veya cinsel taciz örneklerinde olduğu gibi siber zorbalığın açık biçimde de gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır.

Erdur-Baker ve Topçu (2008) siber zorbalığa aşağıdaki eylemlerin örnek olarak verilebileceğini ifade etmektedir:

- Nedensiz yere bir kişiyi sohbet odasından atma,
- Bir kişinin cep telefonu ile gizlice utanç verici fotoğraflarını çekme,
- Birisini kötüleyen ya da utandıran web sayfaları hazırlama,
- Elektronik posta ya da cep telefonu mesajı ile aşağılayıcı, alay edici, tehditkâr, cinsel taciz veya şiddet içeren mesajlar gönderme,
- Mağdurun web sayfasına ya da bloglarına incitici, küçük düşürücü, tehdit edici mesajlar ya da resimler ekleme,
- Kameralı cep telefonları aracılığı ile mağdurların uygunsuz görüntülerini anında internete yönlendirme (örneğin soyunma odaları ya da tuvaletlere yerleştirilen kameralar aracılığı ile mağdurun görüntülerini çekme),
- Mağdura ilişkin dedikodular yayma

Hinduja ve Patchin (2010) siber zorbalık davranışlarını sanal ortamda bireyle dalga geçilmesi, bireyin rahatsız edici isimlerle çağrılması, bireyin kasıtlı olarak düzenlenen etkinliklerden dışlanması, tehdit edilmesi ve cinsel içerikli ifadelerin anlık mesajlaşma sırasında ifade edilmesi veya e-posta ile gönderilmesi olarak sıralamaktadır. Vandebosch ve Van Cleemput (2008) tarafından yapılan araştırmada katılımcılar siber zorbalık eylemlerini; birisine ısrarla arama isteği gönderme, kişisel konuşmaları kopyalama ve başkalarına gönderme, sanal ortamda birisi hakkında söylenti çıkarma, bir kişinin resimlerinin üzerinde ustalıkla oynama ve diğer insanlara gönderme, bir kişi hakkında aşağılayıcı yorumlar içeren bir web sitesi kurma, tehdit içerikli e-postalar gönderme, cinsel içerikli mesajlar yollama ve sohbet odasında bulunan diğer insanlara hakaret etme olarak sıralamıştır.

2.2.2. Siber Zorbalığın Özellikleri

Siber zorbalığın sahip olduğu özellikler kimliğini gizleme, güç dengesizliği, sanal alanın yeterince denetlenmemesi, kısa sürede çok sayıda kişiye ulaşılabilmesi ve siber zorbalık içeren materyalin saklanabilmesi olarak ifade edilmektedir.

2.2.2.1. Kimliğini Gizleme

Siber zorbalığın karakteristik özelliklerinden birisi siber zorbanın kimliğini rahatlıkla gizleyebilmesidir. Kimliğini gizleme olanağının bulunması, siber zorbanın e-posta ve web tabanlı uygulamaları tehdit etme, alaya alma ve söylenti çıkarma gibi davranışları gerçekleştirmek amacıyla yakalanma ve cezalandırılma korkusuzun rahatlıkla kullanabilmesini sağlamaktadır. Sanal ortamda fiziksel açıdan güçlü olmanın bir avantaj oluşturmamasının, geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerin intikam almak amacıyla siber zorbalığa yönelmesine neden olabileceği ifade edilmektedir (Huang ve Chou, 2010). Patchin ve Hinduja (2006)'ya göre siber zorbalıkta kimliğini gizleme olanağının bulunması, mağduru rahatsız etmeyi ve korkutmayı amaçlayan siber zorbanın amacına kolaylıkla ulaşmasına ve ahlaki kurallara uymama konusunda kendisini özgür hisseden siber zorbanın saldırganca davranışları istediği düzeyde sergileyebilmesine zemin hazırlamaktadır. Diğer bir deyişle kimliğin rahatlıkla gizlenebildiği sanal ortamda, siber zorba dedikodu yayma ve iftira atma gibi davranışları rahatlıkla gerçekleştirebilmekte ve davranışlarının sorumluluğunu almamaktadır (Beckerman ve Nocero, 2003). Mishna, Saini ve Solomon (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ergenler, siber zorbalığın yaygınlaşmasının en

önemli nedeninin zorbanın kimliğini rahatça gizleyebilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer biçimde Turan ve diğerleri (2011) yaptıkları araştırmada siber mağdurların % 9'unun siber zorbayı gerçek yaşamda tanıdığını, % 12'sinin siber zorbayı yalnızca sanal ortamdan tanıdığını ve % 79'unun siber zorbayı tanımadığını bulmuştur.

Suler (2004) de sanal iletişimde kimliğini gizleme olanağının bulunmasının siber zorbalığa yol açtığını ifade etmektedir. Ayrıca sanal ortamda bireyin iletişim kurduğu kişinin görsel ve sözel tepkilerinden kendini soyutlayabilmesi, kişisel özelliklerini daha abartılı biçimde ifade edilebilmesi ve disinhibisyon etkisi de siber zorbalığa zemin hazırlamaktadır. Disinhibisyon etkisi, iletişim kurulan bireyin cinsiyetinden, etnik kökeninden ve sosyal statüsünden kaynaklanan ve bireyin söylemek istediklerini sansürlemesine yol açan etmenlerin ortadan kalkması olarak tanımlanmaktadır (Suler, 2004).

Öte yandan Kowalski ve Limber (2007) siber zorbalığın sosyal ilişkiler bağlamında gerçekleşmesinin siber zorbalığın karakteristik özelliklerinden birisinin "siber zorbanın kimliğini rahatlıkla gizleyebilmesi" olduğu şeklindeki varsayımın kabul edilmesini güçleştirdiğini ifade etmiştir. Juvonen ve Gross (2008) tarafından 1454 ergenle yapılan araştırmada siber mağdurların, siber zorbalık içeren davranışların farkında olduğu ve siber zorbanın kim olduğunu bildikleri görülmüştür. Slonje ve Smith (2008)'in araştırmasında siber mağdurların % 33'ünün siber zorbayı tanımadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte siber mağdurların % 27'sinin siber zorbayla aynı sınıfta, % 12'sinin aynı sınıf düzeyinde fakat farklı sınıflarda yer aldığı gözlenmiştir. Aynı araştırmada siber mağdurların % 10'u farklı okulda yer alan birisinin kendisine siber zorbalık yaptığını, % 2'si ise siber zorbanın kendisinden üst sınıfta yer aldığını ifade etmiştir.

Bu araştırmalardan çıkan sonuç şudur ki sanal ortamda kimliğini gizleme olanağının bulunması, bütün siber zorbaların kimliğini gizlemede başarılı olacağı anlamına gelmemektedir. Ayrıca okulda yaşadıkları sorunları sanal ortama taşıyarak, sanal ortamda hesaplaşma çabası içinde olan ergenlerin kimliğini gizleme eğiliminde olmadıkları ifade edilebilir. Bundan dolayı siber zorbalık ile geleneksel zorbalık iç içe olduğunda, siber mağdurların, zorbanın kimliğini kolaylıkla tahmin edebildiği söylenebilir.

2.2.2.2. Güç Dengesizliği

Siber zorba ve mağdur arasında güç dengesizliğinin bulunması siber zorbalığın bir başka yönünü oluşturmaktadır. Siber zorbalıkta güç dengesizliğine örnek olarak siber mağdurların kendisini hedef alan sanal içeriği kaldırmaları konusunda diğer insanları zorlayacak gücünün bulunmaması, siber zorbanın bilişim ve iletişim teknolojilerini siber mağdurdan daha iyi kullanması ve siber zorbanın sanal ortamda siber mağdurdan daha yüksek statüye sahip olması verilebilir (Menesini ve Nocentini, 2009). Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2007) siber mağdurların, kendilerini hedef alan saldırganca davranışları kolaylıkla sona erdirebileceğini ve bundan dolayı geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerle karşılaştırıldığında daha güçlü bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı Wolak ve diğerleri (2007) siber zorbalığın güç dengesizliği içerdiğine ilişkin varsayımı reddetmektedir. Huang ve Chou (2010) da benzer biçimde siber zorbalıkta güç dengesizliğinin geleneksel zorbalıktaki kadar belirleyici olmadığını ifade etmektedir. Onlara göre internete ulaşabilen ve temel internet kullanma becerilerine sahip herkesin tehdit edici e-posta gönderme ya da söylenti çıkarma gibi eylemleri gerçekleştirebilmesi ve siber zorbalıkta mağdurların kendisini daha kolay savunabilmesi, güç dengesizliğinin siber zorbalığın karakteristik özelliklerinden birisi olmadığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte siber mağdurların, kendileri hakkında diğer bireylerin erişimine açık sanal ortamlarda yorum yapılmasını ve kendilerini hedef alan olumsuz bilgilerin diğer bireylere iletilmesini önleyememesi, siber zorbalığın istendiği zaman sonlandırılabilceği düşüncesine kuşkuyla yaklaşılmasına yol açmaktadır (Grigg, 2010).

Vandebosch ve Van Cleemput (2008) siber zorbalıkta güç dengesizliğinin bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Ybarra ve Mitchell (2004b) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalıların diğer bireylerle karşılaştırıldığında kendilerini internet becerileri açısından daha yetkin gördüklerinin bulunması bu görüşü destekler niteliktedir. Coyne, Chesney, Logan ve Madden (2009) ise siber zorbalık içeren eylemlerin teknolojik yeterlilik açısından farklılaştığını belirtmekte ve bu duruma birisinin fotoğrafı üzerinde farklı bilgisayar programları kullanarak oynamalar yapmanın, birisine uygun olmayan içerikli SMS yollamaktan daha çok beceri gerektirmesini örnek vermektedir. Vandebosch ve Van Cleemput (2008)'a göre siber zorbalıkta güç dengesizliğiyle ilişkili bir başka etmen kimliğini gizleme olanağının bulunmasıdır. Dooley, Pyzalski ve Cross (2009) ise sanal

ortamda bulunan materyalden kaçınmanın veya bu materyali ortadan kaldırmanın oldukça güç olmasının, güç dengesizliğinin bulunduğu ilişkin yeterli kanıt sağladığını ifade etmiştir.

2.2.2.3. Sanal Alanın Yeterince Denetlenmemesi

Siber zorbaların amaçlarına rahatlıkla ulaşabilmesini sağlayan bir diğer etmen sanal alanın yeterince denetlenmemesidir. Siber zorbaların öğretmenler, ebeveynler ve diğer yetişkinlerin çevrimiçi blogları okuyacağını ya da anlık mesajlaşma kayıtlarını kontrol edeceğini düşünmemeleri yapamayacakları şeyleri yapmaları konusunda onları cesaretlendirmektedir (Williams ve Guerra, 2007). Hinduja ve Patchin (2009) sohbet odalarında ve forumlarda mesaj kutularına yazılan yazıların yöneticiler tarafından denetlendiğini, bununla birlikte bireylerin birbirine kişisel hesaplarından gönderdiği mesajların böyle bir denetime tabii tutulmadığını ifade etmektedir.

2.2.2.4. Kısa Sürede Çok Sayıda Kişiye Ulaşılabilmesi

Siber zorbalığın en önemli karakteristik özelliklerinden birisini siber zorbalık içeren materyalin “kes-kopyala-yapıştır” ve “forward” yöntemleri sayesinde kısa sürede birçok kişiye ulaştırılabilmesi oluşturmaktadır. E-posta ve anlık mesajlaşma gibi araçlar sayesinde birçok kişiye ulaşma olanağının bulunması siber zorbalığın kontrolünü ve siber zorbalıkla mücadele edilmesini zorlaştırmaktadır (Li, 2005).

2.2.2.5. Siber Zorbalık İçeren Materyalin Saklanabilmesi

Siber zorbalıkla mücadele edilmesini zorlaştıran bir başka etmen siber zorbalık içeren materyalin metin, fotoğraf, ses, video ya da çizim olarak saklanabilmesidir. Bu materyal çevrimiçi ortama bir kez yüklendiğinde, orijinali silinse bile birçok kopyasının sanal ortamda saklanabilmesi ve diğer insanların erişimine açık halde tutulabilmesi mağdurun yaşadığı utanç ve korkunun sürmesine neden olmaktadır. Siber mağdur, bu materyali her okuduğunda, izlediğinde ve/veya dinlediğinde aynı acıyı tekrar yaşayacaktır (Kowalski, Limber ve Agastson, 2008). Ayrıca siber zorbanın, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla mağdurla istediği her an ve mağdur nerede olursa olsun iletişim kurma olanağının bulunması, mağdur açısından siber zorbalıktan kaçılacak bir alan bulunmadığını göstermektedir (Slonje ve Smith, 2008).

2.2.3. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Farklılıklar

Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki ilişkiye yönelik görüşler iki grupta toplanabilir. Bazı araştırmacılara (Juvonen ve Gross, 2008; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007) göre siber zorbalık ile geleneksel zorbalık birbirleriyle ilişkilidir. Juvonen ve Gross (2008)'a göre siber zorbalık, geleneksel zorbalığın okul ortamından sanal ortama taşınmasından ibarettir. Raskauskas ve Stoltz (2007) tarafından yapılan araştırmaya göre yüz yüze ortamda zorbalık yapan öğrenciler sanal ortamda da zorbalık yapmakta, yüz yüze ortamda mağdur olan öğrencilerin üçte biri aynı zamanda sanal ortamda da mağdur olmaktadır. Laftman, Modin ve Östberg (2013) siber zorbalığa maruz kalan bireylerin % 25'inin aynı zamanda doğrudan geleneksel zorbalığa maruz kaldığını belirlemiştir. Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki örtüşmenin özellikle dolaylı zorbalık açısından kızlarda, erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre siber zorbalığa maruz kalan erkeklerin % 22'si doğrudan, % 18'i dolaylı zorbalığa maruz kalmıştır. Siber zorbalığa maruz kalan kızların ise % 26'sı doğrudan, % 30'u dolaylı zorbalığa uğramıştır. Aynı araştırmada siber zorba/mağdurların, siber zorbalık yapmayanlarla karşılaştırıldığında geleneksel zorba/mağdur olma olasılığının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Siber zorbaların % 68'inin aynı zamanda okulda da zorbalık yaptığı bulunmuştur. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgular geleneksel zorbalıkta alınan rollerle siber zorbalıkta alınan rollerin örtüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar (Livingstone, Haddon, Görzig ve Olafsson, 2011; Smith ve diğerleri, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a) yüz yüze ortamda zorbalığa maruz kalan bireylerin, sanal ortamda zorbalık yaparak yaşadıkları mağduriyeti ödünlemeye çalıştıklarını bildirmişlerdir. Erdur-Baker (2010) ise yüz yüze ortamda yapılan zorbalık ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin cinsiyete göre farklı şekiller alabileceğini bulmuştur. Onun tarafından yapılan araştırmada bu iki zorbalık türü erkek öğrencilerde ilişkiliyken, kız öğrencilerde böyle bir ilişki söz konusu değildir.

Slonje ve diğerlerine (2013) göre birçok siber zorbalık vakasının tetikleyicisi yüz yüze ortamda başlayan kavgalardır veya tam tersi bir durum söz konusudur. Erdur-Baker, Yerin-Güneri ve Akbaba-Altun (2006) tarafından son 6 yıllık gazete haberlerinin derlendiği araştırmada da fiziksel ortamdaki kavgaların önce sohbet odasında ya da MSN'de başladığı, oradan fiziksel dünyaya yayıldığı ve sonuçta yaralama, bıçaklama ve hatta cinayete sonuçlandığı bildirilmiştir. Wang, Ianotti ve Luk (2012)'un

araştırmasında katılımcılar, gizil sınıflama analizi kullanılarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Birinci grupta siber zorbalığı ve geleneksel zorbalığın bütün türlerini (fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, sosyal dışlama ve söylenti çıkarma) gerçekleştirme olasılığı yüksek olan katılımcılar yer almaktadır. İkinci grupta sözel zorbalığı gerçekleştirme olasılığı yüksek düzeyde, sosyal zorbalığı gerçekleştirme olasılığı orta düzeyde ve siber zorbalık da dâhil diğer zorbalık türlerini gerçekleştirme olasılığı düşük ile orta düzey arasında yer alan katılımcılar bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise herhangi bir zorbalık türüne karışma olasılığı düşük düzeyde bulunan katılımcılar yer almaktadır. Gizil sınıflama analizi sonuçlarına göre birinci grupta yer alan bireylerin siber zorbalık yapma olasılığı 0,81 olarak belirlenmiştir. Bu grupta yer alan bireylerin geleneksel zorba olma olasılığı ise 0,83 ile 0,99 arasında değişmektedir. Bu bulgular iki önemli sonuç ortaya koymaktadır. Bireylerin geleneksel zorbalıktaki rolleri onların siber zorbalıktaki rollerini de yordamaktadır. İkinci olarak siber zorbalığa karışmış bireylerin birinci grupta yer alması, siber zorbalığın yalnızca sözel saldırganlık, sosyal dışlama ve söylenti çıkarma zorbalığı ile değil fiziksel zorbalıkla da birlikte görüldüğünü ortaya koymuştur. Bu bulgular siber zorbalığa karışmış bireylerin diğer zorbalık türlerine de karışabileceği noktasında araştırmacılara önemli bilgiler sunmaktadır (Wang ve diğerleri, 2012). Benzer biçimde Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığa karışan bireylerin, fiziksel ve sözel saldırganlığa karışma olasılığının siber zorbalığa karışmayan bireylerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmacılar bu durumu ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerini gerçek yaşamda başlattıkları kavgaları sürdürmek için kullandıkları veya tam tersi bir durumun doğru olduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Öte yandan, diğer bir grup araştırmacı ise geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasında önemli farklar olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Dempsey ve diğerleri (2009) siber zorbalığın; fiziksel ve ilişkisel zorbalıktan farklı bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Slonje ve Smith (2008) siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan ayrıldığı noktaları şu şekilde ifade etmektedir. İlk olarak, siber mağdurların, her an her yerde siber zorbalığa maruz kalma olasılığının bulunması siber zorbalıktan kaçılabilen bir yer bulunmadığını göstermektedir. Geleneksel zorbalıkta, mağdur, zorbalığın meydana geldiği alandan ayrıldıktan sonra zorbalıktan kurtulabilmektedir. Siber zorbalıkta ise zorba, günün her saati mağdura ulaşabilme olanağına sahiptir. İkinci olarak, geleneksel zorbalıkla karşılaştırıldığında, siber zorbalığa daha çok kişi şahit olmaktadır. Siber zorbalığa birçok kişinin tanık olması siber mağdurun yaşadığı acıyı arttırmaktadır.

Ayrıca siber zorbalık içeren materyalin kısa sürede çok sayıda kişiye ulaştırılabilmesi siber zorbalığın kontrolünü güçleştirmekte ve onu geleneksel zorbalıktan daha tehlikeli hale getirmektedir. Üçüncü olarak siber zorbalıkta kimliğini gizleme olanağının bulunması, siber zorbanın, davranışlarının mağdurda yol açtığı olumsuz sonuçları görememesine neden olmaktadır. Davranışlarının siber mağdur üzerindeki olumsuz sonuçlarını görememeleri, siber zorbaların empati yapmalarını güçleştirmekte ve tekrar siber zorbalık yapma olasılığını arttırmaktadır. Ayrıca siber zorbalıkta kimliğini gizleme olanağının bulunması, siber zorbanın saldırganca davranışları istediği düzeyde sergilemesine ve siber zorbanın kim olduğunu bilmemesinden dolayı mağdurun geleneksel zorbalıkta olduğundan daha fazla çaresizlik yaşamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte kimliğini gizlemenin siber zorbalık için ayırıcı bir özellik olmadığını ileri süren Juvonen ve Gross (2008), 12-17 yaş arasındaki ergenlerle yaptığı araştırmada siber mağdurların %73'ünün, kendilerine siber zorbalık yapan bireylerin kimliğini bildiğini bulmuştur. Kowalski ve Limber (2007) tarafından 4000 ortaokul öğrencisiyle yapılan araştırmada da siber mağdurların % 52'sinin siber zorbayı bildikleri belirlenmiştir.

Siber zorbalığın bir başka ayırıcı özelliği ise sanal ortamda meydana gelen olayları tespit etmek, yüz yüze ortamda meydana gelen zorbalığı tespit etmekten daha zordur. Siber zorbaların sahte isimlerle e-posta hesapları açabilmeleri, takma adlarla sohbet odalarına girebilmeleri siber zorbanın kimliğini belirlemeyi güçleştirmekte ve ebeveynlerin ve okul personelinin siber zorbalığa müdahalesini güçleştirmektedir. Ayrıca siber mağdurların, internete girişlerinin kısıtlanacağı korkusu nedeniyle maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarını yetişkinlerle paylaşmaktan çekinmeleri ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisi açısından yetişkinler ile ergenler arasındaki farklılıklar da siber zorbalıkla mücadele edilmesini zorlaştırmaktadır (Slonje ve Smith, 2008).

Smith (2012) ise siber zorbalığın geleneksel zorbalıkla farklılaştığı noktalara şu eklemeleri yapmaktadır: İlk olarak geleneksel zorbalıkta zorba, genellikle mağdurdan fiziksel özellikleri açısından (örneğin yaş, kilo, boy) daha güçlüdür. Siber zorbalıkta ise siber zorbanın mağdurdan fiziksel açıdan güçlü olması gerekmemekte, ancak bilgisayar kullanma becerileri açısından bazen siber mağdurdan bir dereceye kadar daha üstün olabilmektedir. İkinci olarak siber zorbalıkta izleyicilerin rolleri geleneksel zorbalıkta olduğundan daha karmaşıktır. İzleyiciler siber zorbalık içeren materyal mağdura gönderildiğinde veya sanal ortama yüklendiğinde onunla birlikte olabilir; siber mağdur,

siber zorbalık içeren materyali aldığı anda onunla birlikte olabilir; siber zorbalık içeren materyalin yüklendiği sanal ortamı şans eseri ziyaret etmiş olabilir. Son olarak ise geleneksel zorbalıkta zorba, mağdura izleyicilerin önünde baskı yaparak statü kazanmayı amaçlamaktadır, ancak siber zorbalıkta zorba, bu olanaktan yoksundur.

2.2.4. Siber Zorbalık Türleri

Siber zorbalığı gruplandırmada iki farklı yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi siber zorbalığı kullanılan elektronik iletişim araçlarının türüne göre sınıflandırmaktadır. Örneğin Smith ve diğerleri (2008) ortaokul öğrencileri ile yaptığı araştırmada kullanılan elektronik iletişim araçları açısından siber zorbalığın yedi kategoride (cep telefonu konuşmaları, metin mesajları, resim/video görüntüleme zorbalığı, e-postalar, sohbet odaları, anlık mesajlaşma ve web siteleri) ele alınabileceğini belirlemiştir. Bir diğer yaklaşımda ise siber zorbalık, eylemlerin içeriğine göre sınıflandırılmaktadır. Willard (2007) siber zorbalık davranışlarını eylemlerin içeriğine göre yedi kategoride ele almıştır: *kızdırma (flaming)*, *çevrimiçi taciz (online harassment)*, *siber tehdit (cyberstalking)*, *iftira (denigration)*, *başka birisi gibi davranma (impersonation)*, *ifşa etme (outing)* ve *dışlama (exclusion)*. Kızdırma, çevrimiçi taciz ve siber tehdit doğrudan siber zorbalık türleri; sosyal ilişkilerin manipüle edilmesini içeren iftira, başka birisi gibi davranma, ifşa etme ve dışlama ise dolaylı siber zorbalık türleri olarak adlandırılmaktadır.

2.2.4.1. Kızdırma

Sosyal statü, teknolojik yeterlilik gibi çeşitli özellikler açısından aralarında farklılık bulunmayan iki ya da daha fazla birey arasında gerçekleşen, bireylerin birbirlerine karşı saldırganca, kaba, aşağılayıcı ve tehdit edici bir dil kullandığı siber zorbalık türüdür. Kızdırma genellikle sohbet odaları, tartışma sayfaları, e-oyunlar gibi kamuya açık ortamlarda meydana gelmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.2. Çevrimiçi Taciz

Bireyin sürekli biçimde aşağılayıcı mesajlara maruz bırakılmasıdır. Çevrimiçi taciz e-posta gibi kişisel iletişim kanalları aracılığıyla gerçekleştirilebileceği gibi sohbet odaları ve tartışma grupları gibi kamuya açık alanlarda da gerçekleşebilmektedir. Siber taciz kızdırmadan üç yönüyle farklılaşmaktadır. İlk olarak çevrimiçi taciz kızdırmadan

daha uzun sürelidir. İkinci olarak çevrimiçi tacizde bir saldırganın kendisinden çeşitli özellikler bakımından daha aşağı konumda bulunan bir bireye sürekli biçimde kaba mesajlar göndermesi söz konusuysen kızdırmada bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine hakaret etmesi söz konusudur. Çevrimiçi tacizin en rahatsız edici yönü, tacize uğrayan kişinin çevrimiçi olduğunda veya telefonuna her baktığında sürekli bir şekilde taciz mesajlarına maruz kalmasıdır (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.3. Siber Tehdit

Siber taciz, tekrarlayıcı çevrimiçi tacizler ve tehditler aracılığıyla gözdağı vermeyi içermektedir. Çevrimiçi tacizin daha ciddi bir türü olarak ele alınabilecek siber tehditte, sürekli tehditlere ve saldırganlığa maruz kalma mağdurda güvenlik endişesine yol açmaktadır (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.4. İftira

İftira, birisini karalamak için sanal ortamda hakaret içeren ve doğru olmayan söylentiler çıkarma olarak tanımlanmaktadır. İftirayı içeren materyal e-posta veya anlık mesajlaşma yoluyla diğer bireylere gönderilebileceği gibi bir web sitesine de yüklenebilmektedir. İftiraya örnek olarak bir kız öğrencinin fotoğrafıyla çeşitli programlar kullanılarak hamile olduğu izlenimi uyandıracak şekilde oynanması verilebilir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.5. Başka Birisi Gibi Davranma

Başka birisi gibi davranma, bir bireyin şifresini kırarak hesabına girme ve diğer bireylere onu sıkıntıya sokacak, arkadaşları arasındaki saygınlığını kaybetmesine ve karşıdaki kişinin kendini kötü hissetmesine yol açacak mesajları oymuş gibi göndermeyi içermektedir. Bu siber zorbalık türüne ayrıca bireyin şifrelerini ele geçirerek sosyal paylaşım sitelerindeki kişisel bilgilerini değiştirme veya doğru olmayan bilgiler ekleme örnek olarak verilebilir. Başka birisi gibi davranma, bazı durumlarda (örneğin mağdurun kişisel e-posta adresinden, mağduru hedef haline getirmek amacıyla adını, adresini ve telefon numarasının da eklenerek nefret gruplarına provoke edici mesajlar yollanması) mağdurun hayatını tehlikeye sokacak sonuçlara neden olabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007). Parola alışverişinin ergenler arasında gerçek arkadaşlığın kanıtı olarak görülmesi bu siber zorbalık türünün

yaygın olarak görülmesine yol açmaktadır. Bu sayede siber zorba, başkalarının hesaplarına ait bilgileri ele geçirebilme fırsatı yakalamaktadır.

2.2.4.6. İfşa Etme

İfşa etme; mağdur tarafından kişisel olarak algılanan veya utanmasına yol açacak bir resmin, videonun, mağdura ait bir sırrın, mağdurun gerçekleştirdiği kişisel bir görüşmenin içeriğinin diğer insanlara gönderilmesini veya kamuya açık sanal ortamlarda paylaşılmasını içermektedir. İfşa etmeye örnek olarak bireyden onun arkadaşımış gibi davranılarak elde edilen bilgilerin başkalarıyla paylaşılması verilebilir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.7. Dışlama

Dışlama, bireyin gruba alınmamasını veya içinde bulunduğu gruptan çeşitli yollar kullanılarak çıkarılmasını içermektedir. Dışlamaya örnek olarak arkadaşlık listesinden çıkarma veya birlikte oynanan çevrimiçi oyunlara almama verilebilir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

2.2.4.8. Diğer Siber Zorbalık Türleri

Bilişim ve iletişim teknolojileri alanında görülen gelişmelere paralel olarak alan yazına yeni kavramlar eklendiği görülmektedir. Bu kavramlara örnek olarak “**sexting (çevrimiçi müstehcen fotoğraf paylaşımı)**”, “**happy slapping**”, “**trolling (çevrimiçi kışkırtma)**” ve “**griefing (çevrimiçi oyunbozanlık)**” verilebilir. *Sexting (çevrimiçi müstehcen fotoğraf paylaşımı)*, bireyin rızası olmadan cinsel içerikli fotoğraflarının cep telefonu ve internet aracılığıyla sanal ortamda dolaştırılmasını içermektedir. *Happy slapping*, bir grubun herhangi bir kimseye saldırırken gruptan birisinin saldırı görüntülerini cep telefonu kamerasıyla veya diğer elektronik araçlarla kaydetmesini ve bu görüntülerin daha sonra diğer insanlara gönderilmesi veya kamuya açık sanal ortamlarda paylaşılmasını içermektedir. *Griefing (çevrimiçi oyunbozanlık)*, çok oyunculu çevrimiçi oyunlarda diğer oyuncuların kasıtlı olarak taciz edilmesidir. Burada amaç oyunu kazanmak değil diğer oyuncuları sürekli biçimde rahatsız etmektir. Bu siber zorbalık türüne örnek olarak diğer oyunculara sürekli küfretme ve hile yapma verilebilir. Çok uç bir örnek olarak hızlı yanıp sönen resimler ve canlandırılmış nesnelere içeren mesajlar yoluyla mağdurun epilepsi krizlerini tetiklemeyi amaçlama verilebilir. *Trolling (çevrimiçi kışkırtma)*, mesaj kutularında, web sitelerinde, sosyal paylaşım

sitelerinde veya ölmüş birisinin anısına hazırlanmış sanal sayfalarda sürekli biçimde kötü niyetli yorumlar yapma olarak tanımlanmaktadır. Bu eylemler eğlence amaçlı olabileceği gibi diğer bireyleri kışkırtarak tartışma oluşturma amacıyla da yapılabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Slonje ve diğerleri, 2013).

2.2.4.9. Siber Zorbalık Türleriyle İlgili Araştırmalar

Patchin ve Hinduja (2006) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların % 60'ı sanal ortamda diğer bireylerin kendisini görmezden geldiğini, % 50'si diğer bireylerin kendisine saygısızlık ettiğini, % 30'u kendisine lakap takıldığını, % 21'i siber zorbanın kendisini fiziksel şiddet uygulamakla tehdit ettiğini söylemiştir. Aynı araştırmada siber mağdurların % 19'u siber zorbayla tartıştığını, % 19'u siber zorbanın kendisi ile alay ettiğini ve % 18'i hakkında söylenti çıkarıldığını belirtmiştir. Vandebosch ve VanCleemput (2009) en yaygın siber zorbalık yöntemlerinin başka birisiymiş gibi davranma, tehdit etme, söylenti çıkarma ve başkasının e-posta veya anlık mesajlaşma şifresini değiştirme olduğunu bildirmiştir.

Siber zorbalık davranışlarının, siber zorbalıkta alınan roller açısından incelendiği bir araştırmada siber zorbalara ve mağdurlara göre en yaygın siber zorbalık türünün siber tehdit ve çevrimiçi taciz olduğu, bunu alay etme ve söylenti çıkarmanın izlediği bulunmuştur. İzleyicilere göre en yaygın siber zorbalık davranışı alay etmedir, alay etmeyi ise sırasıyla siber tehdit, çevrimiçi taciz ve söylenti çıkarma izlemektedir (Huang ve Chou, 2010). Rivers ve Noret (2010) siber zorbalık içeren cep telefonu ve e-posta mesajlarının on temel kategoride ele alınabileceğini belirlemiştir. Bu kategoriler; fiziksel şiddetle tehdit, nefret içerikli mesajlar, eşcinsel düşmanlığını yansıtan isimler takma, ölüm tehdidi, aralarındaki ilişkiyi sonlandırmakla tehdit, mevcut ilişkilerine zarar vermekle tehdit, ailesini tehdit etme, emir verme, cinsel içerikli tehdit mesajları yollama ve mağdurun kişisel sırlarını içeren mesajı çok sayıda kişiye yollamakla tehdit etmedir.

Menesini, Nocenti ve Calussi (2011) tarafından yapılan araştırmada en az görülen siber zorbalık türleri anlık mesajlaşmayı kullanarak hakaret etme ve ad takma; en çok görülen siber zorbalık türleri Web sitesinde uygun olmayan fotoğraflar ve resimler yayınlama, şiddet içerikli resimler/videolar paylaşma ve yakın ilişkilerle ilgili videoların ve resimlerin paylaşılması olarak belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca hakaret içerikli metin mesajları ve e-posta yollama, Web sitelerinde hakaret içerikli yorumlar yapma, bloglarda ve sohbet odalarında hakaret etme davranışlarının da yaygın olarak

görüldüğü bulunmuştur. Law, Shapka, Hymel, Olson ve Waterhouse (2012) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin, kendilerini siber zorbalıktaki rollerini (zorba, mağdur, izleyici) değil siber zorbalık davranışlarının içeriğini (incitici mesajlar yollamak veya utandırıcı resimler yüklemek) dikkate alarak tanımladığı bulunmuştur.

Özetle siber zorbalık davranışlarının şifre kırmayı, web günlüklerinde bireyi aşağılayıcı tartışma konuları oluşturmayı, birisi hakkında küçük düşürücü bilgilerin ve resimlerin yayınlandığı web siteleri oluşturmayı, e-posta ve cep telefonu aracılığıyla tehdit içerikli mesajlar yollamayı, virüs içerikli iletiler göndermeyi ve herhangi birisiyle başka birisiymiş gibi davranarak iletişim kurmayı içerdiği ve bazı siber zorbalık davranışlarında siber zorbalığın fiziksel şiddetle iç içe geçmiş olduğu (örneğin happy slapping) söylenebilir.

2.2.5. Siber Zorbalıkta Kullanılan Araçlar

Siber zorbalık anlık mesajlaşma, sosyal paylaşım siteleri, e-posta, metin mesajları, bluetooth, sohbet odaları, bloglar, anket siteleri, web siteleri ve forumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

2.2.5.1. Anlık Mesajlaşma

Anlık mesajlaşma, bir bilgisayar programı (MSN Messenger, ICQ, Yahoo Messenger) sayesinde arkadaşlık listesinde yer alan diğer bireylerle eş zamanlı iletişim kurulmasına olanak sağlamaktadır. Programın özelliğine bağlı olarak sesli ve görüntülü konuşma imkânı da bulunmaktadır. Birey anlık mesajlaşma programına üye olduğunda kendisi için bir kullanıcı görüntüsü oluşturmaktadır. Diğer kayıtlı kullanıcılar bu görüntü aracılığıyla bireyi bulabilmekte ve onunla iletişim kurabilmektedir. Anlık mesajlaşma programı bireyin kendisi için bir arkadaş listesi oluşturmasını ve ekranında takip edebilmesini sağlamaktadır. Program, arkadaşlarından birisi çevrimiçi olduğunda bunu bildirmektedir. Anlık mesajlaşmada kullanıcılar aynı anda birden fazla konuşma penceresini yönetebilmekte ve arkadaşlık listesinde bulunmayan kişileri de istedikleri takdirde mesajlaşmak için davet edebilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

Siber zorba, anlık mesajlaşmayı mağdura tehdit içerikli ve aşağılayıcı mesajlar yollamak ve birden çok bireyle konuştuğunda bir konuşmada geçenleri anında diğer konuşmalara yapıştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca siber zorbalar, anlık mesajlaşmayı, gerçek kimliklerini saklamalarını sağlayan sahte kullanıcı görüntüleri

oluşturmak, bireyleri engelleyerek dışlamak veya başkalarının özel hayatları ile ilgili bilgileri çok sayıda insanla paylaşmak amacıyla kullanabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006).

2.2.5.2. Sosyal Paylaşım Siteleri

Sosyal paylaşım siteleri, bireyin kişisel hesabı aracılığıyla kendisi ile ilgili paylaşımlarda bulunabildiği ve diğer bireylerle iletişim kurabildiği sanal ortamlardır. Bir başka tanımda ise sosyal paylaşım siteleri bireylere (1) sınırları belirlenmiş bir sistem içerisinde kamuya tamamen veya kısmen açık bir görünüm oluşturma, (2) iletişim kurmak istediği bireyleri arkadaş listesine ekleme ve (3) arkadaş listesine eklediği kullanıcı hesaplarını görme ve takip etme olanağı sağlayan web tabanlı hizmetlerdir. Sosyal paylaşım siteleri, bireylerin mevcut toplumsal bağlarının geliştirilmesi ve yeni toplumsal bağlar kurmalarının sağlanması düşüncesiyle oluşturulmuştur. Dünya genelinde yaygın olarak kullanılan sosyal paylaşım sitelerine Facebook ve Twitter örnek olarak verilebilir (Boyd ve Ellison, 2007).

Sosyal paylaşım siteleri, kendileri de sistemin kullanıcısı olan bireyleri içeren arkadaş listelerinin yer aldığı kullanıcı görünümünden oluşmaktadır. Sosyal paylaşım sitelerine üye olunurken çeşitli soruların yer aldığı bir anketin doldurulması istenmektedir. Kullanıcı görünümleri bu cevaplar kullanılarak yaş, cinsiyet, ilgiler, yer ve benim hakkımda başlıkları altında oluşturulmaktadır. Sosyal paylaşım siteleri kullanıcıları, görünümüne fotoğraf yükleme ve görünümünü istediği şekilde düzenleme olanağına sahiptir. Bununla birlikte kullanıcı görünümünün nasıl görüleceği sosyal paylaşım siteleri ve kullanıcı tercihlerine bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca sosyal paylaşım sitelerinde kullanıcılar, arkadaşlarının görünümüne herkesin görebileceği yorumlar yazabilmekte veya arkadaşlarına yalnızca onların görebileceği kişisel mesajlar yollayabilmektedir. Yine bazı sosyal paylaşım sitelerinin kullanıcılarına fotoğraf ve video paylaşma imkânı sağladığı görülmektedir (Döring, 2002).

2.2.5.2.1. Facebook

En popüler sosyal paylaşım sitelerinden birisi Harvard Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler arasında bilgi ve resim paylaşımını sağlamak amacıyla 4 Şubat 2004'te kurulan **Facebook'tur**. Facebook kullanıcıların görünüm oluşturmalarına, fotoğraf ve video yüklemesine, arkadaşlarına mesaj göndermesine, anlık mesajlaşma yoluyla

iletişim kurmasına ve oyun oynamasına olanak sağlayan ücretsiz ve dünya genelinde yaygın bir sosyal paylaşım sitesidir.

Facebook ana sayfası; profil sayfası, ana sayfa, e-posta, arkadaşlar sayfası, anlık mesajlaşma ve ayarlar başlıkları altında incelenebilmektedir. **Profil sayfası**, kullanıcının arkadaşlarının görebileceği tüm bilgileri içermektedir. Kullanıcı profilinde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ilgi alanları, çalıştığı kurum, e-posta adresi, ilişki durumu, yaşadığı şehir, memleketi ve fotoğraflar gibi bilgiler yer almaktadır. Hangi bilgilerin profil sayfasında yer alacağı kullanıcının isteğine bağlıdır. Kullanıcılar profil sayfalarından diğer arkadaşlarına mesajlar yollayabilmekte veya arkadaşlar listesine eklemek istediği kişilere arkadaşlık isteği yollayabilmektedir. **Ana sayfa**; kullanıcının üye olduğu grupların, beğendiği sayfaların ve arkadaşlarının paylaşmış olduğu haber, fotoğraf, duyuru, video ve bildirimlerin bulunduğu yerdir. Kullanıcı bu sayfada paylaşılan materyali, kimin paylaştığını ve paylaşımına ilişkin yorumları takip edebilmektedir. **E-posta**, kullanıcıların kaydolarken verdikleri e-posta adresini içermektedir. Arkadaşlarından mesaj gelmesi, arkadaş olarak eklenmesi, duvarında paylaşımında bulunulması, arkadaş olarak eklenmesi veya paylaşımlarına yorum yapılması durumunda kullanıcı e-posta ile bilgilendirilmektedir. Kullanıcılar **arkadaşlar sayfasından** arkadaşlarının tam listesini görebilmektedir. Ayrıca **anlık mesajlaşma** aracılığıyla arkadaş listesindeki bireylerle eş zamanlı iletişim kurabilmektedir. Güvenlilik ve gizlilik ayarları ise **ayarlar** bölümünden yapılmaktadır. Ayrıca bu bölüm kullanıcıya arkadaş listesini düzenleme ve hesabı dondurma olanağı sunmaktadır (Durmuş, Kılınç, Serra ve Ulusu, 2012) .

Facebook'a ait site özellikleri ise **fotoğraflar, video, gruplar ve oyunlar** başlığı altından incelenebilir. **Fotoğraf** özelliği sayesinde kullanıcılar Facebook'a istedikleri sayıda fotoğraf yükleyebilmektedir. Ayrıca kullanıcılar yükledikleri fotoğrafların gizlilik ayarlarını düzenleyerek kimlerin görebileceğini ayarlayabilmekte ve yalnızca izin verilen kişiler fotoğraflara ulaşabilmektedir. Fotoğraflarda yer alan bir diğer özellik etiketlemedir. Bu özellik sayesinde kullanıcılar istediği fotoğrafta istediği arkadaşını etiketleyerek onun da bu fotoğraftan haberdar olmasını sağlamaktadır. Ayrıca etiketlenen kişilere o fotoğraf hakkında yapılan yorumlar bildirilmekte, böylece bu kişiler fotoğraflara yapılan yorumlardan haberdar olmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan bireyler etiketlenmeyi kaldırabilmektedir. Kullanıcılar **video** uygulaması aracılığıyla istediği sayıda videoyu sayfalarına yükleyebilmekte ve istedikleri kişilerle paylaşabilmektedir. **Gruplar** uygulaması ile Facebook'ta kullanıcı kendisi bir grup

oluşturabilmekte ya da başkaları tarafından oluşturulmuş gruplara katılabilmektedir. Oluşturulan gruplar herkese açık olabileceği gibi yönetici yalnızca kendi izin verdiği bireylerin gruba katılmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca kullanıcılar katıldıkları grupları arkadaşlarına davet edebilmektedir. **Oyunlar** uygulaması ile kullanıcılar bu bölümde yer alan oyunlardan istediğini ücretsiz oynayabilmekte ve arkadaşlarını da bu oyunlara davet edebilmektedir (Kalaman, 2011).

Facebook'a üye olan kişiler, gerekli gizlilik ayarlarını yapmadıkları takdirde kişisel bilgilerine, fotoğraflarına, videolarına, mesajlarına ve sohbet kayıtlarına diğer kullanıcılar erişebilmektedir. Bu materyallere erişen kullanıcılar, ele geçirdikleri fotoğrafları, videoları ve diğer materyalleri kendi kişisel bilgisayarlarına yükleyebilmektedir. Hatta başkalarına ait izinsiz erişilmiş fotoğraf ve videoların pornografik sitelerde paylaşılması bile söz konusu olabilmektedir. Bir basın yayın organında yer alan haberde kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerine yüklediği binlerce bikinili ve mayolu fotoğrafın porno sitelerine yüklendiği belirtilmektedir. Bu haberde özellikle Badabing adlı akıllı telefon uygulamasıyla sosyal paylaşım sitelerinde yer alan bikinili fotoğraflara rahatlıkla ulaşılabildiği ifade edilmektedir ("Facebook'a Yüklenen Fotolar Porno Sitelere Yükleniyor", 2012).

Ülkemizde en yaygın olarak kullanılan sosyal paylaşım sitesinin Facebook olduğu görülmektedir. Facebook tarafından açıklanan istatistiklere göre 2013 Aralık ayı itibarıyla Türkiye'de 34 milyon kullanıcı bulunmaktadır. Haziran 2013'te açıklanan istatistikler dikkate alındığında kullanıcı sayısında % 3'lük bir artış meydana gelmiştir. Türkiye çevrimiçi nüfusunun % 91'i Facebook kullanmaktadır. Basında çıkan haberler okulda yaşanan şiddet olayları ile Facebook kullanımının ilişkili olabileceğine dair bir izlenim uyandırmaktadır. Bu haberlere birkaç örnek vermek bu ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. 9 Nisan 2010 tarihli Milliyet gazetesinin haberine göre Mardin'in Midyat ilçesinde ikiz öğrenciler Facebook'taki paylaşımları nedeniyle öğretmenleriyle tartışmışlar ve öğretmenlerini dövmüşlerdir. Bunun sonucunda da okuldan atılmışlardır. 13 Nisan 2014 tarihli bir başka haberde ise liseli bir genç kızın, sevgilisi yüzünden Facebook'ta tartıştığı sınıf arkadaşını bıçaklayarak felç bıraktığı belirtilmiştir. Bu olay sonucunda genç kız 8 yıl 4 ay hapse mahkûm edilmiştir.

2.2.5.2.2. Twitter

Türkiye'de sık kullanılan ve önemli eleştirilerin hedefi olan bir diğer sosyal paylaşım sitesi ise Twitter'dir. Twitter, "twit" adı verilen 140 karakterlik mesajların

oluşturduğu bir sosyal paylaşım ağıdır. Diğer bir tanımla, Twitter 140 karakterden oluşan kısa mesajların gönderildiği ve başkalarının mesajlarının okunabildiği bir mikroblog servisedir. Twitter, metin paylaşımlarının yanında fotoğraf, resim ve video paylaşılmasını da sağlamaktadır. Twitter kullanıcıları diğer kullanıcıların mesajlarını yani tweetlerini okumak için diğer hesapları takip edebilmektedir. Bu işlem “Follow” olarak adlandırılmaktadır. Takip edilen hesap kullanıcısı için onu takip eden kullanıcı bir “Follower” yani takipçidir. Twitter kullanıcıları takip ettikleri Twitter hesabından ilgi çekici buldukları tweetleri kendi sayfalarında yani timeline’larında tekrar yayınlatabilmektedir. Bu yöntem “Retweet” olarak bilinmektedir (Köktürk, 2013).

2.2.5.3. Elektronik Posta (E-posta)

E-posta bir veya daha fazla alıcıya sözel, görsel ve/veya işitsel materyalleri içeren mesajların gönderilmesine olanak sağlayan eş zamanlı olmayan (asenkrone) bir iletişim türüdür. E-posta ile gönderilen mesajlar kişisel bir e-posta hesabı aracılığıyla alınmaktadır. E-posta iki özelliğinden dolayı siber zorbalık yapmak için sıklıkla kullanılmaktadır. İlk olarak siber zorbalık içeren materyal yalnızca bir kerede çok sayıda kişiye ulaştırılabilmektedir. İkinci olarak ise çok sıralı (multitiered- bireyin bir mesajı kendi bağlantı listesine göndermesi, gönderdiği bireylerin de söz konusu mesajı kendi bağlantı listesine göndermesi) özelliğinden dolayı çok sayıda kişiye kısa sürede ulaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu özelliğin sağladığı bir başka avantaj e-postanın birçok kullanıcı aracılığıyla gönderildiği durumlarda e-postanın kaynağının belirlenmesini güçleştirmesidir. E-posta yoluyla siber zorbalık iki şekilde gerçekleşmektedir. İlkinde siber zorba, mağdura doğrudan kendisi e-posta gönderebilmektedir. İkinci yolda ise mağduru çeşitli pornografik ve alışveriş sitelerine üye yaparak birçok zararlı e-postayla karşılaşmasına neden olmaktadır (Bhat, 2008; Kowalski ve diğerleri, 2008; Willard, 2007).

İnsanların birbirlerine gönderdikleri e-postalarda sadece e-postayı alan kişinin bilmesinin istendiği sırlar, ailevi bilgiler, iş ya da aşk hayatına ilişkin konular yer alabilmektedir. Bu e-postalar yalnızca e-postayı gönderen ve alan kişileri ilgilendirmektedir. Bu kişilerin rızası dışında üçüncü bir şahsın ya da kurumun o e-postaları gizlice ele geçirmesi özel hayatın gizliliğini ihlal edildiği için suç sayılmaktadır. Bu durumun suç olduğu bilinmesine rağmen birçok kişi farklı yöntemlerle istediği kişinin e-posta adresine ulaşabilmektedir. Bazı bireyler ise o

bilgilere ulaşmakla kalmayıp mağdurun e-posta adresini ele geçirmekte ve bir daha o e-posta adresinin kullanılmamasına neden olmaktadır (Kalaman, 2011).

2.2.5.4. Metin Mesajları

Metin mesajları, bir cep telefonundan diğerine gönderilebileceği bir bilgisayardan cep telefonuna da gönderilebilmektedir. Metin mesajları gönderme hizmetleri GSM operatörlerince sağlanmakta ve üç şekilde gerçekleşmektedir. SMS (Short Message Service-Kısa Mesaj Servisi) olarak adlandırılan kısa mesaj servisinde, uzunluğu 160 karaktere kadar olan mesajların gönderilmesine izin verilmektedir. EMS (Express Mail Service) olarak adlandırılan gelişmiş mesaj servisinde 160 karakterden daha uzun metinler yazmak ve mesajlara ses ve animasyon eklemek mümkündür. MMS (Multimedia Messaging Service) olarak adlandırılan görüntülü mesaj servisi ise fotoğraflı, animasyonlu, videolu ve sesli mesajların yollanmasına olanak tanımaktadır (Willard, 2007).

2.2.5.5. Bluetooth Zorbalığı

Bluetooth zorbalığı belli bir alandaki herkese cep telefonu ile metin mesajlarının gönderilmesini içermektedir. Belli bir odadaki, bardaki vb. cinsel tartışmaları kışkırtmak amacıyla da sıklıkla kullanılmaktadır ve mesajın nereden geldiğini bilmeyen diğerlerinde üzüntü ve şoka yol açmaktadır (Smith ve diğerleri, 2006).

2.2.5.6. Sohbet Odaları

Sohbet odaları eş zamanlı konuşmaların gerçekleştiği sanal ortamlardır. Sohbet odalarında sözel, işitsel ve görüntülü sohbet yapılabilmektedir. Burada yapılan konuşmalar o an sohbet odasında bulunan herkese açıktır. Bununla birlikte sohbet odalarında anlık mesajlaşmadaki gibi kişisel konuşmalar da yapmak mümkündür. Sohbet odasındaki bir birey, istediklerini sohbe davet ederken istediklerini de sohbet dışında tutabilmektedir (Willard, 2007). Sohbet odalarında gerçekleşen siber zorbalık olaylarına örnek olarak mağdurla rızası olmadan cinsel konuşmalar yapılması, mağdurun düşünce ve duygularına saldırılması ve utandırılması, iftira atılması veya mağdurun sohbetten dışlanması verilebilir (Bhat, 2008). Bireylerin sohbet odalarında kimliklerine (yaş, cinsiyet, meslek vb.) ilişkin yanlış bilgiler verebilme olanağına sahip olması siber zorbalığa zemin hazırlamaktadır. Örneğin gerçek kimlik bilgilerinin saklanabilmesi kişisel sınırlarını paylaşması konusunda mağdurun ikna edilmesini

kolaylaştırabilmektedir. Daha da kötüsü seks avcıları bu avantajı kullanarak kurbanlarını kolaylıkla kandırabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008).

A.B.D.'de 40.376 9.sınıf öğrencisi ile yapılan araştırmada sohbet odalarını ziyaret eden bireylerin, etmeyenlerle karşılaştırıldığında daha çok duygusal sıkıntı ve stres yaşadıkları bulunmuştur. Ayrıca sohbet odalarını kullanan bireylerin, kullanmayanlarla karşılaştırdıklarında riskli davranışları (sigara içme, alkol alma ve rastgele cinsel ilişkiye girme) daha çok gösterdikleri, cinsel zorbalığa daha çok maruz kaldıkları ve evden kaçma girişimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, farklı sanal ortam kullanıcıları için (örneğin e-posta kullananlar) geçerli değildir (Beebe, Asche, Harrison ve Quinlan, 2004).

Çok kullanıcı zindanlar (MUD-Multi User Dungeons) olarak isimlendirilen sohbet odalarında da kullanıcılar eş zamanlı olarak sohbe katılabilmektedir. Sohbet odalarından farklı olarak burada bireyler birbirlerini tanımamaktadır. Çok kullanıcı zindanlarda, bireyler kendilerini temsil ettiklerini düşündükleri avatarları veya sembolleri kullanarak sohbet etmektedir (Suler, 2005).

2.2.5.7. Blog

Bloglar (web günlüğü), kendi istedikleri şeyleri kendi istedikleri şekilde yazan insanların oluşturduğu, diğer bireylerin de görebildiği ve yorum yapabildiği günlüğe benzeyen web siteleridir. İngilizce “web” ve “log” kelimelerinin birleşmesinden oluşan “weblog” kavramının zamanla yaygınlaşmış adıdır. Bloglar metinler içerebileceği gibi videoların yayınlanması amacıyla da kullanılabilir. Bu tür bloglar Vblogs (video blogs) olarak adlandırılmaktadır. Cep telefonu kullanılarak güncellenebilen bloglara ise Mblogs (mobile blogs) adı verilmektedir. Bloglara yazılan yazılar aracılığıyla blog yazarı ve okuyucuları arasında bir etkileşim oluşabileceği gibi okuyucuların kendi aralarında da görüş alışverişinde bulunmaları sağlanabilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008).

Bloglarla ilişkili başlıca sorunlardan birisi bireyin özel hayatına ilişkin mahrem bilgileri veya cep telefonu gibi iletişim bilgilerini yayınlamasıdır. Bunun yanında blogların bireyleri veya grupları utandırmak, onlarla alay etmek veya onlara saldırmak amacıyla da kullanılabilirler görülmektedir. Siber zorbaların mağdurların görünüşü, zekâsı, sağlığı ve cinsel tercihleri hakkındaki yorumları paylaşmak veya mağdurların kişisel sırlarını açığa vurmaları amacıyla bloglar oluşturdukları görülmektedir. Bazı

durumlarda ise blog okuyucularının saldırgan ve hakaret içeren yorumlar yaptıkları görülmektedir (Willard, 2007).

2.2.5.8. Anket Siteleri

Anket siteleri, kullanıcıların belli konuları oylaması amacıyla hazırlanmış web siteleridir. Siber zorbalık, anket sitelerini sınıfın en çirkini kim, en şişman kim, en tembelle kim tarzında oylamalar yapmak amacıyla kullanabilmektedir. Ayrıca kullanıcıların belli konulardaki yorumlarını paylaşabildiği mesaj kutularını içeren anket siteleri de mevcuttur (Strom ve Strom, 2005).

2.2.5.9. Web Siteleri

Web siteleri genellikle bir ana sayfadan, metinden ve resim, fotoğraf gibi diğer belgelerden oluşmaktadır. Bir web sitesi, bir kişi, kuruluş veya organizasyon tarafından kurulabilmektedir. Web sitelerinin yayınlanabilmesi için sitenin ve sitede bulunan resim ve müzik gibi verilerin sunucu adı verilen gelişmiş bilgisayarlarda depolanmasını içeren barındırma hizmetini (hosting) almak zorunludur. Başlıca barındırma hizmeti veren siteler Tripod, Angelfire ve Geocities'tir (Willard, 2007).

Bireylerin özel hayatlarının web sitelerinde yapılan yayınlarla ihlal edilmesi kişilik haklarının ihlali konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Web sitelerinde gerçekleşen bazı olaylar bireyin mahremiyetine veya aile hayatına tecavüz edici nitelikte olabilmektedir. Örneğin bir web sitesinde bireyin video ya da fotoğraflarının onun rızası dışında yayınlanması, sırlarının ifşa edilmesi, kişisel bilgilerinin açıklanması, bireyin şahsına ya da yakınlarına küfür edilmesi, tehdit içerikli yayın yapılması, bireyin reklam malzemesi olarak kullanılması gibi durumlar doğrudan kişilik hakkını ihlal etmektedir (Kalaman, 2011).

Web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalıkta, mağdurun çoğunlukla web sitesini kimin kurduğunu bilmediği görülmektedir. Bu tür durumlarda çoğunlukla web sitesinin yayından kaldırılması için barındırma hizmeti veren şirketlerle iletişime geçilmesi önerilirken, birçok barındırma hizmeti veren sitenin web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalığı düşüncelerin özgürce ifade edilmesi olarak değerlendirdiği dikkati çekmektedir (Eroğlu, 2011).

Kişilik hakkının bir web sitesi aracılığıyla ihlal edilmesi durumunda izlenmesi gereken yol, 5651 sayılı yasada "İçeriğin yayından çıkarılması ve cevap hakkı" başlığı altında 9.maddede şu şekilde düzenlenmiştir:

(1) İçerik nedeniyle hakları ihlâl edildiğini iddia eden kişi, içerik sağlayıcısına, buna ulaşamaması halinde yer sağlayıcısına başvurarak kendisine ilişkin içeriğin yayından çıkarılmasını ve yayındaki kapsamından fazla olmamak üzere hazırladığı cevabı bir hafta süreyle internet ortamında yayımlanmasını isteyebilir. İçerik veya yer sağlayıcı kendisine ulaştığı tarihten itibaren iki gün içinde, talebi yerine getirir. Bu süre zarfında talep yerine getirilmediği takdirde reddedilmiş sayılır.

(2) Talebin reddedilmiş sayılması halinde, kişi 15 gün içinde yerleşim yeri sulh ceza mahkemesine başvurarak, içeriğin yayından çıkarılmasına ve yayındaki kapsamından fazla olmamak üzere hazırladığı cevabın bir hafta süreyle internet ortamında yayımlanmasına karar verilmesini isteyebilir. Sulh ceza hâkimi bu talebi üç gün içinde duruşma yapmaksızın karara bağlar. Sulh ceza hâkiminin kararına karşı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre itiraz yoluna gidilebilir.

(3) Sulh ceza hâkiminin kesinleşen kararının, birinci fıkraya göre yapılan başvuruyu yerine getirmeyen içerik veya yer sağlayıcısına tebliğinden itibaren iki gün içinde içerik yayından çıkarılarak hazırlanan cevabın yayımlanmasına başlanır.

(4) Sulh ceza hâkiminin kararını bu maddede belirtilen şartlara uygun olarak ve süresinde yerine getirmeyen sorumlu kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. İçerik veya yer sağlayıcının tüzel kişi olması halinde, bu fıkra hükmü yayın sorumlusu hakkında uygulanır (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2007).

2.2.5.10. Forumlar

Forumlar, özel bir konu alanı ile ilgilenen insanların birbirleri ile konular üzerinde tartışabildiği, fikir alışverişinde bulunabildiği, birbirlerinin sorunlarına çözüm önerileri sunabildikleri eş zamanlı olmayan iletişim ortamlarıdır. Formlara katılabilmek için form kurallarını kabul ederek üye olmak gerekir ve genellikle bu üyelik ücretsizdir. Üyelik işlemi takma bir adla yapılır. Üye olunan foruma takma ad ve şifre yazılarak giriş yapılır. Üye olunmadan da formlara giriş yapılabilir, ancak bu durumda yapılacak işlemler sınırlıdır (Odabaşı, Kabakçı ve Çoklar, 2007). Siber zorbalık formlar aracılığıyla diğer bireylerin düşünceleriyle alay edebilmekte, onları aşağılayabilmekte, tehdit edebilmekte ve diğer insanların saygınlığını zedeleyebilmektedir (Peker, 2013).

2.2.5.11. Siber Zorbalıkta Kullanılan Araçlarla İlgili Araştırmalar

Smith ve diğerleri (2006) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların en çok bildiği siber zorbalık türünün resim ve videolar aracılığıyla gerçekleştirilen siber

zorbalık (% 46) olduğu, bunu telefonla (% 37) ve SMS (% 29) ile yapılan siber zorbalığın izlediği bulunmuştur. Katılımcıların en az bildiği siber zorbalık türü ise sohbet odalarında gerçekleştirilen (% 12) siber zorbalıktır. Katılımcılara göre mağdurları resim veya video görüntüleri aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalık geleneksel zorbalıktan daha çok; web siteleri ve SMS'lerle gerçekleştirilen siber zorbalık geleneksel zorbalıkla aynı düzeyde; anlık mesajlaşma, elektronik posta ve sohbet odaları ile gerçekleştirilen siber zorbalık ise geleneksel zorbalıktan daha az etkilemektedir.

Patchin ve Hinduja (2006) siber zorbalığın en çok sohbet odaları aracılığıyla gerçekleştirildiği ve bunu SMS ile e-postanın izlediği bulmuştur. Li (2007)'nin araştırmasında katılımcıların % 27, 3'ü sadece e-posta aracılığıyla siber zorbalık mağduru olduklarını ifade ederken, % 36, 4'ü sadece sohbet odasında siber mağdur olduklarını dile getirmişlerdir. Birçok iletişim aracı yoluyla siber zorbalık mağduru olduğunu bildirenlerin oranı ise % 40, 9'dur. Siber zorba olduklarını belirten katılımcıların % 9'u bunu e-posta aracılığıyla yaptığını söylerken, % 36, 4'ü sohbet odasında siber zorbalık yaptığını ifade etmiştir. Birçok araç kullanarak siber zorbalık yaptığını bildirenlerin oranı ise % 55'tir.

Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor (2006) anlık mesajlaşma, bloglar ve sohbet odalarını çok sık kullanmanın siber mağduriyet olasılığını arttırdığını belirlemiştir. Juvonen ve Gross (2008) tarafından yapılan araştırmaya göre siber zorbalık en çok anlık mesajlaşma ve forumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bu araştırmada hakarete ve tehdide maruz kalma ve kişisel sırların paylaşılması gibi davranışların sanal ortamda ve okulda görülme sıklığının birbirine yakın olduğu belirlenmiştir.

Slonje ve Smith (2008) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık oranı % 2,5 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada siber mağdurları en çok etkileyen siber zorbalık türünün cep telefonları ve video görüntüleri aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalık olduğu bulunmuştur. Siber zorbalık türlerinin etkileri ile geleneksel zorbalığın etkilerinin de karşılaştırıldığı bu araştırmada elektronik posta ve SMS aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalığın mağdurları geleneksel zorbalıktan daha az, telefon zorbalığının geleneksel zorbalıkla aynı oranda ve resimler ve video görüntüleri aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan daha şiddetli etkilediği bulunmuştur. Bu araştırmada ayrıca elektronik posta yoluyla siber zorbalığa

maruz kalma oranının kızlarda daha yüksek olduğu, buna karşılık SMS yoluyla yapılan siber zorbalığın erkeklerde daha çok görüldüğü belirlenmiştir.

Huang ve Chou (2010) kullanılan internet temelli iletişim kaynaklarının türünün siber zorbalıkta alınan rollerle (izleyici, mağdur ve zorba) ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre izleyicilerin, siber mağdurların ve zorbaların en yoğun kullandığı bilgi ve iletişim aracı anlık mesajlaşmadır. Bunu izleyicilerde sohbet odası, web siteleri, e-posta ve cep telefonu izlemektedir. Siber mağdurlarda ise sıralama e-posta, sohbet odası, cep telefonu ve web sitesi şeklinde devam etmektedir. Son olarak siber zorbalarda ise sohbet odaları, web sitesi, cep telefonu ve e-posta şeklinde bir sıralama olduğu görülmektedir. Bir başka araştırmada ise siber mağdurların internette en çok yaptıkları etkinliklerin sosyal paylaşım sitelerine, Youtube'a ve sohbet odalarına girmek olduğunu belirlemiştir (Mesch, 2009).

Ülkemizdeki araştırmalar incelendiğinde Ayas ve Horzum (2012) siber zorbalık yapmada ve siber zorbalığa maruz kalmada en çok kullanılan yöntemin MSN ve sohbet odaları olduğunu bulmuştur. Akbulut ve Erişti (2011) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurlar en çok e-posta ve anlık mesajlaşma yoluyla taciz edildiklerini, bunu sırasıyla dini ve siyasi içerikli mesajlar almanın, söylenti çıkarmayı amaçlayan sosyal uygulamalara davet edilmenin, anlık mesajlaşma sırasında küfre maruz kalmanın ve müstehcen mesajlar almanın izlediğini ifade etmiştir. Turan ve diğerleri (2011) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 60'ının siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Söz konusu araştırma bulgularına göre siber mağdurların % 21'i internet, % 28'i cep telefonu ve % 52'si hem internet hem cep telefonu aracılığıyla siber zorbalığa maruz kalmıştır. Elektronik araçlarla siber zorbalığa maruz kalan bireylerin % 80'inin birden fazla yöntemle siber zorbalığa maruz kaldığı ortaya koymuştur.

2.2.6. Siber Zorbalığın Yaygınlığı

Siber zorbalığın yaygınlığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde siber zorbalığın dünyadaki tüm ülkeler için ciddi bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. Ayrıca siber zorbalığın yaygınlığı ile ilgili araştırma sonuçlarının bazen birbirinden oldukça farklılaşabildiği dikkati çekmektedir. Bu durum siber zorbalığın tanımlanmasındaki farklılıklardan, araştırmanın yapıldığı örneklemin özelliklerinden ve araştırmada izlenen yöntemlerin değişiklik göstermesinden kaynaklanabilmektedir. Siber zorbalığın yaygınlığı ile ilgili araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Ybarra ve Mitchell (2004b) tarafından yapılan araştırmada düzenli biçimde internet kullanan gençlerin % 12'sinin siber zorba, % 4'ünün siber mağdur ve % 3'ünün siber zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. Beran ve Li (2005) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 42'sinin hiç siber zorbalığa maruz kalmadığı, % 58'nin ise en az bir kez siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Bu araştırmada en az bir kez siber zorbalık yapma oranı ise % 26 olarak bulunmuştur. Katılımcıların % 37'si ise en az bir kere hem geleneksel hem de siber zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre sanal ortamda zorbalık yapma; hem sanal ortamda hem de okulda zorbalık yapma ve sanal ortamda zorbalığa maruz kalmayla ilişkilidir.

NCH ve Tesco Mobile (2005) tarafından yapılan araştırmada cep telefonu yoluyla siber zorbalık yapanların % 97'sinin kendilerine ait cep telefonlarının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu araştırmaya göre katılımcıların % 17'si utanmalarına yol açacak resimlerinin rızası olmadan başkalarına gönderilmeleri, % 14' SMS, % 20'si ise birden fazla yolla siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Siber mağdurların % 73' kendilerine siber zorbalık yapanları tanıdıklarını ifade etmiş, siber zorbaların ise % 11'i başkalarına incitici mesajlar attıklarını kabul etmiştir.

Patchin ve Hinduja (2006) katılımcıların siber zorbalığa yönelik algılarının ve siber zorbalık yaşantılarının belirlenmesi amacıyla yaptığı bir araştırmada katılımcıların % 11'i siber zorbalık yaptığını, % 29'u siber mağdur olduğunu ve % 47'si siber zorbalığa tanıklık ettiğini bildirmiştir.

Li (2007) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların yaklaşık % 15'inin siber zorbalık yaptığı, % 25'inin siber zorbalığa maruz kaldığı ve % 52'sinin siber zorbalığa maruz kalan birisinden haberdar olduğu bulunmuştur. Siber zorbaların yaklaşık yarısının siber zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir. Aynı araştırmada siber mağdurların % 32'si siber zorbanın sınıf arkadaşı olduğunu, % 11'i okul dışında birisinin kendisine siber zorbalık yaptığını, % 16'sı hem sınıf arkadaşları hem de okul dışındaki kişilerin kendisine siber zorbalık uyguladığını ve % 41'i siber zorbanın kim olduğunu bilmediğini belirtmiştir.

Kowalski ve Limber (2007) tarafından yapılan araştırmada siber zorba, mağdur ve siber zorba/mağdurların oranı sırasıyla % 4, % 11 ve % 7 olarak bulunmuştur. Katılımcıların % 78'i ise hiçbir biçimde siber zorbalığa karışmadığını belirtmiştir. Araştırmada siber zorbalık yapmak için en çok kullanılan yolun anlık mesajlaşma olduğu, bunu sırasıyla sohbet odası ve e-postanın izlediği bulunmuştur. Bu araştırmada

siber mağdurlar ve zorba/mağdurlar, kendilerine en çok okul arkadaşlarının siber zorbalık yaptığını ve bunu yabancıların izlediğini bildirmişlerdir. Aynı araştırmada siber mağdurların % 12'si ve siber zorba/mağdurların % 16'sı kardeşleri tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldığını açıklamıştır. Yine bu araştırmada siber mağdurların ve siber zorba/mağdurların % 48'inin siber zorbanın kim olduğunu bilmediği belirlenmiştir. Söz konusu araştırma bulgularına göre siber zorbalar, zorbalık uygulamak için sırasıyla aynı okulda okudukları kimseleri, arkadaşlarını ve yabancıları tercih etmektedir. Bu araştırmada ayrıca sınıf düzeyinin artmasıyla birlikte siber zorba olma olasılığının arttığı gözlenmiştir.

Williams ve Guerra (2007) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık yapma oranı % 9 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada siber zorba yapmanın cinsiyetlere göre değişmemekle birlikte sınıf düzeylerine göre değiştiği bulunmuştur. Siber zorbalık yapma oranı sırasıyla 5. sınıflarda % 4, 8. sınıflarda % 13 ve 9. sınıflarda % 9 olarak belirlenmiştir.

Sourander ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 5'i yalnızca siber mağdur, % 7'si yalnızca siber zorba ve % 5'i ise hem siber zorba hem siber mağdur olduğunu bildirmiştir. Bu araştırmaya göre siber mağdurlar en çok isim takma ve söylenti çıkarma yoluyla siber zorbalığa maruz bırakılmıştır.

Ortega ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada zorbalık davranışları doğrudan zorbalık, dolaylı zorbalık, cep telefonu zorbalığı ve internet zorbalığı olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır. İtalya, İspanya ve İngiltere'den 5862 katılımcıyla yürütülen araştırmada katılımcıların % 60,2'sinin yalnızca bir, % 28'inin iki, % 8,6'sının üç ve % 3, 2'sinin dört kategorideki zorbalık davranışlarına da maruz kaldığı bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre cep telefonu zorbalığı en az İspanya'da, en fazla İtalya'da; internet zorbalığı ise en fazla İspanya'da görülmektedir. Laftman ve diğerleri (2013) tarafından İsveçli öğrencilerle yapılan araştırmada katılımcıların % 89'unun hiçbir şekilde siber zorbalığa karışmadığı, % 5'inin siber zorbalığa maruz kaldığı, % 4'ünün siber zorbalık yaptığı ve % 2'sinin ise hem siber zorbalık yaptığı hem siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.

Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 23,8'inin siber zorbalığa maruz kaldığı, % 8'inin siber zorbalık yaptığı ve % 25,7'sinin hem siber zorbalık yaptığı hem de siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Bu araştırmada kızların erkeklerden daha çok siber zorbalık yaptıkları, kızların ise daha çok siber zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Araştırmada ayrıca siber zorbalığa maruz

kalma durumunun yaşla birlikte düştüğü, bununla birlikte siber zorba ve siber zorba/mağdur olma oranlarının yaşça büyük olan ergenlerde daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde Erdur-Baker ve Kavşut (2007) en çok bildirilen siber zorbalık davranışlarının nedensiz yere birisini sohbet odasından dışarı atmak, sohbet odasında birisine hakaret etmek ve web kamerası aracılığıyla birisinin özeline saygısızlık etmek olduğunu ifade etmiştir. Arıcak ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada Türk öğrencilerinin siber zorbalık yapma oranı % 36 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada siber mağdurların oranı % 6, siber zorba/mağdurların oranı ise % 24 olarak bulunmuştur. Araştırmada en çok gerçekleştirilen siber zorbalık türlerinin birisine yüz yüze söylemediği şeyleri ona sanal ortamda söylemek, başka birisi gibi davranmak ve doğru olmayan şeyler ifade etmek olduğunu bildirmiştir. Bu araştırmada ayrıca erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir.

Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2008) siber zorbalığa karışma açısından kız ve erkek öğrenciler arasında fark olmadığını belirledikleri araştırmalarında siber zorbalık oranını % 35 olarak bulmuştur. Topçu (2008) tarafından yapılan araştırmada 13-21 yaşları arasında yer alan ergenlerin % 48'inin siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Dilmaç (2009) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin % 22, 5'i hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa karıştığını, % 55, 3'ü ise en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin % 41, 7'si ise ne siber zorbalık yapmış ne de siber zorbalığa maruz kalmıştır. Siber zorbalık yapan öğrencilerin % 3'ü hiç siber zorbalığa maruz kalmamıştır. Siber mağdurların % 35,7'si ise hiç siber zorbalık yapmamışlardır.

Arslan, Savaşer, Hallett ve Balcı (2012) tarafından ortaokul öğrencileriyle yapılan araştırmada öğrencilerin % 27'sinin siber mağdur, % 18'inin siber zorba ve % 15'inin siber zorba/mağdur olduğu bulunmuştur. Araştırmada ayrıca erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir.

Çelik ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık yapan bireylerin % 94,8'i düşük düzeyde, % 5,2'si ise yüksek düzeyde siber zorbalık yaptıklarını düşünmektedir. Diğer taraftan siber mağdurların % 93'ü mağduriyetlerinin düşük düzeyde, % 7'si ise yüksek düzeyde olduğunu bildirmiştir.

Serin (2012) ilköğretim öğrencilerinin % 9'unun siber zorbalık yaptığını, % 12'sinin siber mağdur olduğunu ve % 5'inin ise hem siber zorba hem siber mağdur

olduğunu bulmuştur. Ayas ve Horzum (2012) tarafından ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin siber zorba ve mağdur olma durumlarının incelendiği araştırmada öğrencilerin % 18, 6'sının siber zorbalığa maruz kaldığı, % 11, 6'sının ise siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Kocaşahan (2012) lise ve üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada öğrencilerin % 12'sinin siber zorba, % 11, 7'sinin siber mağdur, % 6'sının ise siber zorba/mağdur olduğunu rapor etmiştir. Aynı araştırmada üniversite öğrencilerinin siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma düzeylerinin lise öğrencilerinden daha az olduğu saptanmıştır.

2.2.7. Siber Zorbalığın Nedenleri

Yapılan araştırmalarda (Kowalski ve diğerleri, 2008; Lenhart, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Varjas, Talley, Meyers, Parris ve Cutts, 2010) siber zorbalığın nedenleri; eğlence, intikam, kendini kötü hissetme, başkaları üzerinde kontrol kurmayı amaçlama, arkadaşları arasında saygınlık kazanma çabası, saldırganca davranmaktan haz duyma, yakalanma olasılığının düşük olması, sanal ortamda kimliğini gizleme olanağının bulunması ve mağdurla yüz yüze iletişim kurulmak zorunda kalınmaması, davranışlarının sorumluluğunu almaktan kaçabilme şansının olması, can sıkıntısı, kıskançlık, yeni bir şeyler deneme arzusu, gerçek yaşamda dile getirilemeyen saldırganca düşlemlerin davranışa dökülmek istenmesi ve diğer bireylere olan kızgınlığın mağdura yöneltilmesi olarak sıralanmıştır.

2.2.8. Siber Zorbalığın Etkileri

Siber zorbalığın gerek zorba gerekse mağdurlar üzerinde birçok önemli soruna yol açtığı bildirilmektedir. Bu sorunlara kendini çaresiz hissetme, depresyon, kendini suçlama, diğerlerine düşmanlık duyma, öfke patlamaları, sosyal ilişkilerin kötüleşmesi, suç işleme, silah taşıma, madde kullanma, okul başarısının düşmesi, okuldan kaçma, okulu bırakma ve intihar girişimi örnek olarak verilebilir. Siber zorbalığın etkilerine ilişkin araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Mitchell, Finkelhor ve Wolak (2003) siber mağdurların depresyona girme, suç işleme ve madde kullanma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ybarra ve Mitchell (2004a) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların % 44'ünün ebeveyniyle duygusal bağlarının yetersiz olduğu ve ebeveyniyle duygusal bağlarının yetersiz olmasının siber zorbalık yapmayı üç kat arttırdığı belirlenmiştir. Ayrıca siber

zorbalar arasında madde kullanma ve başkalarının kişisel eşyalarına zarar verme gibi suç içerikli eylemlere karışmanın yaygın olduğu bildirilmiştir.

Ybarra (2004) major depresyon geçiren bireylerin, hafif düzeyde depresyon yaşayan ve depresyon yaşamamış bireylerle karşılaştırıldığında daha fazla siber mağduriyet yaşadığını belirlemiştir. Siber mağdurların % 13'ünün major, % 17'sinin ise minör depresyon geçirdiğinin belirlendiği araştırma bulgularına göre major depresyon geçiren siber mağdurlar, minor depresyon geçiren siber mağdurlardan daha çok duygusal stres yaşamaktadır. Kızlar ve erkeklerin kendi içinde karşılaştırılması sonucu major depresyon geçiren erkeklerin diğer erkeklerden daha fazla siber mağduriyet yaşadığı ancak kızlar arasında böyle bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Ybarra ve Mitchell (2004b) siber zorba/mağdurların günde en az üç saat internet kullandığını, internet kullanma konusunda kendilerini yeterli gördüğünü ve alkol ve sigara tüketmeye daha eğilimli olduğunu bildirmiştir. Ayrıca söz konusu araştırmada siber zorba/mağdurların problemleri davranışlar (kasıtlı biçimde özel mülkiyete zarar verme, başkalarına fiziksel saldırı, polisle çatışmaya girme, hırsızlık vb.) gösterme olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada son olarak siber zorba/mağdurların ebeveynleriyle duygusal bağlarının yetersiz olduğu, sanal ortamdaki etkinliklerinin ebeveynleri tarafından yeterince denetlenmediği ve gerçek yaşamda da mağduriyet yaşadığı ortaya konmuştur.

Beran ve Li (2005) tarafından yapılan araştırmaya göre siber mağdurların yaşadığı başlıca sorunlar üzüntü, sinirlilik, kaygı, derslere yoğunlaşamama, okul başarısının düşmesi ve devamsızlık yapmadır. Siber zorbanın mağdur üstünde üstünlük kurma çabası nedeniyle mağdur kendisini çaresiz hissetmekte ve korku yaşamaktadır. Bu durumda siber mağdur, siber zorba karşısında boyun eğici şekilde davranmayı seçmektedir.

Ybarra ve diğerleri (2006) tarafından yapılan araştırmada siber zorba olmanın, klinik problemler sergilemenin ve kişilerarası ilişkilerde mağdur olmanın siber mağdur olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Araştırmaya katılan ve siber zorbalığa maruz kalan gençlerin % 38'inin duygusal stres yaşadığı bildirilmiştir. Araştırmada ergenlik öncesi dönemde bulunmanın, siber zorbanın yetişkin olmasının, siber mağdurdan resminin istenmesinin ve saldırganla gerçek yaşamda iletişim kurulmasının duygusal stres yaşamayı arttırdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte sohbet odalarına girme ise siber mağdurların yaşadığı duygusal stresi azaltmaktadır. Bu araştırmada ayrıca siber mağdurların % 35'i kendileriyle ilgili kişisel bilgilerin başkasına gönderilmesinden veya

sanal ortamda paylaşılmasından dolayı utanç duyduklarını ve kendilerini tehdit altında hissettiklerini bildirmiştir. Bu durum siber zorbalığın doğrudan iki kişi arasında gerçekleşen olaylar olarak ele alınamayacağını göstermektedir.

Ybarra ve diğerleri (2007) sanal ortamda hakkında söylenti çıkarılan gençlerin % 25'inin, tehdit edilen gençlerin ise % 20'sinin okula son 30 günde en az bir defa silahla geldiğini belirlemiştir. Araştırmada ayrıca siber mağdurların ebeveynleriyle yetersiz duygusal bağlar kurdukları ve alkol ve uyuşturucu kullanmanın siber mağdurlar arasında yaygın olduğu bildirilmiştir.

Ybarra ve Mitchell (2007) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 6'sının sıklıkla, % 6'sının ara sıra ve % 17'sinin çok az siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Araştırma sonuçları sıklıkla siber zorbalık yapanların kurallara uymamaya hiç siber zorbalık yapmayanlardan sekiz kat daha eğilimli olduğunu göstermiştir. Ara sıra siber zorbalık yapanlar ise kurallara uymamaya hiç siber zorbalık yapmayanlardan üç kat daha fazla eğilimlidir. Araştırmada ayrıca saldırganca davranışlar sergilemenin sıklıkla siber zorbalık yapma olasılığını dokuz kat arttırdığı bulunmuştur.

Raskauskas ve Stoltz (2007) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların % 93'ü siber zorbalığın kendisini duygusal açıdan olumsuz etkilediğini fark etmiştir. 22 katılımcı siber zorbalığın kendisini üzgün, çaresiz ve depresif hissetmesine yol açtığını; 11 katılımcı siber zorbalıktan dolayı okula gitmekten korktuğunu; 8 katılımcı ise siber zorbanın kimliğini gizlemesinin kendisini kuşkuculuğa ittiğini ifade etmiştir.

Williams ve Guerra (2007)'ya göre bireyin zorbalığın ahlaki açıdan kabul edilemez olduğunu düşünmesi, arkadaşlarını dürüst ve yardımsever olarak görmesi, kendisini okula bağlı hissetmesi ve okul iklimini olumlu olarak algılaması siber zorbalığa karışmasını önlemektedir. Bu araştırmada okul ikliminin olumlu olarak algılanmasının ve okula katılımın yüksek olmasının, siber zorbalığa karışmayı % 9 oranında azalttığı rapor edilmiştir.

Wolak ve diğerleri (2007) siber mağdurların aileleriyle sıklıkla çatışma yaşadığını, kişilerarası ilişkilerde zorbalığa maruz kaldığını, saldırganca davranışlar gösterdiğini ve sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşadığını bulmuştur. Bu araştırmada aynı kişi tarafından uzun süre siber zorbalığa maruz bırakılmanın, siber zorbanın yaşının 18'den büyük olmasının ve siber mağdurdan fotoğrafının istenmesinin siber mağdurun yaşadığı stresi arttırdığı belirlenmiştir.

Hinduja ve Patchin (2008)'in araştırmasından elde edilen bulgulara göre okula ilişkin problem yaşayanlar, saldırganca davrananlar ve madde kullananların gerek zorba

gerekse mağdur olarak siber zorbalığa karışma olasılığı daha yüksektir. Bu araştırmada ayrıca son altı ay içinde geleneksel zorbalık yaptığını bildirenlerin siber zorbalık, geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerin ise siber mağduriyet açısından risk altında bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre belli kişilik özelliklerinin, bireylerin birçok ortamda zorba ve mağdur olmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Vandebosch ve VanCleemput (2009) siber zorbalık türlerini psikolojik etkileri açısından incelemişler ve psikolojik açıdan en yaralayıcı siber zorbalık türlerini; şifresinin kırılıp kullanıcı hesabına girilmesi ve kişisel bilgilerinin çalınması, kişisel bilgilerinin sanal ortamda paylaşılması ve sanal ortamda dedikodu çıkarılması olarak sıralamışlardır. Bu eylemlerin psikolojik açıdan daha yaralayıcı olmasının nedeni kişiselliğe saldırı içermesi ve çok sayıda izleyici önünde gerçekleşmesidir.

Ortega, Elipe, Mora-Merchan, Calmaestra ve Vega (2009) tarafından yapılan araştırmada geleneksel ve siber zorbalığa maruz kalan bireylerin yaşadığı duygular utangaçlık, öfke, üzüntü, stres, endişe, korku, yalnızlık, çaresizlik ve depresyon olarak belirlenmiştir. Geleneksel zorbalığa maruz kalanların, olumsuz duyguları siber mağduriyet yaşayanlardan daha yoğun yaşadığının belirlendiği araştırmada özellikle doğrudan zorbalığa maruz kalanların risk altında bulunduğu görülmüştür. Bu araştırmada siber zorbalık, cep telefonu zorbalığı ve internet zorbalığı olarak iki kategoride ele alınmıştır. Araştırma bulguları internet zorbalığına maruz kalan bireylerle karşılaştırıldığında, cep telefonu zorbalığına maruz kalan bireylerin daha endişeli olduğunu, kendilerini daha savunmasız hissettiğini, daha çok korku yaşadıklarını ve depresyona girmeye daha eğilimli olduklarını göstermiştir. Hinduja ve Patchin (2010) tarafından yapılan araştırmada ise intiharı düşünme, planlama ve gerçekleştirmede geleneksel zorbalık ve mağduriyetin etkisinin siber zorbalık ve mağduriyetten daha fazla olduğu bulunmuştur.

Wang, Nansel ve Ianotti (2011) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların, siber zorba ve zorba/mağdurlardan daha çok depresyon yaşadığı bulunmuştur. Turan ve diğerleri (2011) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık karşısında en çok gösterilen duygusal tepkinin korku olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmaya göre gösterilen diğer duygusal tepkiler panik, kızgınlık, utanma, incinme ve kendini suçlamadır. Fredstrom, Adams ve Gillman (2011) düşük öz-saygı, sosyal stres, anksiyete, depresyon ve denetim odağının siber zorbalığı yordadığını bildirmiştir.

Wang ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada ise zorbalık ve siber zorbalığın, son 30 gün içerisinde madde kullanma ve silah taşıma ile ilişkisi cinsiyetler

açısından incelenmiştir. Zorbalık; fiziksel zorbalığı, sözel zorbalığı, sosyal dışlamayı ve söylenti çıkarmayı içermektedir. Araştırmada katılımcılar üç kategori altında gruplanmıştır: a) zorbalık ve siber zorbalığın bütün türlerine karışanlar, b) yalnızca sözel ve sosyal zorbalığa karışanlar ve c) zorbalık ve siber zorbalığın hiçbir türüne karışmayanlar. Zorbalık ve siber zorbalığın bütün türüne karışanlar ve yalnızca sözel ve sosyal zorbalığa karışanlar, zorbalığın ve siber zorbalığın hiçbir türünü yapmayanlarla karşılaştırıldığında son 30 gün içerisinde madde kullanma ve silah taşıma davranışlarını daha çok sergilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre silah taşıma ve madde kullanma açısından en riskli grubu zorbalık ve siber zorbalığın bütün türlerine karışan erkekler oluşturmaktadır.

Fenaughty ve Harre (2013) tarafından yapılan araştırmaya göre siber mağdurlar en çok incitici ifadeler içeren yorumlar ve mesajlar almaktan rahatsız olmaktadır. Siber mağdurları psikolojik açıdan yaralayan diğer davranışlar ise söylenti çıkarma, fiziksel şiddetle tehdit ve sosyal dışlamadır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbalık türleri ile araçları arasındaki ilişki her bir siber zorbalık türü açısından farklılaşmaktadır. Örneğin incitici ifadeler içeren yorumlar cep telefonu aracılığıyla gönderildiğinde daha çok stres oluşturmaktadır. Anlık mesajlaşma, web siteleri gibi sanal ortamlarda engelleme imkânının olması bu tür bir zorbalıkla baş edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte doğrudan iletişimde yaygın olarak kullanılması, cep telefonunu doğrudan saldırganlık açısından etkili bir araç durumuna getirmektedir. Diğer taraftan, internette kısa sürede birçok kişiye ulaşılabilmesi nedeniyle söylenti çıkarma zorbalığı internet üzerinden gerçekleştirildiğinde mağdura daha çok zarar vermektedir.

Bauman, Toomey ve Walker (2013) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığın erkeklerde doğrudan intihar girişimleriyle ilişkili olduğu, kızlarda ise siber zorbalık ile intihar girişimleri arasındaki ilişkinin depresyon üzerinden sağlandığı görülmüştür. Erkek siber zorbaların intihar etmesinin nedeni şaka amacıyla başlattıkları davranışa kısa sürede birçok kişinin katılmasından dolayı suçluluk duymaları ve davranışlarının mağdurda hiç ummadığı zararlara (örneğin mağdurun intihar etmesi) yol açmasıdır. Kız öğrencilerin intihar etmesinin nedeni ise sanal ortamda arkadaşlıklarına ve sosyal saygınlıklarına zarar veren davranışları birçok kişinin izlediğini düşünmeleri sonucu depresyona girmeleridir.

Jang, Song ve Kim (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre ise siber zorbalık; yüz yüze zorbalığa maruz kalma, düşük öz-kontrol, ekonomik sıkıntılar, uyumsuz

arkadaşlara sahip olma, okula ilişkin problemler ve ebeveynlerle çatışma ile yakından ilişkilidir. Brown, Demaray ve Secord (2014) tarafından yapılan araştırmada kızlarda siber mağduriyetin depresyon, sosyal stres ve duygusal sıkıntılarla yakından ilişkili olduğu, erkeklerde ise sosyal ve duygusal açıdan olumsuz sonuçlara yol açmadığı bulunmuştur. Bu bulgular, siber mağduriyetin yol açtığı sosyal ve duygusal olumsuzluklar açısından kızların risk altında bulunduğunu göstermiştir. Aynı araştırmada erkeklerde içselleştirme sorunları ve okula ilişkin sorunların en önemli yordayıcısının çevrimiçi ortamda geçirilen zaman olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde Arıca (2009) tarafından yapılan araştırmada düşmanca duygular ve psikotik belirtilerin siber zorbalığı, kişilerarası duyarlılık ve psikotik belirtilerin ise siber mağduriyeti anlamlı biçimde yordadığı bulunmuştur. Şahin ve diğerleri (2010) siber mağdur kızlarda ve erkeklerde ortak yaşanan tek duygunun öfke olduğunu, üzüntü ve aşağılanmışlık duygusunun sadece kızlarda, nefret ve intikam isteğinin ise sadece erkeklerde görüldüğünü tespit etmiştir. Yaman ve Peker (2012) tarafından yapılan araştırmada ise erkek öğrenciler siber zorbalığa maruz kaldıklarında daha çok öfke, kız öğrenciler ise daha çok üzüntü duygusunu yaşamaktadır. Dilmaç’ın (2009) yaptığı araştırmada saldırganlık ve ilgi görmenin siber zorbalığı olumlu, duyguları anlamamanın ise olumsuz yordadığı tespit edilmiştir. Çetin ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık ve mağduriyetin psikolojik uyumsuzluğu arttırdığı bildirilmiştir.

Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve mağduriyet ilişkisinin incelendiği bir araştırmada boyun eğicilik ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye cinsiyetin tam aracılık ettiği, boyun eğicilik ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide ise cinsiyetin herhangi bir aracılık etkisinin bulunmadığı ortaya konmuştur. Bu araştırmadan elde edilen bulgular boyun eğici davranan erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığını göstermiştir (Peker ve diğerleri, 2012). Eroğlu ve Peker (2011) tarafından yapılan araştırmada aileden algılanan sosyal destek arttıkça siber zorbalığa maruz kalma olasılığının azaldığı, siber zorbalığa maruz kalma olasılığı arttıkça ise arkadaşan algılanan sosyal desteğin azaldığı belirlenmiştir.

2.2.9. Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri

Araştırmalar incelendiğinde mağdurların kendilerini korumalarını sağlayan teknik yöntemleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu teknik yöntemler siber zorbayı engellemeyi, kullanıcı hesaplarının şifrelerini değiştirmeyi, servis sağlayıcısıyla

iletişime geçmeyi, yasal mercilere başvurmayı ve kimin gönderdiği belli olmayan mesajları okumadan silmeyi içermektedir.

Siber mağdurların tercih ettiği diğer yöntemler siber zorbayı uyarmak, yardım isteme, siber zorbaya aynı şekilde karşılık vermek, sanal ortamdan uzaklaşmak ve görmezden gelmedir. Siber mağdurların genellikle başkalarından yardım isteme konusunda isteksiz davrandıkları, yardım istemeleri durumunda ise ilk önce arkadaşlarından yardım istedikleri, arkadaşlarından sonra ise sırasıyla ebeveynlerini ve öğretmenlerini tercih ettikleri belirlenmiştir.

Arıca ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada lise öğrencilerinin % 30, 6'sı istenmeyen mesajı veya bu mesajı atan kişiyi engellediğini, % 16,4'ü siber zorbaya siber zorbalığı durdurmasını söylediğini, % 8,1'i kullanıcı isimlerini değiştirdiğini, % 15'i arkadaşlarına söylediğini ve % 10'u ebeveynlerine bildirdiğini ifade etmiştir. Smith ve diğerleri (2008) tarafından siber zorbalıkla baş etmede en etkili yolun ne olduğunun incelendiği odak grup araştırmasında, katılımcılar en etkili yolun "mesajları veya mesajları atan kullanıcı hesaplarını engellemek" olduğunu ifade etmişlerdir. Juvonen ve Gross (2008) tarafından yapılan araştırmada da siber zorbalıkla baş etmede en etkili yolun siber zorbanın kullanıcı hesabını engellemek olduğu tespit edilmiştir. Siber zorbalıkla baş etmede kullanılan diğer yöntemler arkadaş listesindeki belli kullanıcı hesaplarını kısıtlamak, kendi kullanıcı hesabını kapatmak veya siber zorbaya uyarı mesajı yollamaktır.

Dehue, Bolman ve Völlink (2008) siber zorbalıkla baş etmede kullanılan yöntemleri inkâr etmek veya aynıysıyla karşılık vermek olarak sıralamışlardır. Patchin ve Hinduja (2006) tarafından yapılan araştırmaya göre siber zorbalıkla baş etmede en çok kullanılan yöntem durumu çevrimiçi bir arkadaşla paylaşmaktır. Bunu sırasıyla siber zorbaya davranışını sonlandırmasını söylemek; ortamdan uzaklaşmak; gerçek yaşamdaki bir arkadaşına söylemek; hiçbir şey yapmamak; hiç kimseye söylememek; ebeveynlerle, kız veya erkek kardeşle veya herhangi bir yetişkinle paylaşmak izlemektedir.

Agatson, Kowalski ve Limber (2007) tarafından yapılan araştırmada öğrenciler siber zorbalıkla mücadelede siber zorbayı kışkırtacak yöntemler yerine engelleme veya önemsememe gibi baş etme stratejilerinin kullanılmasının daha etkili olacağını ifade etmiştir. Smith ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin % 75'i en etkili baş etme stratejisinin mesajları ve kullanıcı hesaplarını engellemek olduğunu belirtmiştir. Söz konusu araştırmaya göre siber zorbalıkla baş etmede etkili diğer

stratejiler; herhangi birisine söyleme (öğretmen/ebeveyn) (% 63), e-posta adresini ve telefon numarasını değiştirme (% 56), siber zorbalık içeren metin mesajını/e-postayı kaydetme (% 46), önemsememe (% 41), polise veya herhangi bir otoriteye bildirme (% 38), servis sağlayıcıyla iletişim kurma (% 31), siber zorbaya durmasını söyleme (% 21) ve karşılık vermedir (% 19).

Huang ve Chou (2010) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığa tanık olan bireylerin tepkilerinin ne olduğu araştırılmış ve siber zorbalığa tanık olan bireylerin büyük çoğunluğunun siber zorbalığı başkalarına bildirme konusunda kendilerini sorumlu hissetmediği bulunmuştur. Benzer biçimde siber zorbalığa tanık olan bireylerin büyük çoğunluğu siber zorbalığı ciddi bir durum olarak görmemektedir. Siber zorbalığa tanık olan bazı bireyler siber zorbalığa müdahaleyi özel hayata karışmak olarak algılamakta, diğer bazıları siber zorbanın saldırılarına hedef olmamak için tanık oldukları davranışları bildirmekten çekinmektedir. Bu araştırmada ayrıca siber mağdurların maruz kaldıkları davranışları en çok sınıf arkadaşlarıyla paylaştığı, sınıf arkadaşlarını ise kardeşlerinin, ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin izlediği belirlenmiştir.

Siber mağdurların genellikle yaşadıkları durumu başkalarıyla paylaşma noktasında isteksiz davrandığı görülmektedir. Bunun nedeni başkalarıyla paylaşmaları durumunda durumun daha da kötüleşeceğini ve yetişkinlerin teknolojiyi kullanmaları konusunda çeşitli kısıtlamalar getireceğini düşünmeleri ve yetişkinlerin kendilerine yardım edebileceğine inanmamalarıdır (Agastson ve diğerleri, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith ve Su, 2000). Wolak ve diğerleri (2007) siber zorbanın kimliğinin bilinmesi durumunda siber mağdurların durumu başkalarıyla paylaşmaya daha istekli davrandıklarını, siber zorbanın kimliğinin bilinmediği durumlarda ise başkalarıyla paylaşma eğiliminin azaldığını belirtmiştir. Cassidy, Jackson ve Brown (2009) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların % 74'ü yaşadıkları durumu arkadaşlarıyla, % 57'si ebeveyniyle ve % 47'si ise okul personeliyle paylaştığını ifade etmiştir. Bu araştırmada yaşla birlikte siber zorbalığı başkalarıyla paylaşma eğiliminin azaldığı belirlenmiştir.

Dehue ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların % 13'ü yaşadıkları durumu arkadaşlarıyla, % 9'u ebeveynleriyle, % 7'si herhangi birisiyle ve % 2'si ise öğretmenleriyle paylaştığını bildirmiştir. Smith ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 16'sı siber zorbalığa maruz kaldığında ebeveynlerinden, % 9'u ise öğretmenlerinden yardım istediğini ifade etmiştir. Livingstone ve diğerleri (2011) tarafından 25 farklı ülkeden 9-16 yaş arasındaki

katılımcılarla yapılan araştırmada katılımcıların %77'si siber zorbalığa maruz kaldıklarında durumu herhangi birisine anlattığını, % 52'si arkadaşlarıyla, % 13'ü kardeşleriyle, % 42'si ebeveyniyle, % 8'i güvendiği herhangi bir yetişkinle, % 7'si ise öğretmenleriyle paylaştığını belirtmiştir.

Arıca ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada ise Türkiye'deki öğrencilerin % 15'i siber zorbalığı arkadaşlarıyla, % 10'u ebeveyniyle, yalnızca % 1'i ise öğretmenleriyle paylaşmayı tercih etmektedir. Türk öğrencilerin % 3, 4'ü maruz kaldığı siber zorbalığı önemsememe ve kimseyle paylaşmama eğilimindedir. Parris, Varjas, Meyers ve Cutts (2014) siber zorbalığa maruz kalan ergen öğrencilerle yaptığı görüşmede öğrencilerin tepkisel, önleyici ve hiçbir şey yapmama olmak üzere üç tür başa çıkma becerisi kullandığını belirtmiştir. Tepkisel başa çıkma stratejileri, mesajları silerek veya görmezden gelerek durumdan kaçınmayı; önleyici başa çıkma stratejileri ise siber zorbayla konuşma ve güvenliğin arttırılmasını içermektedir.

Sleglova ve Cerna (2011) ise siber zorbalıkla başa çıkma stratejilerinin teknik başa çıkmayı, kaçınmayı, savunmacı stratejileri, sosyal desteği ve siber zorbayı hedef alan etkinlikleri içerdiğini göstermiştir. Teknik başa çıkma stratejileri, zorbayla iletişim kurulmasını sınırlandıran stratejilerdir. Örnek olarak servis sağlayıcılarla iletişim kurma, siber zorbayı engelleme, siber zorbayla yeni bir hesap açarak iletişim kurma verilebilir. Siber zorbayı hedef alan etkinlikler, siber mağdurun zorbalık yapmasını içermektedir. Kaçınma stratejisi cevap vermemeyi, telefonu açmamayı, riskli çevrimiçi tehlike kaynaklarını silmeyi veya geçici olarak etkisizleştirmeyi ve bir başka sunucuda hesap açmayı kapsamaktadır. Savunmacı stratejiler zorbalıktan uzaklaşılmasını sağlayan gerçek yaşam etkinlikleriyle ilgilenmeye işaret etmektedir. Sosyal destek ise yaşanan zorbalığın ebeveynlerle, öğretmenlerle ve arkadaşlarla paylaşılmasını içermektedir (Sleglova ve Cerna, 2011).

Siber zorbalıkla baş etme stratejileri bölümünde ele alınması gereken bir başka nokta siber zorbalıkla baş etmeyi belirleyecek ölçme araçlarının geliştirilmesini amaçlayan araştırmalardır. Wachs, Wolf ve Pan (2012) tarafından geliştirilen siber zorbalıkla baş etme ölçeği 11 maddeden ve bilişsel teknik ile başa çıkma, saldırganlık ve çaresizlik olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Völlink, Bolman, Dehue ve Jacobs (2013)'un siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği ise 17 madde ve duygusal başa çıkma, sosyal destek ve kaçınma olmak üzere üç alt boyut içermektedir. Riebel, Jager ve Fischer (2009) tarafından geliştirilen 11 maddelik siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği

ise teknik başa çıkma, bilişsel başa çıkma, saldırganca başa çıkma ve çaresizce başa çıkma alt boyutlarından oluşmaktadır.

2.2.10. Siber Zorbalığa İlişkin Sosyoekolojik Yaklaşımaya Dayalı Bütüncül Bir Model Önerisi

“Psikologlar çoğunlukla bir değişkenin diğer değişkeni etkileyip etkilemediği ve etkiliyorsa ne oranda etkilediği konusunda araştırmalar yapmaktadır. Bununla birlikte iki değişkenin birbiriyle ilişkisinin incelenmesi psikolojinin yalnızca küçük bir amacını oluşturmaktadır. Psikolojik araştırmalarda derinlemesine bir anlayışın kazanılması ise ancak sonuçları üreten süreçlerin incelenmesiyle mümkündür.” (Preacher ve Hayes, 2008, 717).

Lazuras ve diğerlerine (2013) göre Preacher ve Hayes (2008)’in bu önerisi çeşitli nedenlerden dolayı siber zorbalıkla ilişkili araştırmalara ışık tutacak niteliktedir. Bu nedenler şu şekilde ifade edilmiştir:

- Çeşitli araştırmacılar siber zorbalık ile psikososyal etmenlerin ilişkisini ortaya koymaktadır, ancak siber zorbalığa yol açan mekanizmayı anlamak, bu ilişkileri bir bağlam içinde ele almakla mümkündür,

- Siber zorbalık oldukça yeni bir kavramdır ve bundan dolayı siber zorbalığı açıklama çabaları henüz başlangıç aşamasındadır. Bu nedenle geleneksel zorbalık, risk alma, karar verme gibi psikolojik yapılara ait teorik açıklamalardan yola çıkılarak yapılacak araştırmalar siber zorbalığa yönelik kuramsal temel oluşturulmasını sağlayacaktır. Bu noktada Casas ve diğerleri (2013) geleneksel zorbalıkla ilişkili kuramsal ve uygulamalı araştırmalardan elde edilen bulguların siber zorbalıkla ilişkisinin araştırılmasının oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır,

- Siber zorbalıkta rol oynayan etmenlerin bütüncül bir bağlam içinde ele alınarak araştırılması önleyici programlar geliştirilmesine katkı sunacaktır.

Bu araştırmada yukarıdaki açıklamalardan hareketle ergenlerde siber zorbalığa yol açan etmenleri ortaya çıkarmaya yönelik sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül bir teorik model önerilmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubu olarak ergenlerin seçilmesinin nedeni, birçok araştırmada (Smith, 2012; Tokunaga, 2010) siber zorbalığın ergenlikte en yüksek seviyesine çıktığının bildirilmesidir. Sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül bir model siber zorbalıkla ilişkili etmenleri toplu bir bakış açısıyla görmeyi sağlayacaktır.

Sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül modeller bir değişkenle ilişkili çeşitli değişkenlerin bir bağlam içerisinde ele alınmasını amaçlamaktadır. Alanyazın incelendiğinde kanserden (Mitchell, 2010) beslenme alışkanlarına (Robinson, 2008) kadar birçok değişkenin sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül modeller çerçevesinde incelendiği görülmektedir.

Bu araştırmada ise sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül model kullanılarak siber zorbalık incelenmiştir. Siber zorbalığa yol açan etmenleri incelemeyi amaçlayan bütüncül model, şiddet (Verlinden ve diğerleri, 2000) ve zorbalığı (Espelage ve Swearer, 2004) bütüncül model çerçevesinde ele alan araştırmalardan yararlanarak oluşturulmuştur. Sosyoekolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturulan bütüncül modellerin içerdiği öğeler şu şekilde ifade edilebilir (Dahlberg ve Krug, 2002):

- **Bireysel faktörler:** Bireysel faktörler bütüncül modelin ilk düzeyini oluşturmaktadır. Bu düzey yaş, eğitim düzeyi, aylık gelir, madde kullanımı, şiddet öyküsü, tutum, inançlar ve kişilik özellikleri gibi değişkenleri içermektedir.

- **Yakın ilişkiler:** Bütüncül modelin ikinci düzeyinde yakın ilişkiler yer almaktadır. Bu düzey, bireyin ailesi ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini içermektedir.

- **Duruma özgü faktörler:** Davranışın gerçekleştiği ortamın özelliklerini içermektedir.

- **Kurumlar:** Bu düzey bireyler ve kurumlar arasında formal veya informal olarak var olan sosyal ağları, normları ve standartları içermektedir.

- **Toplumsal etmenler:** Bu düzeyde kültürel normlar yer almaktadır. Bu düzeyin kapsadığı diğer faktörler toplumdaki sosyal gruplar arasındaki ilişkileri yönlendiren sağlık, ekonomi, eğitim ve sosyal politikalarıdır.

Sosyoekolojik yaklaşıma dayanan bütüncül modellerin beş ilkeye dayandığı belirtilmektedir. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Bronfrenbrenner, 1979):

- Bireylerin davranışlarını birçok faktör etkilemektedir. Bireylerin davranışlarının anlaşılabilmesi bu faktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesiyle mümkündür. Bu faktörler; bireysel faktörler, aile ve arkadaşlık ilişkileri, duruma özgü ve toplumsal etmenler olarak sıralanmaktadır,

- Bireyi kuşatan fiziki ve sosyal çevre çok boyutlu ve karmaşıktır,

- Birey-çevre etkileşimi aile, akran, okul ve toplum düzeylerinde değişiklik göstermektedir. Bütüncül model yalnızca bireye odaklanmamakta, bireyin fiziki veya sosyal çevresi ile olan etkileşiminin farklı düzeylerini dikkate almaktadır. Bütüncül

modele göre bireysel davranış bireysel ve çevresel özelliklerin etkileşimi sonucu meydana gelmektedir,

- Birey ve çevre arasındaki etkileşim dinamiktir. Birey ve çevre arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Birey davranışlarıyla çevreyi etkilerken çevre de davranışlarıyla bireyi etkilemektedir,

- Bir bütüncül model birey ve fiziksel ve sosyal çevresi arasındaki etkileşimi ne kadar çok farklı düzeyde (aile ve okul gibi) ele alırsa o oranda geçerli sonuçlar üretebilir.

Siber zorbalıkla ilişkili etmenleri belirlemek amacıyla sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül model oluşturulması sürecinde şiddet ve zorbalıkla ilişkili çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalar Verlinden ve diğerlerinin (2000) ve Espelage ve Swearer (2004)'ın araştırmalarıdır.

Verlinden ve diğerleri (2000) ergenlerde şiddete yol açan faktörleri inceledikleri araştırmalarında bu faktörlerin bireysel nitelikler, ebeveyn nitelikleri, akran/okula ilişkin nitelikler ve sosyal/çevresel nitelikler olmak üzere dört düzeyde toplanabileceğini belirlemişlerdir. Bu düzeylerde yer alan değişkenler Tablo 2.2.10.1'de gösterilmiştir.

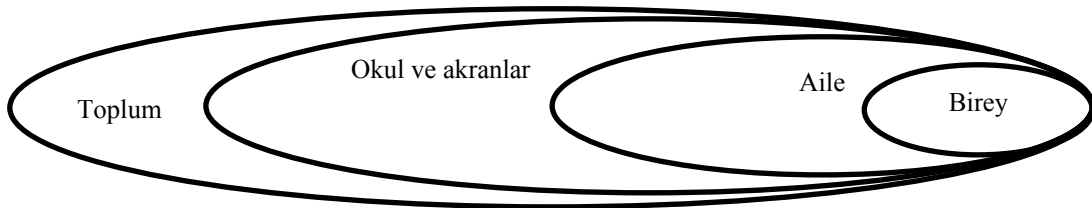
Tablo 2.2.10.1. Ergenlerde Şiddete Yol Açan Risk Faktörleri

Bireysel nitelikler	Ebeveyn nitelikleri	Akran/ Okula ilişkin nitelikleri	Sosyal/Çevresel nitelikler
Tıbbi/fiziksel durum	Yetersiz denetim	Antisosyal gruba	Fakirlik
Kişilik	Şiddete maruz kalma	Düşük okula bağlılık	Medya şiddeti
Dürtüsellik/ hiperaktivite	Çocuk istismarı	Akademik başarısızlık	Önyargı
Psikiyatrik hastalıklar	Ebeveynin madde kullanımı	Kalabalık sınıflar	Silaha ulaşma
Saldırganlık öyküsü	Etkisiz ebeveynlik	Silah taşıma	Toplumsal rollerine ilişkin beklentiler
Madde kullanımı	Evlilik çatışması	Sosyal yalıtım	Kültürel normlar
Tutumlar/inançlar	Yetersiz bağlanma	Akran reddi	
Narsisizm	Antisosyal ebeveynler	Zorbalık	

Verlinden ve diğerleri (2000) ergenlerde şiddetin Tablo 2.2.10.1'de gösterilen nitelikler ve bu niteliklerin içerdiği değişkenlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir. Bu noktada ergenlerde şiddetin; bireysel özelliklerin

(cinsiyet, kişilik, saldırganlık öyküsü), yaşamın sürdürüldüğü alanlara ilişkin özelliklerin (aile, akran grupları, okul, toplum) ve gelişimsel değişikliklerle ilişkili etkileşimlerin bir fonksiyonu olarak ele alınabileceği belirtilmektedir. Söz konusu araştırmacılar bu duruma şöyle bir örnek vermektedir: Ebeveynler arası çatışma, kalıcı bir kişilik özelliği (treyt) olarak saldırganlığa eğilimli olan çocuğun bu özelliğini yoğun olarak yaşamasına yol açabilir. Saldırganlığı yoğun olarak yaşama ise okulda şiddet göstermeyle sonuçlanabilir.

Siber zorbalıkla ilişkili bütüncül modelin oluşturulmasında yararlanılan bir başka araştırma Espelage ve Swearer (2004)'ün araştırmasıdır. Espelage ve Swearer (2004) geleneksel zorbalığa yol açan etmenleri sosyoekolojik yaklaşımı temel alarak incelemiştir. Onlara göre geleneksel zorbalık; birey, aile, akran grubu, okul ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda oluşmaktadır. Espelage ve Swearer (2004)'ün geleneksel zorbalığa ilişkin önerdiği bütüncül model Şekil 2.2.10.1'de gösterilmiştir.

Şekil 2.2.10.1. Sosyoekolojik Modele göre Zorbalığı Etkileyen Etmenler

Şekil 2.2.10.1'de görüldüğü gibi bireyin sosyoekolojik çevresinin merkezinde bireyin kendisi yer almaktadır. Birey zorbalığa zorba, mağdur, zorba/mağdur veya izleyici olarak katılmaktadır. Bireyler zorbalığa kendi karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bireysel faktörlere örnek olarak cinsiyet, saldırganlık, empati ve olumsuz benlik algısı verilebilir (Espelage ve Swearer, 2004).

Ailesel etmenler ebeveyn tutumlarına, ebeveyn denetimine, ebeveynlerin disiplin sağlamada kullandığı yöntemlere, ebeveynler tarafından önemsenmemeye veya fiziksel, duygusal ve cinsel şiddete maruz kalmaya işaret etmektedir. Ailesi ile olan ilişkilerinin yanında bireyin içinde yer aldığı *akran grubu* ve devam ettiği *okulun iklimi* de zorbalıkta önemli rol oynamaktadır (Espelage ve Swearer, 2004).

Toplumsal değişkenlere örnek olarak fakirlik, tek ebeveynli aileler ve ayrımcılık verilebilir. Toplumsal değişkenler ile zorbalık arasında aile uyumu, ebeveynlik davranışı, sosyal destek, sosyal yalıtım ve stres gibi değişkenlerin aracılık ettiği bildirilmektedir. Örneğin yoksul ve suçun yaygın olduğu bir çevrede yaşayan bir çocuk

uyumlu bir ailede yaşadığında şiddet içerikli davranışlar gösterme eğilimi azalabilmektedir. Bununla birlikte toplumsal etmenlerin, bireyin sosyoekolojik çevresini oluşturan boyutların (örneğin okul, aile, akran grupları) etkilerinin artmasına yol açabileceği de ifade edilmektedir. Fakir bir ailenin, çocuklarını zorbalıktan korumak için gerekli desteği sağlayamaması buna örnek olarak verilebilir (Espelage ve Swearer, 2004).

Siber zorbalığı açıklamaya dönük model çalışmaları incelendiğinde Lazuras ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada ilk olarak cinsiyet, yaş, ahlaki çözülme, empati ve sosyal bilişin (siber zorbalığa yönelik tutum, sosyal normlar, siber zorbalığa karışan birey prototipi ve bireyin bu prototiple benzerliğine ilişkin algısı, durumsal öz-yeterlik, algılanan pişmanlık) siber zorbalığa karışma beklentisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada empati ve ahlaki çözülmenin siber zorbalığa karışma beklentisi üzerindeki dolaylı etkisi incelenmiştir. Bu dolaylı etkiye sosyal bilişin aracılık edeceği varsayılmıştır. Araştırma sonuçları ahlaki çözülme ve sosyal bilişin siber zorbalığa karışma beklentisini anlamlı biçimde yordadığını göstermiştir. Empati ile siber zorbalığa karışma beklentisi arasındaki ilişkiye ise durumsal öz-yeteliğin aracılık ettiği belirlenmiştir.

Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan çalışmada siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olmaya yol açan risk faktörlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, öğrencinin evinde bulunan bilgisayar sayısı, öğrencinin bilgisayarında harcadığı zaman miktarı, yatak odasında bilgisayar bulunması, kişisel şifresini arkadaşlarıyla paylaşmak, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, filtre programları kullanma, interneti güvenli kullanma ve akranlarına karşı şiddet uygulamadır. Araştırma sonuçlarına göre siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurlar; kişisel şifresini arkadaşlarıyla paylaşma, günde bir saatten fazla bilgisayar kullanma ve akranlarına yönelik fiziksel ve sözel şiddet uygulama açısından siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayrılmaktadır.

Görüldüğü gibi siber zorbalığa ilişkin risk faktörlerini inceleyen araştırmalar bütüncül bir bakış açısı benimsememekte ve aile, akran grubu ve okul gibi farklı düzeylerin yordayıcı etkilerini birlikte ele almamaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada sosyodemografik değişkenleri, bireysel değişkenleri, anne ve baba niteliklerini, arkadaşlık niteliklerini, okul iklimini ve problemleri internet kullanımını içeren bütüncül modelin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Sosyodemografik değişkenler; cinsiyet, yaşı, sınıf düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın birliktelik durumu, ailenin aylık ortalama geliri, haftalık internet kullanma süresi, internet kafeye gitme sıklığı, filtre programı kullanma, ebeveyn denetimi ve okul personelinin denetiminden oluşmaktadır. Bireysel değişkenler; kişilik, saldırganlık, özgecilik ve benlik tasarımı içerir. Anne ve baba niteliklerinin yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü; arkadaşlık niteliklerinin ise olumlu ve olumsuz arkadaşlık nitelikleri boyutlarında ele alınmasına karar verilmiştir. Bunun yanında okul iklimi; destekleyici öğretmen davranışlarını, başarı odaklılığı, güvenli öğretmen ortamını ve olumlu akran iletişimini kapsamaktadır. Bütünleyici modelin son aşamasında ise problemlerle internet kullanımının siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Bireysel değişkenler boyutunda yer alan ilk değişken kişiliktir. Kişilik değişkeni dışa dönüklük, deneyime açıklık, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık ve sorumluluk olmak üzere beş boyutta ele alınacaktır. Araştırmalar (Dilmaç, 2009; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003; Ybarra ve Mitchell, 2004b) siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların kişilik özellikleri açısından birbirinden farklılaştığını ortaya koymuştur. Örneğin Ybarra ve Mitchell (2004b) tarafından yapılan araştırmada kişilik özellikleri açısından siber zorbalığa katılmaya en yatkın grubu siber zorba/mağdurların oluşturduğu belirlenmiştir.

Bütünleyici modele dâhil edilecek olan bir diğer bireysel değişken saldırganlıktır. Saldırganlık fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutlarından oluşmaktadır. Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığa hiçbir biçimde katılmayanlarla karşılaştırıldığında siber zorbalığa zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak katılanların fiziksel ve sözel saldırganlığa daha çok katıldığı bulunmuştur. Wang ve diğerleri (2012) ise siber zorbalığın fiziksel saldırganlıktan çok sözel saldırganlık, sosyal dışlama ve söylenti çıkarma ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Kısacası araştırmalar siber zorbalığın farklı saldırganlık türleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bireysel değişken olarak ele alınacak değişkenlerden bir diğeri özgeciliktir. Özgecilik, dışsal bir ödül beklentisi olmaksızın bir başkasına yardım etme olarak tanımlanmaktadır (Macaulay ve Berkowitz, 1970). Çalık, Özbay, Özer, Kurt ve Kandemir (2009) tarafından yapılan araştırmada faydacı yardımın zorba olma eğilimini artırırken, özgeci yardımın azalttığı bulunmuştur. Ayrıca empati arttıkça siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa uğramanın azaldığını ortaya koyan (Ang ve Goh, 2010; Casas

ve diğeri, 2013; Lazuras ve diğeri, 2013; Steffgen, König, Pfetsch ve Melzer, 2011; Topçu, 2008) araştırma bulguları özgeciliğin siber zorbalıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Çünkü Akbaba (1994) empatiyi özgeciliğin bileşenlerinden birisi olarak değerlendirmektedir.

Bireysel değişkenler kategorisinde son olarak benlik tasarımı değişkeninin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi incelenecektir. Benlik tasarımı, bireyin kişiliğine ilişkin kanıları ve kendi kişiliği hakkındaki görüş tarzı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle benlik tasarımı, kişiliğin öznel yanısıdır (Baymur, 1983). Yapılan araştırmalar (Didden ve diğeri, 2009; Katzer, Fetschenhauer ve Belschak, 2009) siber mağdurların öz-saygılarının düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, siber mağdurların kendilerine yönelik bakış açılarının olumsuz olduğunu göstermektedir. Siber zorbalıların ise kendileri hakkında narsistik bir kanıya sahip oldukları bildirilmektedir (Ang, Tan ve Mansor, 2010; Ekşi, 2012). Bu bulgulardan hareketle benlik tasarımının siber zorbalık ve mağduriyete ilişkin bütüncül modelde yer alması gerektiği ifade edilebilir.

Bütüncü modelin ikinci aşamasında anne ve baba niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi değerlendirilecektir. Anne ve baba nitelikleri yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü boyutlarında ele alınacaktır. Araştırmalar (Ybarra ve diğeri, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004a) yetersiz ebeveyn denetimi ve ebeveynlerle kurulan duygusal bağların zayıf olmasının siber zorbalık ve mağduriyete yol açtığını göstermektedir. Buradan hareketle bütüncül modelde ebeveyn niteliklerinin yer alması gerektiğine karar verilmiştir. Ayrıca bütüncül modelde anne ve baba niteliklerinin ayrı ayrı ele alınması kararlaştırılmıştır. Çünkü yapılan araştırmalar ergenlerin sanal ortamdaki davranışları karşısında anne ve babaların farklı farkındalık düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir (Liau, Khoo ve Ang, 2005).

Bütüncü modelin üçüncü aşamasında arkadaşlık niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi incelenecektir. Arkadaşlık niteliği olumlu ve olumsuz arkadaşlık niteliği boyutlarını içermektedir. Williams ve Guerra (2007) tarafından yapılan araştırmada arkadaşlarını ilgili, güvenilir ve yardımsever olarak algılamamanın siber zorbalığa katılımı azalttığı belirlenmiştir. Calvete ve diğeri (2010) araştırmasından elde edilen bulgulara göre arkadaştan algılanan sosyal destek arttıkça siber zorbalık azalmaktadır. Casas ve diğeri (2013) olumsuz akran etkileşimi arttıkça siber zorbalığın arttığını bildirmiştir. Söz konusu araştırmalardan elde edilen

bulgular siber zorbalık ve mağduriyeti açıklamak için geliştirilen bütüncül bir modelin arkadaşlık niteliklerini içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bütünleyici modelin dördüncü aşamasında okul ikliminin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı etkisi belirlenecektir. Okul iklimi değişkeni destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi boyutlarından oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar (Varjas ve diğerleri, 2009; Williams ve Guerra, 2007) olumlu okul ikliminin (öğrencilerin kendilerini okula bağlı hissetmesi, öğrencilerin görüşlerine önem verilmesi, öğrencilerin okul kurallarına uyması vb.) siber zorbalığa karşımayı azalttığını ve siber mağdurların okulu güvenilir bir yer olarak algılamadığını bildirmiştir. Bu doğrultuda okul ikliminin- özellikle okul güvenliğinin- siber zorbalık ve mağduriyet açısından önemli bir risk faktörü olduğu ifade edilebilir.

Bütünleyici modelin son aşamasında ise problemlili internet kullanımının siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki yordayıcı rolü incelenmiştir. Problemlili internet kullanımı; yüz yüze iletişim yerine sanal iletişimin tercih edilmesini, sosyal yalıtımdan dolayı yakın ilişkilere zarar verilmesini, internete günlük yaşamın gerektirdiği davranışları aksatacak şekilde girme isteğini, zihnin sürekli internetle meşgul olmasını, aşırı kullanımı ve internete ulaşamadığında sinirli ve saldırgan davranışlar gösterilmesini içermektedir (Beard ve Wolf, 2001). Yapılan araştırmalar (Ekşi, 2012; Ybarra ve Mitchell, 2004b) problemlili internet kullanımı ile siber zorbalığın ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu durum internetin aşırı, dürtüsel ve kontrolsüz kullanımını içeren problemlili internet kullanımının siber zorbalık ve mağduriyeti açıklamayı hedefleyen bütüncül bir modelde yer alması gerekliliğini göstermektedir.

Bundan sonraki bölümlerde sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül modelde yer alan değişkenler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.2.10.1. Siber Zorbalık ve Sosyodemografik Değişkenler

2.2.10.1.1. Siber Zorbalık ve Cinsiyet

Cinsiyetin siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkisini inceleyen araştırmalar birbirinden farklı bulgular ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalar kız öğrencilerin siber zorbalık yapma (Agastson ve diğerleri, 2007; Campfield, 2008; Rivers ve Noret, 2010; Slonje ve Smith, 2008; Wolak ve diğerleri, 2007) veya siber zorbalığa maruz kalma (Dehue ve diğerleri, 2008; Dempsey ve diğerleri, 2009; Vandebosch ve VanCleemput,

2009) oranının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bunun yanında kız öğrencilerin hem daha çok siber zorbalık yaptığını hem de daha çok siber zorbalığa uğradığını bildiren araştırmalar (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2007; Smith ve diğerleri, 2008) da bulunmaktadır.

Kız öğrencilerin daha çok siber zorbalık yapmasının, siber zorbalığın ilişkisel zorbalık türü davranışları içermesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. İlişkisel zorbalık; birisi hakkında dedikodular ya da olumsuz söylentiler yaymak, birini gruba ya da etkinliklere almamak, onu dışlamak gibi eylemleri içermektedir ve yapılan araştırmalarda (örneğin Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt, 2000) kız öğrencilerin bu tür davranışları daha çok yaptığı bildirilmektedir (Keith ve Martin, 2005). Benzer biçimde Ponsford (2007) kız öğrencilerin daha çok başkalarına ait sırları açıklayarak, bireylere güvenilmez olduğu şeklinde imalarda bulunarak, bireyler hakkında söylentiler çıkararak ve bireylerin cinsel kimliğine ve kişiliğine saldırarak siber zorbalık yaptığını bulmuştur. Smith (2012) tarafından yapılan araştırmada da fiziksel ve sözel zorbalıkla karşılaştırıldığında, kız öğrencilerin siber zorbalığa ve ilişkisel zorbalığa erkek öğrencilerden daha çok karıştıkları belirlenmiştir.

Öte yandan bazı araştırmalar erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla siber zorbalık yaptığını (Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2006; Vandebosch ve VanCleemput, 2009; Williams ve Guerra, 2007) veya daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığını (Katzner ve diğerleri, 2009; Ybarra ve diğerleri, 2007) ortaya koymuştur. Bazı araştırmalarda ise kız ve erkek öğrenciler arasında siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı gözlenmiştir (Livingstone ve diğerleri, 2011; Syts, 2004; Topçu ve Erdur-Baker, 2007).

Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalarda ise (Arıca ve diğerleri, 2008; Arıca, 2009; Ayas ve Horzum, 2012; Çetinkaya, 2010; Dilmaç, 2009; Erdur-Baker, 2010; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eroğlu, 2011; Kocaşahan, 2012; Peker, 2013; Sarak, 2012; Serin, 2012) çoğunlukla erkek öğrencilerin daha çok siber zorbalık yaptıkları belirlenmiştir. Topçu ve Erdur-Baker (2007) ise kız ve erkek öğrencilerin siber zorbalık deneyimlerinin iletişim aracının türüne göre (sohbet odası, MSN, e-posta, SMS ve internet) farklılaştığını ortaya koymuştur. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgulara göre erkek öğrencilerin sohbet odası ve MSN’de siber zorbalığa maruz kalma olasılıkları kız öğrencilerden daha fazla bulunmuştur. Türkiye’de yapılan araştırmalarda erkek öğrencilerin siber zorbalığa kız öğrencilerden daha fazla karıştığının bulunması hakkında Türk kültüründeki cinsiyete ilişkin roller bağlamında çeşitli yorumlar

yapılabilir. Türkiye’de kızlar yetiştirilirken daha çok gözetim altında tutulmaktadır. Bundan dolayı kız öğrencilerin sanal ortamın risklerine karşı yetişkinler tarafından daha çok korunduğu söylenebilir. Bu farklılığın Türk kültüründe erkeklerin gösterdiği saldırganca davranışlara hoşgörüyle yaklaşılmasından da kaynaklandığı ifade edilebilir (Erdur-Baker, 2010). Türkiye’de yapılan araştırmalarda çoğunlukla erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığının bulunmasının bir nedeni de erkek öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarının kız öğrencilerden daha olumlu olması (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005) olabilir.

Sonuç olarak siber zorbalığın cinsiyet ile ilişkisi konusunda net bir yorum yapmak için henüz erkendir. Araştırmaların farklı örneklemeler üzerinde yapılması, yöntemsel açıdan farklılaşması, araştırmalarına temel aldıkları siber zorbalık tanımının ve türlerinin birbirinden farklı olması ve tarihsel değişiklikler cinsiyet ile siber zorbalık ilişkisi açısından farklı bulgular elde edilmesine yol açmaktadır. Siber zorbalık ile cinsiyet ilişkisini etkileyen tarihsel değişikliklere örnek olarak sosyal paylaşım sitelerini kullanma oranının kızlarda erkeklerden daha fazla artması verilebilir. Ayrıca değişik araştırmalardan elde edilen bulgular cinsiyet ile siber zorbalık arasındaki ilişkide başka değişkenlerin aracı rol oynayabileceğini göstermektedir (Slonje ve diğerleri, 2013).

2.2.10.1.2. Siber Zorbalık ve Yaş

Türkiye’de bilişim ve iletişim teknolojileri en sık 16-24 yaş arasındaki bireyler tarafından kullanılmaktadır (TÜİK, 2014). Araştırmalar geleneksel zorbalığa katılımın ve geleneksel zorbalığa maruz kalmanın yaşla birlikte azaldığını göstermektedir (Benbenishty ve Astor, 2005; Dake, Price ve Tellohan, 2003). Geleneksel zorbalığa maruz kalmanın yaşla birlikte azalmasının öğrencilerin sosyal becerilerindeki artıştan kaynaklandığı belirtilmektedir (Hanish ve Guerra, 2000). Bazı araştırmacılar ise yaşla birlikte zorbalığın değil zorbalığa maruz kalmaya ilişkin bildirim oranının azaldığını ifade etmektedir (Benbenishty ve Astor, 2005).

Siber zorbalık yapma oranının ise ergenliğin başlangıcında düşük bir seyir izlediği (Hinduja ve Patchin, 2008) ve 14-15 yaşlarına doğru yükselişe geçtiği (Kowalski ve Limber, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Williams ve Guerra, 2007) bildirilmektedir. Williams ve Guerra (2007) siber zorbalığın en çok 8. sınıfta görüldüğünü belirtmektedir. Hinduja ve Patchin (2008) siber zorbalığın en çok 15 yaşında görüldüğünü bulmuştur. Mishna ve diğerleri (2012) tarafından 10-17 yaş arasındaki ergenlerle yapılan araştırmada ise yaşça büyük olan ergenlerin siber zorba ve

siber zorba/mağdur olma olasılığının yaşça küçük olanlardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. Benzer biçimde Ybarra ve Mitchell (2004a) yaşça büyük olan ergenlerin siber zorba olma oranının yaşça küçük olan ergenlerden daha fazla olduğunu bulmuştur. Mishna ve diğerleri (2012) yaş açısından siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki farklılığın, siber zorbalığın güç dinamikleri gibi çeşitli özellikler açısından geleneksel zorbalıktan farklılaşmasına bağlamaktadır.

Bazı araştırmacılar (Biegler ve Boyd, 2010; Campbell, 2005) ise geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasındaki farklılığı iletişim araçlarına ulaşma olanağının ve teknolojik yeterliliğin yaşla birlikte artmasına bağlamaktadır. Geleneksel zorbalık ve siber zorbalığın yaş açısından farklılaşmasına ilişkin alternatif bir açıklama da Khoury-Kassabri (2009) tarafından yapılmıştır. Khoury-Kassabri (2009) geleneksel zorbalığın yaşla birlikte azalmasına rağmen siber zorbalık ve flörtte şiddet gibi okul dışında gerçekleşen saldırganlık türlerinin yaşça büyük öğrenciler arasında yaygın ve geçerli olduğunu belirtmiştir. Siber zorbalığa maruz kalma ile yaş arasında ise eğrisel bir ilişki bulunduğu ve siber zorbalığa en çok 13-15 yaş arasındaki ergenlerin maruz kaldığı belirtilmektedir (Tokunaga, 2010).

Araştırmacılar (Smith, 2012; Tokunaga, 2010) siber zorbalığın ergenlikte en yüksek noktaya ulaştığını bildirmiştir. Siber zorbalığın ergenlikte en yüksek noktaya ulaşmasının nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için geleneksel zorbalıkla ilgili araştırmaların gözden geçirilmesi yararlı olacaktır. Pellegrini ve Long (2002) geleneksel zorbalığın ergenliğe geçişle birlikte arttığını bulmuş ve bu durumun ergenlikte zorbalığın sosyal statü elde etme aracı olarak görülmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Söz konusu araştırmacılara göre ergen yeni girdiği akran grubunda baskın sosyal ilişkiler kurabilmenin ve akranlarını yönetebilmenin tek aracı olarak zorbalığı görmektedir (Pellegrini ve Long, 2002).

Crick ve Rose (2001) ergenliğe geçişin özellikle ilişkisel zorbalık uygulama oranında ciddi bir artışa yol açtığını belirtmektedir. Ergenliğe geçişle birlikte arkadaşlar arasında yakınlaşmaların olması, akran gruplarına verilen önemin artması ve karşı cinsle duygusal içerikli arkadaşlıkların kurulmaya başlanmasının ilişkisel zorbalığı arttırdığı ifade edilmektedir. Bu bulgulara paralel olarak ergenlik döneminde zorbalığın en yüksek seviyesine çıkmasının anlaşılmasında dışlama (ostracism) kavramından yararlanılabileceği belirtilmektedir (Slonje ve diğerleri, 2013). Bu bağlamda grup üyelerinin, akran baskısından kurtulmak ve dışlamaya kadar varabilen çeşitli yaptırımlarla karşılaşmamak için istemeseler bile zorbalığa karıştığı ifade edilebilir.

Öte yandan bazı araştırmalar (Beran ve Li, 2005; Eroğlu, 2011; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith ve diğerleri, 2006) siber zorbalık ve mağduriyetin yaşa gore anlamlı bir farklılık gostermediğini ortaya koymuştur. Orneğin Smith ve diğerleri (2006) tarafından yapılan araştırmada 11-13 ve 14-16 yaş arası gençlerin siber zorbalık yapma oranlarının farklılaşmadığı bulunmuştur.

Sonuç olarak siber zorbalığın yaşla birlikte arttığı, ergenlik doneminde en yuksek seviyesine ulaştığı ve ergenlik sonrası donemde de azalmakla birlikte yine de gorlmeye devam ettiği soylenebilir.

2.2.10.1.3. Siber Zorbalık ve Sosyoekonomik Düzey

Sosyoekonomik düzeyin (SED) siber zorbalık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu bildirilmektedir. Syts (2004) sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık arasındaki dolaylı ilişkiye bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma sıklığının aracılık ettiğini bulmuştur. Diğer bir ifadeyle sosyoekonomik düzey arttıka bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşım imkânı artmaktadır; nkn bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim maddi g gerektirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin artması ise siber zorbalık ve mağduriyet yaşanması olasılığını arttırmaktadır. Benzer biçimde Akbulut, şahin ve Erişti (2010) sosyoekonomik düzeyin siber zorbalığa maruz kalmanın onemli yordayıcılarından birisi olduğunu bulmuştur. Onların yaptığı araştırma sonuçlarına gore yuksek sosyoekonomik düzeydeki bireylerin siber zorbalığa maruz kalma düzeyleri orta sosyoekonomik düzeydeki bireylerden daha yuksektir. Bununla birlikte düşük sosyoekonomik düzeydeki bireylerin siber zorbalığa maruz kalma düzeyleri ise orta ve yuksek sosyoekonomik düzeydeki bireylere gore farklılaşmamaktadır. Akbulut ve diğerlerine (2010) gore sıklıkla yabancı web sitelerinde gezinmeleri yuksek sosyoekonomik düzeydeki bireyleri siber zorbalığa maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Topçu ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen bulgular ise yukarıda bahsedilen araştırma sonuçlarına karşıt biçimde sosyoekonomik düzeyin siber zorbalık üzerinde bir etkisinin bulunmadığını gostermiştir. Topçu ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada ozel ve devlet okuluna giden ğrenciler internet kullanım sıklığı ve aylık gelir açısından siber zorbalık deneyimi temel alınarak karşılaştırılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını düşük, orta ve yuksek sosyoekonomik düzeyden gelen bireyler oluşturmuştur. Araştırmada yuksek sosyoekonomik düzeydeki ğrencilerin bilişim ve iletişim teknolojilerine ulaşma olanağının, düşük ve orta

sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yüksek sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin siber zorba olma oranı, düşük ve orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden daha yüksek bulunamamıştır. Araştırma sonuçları sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık arasında bir ilişki kurulamayacağını göstermiştir. Sosyoekonomik düzey ile siber zorbalığın ilişkili olmadığını gösteren başka araştırmalar (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eroğlu, 2011) da bulunmaktadır.

2.2.10.1.4. Siber Zorbalık ve Akademik Başarı

Siber zorbalık ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar siber mağdur olan öğrencilerin not ortalamalarının siber zorba olan öğrencilerin not ortalamalarından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Li (2007) siber zorbalığın akademik başarıyla ilişkisini incelediği araştırmasında siber mağdurların % 48'inin akademik başarısının ortalamadan yüksek, % 2'sinin akademik başarısının ise ortalamadan düşük olduğunu bulmuştur. Aynı araştırmada siber zorbalıların % 34'ünün ortalamadan yüksek, % 57'sinin ortalama ve % 4'ünün ise ortalamadan düşük akademik başarıya sahip olduğu görülmüştür. Ma (2001) benzer biçimde akademik başarı yüksek olan bireylerin geleneksel zorbalığa daha çok maruz kaldığını bildirmiştir.

Bununla birlikte Huang ve Chou (2010) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen bulgular siber zorbalık ile akademik başarının ilişkili olmadığını göstermiştir. Söz konusu araştırmada katılımcılar öz-bildirime dayalı olarak akademik başarı ortalamasının altında, ortalama ve ortalamasının üstünde olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar üç grubun da siber zorbalık deneyimi açısından birbirinden farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde siber zorbalık ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

2.2.10.1.5. Siber Zorbalık ve Bilişim ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Sıklığı

Bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanım sıklığının siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Wolak ve diğerleri, 2007). Ybarra ve Mitchell (2004a) tarafından 10-17 yaş arası ergenlerle yapılan araştırmada siber zorbalıların sohbet odalarını ve e-postayı sıklıkla kullandığı bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre sohbet odalarını kullanma oranı siber zorbalık yapanlarda % 16, siber zorbalık yapmayanlarda ise % 8'dir. Söz konusu araştırmacılara göre bu sanal ortamlar; interneti okul ödevlerini araştırmak, yazılım indirmek ve web

sitelerinde gezinmek için kullananlarla karşılaştırıldığında siber zorbalara saldırganca davranmak için uygun fırsatlar sunmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbaların % 68'i interneti günde en az 4 saat kullanmaktadır. İnterneti günde en az 4 saat kullanma oranı siber zorba olmayanlarda ise % 38'dir. Bu bulgu internet kullanım sıklığının siber zorbalıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu araştırmada siber zorbaların yarından fazlasının internet kullanım becerilerini iyi düzeyde algıladıkları belirlenmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004a).

Ybarra ve Mitchell (2004b) tarafından 10-17 yaş arası ergenlerle yapılan başka bir araştırmada ise haftada en az altı gün internet kullanmanın siber zorba/mağdur olmayı üç kat arttırdığı belirlenmiştir. Aynı araştırmada günde en az üç saat internet kullandığını belirten ergenlerin siber zorba/mağdur olma oranının 2,5 kat daha fazla olduğu bulunmuştur. Araştırmada ayrıca ergenlerin internet becerisine ilişkin algısının sanal ortamdaki davranışlarını etkilediği ortaya konmuştur. İnternet bilgisini yeterli olarak algılayanların siber zorba/mağdur olma oranının 2, 5 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Li (2005)'nin çalışmasından elde edilen bulgulara göre bilgisayar kullanma ile siber zorba olma arasında olumlu bir ilişki varken, siber mağdur olma ile bilgisayar kullanımı arasında bir ilişki yoktur. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile siber zorba ya da mağdur olma arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte aynı araştırmada okul türü, ailenin ekonomik geliri, yaş ve sınıf düzeyi değişkenlerinin siber zorba ve mağdur olma ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Li (2007) bilgisayar kullanma sıklığı ile siber zorba olma arasında olumlu ancak zayıf bir ilişki bulmuştur. Bilgisayar kullanma sıklığı ile siber zorba/mağdur olma arasında ise herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Juvonen ve Gross (2008) interneti kullanma sıklığı ve internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile siber zorbalığın ilişkili olduğunu belirlemiştir. Araştırma sonuçlarına günde en az üç saat internet kullanma siber zorbalık yapma olasılığını arttırmaktadır. Siber zorbalık yapma olasılığını arttıran bir başka etmen ise kullanılan internet temelli iletişim kaynaklarının sayısıdır. Kullanılan internet temelli iletişim kaynaklarının (mesaj kutuları, anlık mesajlaşma, e-posta, metin mesajı, sohbet odaları, bloglar, görünüm siteleri, web kameraları) sayısı arttıkça siber zorbalık yapma olasılığı artmaktadır. Siber zorbalık yapma olasılığını en çok arttıran internet temelli iletişim kaynağının anlık mesajlaşma olduğu belirlenmiştir. Anlık mesajlaşma kullanmanın siber zorbalık yapma olasılığını üç kat arttırdığı belirlenmiştir. Anlık mesajlaşmayı kişisel resim ve videoların paylaşılmasına izin veren web kameralarının izlediği görülmüştür.

Siber zorbalık yapma olasılığını en çok arttıran bir başka internet temelli iletişim kaynağı ise mesaj kutularıdır (Juvonen ve Gross, 2008).

Smith ve diğerleri (2008) siber mağdurların interneti siber mağdur olmayanlardan daha fazla kullandığını belirlemiştir. Kullanılan iletişim kaynakları açısından incelendiğinde bu farklılığın web sitesi, sohbet odası, e-posta ve anlık mesajlaşma açısından geçerli olduğu bulunmuştur. Topçu (2008) internet kullanım sıklığının siber zorbalıkla ilişkili olduğunu belirlemiştir. Topçu (2008)'ya göre bu bulgu interneti sık olarak kullanan her bireyin siber zorbalık yapacağı anlamına gelmemektedir. Bu bulgu siber zorbalık yapmayı amaçlayan bir bireyin interneti sık olarak kullanmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Burnukara (2009) tarafından yapılan araştırmada da internet kullanım sıklığı arttıkça ergenlerin siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdur olma olasılığının arttığı bulunmuştur.

Akbulut ve diğerleri (2010) internet kullanım sıklığının artmasının siber mağduriyeti arttırdığını bildirmiştir. Bu araştırmada siber mağdurların internet kullanım sıklığı arttıkça siber zorbayla yaşadığı sorunların arttığı ortaya konmuştur. 10-17 yaş arası ergenlerle yapılan bir başka araştırmada ise siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlarla karşılaştırıldığında siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların günlük internet kullanma sürelerinin daha fazla olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu araştırmada kişisel şifresini başkalarıyla paylaşmanın da siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olmayı yordayan önemli etmenlerden birisi olduğu belirlenmiştir (Mishna ve diğerleri, 2012).

Öte yandan daha önce söz edilen başka bir araştırmada (Topçu ve diğerleri, 2008) bilgi ve iletişim teknolojilerinin ergenler arasında yaygın olarak kullanılmasına paralel olarak siber zorbalığın yaygınlığının da artacağı hipotezi test edilmiştir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerini sık kullanan özel okul öğrencilerinin siber zorba ya da mağdur olma olasılığının bilgi ve iletişim teknolojilerini daha az kullanan devlet okulu öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulunamamıştır.

Sonuç olarak araştırmalardan elde edilen bulgular bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanmanın siber zorbalığa farklı statülerde karışmayla doğrudan ilişkili olabileceği gibi bu ilişkinin internet kullanma amaçları, kullanılan internet temelli iletişim kaynağının türü, yetişkin denetimi, etik internet kullanımı veya internetin riskli kullanımı gibi değişkenler aracılığıyla da sağlanabileceğini göstermektedir.

2.2.10.1.6. Siber Zorbalık ve Yetişkin Denetimi

Bilişim ve iletişim teknolojileri bireysel yaşamı kolaylaştırıcı birçok fırsat sunmasına rağmen olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Çocukların, ergenlerin ve hatta bilişim ve iletişim teknolojilerini yeni kullanmaya başlayan yetişkinlerin bile denetime ihtiyaç duyduğu söylenebilir. ocuklarının bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken güvenliğini sağlamak isteyen aileler, çocuklarının internette neler yaptığını denetleme ihtiyaı duymaktadır. ocuklarının sanal ortamda güvenliğini sağlamak isteyen ailelere çocuğun bilgisayarını kendi odasında kullanmasına izin vermek yerine evdeki ortak alanda kullanmasını sağlamaları, çocuğun bilgisayarına filtre programları yüklemeleri, geçmiş seçeneğini kullanarak çocuğun bilgisayarında yaptıklarını kontrol etmeleri ve çocukla internet güvenliği konusunda konuşmaları önerilebilir.

Sengupta ve Chaudri (2011)'ye göre çocukların sanal etkinliklerinin denetlenmesiyle ilgili en önemli konu bilgisayarın çocuğun yatak odası gibi bireysel alanlarda mı, yoksa evin ortak kullanım alanlarında mı bulunduğudur. Bunun yanında ergenlerin kablosuz erişime olanak veren bilişim ve iletişim teknolojilerini yaygın olarak kullanmaya başlamaları ebeveyn denetiminin, bilgisayarın bulunduğu yerden daha karmaşık durumlara odaklanmasını zorunlu kılmıştır.

Mason (2008)'a göre ailelerin, çocuklarının bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanarak neler yaptığını denetlemeleri için bilişim ve iletişim teknolojileri konusunda okur-yazar olması gerekmektedir. Bununla birlikte birçok ergen, ailelerinin bilişim ve iletişim teknolojileri konusunda okur-yazar olmadığını ifade etmektedir (King, Walpole ve Lamon, 2007). King ve diğerleri (2007) tarafından yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin % 89'u bilişim ve iletişim teknolojileri konusunda ebeveynlerinden daha bilgili olduğunu belirtmiştir. Ebeveynlerin ise % 18'i evlerinde bilişim ve iletişim teknolojileri konusunda en yetkin kullanıcıların kendileri olduğunu ifade etmiştir.

Vandebosch, Van Cleemput, Mortelmans ve Walrare (2006)'in araştırmasından elde edilen bulgular, ergenlerin % 38'inin ebeveynlerinin bilişim ve iletişim konuları konusunda bilgili olduğunu göstermiştir. Ayrıca ergenlerin % 12'si ebeveynlerinin kendileriyle bilişim ve iletişim teknolojilerinin etkili kullanımı ve internette karşılaşabilecekleri olumsuzluklar hakkında konuştuğunu söylemiştir. Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada ise siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayan ergenlerin aileleriyle karşılaştırıldığında siber zorba/mağdur ergenlerin

ailelerinin bloke edici programlar kullanma olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu siber zorba/mağdur ergenlerin sanal ortamda tehlikelerden korunması için bloke edici programlar kullanma gibi yüksek düzeyde tedbirlere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerini etik olmayan biçimde kullanmalarından dolayı cezalandırılmaları problemi çözmektedir. Willard (2007) internet kullanımının sınırlandırılması yerine ergenlerin, ailelerinin ve okul personelinin işbirliği içerisinde hareket etmesinin daha yararlı olacağını ifade etmektedir. Willard (2007)'a göre eğitimcileri, ergenleri ve ebeveynleri içeren bir çalışma ekibi denetim etkinliklerini de içeren bir eylem planı hazırlamalıdır. Worthen (2007) ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojilerindeki etkinliklerini denetlemede okul personelinin rolünü vurgulamaktadır. Worthen (2007)'ye göre bu iş yalnızca okulların görevi olarak algılanmamalıdır. Hükümetler de bu konuda güvenlik politikaları hazırlamalıdır.

Araştırmacılara göre ergenleri bilişim ve iletişim teknolojilerindeki tehlikelerden uzak tutmanın en etkili yollarından birisi ebeveyn denetimidir. Bu bağlamda öncelikle ebeveynlerin bilişim ve iletişim teknolojileri konusundaki okur-yazarlığının artırılmasının önemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ergenlerin bilişim ve iletişim teknolojileri kullanımının evde ve okulda denetlenmesinin siber zorbalığı yordamadığını bildiren araştırmalar (örneğin Topçu, 2008) da mevcuttur. Topçu (2008) bu durumun kullandıkları ölçme aracından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu noktada ebeveyn denetimi ile ilgili ergenlerin algılarının yanında ailelerin kendi bildirimine dayalı araştırmaların da yapılması gerektiği söylenebilir.

Ergenlerin internet kullanımı ile ilgili araştırmalar ebeveyn denetimine ilişkin ergenlerin bildirimleri ile ailelerin bildirimleri arasındaki tutarsızlıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Pew Internet ve Amerikan Yaşam Projesinin bulgularına göre ebeveynlerin % 62'si çocuklarının internet etkinliklerini denetlediklerini bildirirken, ergenlerin % 33'ü ebeveynlerinin kendi internet etkinliklerini denetlediğini düşünmektedir. Bunun yanında ergenlerin % 65'i ve ebeveynlerin % 64'ü ergenlerin internette ebeveynlerinin bilmesini istemediği etkinliklerle uğraştığını belirtmiştir (Willard, 2007).

2.2.10.2. Siber Zorbalık ve Bireysel Nitelikler

Bu bölümde kişilik, özgecilik ve benlik tasarımı kavramları ve siber zorbalıkla ilişkisi açıklanacaktır.

2.2.10.2.1. Kişilik

Kişilik psikolojinin en kapsamlı kavramlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Kişiliğin bütün araştırmacılar tarafından üzerinde uzlaşılan bir tanımı bulunmamasına rağmen kişilik tanımlarının hepsinde kişiliğin, bir bireyi diğer bireylerden ayıran ve benzersiz kılan özelliklerin tümünü kapsadığı vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle kişilik; bir bireyin genetik, bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerinin toplamıdır. Kişiliği oluşturan özelliklere örnek olarak yetenek, ilgi, tutum, idealler, stresle başa çıkma tarzları, boş zamanlarını değerlendirme alışkanları, dış görünüş ve çevreye uyum sağlama biçimi verilebilir. Kişilik tanımlarında vurgulanan bir diğer nokta ise kişiliğin özgün ve uyumlu bir bütünü ifade ettiğidir.

Kişiliğe ilişkin ortak kabul görmüş bir tanım bulunmamasına rağmen farklı araştırmacıların tanımlarının incelenmesi kişilik kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Önemli bir kişilik kuramcısı olan Allport, kişiliği, bireyin kendine özgü düşünce ve davranışlarını belirleyen psikofiziksel sistemlerinin dinamik örgütlenmesi olarak tanımlamaktadır (Allport, 1961). McCrae ve Costa (1990)'ya göre kişilik; duygu, düşünce ve davranışların gösterilmesindeki bireysel farklılıklardan oluşan kararlı bir yapıdır. Kararlılıktan kastedilen kişiliğin zamanla ve farklı durumlarda değişmemesidir. Bir başka tanıma göre ise kişilik, bireyi diğer bireylerden ayıran duygusal, bilişsel ve spiritüel özelliklerin dinamik bir bütünüdür (Gardner, 1947).

Ülkemizdeki tanımlar incelendiğinde Yanbastı (1991) kişiliği, bir bireyi diğer bireylerden ayıran, farklı kılan ve bireyin ilerideki davranışlarının kestirilmesine olanak sağlayan görece değişmez özelliklerin bütünü olarak tanımlamaktadır. Cüceloğlu (1991)'na göre kişilik; bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Son olarak Köknel (2005) kişiliği, yapısal-gelişimsel etkenler ve toplumsal deneyimlerden kaynağını alan, bireyin kendine özgü yaşam tarzını belirleyen, iç içe geçmiş düşünüş, duyuş ve davranış kalıpları olarak ifade etmiştir.

Kişiliğin genetik ve yapısal faktörler ile çevresel etmenlerin dinamik etkileşiminin bir sonucu olduğu ifade edilmektedir. Kişiliğin genetik ve yapısal faktörlerden etkilenecek şekilde şekillendiği bununla birlikte erken çocukluk döneminde çocuk-ebeveyn ilişkisinin ve sosyal çevrenin kişiliğin gelişiminde önemli rol oynadığı belirtilmektedir (Gunderson, 1992). Bu bağlamda kişiliğin gelişimini etkileyen etmenler iki grupta toplanabilir (Gardner, 1947):

- **Biyolojik faktörler:** Genlerin göz ve deri rengi gibi etmenler üzerindeki etkisi inkâr edilememekle birlikte kişilik üzerindeki etkisini ortaya koymak oldukça güçtür. Bununla birlikte son dönemdeki araştırmalar fiziksel görünümün belli davranışlar ve kişilik üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

- **Çevresel faktörler:** Bireyler diğer bireylerle etkileşim içerisinde buldukları sosyal bir çevrede yaşadıkları için sosyal çevreleri kişilik gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Her bir toplum kendi kültürüne, belli duygu ve düşünüş stillerine, tutumlara ve amaçlara sahiptir. Kültür, bireyin neyi öğrenip öğrenmeyeceğini belirlediği ve sınırlandırdığı için kişiliği etkilemektedir. Bunun yanında her bir kültürün bireyden beklentileri farklıdır ve davranışların ideal formları bu beklentiler tarafından şekillendirilmektedir. Kültürel çevrenin yanında aile, toplumsal cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, meslek ve din gibi çeşitli faktörler de kültürün etkileriyle etkileşerek kişiliği biçimlendirmektedir. Bu etmenler ayrıca bireye özgü değerleri ve davranışları da etkilemektedir (Güler, Başpınar ve Gürbüz, 2001). Kişilik çevresel faktörlerden etkilenmekle birlikte birey ile çevresi arasındaki düzgün, kararlı, sabit bir ilişkiyi devam ettirmesine yaramaktadır ve bilinçdışı yollardan kökleşmiş davranış biçimlerini içermesine rağmen büyük bir kısmı benliğe uyumludur (ego syntonic) (Gunderson, 1992).

Kişilik kuramlarına geçmeden önce kişilik ile karıştırıldığı ifade edilen kavramların gözden geçirilmesi yararlı olacaktır. Kişilik ile karıştırılan kavramların başında mizaç gelmektedir. Mizaç, doğuştan gelen ve atalarımızdan kalıtsal bir miras olarak alınan duygusal özelliklerimize işaret etmektedir. Önceleri mizacın bireyin değişmeyen duygusal yanını oluşturduğu düşünülmekteydi; ancak bazı araştırmacılar çocuktan itibaren kalıtsal eğilimi arttırmak ve azaltmak yoluyla mizacı değiştirmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Mizacın çocuklukta değiştirilmesi daha kolay olmakla birlikte yetişkinlikte de değiştirilmesinin olanaksız olmadığı belirtilmektedir. İnsan beyninin hayat boyunca öğrenmeye açık olması ve sürekli kendini biçimlendirmeye devam eden bir değişim içerisinde olması mizacın değiştirilebileceğini göstermektedir. Örneğin hırçın mizaçlı bir yetişkin, affetmenin üstün bir meziyet olduğunu öğrendikten sonra kendisine hakaret eden bir kişiyi affetme eğilimi gösterebilir. Kişilik ile karıştırılan bir diğer kavram karakterdir. Karakter, kişiliğin törel yanını ifade etmektedir. Karakter tamamen toplumun ürünüdür. Her toplum kendi ahlaki normlarını genç nesillere aktarırken onların karakter denilen yanını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Akbaba, 2012). Kişiliğin sıkça benlik kavramı ile de karıştırıldığı

görülmektedir. Benlik kavramı bireyin kendi kişiliğine ilişkin kanılarını ve kendi kişiliği hakkındaki görüş tarzını içermektedir. Diğer bir deyişle benlik kavramı, bireyin kendisini tanıma ve değerlendirme şeklidir. Kısacası kişiliğin öznel yanısıdır (Baymur, 1983).

Kişiliğin kavramsal olarak tanımlanmasında iki ana yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar kategorik ve boyutsal modellerdir. Kategorik modellerde kategorilere ayırma ön plana çıkmaktadır. Kategorilerin uygulanması tedavi seçiminde kolaylık sağlamaktadır. Boyutsal modellerde ise sürekliliği olan davranış boyutları sınıflandırılmakta ve bu boyutlar arasında nicel olarak değişiklikler gösteren kişisel farklılıklar belirlenmektedir. Boyutsal modellerde kişilik özellikleri “yok veya var” olarak değil de “az ya da çok sivrilmiş” olarak ele alınmaktadır. Kişiliğin açıklanmasında boyutsal modellerin kategorik modellere göre daha çok bilgi içerdiği bildirilmektedir. Kişiliğin açıklanması için ortaya atılan pek çok boyutsal modelden bugün dünyada en çok kabul edilen ve üzerinde en çok araştırma yapılmış olan kuramlardan birisinin “Beş Faktör Kişilik Modeli” olduğu belirtilmektedir (Sevi, 2009).

2.2.10.2.1.1. Beş Faktör Kişilik Kuramı

Beş faktör kişilik kuramı kişilik özelliklerinin ayrıntılı bir sınıflandırmasını sunmaktadır. Kişilik özellikleri; tutarlı duygu, düşünce ve eylem gösterme yatkınlığı şeklinde tanımlanabilecek sürekli eğilimlere işaret etmektedir. Beş faktör kişilik modeli, kişilik özelliklerinin sıfatlarla tanımlandığı ulusal dillerle ilgili sözcük çalışmalarına dayanmaktadır (Widiger ve Costa, 2002). Diğer bir deyişle beş faktör kişilik modeli dil hipotezine dayanmaktadır. Dil hipotezine dayanan bu modelin temel varsayımı şu şekilde ifade edilebilir: Bireylerin gösterecekleri bütün farklılıklar dünyadaki bütün dillerde kodlanacak, konuşma dilindeki sözcüklere yansıtacak ve bu sözcüklerden hareketle bireyin kişilik yapısını kapsayacak bir sınıflama oluşturulabilecektir (Sevi, 2009). Beş faktör kişilik kuramına göre kişiliğin yapısını oluşturan temel özellikler iki kutuplu bir süreklilik göstermekte ve normal dağılım göstermektedir. Faktör analizi sonucunda keşfedilen beş temel kişilik özelliği ***dışadönüklük, nevrozizm, deneyime açıklık, uyumluluk ve öz-disiplin*** olarak sıralanmıştır (McCrae ve Costa, 2003).

McCrae ve Costa (2003) her bir kişilik özelliğinin temel boyutlarını (facets) şu şekilde ifade etmektedir:

Tablo 2.2.10.2.1.1.1. Beş Faktör Kişilik Modelinin Temel Boyutları

Nevrotizm	Dışadönüklük	Deneyime Açıklık	Uyumluluk	Öz-Disiplin
Kaygı	Sıcaklık	Fantezi	Dürüstlük	Yeterlilik
Öfkeli düşmanlık	Girginlik	Estetik	Açık sözlülük	Düzen
Depresyon	Girişkenlik	Duygular	Özgecilik	Planlama
Öz-Bilinç	Etkinlik	Eylemler	Uyma	Başarı
Dürtüsellik	Heyecan arama	İdealler	Alçakgönüllülük	Çaba
Kırılganlık	Olumlu duygular Görüşme	Değerler	Duygusalılık	Öz-Disiplin

Nevrotizmin boyutlarından ikisini kaygı ve öfkeli düşmanlık oluşturmaktadır. Kaygı ve öfkeli düşmanlık, köklerini korku ve öfke duygusundan almaktadır. Yüksek düzeyde kaygı yaşayan bireyler endişeli, sinirli ve gergindir. Endişelenmeye oldukça meraklı olan bu bireyler neyin yanlış gittiğini araştırma eğilimindedir. Düşmanca duygular gösteren bireyler öfke yaşamaya oldukça eğilimlidir. Sinirlenmeye oldukça yatkın olan bu bireyler birisiyle geçinmekte zorlanmaktadır. Depresyon ve öz-bilinçlilik boyutları kökünü keder ve utangaçlık duygularından almaktadır. Ayırıcı bir özellik olarak depresyon umutsuzluk, yalnızlık ve üzüntü yaşama eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Depresif bireyler suçluluk duymakta ve öz-değerlerini azaltmaktadır. Öz-bilinçlilik düzeyi yüksek bireyler utangaçlık yaşamaya eğilimlidir. Bu bireyler kendilerini diğer bireylerden aşağı gördükleri için alaya alınmaya karşı oldukça hassastır. Öz-bilinçlilik boyutunun işaret ettiği utangaçlık düzeyi yüksek bireyler diğer insanlardan kaçınma gereği duymamaktadır. Dışa dönük bireyler de utangaçlık gösterebilmektedir. Ancak bu bireyler diğer insanlarla ilgilenmemekte utangaçlığı mazeret olarak sunmaktadır. Nevrotizmin iki boyutu ise duygusal durumdan ziyade davranışsal boyutta kendini göstermektedir. Dürtüsellik, bireyin dürtüleri doğrultusunda davranmasını ifade etmektedir. Davranışsal kontrolleri çok düşük olduğu için bu bireyler kumar, alkol ve benzeri bozukluklar açısından risk altındadır. Kırılganlık ise stresle etkili şekilde mücadele edememeyi içermektedir. Kırılgan bireyler acil durumlarda panik yaşamakta ve sürekli başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bazı bireylerin kaygı düzeyleri yüksek ancak düşmanlık düzeyleri düşük, ya da öz-bilinçleri yüksek ancak dürtüsellikleri düşük olabilmektedir. Bununla birlikte genel olarak nevrozizm düzeyi yüksek bireylerin bu boyutların her birine yüksek düzeyde sahip oldukları ifade edilebilir. Bu bireyler sorunlarıyla başa çıkmalarına ve diğer bireylerle

birlikte olmalarına zarar veren şiddet içerikli ve olumsuz duygular taşıma eğilimindedir. Bu bireylerin içinde bulunduğu durum şu şekilde özetlenebilir: Sosyal durumlarda kaygılı ve utangaç olan bu bireylerin diğer bireylerle ilişkilerinde yaşadığı hayal kırıklıkları onları düşmanca davranan bireyler haline getirmektedir. Yaşadıklarını ödünlmek için bu bireyler alkol gibi çeşitli maddeleri kullanmaya yönelebilmektedir. Bu durumun uzun dönemli sonuçları depresyon yaşamalarına yol açmaktadır. Duyguların ve dürtülerin eş zamanlı olarak meydana gelmemesi durumunda bu bireyler stresle düzenli biçimde başa çıkabilmektedir. Özetle nevroitik bireyler kaygılı, güvensiz, kendilerine acıyan duygusal kimselerdir ve strese daha yatkındır. Nevrotizm boyutundan yüksek puan alan bireyler, düşük puan alan bireylere oranla günlük olaylar karşısında daha sık stres yaşamaktadır. Nevrotizm boyutundan düşük puan alan bireyler ise aşırı ve uyumsuz duygusal tepkilere yatkın olmayan, sakin, rahat ve uyum göstermiş bireylerdir (McCrae ve Costa, 2003).

McCrae ve Costa (2003)'nın sınıflamasındaki ikinci boyut dışadönüklüktür. Dışadönüklüğün ilk boyutu sıcaklıktır. Sıcaklık kişilerarası ilişkilerde yakın ve dostça davranmayı içermektedir. Kişilerarası ilişkilerde resmi ve soğuk davranan bireyler diğer bireylere düşük bağlılık göstermektedir. Diğer bir deyişle sıcaklık düzeyleri düşüktür. Sıcaklık ve girginlik birlikte sosyalliği oluşturmaktadır. Dışa dönüklülüğün üçüncü boyutunu girişkenlik oluşturmaktadır. Girişken bireyler doğal liderlerdir, kolayca sorumluluk alabilmektedir ve duygularını ve isteklerini kolaylıkla ifade edebilmektedir. Dışadönüklülüğün diğer boyutları etkinlik, heyecan arama ve olumlu duygulardır. Dışadönük bireyler meşguldür, dolaylı olarak davranır ve hızlı biçimde konuşur. Ayrıca bu bireyler enerjiktir, güçlüdür ve heyecan arayışı içerisindedir. Hızlı arabalar ve risk alma ilgilerini çekmektedir. Dışadönük bireylerin hızlı ve heyecanlı yaşamları olumlu duygular yaşamalarına yol açmaktadır. Aktif olan bireyler heyecan arayışı içerisindedir, heyecan arayışı mutluluk ile sonuçlanır, mutlu bireyler kolaylıkla diğer bireylerle birlikte olabilir ve liderlik rolünü üstlenebilir. Özetle dışadönüklük bireyler eğlenceyi seven, konuşkan, şakacı, sosyal ve sevecen kişilerdir. İçedönük bireyler ise sessiz, mesafeli, çekingen, pasif ve yalnızlığı seven kimselerdir. Bu boyuttan düşük puan alınması, bireylerin asosyal ve enerjisi olmayan kimseler olduğu şeklinde bir hüküm çıkarılmasına neden olmamalıdır (McCrae ve Costa, 2003).

Deneyimlere açıklık faktörünün ilk boyutunu fantezilere açıklık oluşturmaktadır. Fantezilere açıklık boyutu canlı bir hayal gücünü içermektedir. Estetiklik sanata ve güzelliğe duyarlılığı kapsamaktadır. Deneyimlere açık bireyler kendi duygularını güçlü

biçimde hissedebilir. Bu bireyler ayrıca deneyimlerini değerli bulurlar ve yaşamın anlamını kendi deneyimlerinde görürler. Bu bireylerin diğer bir özelliği katılığa karşı olmalarıdır. Sürekli yeni bir film izleme veya yeni bir ülkeye seyahat etme ihtiyacı duymaktadır. Deneyimlere açıklık boyutundan yüksek puan alan bireyler meraklıdır ve bilginin kendisi onlar için değerlidir. Bu bireyler genellikle değerler açısından liberal bir eğilim gösterirler ve bir birey açısından bir durumda doğru olanın bir başka durumda doğru olmayabileceğini kabul ederler. Deneyimlere açıklık boyutundan yüksek puan alan bireylerin diğer özellikleri bağımsız düşüncelere sahip olmaları ve geleneksel değerlere sahip olmalarıdır. Deneyimlere açıklık boyutundan düşük puan alan bireyler ise geleneksel değerleri korumaya ve belli bir yaşam tarzını sürdürmeye eğilimlidir. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler yeni insanlardan ya da deneyimlerden alışıktır oldukları insanları ve deneyimleri tercih etmektedir. Özetle bu boyuttan yüksek puan alan bireyler meraklı, hayal gücü geniş, yaratıcı ve özgürlükçü bireylerdir. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler ise geleneksel, ayakları yere basan, tutucu ve fazla meraklı olmayan kimselerdir (McCrae ve Costa, 2003).

Dördüncü faktör olan uyumluluk boyutundan yüksek puan alan bireyler ise dürüst, diğer bireylerin iyi olduğuna inanan ve onların niyetlerinden nadiren şüpheye düşen bireylerdir. Bu bireylerin diğer bireylere güvenmesi açık sözlü olmalarına yol açmaktadır. Bu boyuttan yüksek puan alan bireylerin bencil olmamaları onları diğer bireylere yardım etmeye yöneltmektedir. Bu durum özgecilik olarak adlandırılmaktadır. Uyumluluk düzeyinden yüksek bireyler diğer bireylere uymaya eğilimlidir. Bu durum ise uyma olarak isimlendirilmektedir. Uyumluluk boyutundan yüksek puan alan bireyler kendi yetenekleri ve önemleri konusunda alçakgönüllü davranmaktadır. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler narsistik özellikler göstermektedir. Uyumluluk boyutundan yüksek puan alan bireyler duygusaldır, başkalarının dertleriyle kolayca dertlenirler ve başkalarının eleştirilerinden hemen etkilenirler. Özetle bu boyuttan yüksek puan alan bireyler uysal, güvenilir, yardımsever, cömert, kabul edici, iyi huylu ve işbirliğine açıktır. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler ise şüpheli, eleştirici, çabuk kızan, cimri, düşmanca ve rekabetçidir (McCrae ve Costa, 2003).

Öz-disiplin düzeyinden yüksek puan alan bireyler, rasyoneldirler ve genellikle kendilerinin yeterli olduğunu düşünürler. Başarılarının bir kısmı düzenli olmalarından kaynaklanır. Düzenli olmaları işlerinde etkili çalışmalarını sağlar. Bu boyuttan yüksek puan alan bireyler ahlaki değerlere yüksek düzeyde bağlılık gösterirler. Bu boyuttan yüksek puan alan bireylerin diğer özellikleri ise başarılı olmak için aşırı çaba

harcamaları ve amaçlarını gerçekleştirmek için öz-disipline ihtiyaç duymalarıdır. Bu boyuttan yüksek puan alan bireylerin bir diğer özelliği ise amaçlarına ulaşmak için planlama yapmalarıdır. Özetle bu boyuttan yüksek puan alan bireyler çalışkan, dakik, iyi organize olmuş, hırslı ve azimlidir. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler ise dikkatsiz, dağınık, amaçsız, ihmalkâr ve işten kaçan kimselerdir (McCrae ve Costa, 2003).

Beş faktör kuramı deneysel araştırma bulgularına dayalı olduğu için bilimsel olarak sınıranabilirlik açısından oldukça uygundur. Ayrıca beş faktör kuramının yalnızca Batı ülkelerine özgü olmadığı, farklı kültürlerde ve dillerde de uyum verdiği gözlenmiştir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2008). Bütün bu olumlu yönleri Türkiye’de dâhil birçok ülkede beş faktör kuramına dayalı araştırmaların sayısının hızla artmasına yol açmıştır.

2.2.10.2.1.2. Kişilik ve Siber Zorbalık

Dilmaç (2009) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığı saldırganlık ve ilgi görmenin yordadığı bulunmuştur. Duyguları anlama arttıkça siber zorbalık yapma; sebat ve yakınlık arttıkça ise siber zorbalığa maruz kalma olasılığı azalmaktadır. Değişim ihtiyacı ile siber zorbalığa maruz kalma arasında zayıf fakat olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu sonuçlara dayalı olarak siber zorbalık araştırmalarında saldırganlık ve duyguları anlamaya ilişkin daha ayrıntılı çalışmalar yapılmasını önermektedir.

Çelik ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada kişilik ile siber zorbalık ve siber zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Söz konusu araştırmada kişilik, Beş Faktör Kişilik kuramına dayalı 10-maddeli Kişilik Ölçeği ile ölçülmüştür. Kişilik ile siber zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiler incelendiğinde; siber zorbalığa maruz kalma ile en düşük ilişkinin yumuşak başlılık ($r=.16$, $p<.05$), en yüksek ilişkinin ise duygusal dengesizlik ($r=.21$, $p<.01$) arasında olduğu, diğer kişilik özellikleri ile siber zorbalığa maruz kalmanın ilişkili olmadığı görülmektedir. Kişilik özellikleri ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilere bakıldığında ise siber zorbalık yapma ile en düşük ilişkinin sorumluluk ($r=-.20$, $p<.05$), en yüksek ilişkinin ise duygusal dengesizlik ($r=.28$, $p<.05$) arasında olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte siber zorbalık yapmanın diğer kişilik özellikleri ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Yapısal eşitlik modeli sonuçlarına göre hem siber zorbalık yapmanın hem

de siber zorbalığa maruz kalmanın en güçlü yordayıcısı duygusal dengesizlik, en zayıf yordayıcısı ise deneyime açıklıktır (Çelik ve diğerleri, 2012).

Ekşi (2012)'nin araştırmasından elde edilen bulgular narsisizmin siber zorbalık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Söz konusu araştırmada narsistik bir kişilik özelliği olarak *hak iddia etmek*, internet bağımlılığındaki *yoksunluğu* ve *kontrol güçlülüğünü*, narsistik *üstünlük* özelliği ise internet bağımlılığındaki *sosyal yalıtımı* anlamlı düzeyde yordamıştır. Ayrıca narsistik *sömürücülük* puanlarının, internet bağımlılığı *kontrol güçlüğü* puanlarını negatif bir etkiyle yordadığı ortaya konmuştur.

Corcoran, Connoly ve O'Moore (2012) tarafından yapılan araştırmada, zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlarla karşılaştırıldığında, geleneksel mağdurların ve siber mağdurların nörotizm düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Söz konusu araştırma bulguları geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerin ve siber mağdurların kişilik açısından benzer özellikler gösterdiğini ortaya koymuştur. O'Moore, Minton ve Mc Guckin (değerlendirme)'in araştırmasından elde edilen bulgulara göre hem siber zorbalığa hem de geleneksel zorbalığa maruz kalan bireyler en yüksek puanı nörotizm, hem geleneksel zorbalık hem de siber zorbalık yapan bireyler ise en yüksek puanı psikotizm boyutundan almıştır. Bununla birlikte dışa dönüklük boyutundan en yüksek puan yalnızca siber zorbalık yapan bireylerden elde edilmiştir. Kokkinos, Antoniadou, Dalara, Koufgazou ve Papatziki (2013)'nin araştırmasından elde edilen bulgulara göre sorumluluk boyutundan en yüksek puanı geleneksel zorbalığa ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireyler, duygusal dengesizlik boyutundan en yüksek puanı ise siber zorba/mağdurlar almıştır. Araştırma sonuçlarına göre sorumluluk boyutundan düşük puan alan ve pasif kaçınma stratejisini kullanan bireylerin siber zorba olma olasılığı daha yüksektir. Saldırganlık ve pasif kaçınma stratejilerini kullanan bireylerin ise siber mağdur olma olasılığı daha yüksek bulunmuştur (Kokkinos ve diğerleri, 2013). Özden ve İçellioğlu (2014) tarafından yapılan araştırmada ise kişilik Eysenk Kişilik Envanteri kullanılarak ölçülmüştür. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorba veya mağdur olma ile en çok ilişkili kişilik boyutunun nörotizm olduğu saptanmıştır.

2.2.10.2.2. Özgecilik

Özgecilik olumlu sosyal (prososyal) davranış kapsamında değerlendirilmektedir. Bundan dolayı özgecilik kavramının anlaşılabilmesi için sosyal davranıştan olumlu

sosyal davranışa, oradan ise özgeciliğe doğru ilerleyen tündengelimci bir yaklaşımla hareket etmek yararlı olacaktır.

2.2.10.2.2.1. Sosyal Davranış

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi toplumsal bir varlık oluşudur. Bireyler içinde yaşadıkları toplumla sürekli etkileşim içerisinde. Bireyler bu etkileşim sayesinde içinde yaşadıkları toplumun beklentilerine uygun davranışlar geliştirirler. Bu durum insan davranışlarının büyük bir bölümünün “ sosyal” olduğunu göstermektedir. O halde insan davranışlarını incelemeyi amaçlayan araştırmacılar açısından şu soru önem kazanmaktadır: Sosyal davranış nedir?

Sosyal davranış, toplum tarafından yönlendirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Sosyal davranışlara örnek olarak saldırganlık, özgecilik, utangaçlık ve işbirliği verilebilir. Sosyal davranış bireyin başkaları tarafından etkilenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sosyal davranışın içerdiği ortak nokta sosyal etkidir. Sosyal davranış, soyut olarak kendi başına değil bireyin başkaları tarafından etkilenmesi sonucu ortaya çıkmakta ve sosyal etkileşim sürecini içermektedir. Diğer bir deyişle bir bireyin tutum ya da davranışı, bir başkasının ya da başkalarının varlığından etkilenmektedir. Sosyal terimi de birbirine tepki veren, böylece birbirinin davranışını etkileyen iki ya da daha fazla insan arasındaki ilişkiyi ya da etkileşimi anlatır (Gander ve Gardiner, 1998).

Sosyal etki sonucu meydana gelen gruba uyma davranışı, bireylerin benzerliğini ve dolayısıyla sosyal davranış düzenliliğini oluşturmaktadır. Sosyal davranışın düzenli olması sonucunda bireyler başkalarının davranışını önceden tahmin edebilmekte ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilmektedir. Bu durum da sosyal etkileşimin genellikle çatışmasız ve uyumlu olmasını sağlamaktadır. Toplum, davranış düzenliliklerini sağlamak için kurallar geliştirmekte ve bunları erken çocukluktan başlayarak bütün üyelerine ortaklaşa aşılacaktır. Böylece, bireylerin benzer davranışlarının çoğu, erken yaşlarda başlayan ve yaşamları boyunca devam eden ortak öğrenme sonucu oluşmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999). Diğer bir deyişle bireyin içinde bulunduğu toplumda uyum içerisinde yaşamaları için çevresinin verdiği değer yargılarını öğrenmesi ve davranışlarını da bu değer yargılarına göre ayarlaması gerekmektedir. Kısacası içgüdüsel davranışlar yerini sosyal davranışlara bırakmaktadır (Akbaba, 1994).

Bireyin sosyal davranışı öğrenmesi karmaşık bir süreci içermektedir. Birey, birlikte yaşadığı diğer kişilerin, sosyoekonomik koşulların, içinde yaşadığı kültürün,

gelenek ve göreneklerin, töre ve kanunların, fiziki koşulların ve daha pek çok faktörün etkisi altındadır. Birey sosyal davranışı bu faktörlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda öğrenmektedir. Bireyin sosyal davranışı öğrenmesinde üç temel ilke rol oynamaktadır:

- Birey sosyal davranışı toplumun bireyleriyle etkileşim halinde öğrenir.
- Bireyin ne öğreneceğini içinde yaşadığı toplumun kültürü belirler.
- Bireyin öğrenmesi, bir sosyal organizasyona ancak etkin bir biçimde katılması ile tamamlanır (Başaran, 1974).

Önceleri iletişim araçlarının sınırlılığı, kapalı toplumların çok oluşu gibi nedenlerden dolayı kolay bir şekilde örf, adet ve gelenekleri öğrenerek kısa sürede çevresine uyan birey, günümüzde bu konuda zorlanmaktadır. Bireyler, hem kendi milli kültürüne uygun hem de tüm dünyaya uygun evrensel davranışlar edinme sorunuyla karşı karşıyadır. Sosyal davranış günümüzde bu güç şartlar altında oluşmaktadır. Diğer bir deyişle toplumların, başka toplumlarla etkileşim içine girerek değişmesiyle birlikte toplumlar değerlerini üyelerine aşılama zorlanmaktadır. Bu değişim sonucunda fertler, bazı toplumsal değerleri kaybetmekte ve kaybedilen değerler uyumsuzluğa neden olmaktadır. Öte yandan toplumlar arası etkileşim, sosyal davranış kazanımını zorlaştırırsa da, toplumlar arası yakınlaşmayı arttırmakta ve dünyayı küçük bir küresel köye dönüştürmektedir (Akbaba, 2012; Sönmez, 2002).

Sosyal davranışın olumlu ya da olumsuz diye iki sınıfa ayrılmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Birçok olayın, sosyal psikologların son yıllarda ilgilerini şimdiye kadar daha fazla inceleme konusu edilmiş olan saldırgan davranışlardan yardım etme, tanığın müdahalesi, bağışta bulunma, çekicilik, dostluk, hayırseverlik ve dürüstlük gibi olumlu sosyal davranışlara yönelttiği ifade edilmektedir (Akbaba, 1994).

2.2.10.2.2.2. Olumlu Sosyal Davranış

Olumlu sosyal davranış yardım edenin niyetine ya da güdülerine bakılmaksızın, başkalarına yardım eden ya da etmeyi amaçlayan bütün davranışları içermektedir. Olumlu toplumsal davranış bir boyut üzerinde en karşılıksız özgeci davranışlardan bütünüyle bencil çıkarlarla güdülenmiş yardım davranışları arasında değişmektedir. Özgeciler ile olumlu davranış arasındaki ayrım yardım edenin niyetine bağlıdır. Örneğin arkadaşını etkilemek ya da gelecekte iyi iş fırsatları yakalamak amacıyla özgeçmişine etkileyici bir şeyler eklemek için bir yardım kuruluşu adına çalışmaya gönüllü olan birey özgeci davranmış olmayacak, ancak olumlu sosyal davranış göstermiş olacaktır.

Kısacası olumlu sosyal davranış özgeciliğinden daha geniş ve onu da içine alan bir kategoridir (Taylor ve diğerleri, 2006/2007).

Olumlu sosyal davranış durumsal ve bireysel faktörlerle ilişkilidir. Olumlu sosyal davranışla en çok ilişkili durumsal faktörlerin başında izleyici etkisi gelmektedir. İzleyici etkisi, kritik bir durumda pasif izleyicilerin bulunması durumunda bireyin yardım etme olasılığının düşmesi olarak tanımlanmaktadır. Örneğin insanların genelde kalabalık bir caddede kâğıtlarını düşüren bir bireyin yanından geçip gittiği görülmektedir. Bu basit örnek trafik kazası gibi çok daha ağır örneklere doğru genişletebilir. İzleyici katılımı ile ilgili karar verme modeli bireyin bir durumda yardım edip etmemesinin içinde bulunduğu durumu analizine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu modele göre birey söz konusu durumda yardımın gerekli olup olmadığını, yardım edip etmeme sorumluluğunun kendisinde olup olmadığını ve nasıl yardım edebileceğini değerlendirmektedir. Bu modele göre bireyin duruma müdahale etmesi için beş şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: 1) Durumu fark etmeli, 2) Durumun acil olduğuna karar vermeli, 3) Sorumlu olduğunu hissetmeli, 4) Yardım edebilecek gücünün olduğunu hissetmeli ve 5) Yardım etme kararını vermelidir (Latane ve Darley, 1970).

İçinde bulunulan durumdaki kişi sayısı bireyin yardım etmeye yönelik kararı açısından aracı rol oynamaktadır. Yardım etmeyi gerektiren durumda birçok kişi bulunursa birey kendisinin sorumluluğunun daha az olduğu düşüncesiyle yardım etme davranışını göstermeyebilmektedir. Bu durum sorumluluğun dağılması olarak isimlendirilmektedir. Yardım etme davranışını etkileyen bir diğer etmen diğer izleyiciler tarafından yargılanma korkusudur. Son olarak çoğulcu önemsememe, kimsenin yardım etme davranışını göstermemesine yol açabilir. Bu durum diğerlerinin mutlaka yardım edeceğine ilişkin inançtan kaynaklanmaktadır. Bireylerin yardım edip etmemeye karar verirken kendi çıkarlarını en yüksek düzeye çıkarma, buna karşılık karşılaşılabilecekleri zararları ise en aza indirme eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Bireyler en az zarara uğrayacaklarını ve kendileri de aynı duruma maruz kaldıklarında benzer yardımı edineceklerini düşündüklerinde (sosyal karşılıklılık) veya yardım ettiklerinde çok büyük bir ödüle kavuşacaklarını hissettiklerinde yardım etmeye daha eğilimli olmaktadır. Bununla birlikte bireyler yalnızca yardım etmeyi düşünüyorlarsa, bedelleri çok ağır olsa bile ya da kendilerinin aynı durumda benzer yardımı elde edebileceklerini düşünmeseler bile yardım edebilmektedir (Dovidio, Pillavin, Gaertner, Schroeder ve Clark, 1991).

Bireyleri yardım etmeye güdüleyen bir diğer etmen içinde buldukları sosyal gruptur. Benzer kimlikleri paylaştıklarından dolayı, bireyler aynı grupta yer aldıkları bireylere yardım etmek için daha çok zaman harcamaktadır. Diğer birey ile aynı grupta yer alması, bireyin yakınlık duymasına, duygusal uyarılmışlığa ve diğer bireye yardım edilmesi noktasında duyduğu sorumluluğun artmasına neden olmaktadır. Tüm bu faktörler yardım etme olasılığını arttırmaktadır (Dovidio ve diğerleri, 1991). Araştırmacılar bu bağlamda sosyal dışlamanın olumlu sosyal davranışı azalttığını bulmuştur. Twenge, Baumeister, DeWall, Ciarocco ve Bartels (2007) tarafından yapılan deneysel araştırmada bazı katılımcılara diğer katılımcıların kendisini dışladığı söylenmiştir. Diğer katılımcılar da deneyin ilerleyen aşamalarında söz konusu katılımcıları kasıtlı olarak dışlayıcı şekilde davranmıştır. Araştırma bulguları sosyal dışlamanın yardım etme davranışını azalttığını göstermiştir. Sosyal açıdan dışlanan bireylerin öğrenci yardım fonuna daha az para verdiği, sonraki deneysel araştırmalara gönüllü olarak katılımının azaldığı ve diğer katılımcılarla işbirliği gerektiren etkinliklere katılmaya daha az istekli olduğu görülmüştür (Twenge ve diğerleri, 2007).

Yardım etme davranışı çocukluktaki sosyalleşme ve öğrenme sonucunda edinilmektedir. Bu bağlamda yardım etme davranışı edimsel koşullanma ve sosyal öğrenme kuramları ile açıklanabilmektedir. Yardım etme becerileri ve diğerlerine yardım etme güdüsü sosyalleşme sonucunda kazanılmaktadır ve çocuğun, çevresindeki diğer bireylere yardım etmek için bu becerileri neden kazanması gerektiğini anlaması için doğrudan ya da dolaylı olarak pekiştirilmesi gerekmektedir. Sosyal ve bireysel standartlar ve idealler bireyleri yardım etme davranışını göstermesi açısından motive eden diğer etmenlerdir. Sosyal sorumluluk kuralları ve sosyal karşılıklılık ilkeleri de yardım etme davranışını güçlendirmektedir. Bireyler yardım ettiklerinde, kişisel gereksinimlerinin karşılanmasının yanında olumlu benlik imajlarının ve kişisel ideallerinin pekiştirildiğini düşündüklerinde de yardım etme davranışı göstermektedir (Omoto ve Snyder, 1995).

Bireylerin yardım etme davranışını etkileyen bir başka etmen kişisel veya ahlaki normlarıdır. Van der Linden (2011) tarafından yapılan araştırmada yardım etmenin en önemli yordayıcısının ahlaki normlar olduğu belirlenmiştir. Söz konusu araştırmacılara göre hayırseverlik gibi olumlu sosyal davranışları yönlendiren temel etmen bireyin içinde bulunduğu durumda doğru olanın ne olduğuna ilişkin kişisel hissidir. Yardımseverlik gibi davranışlar sosyal baskının söz konusu olduğu durumlarda meydana gelmediği takdirde içsel ahlaki değerler tarafından motive edilmektedir.

Burada sosyal ve ahlaki normların yakından ilişkili olduğu da ifade edilmektedir. Sosyal gruplar neyin yanlış neyin doğru olduğuna ilişkin ahlaki normları belirlemekte, bu normlar bireyler tarafından içselleştirilmekte ve sosyal bağlamdan bağımsız olarak bireylerin ahlaki normları haline gelmektedir (Van der Linden, 2011).

Yardım etme davranışını etkileyen bir diğer etmen duygusal uyarılmadır. Yardıma ihtiyaç duyulan bireyle empati kurulması yardım edilmesi olasılığını arttırmaktadır. Bu durum empatik ilgi olarak isimlendirilmektedir (Batson, 1987). Olumlu sosyal davranışla en çok ilişkili kişilik özelliğinin sorumluluk olduğu bildirilmektedir. Prososyal duygular ve düşünceler diğer bireylere karşı sorumluluk hissi ve yüksek düzeyde bilişsel ve duygusal empati kurma olasılığı olarak tanımlanabilir. Bu prososyal duygu ve düşüncelerin empatik eğilim ve bir kişilik özelliği olarak sorumluluk ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Graziano ve Eisenberg, 1997).

Bireysel ve durumsal faktörlerin yanında bazı etmenlerin de yardım etme davranışı ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Örneğin din ile yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir. Yine yardım etme davranışının toplumsal cinsiyet açısından farklılaştığı bildirilmektedir. Kadınların daha çok ilişkisel yardım etme davranışlarına, erkeklerin ise bireysel yardım etme davranışlarına eğilimli olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmalar durumsal ve bireysel etmenlerin yanında kültür, toplumsal cinsiyet ve dinin yardım etme davranışı açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir (Galen, 2012).

Bireylerin yardım etme davranışı duygusal durumlarıyla da ilişkilidir. Duygusal olarak kendini iyi hissetmek bireylerin yardım etme davranışını arttıracaktır. Kendisini iyi hissedenden birey diğerlerini de iyi olarak görecektir ve kendi iyilik halini devam ettirmeye çalışacaktır. Örneğin işyerinde kendini iyi hissedenden bireylerin daha çok yardım etme davranışı gösterdiği bulunmuştur. Benzer biçimde yardım etme davranışı olumlu duygu durumunun artmasını sağlamaktadır. Birçok araştırma olumlu sosyal davranışların öz saygıda, yaşam doyumunda ve ruhs sağlığının diğer boyutlarında artışa yol açtığını bildirmektedir. Olumsuz duygusal durum ile yardım etme davranışı arasındaki ilişki ise biraz karmaşıktır. Suçluluk yardım etme davranışını arttırmaktayken, diğer olumsuz duygular böyle bir artışa yol açmamaktadır (Roos, Hodges, Salmivalli, 2014). Alden ve Trew (2013) tarafından yapılan araştırmada iyiliğin sosyal kaygı yaşayan genç yetişkinlerde olumlu duyguyu arttırdığı ve sosyal kaygıyı azalttığı hipotezi test edilmiştir. Katılımcıların dört hafta boyunca haftada iki

kere iyilik yapmaları sağlanmıştır. Dört hafta sonunda katılımcıların olumlu duygularının arttığı ve sosyal kaygılarının azaldığı rapor edilmiştir.

Bu tezin konusu ile ilişkisi olması açısından incelenmesi gereken bir başka nokta sosyal medya ile olumlu sosyal davranış ilişkisidir. Sosyal medyanın olumlu sosyal davranış açısından katalizör görevi gördüğü ifade edilebilir. Örneğin Ekim 2011’de Van’da yaşanan deprem sırasında duygusal ve maddi destek sağlamak için Facebook ve Twitter’in yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Van Depremi sonrasında Beşir Derneği gibi yardım kuruluşlarının Facebook hesabı aracılığıyla duygusal ve maddi desteklerin ulaştırılması mümkün olmuştur.

Araştırmalar ayrıca farklı medya programlarının çocuklarda olumlu sosyal davranışı etkilediğini göstermiştir. Gentile ve diğerleri (2009) olumlu sosyal davranışlar içeren bilgisayar oyunlarının olumlu sosyal davranışı arttırdığını bildirmiştir. Bazı araştırmacılar ise bilgisayar oyunlarını olumlu sosyal davranış ve şiddet içeren olarak kategorize etmenin zor olduğunu, dolayısıyla söz konusu araştırmadan elde edilen bulguların genellenemeyeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Ferguson ve Garza (2011) şiddet içeren oyunların hem çevrimiçi hem de gerçek yaşamda olumlu sosyal davranışı arttırdığını bildirmiştir. Söz konusu araştırmacılar bu durumu şiddet içeren oyunların yardım etme temalarını da içermesine ve birçok oyunun takımlar halinde oynanmasına bağlamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi olumlu sosyal davranışın kökleri itibarıyla birbirine benzeyen ancak birbirlerinden farklı anlamlar içeren değişik türleri vardır. Bunlardan bir kaç özgecilik, sempati, işbirliği ve yardım etmedir. Bu araştırmada yalnızca özgecilik ele alınmıştır.

2.2.10.2.2.3. Özgeciliğin Tanımı

Özgeci davranış, insanlara iyilik yapmış olmanın verdiği doyum dışında, hiçbir karşılık ya da ödül beklentisi olmaksızın bir başkasına yardım etmek için gönüllü olmaya verilen addır. Bu tanıma göre bir davranışın özgeci olup olmadığı yardım edenin niyetine bağlıdır. Bir kurbanı yanan bir binadan çekip çıkararak ölümden kurtulmak için kendi yaşamını tehlikeye atan sonra da, herhangi bir ödül ya da başkalarını etkileme şansı olmaksızın, kimseye görünmeden geceye karışıp kaybolan bir yabancı özgeci bir davranışta bulunmuştur (Taylor ve diğerleri, 2006/2007).

Yaygın olarak kabul gören Macaulay ve Berkowitz (1970)’in tanımına göre özgecilik “dışsal bir kaynaktan ödül beklentisi olmaksızın diğerlerine yardım etme”

olarak tanımlanmaktadır. Krebs ve Van Hesteren (1992) özgeciliği “diğerlerine yardım etme amacının gerçekleştirilmesi” olarak tanımlamaktadır. Özgecilik güdüsünün ve davranışının farklı düzeylerde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Örneğin Krebs ve Van Hesteren (1992) özgecilik davranışının; benmerkezciliğin yoğunluğu en düşük halinden evrensel sevgiye kadar uzanan yedi boyutta ele alınabileceğini belirtmiştir. Birçok araştırmacı özgeciliği diğer ucunda bencilliğin bulunduğu sürekli bir boyutta ele almıştır.

Özgecilik vermeyi, empatiyi ve bağışu içermektedir. Özgecilik kapsamında yer alacak davranışlara örnek olarak bağışta bulunma, acil durumlarda yardımseverlik, gündelik durumlarda yardımseverlik, gönüllülük, hakkaniyet, sorumluluk ve fedakârlık davranışları verilebilir. Sonuç olarak yardım etme, bağışta bulunma, sorumluluk alma gibi olumlu sosyal davranışları içeren özgecilik herhangi bir çıkar beklentisi olmaksızın yardım etmeye dayanmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi her olumlu sosyal davranışa özgecilik denemez. Karşılık beklenerek yapılan yardım, kar amacı güdülerek yapılan işbirliği vb. birer olumlu sosyal davranış olmalarına rağmen özgeci davranış değildir (Akbaba, 1994; Yavuzer ve diğerleri, 2006).

2.2.10.2.2.4. Özgecilik ve Siber Zorbalık

Çalık ve diğerleri (2009) tarafından yapılan araştırmada faydacı ve özgeci yardım davranışlarının zorbalık statülerini yordadığı bulunmuştur. Faydacı yardımın zorbalık eğilimini arttırdığı, özgeci yardımın ise azalttığı belirlenmiştir. Khoury-Kassabri, Benbenishy ve Astor (2005)’un araştırmasında olumlu okul iklimine sahip olan okullarda, öğrencilerin yardım davranışlarının ödüllendirilmesinin ve özgeci yardım davranışları olan akranlar ile ilişkide bulunmalarının şiddete yönelmelerini engellediği ortaya konmuştur. Şahin ve Akbaba (2010) empati becerisi kazanan öğrencilerin zorbalık davranışlarında anlamlı düzeyde azalma olduğunu belirtmiştir. Empati becerilerinin düşük olması zorbalık yapan bireylerin, mağdurun duygularını anlamakta ve paylaşmakta zorlanmasına neden olmaktadır. Zorba, mağdurun çektiği acıyı hissedemediği için saldırganca davranışlarını baskılama gereği duymamaktadır.

Olumlu sosyal davranışlar gösteren bireylerin daha empatik olduğu ve daha az saldırganlık gösterdiği, empati düzeyi düştükçe bireylerin çözüm odaklı düşünmek yerine kişi odaklı düşündüğü ve sorunu çözme yerine ceza vermeye yoğunlaştığı bildirilmektedir. Benzer biçimde empati üzerine yapılan araştırmalarda başkaları tarafından kabul edilme, işbirliği yapma ve başkalarına yardım etmeye eğilimli olma

gibi özelliklerin empati becerisi yüksek olanlarda, düşük olanlarla karşılaştırıldığında daha fazla olduğu bundan dolayı empati becerisi yüksek olanların sosyal ilişki kurmada daha başarılı olduğu bildirilmektedir (Gault ve Sabini, 2000; Jolliffe ve Farrington, 2006).

Bu bağlamda empati ile siber zorbalık arasındaki ilişkilerin incelenmesi özgecilik ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye ışık tutacaktır. Topçu (2008) tarafından yapılan çalışmada empati, bilişsel ve duygusal empati olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Bilişsel empati, bir bireyin başka bir bireyin başına gelen bir durumdan nasıl etkilendiğine ilişkin farkındalık süreci olarak tanımlanmıştır. Duygusal empati ise diğer bireylerin duygularını hissetme ve bunu paylaşmadır. Araştırma sonuçlarına göre hem duygusal hem de bilişsel empati siber zorbalığı yordamaktadır. Ayrıca hem bilişsel hem de duygusal empati ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye cinsiyet aracılık etmektedir. Ang ve Goh (2010) bilişsel empatinin siber zorbalığın önemli bir yordayıcısı olduğunu bulmuştur. Erkek öğrencilerde düşük düzeyde bilişsel empatinin, duygusal empatiden bağımsız olarak siber zorbalığı arttırdığı ortaya konmuştur. Buna karşın kız öğrencilerde duygusal empati, düşük düzeyde bilişsel empatinin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisini azaltmaktadır.

Schultze-Krumbholz ve Scheitnauer (2009) düşük düzeyde empatiye sahip olmanın ergenlerde hem siber zorbalığı hem de siber mağduriyeti yordadığını ortaya koymuştur. Steffgen ve diğerleri (2011) tarafından yapılan ve empatinin sanal bağlamdaki empatiye odaklanan sorularla ölçüldüğü çalışmada siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayan ergenlerin empati düzeyleri; siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdurlardan daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca Steffgen ve diğerleri (2011)'nin çalışmasında empati ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin kullanılan iletişim aracından (internet veya cep telefonu) ve internete girilen yerden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

Casas ve diğerleri (2013) geleneksel zorbalık ile siber zorbalığın ayırıcı ve birleştirici yordayıcı faktörlerini inceledikleri çalışmalarında empatinin hem geleneksel hem de siber zorbalığı yordadığını belirlemiştir. Lazuras ve diğerleri (2013) duygusal ve bilişsel empatinin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisini inceledikleri çalışmalarında yalnızca duygusal empatinin siber zorbalığı yordadığını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları ayrıca sosyal bilişi temsil eden değişkenlerin (durumsal öz-yeterlik, akranları tarafından gerçekleştirilen siber zorbalık olaylarının farkında veya tanık olma sıklığı, bireylerin siber zorbalık yapan bireylerin karakteristik özelliklerine ilişkin algıları) bu ilişkiye aracılık ettiğini ortaya koymuştur.

Bireyin başkalarının duygularını anlama ve hissetme potansiyeli olarak tanımlanan empatik eğilim ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelendiği (Peker, Eroğlu ve Ada, 2012; Tanrıku, 2013) araştırmalarda empatik eğilimin siber zorbalık ve mağduriyeti azalttığı bulunmuştur. Yukarıda adı geçen araştırmalar incelendiğinde empatinin ölçülmesinde farklı ölçme araçlarının kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bütün bu araştırmalardan elde edilen bulgular, empati ve siber zorbalık arasındaki ilişkinin kullanılan ölçme aracının etkisinden bağımsız olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Sonnby-Borgström, Jönsson ve Svensson (2003) iletişim kurduğu bireyin yüzünü gören bireylerin, görmeyenlerle karşılaştırıldığında daha fazla empati gösterdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda sanal ortamda bireylerin birbirinin yüzünü ve tepkilerini göremediği düşünüldüğünde empati kurmakta zorlanmaları anlaşılır bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

2.2.10.2.3. Benlik Tasarımı

2.2.10.2.3.1. Benlik Tasarımının Tanımı

Benlik tasarımı kavramı öznel deneyime dayanmaktadır. Öznel deneyim, bireyin çevresiyle olan yaşantılarını algılama biçimini ifade etmektedir. Birey başından geçen olaylara onları algılama biçimine göre tepki vermektedir. Örneğin işini kaybeden iki bireyden birisi depresyona girerken, diğeri yeni bir iş bulmasının önündeki engelin ortadan kalktığını düşünerek mutlu olabilmektedir. Kısacası fenomenolojik bakış açısına göre bireyin olayı nasıl algıladığı olayın kendisinden daha önemlidir. Rogers (1959)'ın ifadesiyle bireyin davranışını anlamamanın en iyi yolu, bireyin içsel referans çerçevesinin anlaşılmasıdır. İçsel referans çerçevesi, bireyin dünyayı algılayışının yanında kendisine yönelik algılarına da kaynaklık etmektedir. Bireyler dürüstlük veya başarı gibi farklı noktaları dikkate alarak kendilerini tanımlayabilmektedir.

Öznel deneyimle ilişkili bir diğerkavram “şimdi ve burada”dır. Rogers, bireylerin içinde bulunulan andaki algıları ve deneyimlerini önemsemektedir. Bu durum geçmişi yadsıdığı anlamına gelmemektedir. “Şimdi ve burada” varsayımı, bireyin davranışlarının anlaşılabilmesi için mevcut andaki algılayışına odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Örnek olarak sınavlarının yaklaşması üzerine kaygı duyan bir üniversite öğrencisi verilebilir. Bu üniversite öğrencisine ortaokul ve lise yıllarında ailesi çalışması konusunda baskı yapmış olabilir. Ancak Rogers'a göre bu bireyin kaygısının anlaşılabilmesi için geçmişin değil içinde bulunduğu andaki olayları algılayışının incelenmesi gerekmektedir. Diğerbir deyişle bireyin yaşadığı kaygı

geçmişte ailesinin tavırlarından ziyade şu an yaşadığı olaylara ilişkin algısıyla ilişkilidir (Greenberg ve Watson, 1998). Rogers'ın “şimdi ve burada” varsayımının Freud'un geçmişi önemseyen bakış açısıyla zıtlık gösterdiği söylenebilir.

Bireyin kendini geliştirme güdüsünün altında “gerçekleştirme eğilimi” yer almaktadır. Gerçekleştirme eğilimi bireylerin öz-farkındalıklarını arttırarak özerlik kazanmaları amacıyla kişisel tutumlar geliştirmeleri, fiziksel ve zihinsel yeterliliklerini arttırmaları konusunda onları güdülemektedir (Rogers, 1959). Örneğin kocasından şiddet gören bir kadın, yeni bir işe girerek ve kendinden emin karar vermeyi öğrenerek yaşamını kontrol altına almaya başlayabilir. Böyle değişiklikler bireyin kişisel gelişimi açısından potansiyelini keşfetmesi ve arttırması konusunda ona fırsatlar sunacaktır. Rogers'ın gerçekleştirme eğilimi kavramı, Jung'un bütünleşme kavramını çağrıştırmaktadır.

Rogers (1959)'a göre gerçekleştirme eğilimine “organizmik değer verme süreci” rehberlik etmektedir. Organizmik değer verme sürecinin amacı, bireyin benliğini geliştirmesi sürecinde yapacakları katkı açısından öznel deneyimleri kısa ve uzun dönemli potansiyellerine göre değerlendirmektir. Bu süreç, bireylere gerçekleştirme eğilimini destekleyen ve desteklemeyen öznel deneyimleri belirleme konusunda yardımcı olmaktadır. Benliğin gelişmesine hizmet eden öznel deneyimler olumlu, benliğin gelişmesi amacına uygun olmayan deneyimler ise olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Örneğin katıldığı bir partide arkadaşlarının ısrarına rağmen içki içmeyi kesen bir bireyin bu kararı organizmik değer verme sürecine dayanmaktadır. Burada birey aşırı alkol kullanmanın olumsuz sonuçlarından kaçınmayı arkadaşlarının isteğini yerine getirmeye tercih etmiştir. Rogers (1959)'a göre sağlıklı ve öz-farkındalığa sahip bireyler, çeşitli seçeneklerle karşılaştıklarında daima gerçekleştirme eğilimini destekleyici seçeneği özgür biçimde tercih edeceklerdir.

Rogers (1959)'a göre bireyin bir davranışının anlamlandırılabilmesi o bireyin fenomenal alanına girilmesiyle mümkündür. Fenomenal alan, bireyin herhangi bir anda farkına vardığı bütün olası duyusal deneyimleri ve bireyin bu deneyimlere karşı verebileceği tepkileri temsil etmektedir. Bu tepkiler içsel olabileceği gibi dışsal da olabilir. Fenomenal alanın en belirgin özelliği sürekli biçimde değişmesidir. Bu değişiklikler bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemektedir. Örneğin depresyon yaşayan bir bireyin fenomenal alanının potansiyellerini ortaya çıkarıcı bir biçimde değişmesi depresyonun etkilerinin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Rogers, 1959).

Rogers (1959)'a göre fenomenal alanın algısal süreçleri, bilinçli farkındalığın dışındaki bir düzeyde ikincil algı şeklinde işlem görebilmektedir. İkincil algı, değerlendirici fizyolojik organizmik tepkiyi öznel deneyimden ayırmakta ve öznel deneyimin bilinçli bir biçimde algılanmasından önce ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyin bir duruma onu gerçekten bilinçli bir biçimde algılamadan da tepki verebileceği anlamına gelmektedir. Burada temel nokta eylemlerin ve kararların, bireyin bütünüyle farkına varmadığı duygusal ve bilişsel faktörler tarafından etkilendiğidir (Rogers, 1959). İkincil algıya örnek olarak bir gün sonra çok önemli bir sunum yapması gereken öğrencinin erken yatması ve sabah uyanamaması verilebilir.

Rogers bireylerin özgür seçimler ve eylemler aracılığıyla kendini biçimlendirdiğini öne sürmektedir. Rogers benliği deneyimlerin merkezi olarak görmektedir. Bireyin benliği; kim olduğuna, çevresine nasıl ve niçin tepki vereceğine ilişkin sürekli duyularını içermektedir. Rogers'ın benlik teorisi benliğin doğasına ve benliğin özgürce gelişmesine izin veren koşullara odaklanmıştır. Rogers'ın benlik teorisinde ilgilenilen ana konular benlik tasarımı ve benlik saygısıdır.

Benlik tasarımı benlikten farklı bir yapıdır. Benlik, organizmik benliği ifade etmektedir. Öz ben olarak da isimlendirilen organizmik benlik, benliğin ana çekirdeğini oluşturmaktadır. Organizmik benlik, organizmik değer verme süreci ile yakından ilişkilidir. Organizmik benlik çeşitli deneyimleri değerlendirme ve kategorize etmede bireye yardımcı olmaktadır. Bu deneyimlerden elde edilen bilgiler benlik tasarımının oluşturulmasında kullanılmaktadır. Öznel deneyimler, organizmik benlik tarafından bireyin benlik tasarımıyla bütünleştirilmekte ve benlik tasarımının önemli bir parçası haline gelmektedir. Örnek olarak tarih, coğrafya ve psikoloji kursuna katılan bir lise öğrencisi verilebilir. Bu lise öğrencisi katıldığı bu kurslardan yalnızca psikolojiyi eğlenceli bulmuştur. Bu lise öğrencisi gelecek dönem matematik, psikoloji ve politika bilimleri kursuna katılmış ve yine sadece psikolojiyi zevkli bulmuştur. Sonuç olarak psikolojiyle birçok karşılaşmadan sonra psikoloji öğrenimi görmek bu lise öğrencisinin benlik tasarımının önemli bir parçası haline gelmiştir (Tudor ve Worall, 2006).

Benlik tasarımı bireylerin kendisi hakkındaki izlenimlerini ve inançlarını içermektedir. Rogers (1959)'a göre benlik tasarımı bir anda oluşmamaktadır; fenomenal alandaki öznel deneyimler aracılığıyla sürekli biçimde şekillenmektedir. Bireyin yaşamında karşılaştığı olaylar ve bu olaylara ilişkin yorumları benlik tasarımının her an yeniden oluşmasına yol açmaktadır. Kısacası benlik tasarımının oluşması dinamik bir süreci içermektedir. Benlik tasarımı, fenomenal alan içerisinde temsil edilen kişisel

kimlik duygusu olarak tanımlanmaktadır. Benlik tasarımı, fenomenal alandaki diğer nesnelere ayırmak için “ben, beni, bana ve benim” gibi kelimeleri kullanılmaktadır. Bireyin benlik tasarımı, sürekli devam eden organizmik değer verme sürecinin ve bu sürecin sağladığı bilginin yorumlanmasının sonucunda oluşmaktadır. Benlik tasarımı, bireyi diğer bireylerden ayıran kişisel düşünce ve davranış örtüntülerinin oluşmasını sağlamaktadır (Rogers, 1959).

Bireyler, benliğine yerleştirdikleri öznel deneyimler ile bu öznel deneyimlere ilişkin organizmik değer verme süreci tarafından yapılan değerlendirmelerin tutarlı olması ve bu tutarlılığın sürdürülmesi konusunda güdülenmişlerdir. Bir deneyime organizmik değer verme süreci tarafından biçilen değer ile bireyin benlik tasarımının örtüşmesi durumunda birey tutarlılık, aksi durumda ise tutarsızlık yaşayacaktır. Irkçılığın kötü olduğuna ilişkin bir algıya sahip olan bir bireyin kendisini ırkçılığa karşı olarak algılaması tutarlılığa örnek olarak verilebilir. Tutarsızlığa örnek olarak da mutlu bir evliliği olduğu düşünülen bir bireyin iş arkadaşına cinsel ilgi duyması verilebilir. Bu örnekte iş arkadaşına cinsel ilgi duyması, bireyin kendini sadık bir eş ve ahlaklı bir insan olarak algılamasıyla çelişmektedir. Tutarsızlık yaşama anksiyete, tehditlere karşı duyarlı olma ve psikolojik uyumsuzluğa yol açmakta ve birey bu tutarsızlığı azaltma konusunda güdülenmektedir. Tutarsızlığa karşı verilen tepkilerden birisi çarpıtmadır. Sakin bir birey olduğunu düşünen birisinin kendisini saldırganca davranırken bulunduğu saldırganca değil de girişkenca davrandığını düşünmesi çarpıtmaya örnek olarak verilebilir. Tutarsızlığa verilebilecek daha aşırı bir tepki deneyimin varlığının inkâr edilmesidir. Öznel deneyimler çarpıtma ve inkâr mekanizmaları aracılığıyla olduklarından farklı biçimlere sokularak benlikle bütünleştirilmeye çalışılmaktadır (Rogers, 1959).

Tutarsızlık olumsuz benlik tasarımına diğer bir deyişle olumsuz benlik kavramına yol açmaktadır. Olumsuz benlik tasarımının farklı türlerinden söz edilebilir: Şişirilmiş benlik ve düşük benlik tasarımı. Şişirilmiş benlik tasarımı, bireyin kendisini yeteneklerinin ve güçlerinin üzerinde görmesi durumudur. Şişirilmiş benlik tasarımı bireyin kendisini aşırı önemseyerek değersiz olduğuna ilişkin duyguları ödünleme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu durum bazen bir öz-savunma stratejisi olarak kullanılırken bazen ruhsal bir hastalığın habercisi olabilmektedir. Düşük benlik tasarımı ise bireyin kendisini sahip olduğu güç ve yeteneklerin altında görmesi durumudur. Her iki durumda da bireyin organizmik benliği ile benlik tasarımı arasında tutarsızlık olacağı

için bireyin davranışları gerçekçi olmayacak ve uyum sorunları yaşayacaktır (Akbaba, 2012; Kruger ve Dunnig, 1999).

Rogers (1959)'a göre tutarsızlıklardan kaçınmak oldukça zordur. Çünkü “değer verme koşulları” ebeveynler ve çocuğun yaşamında yer alan diğer kişiler tarafından gelişim sürecinde sıklıkla onaylanmaktadır. Değer verme koşulları yalnızca koşullu olumlu saygıyı içermektedir. Diğer bireylerin değerlerine ve tutumlarına işaret eden değer verme koşulları, çocuğun diğer bireylerin değerlerini kendi benliği ile bütünleştirmesine yol açmaktadır. Bu bütünleştirme içselleştirme süreci aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çocuk bu içselleştirme süreci sonucunda olumlu benlik saygısına sahip olabilmek için gerekli koşulları öğrenmektedir. Diğer bir deyişle ancak ebeveynlerinin kendilerinden istediği gibi davrandığında değerli olduğunu düşünmektedir. Aksi takdirde ise kendisini değersiz görmektedir. Değer verme koşullarına örnek olarak odasını topladığında kendisini iyi hisseden bir çocuk verilebilir, çünkü odasının düzenli olması annesi için önemlidir. Sonraki gelişim dönemlerinde ise “Başarı çok önemlidir ve eğer başarısız olursam değerim azalır.”, “Para kazanmak çok önemlidir ve eğer çok para kazanamazsam başarısızım demektir.” gibi değer verme koşulları yaygın olarak görülmektedir (Rogers, 1959).

Her bir birey kendisine özgü biricik potansiyele sahip olduğu için değer verme koşullarıyla yetişen bireyler kendi potansiyellerinden şüpheye düşeceklerdir. Birey kendi potansiyelini ortaya koyma çabaları konusunda hayal kırıklığı yaşadığında psikolojik uyumsuzluk yaşayacaktır. Değer verme koşullarının egemen olduğu ailelerde yetişen çocuklar kendi duygu ve düşüncelerinin toplum tarafından onaylanmadığı düşüncesine kapılacaktır. Bu bireyler benlik tasarımı oluşturmak istediklerinde kendi duygu ve düşüncelerinin birçoğunu inkâr edecektir. Bu durumda benlik tasarımları çarpıtılmış olacaktır. Diğer bir deyişle kendilerinin gerçekten ne istediğinden çok diğer diğerlerinin onlardan ne istediğini önemseyeceklerdir. Sonuç olarak kendilerine yabancılaşacaklardır. Çarpıtılmış benlik tasarımı ile tutarlı olmayan duygu ve isteklerini fark ettiklerinde ise kaygı yaşayacaklardır. Kaygıdan kurtulmak için ise kendi duygu ve isteklerini yadsıyacaklardır (Rogers, 1959). Bundan dolayı danışan merkezli yaklaşımda kullanılan teknikler bireyin kendi duygularına dokunmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Tam işlevde bulunma ve tutarsızlıkları azaltmanın yolu çocuğun gelişim döneminde ebeveynlerinden ve etrafında bulunan diğer bireylerden koşulsuz benlik saygısı ihtiyacını karşılamasından geçmektedir. Koşulsuz benlik saygısı, davranışları ne olursa olsun ebeveynleri ve yaşamındaki diğer kişiler tarafından çocuğun değerli

olduğunun kabul edilmesini içermektedir. Bu durum bireylerin yaşamlarını, diğer bireylerin istekleri ve değerleri tarafından çarpıtılmış öznel deneyimler olmaksızın sürdürmesini mümkün kılmaktadır (Rogers, 1961).

Rogers (1961) kişilik gelişimini, bireyin organizmik değer verme süreci boyunca deneyimsel bağımsızlık kazanarak kendini gerçekleştirmeyi başarma çabası olarak görmektedir. Deneyimsel bağımsızlık kazanma yollarına örnek olarak deneyime açıklık verilebilir. Deneyimlere açıklık benlik tasarımıyla tutarlı olmayan bir deneyimle karşılaşılması durumunda devreye girmektedir. Deneyimlere açıklık bireylerin tutarsızlığın farkına varmasını sağlamakta ve sonuç olarak bireyler benlik tasarımlarını uygun biçimde değiştirmektedir. Deneyimlere açıklığın devreye girmemesi ruhsal hastalıkların gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Rogers, 1961). Deneyimlere açıklığa şöyle bir örnek verilebilir: Komşusuyla kavga eden bir bireyin “Ben dost canlısı bir insanım ancak komşumla kavga ediyorum” şeklinde benlik tasarımıyla uyuşmayan bir öznel deneyime sahip olduğunu varsayalım. Deneyime açıklık özelliğinin işe koşulması durumunda bu birey benlik tasarımını “Ben dost canlısı bir insanım ancak bazı insanlarla iyi geçinmeyi oldukça güç buluyorum” şeklinde değiştirecektir.

Rogers (1965)’a göre insanın temel güdüsü gereksinim ve potansiyellerini gerçekleştirmesidir. Bu güdü kendini gerçekleştirme olarak isimlendirilmektedir. Kendini gerçekleştirme güdüsü bireyin kendini anlaması ve benliğini geliştirmesini içermektedir. Diğer bir deyişle kendini gerçekleştirme, gerçekleştirme eğiliminin kendisini ifade ettiği güdüsel bir süreçtir. Kendini gerçekleştirme güdüsünün temel amacı bireye kişisel gelişim açısından sürekli bir ilerleme göstererek benliğini geliştirme ihtiyacını karşılamasında yardımcı olmaktır. Kendini gerçekleştirme süreci duygusal deneyimlere açıklık ve başarılı bir kişilik gelişimi tarafından kolaylaştırılmaktadır. Kendini gerçekleştirme sürecinin karakteristik özellikleri şu şekilde açıklanabilir (Raskin ve Rogers, 1995):

- Deneyimsel bağımsızlık ve açıklık gereksinimi: Rogers’a göre kendini gerçekleştirme birey bütünüyle bağımsız olmaya istekli olduğunda ve başta duygusal deneyimleri olmak üzere fenomenal alanındaki deneyimlerine açık olduğunda gerçekleşmektedir. Deneyimsel bağımsızlık yaşam olaylarına yönelik dürüst ve çarpıtılmamış bir yaklaşımı ifade etmektedir.

- Kendini gerçekleştirmenin sürekliliği: Kendini gerçekleştirme sürekli bir süreçtir. Çünkü bireyler doğuştan kişisel gelişim ve benliğini geliştirme doğrultusunda sürekli hareket etme eğilimindedir. Bu şu anlama gelmektedir ki bireylerde benliğini

geliştirmeyi deneyimledikçe daha iyisini yapmayı isteme eğilimi bulunmaktadır. Örneğin böyle bir öğretmen, ne kadar iyi olduğuna bakmaksızın sürekli öğretme becerilerini geliştirmek için farklı yollar araştıracaktır.

- Kendini gerçekleştirmenin dışavurumunun bireye özgülüğü: Her bir birey kendini gerçekleştirmede kendine özgü bir yol kullanmaktadır. Örneğin okul notlarını arttırmak istediğinde her bir öğrenci farklı bir yol izleyecektir. Bir öğrenci bellek geliştirici çalışmalara katılırken, diğer öğrenci bazı sorular sormak için ders sonunda öğretmenini bekleyecektir.

- Kendini gerçekleştirmenin bütüncül doğası: Bireyler benliklerini geliştirmeye yöneldiklerinde bütün özelliklerini eşgüdüm içerisinde kullanma eğilimine sahiptir. Örneğin bir öğrenci derslerinde başarılı olmak için bilişsel (derslerine çalışmak vb.), psikolojik (çalışacak zaman bulmak için motive olmak vb.) ve fizyolojik (uykuya yeterli zaman ayırmak vb.) özelliklerini eşgüdümlemek zorundadır. Eğer bu özelliklerden birisi bile sekteye uğrarsa, öğrencinin kişisel gelişim için göstereceği çaba bundan etkilenecektir.

Rogers (1965)'a göre kişisel uyumun başarı düzeyi, kişisel gelişim boyunca ulaşılabilen deneyimsel bağımsızlık miktarıyla doğrudan ilişkilidir. Bireyin özgür ve deneyimlere açık olması benlik tasarımıyla uyumlu bir yaşam sürme olasılığını en üst seviyesine çıkaracaktır. Rogers (1965) yüksek düzeyde tutarlılık yaşayan bireyleri tam işlevde bulunan bireyler olarak isimlendirmektedir. Ona göre tam işlevde bulunan bireyler ruhsal sağlık ve psikolojik uyum açısından sorun yaşamamaktadır. Tam işlevde bulunan bireyler benliğiyle ilgili farklı bilgileri bütünleştirebilmekte, yeni deneyimlere açık olma eğiliminde, kendi değer yargılarına güvenmekte, şimdi ve burada yaşamakta, kendi gerçek duygu ve inançlarını deneyimleyebilmekte, yaşamına anlam katacak etkinlikler arayışı içerisinde, yaşamındaki önemli değişikliklerle mücadele edebilmekte ve kendisi olabilmek için çabalamaktadır. Rogers (1961) tam işleve sahip bireylerin iyi bir yaşam süreceğini ve yüksek düzeyde kişisel uyum göstereceğini ifade etmektedir. İyi bir yaşam, tam işlevsel bireyin kendi yaşamını sürmesini ve diğer bireylerle sağlıklı ilişkiler kurmasını içermektedir. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse iyi bir yaşam; bağımsızlık, yaratıcılık ve deneyim zenginliğinden oluşmaktadır.

Kişisel uyum iyi bir yaşam, kişisel uyumsuzluk ise kötü bir yaşam sürmeyle bağdaştırılabilir. Rogers (1959) değer verme koşullarının kendini gerçekleştirme doğrultusundaki çabalara zarar verdiğini ifade etmiştir. Kendi deneyimlerinin doğasını

belirlemede diğere bireylerin standartlarına aşırı güvenen bireyler deneyimsel özgürlüğü en aza indirirken benlik tasarımıyla tutarsızlık yaşama olasılığını en fazlaya çıkarmaktadır. Psikolojik uyumsuzluğun temelinde bu tutarsızlık vardır. Koşullu olumlu benlik saygısı ve değer verme koşulları koşulsuz olumlu benlik saygısı ihtiyacının karşısına dikildiğinde tutarsızlık yaşanması olasıdır. Kendini gerçekleştirme süreci engellendiğinde, birey kaygı yaşamakta ve savunmacı davranışlar aracılığıyla bu durumla başa çıkmaya çalışmaktadır. Böyle bir davranış farkındalığın çarpıtılması, inkâr veya rijit davranış örüntüleriyle karakterize olmuştur (Rogers, 1959). Çarpıtmaya örnek olarak önemli bir sınava girecek olan öğrencinin bu sınavdan düşük puan almasının kendisi için önemli bir sorun oluşturmayacağını kendi kendine tekrarlaması verilebilir. Burada kendi duygularını çarpıtma söz konusudur. Evlilik problemlerinden kaçınmak için işine yoğunlaşan birey inkâr mekanizmasını, meslek sahibi olma sorunundan kaçınmak için sıkıcı ve haz almadığı bir işte çalışan bir birey ise rijit davranış örüntülerini kullanmaktadır. Bu tür savunucu davranışlar, durumu çarpıtarak bireyin bir dereceye kadar benliğinin tutarlı olduğunu algılamasını sağlamaktadır. Bununla birlikte birey kaygı duymaya ve hoşnutsuzluk yaşamaya devam etmektedir. Bu kaygı en yüksek düzeyine ulaştığında birey bütünlüğünü kaybedecektir. Bütünlüğünü kaybetme durumu şiddetlendiğinde birey tutarlılığı ve olumlu benlik saygısını tekrar kazanmak için güdülenecek ve psikolojik yardım arayışına girecektir (Carducci, 2009).

Rogers ayrıca bireylerin neleri yapabileceklerine ilişkin zihinsel imajlara sahip olduğunu ifade etmekte ve bunu “ideal benlik” olarak isimlendirmektedir. Benlik tasarımı, bireyin şu an deneyimlediği diğere bir deyişle farkında olduğu yönlerini içermektedir. İdeal benlik ise bireyin sahip olmak istedikleri özellikleri kapsamaktadır. İyi bir yaşam sürdüren bireyler ideal benlikleri ile benlik tasarımları arasında tutarlılık yakalamış bireylerdir. Bireyler ideal benlikleri ile benlik tasarımları arasındaki tutarsızlığı azaltma konusunda güdülenmiştir. İdeal benlik ile benlik tasarımı arasında tutarsızlık olması uyumsuz kişiliğe işaret etmektedir. Sağlıklı bir kişiğe sahip bireyler, benlik tasarımları ile ideal olarak olmak istedikleri arasında çok az fark hissetmektedir (Nevid ve Rathus, 2010).

Benlik kavramı ile ideal benliği birebir örtüşen birey de, bu iki benliği birbirinden kopuk birey de sağlıksızdır. Birincisinde bir idealsizlik, ikincisinde ise hayalperestlik söz konusudur. Bu iki benlik arasında farkın olmaması kişinin eksikliklerini görememesine neden olacaktır. İdeal benlik ile benlik kavramı arasındaki

farkın fazlalığı benlik saygısını azaltacaktır. Çünkü birey oluşturduğu ideale ulaşamayacak, o hedefi terk edecek, böylece azalan saygıyı arttırmak için yeni hedefler seçecek ancak bu hedefler de özüne uygun değilse birey sürekli hedef değiştiren, istikrarsız bir birey olacaktır (Akbaba, 2012).

2.2.10.2.3.2. Benlik Tasarımının Gelişimi

Benlik tasarımının gelişimi incelendiğinde, bireyin doğuştan getirdiği refleksler ve içgüdüler dışında, sonradan öğrenilmiş davranışları içerdiği görülmektedir. Bireyin benlik tasarımı büyük oranda sosyalleşme süreci içerisinde gelişmekte ve şekillenmektedir. Bireyler, aynı sosyal çevre içinde büyüseler bile, toplumu oluşturan kişiler arası etkileşimleri, özellikle kendilerinin katıldığı etkileşimleri, farklı şekillerde ve derecelerde algılayıp yorumladıklarından, benlik tasarımlarının gelişme ve şekillenme süreci de kendilerine özgü olacaktır (Arseven, 1986).

Başlangıçta çocuk kendi varlığının farkında değildir. Yenidoğan bir çocuk “ben” ile “ben olmayanı” ayırt edemez. Örneğin elinin, ayağının, gözünün, yüzünün kendisinin mi, başkasının mı olduğunu bilemez. Başlangıçta çocuk için önemli olan bedensel ihtiyaçlarıdır. Açlık, susuzluk, üşüme, terleme gibi bedensel ihtiyaçlarının farkına varır. Ama henüz o kendi bedenini bile dış çevresinden ayıramamakta, nerede kendisinin bittiğini ve nerede dış çevrenin başladığını bilememektedir. Fakat benlik, çocuk doğduğu andan itibaren ilişki kurduğu bireylerin etkisiyle yavaş yavaş oluşur. Çocuk, çevresi ile olan etkileşimde önce bedeninin sınırlarını öğrenmeye başlamaktadır. İlk aylarda parmağı ağzından çıktığı zaman ağlayan çocuk, bir süre sonra çeşitli deneyimlerle birlikte el ve ayaklarının kendisine ait olduğunu ve bunları kendi isteğiyle hareket ettirebileceğini keşfeder. Birinci yılın sonunda ve ikinci yılın başlangıcında çocuğun ilgileri genişler ve o, kendisini duyularları, düşünceleri, ihtiyaçları ve istekleri diğerlerinden farklı bir kişi olarak çevresindekilerden ayırt etmeye başlar (Baymur, 1983).

Çocuğun benlik tasarımı, onun sosyalleşmesinin bir ürünüdür. Rogers (1959)’ın da belirttiği gibi çocuğun benlik tasarımı ilk olarak ebeveynleri aracılığıyla oluşmaktadır. Ebeveynleri dışında çocuğun yaşamındaki önemli diğer kişiler de benlik tasarımının gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü benlik tasarımının belli bir şekil almasında, çocuğun model aldığı kişilerin etkisi büyüktür. Benlik tasarımının şekillenmesini aileden sonra en çok okulun etkilediği söylenebilir. Okula başlama, çocuğun yaşamında önemli bir dönemdir. Aile ve okuldan sonra başka çevrelerle de

ilişki kuran çocuğun benlik tasarımı farklı boyutları da içine alarak gelişmektedir. Örneğin okula başlamayla birlikte çocuğun benlik tasarımına yeni bir boyut eklenmekte (akademik başarı), okula başladıktan sonra akran çevresiyle kurduğu ilişkiler ise benlik tasarımına yeni bir boyutun (arkadaşlık ilişkileri) daha eklenmesine neden olmaktadır.

Benliğin gelişmesinde kişilerarası ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Çocuk için önemli olan kişilerin çocuğa yönelik tepkileri, benlik tasarımının içeriğinin şekillenmesinde oldukça etkilidir. Sürekli olarak kendisine beceriksiz olduğu söylenen bir çocuk, kendisini beceriksiz olarak algılayabilir. Ya da kendisini çalışkan ve becerikli bulan bireyler arasında çocuk, kendisini böyle görmeye ve bu doğrultuda davranışlar göstermeye başlayabilir. Kısacası benlik tasarımının içeriğini, çocuğun yaşamında yer alan bireylerin çocuğu nasıl değerlendirdiği ve çocuğun bu değerlendirmeleri nasıl algıladığı belirlemektedir. Benlik tasarımı da çocuğun duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemektedir.

Benlik tasarımı olumlu veya olumsuz bir içeriğe sahip olabilmektedir. Çocukların olumlu benlik tasarımı geliştirmesi durumunda, kendileri hakkında geliştirdikleri bu olumlu bakış açısı onları yeni şeyler yapmaya teşvik etmektedir. Giriştikleri işlerde başarılı olmaları, kendilerini yetenekli olarak görmelerine yol açmaktadır. Olumsuz benlik tasarımına sahip bireyler, güvensiz, kendisi hakkında olumsuz bir bakış açısına sahip, kendisinin beceriksiz olduğunu ve diğer bireylerin kendisine değer vermediğini düşünmektedir. Ayrıca yaşamının her alanında işlerin kötü gittiğine inanmaktadır. Olumsuz benlik tasarımına sahip bireyler sürekli kendilerini eleştirmekte, yeteneklerinden şüphe duymakta ve kötü bir olay yaşadıklarında kendilerini suçlamaktadır. Olumsuz benlik tasarımı bireyin kendini depresif, kaygılı, suçlu, hayal kırıklığına uğramış ve öfkeli hissetmesine neden olmaktadır. Olumsuz benlik tasarımına sahip bireylerin başarısız olacakları düşüncesiyle sürekli etkinliklerden kaçınmaları okul yaşamlarını da kötü yönde etkilemektedir (Hay, Ashman ve Van Kraayenoord, 1998).

Çocukların olumlu benlik tasarımı geliştirebilmeleri için yetişkinler şu hususlara dikkat etmelidir (Akbaba, 2012):

- Çocukluktan itibaren her insanın başarıları takdir etmelidir.
- Başarısız olanların başarısızlığı abartılmadan, “çalışırlarsa başarabilecekleri” kendilerine söylenerek başarıya teşvik edilmelidir.
- Çocukların yetenekli oldukları alanda girişimde bulunmalarına ortam hazırlanmalıdır.

- Zayıf oldukları yanları az, güçlü yanları ise çok vurgulanmalıdır.
- Yetenekli oldukları alanları tanıyabilmeleri için çocuklar, her türlü etkinlik içerisine sokulmalıdır.
- Genellikle yapabilecekleri işler verilmelidir.
- Çocuklara sorumluluk verip onlara güvenilmelidir.
- Yapılan yanlışlardan dolayı kırıncı olmamalı, hoşgörülü davranılmalıdır

Bu araştırma ergenlerle yürütüldüğü için benlik tasarımının gelişimi açısından özellikle ergenlik dönemini incelemek yararlı olacaktır. Benlik tasarımı erken çocuklukta gelişimi tamamlanan bir süreç değildir. Yaşam boyu devam etmektedir. Ergenlik döneminde akranlarla olan ilişkiler giderek önem kazanmaktadır. Akran grubu etkisi bu dönemde en yüksek noktaya çıkmaktadır. Akran grubunun benlik tasarımını içselleştirme ve özdeşleştirme mekanizmaları aracılığıyla etkilediği söylenebilir. Diğer bir deyişle ergenin akran grubundaki değerleri içselleştirmesi ve akranlarına benzemeye çalışması, benlik tasarımının gelişmesini ve şekillenmesini etkileyen en önemli unsurlardan birisi durumuna gelmektedir.

Ergenlerin benlik gelişimiyle ilişkili bir başka etmen fiziksel gelişim ve dış görünüşdür. 12-16 yaşları arasında bedende oluşan hızlı gelişim ve değişimler, ergenleri bazen şaşırtmakta, bazen ise endişelendirebilmektedir. Ergenlerin benlik tasarımları bedenlerine ilişkin sahip oldukları algılarla yakından ilişkilidir. Fiziksel değişimlerin farkına varılmadığı erken yıllardan farklı olarak, ergenlerin, hem değişim nesnesi, hem de bunun sonuçlarının izleyicisi olarak kendileri üzerindeki bilinçlilik düzeyleri oldukça yüksektir. Ergen fiziksel olarak değiştikçe, gerçekten bedenini kendisi gibi hissedememekte, yeni bir fiziksel benlik tasarımı oluşturmak durumunda kalmaktadır. Nitekim bireyin görünüşünün, hem erkekler hem kadınlar arasında benlik tasarımının önemli bir belirleyicisi olduğunu öne süren çok sayıda araştırma bulgusu mevcuttur (Şekercioğlu ve Güzeller, 2012).

2.2.10.2.3.3. Benlik Tasarımı ve Siber Zorbalık

Benlik saygısının geleneksel zorbalıkta oynadığı rolü inceleyen birçok araştırma bulunmasına rağmen siber zorbalıkla ilişkisini ortaya koyan araştırma bulguları oldukça sınırlıdır. Geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerin, zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerle karşılaştırıldığında düşük veya kararsız benlik saygısına sahip oldukları bulunmuştur (Boulton ve Smith, 1994; Egan ve Perry, 1998; Olweus, 1994). Benzer biçimde siber zorbalığa maruz kalan bireylerin de benlik saygılarının azaldığı ve

kendilerini eleştirdikleri bildirilmektedir (Didden ve diğerleri, 2009; Hinduja ve Patchin, 2010; Katzer ve diğerleri, 2009; Price ve Dalglish, 2010). Brighi ve diğerleri (2012) siber mağdurun onuruna saldırıldığı durumlar ile diğer siber zorbalık durumları arasında fark bulunduğunu belirtmiştir. Brighi ve diğerlerine (2012) göre siber mağdurların benlik saygısına en çok zarar veren eylemler Youtube'a bireyi utandırıcı bir video yüklemek gibi doğrudan onurunu hedef alan eylemlerdir.

Buna karşın geleneksel zorbalara benlik saygılarının ortalama veya ortalamadan daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Olweus 1991, 1994; Rigby ve Slee, 1993). Geleneksel zorbalıkla ilgili araştırmalar benlik saygısının şişirilmiş savunmacı benlik (grandioze, eleştiriye karşı savunmacılık ve kendini yüceltme) gibi bazı boyutlarının saldırganlık ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Salmivalli, Kaukainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999). Bu durum siber zorbalık için de geçerli olabilir. Siber zorbalara da geleneksel zorbalara gibi saldırganlıkla ilişkili uyumsuz benlik saygısına (şişirilmiş savunmacı benlik, narsisizm, savunmacı kendini yüceltme vb.) sahip olduğu ileri sürülebilir. Bunun anlamı siber zorbalara bilişim ve iletişim teknolojilerini benlik saygılarını düzenlemek, onarmak veya yüceltmek için kullanabileceğidir. Narsisizmin (Ang ve diğerleri; Ekşi, 2012) ve yüksek benlik saygısının (Tanrıku, 2013) siber zorbalığı arttırdığını bildiren araştırmalar bu yorumu desteklemektedir.

Tanrıku (2013) tarafından yapılan araştırmada benlik saygısının siber zorbalığı arttırdığı bulunmasına rağmen Patchin ve Hinduja (2010) siber zorbalara ve mağdurlara, siber zorbalık deneyimi yaşamayanlarla karşılaştırıldığında benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğunu bildirmiştir. Siber zorbalık ile benlik saygısı arasındaki ilişki konusunda araştırmaların birbirinden farklı bulgular ortaya koydukları görülmektedir. Bu noktada Baumeister, Smart ve Boden (1996)'in sağlıklı benlik saygısı ve şişirilmiş savunmacı benlik saygısı konusunda yaptığı ayırım dikkate alınmalıdır. Şişirilmiş savunmacı benlik saygısı gerçeğe dayanmayan ve abartılmış benlik değerlerine sahip olma eğilimini içermektedir. Ayrıca şişirilmiş savunmacı benlik saygısına sahip bireylerin eleştirileri kabullenmekte güçlük yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu bireylerin rekabetçi, manipülatif, düşük empati düzeyine sahip oldukları ve diğer bireylerle ilişkilerinde benliklerini yüceltmeyi amaçladıkları belirtilmektedir. Bu bireyler benliklerini tehdit altında hissettiklerinde saldırganlığa başvurabilmektedir. Narsisizmin siber zorbalığı arttırdığının bulunması şişirilmiş savunmacı benlik saygısının siber zorbalıkla ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Sağlıklı benlik saygısı ise bireyin kendisine yönelik olumlu tutumunun yanında diğer bireyler tarafından da kabul edilmesine, olumlu sosyal davranışlar sergilemesine ve çevresiyle uyumlu ilişkiler kurmasına yol açmaktadır (Baumeister ve diğerleri, 1996). Çetin ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada benliğe yönelik ilişkilerin yakın ilişkiler bağlamında yapılandırılmasını içeren ilişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusunun siber zorbalığı azalttığına bulunması sağlıklı benlik saygısı arttıkça siber zorbalığın azalacağını düşündürmektedir.

Sonuç olarak benlik saygısının, sağlıklı ve şişirilmiş savunmacı benlik saygısı ayrımını mümkün kılan ölçme araçlarıyla ölçülmesi benlik saygısı ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.2.10.3. Siber Zorbalıkta Ebeveynlerle İlişkili Nitelikler

Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyete yol açan etmenlerin anlaşılabilmesi için ebeveyn niteliklerine odaklanılması gerektiği bildirilmektedir. Ebeveyn nitelikleri ile siber zorbalık arasındaki ilişki, ebeveyn niteliklerinin ergenler tarafından gösterilen dışsallaştırılmış davranış sorunları ile ilişkisini ortaya koyan araştırma bulgularından hareketle incelenebilir.

Ebeveynlerle duygusal bağların yetersiz olması ve ebeveyn reddi ile zorbalık (Rigby, 1993), saldırganlık (Barnow, Lucht ve Freyberger, 2001) ve suç işlemenin (Steinberg, 2000) yüksek düzeyde ilişkili olduğu rapor edilmektedir. Benzer biçimde düşük düzeyde ebeveyn denetiminin de suç işleme, polisle çatışma (Pettit, Laird, Dodge, Bates ve Criss, 2001) ve yaşamının ilerleyen dönemlerinde şiddet gösterme eğilimi ile (Brendgen, Vitaro, Tremblay ve Lavioe, 2001) yüksek düzeyde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda sert ve tutarsız disiplin uygulamaları da ergen suçluluğunda önemli rol oynamaktadır (Barnow ve diğerleri, 2001). Ayrıca ebeveyn-çocuk ilişkilerinin, fakirlik ve diğer sosyodemografik değişkenlerle ergen suçluluğu arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bildirilmiştir (Steinberg, 2000).

Ergen şiddetiyle mücadelede ebeveynler büyük sorumluluk altındadır, çünkü toplum ebeveynlerden çocuklarıyla yakın ilişkiler kurmasını ve çocuklarına toplumca kabul edilebilir davranışlar kazandırmasını beklemektedir. Bunun yanında çocukların ebeveynleriyle olan ilişkileri, diğer insanlarla kuracağı ilişkiler açısından temel oluşturmaktadır. Ayrıca birçok araştırma ergenlerin zorbalık olaylarını öğretmenlerinden çok ebeveynlerine bildirme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

2.2.10.3.1. Zorbaların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri

Araştırmalar incelendiğinde zorbaların ailelerinde ebeveynlerin çocuklarına yeterince yakın davranmadığı, fiziksel ve duygusal şiddet gibi güce dayalı disiplin uygulamalarına başvurdukları ve çocuklarının saldırganca davranışlarına göz yumdukları görülmektedir (Olweus, 1993). Baldry ve Farrington (2000) zorbaların ailelerinde otoriter ebeveyn tutumunun egemen olduğunu bulmuştur. Dilmaç ve Aydoğan (2010) da benzer biçimde otoriter, demokratik ve koruyucu ebeveyn tutumlarının siber zorbalık üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında siber zorbalığı yalnızca otoriter ebeveyn tutumunun yordadığını belirlemiştir. Otoriter ebeveyn tutumunun egemen olduğu ailelerde çocuklardan kurallara kayıtsız şartsız uyması beklenmekte ve çocuğu disipline etmede dayak, duygusal şantaj gibi uygun olmayan yöntemler kullanılmaktadır (Yaman ve diğerleri, 2011).

Zorbalık yapmayla ailenin aşırı cezalandırıcı olmasının ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda zorbalığın bir ilişki aracı olarak kullanıldığı ailelerde yetişen çocukların, zorbalığı diğerleriyle ilişki kurmanın uygun bir yolu olarak gördükleri ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle aile içi şiddete maruz kalma, çocuğa şiddeti öğretmekte ve bir sorunla karşılaştığında hemen şiddete başvurmasına neden olmaktadır. Kısacası zorbalık yapan ergenler; ebeveynlerin katılımının ve yakınlığının düşük olduğu, çocukların saldırganca davranışlarına izin verildiği, ebeveyn denetiminin yetersiz olduğu, sert disiplin yöntemlerinin kullanıldığı ve zorbaca davranışlar açısından çocukların model alabilecekleri örneklerin bulunduğu ailelerde yetişmektedir (Willard, 2007).

Zorbaların ailelerinin en belirgin özelliklerinden birisi zayıf ebeveyn-çocuk ilişkileridir. Zorba öğrencilerin ailelerinde çocuklara ilgisiz davranıldığı, destekleyici bir biçimde yaklaşmadığı ve çocukların ebeveynleriyle olan etkileşimlerinin zayıf olduğu belirtilmektedir (Baldry ve Farrington, 2000; Flouri ve Bunchanan, 2003; Rigby, 1993). Troy ve Sroufe (1987) tarafından yapılan araştırmada zorbaların güvensiz-kaçınan bağlanma stiline sahip olduğu ve en az zorbalık yapan grubu güvenli bağlanma stiline sahip öğrencilerin oluşturduğu görülmüştür. Zorbaların güvensiz bağlanma stiline sahip olmaları, ailelerin çocukların ihtiyaçlarına duyarsız kalmasından ve onlara destekleyici bir biçimde yaklaşmamasından kaynaklanmaktadır. Nikiforou, Georgiou ve Stavrinides (2013) ebeveynlerle yetersiz bağlanmanın zorbalıkla ilişkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca Nikiforou ve diğerlerinin (2013) araştırmasında zorbaların ve

zorba/mağdurların ebeveynleriyle olan ilişkilerinin mağdurlardan daha kötü olduğu saptanmıştır.

Zorbaların ailelerinde aile bağı, mağdurların ve zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış ergenlerin ailelerinden daha zayıftır (Berdondini ve Smith, 1996). Aile bağının zayıf olması ebeveynlerin çocuklarından kopuk olmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da ebeveynler, çocuklarına duygularını toplumca kabul edilebilir biçimde nasıl dışa vuracaklarını ve davranışlarını topluma göre nasıl ayarlayacaklarını öğretememektedir (Bowers ve diğerleri, 1994).

Rigby (2013) zorbaların ailelerinin özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

- Zorbalar genellikle bebekliklerinde ebeveynleriyle güvensiz kaçınan bağlanma geliştirmişlerdir.

- Ebeveynler çocuklarının gereksinimlerine karşı duyarlı değildir ve onları ihmal etmektedir.

- Ebeveynler otoriter ebeveynlik stiline sahiptir.

- Çocuklardan sorgulamaksızın kurallara uyması beklenmektedir.

- Çocuklar herhangi bir konuda başarısız olduklarında veya kurallara uymadıklarında fiziksel ve duygusal şiddetle cezalandırılır.

- Genelde zorbaların ebeveynleri otoriter davranmasına rağmen bazı zorbaların ebeveynleri aşırı izin verici bir tutum izleyebilmektedir. Aşırı izin verici bir tutum izleyen ebeveynler çocuklarını yeterince denetlememektedir.

- Çocuklar ebeveynleriyle sürekli çatışma halindedir.

2.2.10.3.2. Zorba/Mağdurların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri

Zorba/mağdur ergenlerin ailelerinin çocuklarına kayıtsız davrandığı belirtilmektedir (Baldry ve Farrington, 1998; Bowers ve diğerleri, 1994). Zorba/mağdurların da ebeveynleriyle ilişkilerinde sorun yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu ilişkinin düşük yakınlık, şiddete dayalı ve tutarsız disiplin yöntemleriyle, önemsememe ve düşük sosyal destekle karakterize olduğu bildirilmektedir. Bulgular zorbalığın ebeveynlerin bulunmadığı veya farkında olmadığı durumlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin, çocukların okul içerisinde ve dışında yaptığı davranışların farkında olmalarının önemli olduğu belirtilmektedir (Olweus, 1993).

2.2.10.3.3. Mağdurların Ailelerinde Ebeveyn Nitelikleri

Mağdurların ailelerinin zorbaların ailelerinin tam tersine aşırı müdahaleci ve koruyucu olduğu bildirilmektedir (Olweus, 1993). Olweus (1993) mağdurların ailelerinin aşırı koruyucu olmasının, ergenlerin öz-yeterliliklerinin ve bağımsızlık duygularının gelişmesini önlediğini ifade etmiştir. Olweus (1993) tarafından yapılan araştırmada özellikle erkek öğrenciler açısından, aşırı koruyucu anneye sahip olmayla mağdur olma arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Finnegan, Hodges ve Perry (1998)'ye göre bunun nedeni aşırı koruyucu anneye sahip erkek çocuklarının, annelerinin otoriter yönünü içselleştirmeleridir. Bu içselleştirme aşırı koruyucu anneye sahip erkek çocuklarının mağdur olma olasılığını arttırmaktadır.

Mağdurların babalarının ise çocuklarına mesafeli olduğu ve aşırı eleştirel yaklaştıkları bulunmuştur (Duncan, 2004). Flouri ve Buchanan (2003) babası ile ilişkilerinin iyi olmasının erkek çocuklarını zorbalığa maruz kalmaktan koruduğunu saptamıştır. Rigby (1993) anne ve babası boşanmış ve babasından ayrı yaşayan erkek çocuklarda bile baba-çocuk ilişkisinde yaşanan olumsuzlukların zorbalığa maruz kalmayla sonuçlandığını bildirmiştir. Rigby (1993)'ye göre baba ile erkek çocuk arasındaki ilişkide yaşanan bu durum anne ile kız çocuğu arasındaki ilişki açısından da geçerlidir.

Ebeveyn-çocuk etkileşimi açısından incelendiğinde mağdurların güvensiz kaçınan veya güvensiz kaygılı bağlanma stiline sahip olduğu bulunmuştur (Troy ve Sroufe, 1987). Sonuç olarak mağdurların ailelerinin şu özelliklere sahip olduğu söylenebilir (Rigby, Slee ve Martin, 2007):

- Mağdurlar sarmalayan ailede (enmeshed family) yaşamaktadır. Bu aile yapısında mağdurlar akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kurmaları ve sürdürmeleri için gerekli sosyal becerileri kazanamamaktadır.
- Mağdurlar ebeveynleri özellikle de anneleri tarafından aşırı şekilde korunmaktadır.
- Mağdur olan kız çocukları erkek çocuklarıyla karşılaştırıldığında aile baskısını üzerlerinde daha fazla hissetmektedir.
- Baskıcı ailelerde yetişen mağdurlar yardım arama konusunda diğer mağdurlardan daha isteksizdir.

2.2.10.3.4. Zorba ve Mağdurların Kardeşleriyle İlişkileri

Kardeşlik ilişkileri ile zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunduğu görülmektedir. Wolke ve Samara (2004) evde kardeşi tarafından zorbalığa maruz bırakılma ile okulda zorbalığa uğrama arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu belirlemiştir. Duncan (1999) tarafından 375 ortaokul öğrencisiyle yapılan çalışmada öğrencilerin % 42'sinin kardeşleri tarafından zorbalığa maruz bırakıldığı, % 24'ünün erkek ve kız kardeşine vurduğu, % 11'inin ise kardeşlerini dövdüğü bulunmuştur. Duncan (1999)'ın çalışmasında ayrıca öğrencilerin % 30'u kardeşlerinin kendisine sıklıkla zorbalık yaptığını, % 22'si kardeşlerinin kendisine sıklıkla vurduğunu, % 8'ise kardeşinin kendisini dövdüğünü belirtmiştir. Duncan (1999)'ın çalışmasında kardeşleri tarafından zorbalığa maruz bırakılma ve okulda zorbalığa maruz bırakılma oranları arasındaki uyuma incelendiğinde, akranları tarafından zorbalığa maruz bırakılanların % 57'si, hem zorbalık yapan hem zorbalığa maruz bırakılanların ise % 77'si kardeşleri tarafından zorbalığa maruz bırakıldığını ifade etmiştir. Bowers ve diğerleri (1994) zorbaların kardeşlerine yönelik ikircikli duygular taşıdığını ve kardeşlerini kendilerinden daha güçlü gördüğünü, mağdurların ise kardeşlerine yönelik olumlu duygular taşıdığını belirlemiştir.

2.2.10.3.5. Siber Zorbalıkta Ebeveyn Nitelikleriyle İlgili Araştırmalar

Siber zorbalık ile ebeveyn nitelikleri arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmalar incelendiğinde Ybarra ve Mitchell (2004a) tarafından yapılan çalışmada siber zorba/mağdurların ve siber zorbaların, siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ebeveyn denetimi ve ebeveynlerle kurulan duygusal bağlar açısından farklılaştığı belirlenmiştir. Ybarra ve Mitchell (2004a)'ın çalışmasından elde edilen bulgulara göre siber zorba ve zorba/mağdurların ebeveynleriyle kurduğu duygusal bağlar siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış ergenlerden daha zayıftır ve ebeveynleri tarafından daha az denetlenmektedir. Ybarra ve Mitchell (2004b) tarafından yapılan başka bir çalışmada da ebeveynlerle kurulan duygusal bağların zayıf olmasının ve yetersiz ebeveyn denetiminin siber zorbalığı arttırdığı bildirilmiştir. Ayrıca Ybarra ve Mitchell (2004b)'ın çalışmasında siber zorbaların; uyuşturucu kullanma, suç işleme (mala zarar verme veya polisle çatışma) ve gerçek yaşamda zorbalığa maruz kalma riskiyle karşı karşıya olduğu saptanmıştır.

Ybarra ve diğerleri (2006) tarafından yapılan araştırmada ebeveyn-çocuk iletişiminin siber mağduriyet açısından önemli bir yordayıcı olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Ybarra ve diğerlerinin (2006) araştırmasında bolderline kişilik bozukluğu, klinik açıdan sosyal problemlere sahip olma, siber zorbalık ve gerçek yaşamda mağduriyet yaşamının siber mağduriyete yol açtığı saptanmıştır.

Ybarra ve Mitchell (2007)'in araştırmasından elde edilen bulgulara göre saldırganlık, kuraldışı davranışlar sergileme, çevrimiçi veya gerçek yaşamda zorbalığa maruz kalma ve zayıf ebeveyn-çocuk etkileşimi siber zorbalığı arttırmaktadır. Ybarra ve diğerleri (2007) siber zorbalık yapan ve çevrimiçi cinsel tacizde bulunan bireylerin ebeveynleriyle sorun yaşama ve ebeveyn denetiminin yetersizliği noktasında benzer özellikler taşıdığını bulmuştur.

Dehue ve diğerleri (2008) birçok ebeveynin çocuklarına internet kullanımı konusunda kurallar koyduğunu ancak siber zorbalığın farkında olmadığını belirtmektedir. Dehue ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada ebeveynlerin % 12'sinin çocuklarının siber mağduriyet yaşadığını belirttiği, bununla birlikte ergenlerin % 23'ünün siber mağduriyet yaşadığını söylediği gözlenmiştir. Ayrıca Dehue ve diğerlerinin (2008) araştırmasında ebeveynlerin % 5'i çocuklarının siber zorbalık yaptığını söylerken, çocukların ise % 17'si siber zorbalık yaptığını kabul etmiştir. Bu bulgular ebeveynlerin ve çocuklarının, çocuklarının siber zorbalık ve mağduriyet deneyimlerine ilişkin algılarının farklılaştığını ortaya koymaktadır.

2.2.10.4. Siber Zorbalıkta Akranlarla İlişkili Nitelikler

Ergenlik döneminde bireyin yaşamını etkileyen en önemli faktörlerden birisi arkadaşlarıyla olan ilişkileridir. Ergenlik dönemi bireyin arkadaşlarıyla olan ilişkileri aracılığıyla sosyalleşmesini içermektedir. Ergenliğe geçiş bireyin yaşamında önemli değişiklikler oluşmasına neden olmaktadır. Gerek yaşadığı fiziksel değişiklikler gerekse aileden kopup akranlarına yönelme bazı olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu olumsuzluklardan bir tanesi de zorbalığın artmasıdır. Diğer bir deyişle ergenin akranlarla olan ilişkileri ve ergenlik döneminde yaşadığı psikososyal ve fiziksel değişiklikler zorbalık ve mağduriyete güçlü bir temel sağlamaktadır.

2.2.10.4.1. Zorbalıkta Akran İlişkilerine Yönelik Kuramsal Açıklamalar

Zorbalıkta akran ilişkilerinin oynadığı role ilişkin çeşitli kuramsal yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bunlar; baskınlık teorisi (Dominance Theory; Pellegrini, 2002),

çekicilik teorisi (Attraction Theory; Bukowski, Sippola ve Newcomb, 2000) ve homophily hipotezidir (Homophily Hypothesis; R. B. Cairns ve B. D. Cairns, 1994; Espelage, Holt ve Henkel, 2003). Araştırmaların ayrıca akran grubu üyelerinin uyum sağladığı çeşitli rollere, bu rollerin zorbalık ve mağduriyetin sürmesini nasıl etkilediğine, zorbalığın ve mağdurların akranlarıyla olan ilişkilerinin yönüne ve kalitesine yoğunlaştığı görülmektedir.

2.2.10.4.1.1. Baskınlık Teorisi

Pellegrini (2002) tarafından ortaya atılan baskınlık teorisine göre ortaokula geçişle birlikte öğrenciler akran ilişkilerini yeniden düzenleme ihtiyacı duymaktadır. Bu süreçte zorbalık, üyesi olunan yeni akran gruplarında baskınlığı elde etmek için kullanılan bir strateji olarak görülmektedir. Sosyal baskınlık yaklaşımına göre bireyler dikey bir hiyerarşi boyunca sıralanmakta ve bu hiyerarşide yer alan pozisyonlar kaynaklara ulaşma açısından farklılaşmaktadır. Pellegrini ve Bartini (2001) tarafından 87 erkek öğrenciyle yapılan boylamsal araştırmada ortaokula başlangıcın ilk yılında saldırganlık ve baskınlık ihtiyacı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Söz konusu araştırmacılara göre akran grubunda baskınlık elde etmek amacıyla saldırganca davranılmakta, ancak grupta kimin statüsünün yüksek olduğunun anlaşılması üzerine saldırganca davranışlarda azalma görülmektedir. Kısacası baskınlık teorisine göre zorbalık, akran grubunda baskınlık elde etme ve sürdürme ihtiyacına göre şekillenmektedir.

2.2.10.4.1.2. Çekicilik Teorisi

Çekicilik teorisine (Bukowski ve diğerleri, 2000) göre ergenler ebeveynlerinden bağımsızlaşmaya çabalamaktadır. Bunu da bağımsızlığın göstergesi sayılabilecek davranışları (örneğin saldırganlık) daha fazla, uysal davranışları (örneğin olumlu sosyal davranış) ise daha az gösteren akranlarıyla ilişki kurarak yapmaya çalışmaktadır. Bukowski ve diğerleri (2000) tarafından ergenlerle yapılan ve katılımcılardan akranlarını oylamaları istenen araştırmadan elde edilen bulgulara göre ortaokul boyunca kız ve erkek öğrencilerin saldırgan akranlarını çekici bulma düzeyi artarken, sınıf kurallarına uyumlu akranlarını çekici bulma düzeyleri azalmaktadır. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgular çekicilik teorisini desteklemektedir.

2.2.10.4.1.3. Homophily Hipotezi

Homophily hipotezine (R. B. Cairns ve B. D. Cairns, 1994) göre akran grupları cinsiyet, etnik köken veya çeşitli davranışsal özellikler (suç işleme, akademik yoğunlaşma) açısından benzer özellikleri paylaşan üyelerden meydana gelmektedir. Bu hipoteze göre ergenler, kendileri gibi saldırgan davranışlar gösteren akranlarıyla bir araya gelmektedir. Bu bakış açısına göre ergenler yalnızca kendileri gibi saldırgan davranan bireylerle ilişki kurmakla kalmamakta birbirlerini sürekli etkilemektedir.

Espelage ve diğerleri (2003) tarafından yapılan ve sözel saldırganlığın incelendiği araştırma bulgularına göre akran gruplarında meydana gelen sözel saldırganlık düzeyi, katılımcıların başlangıçta gösterdiği sözel saldırganlık düzeyi kontrol edilse dahi ergenlerin bir yıl boyunca gösterdiği sözel saldırganlığı yordamaktadır. Espelage ve diğerlerinin (2003) araştırmasından elde edilen bulgulara göre bu durum hem kız hem de erkek öğrenciler açısından geçerlidir. Bahsedilen çalışmada ayrıca öğrencilerin zorbalık olaylarında kendilerine benzer roller alan bireylerle arkadaşlık kurma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Espelage ve diğerlerinin (2003) araştırmasında zorbalık yapan bireylerle arkadaşlık kuran ancak zorbalık davranışlar sergilemeyen bireylerin zamanla zorbalık yapmaya başladığının ortaya konması da eğitimciler açısından uyarı niteliği taşımaktadır.

Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz (1998) bireylerin davranışlarının içinde bulunduğu akran grubunun davranışlarından önemli ölçüde etkilendiğini göstermiştir. Salmivalli ve diğerlerinin (1998) araştırmasından elde edilen bulgulara göre öğrencilerin büyük bir kısmı akranları gibi davranmaktadır. Öğrencilerin yaşı arttıkça akran grubunun davranışlar üzerindeki etkisinin fazlaştığının gözlemlendiği çalışmada kızların akran grubunun etkilerine erkeklerden daha açık olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak bu kuram ergenliğe geçişle birlikte bazı öğrencilerin saldırganca davranışlarında görülen artışın akran grubu üyeliği dikkate alınarak açıklanabileceğini vurgulamaktadır (R. B. Cairns ve B. D. Cairns, 1994).

2.2.10.4.1.4. Zorbalıkta Akran İlişkilerine Yönelik Kuramsal Açıklamaların Değerlendirilmesi

Bu yaklaşımlar akran grubunun zorbalığı nasıl arttırdığına ilişkin bakış açısı sağlamakla birlikte katılımcıların zorbalık olaylarında aldığı rollere değinmemektedir. Zorbalık olaylarında katılımcıların rolüne değinen araştırmalar, zorbalığın bireysel bir durum olarak değil sosyal bağlam içerisinde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır

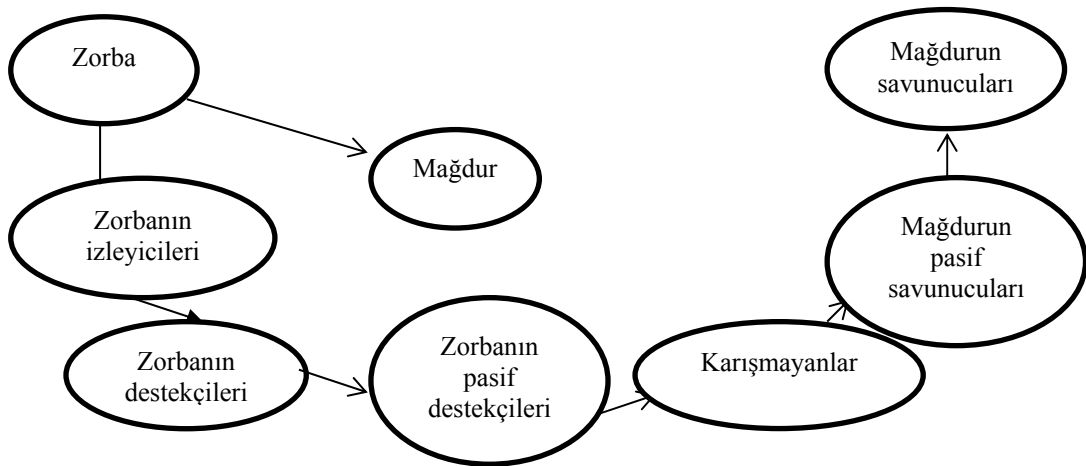
(Craig ve Pepler, 1995; O'Connell, Pepler ve Craig, 1999). Örneğin Craig ve Pepler (1997) zorbalık gerçekleştiğine akranların % 85'inin orada bulunduğunu belirlemiştir. Orada bulunanların % 81'i zorbanın davranışını desteklerken yalnızca % 11'i mağdura yardım etmiştir. Bu bağlamda Salmivalli ve diğerleri (1996) bireylerin zorbalık olaylarında alabileceği zorbanın yardımcısı, destekleyicisi ve pasif izleyici gibi çeşitli rolleri vurgulamıştır.

2.2.10.4.2. Akranların Zorbalıkla İlişkili Roller

Salmivalli ve diğerleri (1996) öğrencilerin zorbalıkta zorba ve mağdur olmanın yanında dört farklı rol daha alabileceğini belirtmiştir: zorbanın yardımcısı, zorbanın destekleyicisi, izleyici ve mağdurun savunucusu. Zorbanın liderliğinde hareket eden bireyler zorbanın yardımcılarını; gülmek ve alkışlamak gibi davranışlarla zorbaya pozitif geribildirim veren bireyler zorbanın destekçilerini; zorbalığa herhangi bir şekilde müdahil olmaktan kaçınan bireyler izleyicileri; mağdurun yanında yer alan, onu teselli eden ve destekleyen öğrenciler ise mağdurun savunucularını oluşturmaktadır.

Salmivalli ve diğerlerinin (1996) araştırmasından elde edilen bulgular zorbalığın sadece zorba ve mağdur arasında gerçekleşen bir olay olmadığını göstermektedir. Zorbalık; bir yanda zorba, yardımcıları ve destekçileri, diğer yanda ise mağdur ve savunucularının yer aldığı grup davranışı olarak görülmelidir. İzleyiciler ise bu süreçte karışmadan yalnızca izlemekle yetinmektedir.

Olweus (2001) da benzer biçimde zorbalığı bir grup süreci olarak ele almış ve ergenlerin zorbalıkta sekiz farklı rol alabileceğini belirtmiştir. Bu roller, ergenlerin zorbalığa yönelik tutumlarının (pozitif-tarafsız-umursamaz-negatif) ve davranışlarının (davranış gösterme veya göstermeme) birleşiminden oluşmaktadır.

Şekil 2.2.10.4.2.1. Ergenlerin Zorbalık Olaylarında Alabileceği Roller

Şekil 2.2.10.4.2.1’de görüldüğü gibi zorba, zorbalığı başlatmakta ve her sürecinde aktif rol almaktadır. Zorbanın izleyicileri, zorbalığı başlatmamakta ancak zorbalık başladıktan sonra her sürecinde aktif olarak zorbaya yardımcı olmaktadır. Zorbanın destekçileri “pasif zorbalılar” olarak isimlendirilebilir. Bunlar zorbayı desteklemekle birlikte zorbalığa aktif olarak katılmamaktadır. Zorbalığın pasif destekçileri “olası zorbalılar” olarak adlandırılabilir. Pasif destekçiler zorbayı açıktan desteklememekte, gizli olarak desteklemektedir. Karışmayanlar yalnızca ne olup bittiğini izlemekte, ancak zorbalığa hiçbir şekilde karışmamaktadır. Bu bireylere göre zorbalığa karışmak onların görevi değildir. Mağdurun pasif savunucuları zorbadan nefret etmekte, mağdura yardım edebileceğini düşünmekte ancak bunu yapmamaktadır. Pasif savunucuların zorbaya yardım etmemesinin nedenleri sosyal etki, tanık baskısı ve çoğulcu önemsememe olarak sıralanmaktadır (Olweus, 2001).

Sosyal etki, bir bireyin diğer bireylerin mağdura yardım etmemesi durumunda ortada yardım edilecek ciddi bir sorun olmadığını düşünmesidir. Tanık baskısı, mağdura yardım etmek isteyen bireyin başarısız olması durumunda utanç duyacağı durumlara düşeceği endişesi taşımasıdır. Çoğulcu önemsememe, zorbalığa tanık olan bir bireyin, illa ki başkalarının mağdura yardım edeceği düşüncesiyle mağdura yardım etmekten vazgeçmesidir. Hatta zorbalığa tanık olan birey, diğer bireylerin zorbalığı desteklemenin uygun olduğunu düşündüğü durumlarda, zorbaya yardımcı olmayı bile seçebilir. Burada birey çoğunluğun davrandığı gibi davranma konusunda üzerinde baskı hissetmektedir. Bazen ise zorba, tüm grubun hâkimiyetini ele geçirdiği için zorbalığa son verilmesi gerektiğini söyleyen bireyi kimse önemsememektedir (Harrington, 2001).

Mağdurun savunucuları ise mağdura açık biçimde yardım etmektedir (Olweus, 2001). Görüldüğü gibi Olweus (2001) Salmivalli ve diğerleri (1996) tarafından ortaya atılan zorbalığa ilişkin rolleri daha da ayrıntılandırmaktadır. Olweus (2001) zorbanın aktif olarak desteklenebileceği gibi pasif olarak da desteklenebileceğini belirtmektedir. Yine Olweus (2001)’a göre mağdur aktif olarak savunulabileceği gibi pasif olarak da savunulabilir.

2.2.10.4.3. Zorbaların Akranlarla İlişkileri

Zorbaların akran ilişkileriyle ilgili araştırmalar iki grupta toplanabilir. Bir grup araştırmacı zorbaların akran ilişkilerinin kötü olduğunu bildirirken, diğer araştırmacılar (Boulton, 1999; Farmer ve diğerleri, 2010; Perren ve Alsaker, 2006) zorbaların akranlarıyla olumlu ilişkiler içerisinde olduğunu ifade etmişlerdir. Perren ve Alsaker

(2006) zorbalının, zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerle karşılaştırıldığında liderlik becerilerinin daha iyi olduğunu saptamıştır. Perren ve Alseker (2006)'e göre zorbalılar daha çok diğer zorbalılarla ve zorba/mağdurlarla ilişki kurmaktadır. Farmer ve diğerleri (2010) ise zorbalının, mağdurlarla çok az arkadaş olduğunu ve daha çok zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerle arkadaşlık kurmayı tercih ettiğini bulmuştur. Sonuç olarak araştırmaların büyük bir kısmı zorbalının bütün sınıfla olmasa bile belli sayıda kişiyle olumlu ilişkiler kurduğunu ve özellikle mağdurlarla ilişki kurmaktan kaçındığını göstermektedir.

Olweus (1991) zorbalığın grup dinamikleri içerisinde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece akran ilişkilerinin zorbalıkta oynadığı rol daha iyi anlaşılabilir. Olweus (1991)'a göre zorbalıkta rol oynayan grup dinamikleri sosyal bulaşma, disinhibisyon, sorumluluğun dağılması ve algıda değişimdir. Olweus (1991) içinde bulunduğu grupta statüsü düşük olan ancak zorbaya yaklaşarak statü kazanmak isteyen ergenlerin zorbalık yapabileceğini ifade etmekte ve bu durumu “sosyal bulaşma” olarak isimlendirmektedir. Sosyal bulaşma, grubun bir üyesinde görülen duygu ve davranışın grubun diğer üyelerine yayılması olarak tanımlanabilir. Sosyal bulaşma özellikle zorbalık yapan bireyin korkmadığı ve zorbalığın bu bireyi güçlü kıldığı gözlemlendiğinde ortaya çıkmaktadır (Olweus, 1991).

Ergenler zorbalığın cezalandırılmadığını gördüklerinde zorbaca davranma eğilimleri artmaktadır. Bu durum disinhibisyon aracılığıyla gerçekleşmektedir. Disinhibisyon, zorbalığı kontrol eden baskı mekanizmasının zayıflaması veya tamamen ortadan kalkmasıdır. Olweus (1991) özellikle zorbanın ödüllendirildiği durumlarda disinhibisyon sürecinin daha kolay gerçekleşeceğini düşünmektedir. Olweus (1991) normalde zorbalık yapmayan ergenlerin bir grup içerisinde olduklarında zorbalığa karışabileceklerini düşünmektedir. Olweus (1991)'a göre bu durumun nedeni bireylerin bir grup içerisinde olduklarında yaptıkları davranışlara ilişkin duydukları sorumluluğun azalmasıdır. Grup büyüklüğü arttıkça gruptaki bireylerin zorbalık yaptıktan sonra duydukları suçluluk hissi azalmaktadır. Olweus (1991) bu durumu sorumluluğun dağılması olarak adlandırmaktadır. Grubu oluşturan bireylerin, sürekli zorbalığa uğrayan kişinin zorbalığı hak ettiğini düşünmeye başlaması ise algıda değişim olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1991).

Harrington (2001) bu grup dinamiklerine “yanlış uzlaşma etkisi (false consensus effect)”ni de eklemektedir. Yanlış uzlaşma etkisi, bireylerin kendi yargı ve davranışlarının yaygın ve uygun, diğer davranışların ise yaygın olmadığını düşünmesidir. Yanlış uzlaşma

etkisine örnek olarak sıklıkla zorbalık yapan bireylerin diğer bireylerin de kendileri kadar zorbalık yaptığını düşünmesi verilebilir (Harrington, 2001).

2.2.10.4.4. Mağdurların Akran İlişkileri

Yapılan araştırmalar mağdurların akran ilişkilerinin zayıf olduğunu göstermektedir. Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre genellikle mağdurlar, arkadaşları arasında saygınlığı olmadığını düşünmekte, akranları tarafından reddedilmekte ve kendilerini yalnız hissetmektedir. Örneğin Perren ve Alsaker (2006) tarafından yapılan araştırmada mağdurların zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylere göre daha boyun eğici davrandığı, liderlik becerilerinin daha düşük olduğu, daha içine kapanık olduğu, işbirliğine daha az açık olduğu, daha az olumlu sosyal davranış gösterdiği ve daha az sayıda kişiyle arkadaşlık kurdukları belirlenmiştir.

Araştırmalar (Boulton, Trueman, Chau, Whitehand ve Amatya, 1999; Hodges, Malone ve Pery, 1997; Hodges, Boivin, Vitaro ve Bukowski, 1999; Hodges ve Perry, 1999; Hanish ve Guerra, 2000) arkadaşları olan çocukların olmayanlara göre daha az zorbalığa maruz kaldığını göstermiştir. Diğer bir deyişle arkadaşının olmaması ya da çok az sayıda arkadaşına sahip olma zorbalığa uğrama açısından risk faktörüdür. Buradan hareketle arkadaşına sahip olmanın bireyi olası saldırılardan koruyacağı söylenebilir. Burada vurgulanması gereken nokta herhangi bir arkadaşına değil fiziksel açıdan güçlü ve akranları arasında saygınlığı yüksek arkadaşlara sahip olmanın bireyi zorbalığa maruz kalmaktan koruyacağıdır.

Hodges ve diğerlerinin (1997) fiziksel açıdan güçsüz bireylerin ancak akranları tarafından reddedildiğinde ve kendilerini koruyacak kimsenin bulunmadığı durumlarda zorbalığa maruz kaldığını belirlemesi bu yorumu desteklemektedir. Yine bu yorumla paralel olarak Hodges ve Perry (1999) tarafından yapılan araştırmada da içselleştirilmiş davranış sorunları yaşayan kişilerle arkadaşlık kuran ergenlerin zorbalığa daha çok maruz kaldığı bulunmuştur. Hodges ve Perry (1999) tarafından yapılan araştırmada ayrıca arkadaşları dışsallaştırılmış davranış sorunları gösteren bireylerin daha az mağduriyet yaşadığı ortaya konmuştur. Yaman ve diğerlerine (2011) göre bunun nedeni dışa yönelim sorunu yaşayan bireyin arkadaşı adına zorbaya karşılık vermesi olabilir. İyi bir arkadaşına sahip olmanın mağdurları zorbalıktan korumasına rağmen mağdurların çoğunlukla kendileri gibi zorbalığa uğramış ve onları zorbalıktan koruyamayacak kişilerle arkadaşlık kurduğu görülmektedir (LaGreca ve Harrison, 2005).

Olumlu akran ilişkilerinin zorbalığa maruz kalan bireylerde içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışları sorunları yaşanması olasılığını en aza indirdiği bulunmuştur. Hanish ve Guerra (2000) koruyucu bir arkadaşına sahip olmayan mağdurlarla karşılaştırıldığında, koruyucu bir arkadaşına sahip mağdurların daha az içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranış sorunu yaşadığını ortaya koymuştur. Hodges ve diğerleri (1997) tarafından yapılan araştırmada da akranlarıyla olumlu ilişki içerisinde olan, çok sayıda arkadaşına bulunan ve onu zorbadan koruyabilecek niteliklere sahip kişilerle arkadaşlık kuran ergenlerin zorbalığa maruz kalmanın olumsuz sonuçlarından daha az etkilendiği saptanmıştır. Ayrıca koruyucu arkadaşlık ilişkilerine sahip olmanın içselleştirilmiş davranış sorunlarına (örneğin depresyon) sahip ergenleri zorbalığa maruz kalmaktan koruduğu ortaya konmuştur (Hodges ve Perry, 1999).

Card ve Hodges (2007) mağdurların birçok antipatik ilişkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Antipatik ilişki akranları tarafından reddedilmeden farklı bir duruma işaret etmektedir. Antipatik ilişki, tıpkı arkadaşlık gibi iki kişi arasında karşılıklı gerçekleşen bir durumdur. Burada arkadaşlığın tam tersine iki kişinin birbirini sevmemesi söz konusudur. Antipatik ilişki grup düzeyinde reddetmeden farklı bir kavramdır ve kendine özgü koşullarda gelişmektedir. Grup düzeyinde reddedilmeyen bir ergen antipatik ilişkiler içerisinde girebilir. Antipatik ilişkiye örnek olarak bir kişinin diğeriyle birlikte oynamaması veya ondan nefret etmesi verilebilir. Mağdurların saldırgan, fiziksel olarak güçlü, içselleştirme sorunu yaşamayan ve kendisi zorbalığa maruz kalmamış kişilerle antipatik ilişkiler içerisinde olma olasılığının zorbalığa karışmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Card ve Hodges, 2007).

2.2.10.4.5. Siber Zorbalıkta Akran Nitelikleriyle İlgili Araştırmalar

Williams ve Guerra (2007) arkadaşlarını güvenilir, ilgili ve yardımsever olarak algılayanların daha az fiziksel, sözel ve siber zorbalığa karıştığını belirlemiştir. Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorbalığa karışan bireylerin geleneksel zorbalığa maruz kaldığını ortaya koymuştur. Ybarra ve Mitchell (2004a)'ın araştırmasından elde edilen bulgulara göre siber zorba/mağdurların % 56'sı, siber zorbalıların % 49'u ve siber mağdurların % 44'ü geleneksel zorbalığa maruz kalmıştır. Bununla birlikte Ybarra ve diğerleri (2007) tarafından yapılan araştırmada internet zorbalığına maruz kalan bireylerin % 64'ünün geleneksel zorbalığa maruz kalmadığı ve iki zorbalık türü arasındaki örtüşmenin oldukça düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Calvete ve diğerlerinin (2010) araştırmasından elde edilen bulgular siber zorbalığın arkadaşlarından algıladığı sosyal desteğin düşük düzeyde olduğunu göstermiştir. Calvete ve diğerleri (2010) ayrıca yalnızlık ve yetersiz sosyal ilişkilerin siber zorbalık açısından risk oluşturduğunu ortaya koymuştur. Eroğlu ve Peker (2011) aileden algılanan sosyal desteğin düşmesinin siber zorbalığa maruz kalma olasılığını arttırdığını, siber zorbalığa maruz kalmanın ise arkadaştan algılanan sosyal desteği azalttığını bulmuştur.

Festi, Scharnow ve Quandt (2013) akran ilişkilerinin farklı formlarının siber zorbalık üzerindeki etkisini incelemiştir. Festi ve diğerlerinin (2013) araştırmasında sınıf ortamının siber zorbalıkla oldukça yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Hem siber zorbalık yapma hem de siber zorbalığa uğrama açısından sınıftaki siber zorba sayısının katılımcıların davranışlarını yordamada oldukça önemli rol oynadığı görülmüştür. Ayrıca sosyal paylaşım sitelerini kullanma ve çevrimiçi geçirilen sürenin siber zorbalığı anlamlı biçimde yordadığı ortaya konmuştur (Festi ve diğerleri, 2013).

Benzmiller (2013)'in yaptığı çalışmada katılımcıların tanık oldukları siber zorbalık olaylarını yetişkinlere bildirme ve mağdura yardım etme konusunda isteksiz davrandıkları bulunmuştur. Katılımcıların siber zorbalığa ve fiziksel zorbalığa tanık olmaları durumundaki tepkilerini karşılaştırmalarının istendiği çalışmada, fiziksel zorbalığa maruz kalan bireye yardım etme eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Son olarak Bingöl (2013) tarafından yapılan çalışmada arkadaşlardan algılanan sosyal destek ile siber zorbalık ve mağduriyetin negatif ilişkili olduğu bulunmuştur.

Siber zorbalıkla ilgili birçok araştırma bireysel etmenlere ve akran ilişkilerine odaklanmasına rağmen daha kapsamlı bir faktör olarak değerlendirilebilecek okul ikliminin ihmal edildiği dikkati çekmektedir. Oysaki öğrenciler gününün büyük çoğunu okulda geçirmektedir. Okul iklimi öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal işlevselliğini etkilemektedir. Ayrıca öğrenciler okul dışındaki vakitlerinin büyük kısmını da okuldaki akranlarıyla geçirmektedir. Bu nedenle siber zorbalıkla ilişkili bütüncül bir bakış açısı elde etmek okul iklimini işin içine katmayı gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı bir sonraki bölümde okul iklimi ile ilgili teorik açıklamalara yer verilecektir.

2.2.10.5. Okul İklimi

Bu bölümde sırasıyla okul ikliminin tanımı, olumlu ve olumsuz okul ikliminin özellikleri, öğrenci-öğretmen etkileşimi, öğrencilerin birbirleriyle etkileşimi ve okul ikliminin siber zorbalıkla ilişkisi açıklanacaktır.

2.2.10.5.1. Okul İkliminin Tanımı

Okul ikliminin çok farklı tanımlarının yapıldığı ve belli bir tanım üzerinde uzlaşamadığı görülmektedir. Okul iklimine yönelik tanımların çoğunun okulda meydana gelen ilişkiler bağlamında okul iklimini tanımlamaya çalıştığı ifade edilebilir. Anderson (1982) okul ikliminin; okuldaki bireylerin ve grupların karakteristik özelliklerinden, okuldaki ilişkilerin kalitesinden ve okulda egemen olan değerlerden oluştuğunu ifade etmektedir. A. Hoy ve W. Hoy (2003) okul iklimini, okuldaki bireylerin algılarına dayalı olarak gelişen, okuldaki tüm bireyleri etkileyen ve onların davranışlarından etkilenen görece sürekli bir özellik olarak tanımlamaktadır. Hoy ve Miskel (2005) tarafından yapılan bir başka tanımda ise okul iklimi, bir okulu diğerinden ayıran ve okulun her bir üyesinin davranışlarını etkileyen içsel özellikler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Haynes, Emmons ve Ben-Avie (1997)'ye göre okul iklimi, çocukların bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini etkileyen okul sistemi içerisindeki kişilerarası ilişkilerin kalitesidir.

Bazı araştırmacılar ise okul iklimini, bireylerin okulu algılamalarına ve okul içinde kendilerini nasıl hissettiklerine dayalı olarak tanımlamıştır. Örneğin Tableman (2004) okul ikliminin okulun hissini ifade ettiğini ve aynı bölgede yer alan bir okuldan diğerine değişebileceğini belirtmiştir. Tableman (2004) okul ikliminin, okulun değişime karşı duyarlı fiziksel ve psikolojik boyutlarını yansıttığını ve öğretme ve öğrenmenin meydana gelebilmesi için gerekli koşulları sağladığını söylemiştir. Tableman (2004) bu noktaları dikkate alarak okul iklimini, öğrencilerin ve okul yönetiminin okulda buldukları her gün ile ilgili hisleri olarak tanımlamıştır. Welsh (2000) okul ikliminin, öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler arasında etkileşim biçimi haline gelmiş yazılı olmayan inançlar, değerler ve tutumları içerdiğini ifade etmiştir. Welsh (2000)'e göre okul iklimi okulu oluşturan bireyler arasında kabul edilebilir davranış parametreleri oluşturmakta ve okul güvenliği için bireysel ve kurumsal sorumluluğu ayırmaktadır.

Çalık ve Kurt (2010) okul iklimini, okuldaki kişi ve gruplar arasında meydana gelen karşılıklı ilişkilerin bir sonucu ve okuldaki ilişkilerin kalitesi olarak

tanımlamaktadır. Çalık ve Kurt (2010)'a göre okul iklimi; örgütsel, öğretimsel ve kişilerarası ilişkileri içeren çok boyutlu bir yapıdır. Çalık ve Kurt (2010) okul ikliminin, okulun üyelerinin davranışlarını etkileyen diğer faktörlerle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Anderson (1982) okul ikliminin boyutlarını fiziksel yapı, sosyal ilişkiler ve inanç sistemleri, değerler ve paylaşılan anlamlar olarak sıralamaktadır. Bu değişkenler dikkate alındığında okul ikliminin, okulun içsel ve dışsal değişkenlerinin etkileşimiyle oluştuğu söylenebilir. Okul ikliminin ayrıca okul büyüklüğü, öğrencilerin birbirlerine ve öğretmenlerine duydukları güven ve saygının düzeyi, öğretmen ve öğrencilerin okul çevresine ilişkin algıları ve öğrencilerin akademik performansı gibi çeşitli etmenlerle de ilişkili olduğu belirtilmektedir (Yaman ve diğerleri, 2011).

2.2.10.5.2. Olumlu Okul İklimi

Tableman (2004) olumlu bir okul ikliminin, okul üyelerinin kendilerini değerli hissettiği ve okuldaki sorunlardan etkilenmeden kendilerini okulun hedeflerini gerçekleştirmeye adayabildiği düzenli bir çevreden meydana geldiğini ifade etmektedir. Olumlu bir okul ikliminde, öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler kişisel gelişimlerini okulun eğitsel amaçlarıyla bütünleştirebilmekte ve birbirleriyle olumlu ilişkiler geliştirebilmektedir. Olumlu bir okul iklimi ancak öğrencilerin kendini değerli ve uyumlu hissettiklerinde ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler olumlu okul ikliminin egemen olduğu bir okulda güvendikleri insanlarla güvenli bir biçimde iletişim kurabilmektedir. Olumlu okul iklimi, okulun günlük işlerinin altında yatan değer sisteminin işlevselliğine vurgu yapmaktadır (Bucher ve Manning, 2003).

Olumlu bir okul ikliminin taşınması gereken özellikler şu şekilde ifade edilmektedir (Haynes ve diğerleri, 1997):

- Başarı ve Motivasyon: Öğrenciler öğrenmeye isteklidir ve herhangi bir işi başarabileceklerine ilişkin öz-yeterlikleri güçlüdür.
- İşbirlikçi karar verme: Okulu etkileyen kararlar öğrenciler, ebeveynler, öğretmenler ve diğer okul personelinin katılımıyla alınmaktadır.
- Eşitlik ve adalet: Öğrencilere cinsiyetine ve etnik kökenine bakılmaksızın eşit davranılır.
- Genel okul iklimi: Okuldaki kişilerarası ilişkilerin kalitesi yüksektir, karşılıklı güven ve saygı esastır.
- Düzen ve disiplin: Okuldaki öğrenci davranışları okul kurallarına uygundur.
- Ebeveyn katılımı: Okuldaki etkinliklere ebeveynlerin katılımı yüksektir.

- Okul/toplum ilişkileri: Okul yaşamı toplumsal yaşamı kolaylaştıracak şekilde tasarlanmıştır.
- Okul personelinin kendilerini öğrencilerin öğrenmesine adanması: Özellikle öğretmenler, öğrencilerin öğrenmesi için ellerinden geleni yapmaktadır.
- Okul yöneticilerinin beklentileri: Okul yöneticileri beklentilerini öğrencilerin akademik olarak başarılı olmaları ve iyi bir hayat geçirmesi doğrultusunda belirlemektedir.
- Liderlik: Okulda olumlu okul ikliminin oluşturulması ve okulun yönetiminde aktif bir yönetim anlayışı egemendir.
- Okul binasının görünümü: Okul binasının görünümü ilk gözlerde olumlu izlenim uyandıracak biçimdedir.
- Kaynakların paylaşılması: Öğrenciler okul etkinliklerine, materyallerine ve kaynaklarına ulaşma noktasında eşit olanaklara sahiptir.
- İlgil ve duyarlılık: Okul yöneticileri öğrenciler, öğretmenler ve diğer okul personeliyle samimi ilişkiler içerisinde ve onların ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenir.

Olumlu bir okul ikliminde öğretmen, öğrenci ve yöneticiler arasında karşılıklı saygı ve güvene dayalı bir ilişki kurulmakta, okul üyeleri yüksek güdülenmeyle çalışmakta ve sürekli akademik ve sosyal gelişim için çabalamaktadır. Olumlu okul ikliminin görüldüğü okullarda okul üyeleri birbiriyle kaynaşmış durumdadır. Böyle bir okul aynı zamanda yeniliklere açıktır. Olumlu okul ikliminde öğretmenlerin ve yöneticilerin mesleki tatmini artmakta ve öğretmen ve yöneticiler, okulun başarısında sorumluluk almaktadır.

Sonuç olarak olumlu okul ikliminde öğretmen desteği, ebeveyn katılımı, olumlu sınıf atmosferi, etkili sınıf yönetimi, beklentilerin açıklığı, okul işgörenlerinde görülen yüksek güdülenme ve adanmışlık, düzen, disiplin, yeniliklere açık olma ve okulun tüm üyelerinin karar verme mekanizmalarında aktif rol oynaması öğrencilerin gelişimlerine uygun bir ortamda eğitim görmelerini ve okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin kendilerini başarılı hissetmelerini sağlamaktadır (Brand, Felner, Shim, Seitsenger ve Dumas, 2003).

2.2.10.5.3. Olumsuz Okul İklimi

Olumsuz okul ikliminin görüldüğü okullarda öğrenciler okulda kendilerini güvende hissetmemektedir. Çünkü öğrenciler okulun çeşitli yerlerinde şiddete maruz

kalabilmektedir. Çoğunlukla bu tür okullarda zorbalık başta olmak üzere okulda görülen sorunlar görmezden gelinmektedir. Bu nedenle sorunlara çözüm bulmak zorlaşmaktadır. Olumsuz okul ikliminin egemen olduğu okullarda olumsuz bir duygusal atmosfer egemen olduğu için öğretmenler, öğrenciler, okul yöneticileri ve aileler kendilerini okulun bir parçası gibi hissedememektedir. Diğer bir deyişe okula aidiyet duyguları oldukça düşüktür. Aynı zamanda bu okullarda paydaşlar arasında işbirliği de yok denecek kadar azdır. Öğrencilerin kendilerini baskı altında hissetmesi nedeniyle akademik başarıları düşüktür (Yaman ve diğerleri, 2011).

Olumsuz okul ikliminde öğrenciler öğretmenlerinin onların akademik gelişimleriyle yeterince ilgilenmediğini düşünmekte; öğrenciler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin okul yaşamından tatmin olma düzeyi düşük; öğrenci ve öğretmenler hangi kuralları izleyeceklerini tam olarak bilmemekte; öğrencilerin bir kısmı ayrımcılığa uğradığını düşünmekte ve yaratıcılık özendirilmemektedir. Varol (1989) olumsuz okul ikliminin özelliklerini insanın önem taşımayışı ve katı, baskıcı-esnek olmayan bir örgütsel bir yapı olarak sıralamaktadır. Bu katı yapı çok fazla sınırlanmış iletişimi, katılım ve etkileşim yokluğunu, antidemokratik liderliği, sıkıcı-bunaltıcı zorla çalışmayı ve katı-sert, kırıncı bir örgütsel çatışma ortamını beraberinde getirmektedir. Bu tür örgütlerde çatışmalar karşılıklı iletişim ve etkileşimle çözümlenmek yerine, hoşgörülmeyip, örgüte katkı sunacak bir şekilde dönüştürülmeyip baskı altına alınmaktadır.

2.2.10.5.4. Öğretmen-Öğrenci İletişimi

Okul iklimi ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesinde okul ikliminin iki boyutunun derinlemesine incelenmesi gerekmektedir: Öğretmen-öğrenci iletişimi ve öğrencilerin birbirleriyle iletişimi. Etkili bir öğretmen-öğrenci iletişimi; öğretmenin bireysel farklılıklara karşı saygı duymasını, öğrencilerin farklı sosyoekonomik ve kültürel koşullardan gelebileceğini dikkate almasını ve öğretim sürecini buna göre düzenlemesini, sınıfta ve okulda yaşanan zorbalık olaylarına anında müdahale etmesini, öğrencilerden beklentilerini açık şekilde ifade etmesini ve kuralları oluştururken öğrencilerin katılımını sağlamasını içermektedir. Öğretmenler öğretim sürecini öğrencilerin her türlü gelişim alanlarını destekleyici şekilde düzenlemelidir. Etkili bir öğretmen-öğrenci iletişimi, öğrencilerin akranlarıyla olan ilişkilerinin de gelişmesini sağlayacaktır (Yaman ve diğerleri, 2011).

Öğrenciler ancak zorbalığı öğretmenlerine bildirdiklerinde zorbalığın sona ereceğini düşünmeleri durumunda zorbalıkla başa çıkmak için yardım istemektedir. Bununla birlikte bazı araştırmalar (Hoover, Oliver ve Hazler, 1992; Houmandi ve Pateraki, 2001; Harris, Petrie ve Willoughby, 2002; Kalliotis, 2000; Kartal, 2009) öğretmenlerin zorbalığı önlemede başarısız olduğunu rapor etmektedir. Öğretmenlerin zorbalığı önlemede başarısız olmasının nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Craig, Henderson ve Murphy, 2000; Kartal ve Bilgin, 2009; Pişkin, 2002; Yaman, Eroğlu, Bayraktar ve Çolak, 2010):

- Öğretmenlerin sözel, ilişkisel zorbalığı ve gruptan dışlama gibi davranışları yeterince önemsememeleri,
- Zorbalığa müdahale ettiklerinde durumun daha da kötüleşeceğine inanmaları,
- Öğrencilerin bu tür olumsuzluklarla kendi başlarına müdahale edebileceğini düşünmeleri,
- Öğretmenlerin bu tür davranışları önlemede kendilerini yetersiz olarak görmesi,
- Öğretmenlerin zorbalığın gelişim sürecinin doğal bir parçası olduğu, bundan dolayı önlenemeyeceği şeklinde yaygın bir kanı taşımalarıdır.

2.2.10.5.5. Öğrenci-Öğrenci İletişimi

Okul iklimi başlığı altında ele alınması gereken bir başka nokta öğrencilerin birbirleriyle ilişkileridir. Yoneyama ve Rigby (2006) mağdurların ve zorbaların okul iklimine ilişkin algılarının zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha olumsuz olduğunu bulmuştur. Yoneyama ve Rigby (2006) mağdurların okul iklimine ilişkin algılarında akranlarıyla olan etkileşimlerinin belirleyici rol oynadığını ifade etmiştir. Yoneyama ve Rigby (2006) tarafından ortaya konulan bulgulara göre mağdurların okul iklimi algılarının olumsuz olmasının nedenleri diğer öğrencilerin kendisine saygı duymadığını düşünmesi ve diğer öğrencilerin, mağdurları zorbanın karşısında dik duramamakla suçlamasıdır. Yoneyama ve Rigby (2006) zorbaların okul iklimine ilişkin algılarının ise kişilik ve ailesel etmenlerle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Johnson, Waasdorp, Debnam ve Bradshaw (2013) mağdurların zorbalıkla başa çıkmasında akranlarının tepkilerinin oldukça önemli rol oynadığını belirtmiştir. Mağdurlar akranlarının destek vermeleri durumunda saldırganca tepki vermemekte ve okul yöneticilerinden destek arama olasılığı artmaktadır. Akranlarından destek alamamaları durumunda ise mağdurlar kendi çözüm planlarını oluşturmaktadır. Bu

çözüm planı okulda kendini güvende hissetmemesinden dolayı okuldan kaçmayı ve içine kapanmayı içermektedir. Bu çözüm planı mağdurların daha fazla zorbalığa uğramasına yol açacak ve onları bir kısır döngünün içerisine sokacaktır (Berkowitz ve Benbenishty, 2012).

Okul iklimiyle ilişkili bir diğer boyut öğrencilerin okula bağlılık duygusudur. You, Furlong, Felix, Sharkey, Tanigawa ve Green (2008) zorba, mağdur ve zorba/mağdurların okula bağlılık duygusunun zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha düşük olduğunu belirtmiştir. Okula bağlılık duygusunun düşük olması mağdurları umutsuzluğa sürüklemekte ve yaşam doyumunu düşürmektedir. Nesser (2007) okula bağlılık duygusunu okula yaklaşma, okula katılım, okula bağlanma ve okula pozitif yönelim olmak üzere dört boyutta ele aldığı araştırmasında mağdurların bütün boyutlarda zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha düşük puanlar aldığını bulmuştur. Nesser (2007) mağdurların kendilerini yalnız hissettiğini, okulu güvenli bulmadıklarını ve okulda yeni sosyal ilişkiler kurmakta zorlandıklarını saptamıştır. Brand ve diğerleri (2003) ise okula bağlılık düzeyi düşük, okulda kendini güvende hissetmeyen ve öğretmenlerinin destekleyici bir şekilde davranmadığını düşünen öğrencilerin suç içerikli eylemlere karışma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

2.2.10.5.6. Okul İklimi ve Siber Zorbalık

Ybarra ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada siber zorbalığa maruz kalmanın, okuldan kaçma ve okulu bırakmayla ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmanın ilginç olan bulgusu ise siber zorbalığa maruz kalanlarda, diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında son 30 gün içinde okula silah getirme durumunun sekiz kat daha fazla görülmüş olmasıdır.

Williams ve Guerra (2007) öğrencilerin kendilerini okula bağlı hissetmesini ve okulu adil, güvenli ve eğlenceli bir yer olarak algılamalarını içeren olumlu okul ikliminin artmasının fiziksel zorbalığı % 7, internet zorbalığını % 9, sözel zorbalığı ise % 10 oranında azalttığını bulmuştur.

Varjas ve diğerleri (2009) tarafından yapılan çalışmada hem ilişkisel hem de siber zorbalığın algılanan okul güvenliği ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada ayrıca erkekler ve yaşça büyük olan öğrencilerin okulu daha güvenilir algıladıkları saptanmıştır.

Katzer ve diğerleri (2009) okulda zorbalığa maruz kalma ile sohbet odalarında zorbalığa maruz kalmanın her ikisinin de cinsiyet, benlik, ebeveyn-çocuk ilişkileri tarafından yordandığını bulmuştur. Bununla birlikte aynı araştırmada geleneksel zorbalığa ve sohbet odasında siber zorbalığa maruz kalan bireylerin sosyal uyum açısından farklılaştığı saptanmıştır.

Ayas ve Horzum (2011) tarafından yapılan araştırmada ise öğretmenlerin siber zorbalık algılarının cinsiyet, yaş, kıdem, branş ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisine ilişkin algıları açısından farklılaşmadığı görülmüştür.

Serin (2012) tarafından öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin siber zorbalığa ilişkin farkındalıklarının incelendiği araştırmada öğretmenlerin % 47,6'sının, okul yöneticilerinin % 53, 2'sinin daha önceden siber zorbalık diye bir kavram duydukları belirlenmiştir. Bu araştırmada ayrıca okul yöneticilerinin % 58, 7'sinin, öğretmenlerin % 58, 3'nün siber zorbalığın tanımını bildiği görülmüştür. Bununla birlikte okul yöneticilerinin % 51, 7'sinin, öğretmenlerin ise % 65, 4'ünün siber zorbalığa ilişkin herhangi bir önleyici çalışma uygulamadığı ortaya konmuştur. Araştırma sonuçları ayrıca öğretmenlerin % 7,6'sının ve okul yöneticilerinin % 6, 3'ünün siber zorbalığa maruz kaldığını göstermiştir.

Stauffer, Health, Coyne ve Ferrin (2012) tarafından öğretmenlerin siber zorbalığa ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmada öğretmenlerin dörtte biri siber zorbalığı olumsuz etkileri sürekli olan bir durum olarak görmemekte ve siber zorbalığın öğrencileri yaşama hazırladığını düşünmektedir. Siber zorbalıkla mücadele programı uyguladığını ifade eden öğretmenlerin sayısı katılımcıların yarısından daha azdır. Öğretmenler siber zorbalıkla etkin şekilde mücadele edilmesini sağlayan yöntemleri; ebeveyn katılımını arttırmak, öğrencileri siber zorbalığın olumsuz sonuçları konusunda uyarmak ve öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin farkındalıklarını arttırmak olarak sıralamışlardır. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre öğretmenler, siber zorbalığı önlemeyi amaçlayan müdahalelerde okul yöneticilerinin öğretmenlerin görüşüne başvurması gerektiğini düşünmektedir.

Casas ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada okul ikliminin geleneksel zorbalık üzerindeki yordayıcı rolü incelenmiştir. Söz konusu araştırmada okul iklimi; öğrenci desteği, beklenti ve kuralların açıklığı ve tutarlılığı, olumsuz akran etkileşimleri, olumlu akran etkileşimleri ve güvenlik problemleri boyutlarında değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre okul iklimi geleneksel zorbalığın % 52'sini açıklamıştır. Araştırma bulguları aynı zamanda zorbalık ile olumlu ve olumsuz

akran etkileşimleri arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda zorbalık olumlu akran etkileşimlerinin % 28'ini, olumsuz akran etkileşimlerinin ise % 51'ini açıklamıştır. Araştırmada güvenlik problemleri ve olumsuz akran etkileşimlerinin siber zorbalığı da yordadığı gözlenmiştir.

Sonuç olarak okul iklimi ile siber zorbalık ilişkisini inceleyen araştırmalar bu ilişkinin karşılıklı olduğunu göstermektedir. Bu şu anlama gelmektedir ki okul iklimi siber zorbalığın oluşmasında önemli rol oynamaktadır ve siber zorbalıktan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bununla birlikte okul ikliminin siber zorbalıkla ilişkisini inceleyen araştırmalar (örneğin Serin, 2012) daha çok öğretmenlerin ve yöneticilerin algılarına yoğunlaşmaktadır. Oysaki okul ikliminin öğrenci davranışlarını önemli derecede etkilediği bildirilmektedir. Bu nedenle öğrencilerin okul iklimini nasıl algıladığını ve öğrencilerin okul ikliminden nasıl etkilendiklerine ilişkin algılarına dayalı araştırmaların yapılması okul ikliminin siber zorbalıkla ilişkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.2.10.6. Problemlı İnternet Kullanımı

Bu bölümde problemlı internet kullanımının tanımı, problemlı internet kullanımına ilişkin risk faktörleri, problemlı internet kullanımına ilişkin tanı ölçütleri, problemlı internet kullanımının etkileri, problemlı internet kullanımını açıklayan kuramsal yaklaşımlar ve problemlı internet kullanımının siber zorbalıkla ilişkisi ele alınacaktır.

2.2.10.6.1. Problemlı İnternet Kullanımının Tanımı

Hızlı bir şekilde yaygınlaşan internet küresel dünyanın temel dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. İnternetin bilgilendirici ve eğlendirici olması ve kolay kullanılabilmesi bireylerin boş zaman alışkanlıklarını değiştirmelerine yol açmıştır. Öyle ki içinde bulunduğunuz dönemde internet bireylerin en önemli bilgi ve eğlence aracı olmuştur. Bununla birlikte internetin kontrolsüz ve aşırı kullanımı bireylerin sosyal, mesleki, akademik yaşamlarında, kişilerarası ilişkilerinde ve hatta evliliklerinde ciddi sorunlar yaşamalarına yol açmaktadır. İnternetin olumsuz etkilerine örnek olarak içe kapanma, sosyal ilişkilerin kötüleşmesi, evlilik ilişkilerinin bozulması, üretkenliğin azalması, ekonomik problemler yaşanması, uykusuzluk, yorgunluk, uzun süreli bilgisayar başında hareketsiz kalmaya bağlı fiziksel sorunlar verilebilir.

İnternetin özellikle ergenler arasında gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Ergenlik dönemi birçok önemli değişikliklerin yaşandığı bir süreçtir. Bu dönemde birey, önemli fizyolojik değişiklikler yaşamaktadır. Ergenlik döneminde birey artık ailesinden bağımsızlaşmakta ve akranlarıyla ilişkiler kurmaya yönelmektedir. Ergenlik döneminde bireyin yerine getirmesi gereken en önemli gelişim görevi kimlik kazanmadır. Bu değişikliklere uyum sağlama sürecinde ergenler içsel çatışmalar yaşayabilir, yalnızlaşabilir, ailesiyle ve arkadaşlarıyla arasında sorunlar oluşabilir, çevresi tarafından beğenilmeme korkusuna kapılabilir ve geleceğiyle ilgili karamsarlığa düşebilir. Ergenler bu sorunlardan kaçınabilmek için internete yönelebilir. Çünkü internet ergenlere eğlenebileceği bir ortam ve iletişim kurabileceği birçok arkadaş sunmaktadır. İnternet ortamındaki arkadaşlarının kendisine gerçek dünyadaki kişilerden daha çok değer vermesi durumunda ergenler, bu duygusal desteği kaybetmemek için zamanının büyük bir kısmını internette geçirmeye ve gittikçe internete daha çok bağımlı hale gelmeye başlayabilir. Diğer bir deyişle problemlili internet kullanımı sorunuyla karşılaşabilir.

Alanyazın incelendiğinde problemlili internet kullanımı/internet bağımlılığı olarak isimlendirilen internetin aşırı kullanımının gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Araştırmacıların problemlili internet kullanımını tanımlamada kullanılacak kavramlar konusunda belli bir uzlaşmaya varamadıkları dikkati çekmektedir. Problemlili internet kullanımını tanımlamak için internet bağımlılığı bozukluğu (internet addiction disorder) (Byun ve diğerleri, 2009), patolojik internet kullanımı (pathological internet use) (Davis, 2001), problemlili internet kullanımı (problematic internet use) (Shapira, Goldsmith, Keck, Khosla ve McElroy, 2000), aşırı internet kullanımı (excessive internet use) (Hansen, 2002), kompulsif internet kullanımı (compulsive internet use) (Widyanto & Griffiths, 2006), siberalan bağımlılığı (cyberspace addiction) (Suler, 2004), yüksek internet bağımlılığı (higher internet addiction) (Hur, 2006) ve sanal bağımlılık (virtual addiction) (Greenfield, 1999) kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında net bağımlılığı ve çevrimiçi bağımlılık kavramlarının da kullanıldığı belirtilmektedir.

Bu kavramların interneti aşırı düzeyde kullanma arzusunun önüne geçilememesi, internete bağlı olmadan geçirilen zamanın önemini yitirmesi, internetten yoksun kaldığında aşırı sinirlilik ve aşırı internet kullanımından dolayı kişinin ailevi, sosyal ve mesleki yaşamının giderek bozulmasını içeren istenmeyen durumlara işaret ettiği belirtilmektedir. Bu kavramların temel çıkış noktasının aşırı ve problemlili internet kullanımı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle internet bağımlısı olarak nitelendirilen kullanıcıların günlük ya da haftalık internet kullanma sürelerinin bağımlı

olmayan kullanıcılardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha fazla olduğu belirtilmektedir (Nalwa ve Anand, 2003; Young, 1998).

Bununla birlikte problem internet kullanımının belirlenmesinde sadece internet başında geçirilen zamanın yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Charlton ve Danforth (2007) problemlili internet kullanımıyla interneti aşırı kullanma arasındaki farklılığın belirlenmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. İnternetin aşırı kullanımının patolojik kullanımdan farklı olduğu, çünkü aşırı internet kullanımının internet kullanılmadığında ortaya çıkan belirtileri içermeyebileceği ifade edilmektedir. Aynı düzeyde internet kullanan bireylerden, internetin yaşam üzerindeki etkisine bağlı olarak, birisi patolojik diğeri ise patolojik olmayan bir kullanım sergileyebilmektedir (Charlton ve Danforth, 2007).

Problemlili internet kullanıcılarının ve diğeri kullanıcıların internet başında geçirdikleri zamanın miktarı yanında interneti kullanma amaçları açısından da farklılaştığı belirtilmektedir (Bayraktutan, 2005). Araştırmacılar problemlili internet kullanıcılarının zamanlarının büyük çoğunu film-müzik siteleri, oyun siteleri, sohbet odaları ve pornografik sitelerde geçirdiğini; problemlili internet kullanıcıları olmayan bireylerin ise haber, bilgi, alışveriş ve eğitim sitelerinde daha çok zaman harcadıklarını bulmuştur (S. Kim ve R. Kim, 2002). Acier ve Kern (2011) problemlili internet kullanımının rol yapma oyunları (role playing games) ve anlık mesajlaşma ile ilişkili olduğunu saptamıştır. Acier ve Kern (2011)'e göre rol yapma oyunlarında kullanıcıların avatarlar oluşturmak ve oluşturdukları avatarların gücünü arttırmak için çok fazla zaman harcamaları problemlili internet kullanımına zemin hazırlamaktadır. Oyuncular avatarlar oluşturmak ve bu avatarların becerilerini arttırmak için çok fazla zaman harcamaktadır çünkü bu avatarlar karşılığında sanal para ve güç kazanmakta, etkinlik alanlarını genişletmekte, yeni alanlar keşfetmekte ve oyuncular arasında şöhret kazanmaktadır. Ayrıca rol yapma oyunlarının heyecan verici birçok olasılığı içinde barındırması da oyuncuların çok fazla zaman harcamasına yol açmaktadır (Acier ve Kern, 2011).

Widyanto ve Griffiths (2006) internetin kendisinin bağımlılık üreten bir etmen olmadığını; IRC, çevrimiçi oyunlar ve kumar oynama gibi sanal faaliyetlerin internet bağımlısı olma olasılığını arttırdığını bulmuştur. İnternetin oldukça ucuz olması; yalnızlığı, depresyonu unutmaya fırsatı sağlaması ve tedavi edici bir işlev görmesi; kullanımının kolay olması, kimliği gizlemeye olanak vermesi ve gerçek yaşamda doyurulamayan sanal iletişimin doyurulmasına olanak tanınması internet bağımlılığına

zemin hazırlamaktadır. Ayrıca internetin utangaç ve öz-güveni düşük bireyler için sosyal açıdan güvenli bir ortam sağlaması ve eğlenceli ve etkileşimsel bir çevre sunmasının yalnızlık, stres, öfke ve hayal kırıklığı ile başa çıkmada bireylere yardımcı olduğu belirtilmektedir (Wan & Chiou, 2006). Potansiyel olarak bağımlılığa yol açabilecek çevrimiçi etkinlikler; çevrimiçi oyunlar (Kuss & Griffiths, 2012), çevrimiçi sohbet (Huang, 2006), sosyal paylaşım siteleri (Kuss & Griffiths, 2011) ve çevrimiçi anlık mesajlaşma (Leung, 2004) olarak sıralanmaktadır.

Problemlili internet kullanımını normal internet kullanımından ayıran ölçütler şu şekilde ifade edilmektedir: (1) İnternette harcanan zamandan dolayı mesleki ve sosyal yaşamın kötüleşmesi, gerçek yaşam etkinliklerine hiç zaman ayrılmaması, (2) Bireyin önceliklerinin değişmesi ve sorunun farkında olmaması, (3) Yalıtılmışlık ve boşluk duygusu yaşanması, aşırı borç altına girilmesi, evlilikte ve aile içi ilişkilerde sorun yaşanması, (4) Yıkanma, yemek yeme gibi temel ihtiyaçların ertelenmesi, (4) İnternet kullanımını durdurma noktasında kontrolünü kaybetme ve saplantılı internet kullanma, interneti amaçladığından daha fazla kullanma, (5) Öznel stres yaşama ve (6) Aile üyeleri tarafından problemlili internet kullanımı sorunu yaşayan bireylerin işlevselliğinin bozulduğunun bildirilmesi.

İnternet bağımlılığı açısından dört temel tanılayıcı faktörün bulunduğu görülmektedir: (1) temel ihtiyaçları karşılamama ve zaman hissini kaybolmasıyla ilişkili aşırı internet kullanımı, (2) internete ulaşamadığında öfkelenme, gerilim ve depresyon yaşama, (3) sürekli internet kullanımının arttırılmasına işaret eden tolerans geliştirme ve (4) tartışmayı, yalan söylemeyi, düşük mesleki ve akademik başarıyı, sosyal yalıtımı ve yorgunluğu içeren olumsuz sonuçlar.

Diğer bir ifadeyle araştırmacılar problemlili internet kullanımıyla ilişkili belirtileri; saplantılı internet kullanımı, internet başında çok fazla zaman harcama, internette kaldığı zamanı yönetmede zorluk, internet dışındaki yaşamı sıkıcı bulma, internete erişemediğinde rahatsız olma, gerçek insanlarla kurulan etkileşimin azalması ve depresyon ve yalnızlığın artması olarak sıralamaktadır (Nalwa & Anand, 2003).

O'Reilly (1996) problemlili internet kullanımının sosyal işlevselliğin bozulmasını, kontrol kaybını, aşermeyi, yoksunluk belirtilerini, sosyal yalıtımı, evlilik yaşamının bozulmasını, akademik başarısızlığı, işi bırakmayı ve aşırı ekonomik borç altına girmeyi içerdiğini ifade etmektedir.

Widyanto ve Griffiths (2006) internet bağımlılığını, kimyasal olmayan, insan-mekanik etkileşimini içeren davranışsal bir bağımlılık olarak görmekte ve teknoloji

bağımlılığı altında ele almaktadır. Bu bağlamda ifade edilmesi gereken bir diğer nokta bağımlılığın iki formda ele alındığıdır: davranışsal bağımlılık ve fiziksel bağımlılık. Davranışsal bağımlılık, bireyin belli bir davranışı fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik durumunda kötüleşmelere yol açacak düzen ve sıklıkta sergilemesi durumudur. Davranışsal bağımlılığa örnek olarak kumar bağımlılığı, iş bağımlılığı ve alışveriş bağımlılığı verilebilir. Tomer (2001) davranışsal bağımlılığın karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: (1) uzun bir seçenekler dizisiyle sonuçlanan bir alışkanlık, (2) bir şeye bağımlılığın işlevselliğin temelini oluşturması, (3) yıkıcı davranışa karşı saplantı, (4) yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması ve (5) davranışın aşırı miktarda yapılmasından kaynaklanan fiziksel, sosyal ve psikolojik alanda yıkıcı olumsuz etkiler. Öte yandan fiziksel bağımlılık, tolerans geliştirilmesini ve yoksunluk belirtilerini içermektedir. Burada birey uyuşturucu bir madde karşısında bağımlı duruma gelmektedir. Fiziksel bağımlılık kimyasal bağımlılık olarak da isimlendirilmektedir (Zereyak, 2008).

İnternet kullanımının düzeyinin düşükten yükseğe doğru şu aşamaları içerdiği ifade edilmektedir (Ögel, 2012):

- İnternetin ihtiyaç için kullanımı: Bu aşamada kişi sadece gerektiği ve zorunlu durumlarda interneti kullanmaktadır.
- Sık ve düzenli internet kullanımı: İnternet bir eğlence aracıdır. Boş zamanlar internet aracılığıyla değerlendirilmektedir.
- Sorunlu internet kullanımı: Bu aşamada internet kullanımı kişinin hayatında sorunlar oluşturmaktadır. İnternetin kötüye kullanımı burada değerlendirilebilir. Ancak bağımlılık düzeyinde değildir.
- İnternet bağımlılığı: Patolojik internet kullanımı, kompulsif internet kullanımı, siber bağımlılık gibi terimler bu kapsamda yer almaktadır.

Problemlili internet kullanımının sekiz türünden söz edilmektedir (Young, Pistner, O'Mara ve Buchanan, 2000; Gönül, 2002; Odabaşı ve diğerleri, 2007):

- **Pornografi bağımlılığı:** Pornografik sitelerin aşırı kullanımı olarak ifade edilmektedir. Bireyin sosyal konumu ne olursa olsun internette kolaylıkla pornografiye ulaşabilmektedir. Birey internet aracılığıyla eriştiği hikâyeler, resimler ve filmlerin e-posta ve sohbet odaları aracı aracılığıyla değiş tokuşunu yapabilmektedir.

- **Siberseks bağımlılığı:** Siberseks, sohbet odalarında genellikle iki veya daha fazla insanın aynı anda, pornografik mesajlar ile mastürbasyon yapması olarak

tanımlanmaktadır. Birey kendini olduğundan daha farklı göstererek canlı seks yapabilmektedir. Çevrimiçi seks evlilik problemlerine yol açmaktadır. Çevrimiçi seks, çocuk pornografisi ile ilgili materyallerin değiş tokuşunu içermesi durumunda suç kapsamına girmektedir.

- **Siberilişki bağımlılığı:** Sohbet odalarına çok sık girme ve çevrimiçi sohbetlere çok sık katılma olarak tanımlanmaktadır. Uzmanlar tarafından bireylerin internet ortamında takma adlar ile kendilerini farklı ad ve kişilikte tanıtmaları ve iletişimi bu şekilde sürdürmeleri, bireylerde kişilik bozukluğu oluşmasında önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir.

- **Çevrimiçi oyun bağımlılığı:** Birden çok kişinin internet üzerinden oynayabildiği oyunlar internet bağımlılığı riski taşımaktadır. Örneğin sanal olarak oynanan satranç verilebilir. İki bireyin sanal olarak eşleştiği bu durum bağımlılık için birçok risk faktörü içermektedir. Öncelikle herkese açıktır ve kolayca bu sitelere üye olunabilmektedir. İkincisi ücretsizdir ve başarı puan olarak geri dönmekte, bireyi üst sıralara taşımaktadır. Bu şekilde bireyin takma adını bütün dünya görebilmektedir. Öte yandan başarısızlık ise bireyin takma ismine ait olmaktadır.

- **Çevrimiçi kumar bağımlılığı:** İnternette her türlü kumar istenen kişi ile oynanabilmektedir. Kumar oynatan siteler bazı ülkelerde serbestken, bazı ülkelerde yasaktır. Bireyin yaşadığı ülke çevrimiçi kumarı yasaklasa bile birey, internet üzerinden kolaylıkla kredi kartı aracılığı ile diğer ülkelerdeki kumarhanelerde kumar oynayabilmektedir.

- **Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı:** Özellikle son zamanlarda gelişen bir bağımlılık türüdür. Bireyler sadece almazlar, çeşitli ilan tahtalarını kullanarak satış da yaparlar. Özellikle büyük ticari şehirlerden uzakta olan bireylerin seçtiği bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Mardin’de oturan orta sosyoekonomik seviyede bir postacının, 1985 Renault marka arabasını satış listesine koymas ve daha sonra saatlerce hem kendi arabasını satmak hem de sitedeki diğer arabaları almak üzere pazarlık yapması sonucunda dağıtması gereken mektupları dağıtmaması nedeniyle ceza alması buna örnektir.

- **Bilgi bağımlılığı:** İnternette durmaksızın veri tabanlarına girme, bilgi depolama olarak ifade edilmektedir. Bu durum, bireyin ulaşmayı hedeflediği bilgiden uzaklaşarak dikkatinin dağılmasına ve gereksiz bilgiye ulaşmasına neden olmaktadır.

• **Çevrimiçi borsa bağımlılığı:** Bireyin bir gün içinde defalarca borsada alışveriş yapmasını, borsa hakkında yoğun araştırmalarda bulunmasını ve diğer insanlarla sürekli bilgi alışverişini içerisindedir.

İnternet bağımlılığını ilk defa Goldberg (1996) DSM-IV’te yer alan madde bağımlılığı ölçütlerini kullanarak tanımlamıştır. Goldberg (1996) internet bağımlılığını “internetin kompulsif aşırı kullanımı ve internetten yoksun kaldığında sinirli ve mutsuz olma” olarak tanımlamaktadır.

Young (1998) internet bağımlılığını tanımlamak için DSM-IV’te yer alan patolojik kumar oynama ölçütlerini kullanmıştır. Bu ölçütler; internet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş, internete bağlı kalma süresinde artışa ihtiyaç duyma, internet kullanımını azaltmaya yönelik başarısız girişimlerde bulunma, internet kullanımının kısıtlanması durumunda yoksunluk belirtileri gösterme, internette umduğundan fazla kalma, aşırı internet kullanımı nedeniyle sosyal yaşamının kötüleşmesi, internete bağlı kalabilmek için dürüst olmayan girişimlerde bulunma ve interneti duygu durumunu düzenlemek için bir araç olarak kullanmadır. Young (1998)’a göre problemlili internet kullanımında herhangi bir bağımlılık tablosunda görülen yoksunluk belirtileri (sinirlilik, saldırganlık vb.), tolerans geliştirme, kendini denetleyememe (aşırı kullanım), negatif pekiştirme (yalan söyleme, sosyal yalıtım) bulgularının tamamı görülebilmektedir.

Shapira ve diğerleri (2000) problemlili internet kullanımını “bireylerin internet kullanımı öncesinde gerilim yaşamaları, internet kullanımının sonrasında ise mutluluk duymaları ve ferahlamaları” olarak tanımlamıştır. Shapira ve diğerleri (2000) internet kullanımını tanımlamak üzere DSM-IV-TR dürtü-kontrol bozukluğu tanı ölçütlerine ve McElroy, Keck, Pope, Smith ve Strakowski (1994) tarafından önerilen kompulsif satın alma bozukluklarına dayanan tanı ölçütleri geliştirmişlerdir. Shapira ve diğerleri (2000) internet bağımlılığını tanısı için gerekli ölçütleri şu şekilde belirlemiştir: (1) internete ayırmak istediğinden daha fazla zaman ayırmak ve internet kullanmaya karşı konulmaz bir istek duymak, (2) saplantılı internet kullanımından dolayı sosyal işlevin bozulması ve (3) aşırı internet kullanımının mani ve hipomaniyle ilişkili olmaması ve depresyon, anksiyete, bipolar bozukluk, DEHB (dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu), şizofreni ve sosyal kaygıyı içeren Eksen I bozukluklarıyla açıklanamaması.

Griffiths (2000) interneti de içeren teknoloji bağımlılığının davranışsal bağımlılığın altı ölçütünü karşıladığını ifade etmiştir: önem, duygu düzenlemesi, tolerans geliştirme, yoksunluk, çatışma ve tekrarlama. Önem, belli bir etkinliğin aşırı önemsenmesini ve yaşamın merkezine alınmasını içermektedir. Duygu düzenleme, belli

bir etkinlik yapıldığında yaşanan öznel deneyimi içermekte ve başa çıkma stratejisine benzemektedir. Tolerans geliştirme, kendini rahat şekilde hissedebilmek için internet kullanım düzeyinin giderek daha fazla şekilde artırılmasını, yoksunluk ise internete erişilemediğinde hoş olmayan duygular yaşanmasını içermektedir. Son olarak çatışma, bireyin yaşadığı kişilerarası ve intrapsişik sorunları, tekrarlama ise internet kullanmanın sonlandırılmak istenmesine rağmen tekrar yeniden kullanmaya başlanmasını içermektedir. İnternet bağımlılığı da birçok davranışsal bağımlılık gibi psikofizyolojik etkileri bulunan bir durumdur. İnternet bağımlılığı sonucunda duygu, düşünce ve davranışlarda ve özellikle yoksunluk belirtileriyle ilişkili bedensel rahatsızlıklar (örneğin tremor) görülebilir (Griffiths, 2000).

Problemlerli internet kullanımının tanı ölçütlerinin neler olacağı konusunda araştırmacılar yukarıda da görüldüğü gibi DSM-IV'te (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı) yer alan madde bağımlılığı, patolojik kumar oynama ve dürtü-kontrol bozukluklarından yararlanmışlardır. DSM-IV ve DSM-IV-TR'de problemlerli internet kullanımı bir hastalık olarak tanımlanmamaktadır. DSM-V'te de internet bağımlılığının bir hastalık olarak tanımlanmadığı, ancak internette oyun oynama bozukluğunun 'İlerleyen Araştırmalar için Koşullar' başlığı altında verildiği görülmektedir. İnternette oyun oynama bozukluğu tanısı konulabilmesi için gerekli ölçütler şunlardır: İnternet oyunlarına saplantı; tolerans geliştirme; davranışı kontrol etmek için başarısız girişimler; diğer etkinliklere duyulan ilginin kaybolması; psikososyal problemler yaşamasına rağmen aşırı kullanımı devam ettirme; oyun oynama zamanı konusunda diğer insanları kandırma; oyun oynamayı olumsuz durumdan kurtulmak veya yeniden düzenlemek amacıyla kullanma; iş, sosyal ilişkiler ve eğitsel yaşamın kötüleşmesi veya fırsatların kaybedilmesi; internette oyun oynamayı bırakınca stres, sinirlilik ve kaygı belirtileri gösterme (DSM, 2013).

2.2.10.6.2. Problemlerli İnternet Kullanımına İlişkin Risk Faktörleri

Araştırmalarda problemlerli internet kullanımına ilişkin risk faktörleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- **Bilgi arayışı:** Ridings ve Gefen (2004) çevrimiçi topluluklara katılmanın en önemli nedenlerinden birisinin bilgi arayışı olduğunu belirtmektedir. Mafe ve Blas (2006) internet bağımlılarını ritualistler ve araçsalcılar olarak ikiye ayırmaktadır. Mafe ve Blass (2006)'a göre araçsalcılar bilgi düzeylerini arttırmak amacıyla internet kullanmayı tercih etmekte ve bağımlılık riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

- **Ait olma ihtiyacı:** İnternet bireylerin ortak amaçların paylaşıldığı, amaca uygun eylemlerin onaylandığı, değerlerin, tutumların ve davranışsal niyetlerin şekillendirildiği çeşitli gruplara katılma ve ait olma ihtiyacını gidermektedir (Ridings ve Gefen, 2004). Wan ve Chiou (2006) internetin ait olma ve onaylanma ihtiyacını karşılamaasının bireylerin interneti yaşamlarının merkezine oturtmasının en önemli nedenlerinden birisi olduğunu belirtmektedir.

- **Sosyal destek:** Çevrimiçi ilişkiler kurma bireylerin sosyal destek ihtiyacını karşılamaktadır. Bireyler internet aracılığıyla benzer durumlarda yer aldıkları ve benzer deneyimleri yaşadıkları diğer bireylerle sosyal ilişkiler kurabilmektedir. Griffiths (1998) sanal ortamın fiziksel ve sosyal sınırlılıkları ortadan kaldırdığı için öz-saygısı düşük, sosyalleşme problemleri yaşayan ve sosyal ilişkiler kurmakta zorlanan bireylere fırsatlar sunduğunu ifade etmektedir. Ögel (2012) gerçek yaşamda sosyal ilişkiler kuramayan bireylerin sanal ortamda arkadaş edindikçe gerçek yaşamdaki ilişkilerinin giderek zayıflayacağını ve bağımlılık geliştireceğini ileri sürmektedir. Ceyhan (2010) üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımı geliştirmelerinde en önemli rolü sanal ortamda tanımadıkları kişilerle sosyal ilişkiler geliştirme olanağına sahip olunmasının oynadığını belirlemiştir. Douglas ve diğerlerine (2008) göre bireylerin internette yabancılarla kolay ve risksiz bir şekilde tanışabilmeleri, sansürlemeden duygu ve düşüncelerini dile getirebilmeleri ve kimliklerini gizleyerek veya farklı kimliklere bürünerek kendilerini gizleyebilmeleri bireyleri sosyal ilişkiler kurmak için internete yönlendirmektedir.

- **Yalnızlık:** Morahan-Martin (2005) internet bağımlılarının en çok yakındığı sorunların başında yalnızlığın geldiğini ifade etmektedir. Chou (2001) sosyal yalnızlığın internet bağımlılığına zemin hazırladığını belirtmektedir. Chou (2001)'ya göre kendilerini yalnız ve yanlış anlaşılma hissedilen bireyler sosyal uyumu yakalamak için sanal ilişkilere yönelmektedir. Günlük yaşamda aşırı kilolu olma, kendisini çekici bulmama ve utangaçlık gibi çeşitli nedenlerden dolayı diğer insanlarla ilişki kurmaktan kaçınan bireyler sanal ortamda kendilerini yüz yüze iletişimde olduğundan daha rahat hissetmekte ve bu nedenle yaşadıkları yalnızlığı internetle telafi etmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta yalnızlığın internet bağımlılığı için sebep olabileceği gibi sonuç da olabileceğidir. Diğer bir deyişle yalnızlıktan dolayı internete yönelen birey, internete yönelmesi sonucu daha da yalnızlaşabilir.

• **Kişilik özellikleri:** Farklı kişilik özelliklerine sahip bireyler interneti farklı şekillerde kullanabilmektedir. Araştırmalarda (Dong, Wang, Yang ve Zhou, 2012; Kuss, Griffiths ve Binder, 2013) içedönük, uyumsuz ve nörotik bireylerin problemlili internet kullanımı açısından risk altında olduğu belirlenmiştir. İçe dönük bireyler sosyal açıdan uyumsuz ve çekingendir. İçedönük bireylerin gerçek yaşamdaki sosyal kaynakları yeterince kullanamadıkları için internete yöneldiği söylenebilir. Nörotik bireyler sinirlidir, gergindir ve duygusal kararsızlıklar yaşamaktadır. Nörotik bireylerin kaygıyla başa çıkabilmek için internet kullandıkları ifade edilebilir. Kuss ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada çevrimiçi alışveriş yapma ve nörotizm etkileşiminin artmasının problemlili internet kullanımı riskini arttırdığı belirlenmiştir. Kuss ve diğerlerinin (2013) araştırmasından hareketle internetin nörotik bireylere kaygılarını gidermek için çevrimiçi alışveriş yapma gibi çeşitli olanaklar sunmasının problemlili internet kullanımına yol açtığı belirtilebilir. Uyumsuz bireyler ise aksidir, kabadır ve kimseyle geçinemezler. Uyumsuz bireylerin internette kendilerini farklı şekillerde gösterme olanağına sahip olduğu göz önüne alınırsa problemlili internet kullanımı açısından risk altında bulunmaları şaşırtıcı gelmemelidir. Nörotizm, uyumsuzluk ve içedönüklüğün yanında diğer kişilik özelliklerinin de duruma bağlı olarak problemlili internet kullanımına yol açabileceği söylenebilir. Örneğin Kuss ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada çevrimiçi oyun oynama ve deneyimlere açıklık etkileşiminin problemlili internet kullanımı riskini arttırdığı bulunmuştur.

• **Benlik:** Ridings ve Gefen (2004) internetin bireylerin benliklerini keşfetmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir. İnternette gerçek yaşamla ilişkili sınırlamaların ortadan kalkması ve bireylerin isteklerini gerçekleştirebilmek için fırsatlar bulmasının kendilerini daha iyi tanımalarını sağladığı söylenebilir. Ceyhan (2010) tarafından yapılan araştırmada problemlili internet kullanımının en önemli yordayıcılarından birisinin kimlik arayışı olduğu bulunmuştur. Ayrıca internetin bireylere ideal benliklerini gerçekleştirebilmek için fırsatlar sağladığı ifade edilebilir. Olumsuz benlik tasarımına sahip bireyler (örneğin kendisini itici bulan bir birey) internete yönelerek ideal olarak olmak istediği kişi gibi davranabilir.

• **Başa çıkma:** Lam, Peng, Mai ve Jing (2009) stresli yaşam olaylarının problemlili internet kullanımı olasılığını arttırdığını ifade etmektedir. Wan ve Chiou (2006) bireylerin işlerinde ve evliliklerinde sorunlar yaşamalarının problemlili internet kullanımına yol açtığını belirtmiştir. J. Y. Yen, C. F. Yen, C.C. Chen, S. H. Chen ve Ko (2007) okulda sorunlar yaşayan ve ailesel çatışmalarla boğuşan ergenlerin problemlili

internet kullanımını geliştirme olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Söz konusu araştırma bulgularından hareketle internetin yaşamlarındaki sorunlarla başa çıkma noktasında bireylere psikolojik kaçış olanağı sağladığı söylenebilir. Bireylerin iş stresi, ekonomik sorunlar, evlilik ilişkilerinden duyulan memnuniyetsizlik, derslerinde başarısız olma, yaşamla ilgili beklentilerinin gerçekleşmesi noktasında hayal kırıklığı yaşama ve anne babayla kavga etme gibi sorunlarla başa çıkabilmek için internete yönelmesi problemleri internet kullanımına davetiye çıkarmaktadır. Bireyin internete yönelmesi sorunun çözülmesini sağlamamakta ancak yaşadığı gerginliğin şiddetinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte bireyin sorunlardan kaçmak için internete girmesi sorunla yüzleşmesini engellediğinden sorunun daha da kötüleşmesine yol açabilir.

- **Psikiyatrik rahatsızlıklar:** Tsai ve diğerleri (2009) ruhsal hastalığın bulunmasının problemleri internet kullanımı açısından risk oluşturduğunu bildirmektedir. Yapılan araştırmalar (Chou, 2001; Ko, J. Y. Yen, Chen, Yeh ve C. F. Yen, 2009; Wan ve Chiou, 2006; Yang ve Tung, 2007; J. Y. Yen, Ko, C. F. Yen, Wu ve Yang, 2007) problemleri internet kullanımının depresyon, iki uçlu duygulanım bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), sosyal fobi ve alkol bağımlılığıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. İnternetin olumsuz duygu durumlarını düzenlemek için bireye yardımcı olması aracılığıyla depresyonu tedavi edici bir yönünün bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte internet ile depresyon arasındaki ilişkinin biraz daha karmaşık olduğu ifade edilebilir. Depresyonla mücadele etmek için aşırı internet kullanan birey, bir süre sonra aşırı internet kullanmayı bırakmadığı için depresyona girebilir. Aynı birey internete erişemediğinde de depresyon yaşayabilir. Ögel (2012)'e göre internetin haz elde etmek ve ödülle ulaşmak için birçok seçenek sunması DEHB'li bireylerin problemleri internet kullanıcısı olmasına yol açabilmektedir. Yen ve diğerleri (2007) DEHB ile problemleri internet kullanımı arasındaki ilişkinin her iki cinsiyet açısından da geçerli olduğunu bulmuştur. Problemleri internet kullanımının alkol bağımlılığıyla da ilişkili olduğu bildirilmektedir (Lam ve diğerleri, 2009). Lam ve diğerlerine (2009) göre aşırı alkol alan bireyler, alkol almalarını kontrol edememelerinin verdiği sıkıntıdan kurtulmak için internete yönelebilmektedir. İnternet ile sosyal kaygı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, internetin fiziksel iletişimin getirdiği sınırlılıkları içermemesi nedeniyle sosyal kaygı yaşayan bireyleri cezbediği ifade edilmektedir. Ögel (2012)'in ifadesiyle sosyal kaygı yaşayan bireyler için sosyal kalabilmenin tek yolu internettir. Son olarak problemleri internet kullanımının özellikle

erkeklerde düşmanlıkla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Ko ve diğerleri, 2009; Yen ve diğerleri, 2007).

- **Bağlanma stilleri:** Yapılan araştırmalar (Debernardi, 2012; Lin, Ko ve Wu, 2011) kaçınan ve kaygılı bağlanma stili geliştiren bireylerin problemlili internet kullanımını açısından risk altında olduğunu göstermiştir. Kaçınan ve kaygılı bağlanma stiline sahip bireylerde problemlili internet kullanımının oluşmasında sosyal yeterliliğin önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. Debernardi (2012) kaçınan ve kaygılı bağlanma stili geliştiren bireylerde görülen yaklaşma kaygısının sosyal yeterliliği olumsuz etkilemesinin internet bağımlılığıyla sonuçlandığını bulmuştur.

- **Dürtüsellik:** Dürtüsellik, içsel ve dışsal uyaranlara, bu uyaranların yol açabileceği olumsuz sonuçları hesaba katmaksızın planlanmamış tepkiler verme olarak tanımlanmaktadır (Evenden, 1999). Araştırmalar (Armstrong, Philips ve Saling, 2000; Lin ve diğerleri, 2011; Mottram ve Fleming, 2009) dürtüselliliğin problemlili internet kullanımının önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Dürtüselliliği yüksek bireylerin internetin anlık haz sağlayan etkinliklerine yoğunlaşmaları ya da kontrol mekanizmalarının zayıf olmasından dolayı internet kullanımına yol açan güdüleyici çevresel etmenlere karşı koyamamaları problemlili internet kullanımının oluşumunda önemli rol oynamaktadır.

- **Yaş:** Araştırmalar ergenlerin (Ceyhan, 2011), 19-24 yaş arası bireylerin (Soule, Shell ve Kleen, 2003) ve üniversite öğrencilerinin (Hall ve Parson, 2001) interneti yoğun olarak kullandığını ortaya koymaktadır.

- **Ebeveyn davranışları:** Park, Kim ve Cho (2008) tarafından yapılan araştırmada ebeveyn tutumlarının, aile tutumunun ve aile içi şiddete maruz kalmanın problemlili internet kullanımıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Xiuqin, Huimin, Mengchen, Jinan, Ying ve Ran (2010) problemlili internet kullanımı gösteren bireylerde babanın ve annenin duygusal yakınlık puanlarının kontrol grubundan daha düşük, aşırı müdahaleci ve reddedici davranışlar boyutu puanlarının ise kontrol grubundan daha yüksek olduğunu saptamıştır. Xiuqin ve diğerlerinin (2010) araştırmasında annelerin cezalandırıcı davranışlar açısından problemlili internet kullanıcılarından daha yüksek puanlar aldıkları gözlenirken, babanın cezalandırıcı davranışları açısından iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Xu ve diğerleri (2014) ebeveyn ergen ilişkilerinin ve ebeveynlerin ergenin internet kullanımına ilişkin tutumlarının problemlili internet kullanımıyla ilişkili olduğunu belirlemiştir.

- **Eğlence:** Problemlı internet kullanıcıları bireyler interneti gerçek yaşamdan daha eğlenceli, ilginç, etkileşimsel ve tatmin edici bulmaktadır. Problemlı internet kullanıcılarının web sitelerini, anlık mesajlaşmayı, sosyal paylaşım sitelerini, sohbet odalarını, evrimii alış veriş sitelerini, haber gruplarını, rol yapma oyunlarını, fantezi rol yapma oyunlarını, evrimii tartışma tahtalarını, sanal kumar sitelerini, sanal seks uygulamalarını, pornografik siteleri, devasa çok oyunculu evrimii rol yapma oyunlarını (MMORPGs) ve çok kullanıcılı alanları (MUDs) problemlı internet kullanıcıları olmayan ergenlerden daha çok kullandığı ifade edilmektedir (Hsu ve diğerleri, 2009; Kuss ve diğerleri, 2013; Tsai ve Lin, 2003). Örneğin MUDs kullanıcıları bireylerin fantezi karakterler aracılığıyla g ihtiyaçlarını karşılamaları onları daha çok internete girme konusunda pekiştirmektedir.

- **Can sıkıntısı:** Arkadaşlarının bulunmaması, duygusal destekten yoksun olması, katılabileceği etkinliklerin olmaması gibi nedenlerle canı sıkılan birey internete yönelebilmektedir. Bireyin internete girme nedeni problemlı internet kullanımının oluşması sürecinde önemli bir belirleyicidir. İnternet teknolojisini öğrenmek ve internet teknolojisinden faydalanmak amacıyla internete yönelen bireyler problemlı internet kullanımı açısından daha az risk taşımaktadır (Ögel, 2012). İnternet kullanıcılarını ritüalistler ve araçsalcılar olarak ikiye ayıran Mafe ve Blas (2006) ritüalistlerin yalnız kaldığında ve canı sıkıldığında eğlence amaçlı internete yöneldiğini belirtmiştir.

- **Diğer faktörler:** Bireylerin cretsiz, limitsiz internet erişimiyle yüksek hızla internete bağlanabilmeleri, internet erişimlerine ailesi tarafından bir denetleme getirilmeyişi, internetin ucuz olması, kolay kullanılabilmesi, yasaklanmış olana kolaylıkla ulaşabilmeleri, sanal etkinliklerini gizleyebilmeleri ve farklı bir kimlik alabilmeleri problemlı internet kullanımının oluşması sürecini hızlandırmaktadır (Chou, 2001; Ögel, 2012; C. F. Yen, Ko, J. Y. Yen, Chang ve Cheng, 2009). Ayrıca internet kullanımına ilişkin olumlu sonuç beklentilerinin, denetim odağının ve internet kullanımını sona erdirmeye ilişkin öz-yeterlilik algısının düşük olmasının da problemlı internet kullanımıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir (İskender ve Akın, 2010; Lin ve diğerleri, 2011).

2.2.10.6.3. Problemlı İnternet Kullanımına İlişkin Tanı ltleri

Araştırmacıların problemlı internet kullanımının tanı ltleri konusunda uzlaşmaya varamadıkları görülmektedir. Konuyla ilgili farklı yaklaşımlar dikkati çekmektedir.

2.2.10.6.3.1. Goldberg'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Madde Bağımlılığı

İnternet bağımlılığı ilk defa 1996 yılında Goldberg tarafından DSM-IV'te yer alan madde bağımlılığı ölçütlerinden yararlanılarak tanımlanmıştır.

Goldberg (1996/2012)'e göre:

On iki aylık bir dönem içinde herhangi bir zamanda ortaya çıkan aşağıdakilerin üçü veya daha fazlasıyla kendini gösteren, klinik olarak belirgin bir bozulmaya ya da sıkıntıya yol açan internet kullanımı.

1. Aşağıdakilerden biriyle tanımlanan tolerans gelişimi,
  - a.İstenen keyfin alınabilmesi için belirgin olarak artmış internet kullanım süresi,
  - b.Sürekli olarak aynı sürelerde internet kullanımı ile alınan keyifte azalma olması
2. Aşağıda tanımlanan şekilde yoksunluk gelişmesi

Ağır ve uzun süreli internet kullanımı sonucunda aşağıdakilerden en az 2 tanesinin günler içinde ortaya çıkması (1 ay içinde ortaya çıkabilir) ve kişilerin bunlardan dolayı iş, sosyal ve önemli işlevsel alanlarda sıkıntı yaşaması:

- a.Psikomotor ajitasyon
- b.Bunaltı
- c.İnternette neler olduğu hakkında takıntılı düşünceler
- d.İnternet hakkında fanteziler ve hayal kurma
- e.İsteyerek ya da istemeyerek tuşlara basma hareketi yapma
- f.Bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için internete veya benzeri servislere bağlanma

3. İnternet kullanımı genellikle planlandığından daha uzun süre alır.

4. İnternet kullanımını bırakmak veya denetim altına almak için sürekli bir istek veya boşa çıkan çabaları vardır.

5. İnternet ile ilgili eylemlere çok uzun süreler ayrılır (kitap almak, yeni web tarayıcıları ve programları denemek, dosyaları düzenlemek vb.).

6. İnternet kullanımı nedeniyle önemli toplumsal mesleki etkinlikler veya boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır veya azaltılır.

7. İnternet kullanımı, yol açtığı sorunlara (uykusuzluk, evlilik problemleri, iş ve randevulara geç kalma gibi) rağmen aşırı olarak devam eder.

2.2.10.6.3.2. Young'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Patolojik Kumar Oynama

Young (1998) internet bağımlılığı tanı ölçütlerini DSM-IV'te yer alan ve internet bağımlılığına en yakın bozukluk olarak düşündüğü patolojik kumar oynama ölçütlerinden yararlanarak oluşturmuştur. Tanımlanan 8 ölçütten 5 tanesinin bulunması durumunda birey bağımlı olarak nitelendirilmektedir.

Young (1998)'un internet bağımlılığı için önerdiği tanı ölçütleri:

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş (sürekli olarak interneti düşünme, internette yapılan etkinliklerin hayalini kurma, internette yapılması planlanan bir sonraki etkinliği düşünme vb.)
2. İstenilen keyfi elde etmek için giderek daha fazla oranda internet kullanma ihtiyacı duyma
3. İnterneti kullanımını kontrol etme, azaltma ya da sona erdirmeye yönelik başarısız girişimlerin olması
4. İnternet kullanımının azaltılması ya da tamamen hissedilmesi durumunda huzursuzluk, çökkünlük ya da kızgınlık hissedilmesi
5. Başlangıçta planlanandan daha uzun süre internette kalma
6. Aşırı internet kullanımı nedeniyle aile, okul, iş ve arkadaş çevresiyle sorunlar yaşama, eğitim veya kariyer ile ilgili bir fırsatı tehlikeye atma ya da kaybetme
7. Başkalarına (aile, arkadaşlar, tedavi veren uzman vb.) internette kalma süresi ile ilgili yalan söyleme
8. İnterneti problemlerden kaçmak veya olumsuz duygulardan (örneğin çaresizlik, suçluluk, çöküntü ve kaygı) uzaklaşmak için kullanma

2.2.10.6.3.3. Beard ve Wolf 'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Patolojik Kumar Oynama

Beard ve Wolf (2001)'e göre aşağıdaki tanı ölçütlerinden tamamı karşılanmak zorundadır:

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş (sürekli olarak interneti düşünme, internette yapılan etkinliklerin hayalini kurma, internette yapılması planlanan bir sonraki etkinliği düşünme vb.)
2. İstenilen keyfi elde etmek için giderek daha fazla oranda internet kullanma ihtiyacı duyma
3. İnterneti kullanımını kontrol etme, azaltma ya da sona erdirmeye yönelik başarısız girişimlerin olması

4. İnternet kullanımının azaltılması ya da tamamen hissedilmesi durumunda huzursuzluk, çökkünlük ya da kızgınlık hissedilmesi

5. Başlangıçta planlanandan daha uzun süre internette kalma

Aşağıdakilerden ise en az bir tanesi karşılanmalıdır:

1. Aşırı internet kullanımı nedeniyle aile, okul, iş ve arkadaş çevresiyle sorunlar yaşama, eğitim veya kariyer ile ilgili bir fırsatı tehlikeye atma ya da kaybetme

2. Başkalarına (aile, arkadaşlar, tedavi veren uzman vb.) internette kalma süresi ile ilgili yalan söyleme

3. İnterneti problemlerden kaçmak veya olumsuz duygulardan (örneğin çaresizlik, suçluluk, çöküntü ve kaygı) uzaklaşmak için kullanma

2.2.10.6.3.4. Ko, Yen, C. C. Chen, S. H. Chen ve Yen'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Dürtü-Kontrol Bozuklukları, Madde Bağımlılığı ve Hasta Görüşleri

Ko ve diğerleri (2005) tarafından DSM-IV-TR'de yer alan dürtü-kontrol bozuklukları ve madde bağımlılığı tanı ölçütlerinden, önceki araştırmalarda internet bağımlılığı için önerilmiş tanı ölçütlerinden ve problemlerle internet kullanımı yüzünden Kaohsiung Tıp Fakültesi Hastanesi'nde tedavi gören 70 katılımcıyla yapılan görüşme sonuçlarından yararlanarak internet bağımlılığını tanımlamak için bir ölçüt kümesi oluşturulmuştur. Bu ölçüt kümesinin oluşturulmasında ayrıca 468 ergenle Chen İnternet Bağımlılığı Ölçeği kullanılarak yürütülen araştırmanın sonuçlarından yararlanılmıştır. Ko ve diğerleri (2005) tarafından ergenlerde internet bağımlılığı için önerilen tanı ölçütleri şunlardır:

3 aylık dönem içinde herhangi bir zamanda ortaya çıkan, klinik olarak belirgin bozulma ya da sıkıntıya yol açan uyumsuz internet kullanım öyküsü

A) Aşağıdaki belirtilerin en az 6'sının görülmesi:

1. İnternette yapılan etkinliklerle ilgili aşırı yoğunlaşmış düşünce

2. İnternet kullanma dürtüsünü engelleme konusunda yineleyici biçimde başarısız olma

3. Tolerans: İstenilen keyfi sağlamak için belirgin olarak artmış miktarlarda internet kullanma gereksinimi

4. Aşağıdakilerden herhangi birisinin varlığıyla kendini gösteren yoksunluk

i. İnternet etkinliklerinden uzak kalmayı izleyen günlerde disforik duygudurum, anksiyete, irritabilite ve sıkılma belirtileri

ii. İnterneti yoksunluk belirtilerinden kurtulmak ya da kaçınmak için kullanma

5. İnterneti çoğu kez tasarlandığından daha uzun süre kullanma
  6. İnternet kullanımını bırakmak ya da sınırlandırmak için sürekli bir istek ve/veya başarısız girişimler
  7. İnternet etkinlikleri ile ilgili aşırı zaman harcama
  8. İnternete ulaşmak için gerekli aktiviteler üzerine aşırı zaman harcama
  9. İnternet kullanımının yol açmış ya da alevlendirmiş olabileceği ısrarcı ve yineleyici fiziksel veya psikolojik bir sorun olduğu bilinmesine rağmen aşırı internet kullanımını devam ettirme
- B. İşlevsel bozukluk: Aşağıdaki belirtilerden en az biri bulunmalı
1. Okul ve evdeki temel sorumluluklarını yerine getirmeyi engelleyecek şekilde tekrarlayan internet kullanımı
  2. Sosyal ilişkilerin bozulması
  3. İnternet kullanımından dolayı okul kurallarına veya yasalara karşı gelme
- C. İnternet bağımlılığı davranışı psikotik bozukluk veya bipolar 1 bozukluğu tarafından daha iyi açıklanamaz.

2.2.10.6.3.5. Shapira, Goldsmith, Keck, Khosla ve Mc Elroy'un İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Dürtü-Kontrol Bozukluğu

Shapira ve diğerleri (2000) problemlili internet kullanımını dürtü-kontrol bozukluğu olarak kavramsallaştırmıştır. DSM-IV-TR'de yer alan dürtü-kontrol bozukluğu tanı ölçütlerine ve McElroy ve diğerleri (1994) tarafından önerilen kompulsif satın alma bozukluklarına dayanan tanı ölçütleri geliştirmişlerdir.

Shapira ve diğerleri (2000) internet bağımlılığını tanısı için gerekli ölçütleri şu şekilde belirlemiştir:

- A. Aşağıdakilerden en az birisiyle ortaya çıkan internet kullanımıyla ilgili aşırı zihinsel uğraşı vardır.
1. İnternet kullanımını denetim altına alma çabalarının sonuçsuz kalması
  2. Planlandığından daha uzun süre internet kullanımı
- B. İnternet kullanımı veya internet kullanımıyla ilgili aşırı zihinsel uğraşı klinik olarak önemli sıkıntılara veya sosyal, mesleki veya işlevselliğin diğer önemli alanlarında sıkıntıya yol açmaktadır.
- C. Aşırı internet kullanımı bütünüyle hipomani veya mani dönemlerinde meydana gelmez ve diğer Eksen I bozuklukları tarafından daha iyi açıklanamaz.

2.2.10.6.3.6. Griffiths'in İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri: Gözlenen Duygu, Düşünce ve Davranışlar

Griffiths (2000) internet bağımlılığı için altı ölçüt önermiştir:

1. Önem: İnternet kullanımının bireyin yaşamında önemli bir aktivite olmasını ve bireyin düşüncelerini (internet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş ve bilişsel çarpıtmalar), duygularını (şiddetli arzu) ve davranışlarını (sosyalleşmiş davranışın kötüleşmesi) etkilemesini içermektedir. Örneğin, birey çevrimdışı olduğunda, çevrimiçi olacağı bir sonraki zaman hakkında düşünür.

2. Duygu Düzenlemesi: İnternet kullanımının sonucu olarak bireylerin bildirdikleri öznel deneyime işaret etmekte ve baş etme stratejisi olarak görülmektedir (internet kullanımı sonucunda artmış bir uyarılmışlık durumu yaşanmasını veya internetin bir kaçış ve uyuşma aracı olarak kullanılmasını içermektedir).

3. Tolerans: Duygu düzenleme etkilerine ulaşmak için internet kullanım düzeyinin arttırılması sürecini ifade etmektedir. Bireyin duygu düzenleme etkilerini arttırmak için internet kullanma süresini aşamalı olarak arttırması eğilimidir.

4. Yoksunluk belirtileri: İnternet kullanımı bırakıldığında veya önemli derecede sınırlandırıldığında hoş olmayan duygular ve fiziksel etkiler yaşanmasını içermektedir. Yoksunluk belirtilerine örnek olarak irritabilite verilebilir.

5. Çatışma: Bu durum; aşırı internet kullanımıyla ilişkili olarak internet kullanıcısının çevresindekilerle çatışma yaşamasına, internet kullanımının diğer aktivitelerle (mesleki ve sosyal yaşam, ilgiler ve hobiler) çatışmasına ve bireyin içsel çatışmalarına (intrapsişik çatışma ve/veya kontrolünü kaybetme duygusu) işaret etmektedir.

6. Tekrarlama: İnternet kullanımının sonlandırılmak istenmesine rağmen tekrar yeniden kullanmaya başlanmasını içermektedir.

2.2.10.6.4. Problemlı İnternet Kullanımının Etkileri

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde görülen hızlı gelişmeler çeşitli yönlerden bireysel ve toplumsal yaşamı etkilemektedir. Bilişim ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ergenlere yeni arkadaşlıklar kurma ve sürdürme, bilgiye ulaşma ve paylaşma, sağlık benlik gelişimi, kimliğini keşfetme, sosyal destek ve kültürlerarası etkileşim fırsatları sunmasına rağmen birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (Valkenburg ve Peter, 2007). Bu olumsuzlukların başında problemlı internet kullanımı gelmektedir.

Problemlili internet kullanımı madde bağımlılığı gibi belirgin bir fiziksel problem oluşturmaya da bireylerin yaşamını olumsuz etkilediği görülmektedir. Problemlili internet kullanıcıları haftada 40 saatin üzerinde internette kalabilmekte; bundan dolayı uyku problemleri, sabahları aşırı yorgun uyanma, uykusuzluk nedeniyle işe veya okula geç kalma gibi sorunlar yaşayabilmektedir. Bilgisayar başında uzun süre vakit geçirmeye bağlı olarak obezite, bel ve sırt ağrıları, Carpal Tunnel sendromu ve göz ile ilgili sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca problemlili internet kullanıcılarının bireysel yaşam kalitesinin düştüğü, akademik ve sosyal yaşamının kötüleştiği, ekonomik sıkıntılarla karşılaştıkları, ruhsal sorunlar yaşamaya başladıkları ve aileleriyle olan ilişkilerinin bozulduğu ifade edilmektedir (Young, 1996).

2.2.10.6.4.1. Problemlili İnternet Kullanımının Bireysel Yaşama Etkileri

Sanal ortamda ilişki kuranlar, genellikle birbirlerine karşı dürüst davranmamakta, gerçekte olduklarından farklı kimliklere bürünmektedir. Bu durum zamanla bireyleri bir takım psikolojik ve kişilik problemleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Çünkü sanal ilişkilerde kişiler iletişim kurdukları bireyler ve onların samimiyetleri hakkında hiçbir şey bilmemekte ve başka bir kimlikle konuşup yazışırken aynı şeyin kendisine de yapılabileceğini düşünmektedir. Bu kısır döngü bir süre sonra internet kullanıcılarının sistematik olarak güven duygularını örselemekte ve güvensiz insanların sayısını arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanlar güvenmemeyi öğrenmektedir. Bilinçaltında bu şekilde oluşan güvensizlik duygusu insanların tüm yaşamlarına yansımakta ve onları kendilerine yabancılaştırmaktadır (Şahinboy, 2002).

İnternetin bireylere kimliğini gizleme ve istediği kimlik ile iletişim kurma olanağı sunması, ideal kimliğini gerçekleştirme çabası içinde olan ergenler açısından interneti gerçek dünyadan daha cazip hale getirmektedir. Yoğun biçimde internet kullanan ergenler, internet ortamında ideal kimliklerini gösterebilmekte, bundan dolayı ergenin bireysel kimlik değerlendirmeleri gerçekçi olmayan biçimde şişebilmektedir. Ergenlerin, gerçek dünyadan önce internet üzerinden sanal ortamda doyum verici yaşantılar deneyimlemesi ve bu yaşantılar aracılığıyla meydana gelen kimlik duygusu, ergenlere sahip oldukları özellikleri tanıma fırsatı sunmaktadır. Ancak sanal ortamdan elde edilen deneyimlerin gerçek dünyaya aktarımının her zaman mümkün olmaması, ergenleri psikolojik açıdan incinebilir hale getirmektedir (Ceyhan, 2008).

İnterneti çok fazla kullanan bireyler, giderek gerçek dünyadan kopmakta ve kendilerine sanal bir dünya kurmaktadır. Zamanla internet bireyin yaşamını öylesine

kaplamaktadır ki eğer çevresindeki bireyler internetten anlamıyorlarsa onlarla konuşacak bir şey bulamamaktadır. Bu durum bireyin daha da içine kapanmasına yol açmaktadır. İnterneti bağımlılık derecesinde kullanan bireylerin çevresindeki insanlardan tamamen kopmaları bu bireyleri toplumdan iyice uzaklaştırmakta ve yabancılaşma sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Yabancılaşma sorununun bir diğer boyutunu bireyin kültürel değerlerinden uzaklaşması oluşturmaktadır. Sanal ortamda kendi kültürüne karşıt değerleri içselleştirmeleri bireylerin kendi kültürel değerlerinden uzaklaştırmaktadır. Örneğin sanal ortamda oynadığı çevrimiçi oyunlarda rekabet ve hırsın tadına varan bireyler Türk kültüründeki diğergamlık değerine karşı yabancılık hissedebilmektedir. Bireylerin gerçek yaşamda ulaşamadıkları birçok şeye (örneğin güç, onaylanma ihtiyacı, başarı, üstünlük, farklı kimliklere bürünme) sanal ortamda ulaşmaları gerçek yaşamlarından iyice kopmasına yol açacak ve internete giremediklerinde gerilim yaşayacaklardır. Bu durum da yalnızlaşma ve yabancılaşma sürecini daha da hızlandıracaktır.

2.2.10.6.4.2. Problemlı İnternet Kullanımının Sosyalleşmeye Etkileri

İnternet aracılığıyla ergenler yeni arkadaşlıklar kurmakta, mevcut arkadaşlıklarını sürdürmekte ve yaşantılarını paylaşmaktadır. İnternet sosyalleşme süreci içerisinde ergenlerin kendilerini ve toplumsal normları tanımalarını, kendi davranışlarını toplumsal normlarla karşılaştırmasını ve davranışlarını toplumsal normlara göre ayarlamalarını mümkün kılmaktadır. İnternetin bağımlılık derecesinde kullanılması ise ergenlerin psikososyal gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ergenlerin sağlıklı psikososyal gelişim için gerekli gerçek arkadaşlık ilişkileri yerini sanal arkadaşlıklara bırakmakta, bu durum ise ergenlerin sosyal ilişkiler kurma becerisini olumsuz etkilemektedir. Diğer bir deyişle arkadaşlık ilişkilerinin önem kazandığı bir dönem olan ergenlikte sosyallikten uzaklaşmakta ve yeterli sosyal beceriler kazanılamamaktadır.

Bazı araştırmacılar internetin bireyleri sosyallikten uzaklaştıracağı düşüncesine katılmamakta ve yeni arkadaşlar edinme konusunda bireylere sağladığı olanakların bireylerin sosyalleşmesine katkı sunacağını ifade etmektedir. Kaldı ki bireyler internet aracılığıyla yeni arkadaşlıklar edinebileceği gibi tanıdıkları kişilerle iletişimlerini geliştirme olanağına da sahiptir. İnternetin sosyalleşme sürecine katkı sağladığını öne süren araştırmacılara göre bireylerin oyun, sohbet, MUDs gibi sanal uygulamalar aracılığıyla hayali roller edinebilmeleri ve bu roller aracılığıyla ideal benliklerini

gerçekleştirebilmeleri, benliklerini keşfetmenin yanında sosyalleşme sürecine hazırlanmalarını da sağlamaktadır. Bu tür uygulamalara rol yapma oyunları örnek olarak verilebilir.

Boz (2000) internetin bireyleri yeni bir sosyalleşme sürecine soktuğunu ifade etmektedir. Boz (2000) yüz yüze iletişim kurmaktan kaçınan bireylerin internet sayesinde bu çekingenliklerini yendiğini belirtmektedir. İnternet fiziksel sınırlılıkları ortadan kaldırarak bireylerin kendilerinden kilometrelerce uzaklıkta bireylerle iletişim kurmalarını sağladığı için farklı bir toplumsallaşma sürecini başlatmaktadır.

Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2002) tarafından yapılan araştırmada ergen internet kullanıcılarının % 14'ü geçen yıl içinde yakın çevrimiçi sanal arkadaşlıklar kurduğunu, % 7'si çevrimiçi arkadaşlarıyla yüz yüze buluştuğunu ve % 2'si çevrimiçi romantik ilişkiler kurduğunu belirtmektedir. Bu noktada sosyal paylaşım sitelerinin çevrimiçi ilişki kurma ortamı olarak daha fazla öne çıktığı görülmektedir (Valkenburg, Peter ve Schouten, 2006).

Ridings ve Gefen (2004) çevrimiçi davranışlarda rol oynayan en önemli faktörlerden birisinin sosyal destek ve arkadaşlık kurma olduğunu ifade etmektedir. Ridings ve Gefen (2004)'e göre çevrimiçi faaliyetlere katılma bireylerin sosyal açıdan olumlu benlik imajları edinmelerine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte Makas (2008) bireylerin artık eşle dostla buluşmak yerine evden sohbet odalarına girmeyi veya internet üzerinden karşılıklı oyun oynamayı tercih etmesinin sosyal yalıtıma yol açtığını ifade etmektedir. İnternet ile sosyalleşme arasındaki ilişkinin sanıldığından daha karmaşık olduğu görülmektedir. İnternet aracılığıyla sosyalleşmeye çalışan birey, zaman geçtikçe toplumdan soyutlanabilmekte ve sosyal destek bulmak amacıyla tekrar internete yönelebilmektedir. Bu durum da problemlerle internet kullanımıyla sonuçlanmaktadır. Bunun yanında internetin gerçek yaşamla karşılaştırıldığında güçlü sosyal bağlar yerine etkileşim düzeyi düşük sosyal ilişkiler sunması bireyin yeterince tatmin olamamasına neden olmaktadır (Günüç, 2009).

Bireyler internette gerçek yaşamda kurulamayan sosyal ilişkileri kurabildikleri, internette tanımadığı kişilerle risk almadan tanışabildikleri, sansürlemeden duygu ve düşüncelerini ifade edebildikleri, farklı kimliklere bürünerek veya kimliğini gizleyerek iletişim kurabildikleri için interneti gerçek yaşamın yerine tercih etmektedir.

Kendilerini internete aşırı kaptıran bireyler ise zamanla gerçek dünyayı sanal dünyadan ayıramamakta ve sosyalleşme sürecinde ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Ögel (2012) sosyalleşme sürecinde yaşanan sıkıntıları yalnızca internette yaşayan bireyin sosyalleşme sürecinin tüm evrelerini sağlıklı biçimde geliştirememesi, toplumsal bir kimlik kazanamaması, internet dışındaki sosyalleşme kaynaklarından yoksun kalması ve toplumsal davranış kalıplarını öğrenememesi olarak sıralamaktadır. Ayrıca internette toplumun getirdiği denetimin kaybolması da sosyalleşme sorunlarını beraberinde getirmektedir.

2.2.10.6.4.3. Problemlİ İnternet Kullanımının Fiziksel Etkileri

İnterneti bağımlılık derecesinde kullanan bireylerin çeşitli sağlık sorunları açısından risk altında bulunduğu belirtilmektedir. Bilgisayar karşısındayken sabit bir konumda belirli hareketlerin yinelenmesi tekrarlayan zorlayıcı travmaya yol açabilir. Tekrarlayan zorlayıcı travma belirtileri hafif bir ağrıdan şiddetli ağrılara kadar değişik düzeyde olup, işlev zorluğuna yol açmaktadır. Kas gruplarının sürekli tekrar eden hareketlerin baskısı altında tutulması sonucunda meydana gelebilen rahatsızlara örnek olarak Karpal Tünel sendromu verilebilir. Hareketsizlikten kaynaklanan fiziksel sorunlar ve kilo sorunları da karşılaşılabilecek durumlardır (Makas, 2008; Muslu ve Bolışık, 2009).

Bilgisayar karşısında sağlıklı bir pozisyonda oturulmaması, sürekli sabit bir noktaya bakılması gibi etmenler fiziksel sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Uzun süreli bilgisayar kullanımının yol açtığı fiziksel sorunlara örnek olarak göz rahatsızlıkları, iskelet yapısında bozukluklar, radyasyonun olumsuz etkileri ve bilgisayar ekranından kaynaklanan yoğun elektromanyetik alana maruz kalmanın neden olduğu sorunlar verilebilir (Shields ve Behrman, 2000).

Uzun süre bilgisayar önünde kalmanın fiziksel aktivite azlığının yanında yeme bozuklukları ve obezitede artış arasında doğrusal bir ilişki olduğu bildirilmektedir. Bilgisayarda fazla zaman geçirme, çocukların oyun oynama, spor yapma gibi etkinliklere daha az zaman ayırmalarına neden olarak enerji tüketiminde azalmaya yol açmaktadır. Bilgisayar önünde bir şeyler atıştırma alışkanlığı ise enerji alımını arttıran bir faktördür. Bu durumlar obezite gelişiminde önemli rol oynayan risk faktörleridir. Obezite ise beraberinde hiperinsulinemi, hiperlipidemi ve hipertansiyon gibi ikincil riskler getirmektedir (Muslu ve Bolışık, 2009; Shields ve Behrman, 2000).

2.2.10.6.4.4. Problemlİ İnternet Kullanımının Akademik Başarıya Etkileri

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ile birlikte bilgisayar ve internet eğitim alanında yerini almıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinde görülen hızlı

gelişmeler akademik başarıyı hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Bireyler bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde birçok bilgiye kolaylıkla ulaşabilir. İnternet sayesinde birçok bilgiye kolaylıkla ulaşabilmeleri bireylerin akademik yaşamları açısından iyi bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak yalnızca internet ile yetinmeleri öğrencilerin deney, gözlem, kütüphane, görüşme gibi diğer bilgi kaynaklarından yararlanmaları olasılığını azaltmaktadır.

Bilgisayar oyunları, sanal sohbet ve internet bağımlılığı ders çalışma davranışına engel olarak akademik başarının düşmesine yol açabilmektedir. Yapılan araştırmalarda (Chang ve Law, 2008; Griffiths, 2000, 2001; Young, 2004) problemler internet kullanımının okulda başarısız olma, dersi kaçırma, sınavlara girmeme, sınavlarda başarısız olma ve derslerde dikkatini toplayamama gibi olumsuz etkileri bulunduğu görülmektedir. Kubey, Lavin ve Barrows (2001) tarafından yapılan araştırmada internet bağımlılığı ve akademik başarı arasındaki ilişkinin özellikle sohbet odaları ve MUDs gibi eşzamanlı iletişim uygulamalarının kullanılması durumunda daha yüksek düzeyde olduğu, e-posta ve Usenet haber gruplarının kullanılması durumunda bu ilişkinin daha düşük düzeyde gerçekleştiği bulunmuştur.

Uzun süreli internet kullanımının ilişkili olduğu bir diğer bilişsel sorunun DEHB olduğu bildirilmektedir (Yoo ve diğerleri, 2004). Odacı (2011) tarafından yapılan araştırmada ise akademik öz-yeterliliğin internet bağımlılığıyla ilişkili olduğu, buna karşın akademik erteleme eğilimi ile internet bağımlılığının ilişkili olmadığı belirlenmiştir.

Ergenlerin akademik başarısının düşmesi, kendisini değersiz görmesine ve başarı konusunda güdülenememesine neden olmaktadır. Bu noktada, ergenler internet oyunları ile elde edebileceği kolay bir başarıya yönelebilir. Dolayısıyla ergenler hem başarısızlığın oluşturduğu olumsuzluktan kaçınmak hem de sanal oyunlar aracılığıyla da olsa başarı hazzı yaşamak için aşırı internet kullanımı sergileyebilmektedir. Bu durumda ergenlerin interneti kullanırken elde ettiği sanal başarı yerine gerçek başarıyı yakalaması için gerekli koşullar oluşturulmalıdır. Bu koşullar, ergenlerin başarılı olmak konusunda inancını arttırmaya yönelik çalışmalar ve güdüleyici teknikler ile sağlanabilir (Peker, 2013; Yen ve diğerleri, 2007).

2.2.10.6.4.5. Problemler İnternet Kullanımının Ruh Sağlığına Etkileri

Problemler internet kullanımı bireylerin psikolojik özelliklerini ve psikososyal yaşamlarını etkilemektedir. Problemler internet kullanımının depresyon, sosyal kaygı,

yalnızlık, kompulsivite, intiharı düşünme, düşmanlık, DEHB, hipomani, genelleşmiş kaygı bozukluğu, distimi, obsesif kişilik bozukluğu, dürtü kontrol bozuklukları, bolderline kişilik bozukluğu, çekingen kişilik bozukluğu, madde kullanma, düşük benlik saygısı, yaklaşma kaygısı, iletişim kaygısı ve popüler olamama kaygısı ile ilişkili olduğu bildirilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Whang, Lee ve Chang (2003) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 3, 5'i internet bağımlısı, % 18, 4'ü ise olası internet bağımlısı olarak tanımlanmıştır. İnternet bağımlılığı ile fonksiyonel olmayan sosyal davranışların ilişkili olduğu bulunmuştur. İnternet bağımlılarının, olası internet bağımlıları ve internet bağımlısı olmayanlarla karşılaştırıldığında gerçekten kaçma eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İnternet bağımlılarının, iş yaşamlarında bir sorun yaşadıklarında veya kendilerini depresif hissettiklerinde internette kalma sürelerinin arttığı görülmüştür. İnternet bağımlılarının diğer gruplarla (olası internet bağımlıları ve internet bağımlısı olmayanlar) karşılaştırıldığında yalnızlık, depresyon ve kompulsivite düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. İnternet bağımlılarının kişilerarası ilişkiler açısından tehlikelere daha açık olduğu belirlenmiştir. Bu bireyler yabancı kişilere alışılmamış bir yakınlık göstermişlerdir (Whang ve diğerleri, 2003).

Özcan ve Buzlu (2005) tarafından yapılan araştırmada problemlili internet kullanımı depresyon ve yalnızlıkla pozitif yönde, algılanan sosyal destek ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Niemz, Griffiths ve Banyard (2005)'in araştırmasında katılımcıların % 18, 3'ü patolojik internet kullanıcısı olarak tanımlanmıştır. Araştırma bulgularına göre patolojik internet kullanımı akademik, sosyal ve kişilerarası problemlere yol açmaktadır. Diğer katılımcılarla karşılaştırıldığında, patolojik internet kullanıcılarının öz-saygı düzeyleri daha düşük, sosyal disinhibisyon düzeyleri ise daha yüksek bulunmuştur.

Kim ve diğerleri (2006)'ın araştırmasında katılımcıların % 1, 6'sı internet bağımlısı, % 38'i olası internet bağımlısı olarak tanımlanmıştır. Söz konusu araştırma sonucunda depresyon düzeyinin ve intihar düşüncesinin internet bağımlısı olan grupta daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer biçimde Messias, Castro, Saini, Usman ve Peeples (2011) tarafından yapılan araştırmada günde 5 saat veya daha fazla internet kullandığını/video oynadığını belirten katılımcıların üzüntü, intihar düşüncesi ve intihar planlama açısından daha çok risk altında bulunduğu ortaya konmuştur.

Yen ve diğeri (2007) tarafından yapılan araştırmada internet bağımlısı olan ergenlerin düşmanlık, sosyal kaygı, depresyon ve DEHB düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Erkeklerde DEHB, depresyon ve düşmanlık belirtileri internet bağımlılığıyla yüksek düzeyde ilişkiliyken, kızlarda yalnızca DEHB ve depresyon belirtileri internet bağımlılığıyla ilişkili bulunmuştur.

Kratzer ve Hegerl (2008) problemlili internet kullanımının diğeri psikiyatrik hastalıklarla birlikte görüldüğünü belirtmiştir. Yaptıkları araştırmada problemlili internet kullanıcılarının % 50'sinde aynı zamanda anksiyete görüldüğü bildirilmiştir. Anksiyete görülme oranı problemlili internet kullanıcıları olmayan bireylerde ise % 13'tür.

Bernardi ve Pallanti (2009) tarafından yapılan araştırmada internet bağımlılığı ile birlikte ortaya çıkan eş tanı bozuklukları; DEHB, hipomani, genelleşmiş anksiyete bozukluğu, sosyal kaygı bozukluğu, distimi, obsesif kompulsif kişilik bozukluğu, bolderline kişilik bozukluğu ve çekingen kişilik bozukluğu olarak belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca internet bağımlılığının aile yetersizliği algısıyla pozitif ilişkili olduğu görülmüştür.

Odacı ve Kalkan (2010)'ın araştırmasında problemlili internet kullanımının yalnızlık, iletişim kaygısı, popüler olamama kaygısı ve yakınlaşma kaygısının fizyolojik belirtileriyle pozitif ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Araştırmada ayrıca bireylerin internete giremediklerinde neler hissettikleri ile internet kullanım sürelerinin uzunluğu ilişkili bulunmuştur.

Frangos, Frangos ve Sotiropoulos (2011) katılımcıların % 35'inin problemlili internet kullanıcıları olduğunu belirledikleri araştırmalarında problemlili internet kullanımının sigara ve alkol bağımlılığıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre problemlili internet kullanımını yordayan diğeri risk faktörleri erkek olmak, işsizlik programına kaydolmak, olumsuz inançların varlığı, pornografik sitelerin ziyaret edilmesi ve çevrimiçi oyunlar oynanması olarak belirlenmiştir.

2.2.10.6.4.6. Problemlili İnternet Kullanımının Aile Yaşamına Etkileri

Daha önce de ifade edildiği gibi internet çeşitli yararlar sağlamakla birlikte bir sürü olası sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların önemli bir kısmı bireylerin aile içi ve sosyal çevreleriyle olan ilişkileriyle bağlantılıdır. Bu sorunlara örnek olarak aile ve eşlerin ihmal edilmesi, sanal ihanet ve eşlerin aldatılmışlık psikolojisine girmeleri, evdeki sorumlulukların aksatılması, çocuklarla ilgilenilmemesi, çocukların internette kontrolsüz dolaşmaları, bireylerin sanal ilişkilere

yoğunlaşmalarından dolayı gerçek yaşamdan kopmaları, sanal ortamda aranan mutluluğun bulunmamasının yol açtığı psikolojik bunalımlar ve eşlerinin internette başkalarıyla ilişkiler yaşadığı endişesi taşıyan çiftlerin yaşadığı huzursuzluklar verilebilir (Karaca, 2007; Ögel, 2012).

İnternet kaynaklı mağduriyet yaşayanların başında hiç şüphesiz çocuklar gelmektedir. Çocukların sanal ortamda karşılaşılabileceği başlıca tehlikelere örnek olarak çocuk pornosu, istenmeyen kişilerle tanışma, aile ve toplumdan koparak yalıtılma, aşırı internet kullanımından dolayı okul başarısında düşüş, zaman ve enerjinin boşa harcanması vb. verilebilir. Bu bağlamda kimi eğitimciler bilgisayarın küçük yaştaki çocukların gelişim özelliklerine uygun olmadığını savunmaktadır. Bilgiye ulaşmada sağladığı kolaylık çocukların gelişim özelliklerine uygun olmayan, şiddet, uyuşturucu ve cinselliğe ilişkin ve çocukları yanlış yönlendirebilecek bilgilere de kolaylıkla ulaşabilmelerine de neden olmaktadır. Ayrıca çocuklar sanal ortamda kendilerine zarar verecek kişilerle tanışabilir ya da sanal ortama kendilerini kaptırdıklarından dolayı spor, ödev yapmak ya da aileleri ve arkadaşlarıyla birlikte olmak için ayırdıkları zamanı kısıtlamaları verilebilir (Akkoyunlu, 2001).

Sonuç olarak internet ebeveynler ve çocuklar için yararlı olabilecek birçok uygulamaya sahip olmasına rağmen dikkatli kullanılmadığı zaman çocuk ve ebeveynler açısından olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu tür sorunların önlenmesi ebeveyn ve çocukların sanal uygulamalar konusunda farkındalıklarının artırılması ve aile üyeleri tarafından internet kullanımı konusunda kurallar oluşturulup bu kuralların titizlikle uygulanmasıyla mümkündür.

2.2.10.6.5. Problemlı İnternet Kullanımını Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar

Bu bölümde problemlı internet kullanımının oluşmasında ve sürmesinde rol oynayan faktörleri açıklayan kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu bağlamda Young'un Dört Kategori Kuramı, Grohol'ün Üç Aşamalı Problemlı İnternet Kullanımı Modeli, Hall ve Parson'un İnternet Davranış Bağımlılığı Modeli, Suler'in Sekiz Faktör Modeli ve Davis'in Bilişsel-Davranışçı Modeli açıklanmıştır.

2.2.10.6.5.1. Young'un Dört Kategori Kuramı

Young (1997) bireyleri problemlı internet kullanımına eğilimli hale getiren faktörleri dört maddede özetlemiştir:

• **Sosyal Destek:** Problemler internet kullanıcıları diğer bireylerle yakın ilişkiler kurma konusunda zorlanmaktadır. İnternette kimliğin rahatlıkla gizlenebilmesi bu bireylere diğer bireylerle tehlikesiz bir biçimde iletişim kurabilme ve kendi duygu ve düşüncelerini sansürlemeden ifade etme olanağı sağlamaktadır. Birey çevrimiçi olduğunda yeni sosyal ilişkiler için sosyal bir ağ oluşturabilmektedir. Bu noktada problemler internet kullanıcıları çoğunlukla sevdiklerine bile ifade etmekten kaçındıkları görüş ve duygularını ifade etmelerine izin veren sosyal destek sistemlerini internette bulabildiklerini ifade etmiştir. Ayrıca sanal ortam bu bireylerin kendilerini özgür hissetmelerini ve gerçek yaşamda bulamadıkları kabul ve arkadaşlığı bulabilmelerini sağlamaktadır. Birey belli bir sanal ortamı (belli bir sohbet odası, MUDs veya haber grupları) sürekli olarak ziyaret ettiğinde o sanal ortamda bulunan diğer bireylerle yakınlaşmakta ve bu durum bireyde ait olma duygusu uyandırmaktadır. Sanal ortamda belli bir gruba üye olduğunda, problemler internet kullanıcıları güvenebilecekleri arkadaşlıklar oluşturma fırsatı yakalamaktadır. Bu bireylerin sanal ortamda romantik arkadaşlıklar dahi kurdukları görülmektedir. Bireyler sanal ortamda diğer bireylerle iletişim kurarak derin psikolojik anlamlar yakalamakta ve diğer bireylerle yakın duygusal bağlar kurmaktadır.

• **Yaşam Koşulları:** Problemler internet kullanımının yaşam koşullarıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Emekliler, engelliler, ev kadınları gerçek yaşamda diğer bireylerle iletişim kurmakta zorlanmaktadır. Bu bireyler interneti gerçek yaşamda edinemedikleri sosyal ilişkileri kurmak için alternatif bir yol olarak kullanmaktadır. Young (1997) ayrıca kendini değersiz, yalnız hisseden, içe kapanık ve depresif bireylerin interneti bu duyguların üstesinden gelmek ve kendilerini değerli hissetmek amacıyla kullandığını belirtmektedir. Problemler internet kullanıcıları çok yakınlarına hatta eşlerine dahi düşüncelerini ifade etmekte zorlanmaktadır. Bu bireyler sanal ortamda ise dışlanma ve yargılanma korkusu olmaksızın kendi düşüncelerini hiçbir risk almadan özgür biçimde ifade etme olanağı bulmaktadır. Bunun nedeni internette kimliğin saklanabilmesidir. İnternette kimliğin saklanabilmesi ayrıca bastırılmış duygularını ifade etmeleri için bireylere yeni alanlar sağlamaktadır. Birey gerçek yaşamda ebeveynleriyle, eşleriyle ve çocuklarıyla yaşadığı sorunlardan kaynaklanan sıkıntıları sanal ortama kendisini kaptırarak aşmaya çalışmaktadır. Son olarak bireylerin gerçek yaşamdaki yetersizliklerini sanal ortamda benliklerinin olumlu özelliklerini abartarak gidermeye çalıştığı söylenebilir. Ayrıca internet kompulsif bağımlılık davranışlarının sürdürülmesi noktasında yeni alanlar sunmaktadır. Örneğin kumar

bağımlıları için sanal kumarhaneler, seks bağımlıları için cinsel dürtülerini tatmin edebileceği çevrimiçi pornografi ve sohbet odaları, alışveriş bağımlıları için çevrimiçi alışveriş siteleri bulunmaktadır.

• **Yeni Bir Karakter Yaratma:** İnternet bireylere diğer insanlarla iletişim kurarken farklı kimlikler alma olanağı sunmaktadır. Diğer bir deyişle birey internette başkası olabilmektedir. Bu durum gerçek yaşamdaki sınırlılıkların ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Ayrıca bireyin benliğinin farklı yönlerini algılamasına imkân vermektedir. Sanal ortamda utangaç bir insanın sempatik davranması, çekingen bir insanın girişken davranması, cinsel yönden utangaç birisinin cinselliğini dışavurması benliğinin bastırılmış yönlerinin kendisini ifade etmesine olanak sağlayacaktır. Örneğin ailesine karşı öfke duyan ancak gerçek yaşamda silik bir birey saldırgan bir oyun karakteri oluşturarak içindeki öfkeyi dışavurabilmektedir. Sanal ortam bireyin cinsiyet, yaş, etnik köken ve aile geçmişi gibi özelliklerini farklı şekilde yansıtabilmesine ve hayali karakterler aracılığıyla yeni roller doğrultusunda davranabilmesini sağlamaktadır. Birey gerçekçi olmayan kimlikler oluşturarak benliğini yeniden yapılandırabilmektedir. Bireyin hayali karakterler aracılığıyla yeni kimlikler oluşturabilmesi kendisini zihinsel olarak yeni kimliğine aktarmasını sağlamaktadır. Ayrıca sanal ortamda cinsiyet, etnik köken ve diğer faktörlerden kaynaklanan eşitsizliklerin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu eşitsizliklerin ortadan kalkması bireyin kendine güvenini arttırmaktadır. Ancak sanal ortamda edinilen sosyal becerilerin sanal dünyayla sınırlı kaldığı ve gerçek yaşama aktarılamadığı belirtilmektedir.

• **Cinsel Ergi:** Cinsel ihtiyaçlarını ahlaksız ve sapkın olarak niteleyen bireyler cinsel dürtülerini karşılamak için siber sekse başvurmaktadır. Siber alan bireylere yakalanma korkusu olmaksızın cinsel bilgileri özgürce araştırma fırsatı sunmaktadır. Bireyler sanal ortamda cinsellikle ilgili sorularını ve fantezilerini dürüst olarak ifade edebileceği olanakları yakalamaktadır. Sanal ortamda birey, gerçek kimliği bilinmeden tam bir gizlilik altında cinsel fantezilerini gerçekleştirebilmektedir. Buradaki temel sorun sanal ortamda sapkın olup olmadığına bakılmaksızın her türlü cinsel fantezinin ve düşüncenin gerçekleştirilebilmesinin mümkün olmasıdır. Gerçek yaşamda kendisini çekici hissetmeyen ve sosyalleşme sorunları yaşayan bireyler, sanal ortamda kendisini çekici bulabilmekte ve reddedilme korkusu olmaksızın cinsel fantezilerini gerçekleştirebilmektedir.

2.2.10.6.5.2. Grohol'un Üç Aşamalı Problemlı İnternet Kullanımı Modeli

Grohol (1999) problemlı internet kullanımının hem yeni kullanıcılarda hem de var olan internet kullanıcılarında üç aşamada geliştiğini ifade etmiştir. Birinci aşamada kullanıcı yeni teknolojiden veya internetteki yeni uygulamadan “büyülenmiştir”. Yeni etkinlik karşısında bu büyülenme veya saplantı, aşırı internet kullanımına yol açmakta ve bu durum kullanıcı ikinci aşamaya geçinceye kadar devam etmektedir. Bu aşamadan diğer aşamaya geçmek bazı kullanıcılar için uzun zaman alabilir. İkinci aşama “düş kırıklığı” aşamasıdır. Bu aşama kullanıcıların çevrimiçi etkinlikleri bildik, tanıdık bulmasıyla başlamaktadır. Bu aşamada kullanıcı, interneti aşırı kullanmaktan kaçınmaktadır. Çünkü kullanıcılarda internetin aşırı kullanımına bağlı olarak düş kırıklığı hatta sıkılma belirtileri görülmeye başlanmaktadır. Bu kaçınma kullanıcı üçüncü aşamaya geçinceye kadar devam eder. Üçüncü aşama denge aşamasıdır. Bu aşamada kullanıcı dengeyi yakalamakta ve yeni teknolojiyi diğer işlevselliklerini etkilemeyecek şekilde normal düzeyde kullanmaktadır. Birey bu aşamada saplantılarının üstesinden gelerek, internet ve gerçek yaşam arasında denge kurmayı başarmıştır. Grohol (1999) sonunda tüm kullanıcıların kendiliğinden üçüncü aşamaya geçebileceklerini, interneti yaşamlarına uygun şekilde bütünleştirebileceklerini ancak bu gelişmenin bazı bireylerde daha uzun sürebileceğini öne sürmüştür (Grohol, 1999).

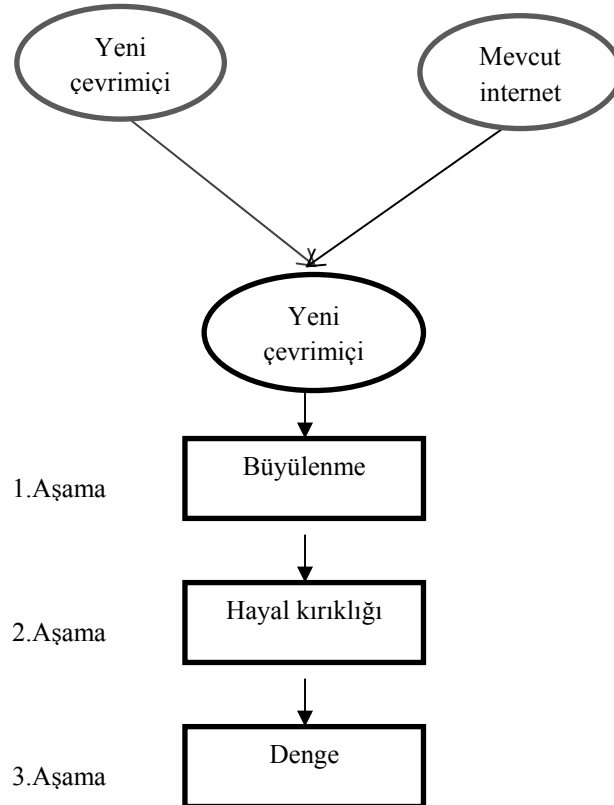
Grohol (1999) problemlı internet kullanımında temel olanın “sosyalizasyon” olduğunu belirtmiştir. Hem sosyalizasyonun hem de internetin sağladığı yeni bilgi ortamının birey üzerinde bir çekiciliği bulunmaktadır, ancak zamanla bu çekicilik kaybolmakta ve bir denge oluşmaktadır. Problemlı internet kullanımı çekicilik söz konusu olduğunda meydana gelmektedir (Grohol, 1999).

Grohol (1999)'un problemlı internet kullanımı modeli çeşitli varsayımlara dayanmaktadır. İlk varsayım internette yeni bir uygulamayla karşılaştıklarında bazı bireylerin açıkça ilk aşamada saplanıp kaldığı şeklindedir. Birinci aşamaya saplanıp kalmış bu bireyler ikinci ve üçüncü aşamaya geçmeleri için yardıma ihtiyaç duymaktadır. Deneyimli internet kullanıcılarının, üçüncü aşamaya geçmek için deneyimsiz internet kullanıcılarıyla karşılaştırıldığında daha az zamana ihtiyaç duydukları görülmektedir. Grohol (1999) bütün çevrimiçi etkinliklerin bir dereceye kadar aşamalar içerdiğini ve bütün kullanıcıların eninde sonunda üçüncü aşamaya geçeceğini ifade etmektedir. Birçok yetişkin interneti yaşamlarıyla etkili şekilde nasıl bütünleştirebileceğini öğrenmektedir. Bununla birlikte bazı kullanıcıların üçüncü

aşamaya geçmesi diğerlerinden daha uzun sürmektedir. Halen internet kullanan bireyler yeni bir internet uygulamasıyla karşılaştıklarında bu süreç yeniden başlamaktadır (Grohol, 1999).

Grohol (1999)'ün modeli önceden var olan veya yeni geliştirilmiş ruhsal sağlık sorunları gibi problemlerle internet kullanımının oluşmasında rol oynayan faktörleri içermemektedir (Shapira ve diğerleri, 2000). Grohol (1999)'ün modeli problemlerle internet kullanımının yalnızca internet kullanıcısı yeni çevrimiçi uygulamayla karşılaştığında meydana geldiğini öne sürmekte, birey için yeni olmayan çevrimiçi bir uygulamanın sonraki zamanlarda patolojik bir biçimde kullanılabilirliği olasılığı üzerinde durmamaktadır. Örneğin birey önceleri normal düzeyde kullandığı çevrimiçi bir etkinliği (örneğin anlık mesajlaşma) yeni bir stres verici durumla karşılaştığında (örneğin bir ilişkinin sona ermesi) patolojik bir biçimde kullanılabilir. Ayrıca Grohol (1999) tarafından ortaya atılan model, bazı internet kullanıcılarının belli çevrimiçi etkinlikleri sınırlandırmakta veya kontrol etmekte zorlanmasına değinmemektedir (Jones ve Minatrea, 2001).

Şekil 2.2.10.6.5.2.1. Grohol'ün Problemlerle İnternet Kullanımı Modeli

2.2.10.6.5.3. Hall ve Parson'un İnternet Davranış Bağımlılığı Modeli

Hall ve Parson (2001) internetle ilişkili bozuklukların önceki tanımlamalarının DSM-IV'te yer alan patolojik kumar oynama veya madde bağımlılığı ölçütlerinden birisini temel aldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte bu tanımlamalar internet bağımlılığı bozukluğuyla ilişkili diğer kritik noktalara işaret etmemektedir. Önceki tanımlamalar tarafından ihmal edilen birinci kritik nokta eş zamanlı ruhsal bozukluklara işaret etmede başarısız olmalarıdır (Shapira ve diğerleri, 2000). İkinci olarak birçok araştırma sağlıklı davranışı sağlıksız davranıştan ayırmak için uygun olmayan çevrimiçi yollarla yapılmıştır (Griffiths, 1998). Üçüncü olarak birçok tanımlama girişiminde, internette normal çevrimiçi etkinlikler ile patolojik etkinlikler için harcanan zaman arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Son olarak önceki tanımlamalar, patoloji varsayımıyla başlamakta ve teorik temeli ele almada başarısız olmaktadır (Grohol, 1999).

Hall ve Parson (2001) internet ile ilişkili bozuklukların tanımlanması için internet davranış bağımlılığı terimini önermektedir. Bu tanımlama bağımlılığı temel alan bakış açısıyla uyumludur ve internete bağımlı bireylerin Rasmussen (2000) tarafından bildirilen çeşitli bağımlılık koşullarını karşıladığını varsaymaktadır. Rasmussen (2000) tarafından önerilen bağımlılık ölçütleri şu şekilde ifade edilebilir: Evde, işte veya okulda sorumluluklarını yerine getirmede başarısız olma; internette çok az zevk almasına rağmen çok fazla zaman harcama; çevrimiçi olmadığı ajite olma; çevrimiçi olarak geçirdiği zamanı sınırlandırma, kontrol etme veya sonlandırma konusunda başarısız olma; aşırı internet kullanımının yol açtığı fiziksel, ruhsal veya sosyal zorlukları bilmesine rağmen aşırı internet kullanmayı sürdürme. Hall ve Parsons (2001) internet ile ilişkili sorunlar için patolojik bir model kullanmadıklarını ifade etmektedir. İlk olarak aşırı internet kullanımı, yaşamın diğer alanlarındaki işlevsellikle ilgili sıkıntıları gidermeye hizmet ettiğinde görece zararsız bir sorun olarak değerlendirilebilir. İkinci vurgulanan nokta ise normal bireylerin aşırı internet kullanımıyla ilişkili davranışları ayarlayabileceğidir. Son olarak Hall ve Parsons (2001) internet davranışı bağımlılığının, bilişsel-davranışçı yönelimli tedavi uzmanları tarafından tedavi edilebilecek uyumsuz bilişsel stillerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Söz konusu araştırmacılar problemleri internet kullanımının önceki tanımlamalarına alternatif olarak birey merkezli ve bütüncül bir tanım ortaya koymaya çalışmışlardır.

Hall ve Parson (2001) önceki araştırma ve tanımlamaların zayıflıklarını vurgulamakla önemli bir girişimde bulunmuşlar ancak önceki tanımlamaların üstünde ve deneysel olarak test edilebilir bir tanım önermede başarısız olmuşlardır. Hall ve Parsons (2001) internet bağımlılığının özellikle klinik araştırmacıların farkında olması gereken bir sorun olduğu ve belirlenmesinde Brenner'in İnternette İlişkili Bağımlı Davranış Envanteri gibi ölçme araçlarının mutlaka kullanılması gerektiğini önermeleri noktasında kendileriyle çelişmektedir. Çünkü problemlerli internet kullanımına ilişkin değerlendirme araçlarının tamamına yakınında sorunlar mevcuttur (Davis, 2001).

2.2.10.6.5.4. Suler'in Sekiz Faktör Modeli

Suler (1999) sağlıklı davranış ve problemlerli internet kullanımı arasındaki farkın sekiz faktörün incelenerek ortaya konabileceğini belirtmiştir. Suler (1999)'e göre bireyin internete ilişkin tutkusu sağlıklı olabilir, bağımlılık içerebilir veya ikisinin arasında bir yerde bulunabilir. Bireylerin internet ile ilişkisinin doğasını belirleyen sekiz faktör şu şekilde ifade edilebilir (Suler, 1999):

- Çevrimiçi etkinlik tarafından karşılanan ihtiyaçların türü ve sayısı: İnternet kullanıcıları fiziksel, intrapsişik, kişilerarası veya ruhsal ihtiyaçlarını karşılamak isteyebilir. Birey internet tarafından ne kadar çok ihtiyacını karşılırsa, internet birey için o kadar önemli olacaktır (Suler, 1999). Suler (1996/2010) problemlerli internet kullanımının Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan ihtiyaçlara karşılık geldiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda problemlerli internet kullanımı fizyolojik ihtiyaçları, kişilerarası temas ihtiyacını, öğrenme ve saygınlık ihtiyacını ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılamaktadır. Hiyerarşinin en alt katında üreme, uyuma, yeme, içme gibi temel ihtiyaçlar yer almaktadır. Suler (1996/2010) internet üzerinden flört yoluyla bireylerin cinsel ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmektedir. İnternette gerçek yaşamdan farklı olarak kimliğin gizlenebilmesi başkalarıyla bir araya gelmenin çekiciliğini arttırmaktadır. Kişilerarası temas ihtiyacı çevrimiçi topluluklar aracılığıyla karşılanmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin üçüncü aşamasında kişilerarası temas, sosyal tanınma ve ait olma hissine karşı duyulan ihtiyaç yer almaktadır. Çevrimiçi topluluklar, bireylere kendilerini diğer bireylerle bağlantılı ve temas halinde hissettikleri bir ortam sunmaktadır. Aynı kişilerle tekrar tekrar sosyalleşen bu bireyler tanışıklık hissi yaşamaya başlamaktadır. Suler (1996/2010)'e göre çevrimiçi bireyler gerçek yaşamda iletişim kuramaz düşüncesi yalnızca bir ön yargıdır. Kullanıcıların çoğuna göre internet, ortak bilgileri olan bireylerin sosyalleşmesini sağlayan bir araçtır.

Sosyalleşme interneti bağımlılık yapıcı hale getiren etmendir. İnternet kullanıcısı grubun bir parçası olarak görülmek istiyorsa devamlılık önemlidir. Bu durum kişiyi problemlili internet kullanıcısı haline getirmektedir. Maslow'un hiyerarşisinde bir sonraki düzey öğrenme ve kişinin başarılarıyla gelişen benlik saygısı ihtiyacıdır. Rol yapma ortamında ve çok kullanıcıli internet oyunlarında bu ihtiyaç anında karşılanmaktadır. Suler (1996/2010)'e göre internet üzerinden oyun oynayan oyuncu, oyunun sıraladığı görevler yerine getirerek saygınlık kazanabilen bir kişilik oluşturabilir. Yükselme aynı zamanda diğer kullanıcılar tarafından beraberliği beraberinde getirmektedir. Kazanılan statü, kullanıcıların olmak istedikleri "büyücü"nin statüsüdür. Büyücü, diğer sıralamalar ve karakterlerin tersine diğer kullanıcıların sahip olmak istediği özel yeteneklere sahiptir. Maslow'un hiyerarşisine göre en üst düzeyde kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer almaktadır. Suler (1996/2010)'in araştırmasına göre internetteki çoğu kullanıcı, oluşturdukları çevrimiçi karakterin benliklerinin derinliklerinden gelen doğru bir yansıma olduğunu hissederler. Kendilerini kişiliklerinin, gerçek hayatta ifade edemedikleri, başka yönlerini ifade etmekte özgür hissederler. İnternette başka bir kimlik olarak yapılan keşifler ya da sadece araştırma amaçlı yapılan gezintiler, bireylerin gerçek hayatta deneyimleyemedikleri bir içgörü kazanmalarını sağlar. İnternetin ödüllendirici ve pekiştirici yönü bazıları için bağımlılık yapıcı olabilir. Suler (1996/2010)'e göre basit anlamda problematik bağımlılık ihtiyaçları, hiçbir şekilde gerçekten karşılanmayan ve uzun dönemde bireyi rahatsız eden, hayatını bozan herhangi bir şeydir.

- Karşılanmayan ihtiyaçların yoksunluk düzeyi: Birey ne kadar çok ihtiyacını bastırılmış veya yadsımışsa, bu ihtiyaçlarını karşılamak için o kadar çok arayışa girer. İnternet bu ihtiyaçların gerçek dünyayla karşılaştırıldığında daha kolay karşılanabileceği bir ortamdır (Suler, 1999).

- Çevrimiçi etkinliğin türü: Belli bir etkinlik ne kadar çok özellik içeriyorsa, birey internet aracılığıyla o kadar çok ihtiyacını karşılayacaktır. İnternet etkinliklerinin farklı türleri farklı ihtiyaçları nasıl etkilediği noktasında oldukça değişkenlik göstermektedir. Birçok farklı özelliği içinde barındıran sanal ortamlar, geniş bir ihtiyaç yelpazesinin karşılanmasını sağlamaktadır. Bu tür ortamların bağımlılık yapma gücünün daha yüksek olduğu ifade edilebilir (Suler, 1999).

- İnternetin bireyin gerçek yaşamdaki işlevselliğine etkisi: İnternet, bireyin iş yaşamını, sosyal ilişkilerini ve fiziksel sağlığını etkileyebilmektedir. Bireyin gerçek yaşamda ne kadar çok alanda (sosyal ilişkiler, iş yaşamı, aile yaşamı gibi) işlevselliği

bozulur ve bu bozulmanın düzeyi ne kadar derin olursa, patolojik internet kullanımı geliştirmeye o kadar eğilimli olur (Suler, 1999).

- Patolojik internet kullanımıyla ilişkili öznel duygular: Patolojik internet kullanımı depresyon, hayal kırıklığı, öfke, suçluluk ve bireyin gerçek dünyaya yabancılaşmasını içermektedir (Suler, 1999).

- İhtiyaçlara ilişkin farkındalık: Birey güdülerini ne kadar çok fark ederse, kompulsif internet kullanımına yol açan bilinçdışı etmenler konusunda o kadar çok kontrol kazanır. Bastırılmış ihtiyaçlarını internet aracılığıyla dışa vuran bireylerin yaptığı, temelde yatan ihtiyaçlar karşılanmadıkça daima sürececek olan bir etkinliği gerçekleştirmekten ibarettir. Temelde yatan ihtiyaçlar üzerinde çalışılması, bireyin çatışmalarını çözmesine ve internet etkinlikleriyle ilişkili yoksunluk belirtilerinin üstesinden gelmesine yardımcı olacaktır. Böylece birey internet kullanımının hangi ihtiyaçlarını karşıladığının farkına varacaktır (Suler, 1999).

- Deneyim: İnternet kullanıcıları deneyim kazandıkça, çevrimiçi etkinliklerin gerçek yaşamdaki ihtiyaçlarını bütünüyle karşılamadığını fark edecek ve internetteki yenilikler cazibesini kaybedecektir. Deneyim kazanmak bireylerin aşırı katılım gerektiren etkinliklerden kaçınmaları konusunda çoğunlukla yardımcı olacaktır (Suler, 1999).

- Sanal etkinliklerin ve gerçek yaşamdaki etkinliklerin bütünleştirilmesi ve ikisi arasında dengenin sağlanması: Sağlıklı internet kullanıcıları çevrimiçi etkinlikler ve gerçek yaşam ilişkileri ve etkinliklerini bütünleştirmeyi başarabilmiştir. Patolojik internet kullanımı gerçek yaşamdan tamamıyla soyutlanmayı içermekte ve hatta gerçek yaşamda algılanan zorluklar karşısında koruyucu bir işlev görmektedir (Suler, 1999).

2.2.10.6.5.5. Davis'in Bilişsel-Davranışçı Modeli

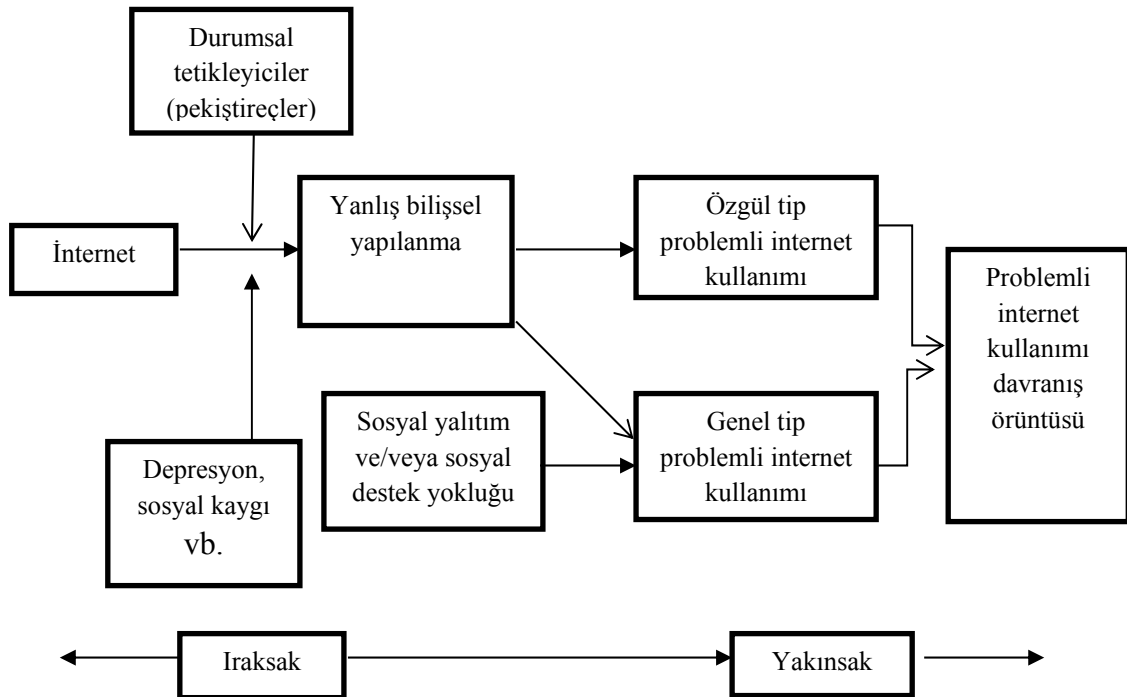
Davis (2001) problemlerli internet kullanımının önceki tanımlamalarının ve modellerinin eksikliklerine işaret eden ve sorunu daha iyi tanımlama çabası içinde olan bilişsel-davranışçı modeli geliştirmiştir. Davis (2001) "bağımlılık" teriminin sağlıklı internet kullanımını doğru biçimde tanımlayamadığına işaret etmiştir. Bağımlılık birey ile uyarıcı arasındaki fizyolojik bağımlılığa işaret etmektedir. DSM-IV bazı uyarıcıların patolojik kullanımını tanımlamak için bağımlılık terimi kullanmamaktadır. DSM-IV kimyasal maddelerin yanlış kullanımını tanımlamak için bağımlılık terimini, aşırı kumar oynamayı tanımlamak için patolojik terimini önermektedir. Bundan dolayı Davis (2001) problemlerli internet kullanımını tanımlamak için en uygun terimin patolojik internet

kullanma olduğunu ifade etmiştir. Young (1996) da benzer biçimde problemlili internet kullanımının bağımlılıktan çok dürtü-kontrol bozukluklarıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Davis (2001) bilişsel-davranışçı modelinde problemlili internet kullanımının iki türü bulunduğunu ileri sürmüştür: genel ve özgül tip problemlili internet kullanımı. Özgül tip problemlili internet kullanımı internetteki belli bir işlevin aşırı kullanımını ifade etmektedir. Özgül tip problemlili internet kullanımı; kumar sitelerine, cinsel materyallere, açık arttırma veya çevrimiçi hisse senetleri servislerine erişmek için interneti aşırı kullanan bireyleri içermektedir. Özgül tip problemlili internet kullanımına örnek olarak patolojik kumar oynama tanısı alan bir kişinin internette kumar oynayabileceğini keşfetmesi ve çevrimiçi kumar bağımlılığı geliştirmesi verilebilir. Özgül tip problemlili internet kullanımı duruma özgüdür ve birey internete erişemediğinde başka bir durumda devam eder. Diğer bir deyişle, aksi durumda patolojik kumar oynayan biri olacakken, internette kumar oynandığını keşfetmesiyle özgül tip problemlili internet kullanımının belirtilerini gösterebilir. Özgül tip problemlili internet kullanımı internetin bir yönüyle ilişkilidir ve internetin diğer yönlerine bağımlılığı içermez. Özgül tip problemlili internet kullanımının daha önce var olan bir psikopatolojik durumun çevrimiçi bir eylemle bir araya gelmesinin sonucu olduğu varsayılmaktadır. Özgül tip problemlili internet kullanımına örnek olarak pornografik sitelerin kullanılması verilebilir. Birey internetin bu yönünü keşfedince aşırı internet kullanmaya başlamaktadır. Pornografik siteler birey için pekiştirici görevi görür. Bu davranışsal ilişki güçlenir ve belirgin uyarılara duyulan ihtiyaç artar. Sonuç olarak birey özgül tip sorunlu internet kullanımı belirtileri göstermeye başlar. Genel tip sorunlu internet kullanımı internetin her işlevinin aşırı kullanımını içermektedir. Genel tip sorunlu internet kullanımında birey herhangi bir amacı olmadan çevrimiçi zaman geçirmekten zevk almaktadır. Genel tip sorunlu internet kullanımına örnek olarak sohbet odalarının, anlık mesajlaşmanın, çevrimiçi oyunların ve e-postanın aşırı kullanımı verilebilir. Genel tip sorunlu internet kullanımının sosyal yalıtımla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Genel tip sorunlu internet kullanımının gelişmesinde ve sürdürülmesinde oyalanma çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu bireyler sorumluluklarından kaçmak için sürekli internet kullanmaktadır. İnternette boşuna harcadıkları zaman, sorumluluklar yerine getirilmedikçe ve baskılar arttıkça, günlük yaşamlarında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Genel tip sorunlu internet kullanımında bireylerin patolojik durumları oldukça sorunludur ve internetin yokluğunda var olmak bile istemezler. Bu bireyler büyük

olasılıkla problemlı internet kullanımı öncesinde çeşitli psikopatolojik, hatalı düşünme biçimlerine sahiptir ve sosyal açıdan içe dönüktür. İnternet bu bireylerin dış dünyaya açılan penceresidir. Sosyal bağ gereksinimi ve bunun çevrimiçi ortamda pekiştirilmesi sanal sosyal yaşamda kalma arzusunun artmasıyla sonuçlanabilir (Davis, 2001; Ögel, 2012).

Davis (2001) tarafından ortaya atılan problemlı internet kullanımına ilişkin bilişsel-davranışçı modelin dayandığı temel varsayım şudur: Problemlı internet kullanımı, işlevsel olmayan tepkinin korunmasına veya güçlenmesine hizmet eden ve davranışlarla eşleştirilmiş yanlış bilişlerin sonucudur. Diğer bir deyişle, problemlı internet kullanımı sorunlu bilişlerden ve bu bilişlerle ilişkili uyumsuz yanıtı pekiştiren davranışlardan kaynaklanmaktadır. Bu modelde problemlı internet kullanımına yol açan faktörler uzaktan yakına doğru uzanan etiyolojik silsile içerisinde yer almaktadır. İraksak nedenler problemin başlangıcının yanında yer almaktadır. Yakınsak nedenler silsilenin sonunda yer almaktadır. Çarpıtılmış düşünce biçimi ve süreçleri problemlı internet kullanımı belirtilerinin ortaya çıkmasında yakınsak bir neden olabilir (Davis, 2001).

Şekil 2.2.10.6.5.5.1. Davis'in Bilişsel-Davranışçı Problemlı İnternet Kullanım Modeli

Davis (2001) iraksak nedenlerin problemlı internet kullanımının oluşumuna etkisini açıklamak için strese yatkınlık (stress diathesis) modelinden yararlanmıştır.

Strese yatkınlık modeline göre işlevsel olmayan davranış, önceden var olan yatkınlık ve yaşam deneyiminin sonucudur. Bilişsel-davranışçı model problemlili internet kullanımının belirtilerinin oluşmasında depresyon, sosyal kaygı ve madde kullanma gibi psikopatolojilerin ıraksak nedenler olarak rol oynayacağını belirtmektedir. Psikopatolojiler kendi başlarına problemlili internet kullanımının belirtilerine yol açmamakta, ancak etiyolojisinde temel öğeyi oluşturmaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, psikopatolojik yatkınlık, kendi başına problemlili internet kullanımının oluşmasına neden olmaz, psikopatolojik yatkınlık yalnızca bireyi problemlili internet kullanımına eğilimli hale getirir (Davis, 2001).

Bilişsel-davranışçı model psikopatolojinin bireyleri problemlili internet kullanımının belirtilerini geliştirmeye karşı eğilimli hale getirdiğini varsaymaktadır. Strese yatkınlık modeli internetle veya yeni bir çevrimiçi teknolojiyle karşılaşmayı stres verici bir durum olarak görmektedir. İnternette yeni bir teknolojiyle karşılaşmaya örnek olarak pornografik bir siteye, çevrimiçi açık arttırma sitelerine veya sohbet odalarına ilk defa girilmesi verilebilir. Bu durumların hiçbirisi patolojik internet kullanımının nedeni olarak görülemez, ancak her birinin problemlili internet kullanımının oluşmasına katkı sağladığı ileri sürülebilir (Davis, 2001).

Bireylerin yeni bir teknolojiyi kullanmayı sürdürüp sürdürmemesinde, yaşantılarından aldığı pekiştirme önemli rol oynamaktadır. Eğer birey yeni teknolojiyle ilgili olumlu bir yaşantı geçirirse, onu kullanma konusunda pekiştirilmiş olacaktır. Bu olumlu yaşantı bireyin daha önceki olumlu pekiştirmeyi tekrar elde etmek için yeni teknolojiyi tekrar kullanmasını sağlayacaktır. Bu durum, bireyin benzer olumlu fizyolojik pekiştirmeler elde etmek için yeni çevrimiçi uygulamalar aramasına kadar sürmektedir. Bu modele dayanarak, asıl koşullu uyarıcıyla ilişkilendirilmiş herhangi bir uyarının ikincil pekiştireç rolü oynayacağı söylenebilir. Bundan dolayı modem bağlantısının sesi, klavyede yazma hissi veya bilgisayarın görünüşü gibi çevrimiçi olmakla ilişkilendirilmiş olaylar ve nesnelere, ikincil pekiştireç olmakta ve koşullandırılmış olduğu tepkinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu tür ikincil pekiştireçler, problemlili internet kullanımının belirtilerinin ortaya çıkışını güçlendirmekte ve ilişkili belirtilerin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (Davis, 2001).

Davis (2001)'e göre problemlili internet kullanımına ilişkin bilişsel-davranışçı modelin en önemli yönlerinden birisini uyumsuz bilişlerin varlığı oluşturmaktadır. Bu uyumsuz bilişler problemlili internet kullanımının yakınsak nedenlerini oluşturmakta ve

problemlerli internet kullanımının belirtilerinin ortaya çıkması için yeterlidir. Davis uyumsuz bilişleri ikiye ayırmaktadır: bireyin kendisi hakkındaki düşünceleri ve bireyin dünya hakkındaki düşünceleri. Bireyin kendisi hakkındaki uyumsuz bilişleri tekrarlayıcı (ruminatif) bir biliş tarzıyla karakterize edilmektedir. Tekrarlayıcı bilişsel stile sahip bireyler sürekli biçimde yaşamın diğer yönlerinden çok çevrimiçi etkinlikler hakkında düşünmektedir. Tekrarlayıcı düşünme stiline sahip bireylerin, sahip olmayan bireylerle karşılaştırıldığında, problemlerli internet kullanımını daha uzun süre ve daha şiddetli belirtilerle yaşadığı ileri sürülmektedir. Diğer uyumsuz bilişler; kendinden şüphe etmeyi, düşük öz-yeterliliği ve olumsuz öz-değerlendirmeyi içermektedir. Bu bireyler olumsuz benlik kavramına sahiptir ve interneti, tehdit edici olmayan bir ortamda olumlu geri bildirim almak için kullanmaktadır. Bireyin kendisiyle ilgili bilişleri “ben sadece internette iyiyim”, “internet dışında değersizken, sanal ortamda değerli bir insanım” ve “internet dışında başarısızım” gibi düşünceleri kapsamaktadır (Davis, 2001).

Birey, tekrarlayıcı biçimde, internet kullanımını ve yol açtığı sorunları düşünmeye başlayabilir. Bireyin neden aşırı internet kullandığını anlamaya çalışması ile ilgili düşünceleri, sorunlu internet kullanımıyla ilgili konuları araştırması ve arkadaşlarıyla aşırı internet kullanımıyla ilgili konuşması bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tip tekrarlayıcı düşünceler, çözüme yönelik adım atmak gibi davranışları engelleyerek psikopatolojik durumun devamına veya kötüye gitmesine neden olabilir. Dahası, bireyin sürekli bunları düşünmesi de, bireyin internetle ilgili anılarını hatırlamasına neden olarak internet bağımlılığı döngüsünün devamına yol açar. Kısacası internette hem uyumsuz bilişsel şemalar şekillenmekte hem de yeni uyumsuz bilişsel şemalar gelişmektedir. Bu uyumsuz bilişsel şemalar, problemi çözme ve harekete geçme şeklindeki uyumlu tepkileri önlemektedir (Ögel, 2012).

Dünya hakkında olumsuz bilişlere sahip bireyler, internetteki spesifik olayları gerçek dünyadaki daha genel durumlara genellemektedir. Davis (2001)'e göre dünyayla ilgili bilişsel çarpıtmalara örnek olarak “İnternet bana saygı duyulan tek yer”, “Gerçek yaşamda kimse beni sevmiyor”, “İnternet benim tek arkadaşım” veya “İnsanlar bana gerçek yaşamda kötü davranıyor” şeklindeki bilişsel çarpıtmalar verilebilir. Bu hep veya hiç şeklindeki düşünme biçimi, bireyin internet bağımlılığının kötüleşmesine yol açan uyumsuz bir bilişsel çarpıtma olarak değerlendirilmektedir. Uyumsuz bilişsel çarpıtmalar çevrimiçi olmakla ilişkilendirilmiş uyararla karşılaşıldığında kendiliğinden harekete geçmektedir. Bu nedenle, bir sohbet odasına girer girmez, birey kendiliğinden

ve istemeden bu bilişleri yaşamaya başlamakta ve bu uyumsuz bilişlerin sonucu genel veya özgül internet kullanımı ortaya çıkmaktadır (Davis, 2001).

Özetle bilişsel-davranışçı modele göre depresyon, sosyal kaygı veya madde bağımlılığı gibi psikopatolojik etkenler problemlili internet kullanımının gelişimine hız vermektedir. İnternet gibi stres verici yeni bir ortamla karşılaşılması ve karşılaşılan ortamda pekiştiricilerin olması yeni bilişsel yapılanmayı oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, yeni bir şeyler bulma heyecanı ve diğer pekiştireçler internet kullanımını arttırmaktadır. Bireylerdeki düşük benlik değeri ve olumsuz benlik algısı, internet ile daha farklı bir gelişim sürecine girmektedir. Bu olumsuz bakış açısının ve düşük benlik değerinin sohbet odalarında fantezi rol oynama, kimliğini gizleyerek arkadaşlık kurma ve diğer bağımlılık nesnelere ulaşma ile telafi edilmesi bireyde yeni bilişsel şemaların oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır. Bilişsel şemalar hem problemlili internet kullanımının gelişiminde hem de devamlılığının sürmesinde etkilidir. Bilişsel çarpıtmalardan ve pekiştireçlerden oluşan bir kısır döngü problemlili internet kullanımı belirtilerini ve zamanla internetle ilişkili olumsuz sonuçları arttırmaktadır (Ögel, 2012; Peker, 2013).

Problemlili internet kullanımının belirtileri konusunda Davis (2001), Young (1996) ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Bununla birlikte, Davis (2001) özellikle problemlili internet kullanımının gelişiminde rol oynayan bilişleri vurgulamaktadır. Problemlili internet kullanımının en önemli belirtileri arasında internet ile ilişkili saplantılı düşünceler, dürtü kontrolünün kaybedilmesi, internet kullanımını sonlandırma yeteneğinin kaybolması ve internetin bireyin tek sosyal desteği olduğu inancı yer almaktadır. Problemlili internet kullanıcıları, internetin kendileri ve dünya hakkında olumlu duygular taşıdıkları tek yer olduğuna inanmaktadır (Davis, 2001).

Problemlili internet kullanımının diğer belirtilerine örnek olarak internete girmediğinde sürekli interneti düşünme, internete gireceği zamanı heyecanla bekleme ve internet ile ilişkili masraflara çok para harcama verilebilir. Birey zamanının çoğunu internette geçirdiğinden dolayı daha önceden zevk aldığı etkinliklere ayırdığı zamanı sınırlandırmıştır. Çünkü bu etkinlikler artık ona eğlenceli gelmemektedir. Vaktinin çoğunu internette harcamasından dolayı birey gittikçe yalnızlaşmakta ve sosyal ilişkileri zarar görmektedir. Problemlili internet kullanıcıları gittikçe yalnızlaştıkları için internette harcadıkları zamandan dolayı suçluluk duymaktadır. Ayrıca internette geçirdikleri zamanı örtbas etmek için yalan söylemektedir. Problemlili internet kullanıcıları sosyal olarak kabul edilmeyen şekilde davrandıklarının farkındadır, ancak internette

geçirdikleri zamanı nasıl kontrol edeceklerini bilmemektedir. Sonuç olarak problemlili internet kullanıcıları kendilerini değersiz hissetmekte ve problemlili internet kullanımının belirtilerinin artmasıyla sonuçlanan bir kısır döngüye girmektedir. Bu sorunlar hem genel hem de özgül tip problemlili internet kullanımında ortaya çıkmaktadır. (Davis, 2001).

2.2.10.6.6. Problemlili İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık

Leung ve Lee (2011) tarafından yapılan ve ergenlerle yürütölen araştırmada demografik değişkenlerin, internet bağımlılığı belirtilerinin, bilişim ve iletişim teknolojilerine ilişkin okur-yazarlığın, ebeveyn stillerinin ve internet etkinliklerinin internete ilişkin riskleri yordama düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda internet bağımlılığını en iyi tanımlayan ölçütler; çevrimiçi olmayı tercih etme, kontrolünü kaybetme, internet ile aşırı uğraş, aşırı internet kullanımının olumsuz sonuçları ve içe kapanma olarak belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre çevrimiçi ortamda içerik üretme ve multimedya materyal oluşturma becerisini içeren teknolojik okur-yazarlık internet bağımlılığı riskini arttırırken internet ile ilgili sınırlayıcı kurallar koyma internet bağımlılığı riskini azaltmaktadır. İnternet bağımlılığı riskinin artması da internete ilişkin risklerin (siber zorbalığa maruz kalma, çevrimiçi ortamda bireyden ısrarla özel yaşamına ait materyalleri paylaşmasının istenmesi, pornografik ve şiddet içerikli web siteleriyle karşılaşma) artmasına yol açmaktadır. Söz konusu araştırmada ayrıca interneti sınırlayıcı kurallar koymanın, aşırı katılımcı ve uzlaştırıcı ebeveyn tutumunun internete ilişkin risklerin yaşanması olasılığını azalttığı saptanmıştır. Son olarak internete ilişkin etkinliklere (sosyal paylaşım sitelerine girme, müzik ve video indirme ve eğlence amaçlı etkinliklerle uğraşma) katılımın artmasının internete ilişkin riskleri arttırdığı ortaya konmuştur (Leung ve Lee, 2011).

Ekşi (2012) tarafından yapılan araştırmada narsisizmin siber zorbalığı internet bağımlılığı üzerinden yordadığı bulunmuştur. Ekşi (2012)'nin araştırmasından elde edilen bulgulara göre narsistik bir kişilik özelliği olarak ‐hak iddia etmek‐, internet bağımlılığındaki ‐yoksunluğu‐ ve ‐kontrol güçlüğü‐nü, ‐narsistik üstünlük‐ özelliği ise internet bağımlılığındaki ‐sosyal yalıtımı‐ anlamlı düzeyde yordamaktadır. Ekşi (2012)'nin araştırmasında ‐narsistik sömürücölük‐ puanlarının internet bağımlılığının ‐kontrol güçlüğü‐ boyutunu negatif düzeyde yordadığı gözlenmiştir. Ekşi (2012)'nin araştırmasında son olarak internet bağımlılığı boyutları içinde siber zorbalığı anlamlı biçimde yordayan tek boyutun ‐sosyal yalıtım‐ olduğu saptanmıştır.

Casas ve diğerleri (2013) internet bağımlılığının ve bilgi üzerinde algılanan kontrolün siber zorbalığı yordadığını ortaya koymuştur. Casas ve diğerlerinin (2013) araştırmasında ayrıca internet bağımlılığının öğretmen desteği ve empati tarafından negatif yordandığı görülmüştür.

2.3. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde siber zorbalıkla ilgili yurtdışı ve yurtiçi araştırmalara yer verilmiştir.

2.3.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Brown ve diğerleri (2014) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığa maruz kalma ve geleneksel zorbalığa maruz kalmanın birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Brown ve diğerlerinin (2014) araştırmasında ayrıca siber mağduriyetin sosyal ve duygusal sonuçlarının cinsiyet açısından farklılaştığı ve kız öğrencilerin erkek öğrencilerle karşılaştırıldığında sosyal ve duygusal sorunlardan (kişisel uyumsuzluk, okul problemleri, içselleştirme sorunları, depresyon, anksiyete, sosyal stres ve düşük öz-saygı) daha çok yakındıkları bildirilmiştir.

Bauman ve diğerleri (2013) depresyon, intihar düşüncesi, geleneksel zorbalık, geleneksel zorbalığa maruz kalma, siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma bulguları 1491 lise öğrencisinden elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre depresyon, zorbalık ve mağduriyet ile intihar düşünceleri arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir, ancak bu ilişki kız ve erkek öğrencilerde farklılaşmaktadır. Depresyonun geleneksel mağduriyet ile intihar düşüncesi arasındaki aracılık etkisinin her iki cinsiyet açısından da geçerli olduğu, buna karşılık depresyonun yalnızca kız öğrencilerde siber mağduriyet ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkiye aracılık ettiği belirlenmiştir. Bunun yanında depresyonun kız öğrencilerde geleneksel zorbalık ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkiye aracılık ettiği saptanırken ne kızlarda ne de erkeklerde siber zorbalık ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkide aracılık etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Laftman ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların % 5'inin siber mağdur, % 4'ünün siber zorba, % 2'sinin ise siber zorba/mağdur olduğu bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre geleneksel zorbaların siber zorba, geleneksel mağdurların ise siber mağdur olma olasılığı oldukça yüksektir. Araştırmada siber

zorbaların, siber mağdurların ve siber zorba/mağdurların, siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylere göre sağlık sorunları yaşamaya daha eğilimli olduğu görülmüştür.

Menesini, Nocenti ve Camodeca (2013) ahlaki değerlere sahip olmama ve bireyin bir uğraşı olmamasının yalnızca siber zorbalığı, kendini yüceltme ve öz-aşkınlığın ise hem geleneksel zorbalığı hem de siber zorbalığı pozitif biçimde yordadığını bulmuştur. Söz konusu araştırmada kendini yüceltmenin ve değişikliklere açık olmanın geleneksel zorbalık ve siber zorbalığı ahlaki değerlere sahip olmama üzerinden yordadığı ortaya konmuştur.

Navarro ve Jasinski (2012) tarafından yapılan ve rutin etkinliklerin siber zorbalığı yordama düzeyinin incelendiği araştırmada interneti kullanarak günlük etkinliklerini düzenleme ve okulla ilgili bilgileri incelemenin, sosyal paylaşım sitelerini kullanmanın, internette müzik ve video paylaşım sitelerine girmenin ve dijital dosyaları indirmenin siber zorbalığa uğrama riskini arttırdığı bulunmuştur.

Law ve Fung (2012) tarafından yapılan araştırmada geleneksel zorbalığa ve siber zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada katılımcılar tepkisel ve proaktif saldırganlık boyutları dikkate alınarak üç gruba ayrılmıştır. Yalnızca tepkisel veya proaktif saldırganlık boyutundan yüksek puan alanlar saf saldırgan, hem tepkisel hem proaktif saldırganlık boyutundan yüksek puan alanlar eş saldırgan, her iki saldırganlık boyutundan da düşük puanlar sıradan katılımcılar olarak adlandırılmıştır. Üç grup arasında siber zorbalığa ve geleneksel zorbalığa maruz kalma açısından farklılıklar bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre hem siber zorbalığa hem de geleneksel zorbalığa maruz kalma açısından en düşük ortalamaya sahip grup saf tepkisel saldırgan gruptur.

Law, Shapka, Domene ve Gagne (2012)'nin araştırmasında siber zorbalığın tepkisel saldırganlık tarafından mı, yoksa proaktif saldırganlık tarafından mı tetiklendiği incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre kötü mesajlar yollama ve utandırıcı fotoğraflar yayma gibi siber zorbalık davranışları tepkisel nedenlerden kaynaklanmaktayken, birisini karalayıcı web sitesi hazırlamak gibi eylemler proaktif nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Schneider, O'Donnell, Stueve ve Coulter (2012) tarafından yapılan araştırmada son 12 ayda öğrencilerin %15, 8'inin siber zorbalık yaptığı, % 25, 9'unun siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre hem geleneksel hem de siber zorbalığa maruz kalan bireylerin depresyon yaşama ve tıbbi tedavi gerektirecek

intihar düşüncesine sahip olma olasılığı siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha yüksektir.

Schultze-Krumbolz, Jakel, Schultze ve Scheithauer (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur öğrenciler içselleştirme (depresyon ve yalnızlık) ve dışsallaştırma (araçsal ve tepkisel saldırganlık) sorunları açısından siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış öğrencilerle karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdurların dışsallaştırma sorunları yaşama olasılığının siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. İçselleştirme sorunları açısından ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Araştırmada ayrıca siber zorbalık ve mağduriyet puanlarının artmasının erkek öğrencilerde yalnızlığın artmasına, kız öğrencilerde ise tepkisel saldırganlığın azalmasına yol açtığı belirlenmiştir.

Jose, Kljakovic, Scheib ve Notter (2012) tarafından yapılan araştırmada 2 yıl boyunca katılımcıların okulda ve okul dışındaki geleneksel zorbalık durumları ile siber zorbalık durumları incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre geleneksel zorbalık ve geleneksel mağduriyet, geleneksel zorbalık ve siber zorbalık, geleneksel mağduriyet ve siber mağduriyet birbirini yordamaktadır. Araştırma bulguları geleneksel zorbalık ve siber zorbalığın birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Popovic-Citic, Djuric ve Cvetkovic (2011) öğrencilerin % 10'unun siber zorbalık yaptığını ve % 20'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. En çok bildirilen siber mağduriyet türlerinin iftira ve zarar verme olduğu, en çok gösterilen siber zorbalık davranışının ise zarar verme olduğu ortaya konmuştur. Araştırma bulgularına göre erkek öğrenciler, kız öğrencilerle karşılaştırıldığında daha fazla siber zorbalık yapmakta ve siber zorbalığa maruz kalmaktadır.

Walrave ve Heirman (2011) tarafından yapılan araştırmada geçmişte siber zorbalığa katılma ve çevrimiçi riskli davranışlara katılmanın siber mağdur; yaş, internette çok fazla zaman harcama, internet becerileri ve kişisel bilgisayara sahip olmanın ise siber zorba olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur.

Schoffstall ve Cohen (2011)'in araştırmasında siber zorbalığın yalnızlık ve olumsuz akran deneyimleriyle pozitif; öz-değer, iyimserlik, arkadaş sayısı, akran iyimserliği, sosyal kabul edilebilirlik ve popülerlik ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır.

Wang, Ianotti, Luk ve Nansel (2010) tarafından yapılan araştırmada fiziksel, sözel, sosyal dışlama, söylenti çıkarma ve siber zorbalığa maruz kalan ergenler çeşitli

özellikler açısından incelenmiştir. Araştırmada bütün zorbalık türlerine maruz kalan ergenler, sosyal ve ilişkisel zorbalığa maruz kalanlar ve hiçbir zorbalık türüne maruz kalmayan ergenler olmak üzere üç grup oluşturulmuştur. Erkeklerin bütün zorbalık türlerine maruz kalan grupta yer alma olasılığı daha yüksektir. Araştırma bulguları bütün zorbalık türlerine ve sosyal ve ilişkisel zorbalığa maruz kalan ergenlerin, hiçbir zorbalık türüne maruz kalmayan ergenlerle karşılaştırıldığında, depresyon, uyku problemleri, sinirlilik ve yaralanmalara karışma eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermiştir.

König, Gollwitzer ve Steffgen (2010) geleneksel zorbalığa maruz kalan bireylerin, kendilerine zorbalık yapan bireylerden siber zorbalık yoluyla intikam alma eğilimlerini incelemiştir. Araştırma sonuçları geleneksel mağdurların, siber zorbalıkta hedef olarak kendilerine zorbalık yapan bireyleri seçtiklerini ve bu süreçte intikam duygusunun önemli rol oynadığını göstermiştir.

Bauman ve Pero (2010) tarafından yapılan araştırmada işitme güçlüğü yaşayan/sağır öğrenciler ve işitme sorunu yaşamayan öğrenciler siber zorbalık deneyimleri açısından karşılaştırılmıştır. Siber zorbalığın oranı işitme güçlüğü yaşayan/sağır öğrencilerde % 14, işitme sorunu yaşamayan öğrencilerde ise % 7'dir. Araştırma bulguları riskli internet davranışlarının siber zorbalığı arttırdığını ortaya koymuştur. Katılımcılar siber zorbalığa maruz kaldıklarında bunu sırasıyla ebeveynleriyle, okul personeliyle ve arkadaşlarıyla paylaşma eğilimindedir. İşitme güçlüğü yaşayan/sağır ve işitme sorunu yaşamayan öğrenciler en çok okul personeliyle paylaşma noktasında farklılaşmaktadır (siber zorbalığı okul personeliyle paylaşma oranı işitme sorunu yaşayan/sağır öğrencilerde % 28, işitme sorunu yaşamayan öğrencilerde % 8).

2.3.2. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

Akbaba ve Eroğlu (2013)'nin araştırmasından elde edilen bulgular anne ve babanın eğitim düzeyi, çocukların anne ve babalarının internet becerilerine ilişkin algısı ve ebeveyn denetiminin siber zorbalığı yordadığını göstermiştir. Siber mağduriyeti ise yalnızca cinsiyetin yordadığı saptanmıştır.

Dilber (2013) tarafından yapılan araştırmada utanç/suçluluk ve intikam duygusunun siber zorbalığı anlamlı biçimde yordadığı bulunmuştur. Siber zorbalığın suçluluk duygusu ile negatif yönde, utanç ve intikam duygusu ile pozitif yönde ilişkili

olduğu belirlenmiştir. Siber mağduriyeti ise utanç ve intikam duyguları negatif yönde yordamakta, suçluluk ise anlamlı biçimde yordamamaktadır.

Türkoğlu (2013)'nin araştırmasında problemlili internet kullanımı ile siber zorbalığa yönelik tutumun ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre problemlili internet kullanımının cinsiyet, sınıf seviyesi, kendine ait bilgisayara sahip olma, günlük internet kullanım süresi değişkenleri açısından farklılaştığı görülmüştür. Bununla birlikte problemlili internet kullanımı; yaş, okul türü, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, aile gelir düzeyi, kendine ait odaya sahip olma, evde bilgisayara sahip olma ve internet kullanmaya başlama süresi değişkenleri açısından farklılaşmamaktadır. Öğrencilerin siber zorbalık eğiliminin; cinsiyet, baba eğitim durumu, aile gelir düzeyi, kendine ait bilgisayara sahip olma, internet kullanım geçmişi ve günlük internet kullanma süresi açısından farklılaştığı belirlenmiştir. Buna karşın siber zorbalık eğilimi yaş, okul türü, sınıf seviyesi, anne eğitim durumu, kendine ait odaya sahip olma, evde bilgisayara sahip olma değişkenleri açısından farklılaşmamaktadır.

Özel (2013)'in araştırmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Bununla birlikte siber mağduriyet düzeyleri açısından her iki cinsiyet arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır. Siber zorbalığın depresyon, benlik saygısı ve internet kullanım sürelerindeki artış tarafından pozitif yönde yordandığı belirlenmiştir. Buna karşın depresyon ve internet kullanım süresindeki artışın yanı sıra benlik saygısındaki azalmanın siber mağduriyet yaşanması olasılığını arttırdığı ortaya konmuştur.

Özbay (2013) katılımcı öğrencilerin interneti kullanma amaçlarına ve kendisini internette bir başkası olarak tanıma durumuna göre hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet puanları arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur. Araştırma bulgularına göre aleksitiminin alt boyutlarını oluşturan duyguları tanıma zorluğu, dışa vuruk düşünce puanlarındaki ve öfke ifade etme biçimlerinin alt boyutlarını oluşturan öfkenin içe vurumu ve öfkenin dışa vurumu puanlarındaki artış siber zorbalıktaki pozitif yönlü artışı açıklayabilmektedir. Öte yandan aleksitiminin duyguları tanıma zorluğu alt boyutundaki, öfke ifade etme biçimlerinin sürekli öfke alt boyutundaki ve internet kullanma süresindeki artış siber mağduriyetteki pozitif yönlü artışı açıklayabilmektedir.

Batmaz (2013)'in araştırmasından elde edilen sonuçlara göre psikolojik belirtiler, siber zorbalık ve mağduriyeti pozitif, orta düzeyde ve anlamlı yordamaktadır. Cinsiyete göre siber zorba/mağdur olma düzeyi incelendiğinde, erkeklerin kızlara oranla

hem daha çok siber zorbalık yaptıkları hem daha çok siber zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Son olarak siber zorbalığın sınıf düzeyi açısından farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Peker ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada boyun eğicilik ile siber zorbalık ve mağduriyetin ilişkili olduğu belirlenmiştir. Boyun eğicilik ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye cinsiyetin tam aracılık ettiği, bununla birlikte boyun eğici davranışlar ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide ise cinsiyetin aracılık etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Peker ve diğerleri (2012) kızların empatik eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu, buna rağmen erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığını bulmuştur. Araştırma bulgularına göre empatik eğilim siber zorbalık ve mağduriyet ile negatif, siber zorbalık ise siber mağduriyet ile pozitif ilişkilidir. Ayrıca siber zorbalığı empatik eğilim, cinsiyet ve algılanan akademik başarı; siber mağduriyeti ise empatik eğilim ve haftalık ortalama internet kullanma süresi yordamıştır. Son olarak empatik eğilim ve siber zorbalığın algılanan akademik başarıyı yordadığı, empatik eğilim ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye algılanan akademik başarının kısmi aracılık ettiği belirlenmiştir.

Yaman ve Peker (2012) ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyete ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda; öğrencilerin siber dilsel zorbalık, kimliğini gizleme ve siber sahtecilik boyutlarında siber zorbalık yaptıkları belirlenmiştir. Bunların dışında arkadaş ortamı, can sıkıntısı, intikam alma isteği gibi nedenlerle siber zorbalık yaptıkları saptanmıştır. Siber zorbalık davranışlarını; kendilerini iyi hissetmek, arkadaşlık ilişkilerini geliştirme ve keyifli zaman geçirme isteğinden dolayı sürdürdükleri bulgulanmıştır. Siber zorbalığa maruz kaldıklarında ise öfke, üzüntü ve intikam duyguları yaşadıkları görülmüştür.

Kocaşahan (2012) lise ve üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada katılımcıların % 39, 7'sinin akran zorbalığına, % 30, 1'inin siber zorbalığa dâhil olduğunu bulmuştur. Akran zorbalığı oranı lise öğrencileri arasında % 56, 7, üniversite öğrencileri arasında ise % 12, 8'dir. Lise öğrencilerinin tüm akran zorbalığı statülerinde üniversite öğrencilerinden daha sık yer aldığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencileri lise öğrencilerinden daha az siber zorbalık yapmakta, ancak daha fazla siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Lise ve üniversite öğrencilerinin en sık yaptığı akran zorbalığı sözel zorbalıktır. Bunu sırasıyla bedensel, duygusal ve cinsel zorbalık izlemekte, aynı sırayla söz konusu zorbaca davranışlara maruz kalmaktadırlar. Lise öğrencilerinde akran

zorbalığı sınıfa göre farklılaşmakta, ancak siber zorbalık sınıfa göre farklılaşmamaktadır. Üniversite öğrencilerinde ise akran zorbalığı sınıf düzeyine göre farklılaşmamakta, ancak siber zorbalık sınıf düzeylerine göre değişim göstermektedir.

Sarak (2012) tarafından yapılan çalışmada siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma durumunun yaşla birlikte arttığı saptanmıştır. Erkek öğrencilerin, kardeş sayısı 4 ve üzerinde olanların, anne/baba eğitim seviyesi okuryazar ve altında olanların, okuldaki başarı durumu kötü olanların, internet kafeye gidenlerin, internete internet kafeden bağlananların, cep telefonundan isimsiz çağrılar bırakanların, psikiyatrik destek alanların daha fazla siber zorbalık yaptığı ve siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. İnterneti her gün kullananlar haftada bir gün kullananlardan daha fazla siber zorbalık yapmaktadır. 4. sınıfta öğrenim gören ve cep telefonundan internete bağlanan öğrenciler daha fazla siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Öğrencilerin siber zorbalık yapma durumu ile sınıf düzeyi ve cep telefonundan internete bağlanma durumu; siber zorbalığa uğrama durumu ile interneti kullanma sıklığı arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Türkileri (2012) katılımcıların % 13, 4'ünün siber zorbalığa dâhil olduğunu belirlemiştir. Erkekler hem daha fazla siber zorbalığa maruz kalmakta ve hem daha fazla siber zorbalık yapmaktadır. İlköğretime devam eden ergenler liseye devam eden ergenlere oranla daha fazla siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Çalışmada ergenlerin siber zorbalığın nedenlerine ilişkin algıları zorbaya bağlı nedenler, kurbanı bağlı nedenler, zorba-kurban ilişkisi, internete bağlı nedenler, belirgin bir nedenin olmaması ve kız-erkek ilişkisi olmak üzere altı kategoride toplanmıştır. Ergenlerin neredeyse yarıya yakını sanal ortamda gösterilen siber zorbalık davranışlarının zorba kişilerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ergenlerin siber zorbalığa verdikleri duygusal tepkiler negatif, pozitif, tarafsız duygular, duygu yerine davranış bildirme ve belirgin bir duygunun olmaması şeklinde beş temel kategoriye kodlanmıştır. Duygusal tepkiler açısından örneklemin yarıya yakını negatif duygular bildirmiş ve beşte biri üzüntüyle ilişkilendirilen duyguları dile getirmişlerdir. Ergenlerin siber zorbalıkla baş etmeye ilişkin yanıtları yapıcı yöntemler, yapıcı olmayan yöntemler, kendisinin dâhil olmadığı çözümler, engellemeye gerek yok, çözümü yok-durdurulamaz ve belirgin bir çözüm yolu olmaması şeklinde altı kategoride toplanmıştır. Ergenlerin yaklaşık üçte biri yüzleşme ve uzaklaşmayı içeren yapıcı yöntemleri tercih etmişlerdir.

Çetin ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Kurulan modelde

siber zorbalığı en çok yordayan değişkenin yakınlıktan kaçınma olduğu, bunu sırasıyla gerçekçi olmayan ilişki beklentisi ve zihin okumanın izlediği belirlenmiştir.

Eroğlu (2011) riskli internet davranışlarının siber zorbalığı arttırdığını bulmuştur. Ayrıca araştırmada aile desteği ve erdem gibi içsel öz-değer alanlarının siber zorbalıkla ilişkili davranışları negatif yönde; rekabet, onay alma ve akademik yeterlilik gibi dışsal öz-değer alanlarının siber zorbalığı pozitif yönde yordadığı ortaya konmuştur.

Erdur-Baker (2010) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık ve geleneksel zorbalık arasındaki ilişkinin cinsiyet açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu araştırma bulgularına göre katılımcıların % 32'si hem geleneksel hem de siber zorbalığa maruz kalmış, % 26'sı hem geleneksel zorbalık hem de siber zorbalık yapmıştır. Kız öğrencilerle karşılaştırıldığında, erkek öğrencilerin, siber zorba ve mağdur olma açısından daha çok risk altında bulunduğu belirlenmiştir. Çok değişkenli analizlerden elde edilen sonuçlar geleneksel zorbalık ve siber zorbalığın erkek öğrencilerde ilişkili, kız öğrencilerde ise ilişkili olmadığını göstermiştir. Son olarak internet temelli iletişim araçlarını kullanma sıklığının ve riskli internet kullanımının siber zorbalığı yordadığı, ancak bu ilişkinin cinsiyetler açısından değiştiği görülmüştür.

Burnukara (2009) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin internet kullanma sıklıkları ile siber zorbalığa herhangi bir şekilde karışma ve annenin çalışma durumu ile siber zorbalığa maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fiziksel ve siber zorbalık arasında % 29 oranında bir örtüşme olduğu görülmüştür. Ergenlerin her iki zorbalık türündeki davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları, her iki durumda da kızların sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettikleri görülmüştür.

Yurtdışında ve ülkemizde yapılan araştırmaların siber zorbalık ve mağduriyetin yeni bir problem alanı olmasından dolayı ergenlere yoğunlaştığı görülmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmaların siber zorbalığı yordayan etmenleri incelemeye yöneldikleri ve siber zorbalığın doğasını anlamaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu araştırmaların siber zorbalığı bütüncül bir bakış açısıyla incelemekten uzak olduğu dikkati çekmektedir. Bunun yanında ülkemizde siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran herhangi bir araştırma da yapılmadığı görülmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma temel olarak ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan etmenleri sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül bir model çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül model bireyin davranışlarının ancak bireyin sosyoekolojik çevresi dikkate alındığında anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir. Bütüncül model bireyi ve bireyin doğrudan ilişki kurduğu yapıları içermektedir. Bu yapılar bireyi kuşatmakta ve davranışları üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Aynı zamanda birey de davranışları aracılığıyla bu sosyal yapılarla etkileşime geçmektedir. Bireyin bütün ilişkileri bu sosyal yapılar içerisinde meydana gelmektedir. Geleneksel zorbalığı sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül model çerçevesinde inceleyen Espelage ve Swearer (2004) ergenlerin sergilediği zorbalık davranışlarında rol oynayan sosyal yapıları aile, akran ilişkileri, okul ve toplum olarak ifade etmiştir. Siber zorbalığın bütüncül model kullanılarak incelendiği bu çalışmada Espelage ve Swearer (2004)'in geleneksel zorbalıkla ilişkili olduğunu ortaya koyduğu sosyal yapılar işe koşulmuştur. Bunun yanında siber zorbalık ve mağduriyetin meydana geldiği sanal ortama ilişkin değişkenler de bütüncül modele eklenmiştir. Çünkü bütüncül model davranışın meydana geldiği bağlam içerisinde ele alınması gerektiğini öne sürmektedir.

Bu bağlamda bu araştırma siber zorbalık ve mağduriyette rol oynayan sosyodemografik değişkenleri (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, ebeveyn denetimi, okul personelinin denetimi, filtre programı kullanma ve algılanan akademik başarı), kişiliği (dışadönüklük, deneyime açıklık, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık ve sorumluluk), saldırganlığı (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık),

özgeciliği, benlik tasarımı (olumlu ve olumsuz benlik tasarımı), anne ve baba niteliklerini (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), arkadaşlık niteliğini (olumlu ve olumsuz arkadaşlık niteliği), okul iklimini (destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi) ve problemlerle internet kullanımını sosyoekolojik yaklaşıma dayalı bütüncül modelden yararlanarak inceleyen betimsel bir çalışmadır. Betimsel araştırmalar, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı dikkate almaktadır (Kaptan, 1998).

Betimsel modelin kullanıldığı bu çalışmada ayrıca sosyodemografik değişkenlerin, kişiliğin, saldırganlığın, özgeciliğin, anne ve baba niteliklerinin, arkadaşlık niteliğinin, okul ikliminin ve problemlerle internet kullanımının siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırma gücü ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin, ebeveyn nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici rol incelenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evreni 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Bursa'nın Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde yer alan devlet liselerinde ve özel liselerde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini ise tesadüfi küme örnekleme yöntemiyle belirlenen Özel Rafet Kahraman Fen Lisesi, Fatih Lisesi, Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi, Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Anadolu Lisesi, Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi, Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi ve Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Özel Rafet Kahraman Fen Lisesi, Fatih Lisesi ve Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi Nilüfer; Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Anadolu Lisesi ve Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Osmangazi; Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi, Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi ve Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Yıldırım ilçelerinde yer almaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini oluşturan öğrencilerin cinsiyetlere ve sınıflara göre dağılımı Tablo 3.2.1'de gösterilmiştir. Bu tablo Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan rakamlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tablo 3.2.1. Araştırmanın Çalışma Evrenini Oluşturan Öğrencilerin Dağılımı

İlçe	Okul adı	Sınıf	Kız		Erkek		TOPLAM	
			n	%	n	%	n	%
Nilüfer	Özel Rafet Kahraman Fen Lisesi	9.sınıf	18		5		23	0,24
		10.sınıf	18		3		21	0,22
		11.sınıf	19		4		23	0,24
		12.sınıf	13		5		18	0,19
		TOPLAM	68	0,71	17	0,18	85	0,89
	Fatih Lisesi	9.sınıf	54		86		140	1,47
		10.sınıf	207		139		346	3,63
		11.sınıf	133		102		235	2,47
		12.sınıf	115		103		218	2,29
		TOPLAM	509	5,34	430	4,52	939	9,86
	Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi	9.sınıf	215		32		247	2,59
		10.sınıf	160		32		192	2,02
		11.sınıf	168		42		210	2,20
		12.sınıf	66		38		104	1,09
		TOPLAM	609	6,39	144	1,51	753	7,9
Osmangazi	TOPLAM	1186	12,44	591	6,21	1777	18,65	
	Bursa Anadolu Lisesi	9.sınıf	135		97		232	2,43
		10.sınıf	113		80		193	2,03
		11.sınıf	127		80		207	2,17
		12.sınıf	95		100		195	2,05
		TOPLAM	470	4,93	357	3,75	827	8,68
	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	9.sınıf	121		124		245	2,57
		10.sınıf	189		186		375	3,94
		11.sınıf	339		263		602	6,32
		12.sınıf	266		193		459	4,81
	TOPLAM	915	9,60	766	8,04	1681	17,64	
	Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	9.sınıf	41		580		621	6,52
		10.sınıf	56		707		763	8,01
		11.sınıf	45		708		753	7,90
		12.sınıf	46		666		712	7,47
TOPLAM		188	1,97	2661	27,93	2849	29,9	
TOPLAM	1573	16,50	3784	39,72	5357	56,22		
Yıldırım	Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi	9.sınıf	105		62		167	1,75
		10.sınıf	50		50		100	1,05
		11.sınıf	75		48		123	1,29
		12.sınıf	91		92		183	1,92
		TOPLAM	321	3,37	252	2,64	573	6,01
	Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	9.sınıf	97		47		144	1,51
		10.sınıf	82		44		126	1,32
		11.sınıf	75		33		108	1,13
		12.sınıf	62		15		77	0,81
	TOPLAM	316	3,32	139	1,45	455	4,77	
	Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	9.sınıf	131		483		614	6,44
		10.sınıf	66		192		258	2,71
		11.sınıf	67		149		216	2,27
		12.sınıf	86		192		278	2,92
	TOPLAM	350	3,67	1016	10,67	1366	14,34	
TOPLAM	987	10,36	1407	14,76	2394	25,12		
TOPLAM	3746	39,31	5782	60,69	9528	100		

Çalışma evreninde yer alan okullardan tesadüfi küme örnekleme yöntemi ile oluşturulan örnekleme ise 327'si kız, 279'u erkek olmak üzere toplam 606 öğrenci yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler 14-18 yaş aralığında yer almaktadır. Öğrencilerin yaş ortalaması $15,59 \pm 1,11$ 'dir. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin cinsiyet ve sınıfa göre dağılımı Tablo 3.2.2'de gösterilmiştir.

Tablo 3.2.2. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Dağılımı

İlçe	Okul adı	Sınıf	Kız		Erkek		TOPLAM	
			n	%	n	%	n	%
Nilüfer	Özel Rafet	9.sınıf	5		5		10	1,65
		10.sınıf	4		3		7	1,16
	Fen Lisesi	11.sınıf	6		4		10	1,65
		12.sınıf	8		5		13	2,15
		TOPLAM	23	3,80	17	2,81	40	6,61
	Fatih Lisesi	9.sınıf	14		4		18	2,97
		10.sınıf	10		5		15	2,47
		11.sınıf	8		6		14	2,31
		12.sınıf	6		7		13	2,15
		TOPLAM	38	6,27	22	3,63	60	9,9
	Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi	9.sınıf	15		5		20	3,30
		10.sınıf	12		3		15	2,47
		11.sınıf	13		3		16	2,64
		12.sınıf	18		1		19	3,14
		TOPLAM	58	9,57	12	1,98	70	11,55
	TOPLAM	119	19,64	51	8,42	170	28,06	
Osmangazi	Bursa	9.sınıf	13		8		21	3,46
		10.sınıf	15		8		23	3,80
	Anadolu Lisesi	11.sınıf	11		11		22	3,63
		12.sınıf	11		3		14	2,31
		TOPLAM	50	8,25	30	4,95	80	13,20
	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	9.sınıf	13		7		20	3,30
		10.sınıf	9		5		14	2,31
		11.sınıf	7		10		17	2,81
		12.sınıf	11		9		20	3,30
		TOPLAM	40	6,60	31	5,12	71	11,72
	Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri	9.sınıf	2		13		15	2,47
		10.sınıf	8		9		17	2,81
		11.sınıf	3		10		13	2,15
	Meslek Lisesi	12.sınıf	8		12		20	3,30
		TOPLAM	21	3,47	44	7,26	65	10,73
	TOPLAM	111	18,32	105	17,33	216	35,65	

Tablo 3.2.2. (Devamı) Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Dağılımı

İlçe	Okul adı		Kız		Erkek		TOPLAM	
	Sınıf	n	%	n	%	n	%	
Yıldırım	Ulubathı Hasan Anadolu Lisesi	9.sınıf	7		7		14	2,31
		10.sınıf	13		7		20	3,30
		11.sınıf	9		7		16	2,64
		12.sınıf	3		7		10	1,65
		TOPLAM	32	5,28	28	4,62	60	9,9
	Bursa Anadolu Lisesi	9.sınıf	9		9		18	2,97
		10.sınıf	13		12		25	4,13
		11.sınıf	20		3		23	3,80
		12.sınıf	6		8		14	2,31
		TOPLAM	48	7,92	32	5,27	80	13,21
	Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	9.sınıf	9		21		30	4,95
		10.sınıf	3		11		14	2,31
		11.sınıf	4		16		20	3,30
		12.sınıf	1		15		16	2,63
	TOPLAM	17	2,80	63	10,39	80	13,1	
	TOPLAM	97	16	123	20,29	220	36,29	
TOPLAM		327	53,96	279	46,04	606	100	

Araştırma örneklemini oluşturan öğrencilerin siber zorbalık statüleri ile ilişkili bulgular Tablo 3.2.3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.2.3. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Siber Zorbalık Statülerine İlişkin Dağılımı

	Kız		Erkek		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%
Ne siber zorba ne siber mağdur	77	12,71	38	6,27	115	18,98
Siber zorba	28	4,62	35	5,78	63	10,4
Siber mağdur	29	4,79	13	2,15	42	6,94
Siber zorba/mağdur	193	31,84	193	31,84	386	63,68
TOPLAM	327	53,96	279	46,04	606	100

Araştırma örneklemini oluşturan katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 3.2.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.2.4. Araştırma Örneklemine Oluşturan Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

	n	%
Yaş		
14	102	16,83
15	203	33,5
16	166	27,39
17	106	17,49
18	29	4,79
TOPLAM	606	100
Ailenin aylık ortalama geliri		
0-499 TL	8	1,32
500-999 TL	101	16,67
1000-1999 TL	224	36,96
2000-29999 TL	141	23,27
3000 TL ve üstü	132	21,78
TOPLAM	606	100
Annenin eğitim düzeyi		
Okuma yazma bilmiyor	6	0,99
Okuma yazma biliyor	16	2,64
İlkokul	215	35,48
Ortaokul	116	19,14
	n	%
Lise	157	25,91
Üniversite	86	14,19
Yüksek lisans/doktora	10	1,65
TOPLAM	606	100

Tablo 3.2.4. (Devamı) Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

	n	%
Babanın eğitim düzeyi		
Okuma yazma bilmiyor	12	1,98
Okuma yazma biliyor	4	0,66
İlkokul	137	22,61
Ortaokul	106	17,49
Lise	188	31,02
Üniversite	144	23,76
Yüksek lisans/doktora	15	2,48
TOPLAM	606	100
Anne-babanın durumu		
Birlikte yaşıyorlar	560	92,41
Anne vefat etti	6	0,99
Baba vefat etti	8	1,32
Boşandılar	32	5,28
TOPLAM	606	100
Algılanan akademik başarı		
Düşük	19	3,14
Orta	259	42,74
Yüksek	328	54,12
TOPLAM	606	100
İnternet kafeye gitme sıklığı		
Hergün	22	3,63
Haftada bir veya iki kere	34	5,61
İki haftada bir kere	22	3,63
Ayda bir kere	68	11,22
Ayda 4-5 kere	23	3,80
Hiçbir zaman	437	72,11
TOPLAM	606	100

Tablo 3.2.4. (Devamı) Araştırma Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

	n	%
Haftalık internet kullanma süresi		
Hiç	37	6,11
1 saatten az	44	7,26
1-3 saat arası	121	19,97
4-7 saat arası	135	22,28
8-14 saat arası	110	18,15
15-25 saat arası	85	14,03
26-39 saat arası	36	5,94
40 saat ve daha fazla	38	6,26
TOPLAM	606	100
Ebeveyn denetimi		
Evet	366	60,40
Hayır	240	39,60
TOPLAM	606	100
Okul personelinin denetimi		
Evet	58	9,57
Hayır	548	90,43
TOPLAM	606	100
Filtre programı kullanma		
Evet	154	25,41
Hayır	452	74,59
TOPLAM	606	100

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği, Vazsonyi, Hibbert ve Snider (2003) tarafından geliştirilen ve Sayıl, Kumru, Bayraktar, Kındap ve Özdikmenli-Demir (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Ergen Aile Süreci Ölçeği, Bukowski, Hoza ve Boivin (1994) tarafından geliştirilmiş ve

Sayı ve diğeri (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Arkadaşlık Niteliği Ölçeği, Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilmiş ve Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Saldırganlık Ölçeği, London ve Bower (1968) tarafından geliştirilmiş ve Akbaba (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Özgeciler Ölçeği, Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009) tarafından geliştirilmiş Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, Baymur (1968/1983) tarafından geliştirilen Benlik Tasarımı Envanteri, Çalık ve Kurt (2010) tarafından geliştirilen Okul İklimi Ölçeği ve A. A. Ceyhan ve E. Ceyhan (2009) tarafından geliştirilen Problemler İnternet Kullanım Ölçeği Ergen Formu kullanılarak toplanmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı, ailenin aylık ortalama geliri, annenin ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, internet kullanımının ebeveyn tarafından denetlenmesi, internet kullanımının okul personeli tarafından denetlenmesi ve filtre programı kullanılması ile ilgili sorular yer almaktadır.

3.3.2. Ergen Aile Süreci Ölçeği

Ölçeğin orijinal formu, Cernkovich ve Giordano (1987) tarafından geliştirilmiş, Vazsonyi ve diğeri (2003) tarafından ise ölçeğe 6 madde eklenmiş ve bazı maddeler yeniden düzenlenmiştir. Toplam 25 maddeden oluşan ölçek, ergenler tarafından hem anneleri hem babaları için doldurulmaktadır (örn., Boş zamanlarımda dışarı çıktığımda annem kiminle ve nerede olduğumu bilir). Ölçekte 1-14 arası maddeler 1 (hiç uygun değil), 2 (uygun değil), 3 (biraz uygun), 4 (uygun), 5 (çok uygun) şeklinde değerlendirilirken; 15-25 arası maddeler 1 (hiçbir zaman), 2 (çok seyrek), 3 (bazen), 4 (sık sık), 5 (her zaman) şeklinde derecelendirilmektedir. Yüksek puan o alt boyutla ilgili yüksek ebeveyn uygulamasına işaret etmektedir. Ölçek; yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Vazsonyi ve diğeri (2003) tarafından ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları anne ve baba formu için sırasıyla 0,77 ve 0,82 (yakınlık), 0,77 ve 0,79 (destek), 0,78 ve 0,86 (izleme), 0,83 ve 0,86 (yakın iletişim), 0,78 ve 0,83 (çatışma), 0,75 ve 0,85 (akran kabulü) olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkiye'deki psikometrik analizleri Sayı ve diğeri (2008) tarafından 490 ergenden oluşan bir örneklem üzerinde sınanmıştır. Ergenlerin yaş ranjı

13-22 arasında olup yaş ortalaması 17, 26'dır (SS=2.82). Sayıl ve diğerleri (2008) Ergen Aile Süreci Ölçeği'nin yapısını temel bileşenler analiziyle incelemiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0, 89 olarak belirlenmiştir. Anne formu için analiz sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan ve varyansın % 62, 30'unu açıklayan altı faktör elde edilmiştir. Özdeğer grafiğinin incelenmesi sonucu altı faktör çözümlenmenin uygun olduğu tespit edilmiştir. Promax rotasyonu kullanılarak yapılan temel bileşenler analizinde Vazsonyi ve diğerlerinin (2003) sonucuna benzer şekilde açıklanabilir altı faktör elde edilmiş ve bütün maddeler kendi faktöründe 0,32'nin üzerinde yük almıştır. Ergen Aile Süreci'nin alt boyutlarının birbirleri arasındaki ilişkiler orta düzeydedir. Bu durum alt boyutların bir arada kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır. Yalnızca yakınlık ve yakın iletişim arasında yüksek pozitif yönde ve çatışma ile destek arasında ise yüksek düzeyde negatif yönde ilişkiler görülmüştür. Ölçeğin alt boyutları, psikolojik ve davranışsal kontrol ve ergenin saldırganlık ve yalnızlık düzeyleriyle beklendik yönde ilişkilidir. Alt ölçeklerin Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları yakınlık alt boyutu için 0,77, destek alt boyutu için 0,73, izleme alt boyutu için 0,80, yakın iletişim alt boyutu için 0,88, çatışma alt boyutu için 0,70 ve akran kabulü alt boyutu için 0,64 olarak bulunmuştur (Sayıl ve diğerleri, 2008).

Bu araştırmada ise Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları anne formunda yakınlık alt boyutu için 0,72, destek alt boyutu için 0,73, izleme alt boyutu için 0,70, yakın iletişim alt boyutu için 0,73, çatışma alt boyutu için 0,76 ve akran kabulü alt boyutu için 0,73 olarak bulunmuştur. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları baba formunda yakınlık alt boyutu için 0,80, destek alt boyutu için 0,74, izleme alt boyutu için 0,81, yakın iletişim alt boyut için 0,80, çatışma alt boyutu için 0,70 ve akran kabulü alt boyutu için 0,75 olarak belirlenmiştir.

3.3.3. Arkadaşlık Niteliği Ölçeği

Ölçeğin orijinal formu Bukowski ve diğerleri (1994) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 23 maddeden oluşan ölçek ergenin arkadaşlık ilişkilerinin niteliğini değerlendirmektedir (örneğin Canımı sıkkan herhangi bir şeyi başkalarına anlatmasam bile arkadaşlarımla paylaşabilirim). Ölçek, (1) hiç doğru değil ve (5) çok doğru olmak üzere beşli likert tipi derecelendirme üzerinden puanlanmaktadır. Ölçeğin eşlik etme, yardım/destek, yakınlık, güven ve çatışma olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ayrıca ölçeğin olumlu ve olumsuz arkadaşlık niteliği olarak iki boyutta değerlendirilebileceği önerilmektedir (Brendgen, Markiewicz, Doyle ve Bukowski,

2001; Markiewicz, Doyle ve Brendgen, 2001). Türkiye’de yapılan farklı araştırmalarda da (Bayraktar, 2009; Pekel-Uludağlı ve Sayıl, 2009) ölçeğin beş faktörlü yapısının ayrışmadığı, iki faktörlü yapısının ise Türk ergen örnekleme üzerinde oldukça iyi sonuçlar verdiği bildirilmiştir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, ergenin algıladığı olumlu ya da olumsuz arkadaşlık niteliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bukowski ve diğerleri (1994) tarafından alt boyutların Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları eşlik etme için 0,73, çatışma için 0,76, yardım için 0,80, güven için 0,74 ve yakınlık için 0,86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkiye’deki psikometrik analizleri Sayıl ve diğerlerinin (2008) 7-10.sınıflara devam eden 428 kız, 352 erkek olmak üzere 780 ergen üzerinde yürüttüğü araştırma kapsamında yapılmıştır. Söz konusu araştırma kapsamında Arkadaşlık Niteliği Ölçeği’nin faktör yapısı temel bileşenler analiziyle incelenmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerı 0,93 olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda özdeğerı 1’den büyük olan ve varyansın % 53,62’sini açıklayan üç faktör elde edilmiştir. Özdeğer grafiği incelendiğinde iki faktörlü çözümlenimin uygun olduğu görölmüştür. Varimax rotasyonu sonrası yapılan analiz sonucunda orijinal ölçekten farklı ancak Brendgen ve diğerlerinin (2001) bulgusuyla benzer şekilde iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Böylece ölçeğin eşlik etme, yardım, güvenilirlik ve yakınlık alt boyutları olumlu arkadaşlık niteliği; çatışma alt boyutu ise olumsuz arkadaşlık niteliği olarak adlandırılmıştır. Arkadaşlık Niteliği Ölçeği’nin geçerliğinin incelendiği araştırma kapsamında yalnızlık ve bazı ebeveynlik boyutlarıyla (psikolojik ve davranışsal kontrol) ilişkileri incelenmiştir. Olumlu arkadaşlık niteliğinin, annenin ve babanın psikolojik kontrolü ve yalnızlıkla negatif yönde, davranışsal kontrol ile pozitif yönde ilişkili olduğu görölmektedir. Olumsuz arkadaşlık niteliği ise annenin ve babanın psikolojik kontrolüyle ve yalnızlıkla pozitif yönde, davranışsal kontrol ile negatif yönde ilişkilidir. Ayrıca olumlu ve olumsuz arkadaşlık niteliği boyutları da ters yönde ilişkilidir ($r=-0,15$, $p<.001$). Ölçeğin olumlu arkadaşlık niteliği alt boyutunun iç tutarlık katsayısı 0,92 ve olumsuz arkadaşlık niteliği alt boyutunun iç tutarlık katsayısı 0,71 olarak bulunmuştur (Sayıl ve diğerleri, 2008). Bu araştırmada Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları olumlu arkadaşlık nitelikleri alt boyutu için 0,87, olumsuz arkadaşlık nitelikleri alt boyutu için 0,70 olarak bulunmuştur.

3.3.4. Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği

Çetin ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği; siber sahtecilik, siber dilsel zorbalık ve kimliğini gizleme alt boyutlarından

birisi siber zorbalık ve diğeri siber mağduriyet olmak üzere ve her biri 22 soru içeren iki paralel formdan oluşmaktadır. Katılımcılar siber mağduriyet durumlarını “Bana Yapıldı” kısmında yer alan “Daima (5)” dan “Asla (1)” ya uzanan beşli likert tipi derecelendirmeyi kullanarak yanıtlamaktadır. Ölçeğin Siber Mağduriyet Formu’ndan yüksek puan alma siber zorbalığa maruz kalma durumunun, Siber Zorbalık Formu’ndan yüksek puan alma ise siber zorbalık davranışları yapma durumunun yüksekliğine işaret etmektedir. İç tutarlık güvenirlik katsayısı siber mağduriyet formu için 0,89 olarak bulunmuştur. Ayrıca iç tutarlık katsayıları siber mağduriyet formunun siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,80, kimliğini gizleme alt boyutu için 0,68 ve siber sahtecilik alt boyutu için 0,86 olarak belirlenmiştir. Siber zorbalık formunun iç tutarlık katsayısı 0,89 olarak belirlenmiştir. Siber zorbalık formunun iç tutarlık katsayıları ise siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,81, kimliğini gizleme alt boyutu için 0,69 ve siber sahtecilik alt boyutu için de 0,83 olarak tespit edilmiştir.

Siber mağduriyet formunun iki yarı güvenirliği 0,79 olarak saptanmıştır. İki yarı güvenirliği siber sahtecilik alt boyutu için 0,82, siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,77 ve kimliğini gizleme alt boyutu için 0,55 olarak görülmüştür. Siber zorbalık formunun iki yarı güvenirliği 0,79 olarak saptanmıştır. İki yarı güvenirliği siber sahtecilik için 0,81, siber dilsel zorbalık için 0,78 ve kimliğini gizleme için 0,55 olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenirliği siber mağduriyet formu için 0,85, siber mağduriyet formu için ise 0,90 olarak bulunmuştur. Siber mağduriyet formunun alt boyutları açısından test-tekrar test güvenirlik katsayıları siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,80, kimliğini gizleme için 0,69, siber sahtecilik alt boyutu için 0,87 olarak bulunmuştur. Siber zorbalık formunun alt boyutları açısından test-tekrar test güvenirlik katsayıları incelendiğinde siber dilsel zorbalık için 0,73, kimliğini gizleme için 0,72 ve siber sahtecilik için 0,86 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliği için Buss ve Perry (1992)’nin geliştirdiği Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan Saldırganlık Ölçeği ile ilişkisine bakılmıştır. Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği ile Saldırganlık Ölçeği arasındaki ilişki katsayıları siber mağduriyet formu için 0,27, siber zorbalık formu için ise 0,36 olarak bulunmuştur. Saldırganlık Ölçeği ile Siber Mağduriyet Formu’nun alt boyutları arasındaki ilişki katsayıları siber dilsel zorbalık ve kimliğini gizleme alt boyutları için 0,20, siber sahtecilik alt boyutu için 0,27 olarak saptanmıştır. Siber zorbalık formunun alt boyutları arasındaki ilişki katsayıları ise siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,22, kimliğini gizleme için 0,26 ve siber sahtecilik için 0,40 olarak belirlenmiştir.

Peker (2013)'in araştırmasında Siber Mağduriyet Formu iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) 0,87, Siber Mağduriyet Formu'nun alt boyutları için iç tutarlık katsayısı siber dilsel zorbalık için 0,81, kimliğini gizleme için 0,76, siber sahtecilik alt boyutu için 0,87 olarak belirlenmiştir. Siber Zorbalık Formu iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) 0,85 olarak belirlenmiştir. Siber Zorbalık Formu'nun iç tutarlık katsayıları ise siber dilsel zorbalık alt boyutu için 0,84, kimliğini gizleme alt boyutu için 0,76 ve siber sahtecilik alt boyutu için de 0,78 olarak belirlenmiştir.

etin ve diğerlerinin (2011) araştırmasında yapılan doğrulamalı faktör analizinden elde edilen uyum indeksleri incelenmiştir. Siber Mağduriyet Formu'nun uyum indeksi değerler RMSEA=0,050, NFI=0,96, CFI=0,95, IFI=0,95, RFI=0,92, GFI=0,95 ve NNFI=0,95 olarak belirlenmiştir. Siber Zorbalık Formu'nun uyum iyiliği indeksleri RMSEA=0,052, NFI=0,94, CFI=0,95, IFI=0,92, RFI=0,96, GFI=0,90 ve NNFI=0,96 olarak tespit edilmiştir. Bu iyiliği indeksleri test edilen model için model- veri uyumunun sağlandığını göstermektedir.

Bu araştırmada ise Siber Mağduriyet Formu'nun iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) 0,91, Siber Zorbalık Formu'nun iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) ise 0,92 olarak bulunmuştur.

3.3.5. Problemlili İnternet Kullanımı Ölçeği-Ergen

Ölçek, ilk olarak Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan (2007) tarafından üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanım düzeylerini ölçmek üzere geliştirilmiştir. Daha sonra A. A. Ceyhan ve E. Ceyhan (2009) tarafından ölçeğin ergenlere yönelik geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek, internet kullanımının yoğunluğunun normalden patolojiye kadar uzanan şekilde değişebildiği sayılısından hareketle boyutsal bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Bu çerçevede, ölçek puanlarının yüksekliği bireylerin internet kullanımlarının problemlili hale geldiğini, yaşamlarını olumsuz bir biçimde etkilediğini ve internet bağımlılığına yatkınlık oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle ölçek bireylerin problemlili internet kullanım düzeylerini ölçmekte olup, "internet bağımlılığı" tanısı koymak amacıyla kullanılması söz konusu değildir. Beşli derecelendirme ile yanıtlanan ölçekte toplam 27 madde yer almaktadır. Ölçek puanları ise 27 ile 135 arasında değişebilmektedir (A.A. Ceyhan ve E. Ceyhan, 2009).

Ergenler üzerindeki açımlayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin üç alt faktörden oluştuğunu (internetin olumsuz sonuçları, aşırı kullanım, sosyal fayda/sosyal rahatlık)

ortaya koymuştur. Bu üç faktörlü yapı toplam varyansın % 49,35'ini açıklamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da bu üç faktörlü yapıyı doğrulamıştır. Ayrıca ölçeğin genel iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) 0,93 olarak bulunmuştur (A. A. Ceyhan ve E. Ceyhan, 2009). A. A. Ceyhan (2011) tarafından yapılan araştırmada ise ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,91 olarak belirlenmiştir.

3.3.6. Saldırganlık Ölçeği

Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilmiş, Buss ve Warren (2000) tarafından güncellenmiş olan Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması Can (2002) tarafından yapılmıştır. Katılımcılar maddelere katılma derecelerini beşli likert tipi derecelendirme kullanarak yanıtlamaktadır. Beşli likert tipi derecelendirme "5=Karakterime tamamen uygun", "4=Karakterime çok uygun", "3=Karakterime biraz uygun", "2=Karakterime çok az uygun", "1=Karakterime hiç uygun değil" içermektedir. Ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34'tür. Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 110 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret etmektedir (Can, 2002).

Saldırganlık ölçeği beş alt ölçekten oluşmaktadır: Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık. Ölçekte alt ölçek puanlarına ve toplam puanlara bakılmaktadır. Saldırganlık Ölçeği'nin toplam puanı yüksek olarak belirlendiğinde bireyin alt ölçek puanlarının incelenmesi gerekmektedir. Alt ölçek maddeleri ve ölçtüğü özellikler şunlardır (Can, 2002):

Fiziksel saldırganlık alt ölçek maddeleri: 8, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 27

Fiziksel saldırganlık puanı yüksek birey, fiziksel saldırganlıkta bulunma dürtülerini kontrol edememekte, otoriter kişilerle sorunlar yaşamaktadır. Sadist ve antisosyal kişilik özellikleri, alkol ve madde kullanım bozuklukları gösterebilmektedir. Fiziksel saldırganlık puanı düşüklüğü, fiziksel saldırganca davranışların göreceli olarak bulunmadığı ve fiziksel saldırganlık dürtülerini kontrol etme yetisinin güçlü olduğunu gösterir.

Sözel saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 1, 4, 6, 20, 26

Sözel saldırganlık kavgacı ve düşmanca konuşmaları içermektedir. Yüksek puan tartışma eğiliminin fazla olduğunu göstermektedir. Bu bireyler haksız olduklarını düşündükleri durumda öfkelenmekte, kendilerini yabancılaşmış veya sıkılmış hissedebilmektedir. Panik bozukluğu, fobiler, ayrılma anksiyetesi gibi anksiyete

bozukluklarında, davranış bozukluğu bulunan çocuklarda puan yüksektir. Nörolojik bozukluklarda da yükselme olmaktadır. Düşük puan alan bireyler, kendinde tartışma eğilimi görmeyen kişilerdir. Çekingen kişiliklerde görülür.

Öfke alt ölçeği maddeleri: 3, 7, 12, 16, 19, 22, 29, 32

Öfke alt ölçeği uyarılma ve kontrol duygusuna karşı öfkelenme özelliklerini içermektedir. Puanın yüksekliği davranış bozukluğu bulunan çocuklarda, antisosyal, pasif-saldırganlık özellikleri bulunan yetişkinlerde görülmektedir. Bolderline kişilik özellikleri ve alkol kullanım bozukluklarında da yüksek puan görülmektedir. Narsist veya histrionik kişiler düşük puan almaktadır.

Düşmanlık alt ölçeği maddeleri: 2, 5, 9, 21, 28, 31, 33

Düşmanlık sosyal uyumsuzluğu ve ağır psikopatolojik ve hatta fiziksel bozuklukları konu almaktadır. Küskünlük, sosyal yabancılaşma ve paranoya gibi davranışları temsil etmektedir. Yüksek puan alan bireyler sosyal yalıtım halindedir. Bu tür kişilerde distimi, yeme bozuklukları, sosyal kaygı, obsesif kompulsif bozukluklar ile bağlantılı depresif semptomlar bulunabilir. Düşük puan ise kişi içinde bulunduğu sosyal ortamdan memnun demektir ya da şüphe eğilimlerini bastırıyor olabilir.

Dolaylı saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 13, 14, 15, 18, 30, 34

Dolaylı saldırganlık bireyin doğrudan yüzleşmeden kaçınma durumlarında öfkelenme eğilimini ölçmektedir. Yüksek puan alan bireyler, yaşamlarının en azından bazı alanlarında yüksek düzeyde kronik hayal kırıklığı yaşayabilmektedir. Antisosyal kişiler, alkol ve madde kullananlar yüksek puan almaktadır. Düşük puan ise genelde yaşamlarındaki çatışmaları çözmek için doğrudan yüzleşme yapabilen kişilerdir (Can, 2002).

Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak hesaplanan iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) 0,89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise fiziksel saldırganlık için 0,85, sözel saldırganlık için 0,72, öfke için 0,83, düşmanlık için 0,77, dolaylı saldırganlık için 0,72 olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenilirliği fiziksel saldırganlık için 0,80, sözel saldırganlık için 0,76, öfke için 0,72, düşmanlık için 0,72, dolaylı saldırganlık için 0,74 olarak saptanmıştır (Can, 2002).

Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçeye çeviri çalışmaları kapsamında ölçek iki kez farklı kişiler tarafından Türkçeye çevrildikten sonra, tek bir ölçek oluşturularak tekrar İngilizceye çevrilmiş ve geri çevirinin özgün ölçekteki maddelerin anlamını verdiği belirlenmiştir.

Ölçek DSM-IV tanı ölçütlerine göre tanı almayan sağlıklı ve gönüllü 300 bireye uygulanmıştır. Ölçeğin iki hafta arayla uygulanan güvenirlik katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur. Alt ölçekler açısından ise fiziksel saldırganlık için 0,84, sözel saldırganlık için 0,69, öfke için 0,74, düşmanlık için 0,81 ve dolaylı saldırganlık için 0,74 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) 0,91 olarak saptanmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise fiziksel saldırganlık için 0,83, sözel saldırganlık için 0,59, öfke için 0,72, düşmanlık için 0,74, dolaylı saldırganlık için 0,54 olarak tespit edilmiştir (Can, 2002).

Ölçüt bağımlı geçerlik çalışmasında Saldırganlık Ölçeği, Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği ile birlikte uygulanmıştır. İki ölçekten elde edilen puanlar arasındaki ilişki katsayıları şöyledir: Toplam saldırganlık puanı ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişkiler sırasıyla 0,74, 0,53 ve 0,67 olarak bulunmuştur. Fiziksel saldırganlık ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0,69, 0,45, 0,67; sözel saldırganlık ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0,58, 0,42 ve 0,54; öfke ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0,73, 0,51 ve 0,66; düşmanlık ile sürekli öfke, öfkenin içe vurumu ve öfkenin dışa vurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0,55, 0,41 ve 0,40; dolaylı saldırganlık ile sürekli öfke, öfkenin içe vurumu ve öfke dışa vurumu arasındaki ilişki katsayıları 0,56, 0,46 ve 0,56 olarak bulunmuştur. Öfke kontrolü ile saldırganlık ölçeği toplam puan ve tüm alt ölçek puanları arasında ise negatif ilişkiler belirlenmiştir.

Can (2002)'in Türkçeye uyarlamasının ardından yapılan çeşitli araştırmalar (Donat-Bacı, 2011; Gündoğdu, 2010; Yavuzer, 2013) da Saldırganlık Ölçeği'nin Türk örneklem üzerinde kullanılabilecek geçeli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Bu araştırma kapsamında Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ölçeğin bütünü için 0,90, fiziksel saldırganlık alt boyutu için 0,70, sözel saldırganlık alt boyutu için 0,58, öfke alt boyutu için 0,70, düşmanlık alt boyutu için 0,71 ve dolaylı saldırganlık alt boyutu için 0,74 olarak bulunmuştur.

3.3.7. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, Bacanlı ve diğerleri (2009) tarafından beş faktör kuramına dayalı olarak geliştirilmiştir. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi, birbirine zıt sıfat çiftlerine dayalı 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri iki kutupludur. Ölçek maddeleri 1(Çok uygun)'den 7 (Çok uygun)'ye kadar uzanan likert tipi bir

derecelendirme kullanılarak yanıtlanmaktadır. İki kutuplu maddeler, 7 noktalı bir boyut üzerinden alınan puanlara göre değerlendirilmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda dışadönüklük (örn. “yalnızlığı tercih eden-sosyal/topluluğu seven”), yumuşak başlılık (örn. “kindar-affedici”), sorumluluk (örn.”düzenli-düzensiz”), duygusal dengesizlik (örn. “sakin-sinirli”) ve deneyime açıklık (örn. “sanata ilgisiz-sanata ilgili”) olmak üzere beş faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Beş faktörün ölçeğin toplam varyansının % 52,63’ünü açıkladığı görülmüştür. Dışadönüklük alt ölçeği dokuz, yumuşak başlılık alt ölçeği dokuz, sorumluluk alt ölçeği yedi, duygusal dengesizlik alt ölçeği yedi ve deneyimlere açıklık alt ölçeği ise sekiz maddeden oluşmaktadır. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi’nin uyum geçerliğini sınamak için Sosyotropi Ölçeği, Çatışmalara Tepki Ölçeği, Negatif-Pozitif Duygu Ölçeği ve Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi’nin boyutlarının bu ölçeklerle orta düzeyde ve anlamlı bir yapı ortaya koyduğu görülmüştür. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi’nin güvenilirlik çalışmasında her bir alt ölçek için test-tekrar test yöntemi ile elde edilen güvenilirlik katsayıları dışadönüklük için 0,85, yumuşak başlılık için 0,86, sorumluluk için 0,71, duygusal dengesizlik için 0,85 ve deneyime açıklık ise 0,68’dir. Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları dışadönüklük için 0,89, yumuşakbaşlılık için 0,87, sorumluluk için 0,88, duygusal dengesizlik için 0,73 ve deneyime açıklık için 0,80’dir (Bacanlı ve diğerleri, 2009). Bu araştırma kapsamında elde edilen Cronbach alfa katsayıları ise duygusal dengesizlik için 0,72, dışadönüklük için 0,79, deneyime açıklık için 0,83, yumuşak başlılık için 0,82 ve sorumluluk için 0,75 olarak bulunmuştur.

3.3.8. Özgecilik Ölçeği

Özgecilik Ölçeği, London ve Bower (1968) tarafından özgeci davranışları ölçmek amacıyla geliştirilmiş, Türkçeye uyarlanması Akbaba (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek, özgeciliğe ilişkin aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk kategorileri olmak üzere dört boyutu ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Her boyut beşer maddeden ibarettir. Ölçekte bulunan madde sayısı 20’dir (Akbaba, 1994).

Aile alt ölçeği, akrabaların yardım etme becerisini, bireylerin kardeşlerine karşı yüklendiği sorumluluğun derecesini, anne ve babasının başkalarına ve aile bireylerinin de birbirlerine yardım etme derecelerini yansıtmaktadır. Puanın yüksek bulunması, bireyin ailesini, akrabalarını ve kendi geçmişini yardımsever olarak algıladığını göstermektedir. Aile kategorisinden elde edilen puanların düşük çıkması ise kişinin

ailesini ve akrabalarını yardımsever olarak görmediğini ve geçmişte kendisinin de aileye karşı sorumluluk taşımadığını göstermektedir (Akbaba, 1994).

Sosyal alt ölçeği, bireyin okuldaki ve toplumdaki sosyal faaliyetlere katılma oranı ile bu faaliyetlerde görev üstlenme ve üyesi olduğu grupta hizmet etme oranını yansıtmaktadır. Bu alt ölçekten yüksek puan alması kişinin sosyal faaliyetlere katıldığını ve bu faaliyetlerde görev ve sorumluluk üstlendiğini gösterirken, düşük puan alması bireyin sosyal yanının zayıf olduğunu göstermektedir (Akbaba, 1994).

Yardımseverlik kategorisi bireylerin başkalarıyla paylaşma derecelerini, dilencilere para verme, hasta ve düşkünleri ziyaret etme, hayır kuruluşlarına bağışta bulunma ve yardım etme oranlarını yansıtmaktadır. Kişinin bu alt ölçekten yüksek puan alması yardımsever olduğunu, düşük puan alması ise yardımseverlik özelliğinin gelişmediğini göstermektedir (Akbaba, 1994).

Sorumluluk kategorisi, hem çoğu insanın sorumluluk yüklenme oranlarına ilişkin bireylerin inançlarını, hem de bireyin başkaları ve kendisi için üstlendiği sorumluluk oranlarını yansıtmaktadır. Sorumluluk kategorisinden elde edilen puanın düşük çıkması, bireyin sorumluluk üstlenme oranıyla başkalarının sorumluluk üstlenme oranlarına olan inancının az olduğunu göstermektedir. Puanın yüksek çıkması ise hem bireyin sorumluluk alma oranının yüksek olduğunu hem de başkalarının sorumlu davranacaklarına olan inancını göstermektedir (Akbaba, 1994).

Her bir maddenin cevap seçeneği 5 tanedir. Bu seçenekler 1, 2, 3, 4 ve 5 olarak rakamlar şeklinde her bir maddeden hemen sonra verilmiştir. 1 en azı, 5 ise en fazlayı ifade etmektedir. Katılımcı tarafından işaretlenen seçenek, aynı zamanda katılımcının o sorudan aldığı puanı da ifade etmektedir. İşaretlenen seçenek durumundaki rakamların tümü toplanarak her katılımcı için tek bir özgeciler puanı elde edilmektedir. Ölçeğin, başlangıcından itibaren 1., 2., 3., 4. ve 5. maddelerden elde edilen toplam puan aile boyutuna, 6., 7., 8., 9. ve 10. maddelerden elde edilen toplam puan sosyal boyuta, 11., 12., 13., 14. ve 15. maddelerin toplam puanı yardımseverlik boyutuna ve 16., 17., 18., 19. ve 20. maddelerden elde edilen toplam puan ise sorumluluk boyutuna aittir. Dört boyutun tümünden elde edilen puanların toplamına özgeciler puanı denir (Akbaba, 1994).

Özgeciler Ölçeği'nin yurtdışında ölçeği geliştiren London ve Bower (1968) tarafından geçerlik çalışmaları yapılmıştır. London ve Bower (1968) 14 kişinin oturumlardaki ses kayıtlarını, birbirinden ayrı olarak iki bilirkişiye puanlatmışlar ve sonra bu iki bilirkişinin 14 kişiden elde ettikleri puanlar arasında ilişki kurmuşlardır.

Sonuçta ilişki katsayıları aile alt boyutu için 0,99, sosyal alt ölçeği için 0,79, yardımseverlik alt ölçeği için 0,95 ve sorumluluk alt ölçeği için de 0,99 olarak bulunmuştur. Daha sonra bu iki bilirkişinin ortalamaları arasında ilişki kurularak; aile alt ölçeği için 0,75, sosyal alt ölçeği için 0,75, yardımseverlik alt ölçeği için 0,80 ve sorumluluk alt ölçeği için de 0,99 olmak üzere anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Akbaba, 1994).

Türkiye’de ölçeğin geçerlik çalışması Akbaba (1994) tarafından yapılmıştır. Önce ölçeğin İngilizce aslı, İngilizce bilen 20 üniversite öğretim elemanı tarafından cevaplandırılmıştır. Bu işlemde üç hafta sonra ölçeğin Türkçesi aynı kişilere uygulanarak aralarındaki ilişkiye bakılmış, 0,92 düzeyinde anlamlı bir ilişki katsayısı elde edilmiştir (Akbaba, 1994).

Özgeciler Ölçeği’nin yurtdışında yapılan güvenilirlik çalışması için alt boyutlar arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Sonuç olarak ölçeğin sorumlulukla aile boyutları, yardımseverlikle aile boyutu, aile ile sosyal boyut ve sorumlulukla sosyal boyutlarının toplam puanları arasında $p=0,01$ ve $p=0,05$ düzeylerinde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu güvenilirlik çalışmasında sorumluluk ile yardımseverlik boyutlarının toplam puanları arasındaki ilişki anlamlı çıkmamıştır. Ancak yardımseverlik alt boyutuna ilişkin maddelerden birinin (sakat veya hastaları ziyaret etme) sorumluluk boyutunun toplam puanlarıyla anlamlı bir ilişki halinde olduğu bulunmuştur. Benzer bir düşük ilişki, yardımseverlikle sosyal boyut arasında bulunmuştur. Araştırmacılar yardımseverlik ile sosyal boyutlar arasında bulunan düşük ilişkiyi “düzenli sosyal gruplara üye olan veya bir takım zorunluluklar nedeniyle herhangi bir gruba katılan kişi, genel kanının tersine; paylaşma yardımlaşmadan uzak olabilir ve paylaşma garantisi de veremez şeklinde yorumlamışlardır. Yurtdışında yapılan bu araştırma özetle boyutlar arasında dört ilişkinin anlamlı, 2 ilişkinin de anlamsız çıkması ve anlamsız çıkan ilişkilerin birisinin maddesiyle tutarlı olması, diğeri için de araştırmacıların açıklama getirmiş olmaları aracın güvenilir olduğunu göstermektedir (Akbaba, 1994).

Özgeciler Ölçeği’nin Türkiye’de yapılan güvenilirlik çalışmaları üç farklı yolla yürütülmüştür. İlk olarak ölçekte bulunan tek rakamlı sorularla çift rakamlı sorular arasındaki ilişki hesaplanmıştır. Özgeciler Ölçeği’nin tek ve çift rakamlı maddeleri arasındaki ilişki katsayısı 0,81 olarak bulunmuştur. Bulunan bu ilişki katsayılarının t testi ile önem düzeyi belirlenmiş ve $p=0,01$ düzeyinde önemli bulunmuştur (Akbaba, 1994).

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi öğrencilerinden elli kişiye yapılan güvenilirlik araştırmasında; Özgecilik Ölçeği alt boyutlarının birbirleriyle olan ilişkileri ve aynı zamanda her bir alt boyutun da toplam puanla olan ilişkileri belirlenmiştir. Alt boyutlar arasındaki ilişki katsayıları aile ile sosyal alt boyutları arasında 0,265, aile ile yardımseverlik alt boyutları arasında 0,521, sosyal ile sorumluluk alt boyutları arasında 0,538 ve yardımseverlik ile sorumluluk alt boyutları arasında ise 0,493 olarak bulunmuştur. Bu ilişki katsayıları içerisinde aile ile sosyal boyutları arasındaki ilişki katsayısı ($p=0,265$) dışındaki diğer tüm boyutlar arasındaki ilişki katsayıları $p=0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Aile boyutu ile sosyal boyut arasındaki ilişkinin düşük çıkması, öğrencilerin sosyal faaliyetlere katılmalarının özgeciliğin aile boyutundan çok diğer faktörlerden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Araştırmacılara göre ölçeğin üniversite öğrencilerine uygulanmasından hareketle okuldaki ilişki ve eğitsel çalışmaların, sosyal faaliyetlere katılmada daha etkili faktörler olduğu söylenebilir (Akbaba, 1994).

Özgecilik Ölçeği'nin her bir alt boyutu ile ölçeğin toplam puanı arasında kurulan ilişkiler sırasıyla aile alt boyutu ile toplam puan arasında 0,719, sosyal alt boyutu ile toplam puan arasında 0,769, yardımseverlik alt boyutu ile toplam puan arasında 0,841 ve sorumluluk alt boyutu ile toplam puan arasında 0,795 olarak bulunmuştur. Alt boyutlar ile toplam puanlar arasındaki ilişkilerin tamamı $p=0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Her üç araştırmanın sonuçları da Özgecilik Ölçeği'nin Türkçe formunun güvenilir olduğunu göstermektedir. Özgecilik Ölçeği'nin Türkçeye çevirisi sırasında geri çevirme tekniği kullanılmıştır (Akbaba, 1994).

Bu araştırmada ise Özgecilik Ölçeği'nin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ölçeğin bütünü için 0,89, aile alt boyutu için 0,71, sosyal alt boyutu için 0,81, yardımseverlik alt boyutu için 0,76 ve sorumluluk alt boyutu için ise 0,79 olarak bulunmuştur.

3.3.9. Benlik Tasarımı Envanteri

Benlik Tasarımı Envanteri, bireyin benlik tasarım düzeyi ile ilgili genel bilgi edinmek amacıyla Baymur tarafından 1968 yılında geliştirilmiş tek puan veren bir ölçektir. Envanterin geliştirilmesinde bireyin kendi özellikleri hakkındaki olumlu ya da olumsuz görüşlerinden hareket edilmiş ve bu çerçevede bireyin ne olup olmadığı, değer yargıları, idealleri, düşünüş ve davranışsal özellikleri ele alınmıştır (Toy, 2006).

Benlik Tasarımı Envanteri 66 maddeden oluşmaktadır. Envanterde yer alan 66 ifadeden 33'ü bireyin kendisine ilişkin olumlu bir duygu, düşünceyi ya da değerlendirmeyi, 33'ü ise olumsuz bir duygu, düşünce ya da değerlendirmeyi yansıtabilecek şekilde oluşturulmuştur. Envanterde yer alan maddelerin her biri bireyin kendisi ile ilgili olumlu ya da olumsuz görüşlerini belirlemeye yönelik Likert tipi bir ölçek biçiminde düzenlenmiştir. Bu amaçla bireyden, envanterin her maddesinde belirlenen özelliğe ne ölçüde sahip olduğunu “Tam Benim Gibi”, “Biraz Benim Gibi”, “Kararsızım”, “Benim Gibi Değil”, “Hiç Benim Gibi Değil” seçeneklerinden oluşan beşli dereceleme ölçeğinde işaretleyerek belirtmesi istenmektedir. Benlik Tasarımı Envanterinin maddelerinin puanlanmasında Likert tipi ölçeklerde olduğu gibi, maddeleri izleyen yoğunluk seçenekleri en yandaş olan en yüksek, en karşıt olan en düşük puan olacak biçimde düşünülmüştür. Bu düzenlemede olumlu ifadelerde seçeneklerden “Tam Benim Gibi”ye beş, “Biraz Benim Gibi”ye dört, “Kararsızım”a üç, “Benim Gibi Değil” e iki ve “Hiç Benim Gibi Değil” e bir puan verilmiştir. Olumsuz ifadeler ise “Tam Benim Gibi” bir, “Biraz Benim Gibi” iki, “Kararsızım” üç, “Benim Gibi Değil” dört ve “Hiç Benim Gibi Değil” beş puanla değerlendirilmiştir. Likert tipi ölçeğin beşli seçenekler dizisinde bu seçeneklere tanınan ağırlıkların eşit olduğu kabul edildiğinden, bireyin envanterin tüm maddelerinden aldığı puanlar toplanarak her birey için toplam puan elde edilmiştir. Böylece envanterden alınabilecek puanlar altmışaltı ile üç yüz otuz arasında değişebilmekte ve envanterden alınabilecek yüksek puan, bireyin benlik tasarımı düzeyinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. (Öner, 1997).

Benlik tasarımı envanterinin geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek üzere farklı araştırmalar yapılmıştır. Envanterin geçerliğiyle ilgili olarak ilk araştırma Baymur, Özgüven, Kılıçcı ve Kepçeoğlu (1978) tarafından benzer ölçütler geçerliği yöntemiyle araştırılmıştır. Üniversite öğrencilerinden oluşan bir örneklem grubunun bu envanterden aldıkları puanlarla Problem Tarama Envanterinin sosyal ve duygusal yaşamla ilgili alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında $r=0,63$ 'lük bir ilişki bulunmuştur. Problem Tarama Envanterinin puanları Benlik Tasarımı Envanterinin puanları ile $r=0,50$ düzeyinde bir ilişki vermiştir. Bu sonuçlar Benlik Tasarımı Envanterinin geçerliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Erkan (1986) tarafından “Benlik Tasarımı Envanteri” ile “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri” arasındaki ilişkinin belirlenmesi için bir araştırma yapılmıştır. Kurtuluş Lisesi son sınıf öğrencilerinden kırk sekiz kişilik bir gruptan alınan sonuçlara göre Benlik Tasarımı Envanteri ile Durumluk Kaygı Envanteri arasında $r=-0,51$ 'lik bir

ilişki olduğu görülmüştür. Benlik Tasarımı Envanteri Envanteri ile Sürekli Kaygı Envanteri arasında ise $r=-0,43$ 'lük bir ilişki bulunmuştur.

Kutlu (1992) yetişme yurdunda ve ailesi yanında kalan öğrencilerin öz-saygı düzeylerini etkileyen bazı değişkenleri belirlemek amacıyla yaptığı araştırmada, benzer ölçütler geçerliği yöntemiyle; Benlik Tasarımı Envanteri ile Özsaygı Envanteri'nin puanları arasındaki ilişkiyi belirlemiştir. Yetişme yurdunda kalan öğrencilere uygulanan her iki envanterden elde edilen puanlar arasında $r=0,76$ düzeyinde bir ilişki bulunmuştur.

Benlik Tasarımı Envanterinin güvenilirliği farklı araştırmacılar tarafından çoğu zaman testin tekrarlanması şeklinde yapılan değerlendirmelerle araştırılmıştır. Baymur ve diğerleri (1978) tarafından yapılan bir araştırmada, Benlik Tasarımı Envanteri üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir örneklem grubuna, üç hafta arayla iki kez uygulanmış, iki uygulamadan elde edilen puanlar arasında $r=0,93$ 'lük bir ilişki bulunmuştur. Can (1986) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan güvenilirlik araştırmasında Benlik Tasarımı Envanteri, örneklemin benzeri olan kırk kişilik bir gruba iki hafta ara ile uygulanarak öğrencilerin birinci ve ikinci uygulamadan aldıkları puanlar arasında ilişki katsayısı $r=0,87$ olarak bulunmuştur. Erkan (1986) Ankara Kurtuluş Lisesi'nin otuz sekiz öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada Benlik Tasarımı Envanterini iki hafta ara ile aynı gruba uygulamış ve iki uygulama sonucu arasında $r=0,89$ 'luk bir ilişki olduğunu bulmuştur.

Bu araştırmada olumlu benlik tasarımı ve olumsuz benlik tasarımı olmak üzere iki alt boyuttan elde edilen puanlar kullanılacağı için olumlu ve olumsuz benlik tasarımı alt boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. İç tutarlık katsayıları olumlu benlik tasarımı alt boyutu için 0,85, olumsuz benlik tasarımı alt boyutu için ise 0,84 olarak belirlenmiştir.

3.3.10. Okul İklimi Ölçeği

Araştırmaya katılan öğrencilerin okul iklimine ilişkin algılarını ölçmek için Çalık ve Kurt (2010) tarafından geliştirilen Okul İklimi Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçme aracında diğer okul iklimi ölçme araçlarından farklı olarak sorular yönetici ve öğretmenler yerine öğrencilere yöneltilmekte ve okul iklimi öğrencilerin görüşlerine göre değerlendirilmektedir. Ölçek, ilköğretim altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak geliştirilmiş olup 3 boyuttan ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; *güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi*,

destekleyici öğretmen davranışları ve başarı odaklılıktır. Destekleyici öğretmen davranışları boyutunda sekiz madde (m1, m2, m3, m4,m5, m6, m7, m8), başarı odaklılık boyutunda dört madde (m9, m10, m11, m12), güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi boyutunda ise on madde (m13, m14, m15, m16, m17, m18, m19, m20, m21, m22) yer almaktadır. 5’li likert tipi derecelendirmeye sahip olan ölçekte, 1 “hiçbir zaman”, 2 “nadiren”, 3 “ara sıra”, 4 “çoğunlukla” ve 5 “her zaman” ifadelerine denk gelmektedir (Çalık ve Kurt, 2010).

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle otuz maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 30 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin geliştirilmesi sürecinde okul iklimi ile ilgili var olan araştırmalar ve geliştirilen ölçekler incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, okul ikliminde önemli faktörler olarak ortaya çıkan destekleyici öğretmen davranışları, olumlu öğrenme ortamı, okuldaki kural ve beklentilerin açıklığı, başarı odaklılık, akran ilişkileri, güvenli öğrenme ortamı boyutları temel alınarak bu boyutlara ilişkin maddeler geliştirilmiştir. Oluşturulan madde havuzundaki 30 maddeye ilişkin olarak uzman görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanlar bu maddelerin her birini uygun, uygun değil ve nötr olmak üzere görüşlerini ve yapılması gereken diğer düzeltmeleri belirtmişlerdir. Uzman görüşleri doğrultusunda altı madde ölçekten çıkarılmış ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra 24 maddelik bir Okul İklimi Ölçeği oluşturulmuştur. Daha sonra bu maddelere ilişkin Türk dili uzmanlarının görüşleri de alınarak ölçeğe son şekli verilmiştir. Ardından ölçeğin uygulanmasına geçilmiştir (Çalık ve Kurt, 2010).

Ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi için açımlayıcı faktör analizi uygulanmış ve faktör analizi sonucunda 22 maddeden oluşan 3 boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda iki boyutta birden yüklenen iki madde ölçekten çıkarılmış ve ölçeğin soru sayısı 22’ye düşmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan üç boyutlu yapının geçerliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri modelin kabul edilebilir uygunlukta olduğunu göstermiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin tümünün 0,30’un üzerinde olduğu görülmüştür. Faktörler arasındaki ilişki katsayıları faktörlerin birbirleriyle yeterli düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Destekleyici öğretmen davranışları ile başarı odaklılık boyutları arasındaki ilişki katsayısı $r=0,303$, destekleyici öğretmen davranışları ile güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi boyutları arasındaki ilişki katsayısı $r=0,206$, başarı odaklılık ile güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran

etkileşimi boyutları arasındaki ilişki katsayısı ise $r=0,121$ 'dir. Toplam puan ile destekleyici öğretmen davranışları boyutu arasındaki ilişki katsayısı $r=0,524$, toplam puan ile başarı odaklılık boyutu arasındaki ilişki katsayısı $r=0,303$, toplam puan ile güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi boyutu arasındaki ilişki katsayısı ise $r=0,699$ 'dur. Ölçekten elde edilen puanların ne derece güvenilir olduğunu değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Bu katsayılar; destekleyici öğretmen davranışları boyutu için 0,79, başarı odaklılık boyutu için 0,77, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi boyutu için 0,85 ve ölçeğin bütünü için 0,81 olarak bulunmuştur. Her bir boyuta ilişkin düzeltilmiş madde toplam korelasyonları ise 0,33 ile 0,67 arasında değişmektedir (Çalık ve Kurt, 2010). Bu araştırmada iç tutarlık katsayıları destekleyici öğretmen davranışları alt boyutu için 0,89, başarı odaklılık alt boyutu için 0,74, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi alt boyutu için 0,82 olarak bulunmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verileri Bursa'nın Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde yer alan çeşitli liselerde öğrenim gören 606 ergenden toplanmıştır. Araştırma Nilüfer'de Özel Rafet Kahraman Fen Lisesi, Fatih Lisesi ve Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi'nde; Osmangazi'de Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Anadolu Lisesi ve Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde; Yıldırım'da Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi, Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi ve Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde yürütülmüştür. Araştırmada yer alan ölçeklerin uygulanabilmesi için Bursa Valiliği'nden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada yer alan ölçeklerin uygulanması sürecinde okul yönetiminden de gerekli izinler alınmış ve onların yaptığı planlama doğrultusunda uygulama gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin uygulanması gönüllülük esasına göre düzenlenmiş ve katılımcılar araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca katılımcılara araştırma verilerinin gizli tutulacağı garantisini verilmiştir. Ölçeklerin tek bir oturumda uygulanması oldukça uzun süreceği için birer gün arayla iki farklı oturumda uygulanmıştır. Bu nedenle öğrencilerden kendilerine bir rumuz belirlemeleri ve belirledikleri rumuzları her iki uygulamada da formda belirtilen yere yazmaları istenmiştir. Ölçme araçları öğrencilere sınıflarda araştırmacının kendisi tarafından uygulanmış, öğrencilerin anlamadığı noktalar araştırmacı tarafından açıklanmış ve öğrenciler ölçme araçlarını samimi şekilde doldurmaları noktasında güdülenmiştir.

Verilerin analizinden önce parametrik istatistiklerin kullanılması için gerekli varsayımlar incelenmiştir. Bu varsayımların karşılanması durumunda parametrik, karşılanmaması durumunda ise parametrik olmayan istatistikler kullanılmıştır. Ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin sosyodemografik değişkenler (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, ebeveyn denetimi, okul personelinin denetimi, filtre programı kullanma ve algılanan akademik başarı) açısından farklılaşmasının incelenmesinde parametrik istatistikler olarak bağımsız örneklemelerde t testi ve ilişkisiz örneklemeler için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA), parametrik olmayan istatistikler olarak Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır.

Daha sonra kişilik (dışadönüklük, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık), saldırganlık (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık), özgecilik, benlik tasarımı (olumlu benlik tasarımı ve olumsuz benlik tasarımı), anne ve baba nitelikleri (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), arkadaşlık nitelikleri (olumlu ve olumsuz arkadaşlık nitelikleri), okul iklimi (destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi), problemlerle internet kullanımı ve yaş ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Siber zorbalık ve mağduriyet ile cinsiyet, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, okul personelinin internet kullanımını denetlemesi ve filtre programı kullanma arasındaki ilişkiler nokta çift serili korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Nokta çift serili korelasyon katsayısının tercih edilmesinin nedeni siber zorbalık ve mağduriyet değişkenlerinin sürekli, cinsiyet, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, okul personelinin internet kullanımını denetlemesi ve filtre programı kullanma değişkenlerinin ise gerçek süreksiz değişkenler olmasındandır. Son olarak siber zorbalık ve mağduriyet ile sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim durumu, anne ve babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı ve haftalık internet kullanma süresi arasındaki ilişkilerin hesaplanmasında η (eta) korelasyon oranından yararlanılmıştır. Eta, Pearson r'den farklı olarak; değişkenin sürekli olup olmaması, dağılımın sürekli olup olmaması ve bağıntının doğrusal olup olmamasından etkilenmeyen evrensel bir korelasyon göstergesi olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle 0 ile 1 arasında değerler alan eta korelasyon katsayısı her tip değişken için kullanılabilir. İki değişken arasındaki ilişki düzeyi değerlendirilirken

kullanılmak üzere Cohen'in r için verdiği etki boyu alt sınırları η için de geçerli olup düşük düzeyde etki boyu için alt sınır 0,10, orta düzeyde etki boyu için alt sınır 0,30, yüksek düzeyde etki boyu için ise alt sınır 0,50'dir. Eta'nın karesi (η^2) ise belirleme katsayısı olarak tanımlanan r^2 ile benzer biçimde, bağımlı değişkende gözlenen varyansın ne oranda bağımsız değişken tarafından belirlendiğini gösteren bir değerdir. Cohen'in belirlediği standartlara göre bir bağımlı değişkenin varyansı üzerinde bağımsız değişkenin ne büyüklükte etki gösterdiği η^2 yoluyla incelenirken düşük düzeyde etki boyu için alt sınır 0,01, orta düzeyde etki boyutu için 0,06, yüksek düzeyde etki boyu için ise 0,14'tür (Cohen, 1988).

Sosyodemografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, ebeveyn denetimi, okul personelinin denetimi, filtre programı kullanma ve akademik başarı), kişilik (dışadönüklük, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık), saldırganlık (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık), özgecilik, benlik tasarımı (olumlu benlik tasarımı ve olumsuz benlik tasarımı), anne nitelikleri (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), baba nitelikleri (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), arkadaşlık nitelikleri (olumlu ve olumsuz arkadaşlık nitelikleri), okul iklimi (destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi) ve problemlili internet kullanımının ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkisi hiyerarşik regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynayıp oynamadığı düzenleyici (moderation) regresyon analiziyle test edilmiştir. Son olarak sosyodemografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne-babanın durumu, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, ebeveyn denetimi, okul personelinin denetimi, filtre programı kullanma ve akademik başarı), kişilik (dışadönüklük, duygusal dengesizlik, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık), saldırganlık (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık), özgecilik, benlik tasarımı (olumlu benlik tasarımı ve olumsuz benlik tasarımı), anne nitelikleri (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), baba nitelikleri (yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü), arkadaşlık nitelikleri (olumlu ve

olumsuz arkadaşlık nitelikleri), okul iklimi (destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran iletişimi) ve problemleri internet kullanımının siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırmada istatistiksel açıdan anlamlı rol oynayıp oynamadığı ise çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi kullanılarak (multinomial lojistik regresyon analizi) incelenmiştir. Veriler SPSS 15 programıyla analiz edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Sosyodemografik Değişkenler Açısından Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin sosyodemografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

4.1.1. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Cinsiyet Açısından Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının her iki grupta da normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Büyüköztürk (2008) ilişkisiz örneklemelerde t testi yapılabilmesi için bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin her iki grupta da normal dağılım göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1.1. Siber Zorbalık Puanlarının Cinsiyete Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Cinsiyet	n	İstatistik	sd	p
Siber zorbalık	Kız	327	0,216	327	,000
	Erkek	279	0,193	279	,000

Puanların normalliğe uygunluğunu incelemeye, grup büyüklüğünün 50’den küçük olması durumunda Shapiro-Wilk, büyük olması durumunda Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi kullanılmaktadır. Burada hem erkeklerin hem de kızların sayısı

50'yi geçtiği için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Analizde istatistiksel (null) hipotez “puanların dağılımı normal dağılımdan anlamlı farklılık göstermez” şeklinde kurulduğu için hesaplanan p değerinin $\alpha=,05$ 'ten büyük çıkması, bu anlamlılık düzeyinde puanların normal dağılıma uygun olduğu şeklinde yorumlanır (Büyüköztürk, 2008). Bu noktadan hareketle siber zorbalık puanlarının kızlarda ve erkeklerde normal dağılım göstermediği söylenebilir. Bundan dolayı ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin cinsiyet açısından farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.1.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1.2. Siber Zorbalık Puanlarının Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	327	281, 87	92170,50	38542,500	,001
Erkek	279	328,85	91750,50		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber zorbalık puan ortalamaları cinsiyet açısından farklılaşmaktadır, $U=38542,500$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, erkeklerin siber zorbalık düzeylerinin kızlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının her iki grupta da normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.1.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Cinsiyete Göre Normallik Testi Sonuçları

Siber mağduriyet	Cinsiyet	n	Kolmogorov-Smirnov		
			İstatistik	sd	p
	Kız	327	0,236	327	,000
	Erkek	279	0,206	279	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi siber mağduriyet puanlarının kızlarda ve erkeklerde normal dağılmadığını göstermiştir. Bundan dolayı ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin cinsiyet açısından farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi

kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.1.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	327	291,69	95384,00	41756,000	,069
Erkek	279	317,34	88537,00		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamaları cinsiyet açısından farklılaşmamaktadır, U=41756,000, p>,05.

4.1.2. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının yaş açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) yapılabilmesi için gerekli koşullar incelenmiştir. Büyüköztürk (2008) ilişkisiz örneklem için ANOVA yapılabilmesi için gerekli koşulları şu şekilde belirtmiştir: 1) Puanlar bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım gösterir ve 2) Bağımlı değişkene ilişkin varyanslar her bir örneklem için eşittir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.1. Siber Zorbalık Puanlarının Yaşa Göre Normallik Testi Sonuçları

	Yaş	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
			İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Siber zorbalık	14	102	0,212	102	,000	0,786	102	,000
	15	203	0,199	203	,000	0,811	203	,000
	16	166	0,220	166	,000	0,783	166	,000
	17	106	0,227	106	,000	0,749	106	,000
	18	29	0,176	29	,002	0,875	29	,003

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testlerinden elde edilen sonuçlar siber zorbalığın yaş değişkeni açısından normal dağılmadığını göstermiştir.

Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.2.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.2. Siber Zorbalık Puanlarının Yaşa Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	,742	4	601	,564

Bu istatistiğin sonuçları $p=,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı olmadığından sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle ergenlerin siber zorbalık puanlarının yaşa göre eşit varyansa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Siber zorbalık puanlarının yaşa göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen yaş değişkeni açısından normal dağılım göstermemesi üzerine ergenlerin siber zorbalık puanlarının yaş açısından farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.2.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.3. Siber Zorbalık Puanlarının Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

Yaş	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
14	102	284,72	4	2,617	,624
15	203	310,32			
16	166	309,86			
17	106	292,57			
18	29	325,41			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=4, n=606)=2,617, $p>.05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının yaş açısından farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının yaş değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır.

Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.2.4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaşa Göre Normallik Testi**Sonuçları**

	Yaş	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
			İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Siber mağduriyet	14	102	0,214	102	,000	0,765	102	,000
	15	203	0,225	203	,000	0,763	203	,000
	16	166	0,232	166	,000	0,747	166	,000
	17	106	0,216	106	,000	0,738	106	,000
	18	29	0,224	29	,002	0,768	29	,003

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri siber mağduriyet puanlarının yaş değişkenine göre normal dağılmadığını göstermektedir.

Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.2.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaşa Göre Levene F Testi**Sonuçları**

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	3,172	4	601	,014

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber mağduriyet puanlarının yaşa göre eşit varyansa sahip olmadığını göstermektedir. Siber mağduriyet puanlarının yaşa göre normal dağılım göstermemesi ve eşit varyansa sahip olmaması üzerine ergenlerin siber mağduriyet puanlarının yaş açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.2.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Yaş	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
14	102	305,11	4	1,633	,803
15	203	304,45			
16	166	291,61			
17	106	312,15			
18	29	327,64			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=4, n=606)=1,633, $p>.05$.

4.1.3. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle ergenlerin siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.3.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.1. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Normallik Testi Sonuçları

	Sınıf düzeyi	n	İstatistik	Kolmogorov-Smirnov	
				sd	p
Siber zorbalık	9.	166	,223	166	,000
	10.	150	,212	150	,000
	11.	151	,210	151	,000
	12.	139	,196	139	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyi açısından normal dağılmadığını göstermiştir.

Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.3.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.2. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	3,278	3	602	,021

Levene F testi sonuçları siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyine göre eşit varyansa sahip olmadığını göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyine göre normal dağılım göstermemesi ve eşit varyansa sahip olmaması üzerine ergenlerin siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyi açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-

Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.3.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.3. Siber Zorbalık Puanlarının Sınıf Düzeyi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
9	166	297,33	3	,473	,925
10	150	301,20			
11	151	306,79			
12	139	309,78			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=,473, $p>.05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Normallik Testi Sonuçları

	Sınıf düzeyi	n	Kolmogorov-Smirnov		
			İstatistik	sd	p
Siber mağduriyet	9.	166	,233	166	,000
	10.	150	,209	150	,000
	11.	151	,225	151	,000
	12.	139	,220	139	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyine göre normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	1,241	3	602	,294

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyine göre eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyine göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesi üzerine ergenlerin siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyi açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.3.6’da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Sınıf Düzeyi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
9	166	293,48	3	1,455	,693
10	150	308,68			
11	151	298,58			
12	139	315,22			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=1,455, p>.05.

4.1.4. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama geliri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.1. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Sınıf düzeyi	n	İstatistik	sd	p
Siber zorbalık	0-999 TL	109	,219	109	,000
	1000-1999 TL	224	,208	224	,000
	2000-2999 TL	141	,170	141	,000
	3000 TL ve üstü	132	,253	132	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.2. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	2,706	3	602	,045

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre eşit varyansa sahip olmadığını göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre normal dağılım göstermemesi ve eşit varyansa sahip olmaması üzerine ergenlerin siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama geliri açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.3. Siber Zorbalık Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ailenin Aylık Ortalama Geliri	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
0-999 TL	109	300,05	3	2,556	,465
1000-1999 TL	224	300,40			
2000-2999 TL	141	322,83			
3000 TL ve üstü	132	290,96			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=2,556, p>.05.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama geliri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama geliri değişkenine göre normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.4.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Normallik Testi Sonuçları

Ailenin aylık ortalama geliri	n	Kolmogorov-Smirnov		
		İstatistik	sd	p
0-999 TL	109	,220	109	,00
1000-1999 TL	224	,227	224	,00
2000-2999 TL	141	,187	141	,00
3000 TL ve üstü	132	,247	132	,00

Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi sonuçları siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Gelirine Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	,764	3	602	,515

Levene F testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puanları ailenin aylık ortalama gelirine göre eşit varyansa sahiptir. Siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesi nedeniyle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama geliri açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.4.6’da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Ailenin Aylık Ortalama Geliri Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ailenin Aylık Ortalama Geliri	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
0-999 TL	109	301,42	3	2,095	,553
1000-1999 TL	224	300,21			
2000-2999 TL	141	320,92			
3000 TL ve üstü	132	292,20			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ailenin aylık ortalama gelirine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=2,095, $p>.05$.

4.1.5. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Annenin Eğitim Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının annenin eğitim durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının annenin eğitim durumu değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.5.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.1. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

Annenin eğitim durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Okuma-yazma bilmiyor	6	,388	6	,005	,699	6	,006
Okuma yazma biliyor	16	,248	16	,009	,797	16	,002
İlkokul	215	,211	215	,000	,788	215	,000
Ortaokul	116	,204	116	,000	,748	116	,000
Lise	157	,186	157	,000	,836	157	,000
Üniversite	86	,233	86	,000	,741	86	,000
Yüksek lisans/doktora	10	,338	10	,002	,692	10	,001

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının annenin eğitim düzeyine göre normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.5.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.2. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	1,017	6	599	,413

Levene F testi sonuçlarına göre ergenlerin siber zorbalık puanları annenin eğitim durumuna göre eşit varyansa sahiptir. Siber zorbalık puanlarının annenin eğitim durumuna göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesi nedeniyle ergenlerin siber zorbalık puanlarının annenin eğitim durumu değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.5.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.3. Siber Zorbalık Puanlarının Annenin Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Annenin Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Okuma yazma bilmiyor	6	246,83	6	3,829	,70
Okuma yazma biliyor	16	325,41			
İlkokul	215	298,06			
Ortaokul	116	306,16			
Lise	157	317,68			
Üniversite	86	295,18			
Yüksek lisans/doktora	10	237,55			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=606)=3,829, $p>.05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumu değişkenine göre normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.5.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

Annenin eğitim durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Okuma-yazma bilmiyor	6	,406	6	,002	,596	6	,000
Okuma yazma biliyor	16	,244	16	,012	,831	16	,007
İlkokul	215	,231	215	,000	,735	215	,000
Ortaokul	116	,235	116	,000	,681	116	,000
Lise	157	,203	157	,000	,805	157	,000
Üniversite	86	,219	86	,000	,764	86	,000
Yüksek lisans/doktora	10	,247	10	,085	,746	10	,003

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumuna göre normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örnekleme için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.5.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	1,716	6	599	,115

Levene F testi sonuçlarına göre siber mağduriyet puanları annenin eğitim durumu değişkenleri açısından eşit varyansa sahiptir. Siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumuna göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesinden dolayı ergenlerin siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumu değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.5.6'ya gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Annenin Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

Annenin Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Okuma yazma bilmiyor	6	200,33	6	6,297	,391
Okuma yazma biliyor	16	337,56			
İlkokul	215	297,14			
Ortaokul	116	290,01			
Lise	157	324,34			
Üniversite	86	303,60			
Yüksek lisans/doktora	10	276,00			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=606)=6,297, p>.05.

4.1.6. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Babanın Eğitim Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumu değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.6.1'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.1. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

Babanın eğitim durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Okuma-yazma bilmiyor	12	,425	12	,000	,626	12	,000
Okuma yazma biliyor	4	,186	4		,967	4	,822
İlkokul	137	,223	137	,000	,761	137	,000
Ortaokul	106	,183	106	,000	,824	106	,000
Lise	188	,179	188	,000	,840	188	,000
Üniversite	144	,239	144	,000	,732	144	,000
Yüksek lisans/doktora	15	,273	15	,004	,739	15	,001

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro Wilk (S-W) testleri siber zorbalığın yalnızca “okuma yazma biliyor” düzeyinde normal dağıldığını göstermektedir. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.6.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.2. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	1,219	6	599	,295

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumuna göre eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumuna göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen “okuma yazma biliyor” düzeyi dışında normal dağılmaması nedeniyle ergenlerin siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumu değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.6.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.3. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Babanın eğitim durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Okuma yazma bilmiyor	12	209,17	6	18,067	,006
Okuma yazma biliyor	4	391,00			
İlkokul	137	276,77			
Ortaokul	106	324,52			
Lise	188	331,01			
Üniversite	144	278,43			
Yüksek lisans/doktora	15	347,10			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=606)=18,067 p<.05. Gruplararasıda gözlenen anlamlı farkın, hangi gruplar arasındaki anlamlı farklılıklara bağlı olarak ortaya çıktığı, grupların ikili birleşimleri üzerinden Mann Whitney U-testi uygulanarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 4.1.6.4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.1.6.4. Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Okuma yazma bilmiyor	12	7,58	91,00	13,00	,162
Okuma yazma biliyor	4	11,25	45,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	57,83	694,00	616,00	,144
İlkokul	137	76,50	10481,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	39,29	471,50	393,500	,03*
Ortaokul	106	61,79	6549,50		
Okuma yazma bilmiyor	12	64,54	774,50	696,500	,027*
Lise	188	102,28	19125,50		
Okuma yazma bilmiyor	12	61,33	736,00	658,00	,162
Üniversite	144	79,93	11510,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	10,83	130,00	52,00	,067
Yüksek lisans ve doktora	15	16,53	248,00		

Tablo 4.1.6.4. (Devamı) Siber Zorbalık Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Okuma yazma biliyor	4	96,13	384,50	173,50	,206
İlkokul	137	70,27	9626,50		
Okuma yazma biliyor	4	69,25	277,00	157,000	,377
Ortaokul	106	54,98	5828,00		
Okuma yazma biliyor	4	116,25	465,00	293,00	,457
Lise	188	95,57	17871,00		
Okuma yazma biliyor	4	98,50	394,00	192,00	,248
Üniversite	144	73,83	10632,00		
Okuma yazma biliyor	4	11,38	45,50	24,50	,580
Yüksek lisans ve doktora	15	9,63	144,50		
İlkokul	137	113,40	15536,00	6083,00	,029*
Ortaokul	106	133,11	14110,00		
İlkokul	137	145,50	19934,00	10481,00	,005*
Lise	188	174,95	32716,00		
İlkokul	137	141,09	19330,00	9851,00	,985
Üniversite	144	140,91	20291,00		
İlkokul	137	74,64	10225,00	772,00	,110
Yüksek lisans ve doktora	15	93,53	1403,00		
Ortaokul	106	144,79	15348,00	9677,00	,736
Lise	188	148,25	27723,00		
Ortaokul	106	136,27	14444,50	6490,50	,041*
Üniversite	144	117,57	16930,50		
Ortaokul	106	60,55	6418,00	747,00	,704
Yüksek lisans ve doktora	15	64,20	963,00		
Lise	188	178,28	33339,00	11167,00	,007*
Üniversite	144	159,05	150,05		
Lise	188	101,16	18916,00	1338,00	,766
Yüksek lisans ve doktora	15	105,80	1587,00		
Üniversite	144	78,25	11268,00	828,00	,131
Yüksek lisans ve doktora	15	96,80	1452,00		

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ortaokul mezunu olan ve babası okuma yazma bilmeyen ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının farklılaştığı belirlenmiştir, $U=393,500$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası ortaokul

mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin, babası okur-yazar olmayan ergenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası lise mezunu olan ve babası okuma yazma bilmeyen ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının farklılaştığı belirlenmiştir, $U=696,500$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin, babası okur-yazar olmayan ergenlerden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ortaokul mezunu olan ve babası ilkokul mezunu olan ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının farklılaştığı görülmüştür, $U=6083,000$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası ortaokul mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin, babası ilkokul mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ilkokul mezunu olan ve babası lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının farklılaştığı görülmüştür, $U=10481,000$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin, babası ilkokul mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ortaokul mezunu olan ve babası üniversite mezunu olan ergenlerin siber zorbalık ortalamalarının farklılaştığı görülmüştür, $U=6490,50$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası ortaokul mezunu olan ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının, babası üniversite mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası lise mezunu olan ve babası üniversite mezunu olan ergenlerin siber zorbalık puan ortalamalarının farklılaştığı görülmüştür, $U=11167,000$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin, babası üniversite mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumu değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.6.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

Babanın eğitim durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Okuma-yazma bilmiyor	12	,342	12	,000	,672	12	,000
Okuma yazma biliyor	4	,377	4		,717	4	,018
İlkokul	137	,227	137	,000	,757	137	,000
Ortaokul	106	,201	106	,000	,778	106	,000
Lise	188	,200	188	,000	,781	188	,000
Üniversite	144	,251	144	,000	,701	144	,000
Yüksek lisans/doktora	15	,238	15	,002	,788	15	,003

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri ergenlerin siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumuna göre normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.6.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	2,269	6	599	,036

Levene F testi ergenlerin siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumuna göre eşit varyansa sahip olmadığını göstermektedir. Siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumu değişkeni açısından normal dağılım göstermemesi ve eşit varyansa sahip olmaması üzerine ergenlerin siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumuna göre farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.6.7'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.7. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Babanın eğitim durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Okuma yazma bilmiyor	12	245,75	6	13,977	0,30
Okuma yazma biliyor	4	196,25			
İlkokul	137	279,32			
Ortaokul	106	333,42			
Lise	188	325,68			
Üniversite	144	282,59			
Yüksek lisans/doktora	15	310,47			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=606)=13,977, p<.05. Gruplararası gözlenen anlamlı farkın, hangi gruplar arasındaki anlamlı farklara bağlı olarak ortaya çıktığı, grupların ikili birleşimleri üzerinden Mann Whitney U-testi uygulanarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testlerine ait bulgular Tablo 4.1.6.8’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6.8. Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Okuma yazma bilmiyor	12	8,75	105,00	21,00	,77
Okuma yazma biliyor	4	7,75	31,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	65,95	791,00	713,00	,438
İlkokul	137	75,80	10384,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	44,71	536,50	458,500	,111
Ortaokul	106	61,17	6484,50		
Okuma yazma bilmiyor	12	77,08	925,00	847,00	,151
Lise	188	101,47	18975,00		
Okuma yazma bilmiyor	12	69,04	828,50	750,500	,439
Üniversite	144	79,29	11417,50		
Okuma yazma bilmiyor	12	12,42	149,00	71,00	,373
Yüksek lisans ve doktora	15	15,27	229,00		
Okuma yazma biliyor	4	51,13	204,50	194,500	,314
İlkokul	137	71,58	9806,50		

Tablo 4.1.6.8. (Devamı) Siber Mağduriyet Puanlarının Babanın Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Okuma yazma biliyor	4	30,75	123,00	113,00	,111
Ortaokul	106	56,43	5982,00		
Okuma yazma biliyor	4	57,63	230,50	220,500	,157
Lise	188	96,82	18105,50		
Okuma yazma biliyor	4	54,50	218,00	208,00	,333
Üniversite	144	75,06	10808,00		
Okuma yazma biliyor	4	6,75	27,00	17,00	,221
Yüksek lisans ve doktora	15	10,87	163,00		
İlkokul	137	112,15	15364,50	5911,50	,012*
Ortaokul	106	134,73	14281,50		
İlkokul	137	148,07	20285,00	10832,00	,016*
Lise	188	173,07	32365,00		
İlkokul	137	140,62	19265,00	9812,00	,938
Üniversite	144	141,36	20356,00		
İlkokul	137	75,62	10359,50	906,500	,447
Yüksek lisans ve doktora	15	84,57	1268,50		
Ortaokul	106	149,01	15795,00	9698,00	,758
Lise	188	145,86	27276,00		
Ortaokul	106	137,25	14549,00	6386,00	,025*
Üniversite	144	116,85	16826,00		
Ortaokul	106	61,69	6539,00	722,00	,563
Yüksek lisans ve doktora	15	56,13	842,00		
Lise	188	176,17	32944,00	11562,00	,025*
Üniversite	144	152,79	22002,00		
Lise	188	101,97	19069,00	1314,00	,682
Yüksek lisans ve doktora	15	95,60	1434,00		
Üniversite	144	79,23	11409,50	969,500	,506
Yüksek lisans ve doktora	15	87,37	1310,50		

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ilkokul mezunu olan ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamalarının farklılaştığı belirlenmiştir, $U=5911,500$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası ortaokul mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin, babası ilkokul mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ilkokul mezunu olan ve babası lise mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamalarının farklılaştığı saptanmıştır, $U=10832,000$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası lise mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin, babası ilkokul mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası ortaokul mezunu olan ve babası üniversite mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamalarının farklılaştığı belirlenmiştir, $U=6386,000$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası ortaokul mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin, babası üniversite mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre babası lise mezunu olan ve babası üniversite mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamalarının farklılaştığı belirlenmiştir, $U=11562,00$, $p<,05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babası lise mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin, babası üniversite mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır.

4.1.7.Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.7.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.1. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Normallik Testi Sonuçları

Anne-babanın birliktelik durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Birlikte yaşıyorlar	560	,207	560	,000	,790	560	,000
Anne vefat etti	6	,244	6	,200	,940	6	,655
Baba vefat etti	8	,289	8	,047	,768	8	,013
Boşanıyorlar	32	,242	32	,000	,735	32	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri ergenlerin siber zorbalık puanlarının yalnızca “anne vefat etti” düzeyinde normal dağıldığını

göstermiştir. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.7.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.2. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	1,498	3	602	,214

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen anne-babanın birliktelik durumu değişkeninin “anne vefat etti” düzeyinin dışındaki diğer düzeylerde normal dağılım göstermemesi üzerine ergenlerin siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumu değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.7.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.3. Siber Zorbalık Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Anne-babanın birliktelik durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Birlikte yaşıyorlar	560	303,24	3	5,737	,125
Anne vefat etti	6	435,25			
Babası vefat etti	8	363,56			
Boşandılar	32	268,38			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=5,737, p>.05.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.7.4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Normallik Testi Sonuçları

Anne-babanın birliktelik durumu	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Birlikte yaşıyorlar	560	,225	560	,000	,745	560	,000
Anne vefat etti	6	,204	6	,200	,938	6	,642
Baba vefat etti	8	,227	8	,200	,920	8	,426
Boşanıyorlar	32	,272	32	,000	,757	32	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri ergenlerin siber mağduriyet puanlarının “anne vefat etti” ve “baba vefat etti” düzeyleri dışında normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığı Levene F testiyle test edilmiştir. Levene testi sonuçları Tablo 4.1.7.5’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	1,081	3	602	,356

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen “anne vefat etti” ve “baba vefat etti” düzeyleri dışında normal dağılım göstermediği için ergenlerin siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumu değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal-Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.7.6’da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.7.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Anne-Babanın Birliktelik Durumu Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Anne-babanın birliktelik durumu	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Birlikte yaşıyorlar	560	301,54	3	4,008	,261
Anne vefat etti	6	435,83			
Babası vefat etti	8	342,88			
Boşandılar	32	303,06			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının anne-babanın birliktelik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=3, n=606)=4,008, p>.05.

4.1.8.Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Algılanan Akademik Başarıya Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarı açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarıya göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.8.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.8.1. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Normallik Testi Sonuçları

Algılanan Akademik Başarı	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Düşük	19	,203	19	,038	,875	19	,017
Orta	259	,211	259	,000	,777	259	,000
Yüksek	328	,235	328	,000	,728	328	,000

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinden elde edilen sonuçlar siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarı değişkeni açısından normal dağılmadığını göstermiştir. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.8.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.8.2. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	1,498	3	602	,214

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarı açısından eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarı açısından eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılıma sahip olmaması nedeniyle ergenlerin siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarıya göre farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.8.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.8.3. Siber Zorbalık Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

Algılanan Akademik Başarı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Düşük	19	392,87	2	5,298	,071
Orta	259	303,01			
Yüksek	328	298,71			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının algılanan akademik başarı açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=2, n=606)=5,298, p>.05.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarı açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarıya göre normal dağılıp dağılmadığı saptanmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.8.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.8.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Normallik Testi Sonuçları

Algılanan Akademik Başarı	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Düşük	19	,203	19	,038	,875	19	,017
Orta	259	,211	259	,000	,777	259	,000
Yüksek	328	,235	328	,000	,728	328	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro Wilk (S-W) testleri ergenlerin siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarı açısından normal dağılmadığını göstermiştir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.8.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.8.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	1,705	2	603	,183

Levene F testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puanları algılanan akademik başarı açısından eşit varyansa sahiptir. Siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarı açısından eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesi nedeniyle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarı değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.8.6'da incelenmiştir.

Tablo 4.1.8.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Algılanan Akademik Başarı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Algılanan Akademik Başarı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Düşük	19	388,82	2	5,130	,077
Orta	259	296,01			
Yüksek	328	304,47			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının algılanan akademik başarı açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=2, n=606)=5,130, p>.05.

4.1.9.Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalığın internet kafeye gitme sıklığına göre normal dağılıp dağılmadığı belirlenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.9.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.1. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Normallik Testi Sonuçları

İnternet kafeye gitme sıklığı	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Her gün	22	,169	22	,104	,851	22	,004
Haftada bir veya iki kere	34	,183	34	,006	,832	34	,000
İki haftada bir kere	22	,195	22	,029	,837	22	,002
Ayda bir kere	68	,188	68	,000	,801	68	,000
Ayda 4-5 kere	23	,171	23	,081	,855	23	,003
Hiçbir zaman	437	,218	437	,000	,767	477	,000

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ergenlerin siber zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından normal dağılmadığını göstermektedir. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.9.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.2. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	2,827	5	600	,016

Levene F testi sonuçları ergenlerin siber zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından eşit varyansa sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Siber

zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığına göre eşit varyansa sahip olmaması ve normal dağılmaması nedeniyle ergenlerin siber zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığı değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall-Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.9.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.3. Siber Zorbalık Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

İnternet Kafeye Gitme Sıklığı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Hergün	22	327,48	5	10,927	,053
Haftada bir veya iki kere	34	339,87			
İki haftada bir kere	22	360,32			
Ayda bir kere	68	332,42			
Ayda 4-5 kere	23	353,37			
Hiçbir zaman	437	289,48			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının internet kafeye gitme sıklığı değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=606)=10,927, p>.05.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.9.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.4. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Normallik Testi Sonuçları

İnternet kafeye gitme sıklığı	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Her gün	22	,218	22	,008	,749	22	,000
Haftada bir veya iki kere	34	,243	34	,000	,731	34	,000
İki haftada bir kere	22	,162	22	,139	,867	22	,007
Ayda bir kere	68	,206	68	,000	,769	68	,000
Ayda 4-5 kere	23	,195	23	,023	,822	23	,001
Hiçbir zaman	437	,224	437	,000	,748	437	,000

Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testleri ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından normal dağılmadığını göstermektedir. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.9.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.5. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	3,932	5	600	,002

Levene F testi ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından eşit varyansa sahip olmadığını göstermektedir. Siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı açısından eşit varyansa sahip olmaması ve normal dağılmaması nedeniyle ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı değişkenine göre farklılaşması durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.9.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.9.6. Siber Mağduriyet Puanlarının İnternet Kafeye Gitme Sıklığı Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

İnternet Kafeye Gitme Sıklığı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Hergün	22	306,30	5	8,906	,113
Haftada bir veya iki kere	34	274,90			
İki haftada bir kere	22	351,59			
Ayda bir kere	68	336,68			
Ayda 4-5 kere	23	362,39			
Hiçbir zaman	437	294,90			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye gitme sıklığı değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=606)=8,906, p>.05.

4.1.10. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının haftalık internet kullanma süresi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalığın haftalık internet kullanma süresine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.10.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.1. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Normallik Testi Sonuçları

Haftalık internet kullanma süresi	n	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Hiç	37	,289	37	,000	,719	37	,000
1 saatten az	44	,198	44	,000	,843	44	,000
1-3 saat arası	121	,262	121	,000	,721	121	,000
4-7 saat arası	135	,195	135	,000	,816	135	,000
8-14 saat arası	110	,208	110	,000	,779	110	,000
15-25 saat arası	85	,207	85	,000	,769	85	,000
26-39 saat arası	36	,194	36	,001	,859	36	,000
40 saat ve daha fazla	38	,148	38	,034	,856	38	,000

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testlerinden elde edilen sonuçlar siber zorbalık puanlarının haftalık internet kullanma süresi açısından normal dağılmadığını göstermiştir. Siber zorbalığa ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.10.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.2. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber zorbalık	,864	7	598	,535

Levene F testinden elde edilen sonuçlar ergenlerin siber zorbalık puanlarının haftalık internet kullanma süresi açısından eşit varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Siber zorbalık puanlarının haftalık internet kullanma süresine göre eşit varyansa sahip olmasına rağmen normal dağılım göstermemesi nedeniyle ergenlerin siber zorbalık

puanlarının haftalık internet kullanma süresine göre farklılaşma durumu Kruskall Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskall Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.10.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.3. Siber Zorbalık Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskall-Wallis H Testi Sonuçları

İnternet Kafeye Gitme Sıklığı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Hiç	37	248,91	7	16,774	,019
1 saatten az	44	295,35			
1-3 saat arası	121	275,03			
4-7 saat arası	135	303,56			
8-14 saat arası	110	308,72			
15-25 saat arası	85	311,68			
26-39 saat arası	36	373,68			
40 saat ve daha fazla	38	356,62			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber zorbalık puanlarının haftalık internet kullanma süresi değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=7, n=606)=16, 774, p>.05.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresi değişkenine göre normal dağılıp dağılmadığı belirlenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.10.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Normallik Testi Sonuçları

Haftalık internet kullanma süresi	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Hiç	,311	37	,000	,648	37	,000
1 saatten az	,247	44	,000	,793	44	,000
1-3 saat arası	,249	121	,000	,718	121	,000
4-7 saat arası	,226	135	,000	,779	135	,000
8-14 saat arası	,220	110	,000	,741	110	,000
15-25 saat arası	,203	85	,000	,776	85	,000
26-39 saat arası	,168	36	,012	,899	36	,003
40 saat ve daha fazla	,206	38	,000	,774	38	,000

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ergenlerin siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresine göre normal dağılmadığını ortaya koymuştur. Siber mağduriyete ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Levene testi sonuçları Tablo 4.1.10.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.5. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Açısından Levene F Testi Sonuçları

Değişken	Levene istatistiği	sd	Ortalama Karesi	p
Siber mağduriyet	2,643	7	598	,011

Levene F testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puanları haftalık internet kullanma süresi açısından eşit varyansa sahip değildir. Siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresi açısından eşit varyansa sahip olmaması ve normal dağılım göstermemesinden dolayı ergenlerin siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresi değişkeni açısından farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile incelenmiştir. Kruskal Wallis H testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.10.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.10.6. Siber Mağduriyet Puanlarının Haftalık İnternet Kullanma Süresi Değişkeni Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

İnternet Kafeye Gitme Sıklığı	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Hiç	37	254,54	7	12,822	,077
1 saatten az	44	298,58			
1-3 saat arası	121	283,10			
4-7 saat arası	135	293,06			
8-14 saat arası	110	313,14			
15-25 saat arası	85	316,55			
26-39 saat arası	36	363,22			
40 saat ve daha fazla	38	347,55			
Toplam	606				

Analiz sonuçları, ergenlerin siber mağduriyet puanlarının haftalık internet kullanma süresi değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=7, n=606)=12,822, p>.05.

4.1.11.Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının ebeveynin internet denetimi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının ebeveynin internet kullanımını denetlemesine göre normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.11.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.11.1. Siber Zorbalık Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesine Göre Normallik Testi Sonuçları

	Ebeveyn denetimi	n	Kolmogorov-Smirnov		
			İstatistik	sd	p
Siber zorbalık	Var	366	,210	366	,000
	Yok	240	,201	240	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ergenlerin siber zorbalık puanlarının ebeveynin internet kullanımını denetlemesine göre normal dağılmadığını göstermektedir. Bu nedenle ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin ebeveyn denetimi açısından farklılaşma

durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.11.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.11.2. Siber Zorbalık Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	366	305,44	111789,50	43211,500	,734
Yok	240	300,55	72131,50		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber zorbalık puan ortalamaları ebeveyn denetimi açısından farklılaşmamaktadır, $U=43211,500$, $p>,05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ebeveyn denetimi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının ebeveynin internet kullanımını denetlemesi açısından normal dağılıp dağılmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4.1.11.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Ebeveyn denetimi	n	İstatistik	sd	p
Siber mağduriyet	Var	366	,768	366	,000
	Yok	240	,730	240	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ergenlerin siber mağduriyet puanlarının ebeveynin internet kullanımını denetlemesi açısından normal dağılmadığını göstermektedir. Bu nedenle ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin ebeveynin internet kullanımını denetlemesi açısından farklılaşma durumu Mann-Whitney U testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.11.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.11.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	366	305,32	111748,00	43253,000	,748
Yok	240	300,72	72173,00		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamaları ebeveynin internet denetimi açısından farklılaşmamaktadır, $U=43253,000$, $p>,05$.

4.1.12.Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının okul personelinin denetimi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının okul personelinin internet kullanımını denetlemesi açısından normal dağılıp dağılmadığı araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.12.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.12.1. Siber Zorbalık Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesine Göre Normallik Testi Sonuçları

Okul personelinin denetimi	n	Kolmogorov-Smirnov		
		İstatistik	sd	p
Siber zorbalık Var	58	,210	58	,000
Yok	548	,206	548	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ergenlerin siber zorbalık puanlarının okul personelinin internet kullanımını denetlemesi açısından normal dağılmadığını göstermektedir. Bundan dolayı ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin okul personelinin denetimi açısından farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.12.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.12.2. Siber Zorbalık Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	58	288,28	16720,00	15009,000	,482
Yok	548	305,11	167201,00		

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber zorbalık puan ortalamaları okul personelinin denetimi açısından farklılaşmamaktadır, $U=15009,000$, $p>,05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının okul personelinin kullanımını denetlemesi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının okul personelinin internet kullanımını denetlemesine göre normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.12.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.12.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Okul Personelini Denetimi	n	İstatistik	sd	p
Siber mağduriyet	Var	58	,230	58	,000
	Yok	548	,226	548	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ergenlerin siber mağduriyet puanlarının okul personelinin denetimi açısından normal dağılmadığını göstermektedir. Bundan dolayı ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin okul personelinin denetimi açısından farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.12.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.12.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	58	286,06	16591,50	14880,50	,419
Yok	548	305,35	167329,50		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamaları okul personelinin denetimi açısından farklılaşmamaktadır, U= 14880,50, p>,05.

4.1.13. Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Düzeylerinin Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin siber zorbalık puanlarının filtre programı kullanma açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber zorbalık puanlarının filtre programı kullanma durumuna göre normal dağılıp dağılmadığı saptanmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.13.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.13.1. Siber Zorbalık Puanlarının Filtre Programı Kullanma Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Filtre Programı Kullanma	n	İstatistik	sd	p
Siber zorbalık	Evet	154	,196	154	,000
	Hayır	452	,210	442	,000

Kolmogorov-Smirnov testine göre ergenlerin siber zorbalık puanları filtre programı kullanma durumuna göre normal dağılmamaktadır. Bundan dolayı ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin filtre programı kullanma açısından farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.13.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.13.2. Siber Zorbalık Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	154	288,28	16720,00	15009,000	,482
Yok	452	305,11	167201,00		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber zorbalık puan ortalamaları filtre programı kullanma açısından farklılaşmamaktadır, $U=15009,000$, $p>,05$.

Araştırmaya katılan ergenlerin siber mağduriyet puanlarının filtre programı kullanma açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemi belirlemek amacıyla öncelikle siber mağduriyet puanlarının filtre programı kullanan ve kullanmayan grubun her ikisinde de normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin sonuçlar Tablo 4.1.13.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.13.3. Siber Mağduriyet Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			
	Filtre programı kullanma	n	İstatistik	sd	p
Siber mağduriyet	Var	154	,235	154	,000
	Yok	452	,218	452	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ergenlerin siber mağduriyet puanlarının filtre programı kullanma açısından normal dağılmadığını göstermiştir. Bundan dolayı ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin filtre programı kullanmaya göre farklılaşma durumu Mann Whitney U-Testi kullanılarak incelenmiştir. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4.1.13.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.13.4. Siber Mağduriyet Puanlarının Filtre Programı Kullanma Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Var	154	308,02	47434,50	34108,500	,707
Yok	452	301,96	136486,50		
Toplam	606				

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ergenlerin siber mağduriyet puan ortalamaları filtre programı kullanma açısından farklılaşmamaktadır, $U=34108,500$, $p>,05$.

4.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyetle Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

Değişkenler arası korelasyon katsayıları, ortalama ve standart sapmalara ait bulgular Tablo 4.2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2.1. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1.Siber zorbalık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.Siber mağduriyet	,65**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.Anne yakınlık	-,13**	-,18**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.Anne destek	-,26**	-,18**	,37**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.Anne izleme	-,35**	-,29**	,34**	,19**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.Anne yakın iletişim	-,18**	-,16**	,48**	,14**	,48**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.Anne çatışma	,16**	,10**	-,25**	-,52**	,02	-,09*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.Anne akran kabulü	-,14**	-,10**	,25**	,25**	-,07	,07	-,06	-	-	-	-	-	-	-	-
9.Baba yakınlık	-,22**	-,23**	,49**	,31**	,20**	,34**	-,20*	,20**	-	-	-	-	-	-	-
10.Baba destek	-,28**	-,21**	,27**	,55**	,19**	,14**	-,29*	,10*	,41**	-	-	-	-	-	-
11.Baba izleme	-,23**	-,22**	,22**	,02	,31**	,31**	-,04	,07	,54**	,08*	-	-	-	-	-
12.Baba yakın iletişim	-,22**	-,18**	,33**	,16**	,20**	,40**	-,06	,19**	,68**	,23**	,46**	-	-	-	-
13.Baba çatışma	,15**	,25**	-,24**	-,38**	-,07	-,11**	,44**	,05	-,45**	-,49**	-,29**	-,28**	-	-	-
14.Baba akran kabulü	-,09*	-,11**	,22**	,22**	-,12**	-,03	-,15*	,58**	,29**	,24**	,09*	,27**	-,13**	-	-
15.Olumlu arkadaşlık niteliği	-,07*	-,13**	,15**	-,03	,29**	,21**	,01	,01	,10*	,09*	,23**	,09*	-,07	,04	-
16.Olumsuz arkadaşlık niteliği	,15**	,10**	-,02	-,02	-,06	-,04	,10**	-,01	-,007	-,15**	-,10*	,04	,14**	,02	-,04
17. Problemler internet kullanımı	,44**	,32**	-,05	-,23**	-,20**	-,10*	,03	-,03	-,12**	-,28**	-,05	-,09*	,05	-,01	,03
18.Fiziksel saldırganlık	,28**	,17**	-,02	-,28**	-,04	-,003	,22**	,04	-,05	-,27**	,04	-,02	,11*	-,02	,02
19.Sözel saldırganlık	,26**	,13**	,05	-,01	-,02	,04	-,01	,05	-,05	,03	-,03	,05	-,02	-,01	-,01
20.Öfke	,26**	,13**	-,07	-,35**	,03	,06	,23**	,12**	-,13**	-,31**	,06	,01	,17**	-,02	,02
21.Düşmanlık	,30**	,19**	,03	-,23**	-,09**	-,02	,20**	,20**	-,06	-,25**	-,03	,01	,19**	,03	,03

Tablo 4.2.1. (Devamı) Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
22.Dolaylı saldırganlık	,22**	,14**	,09	-,09*	-,05	-,04	,20**	,30**	-,03	-,11**	-,009	,06	,24**	,17**	,13**
23.Duygusal dengesizlik	,11**	,10**	,01	,09*	-,04	-,06	-,08*	,06	,06	,005	,15**	,04	-,09*	,02	-,01
24.Dışadönüklük	,10**	-,08*	,04	,13**	,02	-,12**	-,10*	,04	,09*	,003	,10*	,04	-,16**	,01	-,03
25.Deneyime açıklık	,13**	-,09*	-,05	,02	,05	-,08*	-,04	-,08*	,03	,003	,15**	-,02	-,14**	,03	-,02
26.Yumuşak başlılık	,19**	-,08*	-,03	,03	,01	-,03	-,04	-,02	,06	-,02	,13**	,05	-,15**	,02	-,01
27.Sorumluluk	,15**	-,08*	,02	,14**	-,03	-,09*	-,06	-,01	,11**	,04	,10*	,05	-,15**	,03	-,04
28.Özgeçiliclik	-,20**	-,11**	,13**	,07	,11**	,09*	-,12*	,04	,07	,02	,03	,08	,06	,09*	,23**
29.Olumlu benlik tasarımı	-,25**	-,19**	,18**	,11*	,25**	,14**	,10*	,10**	,13**	,004	,12**	,15**	,04	,01	,20**
30.Olumsuz benlik tasarımı	,29**	,10**	-,22**	-,20**	-,07	-,21**	,09*	-,12**	-,18**	-,19**	-,04	-,17**	,03	-,21**	-,03
31.Destekleyici öğretmen davranışları	-,14**	-,12**	,03	-,01	-,02	-,03	-,09*	-,06	,04	,05	,02	,06	-,11*	-,02	,08*
32.Başarı odaklılık	-,11**	-,10**	,04	,03	-,03	-,02	-,11*	-,02	,03	,04	,03	,04	-,11*	-,02	,04
33.Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,24**	-,20**	,05	,03	-,02	,01	-,10*	-,02	,05	,08*	,04	,05	-,12**	-,01	,03
Ortalama	33,19	29,66	24,96	13,85	16,71	17,61	7,73	10,12	23,26	14,24	15,17	15,70	7,41	10,06	68,8
Standart sapma	13,68	10,17	4,39	4,11	3,08	4,34	2,89	2,84	5,05	4,17	4,14	4,68	2,84	3,08	13,4
*p<,05, **p<,01															

Tablo 4.2.1. (Devamı) Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
16.Olumsuz arkadaşlık niteliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Problemlerli internet kullanımı	,03	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18. Fiziksel saldırganlık	,21**	,33**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19. Sözel saldırganlık	,02	,04	,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20. Öfke	,01	,43**	,63**	,66**	-	-	-	-	-	-	-	-
21.Düşmanlık	,22**	,36**	,68**	,68**	,68**	-	-	-	-	-	-	-
22. Dolaylı saldırganlık	,25**	,20**	,56**	,44**	,49**	,64**	-	-	-	-	-	-
23.Duygusal dengesizlik	,02	,18**	,15**	,12**	,02	,08*	,11**	-	-	-	-	-
24.Dışadönüklük	,02	-,16**	,15**	,09*	,03	,09*	,11**	,74**	-	-	-	-
25.Deneyime açıklık	-,01	,19**	,14**	,09*	,04	,03	-,02	,77**	,74**	-	-	-
26.Yumuşak başlılık	,03	,24**	,17**	,16**	,10*	,10*	,04	,74**	,71**	,76**	-	-
27.Sorumluluk	-,01	,11**	,05	,03	-,02	,00	,03	,65**	,69**	,77**	,73**	-
28.Özgecilik	-,21**	-,15**	,01	-,01	,02	,03	-,01	-,09*	-,14**	-,16**	-,14**	-,14**
29.Olumlu benlik tasarımı	,02	-,14**	,03	,05	,03	,02	,16**	-,17**	-,05	-,17**	-,12**	-,03
30.Olumsuz benlik tasarımı	,23**	,21**	,16**	,05	,20**	,21**	,19**	-,01	,03	,03	,02	-,04
31.Destekleyici öğretmen davranışları	,02	-,006	-,02	-,04	-,02	-,01	-,03	-,04	,02	,003	,03	,001
32.Başarı odaklılık	,01	-,02	-,03	-,03	-,03	-,04	-,05	-,03	,01	,02	,01	,004
33.Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	,01	-,01	-,04	-,10*	-,03	-,03	-,06	-,04	-,006	-,005	,007	,001
Ortalama	12,85	64,86	21,27	13,34	23,55	19,51	14,93	15,19	19,79	17,60	19,44	15,85
Standart sapma	4,74	20,52	8,42	4,05	8,03	5,89	5,77	5,43	8,76	6,89	8,34	7,50

Tablo 4.2.1. (Devamı) Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	28	29	30	31	32	33
28.Özgeçiliclik	-	-	-	-	-	-
29.Olumlu benlik tasarımı	,22**	-	-	-	-	-
30.Olumsuz benlik tasarımı	-,16**	,01	-	-	-	-
31.Destekleyici öğretmen davranışları	-,03	-,03	,09*	-	-	-
32.Başarı odaklılık	-,02	-,04	,02	,75*	-	-
33. Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,01	-,02	,03	,74*	,77*	-
Ortalama	61,08	121	93,6	28,5	13,5	32,6
Standart sapma	16,12	21,9	24,7	7,53	3,91	8,30
*p<,05, **p<,01						

Tablo 4.2.1’de görüldüğü gibi siber zorbalık; anne çatışma ($r=,16, p<,01$), baba çatışma ($r=,15, p<,01$), olumsuz arkadaşlık niteliği ($r=,15, p<,01$), problemlili internet kullanımı ($r=,44, p<,01$), fiziksel saldırganlık ($r=,28, p<,01$), sözel saldırganlık ($r=,26, p<,01$), öfke ($r=,26, p<,01$), düşmanlık ($r=,30, p<,01$), dolaylı saldırganlık ($r=,22, p<,01$), duygusal dengesizlik ($r=,11, p<,01$), dışadönüklük ($r=,10, p<,01$), deneyime açıklık ($r=,13, p<,01$), yumuşakbaşlılık ($r=,19, p<,01$), sorumluluk ($r=,15, p<,01$) ve olumsuz benlik tasarımı ($r=,29, p<,01$) değişkenleriyle pozitif ilişkilidir.

Bunun yanında siber zorbalığın; anne yakınlık ($r=-,13, p<,01$), anne destek ($r=-,26, p<,01$), anne izleme ($r=-,35, p<,01$), anne yakın iletişimi ($r=-,18, p<,01$), anne akran kabulü ($r=-,14, p<,01$), baba yakınlık ($r=-,22, p<,01$), baba destek ($r=-,28, p<,01$), baba izleme ($r=-,23, p<,01$), baba yakın iletişim ($r=-,22, p<,01$), baba akran kabulü ($r=-,09, p<,05$), olumlu arkadaşlık niteliği ($r=-,07, p<,05$), özgecilik ($r=-,20, p<,01$), olumlu benlik tasarımı ($r=-,25, p<,01$), destekleyici öğretmen davranışları ($r=-,14, p<,01$), başarı odaklılık ($r=-,11, p<,01$) ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi ($r=-,24, p<,01$) değişkenleriyle negatif ilişkili olduğu görülmektedir.

Siber mağduriyet; anne çatışma ($r=,10, p<,01$), baba çatışma ($r=,25, p<,01$), olumsuz arkadaşlık niteliği ($r=,10, p<,01$), problemlili internet kullanımı ($r=,32, p<,01$), fiziksel saldırganlık ($r=,17, p<,01$), sözel saldırganlık ($r=,13, p<,01$), öfke ($r=,13, p<,05$), düşmanlık ($r=,19, p<,01$), dolaylı saldırganlık ($r=,14, p<,01$), duygusal dengesizlik ($r=,10, p<,01$) ve olumsuz benlik tasarımı ($r=,10, p<,01$) ile pozitif ilişkilidir.

Son olarak siber mağduriyetin anne yakınlık ($r=-,18, p<,01$), anne destek ($r=-,18, p<,01$), anne izleme ($r=-,29, p<,01$), anne yakın iletişimi ($r=-,16, p<,01$), anne akran kabulü ($r=-,10, p<,01$), baba yakınlık ($r=-,23, p<,01$), baba destek ($r=-,21, p<,01$), baba izleme ($r=-,22, p<,01$), baba yakın iletişimi ($r=-,18, p<,01$), baba akran kabulü ($r=-,11, p<,01$), olumlu arkadaşlık niteliği ($r=-,13, p<,01$), dışadönüklük ($r=-,08, p<,05$), deneyime açıklık ($r=-,09, p<,05$), yumuşak başlılık ($r=-,08, p<,05$), sorumluluk ($r=-,08, p<,05$), özgecilik ($r=-,11, p<,01$), olumlu benlik tasarımı ($r=-,19, p<,01$), destekleyici öğretmen davranışları ($r=-,12, p<,01$), başarı odaklılık ($r=-,10, p<,01$) ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi ($r=-,20, p<,01$) değişkenleriyle negatif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalık ile siber mağduriyetin de pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur ($r=,65, p<,01$).

Siber zorbalık ve mağduriyet ile yaş, cinsiyet, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, okul personelinin internet kullanımını denetlemesi ve filtre programı kullanma arasındaki ilişkiler Tablo 4.2.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişkilere ait Pearson ve Nokta Çift Serili Korelasyon Analizi Sonuçları

Sosyodemografik değişkenler	Siber zorbalık	Siber mağduriyet
Yaş	,037	,006
Cinsiyet	,12*	,04
Ebeveynin internet kullanımını denetlemesi	,009	,04
Okul personelinin internet kullanımını denetlemesi	,001	,002
Filtre programı kullanma	,02	,003

*p<,05

Siber zorbalık ve mağduriyet ile sosyodemografik değişkenler arasındaki korelasyon analizleri siber zorbalığın yalnızca cinsiyet ile ilişkili olduğunu göstermiştir ($r_{pb} = ,012$, $p < ,05$).

Siber zorbalık ve mağduriyet ile sınıf, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın birliktelik durumu, internet kafeye gitme sıklığı ve haftalık internet kullanma süresi arasındaki ilişkiler eta (η) korelasyon katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 4.2.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.2.3. Siber Zorbalık ve Mağduriyet ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişkilere ait Eta Korelasyon Katsayıları

Sosyodemografik değişkenler	Siber zorbalık		Siber mağduriyet	
	η	η^2	η	η^2
Sınıf düzeyi	0,044	0,001	0,045	0,002
Ailenin aylık ortalama geliri	0,048	0,002	0,022	0,0004
Annenin eğitim düzeyi	0,051	0,003	0,109*	0,012*
Babanın eğitim düzeyi	0,139*	0,019*	0,155*	0,024*
Anne ve babanın birliktelik durumu	0,081	0,007	0,059	0,003
İnternet kafeye gitme sıklığı	0,140*	0,020*	0,159*	0,025*
Haftalık internet kullanma süresi	0,103*	0,011*	0,118*	0,014*
Algılanan akademik başarı	0,134*	0,018*	0,073	0,005

*0,10'un üstünde yer alan eta korelasyon katsayıları

Siber zorbalık ile babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi ve algılanan akademik başarı arasındaki ilişkiden elde edilen eta korelasyon katsayıları (η) Cohen'in düşük düzeyde etki boyu için önerdiği 0,10 alt sınırının üstünde bulunmuştur. Siber zorbalık ile sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama

geliri, annenin eğitim düzeyi ve anne ve babanın birliktelik durumu arasındaki ilişkiden elde edilen eta korelasyon katsayılarının (η) ise Cohen'in düşük düzeyde etki boyu için önerdiği 0,10 alt sınırının altında kaldığı görülmüştür.

Siber mağduriyet ile anne ve babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı ve haftalık internet kullanma süresi arasındaki ilişkileri gösteren eta korelasyon katsayılarının (η) Cohen'in düşük düzeyde etki boyu için önerdiği 0,10 alt sınırı ölçütünü karşıladığı belirlenmiştir. Siber mağduriyet ile sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, anne ve babanın birliktelik durumu arasındaki ilişkileri ortaya koyan eta korelasyon katsayılarının (η) ise Cohen'in düşük düzeyde etki boyu için önerdiği 0,10 alt sınırı ölçütünü karşılamadığı saptanmıştır.

4.3. Bütünleyici Modelin Analizi

Bütünleyici model hiyerarşik regresyon analizi kullanılarak test edilmiştir. Hiyerarşik yöntemde, yordayıcı değişkenler araştırmacının daha önce belirlediği sıraya göre analize alınır ve her bir değişken, bağımlı değişkene ilişkin varyansa olan katkıları bakımından değerlendirilir. Hiyerarşik regresyon analizinde daha önce analize alınan yordayıcı değişkenler, daha sonra analize alınacak yordayıcı değişkenler için kontrol değişkeni durumundadır. Analizde her bir blokta bir ya da birden fazla yordayıcı değişken bulunabilir. Bir blokta birden fazla yordayıcı değişken var ise, bu blok bir grup değişkeni olarak tanımlanabilir (bireysel faktörler, bilişsel faktörler gibi). Hiyerarşik regresyon analizinde grup (blok) değişkenlerin anlamlılığı vurgulanır. Hiyerarşik regresyon analizinde modelin bir bütün olarak anlamlılığı F istatistiği ile test edilmektedir. Regresyon modeline eklenen her bir blokun anlamlılığı ise F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenmesi yoluyla ölçülmektedir (Büyüköztürk, 2008; Tabachnick ve Fidell, 2007).

Hiyerarşik regresyon analizine alınmada yordayıcı değişkenlerin güvenilirlik düzeyi dikkate alınmıştır. Psikolojik bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2008). Bu bağlamda Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,70'in altında bulunan Saldırganlık Ölçeği'nin sözel saldırganlık alt boyutu analize katılmamıştır. Ayrıca hiyerarşik regresyon analizine girecek değişkenleri belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi, Nokta Çift Serili Korelasyon Analizi ve Eta Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır (Arslantaş ve diğerleri, 2011; Görgülü ve Tutarel-Kışlak, 2014; Lazuras ve diğerleri, 2013).

Hiyerarşik regresyon analizinin ilk blokunda sosyodemografik değişkenler analize alınmıştır. Siber zorbalığı yordayan etmenleri belirlemek için oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinde sosyodemografik değişkenler blokunda cinsiyet, babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi ve algılanan akademik başarı değişkenleri analize sokulmuştur. Siber mağduriyeti yordayan etmenleri belirlemek için oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinde sosyodemografik değişkenler olarak annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı ve haftalık internet kullanma süresi alınmıştır. Sosyodemografik değişkenler sınıflamalı değişken olduğu için “dummy” değişkene dönüştürülerek analize dâhil edilmiştir. Regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin en az eşit aralık ölçeğinde ölçülen sürekli değişkenler olmaları ve normal dağılım göstermeleri (basit regresyon analizinde iki değişkenli normal dağılım, çoklu regresyon analizinde çok değişkenli normal dağılım) gerekmektedir. Ancak, bazı araştırmalarda sınıflama ölçeğine giren bağımsız değişkenlerin de bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmek istenebilmektedir. Sınıflamalı değişkenler, düzeylerinden biri dışta tutularak düzey sayısının bir eksiği kadar üretilen ve “dummy” değişken olarak isimlendirilen yeni yapay değişkenlere dönüştürülerek analize dâhil edilebilir. Bu durumda dönüştürülen bu tür bir değişken için analiz sonuçları, dışta tutulan ve referans değişkeni olarak isimlendirilen düzeye göre yorumlanmalıdır. Referans değişkeni; dummy değişkenlerin kullanıldığı araştırmalarda “0” değerini alan, bir sınıflamalı değişken için oluşturulan dummy değişkenlerin karşılaştırılmasında kullanılan ve o sınıflamalı değişkene ait bütün dummy değişkenlerde dışarıda tutulan düzeyi ifade etmektedir. Bir sınıflamalı değişkene ilişkin birden fazla “dummy” değişken oluşturulursa, bu yeni değişkenlerden birinin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması, ilgili bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2008).

Hiyerarşik regresyon analizinin ikinci blokunda kişilik değişkenleri analize alınmıştır. Bu blokta “Beş Faktör Kişilik Kuramına” göre kişiliğin temel boyutlarını oluşturan duygusal dengesizlik, dışadönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık değişkenleri yordayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Üçüncü blokta saldırganlığın boyutları hiyerarşik regresyon analizine sokulmuştur. Bu blokta fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık değişkenleri yordayıcı değişken olarak alınmıştır. Saldırganlığın alt boyutlarından sözel saldırganlık alt ölçeği ise güvenilirliği 0,70’in altında olduğu için analize alınmamıştır. Hiyerarşik regresyon

analizinin dördüncü blokunda özgecilik değişkeni analize katılmıştır. Beşinci blokta benlik tasarımı değişkeni analize dâhil edilmiştir. Benlik tasarımı değişkeni olumlu ve olumsuz benlik tasarımı olarak iki boyutta ele alınmıştır. Altıncı blokta anne ve baba nitelikleri hiyerarşik regresyon analizine katılmıştır. Anne ve baba nitelikleri; yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü boyutlarında ele alınmıştır. Hiyerarşik regresyon analizinin yedinci blokunda arkadaşlık nitelikleri yer almaktadır. Arkadaşlık nitelikleri değişkeni olumlu ve olumsuz arkadaşlık nitelikleri boyutunda değerlendirilmiştir. Sekizinci blokta öğrencilere göre okul iklimini temsil eden destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi değişkenleri yordayıcı değişken olarak analize katılmıştır. Hiyerarşik regresyon analizinin son aşamasında ise problemler internet kullanımı değişkeni analize sokulmuştur.

Hiyerarşik regresyon analizine başlamadan önce gerekli koşulların karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Hiyerarşik analize sokulan değişkenlerin çok değişkenli normal dağılım gösterip göstermediği standardize edilmiş yordanan değerler için oluşturulan histogram ve normal dağılım eğrileri aracılığıyla incelenmiştir. Ayrıca uç değerler Mahalanobis uzaklık değerleri kullanılarak incelenmiştir. Mahalanobis uzaklık değerlerinin incelenmesinde $p < ,001$ hata değeri ölçüt olarak alınmıştır. Mahalanobis uzaklık değerinin bağımsız değişken sayısını serbestlik derecesi alan χ^2 tablo değeriyle karşılaştırılması sonucunda hesaplanan Mahalanobis değerinin bulunan tablo değerinden küçük olması durumunda çok değişkenli normallik varsayımının karşılandığı söylenebilir (Büyüköztürk, 2008). Çoklu bağlantılılık (multi-collinearity) sorunu olup olmadığının incelenmesinde öncelikle yordayıcı değişkenler arasındaki ilişki katsayıları incelenmiştir. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişki katsayılarının 0, 80'in üzerindeki korelasyonlar çoklu bağlantı olabileceğini, 0,90 üzerindeki bir korelasyon ise ciddi bir çoklu bağlantı sorunu olabileceğine işaret etmektedir. Bağımsız değişkenler arasındaki en yüksek ilişki katsayısının $r=0,77$ ($p < ,01$) olarak bulunması böyle bir sorunun bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca analizde varyans büyütme faktörü (VIF) değerinin 10' dan yüksek olması durumunda bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorunu olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2008). Bu bilgiler ışığında çoklu bağlantılılık sorunu incelenmiştir. Hem siber zorbalığı yordayan etmenleri incelemek amacıyla oluşturulan hiyerarşik regresyon analiz sonucunda hem de siber mağduriyeti yordayan etmenleri incelemek amacıyla oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda bütün değişkenlerin VIF değerlerinin çoklu bağlantı

sorununa işaret etmediği belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeninde “erkek”, babanın eğitim düzeyi değişkeninde “yüksek lisans veya doktora mezunu olmak”, internet kafeye gitme sıklığı değişkeninde “hiçbir zaman”, haftalık internet kullanma süresi değişkeninde “40 saat ve daha fazla”, algılanan akademik başarı değişkeninde “yüksek” düzeyleri referans değişkeni olarak seçilmiştir. Siber zorbalığı yordayan etmenleri belirlemeye yönelik hiyerarşik regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4.3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.3.1. Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 1								
Sabit		29,34	5,95		4,93	,00	,29	,08
Cinsiyet	Kız	,78	1,75	,03	,44	,66		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-7,81	12,23	-,05	-,64	,52		
	Okuma yazma biliyor	20,18	11,46	,12	1,76	,08		
	İlkokul	-1,37	5,20	-,04	-,26	,79		
	Ortaokul	-1,12	5,32	-,03	-,21	,83		
	Lise	2,58	5,14	,08	,50	,62		
	Üniversite	2,16	5,18	,07	,42	,68		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	6,32	4,97	,08	1,27	,21		
	Haftada bir veya iki kere	,59	3,97	,009	,15	,88		
	İki haftada bir kere	5,29	4,65	,07	1,14	,26		
	Ayda bir kere	3,18	2,82	,07	1,13	,26		
	Ayda 4-5 kere	6,39	4,97	,08	1,27	,21		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,86	5,20	-,03	-,36	,72		
	1 saatten az	1,17	4,66	,02	,25	,80		
	1-3 saat arası	3,52	3,95	,09	,89	,37		
	4-7 saat arası	1,03	3,83	,03	,27	,79		
	8-14 saat arası	2,14	3,97	,06	,54	,59		
	15-25 saat arası	7,99	4,35	,17	1,84	,07		
	26-39 saat arası	3,89	5,01	,06	,78	,44		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-,48	4,83	-,006	-,01	,92		
	Orta	-,42	1,78	-,01	-,23	,82		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 2								
Sabit		26,56	6,16		4,31	,000	,40	,16
Cinsiyet	Kız	,53	1,70	,02	,31	,76		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-10,09	11,87	-,06	-,85	,40		
	Okuma yazma biliyor	18,95	11,11	,11	1,71	,09		
	İlkokul	-1,68	5,03	-,05	-,33	,74		
	Ortaokul	-1,88	5,15	-,05	-,37	,72		
	Lise	2,33	4,97	,07	,47	,64		
	Üniversite	1,21	5,02	,04	,24	,81		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	7,36	4,81	,09	1,53	,13		
	Haftada bir veya iki kere	-,85	3,90	-,01	-,22	,83		
	İki haftada bir kere	4,44	4,54	,06	,98	,33		
	Ayda bir kere	2,56	2,74	,06	,93	,35		
	Ayda 4-5 kere	6,33	4,48	,08	1,41	,16		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,66	5,06	-,03	-,33	,74		
	1 saatten az	-,62	4,61	-,01	-,13	,89		
	1-3 saat arası	2,55	3,86	,07	,66	,51		
	4-7 saat arası	,80	3,74	,02	,21	,83		
	8-14 saat arası	1,67	3,88	,04	,43	,68		
	15-25 saat arası	6,26	4,24	,13	1,48	,14		
	26-39 saat arası	3,68	4,85	,06	,76	,45		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-,34	4,70	-,004	-,07	,94		
	Orta	-,01	1,73	,00	-,008	,99		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,45	,30	,18	1,50	,14		
	Dışadönüklük	,42	,17	,28	2,53	,01		
	Deneyime açıklık	-,45	,30	-,21	-1,49	,14		
	Yumuşak başlılık	,62	,26	,35	2,36	,02		
	Sorumluluk	-,09	,19	-,05	-,46	,65		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standar t hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 3								
Sabit		15,20	6,66		2,28	,02	,47	,23
Cinsiyet	Kız	,35	1,65	,01	,21	,83		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-	11,73	-,06	-,92	,36		
	Okuma yazma biliyor	16,33	10,79	,09	1,51	,13		
	İlkokul	-,46	4,89	-,01	-,09	,93		
	Ortaokul	-,38	5,01	-,01	-,08	,94		
	Lise	2,80	4,84	,09	,58	,56		
	Üniversite	2,67	4,87	,08	,55	,59		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	6,80	4,68	,08	1,45	,15		
	Haftada bir veya iki kere	-,87	3,81	-,01	-,23	,82		
	İki haftada bir kere	3,24	4,44	,04	,73	,47		
	Ayda bir kere	2,21	2,66	,05	,83	,41		
	Ayda 4-5 kere	6,53	4,35	,09	1,50	,14		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,46	4,93	-,02	-,30	,77		
	1 saatten az	-,15	4,49	-,003	-,03	,97		
	1-3 saat arası	3,03	3,76	,09	,80	,42		
	4-7 saat arası	2,10	3,65	,07	,58	,57		
	8-14 saat arası	2,08	3,78	,06	,55	,58		
	15-25 saat arası	6,45	4,12	,14	1,57	,12		
	26-39 saat arası	2,48	4,73	,04	,52	,60		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-1,99	4,58	-,03	-,43	,67		
	Orta	-,22	1,69	-,007	-,13	,90		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,52	,30	,20	1,74	,08		
	Dışadönüklük	,32	,17	,21	1,93	,04		
	Deneyime açıklık	-,37	,30	-,17	-1,21	,23		
	Yumuşak başlılık	,47	,26	,27	1,79	,08		
	Sorumluluk	,07	,19	,04	,39	,70		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,25	,16	,14	1,62	,11		
	Öfke	-,09	,16	-,05	-,56	,58		
	Düşmanlık	,30	,25	,13	1,21	,23		
	Dolaylı saldırganlık	,19	,19	,08	1,009	,31		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 4								
Sabit		27,60	7,22		3,82	,00	,52	,27
Cinsiyet	Kız	,43	1,61	,02	,27	,79		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-6,94	11,46	-,04	-,61	,55		
	Okuma yazma biliyor	18,06	10,52	,10	1,72	,09		
	İlkokul	1,02	4,78	,03	,21	,83		
	Ortaokul	1,25	4,90	,03	,26	,80		
	Lise	3,72	4,72	,12	,79	,43		
	Üniversite	4,67	4,78	,14	,98	,33		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	6,86	4,56	,08	1,51	,13		
	Haftada bir veya iki kere	-,33	3,71	-,005	-,09	,93		
	İki haftada bir kere	1,66	4,34	,02	,38	,70		
	Ayda bir kere	2,06	2,59	,04	,79	,43		
	Ayda 4-5 kere	6,52	4,24	,09	1,54	,13		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,83	4,80	-,03	-,38	,70		
	1 saatten az	-,90	4,37	-,02	-,21	,84		
	1-3 saat arası	2,49	3,67	,07	,68	,50		
	4-7 saat arası	1,46	3,56	,05	,41	,68		
	8-14 saat arası	,93	3,69	,03	,25	,80		
	15-25 saat arası	6,12	4,009	,13	1,53	,13		
	26-39 saat arası	1,40	4,61	,02	,30	,76		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-,96	4,47	-,01	-,22	,83		
	Orta	-,26	1,65	-,009	-,16	,88		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,42	,29	,16	1,44	,15		
	Dışadönüklük	,34	,16	,22	2,08	,04		
	Deneyime açıklık	-,54	,30	-,26	-1,82	,07		
	Yumuşakbaşlılık	,41	,26	,24	1,62	,11		
	Sorumluluk	,05	,19	,03	,27	,79		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²	
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,21	,15	,20	1,39	,17			
	Öfke	-,10	,15	-,06	-,66	,51			
	Düşmanlık	,50	,25	,21	2,03	,04			
	Dolaylı saldırganlık	,10	,19	,04	,52	,60			
Özgecilik		-,20	,05	-,23	-3,90	,00			
Blok 5									
	Sabit	42,21	9,24		4,57	,00	,54	,29	
	Cinsiyet								
	Kız	,01	1,60	,00	,006	,10			
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-8,53	11,35	-,05	-,75	,45			
	Okuma yazma biliyor	17,45	10,43	,10	1,67	,10			
	İlkokul	,50	4,74	,01	,11	,92			
	Ortaokul	,79	4,86	,02	,16	,87			
	Lise	3,07	4,69	,01	,66	,51			
	Üniversite	4,70	4,73	,14	,99	,32			
	İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	5,83	4,52	,07	1,29	,20		
		Haftada bir veya iki kere	,16	3,67	,003	,05	,97		
	İki haftada bir kere	2,02	4,31	,03	,47	,64			
	Ayda bir kere	1,96	2,56	,04	,76	,45			
	Ayda 4-5 kere	5,73	4,21	,08	1,36	,18			
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-2,64	4,76	-,04	-,55	,58			
	1 saatten az	-1,56	4,35	-,03	-,36	,72			
	1-3 saat arası	1,69	3,64	,05	,46	,64			
	4-7 saat arası	,79	3,54	,02	,22	,82			
	8-14 saat arası	,26	3,66	,007	,07	9,44			
	15-25 saat arası	5,08	3,98	,11	1,27	,21			
	26-39 saat arası	,05	4,58	,001	,01	,99			
Algılanan akademik başarı	Düşük	-1,30	4,43	-,02	-,29	,99			
	Orta	-,27	1,63	-,009	-,16	,87			

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,50	,29	,20	1,74	,08		
	Dışadönüklük	,40	,16	,26	2,44	,02		
Saldırganlık	Deneyime açıklık	-,58	,30	-,28	-1,97	,05		
	Yumuşak başlılık	,35	,26	,20	1,38	,17		
	Sorumluluk	,09	,19	,05	,48	,63		
	Fiziksel saldırganlık	,19	,15	,11	1,28	,20		
	Öfke	-,09	,15	-,05	-,57	,57		
	Düşmanlık	,48	,25	,20	1,93	,06		
	Dolaylı saldırganlık	,23	,19	,10	1,19	,23		
Özgecilik		-,19	,05	-,22	-3,63	,00		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,11	,04	-,16	-2,82	,005		
	Olumsuz benlik tasarımı	,01	,03	,02	,34	,74		
Blok 6								
Sabit		44,37	11,51		3,85	,000	,62	,38
Cinsiyet	Kız	-,76	1,57	-,03	-,48	,63		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-5,71	11,19	-,03	-,51	,61		
	Okuma yazma biliyor	12,93	10,31	,07	1,25	,21		
	İlkokul	1,92	4,64	,06	,41	,68		
	Ortaokul	-,16	4,79	-,004	-,03	,97		
	Lise	2,79	4,61	,09	,61	,55		
	Üniversite	4,75	4,62	,14	1,03	,30		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	7,08	4,45	,09	1,59	,11		
	Haftada bir veya iki kere	-,85	3,57	-,01	-,24	,81		
	İki haftada bir kere	-1,02	4,24	-,01	-,24	,81		
	Ayda bir kere	,80	2,50	,02	,32	,75		
	Ayda 4-5 kere	5,47	4,22	,07	1,30	,20		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,62	4,64	-,03	-,35	,73		
	1 saatten az	-,56	4,23	-,01	-,13	,90		
	1-3 saat arası	1,16	3,52	,03	,33	,74		
	4-7 saat arası	,51	3,42	,02	,02	,88		
	8-14 saat arası	1,31	3,58	,04	,37	,71		
	15-25 saat arası	5,70	3,95	,12	1,45	,15		
	26-39 saat arası	2,30	4,43	,04	,52	,60		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-1,65	4,28	-,02	-,39	,70		
	Orta	-,52	1,61	-,02	-,32	,75		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,37	,29	,14	1,29	,20		
	Dışadönüklük	,46	,19	,30	2,43	,02		
	Deneyime açıklık	-,45	,30	-,21	-1,49	,14		
	Yumuşak başlılık	,40	,28	,23	1,43	,16		
	Sorumluluk	,009	,22	,005	,04	,97		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,22	,15	,12	1,46	,15		
	Öfke	-,04	,16	-,02	-,27	,79		
	Düşmanlık	,31	,25	,13	1,23	,22		
	Dolaylı saldırganlık	,26	,20	,11	1,27	,20		
	Özgecilik	-,09	,05	-,11	-1,77	,08		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,05	,04	-,08	-1,28	,20		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,03	,04	,65	,52		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,42	,22	-,15	-1,92	,06		
	Destek	-,13	,35	-,04	-,36	,72		
	İzleme	-1,20	,35	-,27	-3,44	,001		
	Yakın iletişim	-,77	,27	-,23	-2,87	,004		
	Çatışma	,34	,44	,06	,76	,45		
Akran kabulü	-,33	,38	-,07	-,88	,38			

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,58	,29	-,22	-2,006	,04		
	Destek	-,01	,30	-,004	-,05	,96		
	İzleme	-,32	,25	-,10	-1,31	,19		
	Yakın iletişim	-,53	,28	-,18	-1,9	,06		
	Çatışma	,80	,42	,17	1,89	,06		
	Akran kabulü	,29	,36	,06	,79	,43		
Blok 7								
Sabit		49,56	11,90		4,16	,000	,62	,39
Cinsiyet	Kız	-,63	1,57	-,02	-,40	,69		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-6,78	11,19	-,04	-,61	,55		
	Okuma yazma biliyor	10,71	10,41	,06	1,03	,30		
	İlkokul	2,45	4,65	,07	,53	,60		
	Ortaokul	,20	4,79	,005	,04	,97		
	Lise	3,19	4,61	,10	,69	,49		
	Üniversite	5,17	4,63	,16	1,12	,27		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	7,43	4,46	,09	1,67	,10		
	Haftada bir veya iki kere	-,78	3,57	-,01	-,30	,83		
	İki haftada bir kere	-1,31	4,23	-,02	-,31	,76		
	Ayda bir kere	,65	2,51	,01	,26	,80		
	Ayda 4-5 kere	5,59	4,21	,07	1,33	,19		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-1,29	4,64	-,02	-,28	,78		
	1 saatten az	-,92	4,23	-,02	-,22	,83		
	1-3 saat arası	,89	3,53	,03	,25	,80		
	4-7 saat arası	,22	3,45	,007	,06	,95		
	8-14 saat arası	,99	3,59	,03	,28	,78		
	15-25 saat arası	5,67	3,94	,12	1,44	,15		
	26-39 saat arası	2,14	4,42	,03	,48	,63		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Algılanan akademik başarı	Düşük	-2,15	4,28	-,03	-,50	,62		
	Orta	-,74	1,61	-,03	-,46	,65		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,41	,29	,16	1,43	,15		
	Dışadönüklük	,48	,19	,32	2,54	,01		
	Deneyime açıklık	-,47	,30	-,22	-1,54	,12		
	Yumuşak başlılık	,49	,29	,28	1,73	,09		
	Sorumluluk	-,05	,22	-,03	-,21	,83		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,22	,15	,13	1,44	,15		
	Öfke	-,07	,16	-,04	-,43	,67		
	Düşmanlık	,33	,25	,14	1,33	,18		
	Dolaylı saldırganlık	,30	,20	,13	1,50	,14		
Özgecilik		-,07	,06	-,08	-1,15	,25		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,04	,04	-,06	-,91	,37		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,04	,04	,56	,58		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,46	,22	-,16	-2,08	,04		
	Destek	-,22	,36	-,06	-,59	,55		
	İzleme	-1,09	,35	-,24	-3,09	,002		
	Yakın iletişim	-,80	,27	-,24	-3,02	,003		
	Çatışma	,53	,46	,10	1,16	,25		
	Akran kabulü	-,52	,40	-,11	-1,30	,19		
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,59	,29	-,22	-2,04	,04		
	Destek	,02	,31	,006	,07	,94		
	İzleme	-,31	,25	-,09	-1,24	,22		
	Yakın iletişim	-,53	,28	-,18	-1,86	,06		
	Çatışma	,85	,43	,18	1,99	,04		
	Akran kabulü	,39	,37	,09	1,06	,29		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²	
Arkadaşlık nitelikleri	Olumlu arkadaşlık nitelikleri	-,10	,07	-,10	-1,52	,13			
	Olumsuz arkadaşlık nitelikleri	-,20	,21	-,06	-,95	,34			
Blok 8									
Sabit		49,66	12,29		4,04	,00	,63	,39	
Cinsiyet	Kız	-,63	1,58	-,02	-,40	,69			
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-5,73	11,30	-,03	-,51	,61			
	Okuma yazma biliyor	10,12	10,50	,06	,96	,34			
	İlkokul	3,53	4,73	,10	,75	,46			
	Ortaokul	1,27	4,87	,03	,26	,80			
	Lise	4,34	4,71	,14	,92	,36			
	Üniversite	6,14	4,72	,19	1,30	,19			
	İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	6,98	4,50	,08	1,55	,12		
		Haftada bir veya iki kere	-,47	3,60	-,007	-,13	,90		
		İki haftada bir kere	-1,21	4,27	-,02	-,28	,78		
		Ayda bir kere	,78	2,52	,02	,31	,76		
	Ayda 4-5 kere	5,70	4,30	,08	1,33	,19			
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-,86	4,68	-,01	-,18	,86			
	1 saatten az	-,44	4,26	-,008	-,10	,92			
	1-3 saat arası	1,14	3,55	,03	,32	,75			
	4-7 saat arası	,78	3,49	,02	,22	,82			
	8-14 saat arası	1,42	3,62	,04	,39	,70			
	15-25 saat arası	6,13	3,97	,13	1,54	,12			
	26-39 saat arası	2,61	4,45	,04	,59	,56			
Algılanan akademik başarı	Düşük	-1,67	4,32	-,02	-,39	,70			
	Orta	-,89	1,62	-,03	-,55	,58			

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,44	,29	,17	1,49	,14		
	Dışadönüklük	,49	,19	,32	2,53	,01		
Saldırganlık	Deneyime açıklık	-,47	,31	-,23	-1,55	,12		
	Yumuşak başlılık	,49	,29	,28	1,71	,09		
	Sorumluluk	-,03	,22	-,02	-,12	,90		
	Fiziksel saldırganlık	,23	,16	,13	1,45	,15		
	Öfke	-,08	,16	-,04	-,48	,63		
	Düşmanlık	,35	,25	,15	1,38	,17		
Özgecilik	Dolaylı saldırganlık	,29	,20	,12	1,44	,15		
	Olumsuz benlik tasarımı	-,06	,06	-,07	-1,02	,31		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,04	,04	-,06	-1,03	,30		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,04	,03	,51	,61		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,48	,22	-,17	-2,16	,03		
	Destek	-,23	,37	-,07	-,62	,53		
	İzleme	-1,08	,36	-,24	-3,04	,003		
	Yakın iletişim	-,82	,27	-,24	-3,06	,002		
	Çatışma	,54	,46	,10	1,18	,24		
	Akran kabulü	-,48	,40	-,10	-1,20	,23		
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,59	,29	-,22	-2,02	,045		
	Destek	,04	,31	,01	,12	,91		
	İzleme	-,28	,25	-,09	-1,12	,26		
	Yakın iletişim	-,51	,29	-,17	-1,80	,07		
	Çatışma	,86	,43	,18	2,01	,04		
	Akran kabulü	,37	,37	,08	1,001	,32		
Arkadaş nitelikleri	Olumlu arkadaş nitelikleri	-,11	,07	-,10	-1,59	,11		
	Olumsuz arkadaş nitelikleri	-,21	,21	-,07	-,99	,32		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	,20	,23	,10	,87	,39		
	Başarı odaklılık	,06	,46	,02	,13	,90		
	Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,25	,20	-,15	-1,22	,23		
Blok 9								
	Sabit	25,33	12,14		2,09	,04	,69	,47
Cinsiyet	Kız	,52	1,49	,02	,35	,73		
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-,55	10,58	-,003	-,05	,96		
	Okuma yazma biliyor	11,43	9,80	,07	1,17	,24		
	İlkokul	11,43	9,80	,07	1,17	,24		
	Ortaokul	5,81	4,43	,17	1,31	,19		
	Lise	3,96	4,56	,11	,87	,39		
	Üniversite	6,46	4,40	,21	1,47	,14		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	3,76	4,23	,05	,89	,38		
	Haftada bir veya iki kere	1,28	3,37	,02	,38	,71		
	İki haftada bir kere	-2,44	3,99	-,03	-,61	,54		
	Ayda bir kere	,54	2,35	,01	,23	,82		
	Ayda 4-5 kere	,56	4,10	,007	,14	,89		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	,98	4,37	,02	,22	,82		
	1 saatten az	1,68	3,99	,03	,42	,67		
	1-3 saat arası	3,65	3,33	,10	1,09	,28		
	4-7 saat arası	1,99	3,26	,06	,61	,54		
	8-14 saat arası	2,99	3,38	,08	,89	,38		
	15-25 saat arası	6,73	3,71	,14	1,82	,07		
	26-39 saat arası	4,01	4,16	,06	,96	,34		
Algılanan akademik başarı	Düşük	-2,23	4,03	-,03	-,55	,58		
	Orta	-,84	1,51	-,03	-,56	,58		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,20	,27	,08	,71	,48		
	Dışadönüklük	,46	,18	,30	2,55	,01		
	Deneyime açıklık	-,69	,29	-,33	-2,40	,01		
	Yumuşak başlılık	,40	,27	,23	1,51	,13		
	Sorumluluk	-,05	,20	-,03	-,26	,79		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,14	,15	,08	,96	,34		
	Öfke	-,18	,15	-,10	-1,23	,22		
	Düşmanlık	,20	,24	,09	,85	,40		
	Dolaylı saldırganlık	,48	,19	,20	2,50	,01		
Özgecilik		-,03	,05	-,04	-,57	,57		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,02	,04	-,03	-,53	,59		
	Olumsuz benlik tasarımı	,07	,03	,12	2,01	,04		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,60	,21	-,21	-2,86	,005		
	Destek	-,18	,35	-,05	-,53	,60		
	İzleme	-,74	,34	-,16	-2,21	,03		
	Yakın iletişim	-,85	,25	-,25	-3,37	,001		
	Çatışma	,43	,43	,08	,99	,32		
	Akran kabulü	-,42	,37	-,09	-1,13	,26		
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,50	,28	-,19	-1,82	,07		
	Destek	,15	,29	,04	,50	,62		
	İzleme	-,14	,24	-,04	-,57	,57		
	Yakın iletişim	-,36	,27	-,12	-1,34	,18		
	Çatışma	,98	,40	,21	2,47	,01		
	Akran kabulü	,31	,35	,07	,88	,38		
Arkadaş nitelikleri	Olumlu arkadaş nitelikleri	-,15	,06	-,15	-2,38	,01		
	Olumsuz arkadaş nitelikleri	-,12	,20	-,04	-,59	,55		

Tablo 4.3.1. (Devamı) Siber Zorbalığı Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	,36	,21	,19	1,67	,10		
	Başarı odaklılık	-,02	,43	-,007	-,06	,96		
	Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,31	,19	-,19	-1,67	,10		
Problemlerli internet kullanımı		,30	,05	,41	6,10	,000		

Hiyerarşik regresyon analizinin ilk blokunda sosyodemografik değişkenlerin (cinsiyet, babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, algılanan akademik başarı) siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi araştırılmıştır. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını test etmek için yapılan F testinden elde edilen sonuçlar $[F(21, 292)=1,14, p>,05]$ bu amaçla oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olmadığını göstermiştir. Ayrıca değişkenlerin herbirinin anlamlı olup olmadığını test eden t istatistikleri, bu blokta hiçbir değişkenin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur.

Hiyerarşik regresyon analizinin ikinci aşamasında kişilik bloku regresyon eşitliğine eklenmiştir. Bu blokta duygusal dengesizlik, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk değişkenleri analize katılmıştır. Kişilik bloğunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(26, 292)=1,98, p<,05$. Kişilik bloğunun eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 8 olduğu görülmüştür. Bu katkının anlamlı olup olmadığını belirlemek için F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel olarak anlamlılığı incelenmiş ve anlamlı olduğu görülmüştür, $\Delta F(5, 266)=5,11, p<,05$. Sosyodemografik değişkenlere kişilik bloğunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinin siber zorbalığın toplam varyansının %16'sını açıkladığı tespit edilmiştir, $R=,40, R^2=,16$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,28, t=2,53, p<,05$) ve yumuşak başlılık ($\beta=,35, t=2,36, p<,05$) değişkenleri pozitif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin üçüncü blokunda saldırganlık analize katılmıştır. Saldırganlık blokunda fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık değişkenleri yer almıştır. Saldırganlık blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(30, 292)=2,54$, $p<,05$. Saldırganlık blokunun eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 7 olduğu belirlenmiştir. Bu katkının anlamlı olup olmadığını belirlemek için F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel olarak anlamlılığı test edilmiş ve anlamlı olduğu görülmüştür, $\Delta F(4, 262)=5,38$, $p<,05$. Sosyodemografi ve kişilik bloklarına saldırganlık blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber zorbalığın toplam varyansının % 23'ünü açıklamıştır, $R=,47$, $R^2=,23$. Bu regresyon eşitliğinde yalnızca dışadönüklük ($\beta=,21$, $t=1,93$, $p<,05$) değişkeni siber zorbalığı pozitif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik modelin dördüncü blokunda özgecilik analize dâhil edilmiştir. Özgeciliğin eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu saptanmıştır, $F(31, 292)=3,08$, $p<,05$. Özgeciliğin eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 4 olduğu saptanmıştır. Bu katkının anlamlı olması için F istatistiğinde yol açtığı değişikliğin istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. F istatistiğinde oluşan değişikliğin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $\Delta F(1, 261)=15,18$, $p<,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık bloklarına özgecilik blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber zorbalığın toplam varyansının % 27'sini açıklamıştır, $R=,52$, $R^2=,27$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,22$, $t=2,08$, $p<,05$) ve düşmanlık ($\beta=,21$, $t=2,03$, $p<,05$) pozitif, özgecilik ($\beta=-,23$, $t=-3,90$, $p<,05$) ise negatif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin beşinci aşamasında benlik tasarımı bloku analize katılmıştır. Bu blokta olumlu ve olumsuz benlik tasarımı değişkenleri kullanılmıştır. Benlik tasarımı blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu saptanmıştır, $F(33, 292)=3,20$, $p<,05$. Benlik tasarımı blokunun eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 2 olduğu tespit edilmiştir. Bu katkının anlamlılığını test etmek için F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Yapılan inceleme sonucu benlik tasarımının sağladığı % 2'lik katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür, $\Delta F(2, 259)=4,04$, $p<,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık ve özgecilik bloklarına benlik

tasarımı blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinin siber zorbalığın toplam varyansının % 29'unu açıkladığı ortaya konmuştur, $R=,54$, $R^2=,29$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,26$, $t=2,44$, $p<,05$) pozitif, özgecilik ($\beta=-,22$, $t=-3,63$, $p<,05$) ve olumlu benlik tasarımı ($\beta=-,16$, $t=-2,82$, $p<,05$) değişkenleri negatif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin altıncı aşamasında anne ve baba nitelikleri bloku analize alınmıştır. Bu blokta hem anne hem de baba nitelikleri boyutlarında yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü değişkenleri yer almıştır. Anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(45, 292)=3,35$, $p<,05$. Anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 9 olduğu saptanmıştır. Bu katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin [$\Delta F(12, 247)=2,97$, $p<,05$] istatistiksel açıdan anlamlı olması, siber zorbalığın varyansının açıklanmasına yapılan % 9'luk katkının istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı bloklarına anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber zorbalığın % 38'ini açıklamıştır, $R=,62$, $R^2=,38$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,30$, $t=2,43$, $p<,05$) pozitif, izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,27$, $t=-3,44$, $p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,23$, $t=-2,87$, $p<,05$) ve yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=-,22$, $t=-2,006$, $p<,05$) değişkenleri negatif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin yedinci aşamasında arkadaşlık nitelikleri bloku analize dâhil edilmiştir. Bu blokta olumlu ve olumsuz arkadaşlık nitelikleri yer almıştır. Arkadaşlık nitelikleri blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(47, 292)=3,28$, $p<,05$. Arkadaşlık nitelikleri blokunun eklenmesinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı katkı % 1 olarak hesaplanmıştır. Ancak bu katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin [$\Delta F(2,245)=1,43$, $p>,05$] istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı arkadaşlık niteliklerinin siber zorbalığın varyansının açıklanmasına sağladığı % 1'lik katkı istatistiksel açıdan anlamlı bir katkı olarak değerlendirilemez. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri bloklarına arkadaşlık nitelikleri blokunun eklenmesiyle elde edilen regresyon eşitliğinin siber zorbalığın toplam varyansının % 39'unu açıkladığı saptanmıştır, $R=,62$, $R^2=,39$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,32$, $t=2,54$, $p<,05$) ve çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,18$, $t=1,99$, $p<,05$) değişkenleri pozitif, yakınlık (anne nitelikleri)

($\beta=-,16$, $t=-2,08$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,24$, $t=-3,09$, $p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,24$, $t=-3,02$, $p<,05$), yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=-,22$, $t=-2,04$, $p<,05$) değişkenleri negatif biçimde yordamıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin sekizinci aşamasında okul iklimi bloku analize alınmıştır. Bu blokta destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi bulunmaktadır. Okul iklimi blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon eşitliğinin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(50, 292)=3,11$, $p<,05$. Okul iklimi blokunun eklenmesinin siber zorbalığın açıklanmasına herhangi bir katkı sağlamadığı belirlenmiştir, $\Delta F(3, 242)=,607$, $p>,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri bloklarına okul iklimi blokunun eklenmesiyle elde edilen hiyerarşik regresyon modelinin siber zorbalığın % 39'unu açıkladığı tespit edilmiştir, $R=,63$, $R^2=,39$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,32$, $t=2,53$, $p<,05$) değişkeninin pozitif, yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,17$, $t=-2,16$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,24$, $t=-3,04$, $p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,24$, $t=-3,06$, $p<,05$) ve yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=-,22$, $t=-2,02$, $p<,05$) değişkenlerinin negatif biçimde yordadığı belirlenmiştir.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin dokuzuncu aşamasında problemlili internet kullanımı analize katılmıştır. Problemlili internet kullanımının eklenmesiyle elde edilen regresyon eşitliğinin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(51, 292)=4,23$, $p<,05$. Problemlili internet kullanımının eklenmesi siber zorbalığın açıklanmasına % 8'lik bir katkı sağlamıştır. % 8'lik katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişikliğin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $\Delta F(1, 241)=37,197$, $p<,05$. F istatistiğinde oluşan değişikliğin anlamlı bulunması, problemlili internet kullanımının siber zorbalığın açıklanmasına sağladığı % 8'lik katkının istatistiksel olarak anlamlılığını göstermektedir. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri, okul iklimi bloklarına problemlili internet kullanımının katılmasıyla oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinin siber zorbalığın % 47'sini açıkladığı saptanmıştır, $R=,69$, $R^2=, 47$. Bu regresyon eşitliğinde siber zorbalığı dışadönüklük ($\beta=,30$, $t=2,55$, $p<,05$), dolaylı saldırganlık ($\beta=,20$, $t=2,50$, $p<,05$), olumsuz benlik tasarımı ($\beta=,12$, $t=2,01$, $p<,05$), çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,21$, $t=2,47$, $p<,05$) ve problemlili internet kullanımı ($\beta=,41$, $t=6,10$, $p<,05$) değişkenlerinin pozitif, deneyime açıklık ($\beta=-,33$, $t=-2,40$, $p<,05$), yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,21$, $t=-2,86$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,16$, $t=-2,21$, $p<,05$), yakın iletişim (anne

nitelikleri) ($\beta=-,25$, $t=-3,37$, $p<,05$) ve olumlu arkadaşlık nitelikleri ($\beta=-,15$, $t=-2,38$, $p<,05$) değişkenlerinin negatif biçimde yordadığı görülmüştür.

Siber mağduriyeti yordayan etmenleri belirlemek için oluşturulan hiyerarşik regresyon analizinde de değişkenler benzer bir sırayla analize alınmıştır. Sosyodemografik değişkenler blokunda anne ve babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı ve haftalık internet kullanma süresi değişkenlerinin analize sokulmasına karar verilmiştir. Diğer bloklarda ise siber zorbalığı yordayan etmenleri belirlemek için oluşturulmuş hiyerarşik modeldekiyle aynı değişkenler analize katılmıştır. Siber mağduriyeti yordayan etmenleri belirlemek için oluşturulmuş hiyerarşik modelde anne ve babanın eğitim düzeyi değişkeninin her ikisi için de “yüksek lisans veya doktora mezunu olmak”, internet kafeye gitme sıklığı değişkeninde “hiçbir zaman” ve haftalık internet kullanma süresi değişkeninde “40 saat ve daha fazla” düzeyleri referans değişkeni olarak alınmıştır. Siber mağduriyeti yordayan etmenleri belirlemeye yönelik hiyerarşik regresyon analizine ait bulgular Tablo 4.3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.3.2. Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 1								
Sabit		26,55	5,15		5,16	,00	,34	,12
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-2,63	9,12	-,02	-,29	,77		
	Okuma yazma biliyor	-1,35	6,57	-,02	-,21	,84		
	İlkokul	-1,07	5,05	-,05	-,21	,83		
	Ortaokul	-4,02	5,13	-,15	-,78	,43		
	Lise	,16	4,97	,006	,03	,97		
	Üniversite	-,53	5,001	-,02	-,11	,92		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-8,74	9,39	-,07	-,93	,35		
	Okuma yazma biliyor	,31	9,87	,002	,03	,97		
	İlkokul	1,31	4,73	,05	,28	,78		
	Ortaokul	2,49	4,72	,09	,53	,60		
	Lise	4,30	4,46	,18	,96	,34		
	Üniversite	4,24	4,41	,17	,96	,34		
	Her gün	1,81	3,73	,03	,49	,63		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Haftada bir veya iki kere	-3,69	2,97	-,08	-1,3	,21		
	İki haftada bir kere	6,59	3,41	,12	1,93	,05		
	Ayda bir kere	1,83	2,11	,05	,87	,39		
	Ayda 4-5 kere	9,61	3,41	,17	2,82	,005		
	Haftalık	3,42	3,93	,07	,87	,39		
	1 saatten az	-,61	3,47	-,02	-,18	,86		
	Haftalık internet kullanma süresi	1-3 saat arası	1,77	2,94	,07	,60	,55	
4-7 saat arası		-,26	2,84	-,01	-,09	,93		
8-14 saat arası		,04	2,94	,001	,01	,99		
15-25 saat arası		5,91	3,27	,17	1,81	,07		
26-39 saat arası		1,37	3,73	,03	,37	,71		
Blok 2								
Sabit		26,10	5,33		4,90	,00	,36	,13
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-1,94	9,22	-,02	-,21	,83		
	Okuma yazma biliyor	-1,34	6,73	-,02	-,20	,84		
	İlkokul	-,36	5,19	-,02	-,07	,95		
	Ortaokul	-3,53	5,29	-,13	-,67	,51		
	Lise	,66	5,08	,03	,13	,90		
	Üniversite	-,62	5,12	-,02	-,12	,90		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-9,65	9,44	-,07	-1,02	,31		
	Okuma yazma biliyor	-,26	10,02	-,002	-,03	,98		
	İlkokul	,90	4,82	,04	,19	,85		
	Ortaokul	1,89	4,81	,07	,39	,69		
	Lise	3,79	4,55	,16	,83	,41		
	Üniversite	4,12	4,48	,17	,92	,36		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	2,03	3,75	,03	,54	,59		
	Haftada bir veya iki kere	-2,71	3,04	-,06	-,89	,37		
	İki haftada bir kere	7,13	3,46	,13	2,06	,04		
	Ayda bir kere	2,15	2,13	,06	1,01	,31		
	Ayda 4-5 kere	9,40	3,46	,17	2,72	,007		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	4,24	3,96	,09	1,07	,29		
	1 saatten az	,10	3,56	,002	,03	,98		
	1-3 saat arası	2,03	2,99	,08	,68	,50		
	4-7 saat arası	,15	2,89	,006	,05	,96		
	8-14 saat arası	,55	2,99	,02	,19	,85		
	15-25 saat arası	5,66	3,29	,16	1,72	,09		
Kişilik	26-39 saat arası	1,78	3,75	,04	,48	,63		
	Duygusal dengesizlik	-,16	,23	-,08	-,69	,49		
	Dışadönüklük	-,17	,13	-,15	-1,34	,18		
	Deneyime açıklık	,15	,24	,10	,64	,53		
	Yumuşak başlılık	-,01	,20	-,009	-,06	,95		
Sorumluluk	,20	,15	,15	1,40	,16			
Blok 3								
Sabit		22,53	5,65		3,99	,00	,43	,19
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-1,38	9,09	-,01	-,15	,88		
	Okuma yazma biliyor	-1,01	6,58	-,02	-,15	,88		
	İlkokul	-1,11	5,10	-,05	-,22	,83		
	Ortaokul	-3,32	5,19	-,12	-,64	,52		
	Lise	,30	4,97	,01	,06	,95		
	Üniversite	-,93	5,01	-,03	-,19	,85		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-10,8	9,41	-,08	-1,15	,25		
	Okuma yazma biliyor	-2,12	9,82	-,02	-,22	,83		
	İlkokul	1,88	4,74	,07	,40	,69		
	Ortaokul	3,007	4,73	,11	,64	,53		
	Lise	4,67	4,47	,20	1,04	,30		
	Üniversite	4,97	4,40	,20	1,13	,26		
	İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	1,40	3,68	,02	,38	,70	
	Haftada bir veya iki kere	-2,73	2,99	-,06	-,91	,36		
	İki haftada bir kere	5,59	3,40	,10	1,64	,10		
	Ayda bir kere	1,65	2,09	,05	,79	,43		
	Ayda 4-5 kere	9,21	3,39	,16	2,72	,007		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	3,58	3,89	,08	,92	,36		
	1 saatten az	-,23	3,49	-,006	-,07	,95		
	1-3 saat arası	1,76	2,93	,07	,60	,55		
	4-7 saat arası	,04	2,84	,002	,01	,99		
	8-14 saat arası	,40	2,93	,01	,14	,89		
	15-25 saat arası	4,99	3,23	,14	1,55	,12		
	26-39 saat arası	,19	3,69	,004	,05	,96		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,28	,23	-,15	-1,22	,22		
	Dışadönüklük	-,23	,13	-,21	-1,82	,07		
	Deneyime açıklık	,26	,24	,17	1,11	,27		
	Yumuşak başlılık	-,10	,20	-,07	-,50	,64		
	Sorumluluk	,28	,15	,21	1,87	,06		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,28	,12	,21	2,32	,02		
	Öfke	-,04	,12	-,03	-,33	,74		
	Düşmanlık	-,26	,20	-,14	-1,30	,19		
	Dolaylı saldırganlık	,35	,15	,19	2,30	,02		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Blok 4								
Sabit		22,25	6,15		3,62	,00	,43	,19
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-1,38	9,11	-,01	-,15	,88		
	Okuma yazma biliyor	-1,02	6,60	-,02	-,15	,88		
	İlkokul	-1,11	5,11	-,05	-,22	,83		
	Ortaokul	-3,34	5,20	-,12	-,64	,52		
	Lise	,28	4,98	,01	,06	,96		
	Üniversite	-,97	5,03	-,03	-,19	,85		
	Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-10,9	9,44	-,08	-1,15	,25	
	Okuma yazma biliyor	-2,16	9,84	-,02	-,22	,83		
	İlkokul	1,83	4,77	,07	,38	,70		
	Ortaokul	2,97	4,75	,11	,62	,53		
	Lise	4,65	4,48	,20	1,04	,30		
	Üniversite	4,93	4,43	,20	1,11	,27		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	1,40	3,69	,02	,38	,71		
	Haftada bir veya iki kere	-2,74	2,99	-,06	-,92	,36		
	İki haftada bir kere	5,63	3,42	,10	1,64	,10		
	Ayda bir kere	1,65	2,09	,05	,79	,43		
	Ayda 4-5 kere	9,21	3,40	,16	2,71	,007		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	3,59	3,90	,08	,92	,36		
	1 saatten az	-,21	3,50	-,005	-,06	,95		
	1-3 saat arası	1,77	2,94	,07	,60	,55		
	4-7 saat arası	,05	2,85	,002	,20	,99		
	8-14 saat arası	,43	2,94	,02	,15	,89		
	15-25 saat arası	5,001	3,23	,14	1,55	,12		
	26-39 saat arası	,22	3,70	,005	,06	,95		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,28	,23	-,15	-1,22	,22		
	Dışadönüklük	-,24	,13	-,21	-1,82	,07		
	Deneyime açıklık	,27	,24	,17	1,12	,27		
	Yumuşak başlılık	-,09	,21	-,07	-,46	,65		
	Sorumluluk	,28	,15	,21	1,87	,06		
Saldırganlık	Fiziksel saldırıganlık	,28	,12	,21	2,32	,02		
	Öfke	-,04	,12	-,03	-,33	,74		
	Düşmanlık	-,26	,20	-,15	-1,30	,20		
	Dolaylı saldırıganlık	,35	,15	,19	2,29	,02		
Özgecilik		,005	,04	,007	,12	,91		
Blok 5								
Sabit		27,47	7,67				,45	,20
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-3,19	9,11	-,02	-,35	,73		
	Okuma yazma biliyor	-,80	6,56	-,01	-,12	,90		
	İlkokul	-,71	5,08	-,03	-,14	,89		
	Ortaokul	-3,10	5,18	-,11	-,60	,55		
	Lise	,61	4,96	,02	,12	,90		
	Üniversite	-,80	5,006	-,03	-,16	,87		
	Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-11,9	9,40	-,09	-1,27	,21	
Okuma yazma biliyor		-3,09	9,81	-,02	-,32	,75		
İlkokul		,98	4,76	,04	,21	,84		
Ortaokul		2,30	4,73	,08	,49	,63		
Lise		3,79	4,48	,16	,85	,40		
Üniversite		4,58	4,41	,18	1,04	,30		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	,83	3,68	,01	,23	,82		
	Haftada bir veya iki kere	-2,42	2,98	-,05	-,81	,42		
	İki haftada bir kere	6,005	3,41	,11	1,76	,08		
	Ayda bir kere	1,68	2,08	,05	,81	,42		
	Ayda 4-5 kere	8,91	3,40	,16	2,62	,009		
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	3,24	3,88	,07	,83	,41		
	1 saatten az	-,12	3,51	-,003	-,04	,97		
	1-3 saat arası	1,46	2,93	,06	,50	,62		
	4-7 saat arası	-,10	2,85	-,004	-,04	,97		
	8-14 saat arası	,18	2,94	,006	,06	,95		
	15-25 saat arası	4,41	3,23	,13	1,37	,17		
	26-39 saat arası	-,48	3,70	-,01	-,13	,90		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,33	,23	-,17	-1,44	,15		
	Dışadönüklük	-,23	,13	-,20	-1,73	,09		
	Deneyime açıklık	,27	,24	,17	1,11	,27		
	Yumuşak başlılık	-,15	,21	-,11	-,73	,47		
	Sorumluluk	,34	,15	,26	2,23	,03		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,27	,12	,20	2,22	,03		
	Öfke	-,04	,12	-,03	-,32	,75		
	Düşmanlık	-,26	,20	-,15	-1,31	,19		
	Dolaylı saldırganlık	,40	,16	,22	2,57	,01		
	Özgecilik	,02	,04	,03	,48	,63		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,06	,03	-,13	-2,06	,04		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,03	,06	,87	,39		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²	
Blok 6									
	Sabit	22,70	8,92		2,55	,01	,63	,40	
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-1,43	8,31	-,01	-,17	,86			
	Okuma yazma biliyor	12,4	6,36	,20	1,96	,05			
	İlkokul	4,16	4,60	,19	,91	,37			
	Ortaokul	2,23	4,69	,08	,47	,64			
	Lise	4,26	4,46	,17	,96	,34			
	Üniversite	3,16	4,54	,10	,70	,49			
	Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-7,56	8,55	-,06	-,88	,38		
	Okuma yazma biliyor	-17,2	9,24	-,13	-1,84	,07			
	İlkokul	,02	4,28	,001	,005	,99			
	Ortaokul	-,83	4,31	-,03	-,19	,85			
	Lise	1,23	4,06	,05	,30	,76			
	Üniversite	2,61	3,99	,11	,66	,51			
İnternet kafeye gitme sıklığı	Her gün	-,86	3,36	-,01	-,26	,80			
	Haftada bir veya iki kere	-2,36	2,70	-,05	-,88	,38			
	İki haftada bir kere	2,61	3,12	,05	,84	,40			
	Ayda bir kere	,73	1,88	,02	,39	,69			
	Ayda 4-5 kere	5,53	3,16	,09	1,75	,08			
	Haftalık internet kullanma sıklığı	Hiç	2,09	3,53	,04	,59	,56		
		1 saatten az	,37	3,16	,009	,12	,91		
	1-3 saat arası	-,39	2,63	-,01	-,15	,88			
	4-7 saat arası	-,80	2,56	-,03	-,31	,75			
	8-14 saat arası	-,37	2,66	-,01	-,14	,89			
	15-25 saat arası	4,06	2,96	,12	1,38	,17			
	26-39 saat arası	1,26	3,32	,03	,38	,71			

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,11	,21	-,06	-,53	-,60		
	Dışadönüklük	-,25	,14	-,22	-1,74	,08		
	Deneyime açıklık	,49	,23	,31	2,14	,03		
	Yumuşak başlılık	-,13	,21	-,10	-,64	,52		
	Sorumluluk	,22	,16	,16	1,36	,17		
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,28	,11	,21	2,49	,01		
	Öfke	,07	,12	,06	,63	,53		
	Düşmanlık	-,36	,19	-,20	-1,93	,05		
	Dolaylı saldırganlık	,25	,15	,14	1,69	,09		
	Özgecilik		,09	,04	,15	2,32	,02	
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,02	,03	-,04	-,65	,52		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,03	,05	,83	,41		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,76	,18	-,35	-4,24	,00		
	Destek	,18	,26	,07	,68	,50		
	İzleme	-1,07	,26	-,31	-4,11	,00		
	Yakın iletişim	,38	,20	,15	1,90	,06		
	Çatışma	,70	,33	,17	2,10	,04		
Baba nitelikleri	Akran kabulü	-,25	,28	-,07	-,87	,39		
	Yakınlık	,69	,22	,34	3,16	,002		
	Destek	,01	,23	,005	,06	,95		
	İzleme	-,47	,18	-,19	-2,56	,01		
	Yakın iletişim	-,13	,21	-,06	-,63	,53		
	Çatışma	,69	,32	,20	2,18	,03		
	Akran kabulü	,34	,27	,10	1,26	,21		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,11	,22	-,06	-,49	,62		
	Dışadönüklük	-,24	,14	-,21	-1,69	,09		
	Deneyime açıklık	,51	,23	,32	2,21	,03		
	Yumuşak başlılık	-,11	,21	-,08	-,49	,62		
Saldırganlık	Sorumluluk	,19	,16	,14	1,17	,24		
	Fiziksel saldırganlık	,24	,12	,18	2,11	,04		
	Öfke	,06	,12	,05	,56	,57		
	Düşmanlık	-,34	,19	-,19	-1,78	,08		
	Dolaylı saldırganlık	,29	,15	,16	1,89	,06		
Özgecilik		,11	,04	,18	2,67	,008		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,01	,03	-,03	-,37	,71		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,03	,04	,62	,54		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,78	,18	-,37	-4,37	,000		
	Destek	,07	,27	,03	,24	,81		
	İzleme	-,99	,27	-,29	-3,74	,00		
	Yakın iletişim	-,39	,20	-,15	-1,98	,04		
	Çatışma	,60	,34	,15	1,74	,08		
Baba nitelikleri	Akran kabulü	-,32	,30	-,09	-1,06	,29		
	Yakınlık	,71	,22	,35	3,25	,001		
	Destek	,09	,23	,03	,37	,71		
	İzleme	-,41	,19	-,17	-2,19	,03		
	Yakın iletişim	-,17	,21	-,08	-,84	,40		
	Çatışma	,69	,32	,20	2,15	,03		
	Akran kabulü	,38	,28	,11	1,35	,18		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Arkadaşlık niteliği	Olumlu arkadaşlık niteliği	-,09	,05	-,12	-1,81	,07		
	Olumsuz arkadaşlık niteliği	,04	,16	,02	,24	,81		
Blok 8								
Sabit							,65	,43
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	29,28	9,24		3,17	,002		
	Okuma yazma biliyor	-1,56	8,25	-,01	-,19	,85		
	İlkokul	12,78	6,34	,20	2,02	,04		
	Ortaokul	3,27	4,73	,12	,69	,49		
	Lise	5,57	4,51	,22	1,24	,22		
	Üniversite	4,47	4,60	,14	,97	,33		
	Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-6,56	8,54	-,05	-,77	,44	
Okuma yazma biliyor		-19,2	9,23	-,15	-2,06	,04		
İlkokul		1,51	4,28	,05	,27	,79		
Ortaokul		,32	4,31	,01	,07	,94		
Lise		2,47	4,08	,11	,61	,55		
Üniversite		3,70	4,01	,15	,92	,36		
İnternet kafeye gitme sıklığı		Her gün	-1,32	3,34	-,02	-,40	,69	
	Haftada bir veya iki kere	-2,28	2,68	-,05	-,85	,40		
	İki haftada bir kere	3,01	3,11	,05	,97	,33		
	Ayda bir kere	,49	1,87	,01	,27	,79		
	Ayda 4-5 kere	4,68	3,18	,08	1,47	,14		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	3,53	3,52	,07	1,003	,32		
	1 saatten az	,78	3,15	,02	,25	,81		
	1-3 saat arası	,08	2,61	,003	,03	,98		
	4-7 saat arası	,12	2,57	,005	,05	,96		
	8-14 saat arası	,18	2,66	,006	,07	,95		
	15-25 saat arası	5,10	2,94	,15	1,73	,09		
	26-39 saat arası	1,97	3,30	,04	,59	,55		
Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,17	,22	-,09	-,79	,43		
	Dışadönüklük	-,21	,14	-,19	-1,51	,13		
	Deneyime açıklık	,52	,23	,33	2,25	,03		
Saldırganlık	Yumuşak başlılık	-,11	,21	-,08	-,52	,60		
	Sorumluluk	,22	,16	,16	1,38	,17		
	Fiziksel saldırganlık	,25	,12	,19	2,20	,03		
	Öfke	,03	,12	,02	,26	,80		
	Düşmanlık	-,30	,19	-,17	-1,56	,12		
	Dolaylı saldırganlık	,25	,15	,14	1,67	,10		
Özgecilik		,12	,04	,19	2,89	,004		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,02	,03	-,04	-,66	,51		
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	,03	,05	,87	,39		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,81	,18	-,38	-4,57	,000		
	Destek	-,03	,27	-,01	-,11	,91		
	İzleme	-1,02	,26	-,29	-3,82	,000		
	Yakın iletişim	-,43	,20	-,17	-2,20	,03		
	Çatışma	,55	,34	,13	1,61	,11		
	Akran kabulü	-,26	,30	-,07	-,88	,38		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Baba nitelikler	Yakınlık	,72	,22	,36	3,31	,001		
	Destek	,12	,23	,05	,54	,59		
	İzleme	-,38	,19	-,16	-2,05	,04		
	Yakın iletişim	-,15	,21	-,07	-,71	,48		
	Çatışma	,69	,32	,20	2,17	,03		
Arkadaşlık nitelikleri	Akran kabulü	,34	,28	,10	1,23	,22		
	Olumlu arkadaşlık nitelikleri	-,10	,05	-,12	-1,89	,06		
	Olumsuz arkadaşlık nitelikleri	,04	,16	,02	,23	,82		
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	,06	,17	,04	,36	,72		
	Başarı odaklılık	,26	,34	,10	,75	,45		
	Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,32	,15	-,26	-2,20	,03		
Blok 9								
Sabit		15,2	9,45		1,62	,11	,69	,47
Annenin eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	,30	7,96	,002	,04	,97		
	Okuma yazma biliyor	15,79	6,14	,25	2,57	,01		
	İlkokul	6,22	4,54	,28	1,40	,16		
	Ortaokul	4,73	4,56	,17	1,04	,30		
	Lise	6,63	4,35	,26	1,52	,13		
Üniversite	5,66	4,40	,18	1,27	,20			

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-3,99	8,25	-,03	-,48	,63		
	Okuma yazma biliyor	-20,8	8,90	-,16	-2,35	,02		
	İlkokul	2,10	4,12	,08	,51	,61		
	Ortaokul	1,33	4,15	,05	,32	,75		
	Lise	3,13	3,93	,13	,80	,43		
	Üniversite	3,89	3,87	,16	1,005	,32		
	Her gün	-3,31	3,25	-,05	-1,02	,31		
İnternet kafeye gitme sıklığı	Haftada bir veya iki kere	-1,02	2,60	-,02	-,39	,70		
	İki haftada bir kere	2,40	3,002	,04	,80	,43		
	Ayda bir kere	,29	1,80	,008	,16	,87		
	Ayda 4-5 kere	2,02	3,12	,04	,65	,52		
	Haftalık	4,04	3,39	,09	1,19	,24		
	1 saatten az	1,81	3,04	,04	,60	,55		
	1-3 saat arası	1,41	2,53	,05	,56	,58		
internet kullanma süresi	4-7 saat arası	,82	2,48	,03	,33	,74		
	8-14 saat arası	,98	2,57	,03	,38	,70		
	15-25 saat arası	5,20	2,83	,15	1,84	,07		
	26-39 saat arası	2,52	3,19	,05	,79	,43		
	Kişilik	Duygusal dengesizlik	-,04	,21	-,02	-,17	,87	
	Dışadönüklük	-,22	,14	-,19	-1,61	,11		
	Deneyime açıklık	,40	,22	,25	1,78	,08		
	Yumuşak başlılık	-,17	,20	-,13	-,82	,42		
	Sorumluluk	,20	,16	,15	1,29	,20		

Tablo 4.3.2. (Devamı) Siber Mağduriyeti Yordayan Etmenleri Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Boyutlar	B	B'nin standart hatası	β	t	p	R	R ²
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,21	,11	,16	1,91	,06		
	Öfke	-,04	,12	-,03	-,33	,75		
	Düşmanlık	-,37	,18	-,21	-2,02	,04		
	Dolaylı saldırganlık	,35	,15	,19	2,37	,01		
Özgecilik		,14	,04	,21	3,32	,001		
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,007	,03	-,02	-,26	,80		
	Olumsuz benlik tasarımı	-,004	,03	-,01	-,16	,87		
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,91	,17	-,43	-5,28	,00		
	Destek	-,001	,26	,00	-,004	,99		
	İzleme	-,81	,26	-,24	-3,15	,002		
	Yakın iletişim	-,46	,19	-,18	-2,44	,02		
	Çatışma	,63	,33	,15	1,91	,06		
	Akran kabulü	-,21	,29	-,06	-,75	,46		
Baba nitelikleri	Yakınlık	,69	,21	,34	3,28	,001		
	Destek	,21	,22	,08	,95	,35		
	İzleme	-,31	,18	-,13	-1,71	,09		
	Yakın iletişim	-,09	,20	-,04	-,45	,66		
	Çatışma	,77	,31	,22	2,52	,02		
	Akran kabulü	,33	,27	,10	1,24	,22		
Arkadaşlık nitelikleri	Olumlu arkadaşlık niteliği	-,12	,05	-,15	-2,43	,02		
	Olumsuz arkadaşlık niteliği	,09	,15	,04	,63	,53		
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	,14	,16	,10	,85	,40		
	Başarı odaklılık	,19	,33	,07	,58	,56		
	Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi	-,35	,14	-,28	-2,46	,02		
	Problemler	,17	,04	,30	4,42	,00		
internet kullanımı								

Siber mağduriyeti yordamak için oluşturulmuş hiyerarşik regresyon analizinin ilk blokunda sosyodemografik değişkenler (anne ve babanın eğitim düzeyi, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi) yer almıştır. Bu amaçla

oluşturulan regresyon eşitliğinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur, $F(24,292)=1,48, p>,05$.

Hiyerarşik regresyon analizinin ikinci aşamasında kişilik bloku regresyon eşitliğine katılmıştır. Bu blokta duygusal dengesizlik, dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk değişkenleri bulunmaktadır. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını test etmek için yapılan F testinden elde edilen sonuçlar, kişilik blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olmadığını göstermektedir, $F(29, 292)=1,39, p>,05$.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin üçüncü aşamasında saldırganlık analize eklenmiştir. Saldırganlık blokunda fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık değişkenleri analize alınmıştır. Saldırganlık blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(33, 292)=2,54, p<,05$. Saldırganlık blokunun eklenmesinin siber mağduriyetin varyansına % 6'lık bir katkı sağladığı görülmüştür. Bu katkının anlamlı olup olmadığını belirlemek için F istatistiğinde görülen değişikliğin istatistiksel olarak anlamlılığı incelenmiş ve anlamlı olduğu saptanmıştır, $\Delta F(4, 259)=,003, p<,05$. Sosyodemografi ve kişilik bloklarına saldırganlık blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber mağduriyetin toplam varyansının % 19'unu açıklamıştır, $R=,43, R^2=,19$. Bu regresyon eşitliğinde siber mağduriyeti ayda 4-5 kere internet kafeye gitme ($\beta=,16, t=2,72, p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,21, t=2,32, p<,05$) ve dolaylı saldırganlık ($\beta=,19, t=2,30, p<,05$) değişkenlerinin pozitif biçimde yordadığı saptanmıştır. Ayda 4-5 kere internet kafeye gitme değişkeninin siber mağduriyeti pozitif biçimde yordadığının bulunması, "ayda 4-5 kere internet kafeye giden" ergenlerin siber mağduriyet puanlarının internet kafeye "hiçbir zaman" (referans değişken) gitmeyen ergenlere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Hiyerarşik modelin dördüncü blokunda özgecilik analize dâhil edilmiştir. Özgecilik değişkeninin eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(34, 192)=1,72, p<,05$. Özgeciliğin eklenmesinin siber mağduriyetin açıklanmasına katkı sağlamadığı görülmüştür, $\Delta F(1,258)=,01, p>,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık bloklarına özgecilik blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber mağduriyetin toplam varyansının % 19'unu açıklamıştır, $R=,43, R^2=,19$. Bu regresyon eşitliğinde siber mağduriyeti ayda 4-5 kere internet kafeye gitme ($\beta=,16, t=2,71, p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,21, t=2,32, p<,05$) ve dolaylı

saldırganlık ($\beta=,19$, $t=2,29$, $p<,05$) değişkenlerinin pozitif biçimde yordadığı saptanmıştır.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin beşinci aşamasında benlik tasarımı bloku analize katılmıştır. Bu blokta olumlu ve olumsuz benlik tasarımı değişkenleri kullanılmıştır. Benlik tasarımı blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon eşitliğinin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(36, 292)=1,79$, $p<,05$. Benlik tasarımı blokunun eklenmesinin siber mağduriyetin açıklanmasına sağladığı katkının % 1 olduğu, ancak F istatistiğinde meydana gelen değişim incelendiğinde [$\Delta F(2, 256)=2,49$, $p>,05$] bu katkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu regresyon eşitliğinde siber mağduriyeti ayda 4-5 kere internet kafeye gitme ($\beta=,16$, $t=2,62$, $p<,05$), sorumluluk ($\beta=,26$, $t=2,23$, $p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,20$, $t=2,22$, $p<,05$) ve dolaylı saldırganlık ($\beta=,22$, $t=2,57$, $p<,05$) değişkenlerinin pozitif biçimde, olumlu benlik tasarımı değişkeninin ($\beta=-,13$, $t=-2,06$, $p<,05$) negatif biçimde yordadığı ortaya konmuştur.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin altıncı aşamasında anne ve baba nitelikleri bloku analize alınmıştır. Bu blokta hem anne hem de baba nitelikleri yakınlık, destek, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü değişkenleri aracılığıyla ölçülmüştür. Anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesiyle oluşturulan regresyon denkleminin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(48, 292)=3,38$, $p<,05$. Anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesinin siber mağduriyetin varyansının açıklanmasına sağladığı katkının % 20 olduğu ve F istatistiğinde görülen değişim incelendiğinde bu katkının istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır, $\Delta F(12, 244)=6,73$, $p<,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı bloklarına anne ve baba nitelikleri blokunun eklenmesiyle oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber mağduriyetin % 40'ını açıklamıştır, $R=,63$, $R^2=,40$. Bu regresyon denkleminde siber mağduriyeti deneyime açıklık ($\beta=,31$, $t=2,14$, $p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,21$, $t=2,49$, $p<,05$), özgecilik ($\beta=,15$, $t=2,32$, $p<,05$), çatışma (anne nitelikleri) ($\beta=,17$, $t=2,10$, $p<,05$), yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=,34$, $t=3,16$, $p<,05$) ve çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,20$, $t=2,18$, $p<,05$) değişkenleri pozitif; yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,35$, $t=-4,24$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,31$, $t=-4,11$, $p<,05$) ve izleme (baba nitelikleri) ($\beta=-,19$, $t=-2,56$, $p<,05$) değişkenlerinin negatif biçimde yordadığı görülmüştür.

Hiyerarşik eşitliğin yedinci adımında arkadaşlık nitelikleri bloku analize katılmıştır. Arkadaşlık nitelikleri blokunun eklenmesiyle elde edilen regresyon denkleminin anlamlı olduğu saptanmıştır, $F(50, 292)=3,34$, $p<,05$. Arkadaşlık nitelikleri

bloğunun eklenmesinin siber mağduriyetin açıklanmasına % 1'lik bir katkı sağladığı, ancak bu katkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Çünkü bu katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişim istatistiksel olarak anlamsızdır [$\Delta F(2, 242)=1,78, p>,05$]. Arkadaşlık niteliklerinin eklenmesiyle elde edilen regresyon eşitliği siber zorbalığın toplam varyansının % 41'ini açıklamıştır, $R=,64, R^2=,41$. Elde edilen regresyon eşitliğinde “okuma yazma biliyor” (annenin eğitim düzeyi) ($\beta=,21, t=2,07, p<,05$), deneyime açıklık ($\beta=,32, t=2,21, p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,18, t=2,11, p<,05$), özgecilik ($\beta=,18, t=2,67, p<,05$), yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=,35, t=3,25, p<,05$) ve çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,20, t=2,15, p<,05$) değişkenleri siber mağduriyeti pozitif biçimde yordamıştır. “Okuma yazma biliyor” (annenin eğitim düzeyi) değişkeniyle siber mağduriyet arasında pozitif bir ilişki bulunması, annesi okuryazar olan ergenlerin, annesi yüksek lisans/doktora mezunu olan (referans değişkeni) ergenlerden daha çok siber mağduriyet yaşadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan “okuma yazma biliyor” (babanın eğitim düzeyi) ($\beta=-,15, t=-2,05, p<,05$), yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,37, t=-4,37, p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,15, t=-1,98, p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,29, t=-3,74, p<,05$) ve izleme (baba nitelikleri) ($\beta=-,17, t=-2,19, p<,05$) değişkenlerinin siber mağduriyeti negatif biçimde yordadığı bulunmuştur. “Okuma yazma biliyor” (babanın eğitim düzeyi) değişkeniyle siber mağduriyet arasında negatif bir ilişki bulunması, babası okuryazar olan ergenlerin, babası yüksek lisans/doktora mezunu olan (referans değişkeni) ergenlerden daha çok siber zorbalığa maruz kaldığını göstermiştir.

Hiyerarşik regresyon eşitliğinin sekizinci blokunda okul iklimi bloku analize katılmıştır. Bu blokta destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi bulunmaktadır. Elde edilen regresyon eşitliğinin anlamlı olduğu görülmüştür, [$F(53, 292)=3,36, p<,05$]. Okul iklimi bloğunun eklenmesi siber mağduriyetin açıklanmasına % 2'lik bir katkı sunmaktadır, ancak bu katkı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Çünkü bu katkının F istatistiğinde oluşturduğu değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir, $\Delta F(3, 239)=2,58, p>,05$. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri blokuna okul iklimi bloğunun eklenmesiyle elde edilen hiyerarşik regresyon modelinin siber mağduriyetin toplam varyansının % 43'ünü açıkladığı görülmüştür, $R=,65, R^2=,43$. Bu hiyerarşik eşitlikte “ilkokul” (annenin eğitim düzeyi) ($\beta=,20, t=2,02, p<,05$), deneyime açıklık ($\beta=,33, t=2,25, p<,05$), fiziksel saldırganlık ($\beta=,19, t=2,20, p<,05$), özgecilik ($\beta=,19, t=2,89, p<,05$), yakınlık (baba

nitelikleri) ($\beta=,36$, $t=3,31$, $p<,05$), çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,20$, $t=2,17$, $p<,05$) değişkenlerinin siber mağduriyeti pozitif şekilde yordadığı ortaya konmuştur. Öte yandan “okuma yazma biliyor” (babanın eğitim düzeyi) ($\beta=-,15$, $t=-2,06$, $p<,05$), yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,38$, $t=-4,57$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,29$, $t=-3,82$, $p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,17$, $t=-2,20$, $p<,05$), izleme (baba nitelikleri) ($\beta=-,16$, $t=-2,05$, $p<,05$) ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi ($\beta=-,26$, $t=-2,20$, $p<,05$) değişkenlerinin siber mağduriyeti negatif yönde yordadığı tespit edilmiştir.

Dokuzunca aşamada problemlili internet kullanımı analize dâhil edilmiştir. Problemlili internet kullanımının eklenmesiyle elde edilen hiyerarşik eşitliğinin anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(54, 292)=3,91$, $p<,05$. Problemlili internet kullanımının eklenmesi siber mağduriyetin varyansına % 4'lük bir katkı sağlamıştır. F istatistiğinde görülen değişiklik incelendiğinde [$\Delta F(1, 238)=19,56$], problemlili internet kullanımının siber mağduriyetin varyansına sağladığı % 4'lük katkının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sosyodemografi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri, okul iklimi bloklarına problemlili internet kullanımının katılmasıyla oluşturulan hiyerarşik regresyon analizi siber mağduriyetin varyansının % 47'sini açıklamıştır, $R=,69$, $R^2=,47$. Hiyerarşik eşitliğin son aşamasında “okuma yazma biliyor” (annenin eğitim düzeyi) ($\beta=,25$, $t=2,57$, $p<,05$), dolaylı saldırganlık ($\beta=,19$, $t=2,37$, $p<,05$), özgecilik ($\beta=,21$, $t=3,32$, $p<,05$), yakınlık (baba nitelikleri) ($\beta=,34$, $t=3,28$, $p<,05$), çatışma (baba nitelikleri) ($\beta=,22$, $t=2,52$, $p<,05$) ve problemlili internet kullanımı ($\beta=,30$, $t=4,42$, $p<,05$) değişkenlerinin siber mağduriyeti pozitif biçimde yordadığı ortaya konmuştur. Diğer yandan siber mağduriyetin; okuma yazma biliyor (babanın eğitim düzeyi) ($\beta=-,16$, $t=-2,35$, $p<,05$), yakınlık (anne nitelikleri) ($\beta=-,43$, $t=-5,28$, $p<,05$), izleme (anne nitelikleri) ($\beta=-,24$, $t=-3,15$, $p<,05$), güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi ($\beta=-,28$, $t=-2,46$, $p<,05$), yakın iletişim (anne nitelikleri) ($\beta=-,18$, $t=-2,44$, $p<,05$) ve olumlu arkadaşlık niteliği ($\beta=-,15$, $t=-2,43$, $p<,05$) değişkenleri tarafından negatif biçimde yordandığı bulunmuştur.

4.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne ve Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Arasındaki İlişkilerdeki Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulgular

Düzenleyici etki (moderator effect) iki değişken arasındaki ilişkinin üçüncü bir değişken düzeyinde farklılaşmasını içermektedir. Düzenleyici değişken ise bir yordayıcı değişkenle bir yordanan değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve/veya gücünü etkileyen

nitel ya da nicel üçüncü bir değişkendir. Düzenleyici etki, iki değişken arasındaki ilişkinin üçüncü bir değişkenin (moderator) bir fonksiyonu olarak değişmesidir. Bu nedenle yapılan istatistiksel analiz, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde düzenleyici değişkenin bir fonksiyonu olarak değişen etkilerini test edebilmelidir. Bu farklı etkileri test etmek bir ölçüde yordayıcı değişkenin ve düzenleyici değişkenin ölçüm düzeyine göre değişmektedir. Hem bağımsız değişkenin hem de düzenleyici değişkenin sürekli olduğu durumda eğer düzenleyici değişkenin, bağımsız değişken ve bağımlı değişken ilişkisine etkisinin doğrusal olduğu varsayılıyorsa hiyerarşik regresyon analizi kullanılabilir (Baron ve Kenny, 1986/2009).

Düzenleyici etkinin istatistiksel anlamlılığı, çarpım teriminin regresyon eşitliğine katılmasıyla açıklanan varyansta gerçekleşen artışın anlamlılığını test eden F testi aracılığıyla sınılanmaktadır. Eğer bu F değeri anlamlı ise çarpım teriminin R^2 'de anlamlı bir artışa neden olduğu ve dolayısıyla da düzenleyici bir etkinin varolduğu kabul edilmektedir. Elde edilen düzenleyici etkinin anlamlı olduğu durumlarda ise elde edilen eğrilerin sıfırdan farklı olup olmadığını test etmek için Slope testi uygulanmaktadır. Bu test etme sürecinde, hiyerarşik regresyonun ilk aşamasında bağımsız değişken, düzenleyici değişkenin 1 standart sapma aşağısı ve yukarısından elde edilen değer ve bu değerle bağımsız değişkenin etkileşimi girilmektedir. Etkileşim değerinin anlamlı olması eğrinin sıfırdan farklılaştığına işaret etmektedir (Aiken ve West, 1991).

Bu araştırmada ele alınan düzenleyici etkilerin sınılanmasında Aiken ve West (1991) tarafından önerilen hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Anne ve baba niteliklerinin ölçülmesinde birleşik değişkenler oluşturulmuştur. Anne ve baba nitelikleri; yakınlık, yakın iletişim, destek, izleme, çatışma ve akran onayı değişkenlerinden oluşan birleşik değişkenle temsil edilmiştir. Birleşik değişken oluşturulurken her bir gösterge değişkenin önce z puanı alınmıştır. Z puanlarının alınmasının nedeni alt ölçeklerden gelen puanların standartlaştırılmasını sağlamaktır. Daha sonra birleşik değişkeni oluşturacak her bir gösterge değişkenin z puanları toplanmış ve gösterge değişken sayısına bölünmüştür. Anne ve baba niteliklerinin bu yöntem kullanılarak oluşturulduğu farklı araştırmalar, yöntemin istatistiksel açıdan uygun olduğunu kanıtlamıştır (Christiansen ve Evans, 2005; Pollard, Hawkins ve Arthur, 1999). Ayrıca olumlu arkadaşlık nitelikleri ve siber zorbalık ve mağduriyet değişkenleri de standartlaştırılarak analize sokulmuştur. Değişkenlerin standartlaştırılmasının nedeni çoklu bağlantılılık sorunundan kaçınmaktır. Bu durumda

değişkenlerin ortalamaları “0” olmakta, standart sapmaları aynı kalmaktadır (Aiken ve West, 1991).

Olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne nitelikleri ile siber zorbalık arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici etkinin sınanması için yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Tablo 4.4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.4.1. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne Nitelikleri ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	R ²	R ² Değişimi	F	sd	p
Anne nitelikleri	,001	,001	,37	1,52	,54
Olumlu arkadaşlık nitelikleri	,003	,002	,93	1,52	,33
Anne nitelikleri x olumlu arkadaşlık nitelikleri	,006	,004	1,92	1,52	,17

Tablo 4.4.1’de görüldüğü gibi ergenlerin siber zorbalık düzeylerini yordamada anne nitelikleri ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Düzenleyici etkiyi test eden etkileşim teriminin regresyon eşitliğine katılmasıyla R² değerinde anlamlı bir artış görülmemiştir. Bu durum olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne nitelikleri ile ergenlerin siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Olumlu arkadaşlık niteliklerinin, baba nitelikleri ile siber zorbalık arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici etkiye ilişkin sonuçlar Tablo 4.4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.4.2. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	R ²	R ² Değişimi	F	sd	p
Baba nitelikleri	,002	,002	,91	1,51	,34
Olumlu arkadaşlık nitelikleri	,006	,004	1,97	1,51	,16
Baba nitelikleri x olumlu arkadaşlık nitelikleri	,007	,001	,33	1,51	,57

Tablo 4.4.2’de görüldüğü gibi ergenlerin siber zorbalık düzeylerini yordamada baba nitelikleri ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Düzenleyici etkiyi test eden etkileşim teriminin regresyon eşitliğine katılmasıyla R² değerinde anlamlı bir artış görülmemiştir. Bu durum olumlu arkadaşlık

niteliklerinin, baba nitelikleri ile ergenlerin siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne nitelikleri ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici role ilişkin bulgular Tablo 4.4.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.4.3. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne Nitelikleri ile Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	R ²	R ² Değişimi	F	sd	p
Baba nitelikleri	,000	,000	,05	1,52	,82
Olumlu arkadaşlık nitelikleri	,000	,000	,12	1,52	,72
Baba nitelikleri x olumlu arkadaşlık nitelikleri	,001	,000	,21	1,52	,64

Tablo 4.4.3'te görüldüğü gibi ergenlerin siber mağduriyet düzeylerini yordamada anne nitelikleri ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Düzenleyici etkiyi test eden etkileşim teriminin regresyon eşitliğine katılmasıyla R² değerinde anlamlı bir artış görülmemiştir. Bu durum olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne nitelikleri ile ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Olumlu arkadaşlık niteliklerinin, baba nitelikleri ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici role ilişkin bulgular Tablo 4.4.4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.4.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Baba Nitelikleri ile Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkideki Düzenleyici Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	R ²	R ² Değişimi	F	sd	p
Baba nitelikleri	,000	,000	,006	1,51	,93
Olumlu arkadaşlık nitelikleri	,002	,002	1,05	1,51	,30
Baba nitelikleri x olumlu arkadaşlık nitelikleri	,003	,001	,25	1,51	,61

Tablo 4.4.4'te görüldüğü gibi ergenlerin siber mağduriyet düzeylerini yordamada baba nitelikleri ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Düzenleyici etkiyi test eden etkileşim teriminin regresyon eşitliğine katılmasıyla R² değerinde anlamlı bir artış görülmemiştir. Bu durum olumlu arkadaşlık niteliklerinin, baba nitelikleri ile ergenlerin siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

4.5. Siber Zorbalık Statüleri İçin Risk Faktörleri

Siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olmaya ilişkin risk faktörlerini belirlemek amacıyla çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi (multinomial lojistik regresyon analizi) yapılmıştır. Diğer bir deyişle bu aşamada siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran etmenlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, ailenin aylık ortalama geliri, internet kafeye gitme sıklığı, haftalık internet kullanma süresi, anne ve babanın eğitim düzeyi, algılanan akademik başarı, filtre programı kullanma, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, okul personelinin internet kullanımını denetlemesi, kişilik, saldırganlık, özgecilik, benlik tasarımı, anne ve baba nitelikleri, arkadaşlık nitelikleri, okul iklimi ve problemlili internet kullanımı alınmıştır. Ele alınan değişkenlere ilişkin olarak çok değişkenli lojistik regresyon modelinin kurulması aşamasında ilk adım olarak modele girmeye aday değişkenlerin belirlenebilmesi amacıyla her bir değişkenin tek değişkenli lojistik regresyon analizi yardımıyla katsayılarının anlamlılık testinin yapılması gerekir (Anderson, 1979). Bağımlı değişken olan siber zorbalık kategorileri (siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur) ile ilişkili olabileceği düşünülen olası değişkenlerin tek değişkenli lojistik regresyon analizi sonuçları Tablo 88’de gösterilmiştir. Çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinde (multinomial lojistik regresyon analizi) referans değişkeni olarak “ne siber zorbalık yapan ne siber zorbalığa maruz kalan” grup alınmıştır.

Lojistik regresyon analizinde bir bağımsız değişkenin anlamlılığını ölçmek için olabirlik oran testinden yararlanılmaktadır. Tablo 4.5.1’de yer alan bağımsız değişkenlerin olabirlik oran test sonuçları incelendiğinde “**babanın eğitim düzeyi**” değişkeninin “**okuma yazma bilmiyor**” boyutunun (-2 Log Olabirlik=29,52, $\chi^2=8,89$, sd=3, p<,05); “**haftalık internet kullanma süresi**” değişkeninin “**hiç**”(-2 Log Olabirlik=35,19, $\chi^2=8,12$, sd=3, p<,05) ve “**26-39 saat arası**” (-2 Log Olabirlik=33,48, $\chi^2=8,47$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**kişilik**” değişkeninin “**duygusal dengesizlik**”, (-2 Log Olabirlik=331,74, $\chi^2=19,64$, sd=3, p<,05), “**dışadönüklük**” (-2Log Olabirlik=433,13, $\chi^2=8,26$, sd=3, p<,05), “**deneyime açıklık**” (-2 Log Olabirlik=409,28, $\chi^2=19,83$, sd=3, p<,05), “**yumuşakbaşlılık**” (-2 Log Olabirlik=407,93, $\chi^2=30,15$, sd=3, p<,05) ve “**sorumluluk**” (-2 Log Olabirlik=334,56, $\chi^2=19,44$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**saldırganlık**” değişkeninin

“**fiziksel saldırganlık**” (-2 Log Olabilirlik= 476,008, $\chi^2= 46,43$, sd=3, p<,05), “**öfke**” (-2 Log Olabilirlik=367,01, $\chi^2=38,3$, sd=3, p<,05), **düşmanlık** (-2 Log Olabilirlik=376,16, $\chi^2=41,05$, sd=3, p<,05) ve “**dolaylı saldırganlık**” (-2 Log Olabilirlik=363,40, $\chi^2=28,46$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**özgecilik**” değişkeninin (-2 Log Olabilirlik=620,91, $\chi^2=8,75$, sd=3, p<,05); “**benlik tasarımı**” değişkeninin “**olumlu benlik tasarımı**” (-2 Log Olabilirlik=658,41, $\chi^2= 32,28$, sd=3, p<,05) ve “**olumsuz benlik tasarımı**” (-2 Log Olabilirlik=735,31, $\chi^2=8,14$, sd=3,p<,05) boyutlarının; “**anne nitelikleri**” değişkeninin “**destek**” (-2 Log Olabilirlik=318,91, $\chi^2=24,67$, sd=3, p<,05) ve “**izleme**” (-2 Log Olabilirlik=245,05, $\chi^2=52,02$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**baba nitelikleri**” değişkeninin “**yakınlık**” (-2 Log Olabilirlik=363,18, $\chi^2=20,57$, sd=3, p<,05), “**destek**” (-2Log Olabilirlik=283,03, $\chi^2=26,87$, sd=3, p<,05), “**izleme**” (-2 Log Olabilirlik=292,72, $\chi^2=34,44$, sd=3, p<,05) ve “**yakın iletişim**” (-2Log Olabilirlik=337,57, $\chi^2=20,66$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**okul iklimi**” değişkeninin “**destekleyici öğretmen davranışları**” (-2Log Olabilirlik=262, 30, $\chi^2=8,31$, sd=3, p<,05) ve “**başarı odaklılık**” (-2Log Olabilirlik=165,99, $\chi^2=7,92$, sd=3, p<,05) boyutlarının; “**problemlerli internet kullanımı**” (-2Log Olabilirlik=781, 17, $\chi^2=144,9$, sd=3, p<,05) değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 4.5.1. Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünülen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur				-2 Log Likelihood			
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	p	χ^2	sd	p	
Cinsiyet ¹	Kız	,23	,53	1	,47	-,22	,36	1	,55	,04	,04	1	,84	32,52	1,30	3	,73
Yaş		,001	,00	1	,99	-,22	1,73	1	,19	-,001	,00	1	,99	71,49	2,23	3	,53
Sınıf düzeyi ²	9.sınıf	,24	,42	1	,52	,75	3,68	1	,06	,27	1,18	1	,28	34,28	3,67	3	,30
	10.sınıf	-,77	3,91	1	,05	-,66	2,24	1	,13	-,33	2,05	1	,15	35,32	5,24	3	,16
	11.sınıf	-,006	,00	1	,99	-,13	,10	1	,76	-,30	1,52	1	,22	32,60	2,05	3	,56
Ailenin aylık ortalama geliri ³	0-999 TL	-,44	1,13	1	,29	-,38	,65	1	,42	-,35	1,78	1	,18	31,69	2,02	3	,57
	1000-1999 TL	,06	,04	1	,85	-,007	,00	1	,99	-,10	,19	1	,66	31,54	,46	3	,93
	2000-2999 TL	,21	,28	1	,60	-,23	,21	1	,64	,53	3,86	1	,05	36,51	6,84	3	,08
Annenin eğitim düzeyi ⁴	Okuma yazma bilmiyor	-19,5	-	1		-19,5	-	1		-1,23	2,23	1	,14	24,40	4,40	3	,22
	Okuma yazma biliyor	-,09	,006	1	,94	,32	,07	1	,80	,60	,60	1	,44	25,02	1,05	3	,79
	İlkokul	,17	,28	1	,59	,21	,31	1	,58	-,06	,08	1	,77	32,28	1,21	3	,75
	Ortaokul	-,02	,001	1	,97	-,46	,85	1	,36	-,12	,22	1	,64	30,72	1,007	3	,80
	Lise	-,17	,21	1	,65	-,61	1,74	1	,19	-,001	,00	1	,99	32,63	2,48	3	,48
Üniversite	,32	,42	1	,52	1,08	5,06	1	,02	,49	2,01	1	,16	34,32	5,21	3	,16	

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur				-2 Log Olabilirlik	χ^2	sd	p
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	p				
Babanın eğitim düzeyi⁵	Okuma yazma bilmiyor	-19,5	,00	1	,99	-19,5		1		-1,25	4,52	1	,03	29,52	8,89	3	,03
	Okuma yazma biliyor	,61	,18	1	,67	-17,52		1		-,52	,18	1	,67	22,37	1,35	3	,72
	İlkokul	-,08	,04	1	,83	,05	,02	1	,90	-,22	,81	1	,37	31,56	1,20	3	,75
	Ortaokul	-,26	,28	1	,60	-,18	,11	1	,74	,45	2,28	1	,12	34,84	5,97	3	,11
	Lise	,44	1,64	1	,20	,10	,06	1	,81	,43	3,18	1	,08	34,56	3,94	3	,27
Üniversite	-,09	,06	1	,81	,32	,71	1	,40	-,45	3,42	1	,06	37,86	7,24	3	,07	
Anne babanın birliktelik durumu ⁶	Birlikte yaşıyorlar	,40	,33	1	,56	-,59	,97	1	,33	-,12	,08	1	,77	29,30	1,87	3	,60
	Annesi vefat etti	,00	-	1	-	,00	-	1	-	18,76	,00	1	,99	23,14	5,45	3	,14
	Babası vefat etti	-18,4	,00	1	,99	-18,4	-	1	-	-,11	,02	1	,89	23,09	3,09	3	,38

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
İnternet kafeye gitme sıklığı ⁷	Her gün	-,80	,51	1	,48	,33	,14	1	,71	,12	,04	1	,84	26,25	1,17	3	,76
	Haftada bir veya iki kere	,14	,06	1	,81	-20,34	-	1	-	-,26	,37	1	,54	30,29	5,81	3	,12
	İki haftada bir kere	1,74	2,22	1	,14	1,74	1,98	1	,16	1,60	2,37	1	,12	29,08	4,21	3	,24
	Ayda bir kere	,67	1,82	1	,18	-,10	,02	1	,89	,49	1,66	1	,20	31,27	3,16	3	,37
	Ayda 4-5 kere	2,29	4,26	1	,04	2,17	3,45	1	,06	1,46	1,96	1	,16	32,73	7,22	3	,07
Haftalık	Hiç	-,72	1,47	1	,23	-1,02	1,72	1	,19	-1,10	8,49	1	,004	35,19	8,12	3	,04
	1 saatten az	-1,26	2,64	1	,10	-,42	,38	1	,54	-,44	1,44	1	,23	30,46	3,52	3	,32
İnternet kullanma süresi⁸	1-3 saat arası	-,12	,11	1	,74	,005	,00	1	,99	-,56	4,85	1	,03	36,78	6,49	3	,09
	4-7 saat arası	,08	,04	1	,83	,03	,006	1	,94	,11	,19	1	,66	30,31	,21	3	,98
	8-14 saat arası	,27	,40	1	,53	,38	,62	1	,43	,40	1,79	1	,18	31,50	1,94	3	,58
	15-25 saat arası	-,02	,002	1	,97	,61	1,56	1	,21	,31	,89	1	,35	31,20	2,20	3	,53
	26-39 saat arası	1,04	1,26	1	,26	,32	,07	1	,80	1,56	4,47	1	,03	33,48	8,47	3	,03

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
Ebeveynin internet kullanımını denetlemesi ⁹	Var	,29	,82	1	,37	,22	,37	1	,55	,18	,70	1	,40	32,15	1,04	3	,79
Okul personelinin internet kullanımını denetlemesi ¹⁰	Var	-,79	1,84	1	,18	-1,09	2,006	1	,16	-,35	1,13	1	,29	31,09	3,66	3	,30
Filtre programı kullanma ¹¹	Kullanıyor	,68	3,53	1	,06	-,17	,12	1	,12	,46	3,02	1	,08	36,41	6,31	3	,09
Algılanan akademik başarı ¹²	Düşük	-,09	,006	1	,94	,32	,07	1	,80	,83	1,18	1	,28	26,24	2,23	3	,53
	Orta	,06	,04	1	,84	-,88	4,89	1	,02	-,13	,40	1	,53	37,08	6,10	3	,10

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,13	18,8	1	,00	,03	,71	1	,40	,06	5,99	1	,01	331,74	19,64	3	,00
	Dışadönüklük	,05	7,48	1	,006	,02	,71	1	,40	,02	,99	1	,32	433,13	8,26	3	,04
	Deneyime açıklık	,10	18,4	1	,00	,06	4,24	1	,04	,05	5,56	1	,02	409,28	19,83	3	,00
	Yumuşakbaşlılık	,10	23,8	1	,00	,01	,15	1	,70	,04	5,87	1	,02	407,93	30,15	3	,00
	Sorumluluk	,08	12,7	1	,00	-,02	,19	1	,66	,02	1,51	1	,22	334,56	19,44	3	,00
	Saldırganlık	Fiziksel saldırıganlık	,12	25,8	1	,00	,07	6,97	1	,008	,11	34,08	1	,00	476,008	46,43	3
Saldırganlık	Öfke	,07	7,13	1	,008	,06	3,80	1	,05	,10	29,96	1	,00	367,01	38,30	3	,00
	Düşmanlık	,16	23,6	1	,00	,06	3,30	1	,07	,12	30,31	1	,00	376,16	41,05	3	,00
	Dolaylı saldırıganlık	,16	25,8	1	,00	,08	5,77	1	,02	,08	12,88	1	,00	363,40	28,46	3	,00
	Sözel saldırıganlık	-,03	,43	1	,52	,05	1,04	1	,31	-,05	2,64	1	,10	214,17	6,69	3	,08
Özgecilik		-,02	2,89	1	,09	-,03	7,02	1	,008	-,02	5,56	1	,02	620,91	8,75	3	,03

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünülen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
Benlik tasarımı	Olumlu benlik tasarımı	-,08	,87	1	,35	-,01	1,07	1	,30	-,03	23,25	1	,00	658,41	32,28	3	,00
	Olumsuz benlik tasarımı	,02	4,92	1	,03	,02	5,08	1	,02	,01	5,18	1	,02	735,31	8,14	3	,04
Anne nitelikleri	Yakınlık	-,02	,18	1	,68	-,04	,95	1	,33	-,04	2,04	1	,15	301,11	2,36	3	,50
	Destek	-,16	15,7	1	,00	-,04	,58	1	,45	-,12	16,77	1	,00	318,91	24,67	3	,00
	İzleme	-,26	18,5	1	,00	-,08	,08	1	,93	-,28	32,14	1	,00	245,05	52,02	3	,00
	Yakın iletişim	-,05	2,44	1	,12	-,07	2,64	1	,10	-,05	4,21	1	,04	278,06	5,12	3	,16
	Çatışma	,00	,00	1	,99	-,04	,33	1	,56	-,01	,07	1	,79	201,34	,39	3	,94
	Akran kabulü	,01	,03	1	,86	,05	,69	1	,41	,05	1,38	1	,24	212,02	1,80	3	,62

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,08	5,15	1	,02	-,03	,41	1	,52	-,10	15,98	1	,00	363,18	20,57	3	,00
	Destek	-,14	10,7	1	,001	,01	,09	1	,77	-,13	17,48	1	,00	283,03	26,87	3	,00
	İzleme	-,19	19	1	,00	-,13	6,11	1	,02	-,18	25,96	1	,00	292,72	34,44	3	,00
	Yakın iletişim	-,03	,51	1	,48	-,02	,15	1	,70	-,10	15,08	1	,00	337,57	20,66	3	,00
	Çatışma	,01	,05	1	,82	,07	1,18	1	,28	,07	3,001	1	,08	233,001	3,89	3	,27
	Akran kabulü	,04	,55	1	,46	-,002	,001	1	,98	,05	2,02	1	,15	242,47	2,61	3	,45
Arkadaşlık niteliği	Olumlu arkadaşlık niteliği	,009	,52	1	,47	-,02	2,26	1	,13	-,003	,14	1	,70	600,60	3,87	3	,27
	Olumsuz arkadaşlık niteliği	,06	2,88	1	,09	-,06	1,57	1	,21	,03	1,11	1	,29	302,12	7,15	3	,06

Tablo 4.5.1. (Devamı) Siber Zorbalık Kategorileri ile İlişkili Olabileceği Düşünölen Değişkenlerin Tek Değişkenli Lojistik Regresyon Modeline İlişkin Sonuçlar

Değişken	Kategori	Siber zorba				Siber mağdur				Siber zorba/mağdur							
		β	Wald	sd	p	β	Wald	sd	Değişken	Kategori	β	Wald	sd	p	β	Wald	sd
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	-,03	1,57	1	,21	-,07	6,87	1	,009	-,008	,33	1	,57	262,30	8,31	3	,04
	Başarı odaklılık	-,04	1,04	1	,31	-,14	7,44	1	,006	-,03	1,19	1	,28	165,99	7,92	3	,04
	Güvenli öğrenme ortamı ve akran etkileşimi	-,02	1,32	1	,25	-,05	5,03	1	,03	-,01	,73	1	,39	265,30	5,73	3	,12
Problemli internet kullanımı		,09	64,1	1	,00	,08	40,02	1	,00	,09	80,84	1	,00	781,17	144,9	3	,00

Referans kategorileri: ¹Erkek, ²12.sınıf, ³3000 TL ve üstü, ⁴Yüksek lisans veya doktora mezunu olmak, ⁵Yüksek lisans veya doktora mezunu olmak, ⁶Boşandı, ⁷Hiç, ⁸40 saat ve üstü, ⁹Yok, ¹⁰Yok, ¹¹Kullanmıyor, ¹²Yüksek

İstatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenen değişkenlerle kurulan çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinin (multinomial lojistik regresyon analizi) test edilmesi sürecinde model tahmin edilmiş, öncelikle tahmin edilen modelin uyum bilgisi ile ilgili bulgular Tablo 4.5.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.5.2. Model Uyum Bilgisi, Uyum İyiliği ve Pseudo R²

Model	Model Uyum Bilgisi				Pseudo R ²	
	-2Log	χ^2	sd	p	Cox and Snell	,576
	Olabilirlik					
Sabit Terimli	712,85				Nagelkerke	,669
Doymuş	403,16	309,69	72	,00		

Lojistik regresyon analizinde ilk incelenmesi gereken istatistiklerden birisi modelin verileri iyi temsil edip etmediğini gösteren istatistiktir. Diğer bir deyişle modelde bulunması gereken bütün değişkenler ele alındıktan sonra modelin bağımlı değişkeni açıklayabilme etkinliğinin araştırılmasını içeren uyum iyiliğinin belirlenmesidir.

Modelin uyum iyiliği için dikkate alınan ölçütlerden birisi model ki-kare istatistiğidir. Model ki-kare istatistiği, lojistik regresyon modelini genel olarak test etmektedir. Bu istatistikte sabit terimin dışındaki tüm logit katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı sınanmaktadır. Model ki-kare istatistiği bir olabilirlik oran testidir ve bu yüzden modelde bağımsız değişkenlerin olmadığı -2Log Olabilirlik istatistiği ile modelde bağımsız değişkenlerin olduğu -2Log Olabilirlik istatistiği arasında fark alınarak hesaplanmaktadır. Model ki-kare istatistiği, incelenen modelin parametre sayısı ile yalnız sabit terimli modelin parametreleri arasındaki farka eşit bir serbestlik derecesi ile ki-kare dağılımına uymaktadır. **Lojistik regresyon analizinde model ki-kare değerinin anlamlı olması arzu edilen durumu göstermektedir.** Model ki-kare testi regresyon analizindeki F testine benzemektedir (Kalaycı, 2008). **Bu araştırmada model ki-kare istatistiği modelin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır.**

Burada lojistik regresyon analizi ile ilgili istatistiklerin anlaşılabilmesi için -2 Log Olabilirlik (-2LogLikelihood veya -2LL) istatistiğinden bahsetmek yerinde olacaktır. Log olabilirlik (Loglikelihood) değeri 0-1 arasında değerler almaktadır. Bu oran bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler tarafından tahmin edilme olasılığını göstermektedir. Log olabilirlik istatistiği, maksimum olabilirlik ile tahmin edilmektedir.

-2 Log Olabilirlik istatistiği ise analize bağımsız değişken eklendiğinde modelin hatasını diğer bir deyişle bağımlı değişkendeki açıklanmayan varyansın anlamlılığını göstermektedir. Bu değer, bilgisayar çıktılarında anlaşılma kolaylığı sağlamak için -2LL (-2 kez loglikelihood, -2 kez olasılık değerinin logaritması) olarak verilmektedir. -2 Log Olabilirlik oranı için en küçük değer sıfırdır. Mükemmel bir uyumda log olabilirlik değeri 1 olup, buna bağlı olarak -2Log Olabilirlik oranının alacağı değer ise sıfır olacaktır. Dolayısıyla iyi uyum sağlayan bir modelin küçük -2Log Olabilirlik değerine sahip olması beklenmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2007; Kalaycı,2008).

Lojistik modelin uyum iyiliğini incelemeye kullanılabilecek bir diğer ölçüt Pseudo R² değerleridir. Pseudo R² doğrusal regresyon bulunan R² ile aynı anlama gelen ve 0 ile 1 arasında yer alan bu istatistik sadece sabit terimi içeren modelin -2Log Olabilirliğinden bağımsız değişkenlerinin tümünün yer aldığı modelin -2Log Olabilirliğinden farkın alınıp sadece sabit içeren modelin -2Log Olabilirliğine bölünmesiyle elde edilmektedir. Cox ve Snell R² olabilirlik esasına göre çoklu R² istatistiğine benzemektedir. Bu araştırmada Cox ve Snell R² istatistiği % 57,6 olarak bulunmuştur. Bu oran, bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında % 57,6'lık bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Nagelkerke R², Cox ve Snell R² istatistiğinin 0-1 aralığında değerler almasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Nagelkerke R² istatistiği % 66,9 olarak bulunmuştur. Bu istatistik, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında % 66,9'luk bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Lojistik modelin doğru sınıflandırma yüzdeleri de birer uyum iyiliği ölçüğü olarak kullanılabilir. Sınıflama tablosuna ilişkin bulgular Tablo 4.5.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.5.3. Tahmin Edilen Modele İlişkin Sınıflama Tablosu

Gözlenen	Yordanan				Doğru Sınıflama
	Ne siber zorba ne siber mağdur	Siber zorba	Siber mağdur	Siber zorba/ mağdur	
Ne siber zorba ne siber mağdur	42	0	3	21	63,6
Siber zorba	3	17	0	16	47,2
Siber mağdur	3	0	10	9	45,5
Siber zorba/mağdur	15	2	4	216	91,1
%	17,5	5,3	4,7	72,6	78,9

Kurulan lojistik model sonucunda ele alınan gözlem sonuçlarının doğru sınıflandırılması % 78,9'dur. Bu durum sosyal bilimler için iyi bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Bayram, 2004).

Lojistik regresyon analizinde modelde yer alan bir bağımsız değişkenin anlamlılığını ölçmek için olabilirlik oran testinden yararlanılmaktadır. Olabilirlik oran testine ilişkin sonuçlar Tablo 4.5.4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.5.4.Tahmin Edilen Modele İlişkin Olabilirlik Oran Testleri

Etki	-2Log Olabilirlik	χ^2	sd	p
Sabit	426,34	23,18	3	,00
Okuma yazma bilmiyor (Babanın eğitim düzeyi)	403,88	,72	3	,87
Hiç (Haftalık internet kullanma süresi)	405,31	2,15	3	,54
26-39 saat arası (Haftalık internet kullanma süresi)	411,27	8,11	3	,04
Duygusal dengesizlik	411,51	8,34	3	,03
Dışadönüklük	409,75	6,59	3	,09
Deneyime açıklık	405,46	2,29	3	,51
Yumuşakbaşlılık	408,61	5,45	3	,14
Sorumluluk	406,51	3,34	3	,34
Fiziksel saldırganlık	413,46	10,30	3	,02
Öfke	418,37	15,21	3	,002
Düşmanlık	409,87	6,71	3	,08
Dolaylı saldırganlık	407,15	3,99	3	,26
Özgecilik	409,94	6,77	3	,08
Olumlu benlik tasarımı	410,50	7,34	3	,06
Olumsuz benlik tasarımı	408,07	4,90	3	,18
Destek (Anne nitelikleri)	417,29	14,13	3	,003
İzleme (Anne nitelikleri)	449,02	45,85	3	,000
Yakınlık (Baba nitelikleri)	406,72	3,56	3	,31
Destek (Baba nitelikleri)	421,95	18,78	3	,00
İzleme (Baba nitelikleri)	412,64	9,48	3	,02
Yakın iletişim (Baba nitelikleri)	411,92	8,76	3	,03
Destekleyici öğretmen davranışları	408,64	5,49	3	,14
Başarı odaklılık	406,07	2,91	3	,41
Problemli internet kullanımı	443,34	40,18	3	,00

Olabilirlik oran testi sonucunda “**haftalık internet kullanma süresi**” değişkeninin “**26-39 saat arası**” boyutunun (-2 Log Olabilirlik=411,27, $\chi^2= 8,11$, sd=3,

$p < , 05$); **“kişilik”** değişkeninin **“duygusal dengesizlik”** boyutunun (-2 Log Olabilirlik=411,51, $\chi^2= 8,34$, $sd=3$, $p < , 05$); **“saldırıcılık”** değişkeninin **“fiziksel saldırıcılık”** (-2Log Olabilirlik=413,46, $\chi^2=10,30$, $sd=3$, $p < ,05$) ve **“öfke”** (-2LogOlabilirlik=418,37, $\chi^2=15,21$, $sd=3$, $p < ,05$) boyutlarının; **“anne nitelikleri”** değişkeninin **“destek”** (2LogOlabilirlik=417,29, $\chi^2=14,13$, $sd=3$, $p < ,05$) ve **“izleme”** (2LogOlabilirlik=449,02, $\chi^2=45,85$, $sd=3$, $p < ,05$) boyutlarının; **“baba nitelikleri”** değişkeninin **“destek”** (2LogOlabilirlik=421,95, $\chi^2=18,78$, $sd=3$, $p < ,05$), **“izleme”** (2LogOlabilirlik=412,64, $\chi^2=9,48$, $sd=3$, $p < ,05$) ve **“yakın iletişim”**(-2LogOlabilirlik=411,92, $\chi^2=8,76$, $sd=3$, $p < ,05$) boyutlarının ve son olarak **“problemlili internet kullanımı”** değişkeninin (-2LogOlabilirlik=443,34, $\chi^2=40,18$, $sd=3$, $p < ,05$) istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Siber zorbalık kategorilerini yordamak için kurulmuş çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinde yer alan değişkenlerin katsayıları, bu katsayılar a ait standart hatalar (SE), Wald istatistikleri, anlamlılık düzeyleri ve bahis oranları [Exp (B)] Tablo 4.5.5’te verilmiştir. Çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinde (multinomial lojistik regresyon analizi) referans değişkeni olarak “ne siber zorbalık yapan ne siber zorbalığa maruz kalan” grup alınmıştır. Tablodaki β değerleri her bir bağımsız değişkene ait etki sayısını göstermektedir. β değerine ilişkin pozitif işaret söz konusu değişkendeki artışın bireyin siber zorba, mağdur veya zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığının, negatif işaret ise söz konusu değişkendeki azalışın bireyin siber zorba, mağdur veya zorba/mağdur olma olasılığını azalttığının işaretidir. SE değeri ise söz konusu değişkene ait standart hata terimini belirtmektedir. Wald istatistiği ise söz konusu değişkenin modelin açıklayıcılığı açısından sağlayacağı katkının istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını bildirmektedir. Wald istatistiği $(B/SE_b)^2$ formülüne göre hesaplanmaktadır. Wald katsayısına ilişkin serbestlik derecesi ve anlamlılık düzeyi de tabloda sırasıyla sd ve p sütunlarında gösterilmektedir. Tabloda yer alan son değişken ise Exp (β) değeridir. Bu değer, modeldeki diğer değişkenlerin sabit tutulması durumunda ilgili değişken bir birim arttırıldığında öngörülen olayın veya olgunun olma olasılığındaki artışı ifade etmektedir. Başka bir deyişle [Olma olasılığı/ Olmama olasılığı] değişimini göstermektedir.

Tablo 4.5.5. Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Kategori	Siber zorba						Siber mağdur						Siber zorba/mağdur					
		β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)
Sabit		-	3,56	,28	1	,60								2,72	2,73	,99	1	,32	
		1,88																	
Babanın eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	-	,00		1		5,59	-14,88	,00		1		3,44	1,57	2,22	,50	1	,48	4,81
		14,4																	
Haftalık internet kullanma süresi	Hiç	-,59	1,40	,18	1	,68	,56	1,46	1,4	1,04	1	,31	4,32	-,70	,88	,64	1	,42	,50
	26-39 saat arası	2,02	1,55	1,70	1	,19	7,56	-16,42	2,8	,00	1	,99	7,40	2,18	1,26	3,03	1	,08	8,88
Kişilik	Duygusal dengesizlik	,24	,10	5,78	1	,02	1,27	,03	,13	,07	1	,79	1,04	,17	,07	5,46	1	,02	1,18
	Dışadönüklük	-,06	,08	,50	1	,48	,94	,12	,09	1,69	1	,19	1,12	-,08	,05	3,49	1	,06	,92
	Deneyime açıklık	,03	,13	,04	1	,84	1,03	,20	,14	2,12	1	,15	1,23	,06	,08	,59	1	,44	1,06
	Yumuşakbaşlılık	-,15	,11	1,77	1	,18	,86	-,29	,14	4,35	1	,03	,75	-,13	,08	2,91	1	,09	,88
	Sorumluluk	,14	,09	2,17	1	,14	1,14	-,05	,14	,12	1	,73	,95	,08	,07	1,44	1	,23	1,08

Tablo 4.5.5. (Devamı) Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Kategori	Siber zorba						Siber mağdur						Siber zorba/mağdur					
		β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)
Saldırganlık	Fiziksel saldırganlık	,01	,06	,04	1	,85	1,01	,21	,07	9,51	1	,02	1,24	,05	,04	1,53	1	,22	1,05
	Öfke	,25	,09	7,32	1	,01	,78	,004	,06	,004	1	,95	1,004	,03	,04	,61	1	,44	1,03
Özgecilik	Düşmanlık	,14	,09	2,30	1	,13	1,15	-,15	,10	2,17	1	,14	,86	-,02	,05	,11	1	,74	,98
	Dolaylı saldırganlık	,17	,09	3,41	1	,07	1,19	,06	,10	,34	1	,56	1,06	,03	,05	,24	1	,63	1,03
	Benlik tasarımı	-,05	,02	5,07	1	,02	,95	-,01	,03	,14	1	,71	,99	-,01	,02	,53	1	,47	,99
	Olumsuz benlik tasarımı	,01	,02	,81	1	,37	1,01	,03	,02	2,13	1	,15	1,02	-,08	,01	,59	1	,44	,99
Anne nitelikleri	Olumsuz benlik tasarımı	-,02	,01	2,43	1	,12	,98	-,01	,02	,52	1	,47	,99	,02	,009	4,57	1	,03	,98
	Destek	-,25	,10	6,50	1	,01	,78	-,22	,13	2,97	1	,09	,80	-,07	,08	,008	1	,93	,99
	İzleme	-,38	,14	7,84	1	,01	1,47	-1,15	,34	11,38	1	,01	3,16	-,05	,10	,22	1	,64	,96

Tablo 4.5.5. (Devamı) Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Kategori	Siber zorba						Siber mağdur						Siber zorba/mağdur					
		β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)	β	SE	Wald	sd	p	Exp (β)
Baba nitelikleri	Yakınlık	-,14	,11	1,55	1	,21	,87	-,16	,12	1,68	1	,20	,85	-,09	,07	,02	1	,90	,99
	Destek	-,23	,10	5,19	1	,02	,80	,13	,12	1,13	1	,29	1,14	-,23	,08	7,75	1	,01	,80
	İzleme	-,23	,10	5,57	1	,02	,80	-,29	,12	5,54	1	,02	,75	-,15	,07	4,22	1	,04	,86
	Yakın iletişim	-,25	,11	5,46	1	,02	1,29	-,28	,12	5,17	1	,02	1,33	-,10	,07	2,13	1	,14	1,10
Okul iklimi	Destekleyici öğretmen davranışları	-,15	,08	3,59	1	,06	,86	-,18	,10	3,28	1	,07	,84	-,08	,05	2,32	1	,13	,92
	Başarı odaklılık	,22	,15	2,19	1	,14	1,25	,18	,18	1,04	1	,31	1,20	,14	,10	2,02	1	,16	1,15
Problemlerli internet kullanımı		,10	,03	22,23	1	,00	1,10	,08	,02	10,75	1	,01	1,08	,09	,02	26,13	1	,00	1,09

Tablo 4.5.5'te yer alan Exp (B) değerleri incelendiğinde siber zorba olma olasılığını; duygusal dengesizlik değişkenindeki 1 birimlik artış 1,27, öfke değişkenindeki 1 birimlik artış 0,78 ve problemlerli internet kullanımı değişkenindeki 1 birimlik artış 1,10 oranında arttırmaktadır. Diğer taraftan siber zorba olma olasılığını; özgecilerlik değişkenindeki 1 birimlik artış 0,95, destek (anne nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 0,78, izleme (anne nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 1,47, destek ve izleme (baba nitelikleri) nitelikleri değişkenlerindeki 1 birimlik artış 0,80 ve yakın iletişim (baba nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 1,29 oranında azaltmaktadır.

Özetle duygusal dengesizlik, öfke ve problemlerli internet kullanımı değişkenleri siber zorba olma olasılığını arttırmakta; özgecilerlik, izleme (anne nitelikleri) ve destek, izleme, yakın iletişim (baba nitelikleri) değişkenleri ise siber zorba olma olasılığını azaltmaktadır.

Siber mağdur olma olasılığını fiziksel saldırganlık değişkenindeki 1 birimlik artış 1,24, problemlerli internet kullanımı değişkenindeki 1 birimlik artış 1,08 oranında arttırmaktadır. Öte yandan siber mağdur olma olasılığını yumuşakbaşlılık değişkenindeki 1 birimlik artış 0,75, izleme (anne nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 3,16, izleme (baba nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 0,75 ve yakın iletişim (baba nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 1,33 oranında azaltmaktadır. **Özetle siber mağdur olma olasılığını arttıran değişkenler olarak fiziksel saldırganlık ve problemlerli internet kullanımı, azaltan değişkenler olarak yumuşakbaşlılık, izleme (anne nitelikleri), izleme ve yakın iletişim (baba nitelikleri) belirlenmiştir.**

Siber zorba/mağdur olma olasılığını duygusal dengesizlik değişkenindeki 1 birimlik artış 1,18, olumsuz benlik tasarımı değişkenindeki 1 birimlik artış 0,98 ve problemlerli internet kullanımı değişkenindeki 1 birimlik artış 1,09 oranında arttırmaktadır. Bununla birlikte siber zorba/mağdur olma olasılığını destek (baba nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 0,80 ve izleme (baba nitelikleri) değişkenindeki 1 birimlik artış 0,86 kat azaltmaktadır. **Sonuç olarak duygusal dengesizlik, olumsuz benlik tasarımı ve problemlerli internet kullanımının siber zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı; destek ve izleme (baba nitelikleri) değişkenlerinin ise azalttığı belirlenmiştir.**

Bu sonuçlar bir bütün olarak incelendiğinde **problemlerli internet kullanımının artmasının ve babanın izleme davranışının azalmasının** siber zorbalığa ilişkin statülerin (siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur) hepsi için risk faktörü olduğu olduğu söylenebilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

5.1. Sosyodemografik Değişkenler ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

5.1.1 Cinsiyet ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmaların bir kısmı (Arıcak ve diğerleri, 2008; Dilmaç, 2009; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Vandebosch ve VanCleemput, 2009; Williams ve Guerra, 2007) bu araştırmayla tutarlı biçimde erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığını göstermiştir. Bununla birlikte kızların erkeklerden daha çok siber zorbalık yaptığını (Hinduja ve Patchin, 2010; Slonje ve Smith, 2008; Wolak ve diğerleri, 2007) veya siber zorbalığa karışma açısından kızlar ve erkekler arasında herhangi bir farklılık bulunmadığını (Hinduja ve Patchin, 2008; Topçu ve diğerleri, 2008) bildiren araştırmalar da mevcuttur. Siber zorbalık ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan birbirinden farklı bulgular elde edilmesi araştırmaların yapıldığı örneklemin, araştırmalarda kullanılan yöntemlerin ve ölçme araçlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmacılar (Hinduja ve Patchin, 2010; Slonje ve diğerleri, 2013; Wolak ve diğerleri, 2007) siber zorbalığın kızlarda daha çok görülmesini doğası itibarıyla ilişkisel zorbalığa benzemesiyle açıklamaktadır. Bu bağlamda Keith ve Martin (2005) birisi hakkında söylenti çıkarma, sosyal dışlama ve dedikodu yayma davranışlarını içeren ilişkisel zorbalığın kızlarda daha çok görülmesinden hareketle sanal ortamın, kızlara fiziksel saldırganlığa başvurmadan saldırganlık yapma fırsatı sunduğunu ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar ise siber zorbalığın cinsiyet açısından farklılaşmasının siber zorbalıkta kullanılan iletişim aracının türüne bağlı olarak değiştiğini ifade etmektedir. Örneğin kızlar daha çok e-posta yoluyla siber zorbalık yaparken (Hinduja ve Patchin, 2008), erkekler daha çok SMS yoluyla siber zorbalık yapmaktadır (Slonje ve Smith, 2008; Smith ve diğerleri, 2008).

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmaların büyük kısmı (Akbulut ve Erişti, 2011; Arıcak, 2009; Arıcak ve diğerleri, 2008; Dilmaç, 2009; Erdur-

Baker, 2010; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Şahin ve diğerleri, 2010) bu araştırmayla tutarlı biçimde erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığını ortaya koymuştur. Bu araştırma, siber zorbalık yapma açısından kızlar ve erkekler arasındaki farklılığa ilişkin yorum yapmamızı sağlayacak nitelikte bulgulara sahip değildir. Bununla birlikte ülkemizdeki cinsiyet rolleri bağlamında bazı yorumlarda bulunulabilir. Akbulut ve Erişti (2011) siber zorbalığın kızlarda ve erkeklerde farklılaşmasını cinsiyetlere yönelik farklı sosyalleşme süreçlerinin etkisi ile ilişkilendirmektedir. Akbulut ve Erişti (2011)'ye göre sosyalleşme sürecinde kız çocuklarından kurallara uyması erkek çocuklarına göre daha fazla beklenmekte ve erkek çocuklarının saldırganca davranışlarına hoşgörülle yaklaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005; Özcebe ve diğerleri, 2005; Pişkin, 2006) erkek öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğunun bulunması bu yorumu dolaylı olarak desteklemektedir. Yine Peker ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada boyun eğici erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığının bulunması gerçek yaşamda saldırganlık beklentisini karşılayamayan erkeklerin sanal ortamda bu beklentiyi karşılayacak davranışlar gösterme çabası içine girdikleri şeklinde yorumlanabilir. Ancak bütün bu çıkarımların bir yorum olduğu ve yapılacak araştırmalarla desteklenmeye ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır. Bu noktada siber zorbalığın cinsiyetler açısından farklılaşmasını düzenleyen değişkenlere ilişkin araştırmalar yapılması bu ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular siber mağduriyetin kızlarda ve erkeklerde farklılaşmadığını göstermektedir. Yapılan araştırmaların bir kısmı (Akbulut ve diğerleri, 2010; Demsey ve diğerleri, 2009; Hinduja ve Patchin, 2010; Mesch, 2009; Kowalski ve Limber, 2007; Sourander ve diğerleri, 2010; Vandebosch ve VanCleemput, 2009) kızların daha çok siber mağduriyet yaşadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte erkeklerin daha çok siber zorbalığa maruz kaldığını (Arıca ve diğerleri, 2008; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Peker ve diğerleri, 2012) veya bu araştırmayla tutarlı biçimde siber zorbalığa maruz kalmanın cinsiyete göre farklılaşmadığını (Li, 2006; Patchin ve Hinduja, 2006) bildiren araştırmalar da mevcuttur. Akbulut ve diğerleri (2010) internete girilen yer dikkate alındığında cinsiyetin temel etkisinin kaybolduğunu ifade etmektedir. Akbulut ve diğerlerine (2010) göre bu durum siber mağduriyetin kızlar ve erkekler açısından farklılaşmasının internete erişilen yere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Akbulut ve diğerleri (2010) internete erişilen yerin kullanıcının güvenliğini etkilemesinin siber mağduriyet ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi düzenlediğini

ifade etmiştir. Kız öğrencilerin evde denetim altında olduklarını algılamaları onları siber zorbalığa maruz kalmaktan korumakta, denetimin kaybolduğu internet kafe gibi ortamlarda ise siber zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Akbulut ve diğerlerinin (2010) araştırmasından hareketle siber mağduriyetin cinsiyetle ilişkisinin çeşitli değişkenler (internete girilen yer, kullanılan iletişim aracının türü vb.) göz önünde bulundurularak araştırılmasının yararlı olacağı söylenebilir.

5.1.2. Yaş ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbalık ve mağduriyet yaşa göre farklılaşmamaktadır. Yapılan araştırmalardan bazıları (Beran ve Li, 2005; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith ve diğerleri, 2006) bu araştırmayla tutarlı biçimde siber zorbalık ve mağduriyetin yaşa göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu araştırmada katılımcıların siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının yaş açısından farklılaşmamasının nedeni katılımcıların birbirine yakın yaşlarda yer alması ve bu yaşların gelişim özelliklerinin birbirine benzer olması olabilir.

Geleneksel zorbalıkla ilişkili araştırmalar geleneksel zorbalığın ortaokulda zirveye ulaştığını göstermektedir. Varjas ve diğerlerine (2009) göre bu durum, akranları arasında yer edinebilme çabasından kaynaklanmaktadır. Siber zorbalığın ise en yüksek seviyesine ergenlik döneminde çıktığı ifade edilmektedir (Smith, 2012; Tokunaga, 2010). Williams ve Guerra (2007) siber zorbalığın beşinci sınıfla (10 yaş) birlikte yükselişe geçtiğini ve sekizinci sınıfta (13 yaş) en yüksek seviyesine çıktığını bulmuştur. Hinduja ve Patchin (2008) siber zorbalığın en çok 15 yaşında görüldüğünü bildirmiştir. Smith ve diğerleri (2008) ise kullanılan iletişim aracına bağlı olarak çeşitli yaş grupları arasında siber zorbalık ve mağduriyet açısından farklılıklar bulunabileceğini belirtmiştir. Smith ve diğerleri (2008) metin mesajı yoluyla yapılan zorbalığın, resim zorbalığının ve anlık mesajlaşmanın yaşça büyük olan ergenler arasında daha yaygın olduğunu belirlemiştir.

Siber zorbalık ve mağduriyetin ergenlikte daha yaygın olduğu bildirilmesine karşın üniversite öğrencileri arasında da siber zorbalığın oldukça yüksek düzeyde görüldüğünü rapor eden araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Reese (2012) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin % 30'u ilk defa üniversitede siber zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. Kowalski ve diğerlerinin (2012) araştırmasında katılımcıların % 43'ü ortaokul ve lisede siber zorbalığa maruz kalmalarına rağmen maruz kaldıkları siber zorbalık olaylarının önemli

bir kısmının üniversite öğrenimleri sırasında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ülkemizde yapılan araştırmalar (Akbulut ve Erişti, 2011; Arıca, 2009; Dilmaç, 2010) da benzer şekilde siber zorbalığın üniversite öğrencileri arasında da oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Arıca (2009) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin % 19,7'sinin en az bir kez siber zorbalık yaptığı, % 54,4'ünün ise en az bir kez siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Bu araştırmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde siber zorbalığın ergenliğin başlangıcından itibaren önemli bir problem olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

5.1.3. Sınıf Düzeyi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular siber zorbalık ve mağduriyetin sınıf düzeyi açısından farklılaşmadığını göstermektedir. Bu durumun da nedeni farklı sınıflarda yer alan öğrencilerin hepsinin ergenlik döneminde bulunmasından dolayı benzer gelişim özelliklerine sahip olmaları olabilir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından yaşları 14 ile 19 arasında değişen lise öğrencileri ile yapılan araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte Ayas ve Horzum (2012) tarafından ilköğretim öğrencileri ile yapılan araştırmada 8. sınıfa devam eden öğrencilerin diğer öğrencilere oranla daha fazla siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Kowalski ve Limber (2007) de öğrencilerin siber zorbalık durumlarının sınıf düzeyine göre farklılaştığını belirlemiştir. Kowalski ve Limber (2007) siber zorbalığa en az 6.sınıftaki öğrencilerin maruz kaldığını bildirmiştir. Kowalski ve Limber (2007)'e göre öğrencilerin yaşı arttıkça bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ayırdıkları zaman artmakta ve bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanma becerileri gelişmektedir. Ayrıca yaşla birlikte öğrencilerin sosyal paylaşım siteleri ve sohbet odaları gibi zorbalıkla karşılaşılacak sanal ortamlara katılma olasılığının artması, bu öğrencileri siber zorbalık ve mağduriyet açısından risk altında bırakmaktadır (Kowalski ve Limber, 2007).

Laftman ve diğerleri (2013) tarafından İsveç'te yapılan araştırmada zorunlu eğitimin 9. sınıfında yer alan öğrencilerle zorunlu eğitimin bir üst basamağını oluşturan ve "upper secondary school" olarak adlandırılan öğretim düzeyinin 2. sınıfında yer alan öğrenciler karşılaştırılmıştır. İsveç'te zorunlu eğitimin 9. sınıfında yer alan öğrenciler 15-16 yaşında, "upper secondary school"un 2. sınıfında yer alan öğrenciler ise 17-18 yaşındadır. Laftman ve diğerlerinin (2013) araştırmasından elde edilen bulgular 2.sınıfta yer alan öğrencilerin siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığının 9.sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle 17-18 yaşındaki

öğrencilerin siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığı 15-16 yaşındaki öğrencilerden daha fazladır. Laftman ve diğerlerine (2013) göre bunun nedeni yaşla birlikte teknolojiye erişim olanağının ve teknolojiyi kullanma becerisinin artmasıdır. Bütün bu araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde ortaokulun başlangıcında düşük bir seyir izleyen siber zorbalığın liseye geçişle birlikte hız kazanacağı söylenebilir. Kowalski ve diğerlerinin (2014) siber zorbalık oranının ortaokul 2.sınıfı ile lise 2. sınıf arasında sürekli şekilde artış gösterdiğini belirtmesi bu yorumu destekler niteliktedir. Bundan dolayı ortaokul ve lise öğrencilerinin birlikte ele alındığı araştırmalar yapılması siber zorbalık ve mağduriyetin sınıf düzeyiyle ilişkisinin daha iyi görülmesini sağlayacaktır.

5.1.4. Ailenin Aylık Ortalama Geliri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbalık ve mağduriyet ailenin aylık ortalama geliri açısından farklılaşmamaktadır. Bu durumun nedeni, bilişim ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve ucuzlaması ile birlikte her kesimden bireyin olanakları ölçüsünde bilişim ve iletişim teknolojilerine erişebilmesi olabilir. Ayrıca gittikçe yaygınlaşan internet kafeler sayesinde bireyler kendi evlerinde olmasa bile internete erişebilmektedir. Bütün bu etmenler ailenin sosyoekonomik düzeyini siber zorbalık ve mağduriyet için belirleyici faktör olmaktan çıkarmaktadır. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) da benzer biçimde ailenin aylık ortalama gelirinin siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkili olmadığını bulmuştur.

Bununla birlikte Wang, Ianotti ve Nansel (2009) sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlemiştir. Wang ve diğerlerine (2009) göre bunun nedeni sosyoekonomik düzey yükseldikçe bilişim ve iletişim teknolojilerine erişim olanağının artmasıdır. Akbulut ve diğerleri (2010) de yüksek sosyoekonomik düzeyde yer alan bireylerin daha çok siber zorbalığa maruz kaldığını bulmuştur. Akbulut ve diğerleri (2010) bu durumun yüksek sosyoekonomik düzeyde yer alan bireylerin interneti daha çok yabancı web sitelerinde gezinmek için kullanmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Buradan hareketle sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin internet kullanım sıklığı, kullanılan iletişim aracının türü, internetin zararlarına ilişkin farkındalık, riskli internet davranışlarına karışma eğilimi ve internet kullanma becerisi gibi çeşitli değişkenler dikkate alınarak incelenmesinin bu ilişkinin mekanizmasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı söylenebilir.

5.1.5. Annenin Eğitim Durumu ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular siber zorbalık ve mağduriyetin annenin eğitim durumu açısından farklılaşmadığını göstermiştir. Elde edilen bu sonuç anne nitelikleri ile ilişkili diğer sonuçlarla birlikte düşünüldüğünde ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerini annenin eğitim düzeyinden ziyade çocuğuyla kurduğu iletişimin niteliğinin etkilediği ifade edilebilir.

Bu araştırmada siber zorbalık ve mağduriyetin annenin eğitim durumuna göre farklılaşmadığının bulunmasına rağmen Serin (2012) tarafından yapılan araştırmada annesi master/doktora düzeyinde eğitim alan çocukların, annesi ilköğretim mezunu olan çocuklardan daha fazla siber zorbalık yaptığı bulunmuştur. Serin (2012)'e göre bu durumun nedeni master/doktora düzeyinde eğitim almış bir annenin kariyerine odaklanması ve bu nedenden dolayı çocuğunun internet kullanımını kontrol etmede zorluklar yaşamasıdır. Serin (2012) ayrıca master/doktora düzeyinde eğitim alan annelerin genellikle çalıştığını ve belli bir gelir düzeyine eriştiğini, bundan dolayı bu annelerin çocuklarının bilişim ve iletişim teknolojilerine sahip olma olanaklarının daha fazla olduğunu, bu durumun da siber zorbalığa zemin hazırladığını belirtmiştir. Laftman ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada da Serin (2012)'in araştırmasına benzer biçimde annenin üniversite mezunu olmasının, ergenlerin siber zorba, mağdur veya zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur.

Öte yandan Akbaba ve Eroğlu (2013) ise annenin eğitim düzeyinin düşmesinin ilköğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerini arttırdığını bildirmiştir. Akbaba ve Eroğlu (2013) bu durumu annenin eğitim düzeyi düşükçe katı ve reddedici bir disiplin yöntemi benimsemesiyle açıklamaktadır. Sonuç olarak annenin eğitim düzeyi ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin anne-çocuk iletişiminin niteliği, çocuk yetiştirmede benimsenen disiplin yöntemleri gibi değişkenler göz önünde bulundurularak incelenmesi yararlı olacaktır.

5.1.6. Babanın Eğitim Düzeyi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin babanın eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaştığını göstermiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre babası ortaokul veya lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin babası okuryazar olmayan ergenlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca babası ortaokul veya lise mezunu olan ergenlerin

siber zorbalık düzeylerinin babası ilkokul mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Son olarak babası ortaokul veya lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin babası üniversite mezunu olan ergenlerden de daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar babası ortaokul veya lise mezunu olan ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin de babası ilkokul veya üniversite mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmadan elde edilen bulguları özetlemek gerekirse babası ortaokul veya lise mezunu olan ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin diğer ergenlerden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Serin (2012) tarafından yapılan araştırmada babası yalnızca okuryazar olan ilköğretim öğrencilerinin, babası ilköğretim mezunu olan ilköğretim öğrencilerinden daha fazla siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir. Serin (2012)'e göre bu durum, okuryazar bir babanın bir kademe daha üst eğitim almış bir babaya göre aylık gelirinin düşük olması nedeniyle çocuklarına internet vb. olanakları sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Kendilerine ait bilgisayarları bulunmayan bu çocukların internet kafeden internete erişmeye çalışmaları onlara siber zorbalık yapabilecek bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca yalnızca okuryazar olan bir babanın, iletişim araçları konusundaki bilgisinin daha üst düzeyde eğitim almış ilköğretim mezunu olan babalardan daha düşük olabileceği düşünüldüğünde yalnızca okuryazar olan babaların çocuklarının sanal ortamda ne yaptıklarını denetlemesinin daha zor olacağı ifade edilebilir (Serin, 2012).

Akbaba ve Eroğlu (2012) tarafından yapılan araştırmada da babanın eğitim düzeyinin düşmesinin ilköğretim öğrencilerinin siber zorbalık düzeyini arttırdığı bulunmuştur. Bu bulgu, aynı araştırmada çocuğun anne ve babasının internet becerisine ilişkin algısının yükselmesinin siber zorbalığı azalttığı bulgusuyla birlikte düşünüldüğünde anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça internet becerisinin artmasının çocukları siber zorbalıktan koruduğu şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir.

5.1.7. Anne-Babanın Birliktelik Durumu ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular siber zorbalık ve mağduriyetin anne-babanın birliktelik durumu açısından farklılaşmadığını göstermiştir. Bu bulgu anne-babasının birliktelik durumu ne olursa olsun her ergenin siber zorbalık yapabileceğini veya siber zorbalığa maruz kalabileceğini göstermektedir. Çifçi (2010) tarafından yapılan araştırmada da bu araştırmayla benzer biçimde lise 9. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin anne-babanın birliktelik durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Öte yandan Laftman ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada anne veya babanın en az birisini kaybetmenin siber zorba, mağdur veya zorba/mağdur olma olasılığını artırdığı bulunmuştur. Sourander ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada anne veya babasını kaybeden ergenlerin siber mağdur olma olasılığının daha fazla olduğu, bununla birlikte bu durumun siber zorba veya zorba/mağdur olma durumunu etkilemediği bulunmuştur. Sourander ve diğerlerine (2010) göre bu durumun nedeni anne veya babasını kaybetmenin yol açtığı psikolojik sarsıntının çocuğu siber zorbalığa maruz kalmaya açık hale getirmesidir. Bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde anne ve babanın kaybı ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi inceleyen boylamsal araştırmaların yapılmasının, anne-babanın birliktelik durumu ile siber zorbalık ve mağduriyet ilişkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı ifade edilebilir.

5.1.8. Algılanan Akademik Başarı ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular siber zorbalık ve mağduriyetin algılanan akademik başarı açısından farklılaşmadığını göstermektedir. Huang ve Chou (2010) tarafından yapılan araştırmada da benzer biçimde siber zorba, mağdur ve izleyicilerin akademik başarılarının farklılaşmadığı bulunmuştur. Mishna ve diğerlerinin (2012) araştırmasında da akademik başarının siber zorbalık ve mağduriyetle ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Ma (2001) tarafından yapılan araştırmada akademik başarısı yüksek olanların siber zorbalığa maruz kalma olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Li (2007)'nin araştırmasında siber mağdurların not ortalamasının siber zorbalardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Li (2007)'nin araştırmasına göre siber mağdurların yaklaşık yarısının notları okul ortalamasının üstünde, % 47, 6'sının notları okul ortalamasıyla aynı, % 2,4'ünün notları okul ortalamasının altındadır. Siber zorbalıların ise % 34, 8'inin notları okul ortalamasının üstünde, % 56, 5'inin notları okul ortalamasıyla aynı ve % 4, 3'ünün notları okul ortalamasının altındadır.

Sonuç olarak bu araştırmada algılanan akademik başarının siber zorbalık ve mağduriyetle ilişkili olmadığına bulunmasına rağmen bazı araştırmalarda (örneğin Li, 2007) siber zorba ve mağdurların akademik başarılarının farklılaştığının belirlenmesi akademik başarı ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkilere yönelik yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

5.1.9. İnternet Kafeye Gitme Sıklığı ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmada ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin internet kafeye gitme sıklığı açısından farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu bulgu son zamanlarda internet kafelere dönük yapılan yasal düzenlemelerin etkin bir denetim mekanizması sağlamasının, internet kafeye giden ergenleri yetişkin denetimi olmasa bile siber zorbalık ve mağduriyetten koruduğu şeklinde yorumlanabilir. Örneğin 2013 yılında 5651 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunun” 7. maddesine yapılan eklemelerle internet kafelere; ailenin ve çocukların korunması, suçun önlenmesi ve suçluların tespiti kapsamında tedbirler alma, içerik filtre yazılım kullanma ve erişim sağlayıcılardan sabit IP alma zorunluluğu getirilmiştir. Alınan bu önlemlerin internet kafeye giden ergenlerin sanal ortamı daha güvenilir kullanmalarını sağladığı ifade edilebilir.

5.1.10. Haftalık İnternet Kullanma Süresi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmada ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin haftalık internet kullanma süresi açısından farklılaşmadığı belirlenmiştir. Topçu ve diğerleri (2008) tarafından yapılan araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorba/mağdurların % 35'inin günde en az 3 saat internet kullandığını belirlemiştir. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayan bireylerin günde en az 3 saat internet kullanma oranı % 11'dir. Didden ve diğerleri (2009) internette çok fazla zaman harcayan ergenlerin teknoloji konusunda uzmanlaştığını ve internette çok fazla zaman harcadığı için siber zorba ve mağdur olma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

İnternet kullanma sıklığı ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmalara (Didden ve diğerleri, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004a) rağmen bu araştırmada böyle bir ilişkinin bulunamaması bu ilişkiye bazı faktörlerin aracılık ettiğini göstermektedir. Bu faktörlerden birisinin riskli internet davranışları olduğu söylenebilir (Bauman, 2009; Erdur-Baker, 2010; Eroğlu, 2011; Walrave ve Heirman, 2011). Söz konusu araştırmalarda kişisel bilgilerini tanımadığı kişilerle paylaşan ve şifresini arkadaşlarına veren bireylerin siber zorba veya mağdur olma olasılığının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bütün bu araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde

bilişim ve iletişim teknolojilerini güvenli biçimde kullanmalarının, bireyleri interneti sıklıkla kullansalar bile siber zorba ve mağdur olmaktan koruduğu söylenebilir.

5.1.11. Ebeveynin İnternet Kullanımını Denetlemesi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin ebeveynin internet kullanımını denetlemesi açısından farklılaşmadığını göstermiştir. Ebeveynin internet kullanımını denetlemesi ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar (Aoyama, Utsumi ve Hasegawa, 2012; Wade ve Beran, 2011; Wang ve diğerleri, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004a) ebeveyn denetiminin siber zorbalık ve mağduriyeti önlemede etkili olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada böyle bir ilişkinin elde edilememesi ebeveyn denetiminin niteliğinden kaynaklanmış olabilir. Wade ve Beran (2011) etkili bir ebeveyn denetiminin çocukla internet etkinlikleri konusunda konuşmayı ve çocuğun internette gezindiği sitelerin kontrol edilmesini içerdiğini ifade etmektedir.

Bu araştırmada ebeveynin internet kullanımını denetlemesinin siber zorbalık ve mağduriyeti önlemede başarısız olduğunun bulunması ebeveynlerin çocuklarının internette yaptıkları konusundaki farkındalıklarının yetersiz olmasından da kaynaklanabilir. Liao ve diğerleri (2005) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen bulgular bu yorumu desteklemektedir. Bu araştırmada erkek çocuklarının % 66'sı ve kız çocuklarının % 51'i pornografik sitelere girdiğini belirtmiştir. Buna karşın anne ve babaların % 40'ı çocuklarının pornografik sitelere girdiğini düşünmektedir. Aynı araştırmada erkek çocuklarının % 18'i ve kız çocuklarının % 14'ü yalnızca internetten tanıştığı kişilerle yüz yüze buluştuğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte çocuklarının yalnızca internette tanıştığı kişilerle buluşma oranı annelere göre % 20'dir. Babalara göre ise çocukları yalnızca internette tanıştığı kişilerle yüz yüze buluşmamaktadır. Sonuç olarak ebeveyn denetiminin siber zorbalık ve mağduriyetle ilişkisini inceleyen araştırmaların ebeveyn denetiminin içeriği ve niteliği ile anne ve babaların farkındalık düzeylerini dikkate almasının daha ayrıntılı bulgular elde edilmesini sağlayacağı söylenebilir.

5.1.12. Okul Personelinin İnternet Kullanımını Denetlemesi ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin okul personelinin internet kullanımını denetlemesi açısından farklılaşmadığını göstermiştir. Bu durumun nedeni öğrencilerin okulda bilgisayarlardan ziyade cep telefonları ile internete bağlanmaları olabilir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin sürekli gelişmesi öğrencilere internete girmek için birçok seçenek sunmaktadır. Öğrencilerin birçok farklı araçla internete girebilmesi öğretmenlerin öğrencilerin sanal ortamdaki davranışlarını denetlemesini güçleştirmektedir.

Okul personelinin denetiminin siber zorbalığı ve mağduriyeti önleme konusunda etkili olmamasının bir diğer nedeni öğrencilerin maruz kaldıkları siber zorbalık davranışlarını öğretmenleriyle ve okul çalışanlarıyla paylaşmada isteksiz olması olabilir. Arıca ve diğerleri (2008) lise öğrencilerinin yalnızca % 1'inin maruz kaldığı siber zorbalığı öğretmenleriyle paylaştığını bulmuştur. Bununla birlikte öğrencilerin büyük kısmının okuldaki öğrencilerin kendisine siber zorbalık uyguladığını belirtmesi (Kowalski ve Limber, 2007) öğretmenlerin ve okul yönetiminin müdahalesini zorunlu kılmaktadır.

Öğretmenlerin ve okul personelinin öğrencilerin internet kullanımını denetlemede etkisiz olmasının bir diğer nedeni sanal ortamda gerçekleşen zorbalık olaylarını ciddiye almamaları olabilir. Yapılan araştırmalar (Yaman ve diğerleri, 2010; Yeşilyaprak ve Balanuye, 2012) öğretmenlerin sözel ve ilişkisel zorbalığı fiziksel zorbalık kadar önemsemediklerini ortaya koymaktadır. Serin (2012) tarafından yapılan araştırmada öğretmenler en çok karşılaştıkları siber zorbalık davranışlarını küfür, yazışma, alay etme ve dedikodu yapma olarak ifade etmişlerdir. Sözel ve ilişkisel zorbalığı içeren bu davranışların öğretmenler tarafından sanal ortamda da önemsenmediği söylenebilir. Serin (2012)'in araştırmasında ayrıca öğretmenlerin % 65,4'ünün siber zorbalığı önleyici bir çalışmada bulunmadığını ifade etmesi bu yorumu desteklemektedir. Serin (2012)'in araştırmasında öğretmenler ve okul yöneticilerinin yaptığı önleyici davranışların ise öğrencileri ve velileri bilgilendirmenin ötesine gitmediği görülmüştür. Okul personelinin denetiminin içeriğini ve niteliğini dikkate alan araştırmalar yapılması okul personelinin denetiminin siber zorbalıkla ilişkisinin daha iyi görülmesini sağlayacaktır.

5.1.13. Filtre Programı Kullanma ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin filtre programı kullanma açısından farklılaşmadığını göstermiştir. Bu durum ergenlerin internete girmek için evlerinden başka ortamları tercih etmelerinden kaynaklanabilir. Ergenlerin internete girmek için evlerinden farklı ortamları tercih etmeleri kişisel bilgisayarlarına kurulan filtre programının siber zorbalık ve mağduriyeti önlemede etkisiz kalmasına neden olabilmektedir. Ybarra ve Mitchell (2004a) tarafından yapılan araştırmada bu araştırmayla benzer biçimde filtre programı kullanmanın siber zorbalık ve mağduriyeti önlemediği görülmüştür. Bu araştırmada siber mağdurların, zorbaların ve zorba/mağdurların internete evlerinden girmek yerine okuldan, kütüphaneden veya bir arkadaşının evinden girmeyi tercih ettiği belirlenmiştir. Ybarra ve Mitchell (2004a)'in araştırmasında siber mağdurların % 27'si, siber zorba/mağdurların % 20'si ve siber zorbaların % 25'i kendi evinden farklı bir yerde internete girdiğini ifade etmiştir. Ayrıca internete girmek için kişisel bilgisayarın dışında birçok seçeneğin bulunması da kişisel bilgisayarlara kurulan filtre programının etkisiz kalmasına yol açabilir.

Filtre programı kullanmanın siber zorbalık ve mağduriyeti önlemede yetersiz kalmasının bir diğer nedeni ergenlerin bu filtre programlarını kırması olabilir. Yapılan araştırmalarda (Walrave ve Heirman, 2011; Ybarra ve Mitchell, 2004a) teknoloji konusunda kendisini yeterli olarak algılayan ergenlerin daha çok siber zorbalık yaptığının bulunması bu yorumu dolaylı olarak desteklemektedir. Bu nedenle teknoloji konusunda kendisini yetkin olarak algılayan ergenlerin, ebeveynleri bilgisayarlarına filtre programları kursa dahi bu programları kolaylıkla kaldırabileceği söylenebilir.

5.2. Bütüncül Modellerle İlgili Tartışma

5.2.1. Siber Zorbalıkla İlgili Bütüncül Model

Siber zorbalıkla ilişkili bütüncül model siber zorbalığı en çok açıklayan değişkenin anne ve baba nitelikleri olduğunu göstermiştir. Hiyerarşik modelin son aşamasındaki spesifik değişkenler açısından incelendiğinde baba ile çatışmanın siber zorbalık açısından risk faktörü olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında anne ile yakınlık, anne ile yakın iletişim kurma ve annenin ergenin davranışlarını izlemesi siber zorbalık açısından koruyucu faktörler olarak değerlendirilebilir. Siber zorbalıkla ebeveyn ilişkisini ele alan araştırmaların ebeveyn davranışlarını bir bütün olarak incelediği

görülmektedir. Buna karşılık bu araştırmada anne ve baba niteliklerinin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisinin ayrı ayrı incelenmesi kararlaştırılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular anne ile kurulan yakınlığın ve annenin çocuğun davranışlarını izlemesinin siber zorbalığı önlemede daha etkili olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni Türk toplumunda annenin çocuğuyla daha çok ilgilenmesi olabilir. Yurtdışında yapılan araştırmalar incelendiğinde (örneğin Ybarra ve Mitchell, 2004a) yetişkin davranışlarının siber zorbalıkla ilişkisi araştırılırken bakım sağlayan kişiye (caregiver) odaklanıldığı görülmektedir. Bunun nedeni bakım sağlayan yetişkinin davranışlarının ergeni daha çok etkileyeceğinin düşünülmesidir. Bu bağlamda bu araştırmada anne ile kurulan yakınlığın ve annenin çocuğun davranışlarını izlemesinin siber zorbalık için koruyucu bir faktör olması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Siber zorbalık için baba ile yaşanan çatışmaların önemli bir risk faktörü olduğu belirlenmiştir. Baba ile çatışmalar yaşanması babanın sıkı bir disiplin uygulamasından kaynaklanabilir. Geleneksel zorbalıkla ilişkili araştırmalar (Baldry ve Farrington, 1998; Rigby, 1993) zorbaların ailelerinin katı bir disiplin uyguladığını göstermektedir. Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorbaların ailelerinin de sıkı bir disiplin uygulamasını benimsediklerini ifade etmektedir. Anne ile çatışmanın siber zorbalıkla ilişkili olmamasına rağmen baba ile çatışmanın ilişkili olmasının nedeni Türk toplumunda genellikle çocuğu disipline etme işinin baba tarafından yürütülmesi olabilir.

Siber zorbalıkla ebeveyn nitelikleri ile ilişkili araştırmalar bu araştırmayla benzer bulgular ortaya koymuştur. Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlarla karşılaştırıldığında, siber zorbalığa karışan ergenlerin ebeveynleriyle duygusal bağlarının yetersiz olduğunu, çevrimiçi etkinliklerinin daha az denetlendiğini ve daha sıkı bir disiplinle yetiştirildiğini ifade etmektedir. Ybarra ve Mitchell (2004a) duygusal bağların zayıf olmasının ebeveynle geçirilen zamandan zevk alınmamasına, sorunlarını ebeveynleriyle paylaşmaktan kaçınmaya ve ebeveyne olan güvenin azalmasına yol açtığını belirtmiştir. Wang ve diğerleri (2009) tarafından yapılan araştırmada ebeveyn desteği ile siber zorbalığın ilişkili olduğu bulunmuştur. Hinduja ve Patchin (2013) ise bu araştırmalara karşıt biçimde ebeveynin cezalandırmasının siber zorbalığı azalttığını belirtmiştir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde aileden algılanan sosyal desteğin (Bingöl, 2013; Eroğlu ve Peker, 2011) ve ebeveyn izlemesinin (Soydaş, 2011) siber zorbalığı azalttığı gözlenmiştir.

Bütüncül modelden elde edilen sonuçlar siber zorbalığın açıklanmasına anne ve baba niteliklerinden sonra en çok katkıyı kişiliğin ve problemlili internet kullanımının sağladığını göstermiştir. Siber zorbalığın açıklanmasına kişilik ve problemlili internet kullanımının her ikisi de % 8'lik katkı sunmaktadır. Kişiliği oluşturan spesifik değişkenler açısından incelendiğinde dışadönüklüğün siber zorbalık için risk faktörü olduğu buna karşılık deneyime açıklığın ergenleri siber zorbalıktan koruduğu görülmüştür.

Yapılan araştırmalar (Kuss ve diğerleri, 2013; Caplan, Williams ve Yee, 2009) içedönük bireylerin interneti sosyal eksikliklerini telafi etmek amacıyla kullandığını, dışadönük bireylerin ise heyecan arayışı nedeniyle internete yöneldiğini ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle dışadönük bireylerin heyecan arama eğilimlerinin yüksek olması bu bireyleri internete yöneltmektedir. Bundan dolayı dışadönük bireylerin çevrimiçi oyunlar gibi heyecan içeren sanal etkinliklere yöneldiği ifade edilmektedir (Mehroog ve Griffiths, 2010). Araştırmalar aynı zamanda (Caprara ve diğerleri, 2013; Dvorak, Pearson ve Kuvaas, 2013) heyecan arama eğilimi yüksek bireylerin saldırganca davranmaya daha eğilimli olduğunu göstermektedir. Bütün bu bulgular birlikte ele alındığında dışadönük bireylerin örneğin çevrimiçi oyun oynarken rakiplerine siber zorbalık yapabileceği ifade edilebilir. Sanal ortamda özellikle kimliğini gizleme olanağının bulunması ve sosyal baskının ortadan kalkması saldırganlık davranışlarının daha rahat gösterilmesini sağlayabilir. Sonuç olarak kişilik özellikleri ile siber zorbalık ilişkisinin sanal ortamın özellikleri, çevrimiçi etkinliğin türü gibi etmenlerin dikkate alınarak araştırılması daha kapsamlı bulgular elde edilmesini sağlayacaktır.

Bu araştırmada deneyime açıklığın siber zorbalık açısından koruyucu bir rol oynadığı belirlenmiştir. Deneyime açık bireylerin özellikleri incelendiğinde bu bulgu şaşırtıcı gelmemelidir. Deneyime açık bireyler kendi duygularını güçlü biçimde hissedebilir ve kendi deneyimlerini önemserler. Aynı zamanda yaratıcı ve özgürlükçüdürler (McCrae ve Costa, 2003). Buradan hareketle deneyime açık bireylerin yaşamın anlamını deneyimlerinde buldukları ve bu nedenle siber zorbalık gibi başkalarına zarar veren davranışlar yerine kendilerini geliştirmelerini sağlayan etkinliklerle uğraştıkları söylenebilir.

Bu araştırmada problemlili internet kullanımının siber zorbalık için önemli bir risk faktörü olduğu bulunmuştur. Buradan hareketle bağımlılık derecesinde internet kullanımının yol açtığı bilişsel çarpıtmaların sanal ortamda şiddeti körüklediği söylenebilir (Beard ve Wolf, 2001; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Diğer bir deyişle

problemlerli internet kullanıcıları siber zorbalık açısından sağlıklı bireylerle karşılaştırıldığında daha çok risk altındadır. Problemlerli internet kullanıcılarının sanal dünyayı gerçek dünyaya tercih etme konusunda güçlü bir istek duydukları, internete girdiklerinde kendilerini insanlarla olduğundan daha mutlu hissettikleri, çevrimiçi ortamda gerçek yaşamda olduğundan daha sosyal oldukları, kendilerini daha güvende hissettikleri, interneti terk etmekte zorlandıkları ve internete girdikleri zamanı kontrol edemedikleri bildirilmektedir. Aynı zamanda problemlerli internet kullanıcılarının aşırı internet kullanımından dolayı okuldan kaçtıkları ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmekte zorlandıkları belirtilmektedir (Caplan, 2003; Thayer ve Ray, 2006). İnternette aşırı derecede saplanmalarının ve internette kendilerini daha güvende hissetmelerinin bu bireyleri sanal ortamda saldırganca davranmaya yönelteceği ifade edilebilir. Ekşi (2012) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığı problemlerli internet kullanımının yalnızca sosyal yalıtım boyutunun arttırdığının bulunması bu yorumu desteklemektedir. Leung ve Lee (2011) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığı problemlerli internet kullanımının internete aşırı saplantı, sanal ortamı gerçek yaşama tercih etme ve aşırı kullanımın yol açtığı olumsuz sonuçlar boyutlarının arttırdığı belirlenmiştir. Bu bağlamda problemlerli internet kullanımının boyutlarının siber zorbalıkla ilişkisini inceleyen araştırmaların sayısının çoğalmasının, hangi boyutların siber zorbalık için daha çok risk oluşturduğuna ilişkin kuramsal birikimi arttıracığı ifade edilebilir.

Bu araştırmada saldırganlığın siber zorbalık için önemli bir risk faktörü olduğu bulunmuştur. Saldırganlığın boyutları açısından incelendiğinde siber zorbalığı dolaylı saldırganlığın açıkladığı görülmüştür. Bu bulgu geleneksel zorbalığın siber zorbalıkla örtüştüğünü ortaya koyan araştırmalar (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Ybarra ve diğerleri, 2007) tarafından desteklenmektedir. Wolak ve diğerleri (2007) sanal ortamda gerçekleşen birçok şiddet olayının gerçek yaşamdaki ilişkilerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu bağlamda internetin gerçek yaşamda saldırganca davranan bireylere bu davranışını sürdürme fırsatı sağladığı söylenebilir. Burada ilginç olan siber zorbalığı dolaylı saldırganlığın açıklamasıdır. Birçok araştırmacı (Dilmaç, 2009; Keith ve Martin, 2005) siber zorbalığı dolaylı saldırganlığın bir türü olarak görmektedir. Buradan hareketle gerçek yaşamda başkalarını dışlama, dedikodu yapma, söylenti çıkarma gibi dolaylı saldırganlık davranışlarını gerçekleştiren bireylerin bu davranışlarını sürdürmeye sanal ortamda da devam ettiği söylenebilir. Çünkü sanal ortam kimliğini gizleme gibi birçok fırsat sunmaktadır.

Bu araştırmada özgeciliğin siber zorbalık için koruyucu bir faktör olduğu görölmüştür. Özgecilik bireyin hiçbir çıkar gözetmeksizin başkalarına yardım etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular bireyin hiçbir çıkar gözetmeksizin başkalarına yardım etmesinin onu siber zorbalıktan koruduğunu göstermektedir. Bu araştırmayla benzer biçimde alık ve diğerleri (2009) tarafından yapılan araştırmada faydacı yardımın zorbalığı arttırdığı, özgeci yardımın ise azalttığı bulunmuştur. Yine Sourander ve diğerlerinin (2010) siber zorbaların davranış problemleri yaşadığını ve olumlu sosyal davranış düzeylerinin düşük olduğunu bulması özgeciliğin siber zorbalık için koruyucu faktör olduğuna ilişkin bulguyu desteklemektedir. Özgecilik ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin mekanizmasına yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak yapılan araştırmaların incelenmesi bu mekanizma hakkında ipuçları verebilir. Duyguları anlamının (Dilmaç, 2009), empatinin (Topçu, 2008) ve benliği yapılandırırken başkalarını dikkate almayı içeren ilişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusunun (etin ve diğerleri, 2012) siber zorbalığı azalttığının bulunması bu ilişki hakkında fikir verici niteliktedir.

Bu araştırmada benlik tasarımının siber zorbalığın % 2'sini açıkladığı görölmüştür. Benlik tasarımının boyutları spesifik analiz edildiğinde olumsuz benlik tasarımının siber zorbalık için risk faktörü olduğu belirlenmiştir. Benlik tasarımı bireyin kendini algılayış tarzını ifade etmektedir. Olumsuz benlik tasarımı bireyin kendisine yönelik gerçekçi olmayan değerlendirmeleri içermektedir. Bu yönüyle olumsuz benlik tasarımının iki boyutu olduğu söylenebilir: Bireyin kendini yetersiz algılamasını içeren düşük benlik tasarımı veya bireyin kendi yeteneklerini abartmasını içeren şişirilmiş benlik tasarımı (Akbaba, 2012). Bu bağlamda olumsuz benlik tasarımına sahip bireylerin (şişirilmiş savunmacı benlik, narsisizm, savunmacı kendini yüceltme vb.) bilişim ve iletişim teknolojilerini siber zorbalık yaparak benlik saygılarını düzenlemek, onarmak ve yüceltmek için kullanabileceği söylenebilir. Bunun anlamı düşük benlik tasarımına sahip bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerini siber zorbalık yoluyla benlik tasarımlarını arttırmak, şişirilmiş benlik tasarımına sahip bireylerin ise bilişim ve iletişim teknolojilerini siber zorbalıkta bulunarak benlik tasarımlarını daha da yüceltmek için kullanabileceğidir.

Bu araştırmada olumlu arkadaşlık niteliklerinin siber zorbalık açısından koruyucu rol oynadığı bulunmuştur. Birçok araştırma (Casas ve diğerleri, 2013; Fanti, Demetriou ve Hawa, 2012; Hemphill ve diğerleri, 2012; Ybarra ve Mitchell, 2004a, 2004b) bu araştırmayla benzer biçimde olumlu akran etkileşiminin siber zorbalığı

azalttığını ortaya koymuştur. Bunun yanında siber zorbalara genellikle akran çevresi tarafından reddedilen bireyler olması (Calvete ve diğerleri, 2010; Lyszynski, McCaffrey ve Robinowitz, 2004) ve arkadaşlarından düşük sosyal destek almaları da (Eroğlu ve Peker, 2011) olumlu arkadaşlık niteliklerinin siber zorbalık açısından koruyucu olduğunu göstermektedir.

5.2.2. Siber Mağduriyetle İlgili Bütüncül Model

Siber mağduriyet ile ilgili bütüncül modelde siber mağduriyeti en çok açıklayan değişkenin anne ve baba nitelikleri olduğu görülmektedir. Anne ve baba nitelikleri siber mağduriyetin % 20'sini açıklamıştır. Anne ve baba niteliklerinin siber mağduriyetle ilişkisi boyutlar açısından incelendiğinde annenin izleme davranışının, anne ile kurulan yakınlığın ve anne ile yakın iletişimin ergenleri siber mağduriyetten koruduğu görülmektedir. Buna karşılık baba ile kurulan yakınlığın ve baba ile çatışma yaşanmasının siber mağduriyet açısından risk oluşturduğu belirlenmiştir. Anne ile kaliteli bir iletişim kurulmasının ergenleri siber mağduriyetten koruması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Aoyoma, Utsumi ve Hasegawa (2012) tarafından yapılan çalışmada ebeveynin internet etkinliklerini kontrol etmesi ile siber mağduriyetin negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Tairoil (2010) ebeveynlerin çocuklarıyla internette yaptıkları davranışları hakkında konuşmasının siber mağduriyeti azalttığını bulmuştur. Türk toplumunda çocuklarla genelde anne ilgilendiği için çocuğun sanal etkinlikleriyle annenin daha yakından ilgileneceği ifade edilebilir. Liao ve diğerleri (2008) tarafından yapılan ve daha önce anılan bir çalışmada çocukların internette ne yaptıklarına ilişkin annelerin farkındalıklarının daha yüksek olduğunu bulunması da annelerin çocuklarının sanal davranışlarına daha ilgili olduğu iddiasını güçlendirmektedir.

Bu çalışmada ilginç biçimde hem baba ile yakınlık kurmanın hem de baba ile çatışmanın siber mağduriyeti arttırdığı belirlenmiştir. Geleneksel zorbalıkla ilişkili çalışmalar (Finnegan ve diğerleri, 1998; Rigby ve diğerleri, 2007) mağdurların genellikle sıkı sarmalayan bir ailede yetiştiklerini göstermektedir. Bu aile yapısında çocuk kuşatılmış durumdadır, ancak çocuklar bu aile yapısında yeterli sosyal beceri kazanmamaktadır. Burada amaç çocuğu korumaktır. Siber mağdurların aileleri için de benzer bir yorum yapılabilir. Sıkı sarmalayan aile yapısında babasını kendisine yakın olarak algılayan çocuk, babası kendisini eleştirdiğinde babası ile çatışma yaşayabilir. Bu da babanın hem yakın hem de çatışmacı olarak algılanmasına yol açabilir.

Bu araştırmada saldırganlığın siber mağduriyetin % 6'sını açıkladığı görülmüştür. Hiyerarşik regresyon eşitliğinin son aşaması incelendiğinde dolaylı saldırganlığın siber mağduriyet açısından risk oluşturduğu görülmektedir. Buradan hareketle gerçek yaşamda dolaylı saldırganlığı kullanan bireylerin sanal ortamda mağdur olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu bulgu siber zorbalıkla ilişkili bütüncül modelden elde edilen bulguyla birlikte değerlendirildiğinde dolaylı saldırganlığı sanal ortamda sürdürmek isteyen bireyin zaman zaman mağduriyet yaşayabileceği şeklinde yorumlanabilir. Dolaylı saldırganlığın siber mağduriyeti yordamasından hareketle dolaylı saldırganlığı kullanan bireyden mağdurun veya arkadaşlarının sanal ortamda intikam alabileceği de söylenebilir.

Araştırmacılar (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Laftman ve diğerleri, 2013; Schneider, O'Donnell, Stueve ve Coulter, 2012) yüz yüze saldırganlık ile siber saldırganlığın örtüştüğünü ifade etmektedir. Yüz yüze saldırganlık ile siber saldırganlık arasındaki ilişki konusunda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Laftman ve diğerleri (2013) okulda geleneksel dolaylı zorbalığa (söylenti çıkarma) maruz kalmanın siber zorbalığa maruz kalmayla doğrudan zorbalığa maruz kalmaya (tehdit edilme, alay edilme, fiziksel şiddete maruz kalma, eşyasının alınması) göre daha çok ilişkili olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte Mishna ve diğerleri (2012) ise siber zorbalığa zorba, mağdur veya zorba/mağdur olarak karışanların siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlara oranla fiziksel ve sözel saldırganlığa (küfür etme, tekmeleme gibi) daha çok karıştığını belirlemiştir. Bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde siber saldırganlık ile geleneksel saldırganlığın birbiriyle iç içe olduğu söylenebilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre problemlili internet kullanımı siber mağduriyet açısından risk oluşturmaktadır. Problemlili internet kullanımı bireyin sürekli interneti düşünmesini, aşırı derecede internete girme isteğini, internete girdiği süreyi sürekli arttırma ihtiyaı duymasını ve aşırı internet kullanımından ötürü sosyal yaşamının kötüleşmesini ve günlük işlerini yapamamasını içermektedir. Keith ve Martin (2005) bu belirtilerin çocuklar ve ergenler açısından siber zorbalığa maruz kalmanın işaretleri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Problemlili internet kullanicılarının siber zorbalığa maruz kalmasının temelinde internete karşı aşırı zaaflarının yattığı söylenebilir. Problemlili internet kullanımının gelişmesinde internette harcanan sreden ziyade evrimii etkinliğin türünün etkili olduğu ifade edilmektedir. Çevrimiçi oyunlar, evrimii sohbet ve sosyal paylaşım siteleri ve evrimii anlık mesajlaşma problemlili internet kullanicılarının sıklıkla tercih ettiği sanal etkinliklerdir

(Huang, 2006; Kuss ve Griffiths, 2011). Bu etkilere saplanıp kalmalarının bu bireylerin siber zorbalığa maruz kalmasına yol açtığı ifade edilebilir. Bu bağlamda problemlili internet kullanımı ile siber zorbalık ilişkisinin çevrimiçi etkinliklerin türü gibi değişkenler dikkate alınarak incelenmesi daha ayrıntılı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Sonuç olarak problemlili internet kullanımının sanal şiddet için potansiyel bir faktör olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada ilginç biçimde özgeciliğin siber mağduriyeti arttırdığı bulunmuştur. Özgeci bireyler başkalarına karşılıksız yardım etme eğilimindedir. Bu bulgudan hareketle özgeci bireylerin başkalarına yardımcı olmaya çalışırken siber zorbalığa maruz kalabileceği söylenebilir. Bu durumun bir diğer nedeni siber zorbaların sürekli başkalarına yardımcı olmaya çalışan bireyleri zayıf kişiler olarak görmeleri ve bundan dolayı kendilerine hedef seçmeleri olabilir. Siber zorbalığın en önemli nedenlerinden birisinin başkaları üzerinde kontrol kurmayı amaçlama olduğu ifade edilmektedir (Kowalski ve diğerleri, 2008). Ekşi (2012) siber zorbaların en önemli özelliklerinden birisinin sömürücülük ve sürekli hak iddia etmek olduğunu belirtmiştir. Bütün bu bulgular birlikte düşünüldüğünde sürekli başkalarına yardımcı olmayan çalışan bireylerin siber zorbaların hedefi haline gelebileceği söylenebilir.

Bu araştırmada okul ikliminin güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi alt boyutunun siber mağduriyet açısından koruyucu bir faktör olarak değerlendirilebileceği belirlenmiştir. Okul ikliminin diğer iki boyutundan (öğretmen davranışları ve başarı odaklılık) ziyade güvenli öğrenme ortamı ve akran etkileşimi boyutunun siber mağduriyet açısından koruyucu rol oynaması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmayla benzer biçimde Casas ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada okulda güvenlik sorunları yaşama ve akranlarıyla etkileşimlerinin olumsuz olmasının siber mağduriyete yol açtığı bulunmuştur. Sourander ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada siber mağdurların okuldaki akranlarıyla sorunlar yaşadığı, kendilerini okulda güvende hissetmediği ve öğretmenlerinin kendileriyle ilgilenmediğini düşündüğü bulunmuştur. Öğrencilerin görüşlerine önem verilmesini, kendilerini okula bağlı hissetmesini ve okul kurallarına uymasını içeren olumlu okul ikliminin siber mağduriyeti azalttığının bulunduğu diğer araştırmalar (Varjas ve diğerleri, 2009; Williams ve Guerra, 2007) da okuldaki güvenliğin ve akran etkileşiminin siber mağduriyet açısından koruyucu bir etmen olduğunu göstermiştir. Bu bulgular her ne kadar sanal ortamda gerçekleşse de siber zorbalık için okul yaşamının niteliğinin de oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca bu bulgulara bakarak siber zorbalıkla mücadele edilmesi için yalnızca sanal ortamın güvenliğinin sağlanmasının yetmeyeceği okul güvenliğinin de sağlanması gerektiği söylenebilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre olumlu arkadaşlık nitelikleri siber mağduriyet için koruyucu bir faktör olarak rol oynamaktadır. Geleneksel zorbalıkla ilgili araştırmalar (Boulton ve diğerleri, 1999; Hodges ve diğerleri, 1999) iyi olarak algılanan bir arkadaşına sahip olmanın bireyi mağdur olmaktan koruduğunu göstermiştir. Bununla birlikte akranları tarafından reddedilme mağdur olmaya yol açmaktadır. Fanti ve diğerleri (2012) arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin yükselmesinin bireyi siber zorbalığa maruz kalmaktan koruduğunu bulmuştur. Williams ve Guerra (2007) tarafından yapılan araştırmada arkadaşlarını dürüst ve yardımsever olarak algılamının siber zorbalığa maruz kalma olasılığını düşürdüğü bulunmuştur. Yapılan araştırmalar (Calvete ve diğerleri, 2010; Ubertini, 2011; Williams ve Guerra, 2007) bir bütün olarak değerlendirildiğinde arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin geleneksel zorbalığa maruz kalmada olduğu gibi siber zorbalığa maruz kalmada da koruyucu rol oynadığı ifade edilebilir.

Bu araştırmada annesi okuma yazma bilen ergenlerin siber mağduriyet düzeylerinin annesi yüksek lisans/doktora mezunu olan ergenlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumun nedeni yüksek lisans/doktora mezunu olan annelerin çocuklarının internette neler yaptığını daha rahat takip edebilecek durumda olması olabilir. Yüksek lisans/doktora mezunu olan bir annenin teknoloji konusundaki bilgisinin okuryazar olan bir anneye göre daha yüksek olacağı söylenebilir. Bu durumda bu annenin çocuklarını sanal ortamdaki tehlikelerden korumada ve çocuğunu bu tehlikelerden korumak için güvenlik önlemleri alma noktasında daha başarılı olacağı söylenebilir.

Bu araştırmada babası yüksek lisans/doktora mezunu olan ergenlerin, babası okuryazar olan ergenlere göre daha çok siber zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir. Yüksek lisans/doktora mezunu olan bir babanın genellikle aylık gelirin yalnızca okuma yazma bilen bir babaya göre daha yüksek olacağı söylenebilir. Aylık geliri yüksek olan bir ailede yetişen çocuğun bilişim ve iletişim teknolojilerine erişme olanağının daha yüksek olacağı düşünülebilir. Bilişim ve iletişim teknolojilerine ulaşma olanağının yüksek olması, teknolojideki gelişmeleri sürekli takip edebilmesi bu çocuğa sanal ortama ulaşma noktasında birçok seçenek sunacaktır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin türünün siber zorbalıkla ilişkili olduğu düşünüldüğünde (Smith ve

diğerleri, 2008) sanal etkinlikler açısından bu kadar fazla seçeneğe sahip olmanın bu çocukları siber mağduriyet açısından risk altında bırakabileceği ileri sürülebilir.

5.3.Siber Zorbalık Statülerine İlişkin Risk Faktörleri

Siber zorbalık statülerini açıklayan risk faktörlerini belirlemek amacıyla oluşturulmuş lojit modelden elde edilen sonuçlar siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların problemlili internet kullanımı açısından siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden farklılaştığını göstermiştir. Diğer bir deyişle problemlili internet kullanımı siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırmaktadır. Bu bulgu Mishna ve diğerlerinin (2012) araştırmasından elde edilen bulgularla tutarlıdır. Mishna ve diğerleri (2012) siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların günlük internet kullanma süresinin siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden anlamlı biçimde farklılaştığını ve daha fazla olduğunu bulmuştur. Ybarra ve Mitchell (2004a) internet kullananların siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Araştırmalar siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların yalnızca problemlili internet kullanımı açısından değil riskli internet davranışları açısından da risk altında bulunduğunu göstermiştir. Örneğin Mishna ve diğerleri (2012) arkadaşlarına kişisel hesaplarının şifresini verme eğiliminin siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurlarda siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Slovak ve Singer (2011) siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların gerçek yaşamda tanımadıkları kişilerle buluşma eğiliminin siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Eroğlu (2012) internette tanıştığı kişilerle yüz yüze buluşmayı, şiddet içerikli web sitelerine girmeyi, intiharı özendirici web sitelerine girmeyi içeren riskli internet davranışlarının siber zorbalık ve mağduriyeti anlamlı biçimde açıkladığını bildirmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde ergenleri problemlili internet kullanımı ve riskli sanal davranışlardan korumak için müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Siber zorbalık statülerine ilişkin risk faktörlerini açıklamak için kurulan model siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurların babanın izleme davranışı açısından siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayanlar referans alındığında babanın izleme davranışının azalmasının siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Bu bulgu ebeveyn katılımının

siber zorbalığı önlemede önemli olduğunu belirten araştırma bulgularıyla (Wade ve Beran, 2011; Wang ve diğerleri, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004a) tutarlıdır. Babanın izleme davranışının her üç siber zorbalık statüsü açısından etkili olmasına karşın annenin izleme davranışının yalnızca siber zorba ve mağdurlar için etkili olduğu görülmektedir. İlginç bir biçimde annenin izleme davranışı siber zorba/mağdurlar üzerinde etkili olmamaktadır. Geleneksel zorbalıkla ilişkili araştırmalar (Pellegrini, 1998; Perry, Kusel ve Perry, 1998; Schwartz ve diğerleri, 1997) en sorunlu grubun zorba/mağdurlar olduğunu göstermektedir. Sourander ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalık için de durumun aynı olduğu belirlenmiştir. Sourander ve diğerlerine (2010) göre siber zorba/mağdurlar; alkol ve madde kullanma, intihar eğilimi, depresyon, akranlarla sorun yaşama ve davranışsal sorunlar açısından siber zorba ve mağdurlardan daha çok risk altındadır. Buradan hareketle annelerin en sorunlu grubu oluşturan siber zorba/mağdurlarla baş edemediği, bu noktada babaların devreye girdiği söylenebilir.

Bu araştırmada duygusal dengesizliğin siber zorba ve zorba/mağdurları, siber mağdurlardan ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden anlamlı biçimde ayırdığı görülmüştür. Duygusal dengesizlik, öfkeli düşmanlığı, dürtüselliği ve psikolojik kırılganlığı içermektedir (McCrae ve Costa, 2003). Yapılan araştırmalar (Arıca, 2009; Dilmaç, 2010; Sourander ve diğerleri, 2010; Laftman ve diğerleri, 2013) siber zorbaların ve zorba/mağdurların çevrelerindeki bireylere yönelik düşmanca duygular taşıdıklarını, dışsallaştırma sorunlarından yakındıklarını ve duygusal güçlükler yaşadığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar (Dooley, Shaw ve Cross, 2012; Feldman, 2011) ayrıca dürtüselliğin ve hiperaktivitenin özellikle siber zorba/mağdurlar açısından ayırıcı özellikler olduğunu göstermiştir. Dvorak ve diğerleri (2013) duygusal dengesizliğin saldırganlığa yol açtığını belirlemiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde duygusal dengesizliğin siber zorba ve zorba/mağdurlar açısından ayırıcı bir rol oynaması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Çelik ve diğerleri (2012) tarafından siber zorbalığı en çok yordayan kişilik özelliğinin duygusal dengesizlik olduğu saptanmıştır. Çelik ve diğerlerinin (2012) araştırmasında siber mağduriyeti de en çok duygusal dengesizliğin yordadığı belirlenmiştir. Ancak bu durum siber zorba/mağdurların varlığından kaynaklanabilir. Bu araştırmada siber zorba/mağdurların ayrı bir grup olarak ele alınmaması, siber mağduriyet ile duygusal dengesizlik arasındaki ilişkiye kuşkuyla yaklaşılmasına neden olmaktadır.

Bu araştırmada babadan algılanan desteğin ve baba ile yakın iletişim kurmanın siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden anlamlı biçimde ayırdığı görülmektedir. Diğer bir deyişle babadan algılanan destek azaldıkęa ve baba ile kurulan iletişimin niteliği ktleřtikęe ergenlerin siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığı artmaktadır. Anne niteliklerinin ayırıcı olmamasına rağmen baba niteliklerinin ayırıcı olması babanın aile içerisindeki konumundan kaynaklanabilir. Yapılan araştırmalar genellikle her iki ebeveyni birlikte ele almaktadır. Bununla birlikte bu araştırmada anne ve baba niteliklerinin etkisinin farklı olduğunun bulunması yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu bağlamda anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin mekanizmasını ortaya ęıkarıcı araştırmalar yapılması önerilebilir.

Bu araştırmada öfkenin siber zorbaları; siber mağdurlardan, zorba/mağdurlardan ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırdığı belirlenmiştir. Diğer bir deyişle öfke arttıkęa siber zorba olma olasılığı artmaktadır. Öfkenin siber zorba ve zorba/mağdurlar arasında ayırım yapması ilginę bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalar (Schwartz, Dodge, Pettit ve Bates, 1997) zorba/mağdurların kolaylıkla fkelendiklerini ve provoke edilebildiklerini göstermiştir. Buna rağmen öfkenin siber zorba ve zorba/mağdurları ayırıcı bir rol oynadığının bulunması yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Örneğin siber zorba ve zorba/mağdurları tepkisel ve amağsal saldırganlık bağlamında inceleyen araştırmalar yapılması öfkenin rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Tepkisel saldırganlık öfkeden kaynaklanmakta, amağsal saldırganlık ise belli hedeflere ulaşmak için planlı biçimde saldırganlık uygulanmasını içermektedir. Camodeca ve Goosens (2005) tarafından geleneksel zorbalıkla ilgili yapılan araştırmada tepkisel saldırganlığın zorbalar ve mağdurlar, amağsal saldırganlığın ise yalnızca zorbalar arasında yaygın olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalıkla ilişkili bu tür araştırmalar yapılması öfkenin siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları ayırmada oynadığı rolün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu araştırmada özgeciliğin siber zorbaları; siber mağdur, zorba/mağdur ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırdığı belirlenmiştir. Özgecilik arttıkęa siber zorba olma olasılığı azalmaktadır. Bu bulgu alık ve diğerlerinin (2009) araştırmasıyla tutarlıdır. alık ve diğerleri (2009) faydacı yardımın zorbalığı arttırdığını, bununla birlikte özgeci yardımın zorbalığı azalttığını göstermiştir. Khoury-Kassabri, Benbenishy ve Astor (2005)'un araştırmasında öğrencilerin özgeci yardım

davranışlarının ödüllendirilmesinin ve özgeci yardım davranışında bulunan akranları ile ilişki kurmalarının şiddete yönelmelerini engellediği ortaya konmuştur. Sourander ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada da siber zorbaların olumlu sosyal davranış düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmalar tutarlı biçimde özgeciliğin siber zorba olma olasılığını azalttığını göstermiştir.

Bu araştırmada fiziksel saldırganlığın siber mağdur olma olasılığını arttırdığı belirlenmiştir. Mishna ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada da akranlarına karşı saldırganca davranmanın siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırdığı bulunmuştur. Bu bulgu gerçek yaşamdaki saldırganlıkla sanal ortamdaki saldırganlığın iç içe olduğunu göstermektedir. Fiziksel saldırganlığın siber mağdur olma olasılığını arttırdığının bulunması, ergenlerin gerçek yaşamda başlayan kavgalarına sanal ortamda devam ettiğini göstermektedir. Bu bulgudan hareketle şöyle bir yorum yapılabilir. Fiziksel açıdan güçlü olduğu için saldırganca davranan bir birey saldırganlık uyguladığı kişi tarafından siber zorbalığa maruz bırakılmaktadır. Alanyazın incelendiğinde geleneksel zorbalıkla siber zorbalık ilişkisinin tartışıldığı görülmekte ve iki nokta üzerinde durulmaktadır: a) Geleneksel zorbalıkta alınan roller siber zorbalıkta alınan roller birbiriyle benzerdir ve b) geleneksel zorbalığa maruz kalan bireyler siber zorba olmaktadır. Birçok araştırma geleneksel zorbalıkla siber zorbalıkta alınan rollerin benzer olduğunu öne sürmesine rağmen (Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007) bu araştırmada fiziksel zorbaların siber mağdur olduğu bulunması yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada kişiliğin yumuşakbaşlılık alt boyutunun siber mağdur olma olasılığını azalttığı bulunmuştur. Yumuşakbaşlılığın affediciliği, yardımseverliği, işbirliğine açık olmayı, alçakgönüllülüğü, uysallığı, merhametliliği, diğergamlığı ve uzlaşmacılığı içerdiği ifade edilmektedir (Bacanlı ve diğerleri, 2009). Bu özelliklerin yumuşakbaşlı bireyleri siber zorbalığa maruz kalmaktan koruduğu ifade edilebilir. Dilmaç (2009) tarafından yapılan araştırmada yakınlığın siber mağduriyeti önlediğinin bulunması bu bulguyu desteklemektedir. Bununla birlikte bütüncül modele ilişkin sonuçlarda özgeciliğin siber mağduriyeti arttırdığının bulunmasının nedeni siber mağduriyete uğrayan öğrencilerin içerisinde siber zorba/mağdurların bulunması olabilir. Bu bağlamda siber zorbalıkla ilişkili araştırmalarda siber zorbalık ve mağduriyetten ziyade siber zorba, mağdur, zorba/mağdur ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmayan

bireylere odaklanılmasının daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacağı söylenebilir.

Bu araştırmada olumsuz benlik tasarımı siber zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığı bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bu bulgu olumsuz benlik tasarımına sahip bireylerin siber zorba/mağdur olma açısından risk altında olduğu şeklinde yorumlanabilir. Benlik tasarımı ölçmek için kullanılan ölçme aracındaki sorular incelendiğinde olumsuz benlik tasarımına sahip bireylerin yaşam doyumlarının düşük, pişmanlıklar içerisinde, yaşamında bir anlam belirleyememiş, kaygılı ve insanlarla ilişki kurmaktan kaçınan bireyler olduğu görölmektedir. Dolayısıyla bu özelliklere sahip bireylerin siber zorba/mağdur olma olasılığının yüksek olması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu bireylerin kendilerini değerersiz görmelerinin yol ağtığı sıkıntıyı gidermek için siber zorbalık yapabileceği söylenebilir. Bunun yanında bu bireylerin içinde buldukları bu durum siber zorbalının hedefi durumuna gelmelerine neden olabilir. Hinduja ve Patchin (2010) tarafından yapılan araştırmada bu araştırmayla benzer biçimde siber zorba/mağdurların öz-saygılarının siber zorbalık yapmayan öğrencilerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta olumsuz benlik tasarımı ile siber zorbalık ilişkisinin olumsuz benlik tasarımı farklı boyutları dikkate alınarak araştırılmasının yararlı olacağıdır. Akbaba (2012) olumsuz benlik tasarımı düşük benlik tasarımı ve şişirilmiş benlik tasarımı olmak üzere iki boyutunun bulunduğunu ifade etmiştir. Narsisizm ile siber zorbalık arasındaki araştırmalar (Ang ve diğerleri, 2011; Ekşi, 2012) bu konuda fikir sunmaktadır. Sonuç olarak siber zorbalıkla öz-değerlendirme, rekabetçilik, baskınlık, merak, kıskançlık, denetim odağı, heyecan arayışı, iyimserlik ve kötümserlik ile ilişkili araştırmalar yapılması siber zorbalığa ilişkin daha ayrıntılı bilgi elde edilmesini sağlayacaktır.

5.4. Olumlu Arkadaşlık Niteliklerinin Anne ve Baba Nitelikleri ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Arasındaki İlişkilerde Oynadığı Düzenleyici Etkiye İlişkin Tartışma

Bu araştırmada olumlu arkadaşlık niteliklerinin, anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynayıp oynamadığı test edilmiştir. Yapılan analizler sonucu anne ve baba niteliklerinin ve olumlu arkadaşlık niteliklerinin temel etkisinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Ancak düzenleyici değerken modellerinde etkileşimden söz etmek için temel etkinin bulunması

zorunluluğu yoktur. Başka bir ifadeyle temel etkilerinin anlamlı bulunmaması değişkenlerin düzenleyici değişkenlere alınması için engel oluşturmamaktadır.

Düzenleyici analizler olumlu arkadaşlık niteliklerinin anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamadığını göstermektedir. Bir başka deyişle anne ve baba nitelikleri ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişki arkadaşlık niteliklerine göre değişmemektedir. Bu bulgu anne ve baba niteliklerinin yetersiz olması durumunda arkadaşlık niteliklerinin bu durumdan kaynaklanan aksaklıkları telafi etmede başarısız olacağını göstermektedir. Hiyerarşik regresyon analizi ile ilgili sonuçlar bununla ilgili ipuçları sağlamaktadır. Hiyerarşik regresyon analizi sonucunda anne ve baba niteliklerinin siber zorbalığa % 9'luk, siber mağduriyete ise % 20'lik bir katkı sağladığı görülmüştür. Buna karşın bu araştırmada anne ve baba niteliklerinin temel etkisinin anlamsız bulunması ayrı ayrı analize sokulmasından kaynaklanabilir. Hiyerarşik regresyon analizinde birlikte analize sokuldukları düşünüldüğünde bu durum olası bir neden olarak değerlendirilebilir.

Düzenleyici analiz sonucunda siber zorbalığın ve mağduriyetin olumlu arkadaşlık niteliklerindeki farklı düzeylere göre değişmemesinin çeşitli nedenleri olabilir. Siber zorba ve mağdurların genel olarak akranlarıyla problemler yaşamalarından dolayı olumlu arkadaşlık ilişkilerine sahip olmamaları olumlu arkadaşlık niteliklerinin düzenleyici bir etki göstermemesine yol açmış olabilir. İkinci olarak anne ve baba niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki etkisinin oldukça fazla olması nedeniyle buradaki aksaklıkların arkadaşlık nitelikleriyle giderilememesi olabilir. Annesi ve babası ile ilişkileri kötü olan bir ergenin olumlu niteliklere sahip arkadaşlarının bulunması olasılığının da genellikle düşük olması böyle bir sonuca yol açmış olabilir. Sonuç olarak hiyerarşik regresyon analizi ve düzenleyici analiz birlikte ele alındığında anne ve baba niteliklerinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki etkisinin arkadaşlık nitelikleri tarafından düzenlenemeyeceği görülmektedir. Bu nedenle birisindeki eksikliğin diğeri tarafından kapatılmasına ilişkin telafi edici bir anlayışın siber zorbalık mücadelede yararlı olmayacağı söylenebilir.

5.5. Öneriler

Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ailelere, okullara, öğretmenlere, rehber öğretmenlere ve araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulabilir. Bu bağlamda ailelere şu önerilerde bulunulabilir:

- Aileler çocuklarının sanal davranışlarını etkin bir şekilde izlemelidir. Etkin bir izleme çocukla internetteki davranışları hakkında konuşmayı ve çocuğun sanal etkinliklerinin denetlenmesini içermektedir. Ailelerin çocuklarını sanal ortamın yanında gerçek yaşamda da etkin bir şekilde izlemesi (örneğin çocuğun kimlerle arkadaşlık kurduğunu denetlemesi) siber zorbalıkla mücadelede önemli rol oynayacaktır. Çünkü sanal ortamdaki birçok davranış (örneğin internette tanıştığı birisiyle yüz yüze buluşma) gerçek yaşamla iç içedir.

- Ailelerin çocuklarıyla yakın iletişim kurmaları siber zorbalığı azaltacaktır. Bu doğrultuda ailelerin çocuklarını destekleyici ve sevgiye dayalı bir iletişim biçimi benimsemeleri önerilebilir. Destekleyici bir iletişim çocuğa karşı anlayışlı olmayı, dertlerini paylaşmayı, onunla birlikte zaman geçirmeyi ve çocuğun ihtiyaçlarını önemsemeyi içermektedir. Bununla birlikte ailelerin çocuklarıyla çatışmalı iletişim kurmaktan kaçınmaları gerekmektedir.

- Aileler siber zorbalığın belirtilerine karşı uyanık olmalıdır. Böylece çocukları siber zorbalığa maruz kaldığında çocuk söylemese bile farkına varabilir ve çocuklarını siber zorbalıkla baş etmede destekleyebilirler.

- Aileler çocuklarının internet dışında kendilerini mutlu hissedecekleri etkinlikler oluşturmalıdır. Bu doğrultuda ailelerin internet dışında çocukların yaşamlarını zenginleştirici farklı eğlence kaynakları sunmaları önerilebilir.

- Problemlerli internet kullanımı siber zorbalık için önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bu nedenle ailelerin problemlerli internet kullanımının belirtilerine karşı uyanık olmaları ve gerektiğinde bir uzmana başvurmaları önemlidir.

- Ailelerin gerek okullar gerekse başka kurumlar tarafından düzenlenen siber zorbalıkla ilişkili bilgilendirici etkinliklere katılmaları bilinçlenmelerini sağlayacaktır.

- Ailelerin çocuklarıyla birlikte “Kabadayı (Bully)” ve “Cyberbully” gibi filmler izlemeleri önerilebilir. Böylece hem çocuklarıyla birlikte vakit geçirmiş

olacaklar hem de bu konuda bilinçleneceklerdir. Ayrıca çocuklarıyla kurdukları iletişim güçlenecektir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda okullara şu önerilerde bulunulabilir:

- Okul ortamında güvenliğin sağlanması siber zorbalıkla mücadelede oldukça önemli rol oynamaktadır. Çünkü siber zorbalığın gerçek yaşamdaki saldırganlıkla iç içe olduğu görülmektedir. Bu bağlamda okulların zorbalığa sıfır tolerans politikasını benimsemesi önerilebilir.

- Okulda siber zorbalığa karşı farkındalığı artırıcı kampanyalar yapılabilir (Örneğin okulun her köşesine bilgilendirici afişler asılabilir, öğrencilere yaka rozetleri dağıtılabilir, siber zorbalığa tanık olan öğrenciler bildiklerini anlatmaları konusunda cesaretlendirilebilir, “Kabadayı” ve “Cyberbully” gibi sinema filmleri bütün paydaşlara izlettirilebilir).

- Okulda zorbalık yapanlara karşı sert yaptırımlar uygulanabilir. Örneğin zorbalık yapmakta ısrar eden bireye okuldan atılmaya kadar varabilen cezalar verilebilir.

- Öğrencilerin birbirleriyle kaynaşmalarını sağlayıcı sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Böylece öğrenciler arasında görülen şiddet davranışlarının azalması sağlanabilir.

- Öğrencilerin siber zorbalık konusundaki farkındalıklarını artırıcı konferans, seminer gibi çalışmalar düzenlenebilir.

- Siber zorbalıkla mücadelede emniyet vb. kurumlarla işbirliğine gidilebilir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular bağlamında öğretmenlere şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğretmenler siber zorbalığı fiziksel zorbalık kadar önemsemelidir. Öğretmenlerin genellikle sözel zorbalık, söylenti çıkarma, gruptan dışlama gibi davranışları fiziksel zorbalık kadar önemsemedikleri görülmektedir. Buradan hareketle öğretmenlerin siber zorbalığı da yeterince önemsemeyeceği söylenebilir. Oysaki siber zorbalık en az fiziksel kavgalar kadar ciddi sonuçlara yol açabilmektedir.

- Öğretmenler, öğrencilerin siber zorbalığı şaka ve eğlence olarak adlandırıp olağan bir davranışmış gibi kabul etmesi karşısında uyanık olmalıdır.

Öğrencileriyle etkin bir iletişim kurarak bunun normal bir davranış olmadığını anlatmalıdır.

- Bazı öğretmenlerin zorbalığı gelişim sürecinin doğal bir parçası gibi gördükleri durumlar söz konusu olabilmektedir. Öğretmenler zorbalığın gelişim sürecinde görülen normal bir davranış olmadığı konusunda farkındalığa sahip olmalıdır.
- Öğretmenler siber zorbalığın belirtilerine karşı uyanık olmalıdır. Böylece siber zorbalığa uğrayan öğrencileri fark edip etkin bir şekilde yardımcı olabileceklerdir.
- Öğretmenler öğrencilerin sorunlarını kendisiyle paylaşabileceği anlayışlı, hoşgörüyü dayalı ve empatik bir sınıf atmosferi oluşturmalıdır.
- Öğretmenler örtük program gereğince derslerde bilişim ve iletişim teknolojilerinin olumlu kullanımı konusunda öğrencilerinin farkındalığını artırıcı çalışmalar yapmalıdır. Ayrıca bilişim ve iletişim teknolojilerinin olumsuz kullanımı konusunda öğrencilerini bilgilendirmelidir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulardan yararlanarak rehber öğretmenlere şu önerilerde bulunulabilir:

- Rehber öğretmenler okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin siber zorbalıkla ilişkili farkındalıklarını artırıcı çalışmalar (seminer vb.) yapabilir.
- Rehber öğretmenler öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalan bireylerle empati kurmalarını sağlayacak çalışmalarda bulunabilir.
- Rehber öğretmenler öğrencilere internetin dışında da bir dünya bulunduğunu göstermeli ve öğrencilerin internet dışı dünyada kendilerini değerli hissetmelerini sağlayacak etkinlikler düzenlemelidir. Bu noktada rehber öğretmenlerin öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirici çalışmalar yapılabilir.
- Rehber öğretmenler öğrencilerin olumlu sosyal davranışlarını geliştirici rehberlik uygulamaları (özgeciliği artırıcı grupla danışma vb.) gerçekleştirmelidir. Çünkü olumlu sosyal davranışların geliştirilmesi ergenlerin sağlıklı akran ilişkileri kurmasını sağlayacaktır. Sağlıklı akran ilişkilerine sahip olma ise bireyi siber zorbalıktan koruyacaktır.
- Rehber öğretmenler öğrencilere öfkelerini kontrol etmelerini ve sağlıklı bir şekilde dışa vurmalarını sağlayıcı rehberlik çalışmaları yapabilir. Öfkesini kontrol etmeyi öğrenmesi bireyi hem siber zorbalıktan hem siber zorbalığa maruz kalmaktan koruyacaktır.

- Rehber öğretmenler öğrencilere siber zorbalıkla etkin bir şekilde başa çıkmasını sağlayacak ve atılganlık becerilerini geliştirecek çalışmalarda bulunabilir.

- Rehber öğretmenler siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin nasıl davranması gerektiği konusunda onlara yardımcı olmalıdır. Yasal haklarının ne olduğu konusunda bilgilendirmeden siber zorbalığın oluşturduğu psikolojik stresle nasıl başa çıkılabileceğine kadar birçok konuda öğrencilere destek sağlanabilir.

- Rehber öğretmenler, rehberlik saatlerinde öğrencilerin sanal ortamdaki davranışlarını belirlemeyi amaçlayan tarama amaçlı çalışmalarda bulunabilir.

- Rehber öğretmenler öğrencileri sürekli gözlemeli, olası siber mağdurlar olarak nitelendirilebilecek akranları tarafından dışlanan öğrencileri destekleyici psikolojik danışma çalışmaları yapmalıdır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

- Siber zorbalıkla ilişkili araştırmalarda siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin belirlenmesini amaçlayan araştırmalar yapılması yararlı olacaktır.

- Siber zorbalıkla ilişkili meta analiz çalışmalar yapılması saldırganlık ilişkili teorik modellerin (örneğin genel saldırganlık modeli) siber zorbalığa uygulanmasını sağlayacaktır. Böylece siber zorbalık derinlemesine incelenebilecektir.

- Siber zorbalıkla ilişkili deneysel araştırmalar yapılması müdahale programları geliştirilmesi konusunda farklı bakış açıları kazanılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acier, D. and Kern, L. (2011). Problematic Internet Use: Perceptions of Addiction Counsellors. *Computers & Addiction*, 56, 983-989.
- Agatston, P. W., Kowalski, R., and Limber, S. (2007). Student's Perspective on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 59-60.
- Aiken, L. S. and West, S. G. (1991). *Multiple Regression: Testing and Interpreting Interactions*. Newbury Park: Sage.
- Akbaba, S. (1994). *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeçlilik Üzerindeki Etkisi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akbaba, S. (2012). *Psikolojik Sağlığı Koruyucu Rehberlik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 105-121.
- Akbulut, Y. ve Erişti, B. (2011). Cyberbullying and Victimization Among Turkish University Students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27 (7), 1155-1170.
- Akbulut, Y., Şahin, Y. L., and Erişti, B. (2010). Cyberbullying Victimization Among Turkish Online Social Utility Members. *Educational Technology & Society*, 13 (4), 192-201.
- Akkoyunlu, B. (2005). *Öğretmenlerin İnternet Kullanımları Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan.
- Alaçam, H. (2012). *Denizli Bölgesi Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Görülme Sıklığı ve Yetişkin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile İlişkisi*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Denizli.
- Alden, L. E. and Trew, J. L. (2013). If It Makes You Happy: Engaging In Kind Acts Increases Positive Affect in Socially Anxious Individuals. *Emotion*, 13, 64-75.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and Growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimler Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anderson, C. A. (1982). The Search for School Climate: A Review of the Research. *Review of Educational Research*, 52 (3), 368-420.
- Anderson, C. A. and Carnagey, N. L. (2004). Violent Evil and The General Aggression Model. In A. Miller (Ed), *The Social Psychology of Good and Evil* (p. 168-192). New York: Guilford Publications.
- Anderson, C.A. and Bushman, B. J. (2002). Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Anderson, J. A. (1979). Multivariate Logistic Compounds. *Biometrika*, 66, 17-26.

- Ang, R. P. and Goh, D. H. (2010). Cyberbullying Among Adolescents: The Role of Affective and Cognitive Emphaty, and Gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41 (4), 387-397.
- Ang, R. P., Tan, K. A., and Mansor, T. A. (2011). Normative Beliefs About Aggression as a Mediator of Narcissistic Exploitativeness and Cyberbullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 26, 2619-2634.
- Aoyama, I., Utsumi, S., and Hasegawa, M. (2012). Cyberbullying in Japan: Cases, government reports, adolescent relational aggression, and parental monitoring roles. In Q. Li, D. Cross, and P. K. Smith (Eds.), *Cyberbullying in the Playground: Research from International Perspectives* (p. 183-201). Malden, MA: Blackwell.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying Among Turkish University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., and Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (3), 253-262.
- Armstrong, L., Phillips, J. G., and Saling, L. L. (2000). Potential Determinants of Heavier Internet Usage. *International Journal of Human-Computer Sciences*, 53 (4), 537-550.
- Aronson, E., Wilson, T.D., and Akert, R. M. (1999). *Social Psychology* (Third edition). New York: Longman.
- Arsenio, W., Adams, E., and Gold, J. (2009). Social Information Processing, Moral Reasoning and Emotion Attributions: Relations with Adolescents' Reactive and Proactive Aggression. *Child Development*, 80, 1739-1755.
- Arseven, S. (1986). Benlik Tasarımının Gelişimi ve Okul Başarısıyla İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 15-26.
- Arslan, S., Savaser, S., Hallett, V. and Balcı, S. (2012). Cyberbullying Among Primary School Students in Turkey: Self Reported Prevalence and Associations with Home and School Life. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15, 527-533.
- Arslantaş, H., Adana, F., Dereboy, F., Altınyazar, V., İnal, S., İldırlı, G. S. ve Kırcı, Ç. (2011). Algılanan Aile Yüğü Ölçeği'nin Türkçe Sürümünün Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48, 53-58.
- Ayas, T. (3-5 Ekim 2011). *Lise Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Yaygınlığı*. 11. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sunuldu, İzmir.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2011). Öğretmenlerin Sanal Zorbalık Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (2), 619-640.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Durumu. *İlköğretim Online*, 11 (2), 369-380.
- Bacanlı, H., İlhan, T. ve Aslan, S. (2009). Beş Faktör Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 261-279.

- Baldry, A. C. and Farrington, D. P. (1998). Parenting Influences on Bullying and Victimization. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 237-254.
- Baldry, A. C. and Farrington, D. P. (2000). Bullies and Delinquents: Personal Characteristics and Parental Styles. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 1, 17-18.
- Balkıs, M., Duru, E. ve Buluş, M. (2005). Şiddete Yönelik Tutumların Öz-Yeterlik, Medya, Şiddete Yönelik İnanç, Arkadaş Grubu ve Okula Bağımlılık Duygusu ile İlişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6 (2), 81-97.
- Barnow, S., Lucht, M., and Freyberger, H. J. (2001). Influence of Punishment, Emotional Rejection, Child Abuse, and Broken Home on Aggression in Adolescence: An Examination of Aggressive Adolescents in Germany. *Psychopathology*, 34 (4), 167-173.
- Baron, R. A. and Bryne, D. (1987). *Social psychology: Understanding Human Interaction* (Fifth edition). Boston: Allyn & Bacon.
- Baron, R. M. and Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Başaran, İ. E. (1974). *Eğitim Psikolojisi* (Dördüncü Basım). Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Baçoğlu, C. (1998). *Saldırganlık Davranışının Biyolojik Belirleyicilerinin Araştırılmasına Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış uzmanlık tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, İstanbul.
- Batmaz, M. (2012). *İlköğretim İkinci Kademedeki Öğrencilerin Psikolojik Belirtilere Göre Sanal Zorba/Mağdur Olma Düzeylerinin Yordanması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Batson, C. D. (1987). Prosocial Motivation: Is It Every Truly Altruistic? In L. Berkowitz (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (p. 65-122). New York: Academic Press.
- Bauman, S. (2009). Cyberbullying in a Rural Intermediate School: An Exploratory Study. *The Journal of Early Adolescence*, 30 (6), 803-833.
- Bauman, S. and Pero, H. (2010). Bullying and Cyberbullying among Deaf Students and Their Hearing Peers: An Exploratory Study. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 16 (2), 236-253.
- Bauman, S., Toomey, R. B., and Walker, J. L. (2013). Associations Among Bullying, Cyberbullying, and Suicide in High School Students. *Journal of Adolescence*, 36 (2), 341-350.
- Baumeister, R. F., Smart, L., and Boden, J. M. (1996). Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem. *Psychological Review*, 103, 5-33.
- Baymur, F. (1983). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Baymur, F., Özgüven, E., Kepçeoğlu, M., Kılıçcı, Y. ve Kuzgun, Y. (1978). *Üniversitede Okuyan TÜBİTAK Bursiyerlerinin Başarılarını Etkileyen Faktörler*. Ankara: TÜBİTAK.

- Bayraktar, F. (2009). *Ergenlerin Zorba ve Kurban Davranışlarında Birey, Aile, Akran ve Okula Dair Özelliklerin Rolü: Bütüncül Bir Model Önerisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktutan, F. (2005). *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Beard, K.W. and Wolf, E. M. (2001). Modification in the Proposed Diagnostic Criteria For Internet Addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4, 377-383.
- Beckerman, L. and Nocero, J. (2003). High-Tech Student Hate Mail. *The Education Digest*, 68 (6), 37-40.
- Beebe, T. J., Asche, S. E., Harrison, P. A., and Quinlan, K. B. (2004). Heightened Vulnerability and Increased Risk-Taking Among Adolescent Chat Room Users: Results from a Statewide School Survey. *Journal of Adolescent Health*, 35 (2), 116-123.
- Belsey, B. (2008). Cyberbullying an Emerging Threat to the “Always on” Generation. Web: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf adresinden 25 Eylül 2014’te alınmıştır.
- Benzmiller, H. (2013). The Cyber-Samaritans: Exploring Criminal Liability for the Innocent Bystanders of Cyberbullying. *Nortwestern University Law Review*, 107 (2), 927-962.
- Beran, T. and Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1, 15-33.
- Beran, T., and Li, Q. (2005). Cyber Harassment: A Study of New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32 (3), 265-277.
- Berdondini, L. and Smith, P. K. (1996). Cohesion and Power in the Families of Children Involved in Bully/Victim Problems at School: An Italian Replication. *Journal of Family Therapy*, 18, 99-102.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. New York: Mcgraw-Hill.
- Berkowitz, R. and Benbenishty, R. (2012). Perceptions of Teachers’ Support, Safety, and Absence from School Because of Fear Among Victims, Bullies, and Bully/Victims. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 82, 67-74.
- Bernardi, S. and Pallanti, S. (2009). Internet Addiction: A Descriptive Clinical Study Focusing on Comorbidities and Dissociative Symptoms. *Comprehensive Psychiatry*, 50 (6), 510-516.
- Bernbenishy, R. and Astor, A. (2005). *School Violence in Context: Culture, Neighborhood, Family, School, and Gender*. New York: Oxford University Press.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber Bullyin: Overview and Strategies for School Counsellors, Guidance Officers, and All School Personnel. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18, 53-66.
- Biegler, S. and Boyd, D. (2010). *Risky Behavior and Online Safety: A 2010 Literature Review*. Harvard University, Berkman Center for Internet Society.

- Bingöl, N. (2013). *Lise Öğrencilerinin Siber Zorba ve Mağdur Olma Davranışları ile Yakın Çevrelerinden Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bjorkqvist, K. (1994). Sex Differences in Physical, Verbal, and Indirect Aggression: A Review of Recent Research. *Sex Roles, 30*, 177-188.
- Boulton, M. J. (1999). Concurrent and Longitudinal Relations Between Children's Playground Behavior and Social Preference, Victimization, and Bullying. *Child Development, 70*, 944-954.
- Boulton, M. J. and Smith, P. K. (1994). Bully/Victim Problems in Middle School Children: Stability, Self-Perceived Competence, Peer Perceptions, and Peer Acceptance. *British Journal of Developmental Psychology, 12*, 315-329.
- Boulton, M. J., Trueman, M., Chau, C., Whitehand, C., and Amatya, K. (1999). Concurrent and Longitudinal Links Between Friendship and Peer Victimization: Implications for Befriending Interventions. *Journal of Adolescence, 22*, 461-466.
- Bowers, L., Smith, P. K., and Binney, V. (1994). Perceived Family Relationships of Bullies, Victims and Bully/Victims in Middle Childhood. *Journal of Social and Personal Relationships, 11*, 215-232.
- Boxer, P. and Tisak, M.S. (2005). Children's Beliefs About the Continuity of Aggression. *Aggressive Behavior, 31* (2), 172-188.
- Boyd, D. M. and Ellison, D. M. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13*, 210-230.
- Boz, F. (2000). *İnternet ve Demokrasi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brand, S., Felner, R., Shim, M., Seitsenger, A., and Dumas, T. (2003). Middle School Improvement and Reform: Development and Validation of a School Level Assessment of Climate, Cultural Pluralism, and School Safety. *Journal of Educational Psychology, 95* (3), 570-588.
- Brehm, S. S., Kassin, S.M., and Fein, S. (1999). *Social Psychology* (Fourth edition). Boston: Houghton Mifflin.
- Brendgen, M., Markiewicz, D., Doyle, A. B., and Bukowski, W. M. (2001). The Relations between Friendship Quality, Ranked-Friendship Preference, and Adolescents' Behavior with Their Friends. *Merrill-Palmer Quarterly, 47* (3), 395-415.
- Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, R. E., and Lavoie, F. (2001). Reactive and Proactive Aggression: Predictions to Physical Violence in Different Contexts and Moderating Effects of Parental Monitoring and Caregiver Behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology, 29*, 293-304.
- Brighi, A., Melotti, G., Guarini, A., Genta, M. L., Ortega, R., Mora-Merchan, J. A., Smith, P. K., and Thompson, F. (2012). Self-Esteem and Loneliness in relation to Cyberbullying in Three European Countries. In Q. Li, D. Cross, and P. K. Smith (Eds.), *Cyberbullying in the Global Playground: Research from International Perspectives* (p. 32-56). Chichester: Wiley-Blackwell.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Brown, C. F., Demaray, M. K., and Secord, S. M. (2014). Cyber Victimization in Middle School and Relations to Social Emotional Outcomes. *Computers in Human Behavior*, 35, 12-21.
- Bucher, K. T. and Manning, M. L. (2003). Creating Safe Schools. Web: http://www.joannmaher.com/my_documents/courses_hs_english_012/unit_2/sidcra/resources/creatingsafeschools.pdf adresinden 23 Temmuz 2014'te alınmıştır.
- Bukowski, W. M., Sippola, L. K., and Newcomb, A. F. (2000). Variations in Patterns of Attraction to Same-and-Other-Sex Peers During Early Adolescence. *Developmental Psychology*, 36, 147-154.
- Bukowski, W., Hoza, B., and Boivin, M. (1994). Measuring Friendship Quality During Pre-and Early Adolescence: The Development and Psychometric Properties of Friendship Qualities Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 471-485.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve Orta Ergenlikte Geleneksel ve Sanal Akran Zorbalığına İlişkin Betimsel Bir İnceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bushman, B. J. and Baumeister, R. F. (1998). Threatened Egotism, Narcissism, Self-Esteem, and Direct and Displaced Aggression: Does Self-Love or Self-Hate Lead to Violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229.
- Bushman, B. J. and Huesmann, L. R. (2001). Effects of Televised Violence on Aggression. In D. Singer and J. Singer (Eds.), *Handbook of Children and the Media* (p. 223-254). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Buss, A. H. (1961). *The Psychology of Aggression*. New York: John Wiley & Sons.
- Buss, A. H. and Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Buss, A. H. and Warren, W. L. (2000). *The Aggression Questionnaire Manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Byun, S., Ruffini, C., Mills, J. E., Douglas, A. C., Niang, M., Stepchenkova, S., Lee, S. K., Loutfi, J., Lee, J. K., Atallah, M., and Blanton, M. (2009). Internet Addiction: Metasynthesis of 1996-2006 Quantitative Research. *CyberPsychology & Behavior*, 12 (2), 203-207.
- Cairns, R. B. and Cairns, B. D. (1994). *Lifelines and Risks: Pathways of Youth in Our Time*. Cambridge: Cambridge University.
- Calvete, E., Orue, I., Estevez, A., Villardon, L., and Padilla, P. (2010). Cyberbullying in Adolescents: Modalities and Aggressors' Profile. *Computers in Human Behavior*, 26, 1128-1135.

- Cameron, C.A., Stritzke, W. G. K., and Durkin, K. (2003). Alcohol Expectancies in Late Childhood: An Ambivalence Perspective on Transitions Toward Alcohol Use. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44 (5), 687-698.
- Camodeca, M. and Goossens, F. A. (2005). Aggression, Social Cognitions, Anger, and Sadness in Bullies and Victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46 (2), 186-197.
- Campbell, M. A. (2005). Cyberbullying: An Old Problem in a New Guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Campfield, D. C. (2008). *Cyber Bullying and Victimization: Psychosocial Characteristics of Bullies, Victims, and Bully/Victims*. Unpublished doctoral dissertation, The University of Montana, Montana, United States of America.
- Can, G. (1986). *Lise Öğrencilerinin Benlik Tasarımı Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Can, S. (2002). "Aggression Questionnaire" Adlı Ölçeğin Türk Popülasyonunda Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servis Şefliği, Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Caplan, S. E. (2013). Preference for Online Social Interaction: A Theory of Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being. *Communication Research*, 30 (6), 625-648.
- Caplan, S. E., Williams, D., and Yee, N. (2009). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being among MMO Players. *Computers in Human Behavior*, 25 (6), 1312-1319.
- Caprara, G.V., Alessandri, G., Tisak, M. S., Paciello, M., Caprara, M. G., Gerbino, M., and Fontaine, R. G. (2013). Individual Differences in Personality Conducive to Engagement in Aggression and Violence. *European Journal of Personality*, 27, 290-303.
- Card, N. A. and Hodges, E. V. E. (2007). Victimization within Mutually Antipathetic Peer Relationships. *Social Development*, 16 (3), 479-496.
- Carducci, B. J. (2009). *The Psychology of Personality* (Second Edition). West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Casas, J. A., Del Rey, R., and Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and Cyberbullying: Convergent and Divergent Predictor Variables. *Computers in Human Behavior*, 29, 580-587.
- Cassidy, W., Jackson, M., and Brown, K. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? Students' Experiences with Cyber Bullying. *School Psychology International*, 30, 383-402.
- Cernkovich, S. A. and Giordano, P. C. (1987). Family Relationships and Delinquency. *Criminology*, 25, 295-321.
- Ceyhan, A. A. (2010). Problemlü İnternet Kullanım Düzeyi Üzerinde Kimlik Statüsünün, İnternet Kullanım Amacının ve Cinsiyetin Yordayıcılığı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (3), 1323-1355.
- Ceyhan, A. A. (2011). Ergenlerin Problemlü İnternet Kullanım Düzeylerinin Yordanması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18 (2), 85-94.

- Ceyhan, A. A. ve Ceyhan, E. (21- 23 Ekim 2009). *Ergenlerde Problemlı İnternet Kullanım Ölçeği (PİKÖ-E) Geliştirme Çalışmaları*. X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunuldu, Adana.
- Ceyhan, A.A. (2008). Predictors of Problematic Internet Use on Turkish University Students. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (3), 363-366.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A. ve Gürcan, A. (2007). Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7, 387-416.
- Chang, M. K. and Law, M. S. P. (2008). Factor Structure for Young's Internet Addiction Test: A Confirmatory Study. *Computers in Human Behavior*, 24 (6), 2597-2619.
- Charlton, J. P. and Danfort, I. D. W. (2007). Distinguishing Addiction and High Engagement in the context of Online Game Playing. *Computers in Human Behavior*, 23, 1531-1548.
- Chou, C. (2001). Internet Heavy Use and Addiction among Taiwanese College Students: An Online Interactive Study. *CyberPsychology & Behavior*, 4 (5), 573-585.
- Christiansen, E. and Evans, W. P. (2005). Adolescent Victimization: Testing Models of Resiliency by Gender. *Journal of Early Adolescence*, 25 (3), 298-316.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Corcoran, L., Connolly, I., and O'Moore, M. (2012). Cyberbullying in Irish Schools: An Investigation of Personality and Self Concept. *The Irish Journal of Psychology*, 33, 4, 153-165.
- Coyne, I., Chesney, T., Logan, B., and Madden, N. (2009). Griefing in a Virtual Community: An Exploratory Survey of Second Life Residents. *Journal of Psychology*, 217, 214-221.
- Craig, W. M. and Pepler, D. J. (1995). Peer Process in Bullying and Victimization: An Observational Study. *Exceptionality Education Canada*, 5, 81-95.
- Craig, W. M. and Pepler, D. J. (1997). Observations of Bullying and Victimization in the Schoolyard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13, 41-59.
- Craig, W. M., Henderson, K. V., and Murphy, J. G. (2000). Prospective Teacher's Attitudes Towards Bullying and Victimization. *Social Psychology International*, 21 (1), 5-21.
- Crick, N. R. and Dodge, K. A. (1994). A Review and Reformulation of Social Information-Processing Mechanisms in Children's Social Adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Crick, N. R. and Dodge, K. A. (1996). Social Information-Processing Mechanisms on Reactive and Proactive Aggression. *Child Development*, 67, 993-1002.
- Crick, N. R. and Grotpeter, J. (1996). Children's Treatment by Peers: Victims of Relational and Overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8, 367-380.
- Crick, N. R. and Rose, A. J. (2001). Toward a Gender-Balanced Approach to the Study of Social-Emotional Development: A Look at Relational Aggression. In P. H. Miller and E. K. Scholnick (Eds.), *Toward a Feminist Developmental Psychology* (p. 153-168). New York: Routledge.

- Crick, N. R., Casas, J. F., and Ku, H-C. (1999). Relational and Physical forms of Peer Victimization in Preschool. *Developmental Psychology*, 35, 376-385.
- Cüceloğlu, D. (1991). *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalık, T. ve Kurt, T. (2010). Okul İklimi Ölçeği'nin (OiÖ) Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35, 167-180.
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15, 555-576.
- Çelik, S., Atak, H., ve Ergüzen, A. (2012). Kişilik Özelliklerinin Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Çetin, B., Eroğlu, Y., Peker, A., Akbaba, S., ve Pepsoy, S. (2012). Ergenlerde İlişkisel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu, Siber Zorbalık ve Psikolojik Uyumsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 637-653.
- Çetin, B., Peker, A., Eroğlu, Y., ve Çitemel, N. (2011). Siber Zorbalığın Bir Yordayıcısı Olarak İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar: Ergenler İçin Bir Ön Çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (3), 1064-1080.
- Çetin, B., Yaman, E., and Peker, A. (2011). Cyber Victim and Bullying Scale: A Study of Validity and Reliability. *Computers & Education*, 57 (4), 2261-2271.
- Çetinkaya, B. (2010). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yaygınlığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çifçi, S. (2010). *9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Dahlberg, L.L. and Krug, E. G. (2002). Violence-A Global Public Health Problem. In E. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy, A. B. Zwi, R., and R. Lozano (Eds.), *World Report on Violence and Health* (p. 1-56). Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Dake, J. A., Price, J. H., and Telljohann, S. K. (2003). The Nature and Extent of Bullying at School. *The Journal of School Health*, 73, 173-180.
- Davis, R. A. (2001). A Cognitive-Behavioral Model of Pathological Internet Use. *Computers in Human Behavior*, 17, 187-195.
- Debernardi, N. R. (2012). *Problematic Internet Use: Exploring the Roles of Attachment and Social Competency*. Unpublished doctoral dissertation, University of Missouri, Kansas, United States of America.
- Dehue, F., Bollman, C., and Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 11 (2), 217-223.
- Dempsey, A.G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., and Stoch, E. A. (2009). Differences between Peer Victimization in Cyber and Physical Settings and Associated Psychosocial Adjustment in Early Adolescence. *Psychology in the Schools*, 46, 962-972.

- Derzon, J.H. and Lipsey, M. W. (2000). *The Correspondence of Family Features with Problem, Aggressive, Criminal and Violent Behavior*. Unpublished manuscript. Nashville: Institute for Public Policy Studies.
- DeWall, C. N., Anderson, C. A., and Bushman, B. J. (2012). The General Aggression Model: Theoretical Extensions to Violence. *Psychology of Violence, 1* (3), 245-258.
- Diden, R., Scholte, R. H., Korzilius, H., De Moor, J. M., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R., and Lancioni, G. E. (2009). Cyberbullying Among Students with Intellectual and Developmental Disability in Special Education Settings. *Developmental Neurorehabilitation, 12* (3), 146-151.
- Dilber, Y. (2013). *Ergenlerde Görülen Siber Zorba/Mağdur Yaşantılarının Utanç/Suçluluk ve İntikam Duyguları Çerçevesinde İncelenmesi: Bursa İli Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar: Lisans Öğrencileri için Bir Ön Çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9* (3), 1291-1325.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). Parental Attitudes as a Predictor of Cyber Bullying among Primary School Children. *World Academy of Science, Engineering and Technology, 4*, 132-136.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). Values as a Predictor of Cyber Bullying Among Secondary School Students. *International Journal of Social Sciences, 5* (3), 185-188.
- Donat-Bacı, S. (2011). *Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Dong, G., Wang, J., Yang, X., and Zhou, H. (2013). Risk Personality Traits of Internet Addiction: A Longitudinal Study of Internet –Addicted Chinese University Students. *Asia-Pacific Psychiatry, 5* (4), 316-321.
- Dooley, J. J., Pyzalski, J., and Cross, D. S. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying. *Journal of Psychology, 4*, 182-188.
- Dooley, J. J., Shaw, T., & Cross, D. (2012). The association between the mental health and behavioural problems of students and their reactions to cyber-victimization. *European Journal of Developmental Psychology, 9*, 275–289.
- Douglas, A. C., Mills, J. E., Niang, M., Stepchenkova, S., Byun, S., Ruffini, C., Lee, S. K., Loutfi, J., Lee, J. K., Atallah, M., and Blanton, M. (2008). Internet Addiction: Meta Synthesis of Qualitative Research for the Decade 1996-2006. *Computers in Human Behavior, 24*, 3027-3044.
- Dovidio, J., Piliavin, J. A., Schroeder, D., and Penner, L. (2006). *The Social Psychology of Prosocial Behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Döring, N. (2012). Personal Home Pages on the Web: A Review of Research. *Journal of Computer-Mediated Communication, 7*, 20-29.
- Duncan, R. D. (1999). Peer and Sibling Aggression: An Investigation of Intra-and-Extra-Familial Bullying. *Journal of Interpersonal Violence, 14*, 871-876.

- Duncan, R. D. (2004). The Impact of Family Relationships on School Bullies and Their Victims. In D. L. Espelage and S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American Schools: A Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention* (p. 227-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., Ulusu, Y. ve Kılıç, B. (2010). *Facebook'tayız* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Dvorak, R.D., Pearson, M.R., and Kuvaas, N. J. (2013). The Five-Factor Model of Impulsivity-Like Traits and Emotional Lability in Aggressive in Behavior. *Aggressive Behavior*, 39, 222-228.
- Egan, S. K. and Perry, D. G. (1998). Does Low Self-Regard Invite Victimization? *Development Psychology*, 34, 299-309.
- Ekşi, F. (2012). Narsistik Kişilik Özelliklerinin İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalığı Yordama Düzeyinin Yol Analizi ile İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (3), 1683-1706.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and Its Correlation to Traditional Bullying, Gender, and Frequent and Risky Usage of Internet-Mediated Communication Tools. *New Media Society*, 12 (1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). A New Face of Peer Bullying: Cyber Bullying. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö. ve Topçu, Ç. (2008). Siber Zorbalık., D. Deryakulu (Editör). *Bilişim Teknolojileri Öğretiminde Sosyo-Psikolojik Değişkenler*. 1. Baskı. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık, ss.105-125'teki makale.
- Erdur-Baker, Ö., Yerin-Güneri, O. ve Akbaba-Altun, S. (28-30 Mart 2006). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Çocukları ve Gençleri Nasıl Etkiliyor?* M. E. B. 1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumda sunuldu, İstanbul.
- Erkan, G. (1986). Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 4, 141-159.
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu Öz-Değer, Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). Aileden ve Arkadaştan Algılanan Sosyal Destek ve Siber Mağduriyet: Yapısal Eşitlik Modeliyle Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-15.
- Esen, E. (2010). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psikososyal Değişkenlerin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Espelage, D. and Swearer, S. (2004). *Bullying in American Schools. A Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention*. Mahwah: Erlbaum Associates.
- Espelage, D. L., Holt, M. K., and Henkel, R. R. (2003). Examination of Peer-Group Contextual Effects on Aggression During Early Adolescence. *Child Development*, 74, 205-220.
- Evenden, J. L. (1999). Varieties of Impulsivity. *Psychopharmacology*, 146 (4), 348-361.

- Facebook'a Yüklenen Fotolar Porno Sitelere Yükleniyor. (2 Kasım 2012). Milliyet, s.7.
- Fanti, K. A., Demetriou, A. G., and Hawa, V. V. (2012). A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 168-181.
- Farmer, T. W., Petrin, R. A., Robertson, D. L., Fraser, M. W., Hall, C. M., Day, S. H., and Dadisman, K. A. (2010). Peer Relations of Bullies, Bully/Victims, and Victims: The Two Worlds of Bullying in Second Grade Classrooms. *The Elementary School Journal*, 110, 364-392.
- Feldman, M. A. (2011). *Cyberbullying in High Schools: Associated Individual and Contextual Factors of Involvement*. Unpublished doctoral dissertation, University of South Florida, United States of America.
- Fenaughty, J. and Harre, N. (2013). Factors Associated with Distressing Electronic Harassment and Cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 29, 803-811.
- Ferguson, C. J. and Garza, A. (2011). Call of (Civic) Duty: Action Games and Civic Behavior in a Large Sample of Youth. *Computers in Human Behavior*, 27, 770-775.
- Festi, R., Scharkow, M., and Quandt, T. (2013). Peer Influence, Internet Use and Cyberbullying: A Comparison of Different Context Effects among German Adolescents. *Journal of Children and Media*, 7 (4), 446-462.
- Finnegan, R. A., Hodges, E. V. E., and Perry, D. G. (1998). Victimization by Peers: Associations with Children's Reports of Mother-Child Interaction. *Journal of Personality and Social Development*, 75, 1076-1086.
- Fiske, S. T., Gilbert, D. T., and Lindzey, G. (2010). *Handbook of Social Psychology* (Fifth edition). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Flouri, E. and Buchanan, A. (2003). The Role of Mother Involvement and Father Involvement in Adolescent Bullying Behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 634-644.
- Fontaine, R.G. and Dodge, K. A. (2006). Real-Time Decision Making and Aggressive Behavior in Youth: A Heuristic Model of Response Evaluation and Decision (RED). *Aggressive Behavior*, 32, 604-624.
- Frangos, C. C., Frangos, C. C., and Sotiropoulos, I. (2011). Problematic Internet Use among Greek University Students: An Ordinal Logistic Regression with Risk Factors of Negative Psychological Beliefs, Pornographic Sites, and Online Games. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14 (1-2), 51-58.
- Franzoi, S. L. (2005). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Fredstrom, B. K., Adams, R. E., and Gilman, R. (2011). Electronic and School-Based Victimization: Unique Contexts for Adjustment Difficulties During Adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 40 (4), 405-415.
- Friedman, H.S. and Schustack, M. W. (1999). *Personality: Classic Theories and Modern Research*. Boston: Allyn and Bacon.
- Fromm, E. (1995). *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*. (Çev. Ş. Alpagut) İstanbul, Payel Yayınevi. (Eserin orijinali 1973 yılında yayınlandı).

- Galen, L. W. (2012). Does Religious Belief Promote Prosociality? A Critical Examination. *Psychological Bulletin*, 138, 876-906.
- Gander, M. J. and Gardiner, H. W. (1998). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (Çev. A. Dönmez, N. Çelen ve B. Onur) Ankara, İmge Yayınları. (Eserin orijinali 1981 yılında yayınlandı).
- Gardner, M. (1947). *Personality: A Biosocial Approach to Origins and Structure*. New York, NY: Harper & Brothers.
- Gault, B. A. and Sabini, J. (2000). The Roles of Emphaty, Age, and Gender in Predicting Attitudes Toward Punitive, Reparative, and Preventative Public Policies. *Cognition and Emotion*, 14, 495-520.
- Gentile, D. A., Anderson, C. A., Yukawa, S., Ichori, N., Saleem, M., Ming, L. M., Shibuya, A., Liao, A. K., Khoo, A., Bushman, B. J., Huesman, L. R., and Sakamoto, A. (2009). The Effects of Prosocial Video Games on Prosocial Behaviors: International Evidence from Correlational, Longitudinal, and Experimental Status. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35 (6), 752-763.
- Goldberg, I. (1996). *Internet Addiction Disorder*. Web: <http://www.rider.edu/suler/psycyber/supportgp.html> adlı adresten 29 Eylül 2014'te alınmıştır.
- Goldstein, A. (1994). *The Ecology of Aggression*. New York: Plenum Press.
- Gönül, A. S. (2002). Patolojik İnternet Kullanımı. *Yeni Symposium*, 40 (3), 105-110.
- Görgülü, T. and Tutarel-Kışlak, Ş. (2014). Submissive Behaviours, Depression and Suicide Probability in Male Arrestees and Convicts. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 51, 40-45.
- Graziano, W. G. and Eisenberg, N. (1997). Agreeableness: A Dimension of Personality. In R. Hogan, S. Briggs, and J. Johnson (1997). *Handbook of Personality Psychology* (p. 795-820). San Diego, CA: Academic Press.
- Greenberg, L. S. and Watson, J. C. (1998). Client-Centered and Process-Experiential Psychotherapy in the Treatment of Depression: A Comparative Outcome Study. *Psychotherapy Research*, 8, 210-224.
- Greene, M. B. (2006). Bullying in Schools: A Plea for Measure of Human Rights. *Journal of Social Issues*, 62, 63-79.
- Greenfield, D. (1999). *Virtual Addiction: Help for Netheads, Cyberfreaks, and Those Who Love Them*. Oakland, CA: New Harbinger.
- Griffiths, M. D. (1998). Internet Addiction: Does It Really Exist? In J. Gackenbach (Ed.), *Psychology and The Internet* (p. 61-75). New York: Academic Press.
- Griffiths, M. D. (2000). Does Internet and Computer Addiction Exist? Some Case Study Evidence. *CyberPsychology & Behavior*, 3 (2), 211-218.
- Griffiths, M. D. (2001). Sex on the Internet: Observations and Implications for Sex Addiction. *Journal of Sex Research*, 38, 333-342.
- Grigg, D. W. (2010). Cyber Aggression: Definition and Concept of Cyberbullying. *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 20, 143-156.

- Grohol, J. (1999). *Internet Addiction Guide*. Web: psychcentral.com/netaddiction/ adresinden 12 Ağustos 2014'te alınmıştır.
- Gunderson, J. G. (1992). Diagnostic Controversies. In A. Tasman and M. B. Riba (Eds.), *Review of Psychiatry* (p. 9-24). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Güler, Z., Başpınar, N. Ö. ve Gürbüz, H. (2001). *İş Yaşamında Stres ve Kamu Kurumlarındaki Sekreterler Üzerine Bir Uygulama*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 257-276.
- Günüç, S. (2009). *İnternet Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Demografik Değişkenler ile İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Hall, A. S. and Parson, J. (2001). Internet Addiction: College Student Case Study Using Best Practices in Cognitive Behavior Therapy. *Journal of Mental Health Counseling*, 23, 312-327.
- Hanish, L. D. and Guerra, N. G. (2000). The Roles of Ethnicity and School Context in Predicting Children's Victimization by Peers. *American Journal of Community Psychology*, 28 (2), 201-223.
- Hansen, S. (2002). Excessive Internet Usage or Internet Addiction? The Implications of Diagnostic Categories for Student Users. *Journal of Computer Assisted Learning*, 18 (2), 235-236.
- Harrington, J. E. (2001). A Simple Game Theoretic Explanation for the Relationship Between Group Size and Helping. *Journal of Mathematical Psychology*, 45, 389-392.
- Harris, S., Petrie, G., and Willoughby, W. (2002). Bullying among 9th graders: An Exploratory Study. *NASSP Bulletin*, 86, 3-14.
- Hay, I., Ashman, A., and Van Kraaynoord, C. (1998). The Educational Characteristics of Students with High or Low Self-Concept. *Psychology in the Schools*, 35, 391-400.
- Haynes, N. M., Emmons, C., and Ben-Avie, M. (1997). School Climate as Factor in Student Adjustment and Achievement. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 8, 321-329.
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., Tollit, M., Smith, R., Herrenkohl, T. I., Toumbourou, J. W., and Catalano, R. F. (2012). Longitudinal predictors of cyber and traditional bullying perpetration in Australian secondary school students. *Journal of Adolescent Health*, 51, 59-65.
- Hinduja, S. and Patchin, J. (2013). Social Influences on Cyberbullying Behaviors among Middle and High School Students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 711-722.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. *Deviant Behavior*, 29 (2), 129-156.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thousand Oaks, California: Corwin Press.

- Hinduja, S., and Patchin, J. W. (2010). Bullying, Cyberbullying, and Suicide. *Archives of Suicide Research, 14* (3), 206-221.
- Hodges, E. V. E. and Perry, D. G. (1999). Personal and Interpersonal Antecedents and Consequences of Victimization by Peers. *Journal of Personality and Social Psychology, 76*, 677-685.
- Hodges, E. V. E., Boivin, M., Vitaro, F., and Bukowski, W. M. (1999). The Power of Friendship: Protection against an Escalating Cycle of Peer Victimization. *Developmental Psychology, 35*, 94-101.
- Hodges, E. V. E., Malone, M. J., and Perry, D. G. (1997). Individual Risk and Social Risk as Interacting Determinants of Victimization in the Peer Group. *Developmental Psychology, 33*, 1032-1039.
- Hoover, J. H., Oliver, R., and Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of Adolescents Victims in the Midwestern USA. *School Psychology International, 13*, 5-16.
- Houmandi, A. and Pateraki, L. (2001). Bullying and Bullies in Greek Elementary Schools: Pupils' Attitudes and Teachers'/Parents' Awareness. *Educational Review, 53*, 19-26.
- Hoy, A. and Hoy, W. (2003). *Instructional Leadership: A Learning-Centered Guide*. Boston: Allyn & Bacon.
- Hoy, W. K. (2003). An Analysis of Enabling and Mindful School Structures. *Journal of Educational Administration, 41* (1), 87-109.
- Hoy, W. K. and Miskel, C. G. (2005). *Educational Administration: Theory, Research and Practice* (Seventh Edition). New York: McGraw Hill.
- Hsu, S., Wen, M., and Wu, M. (2009). Exploring User Experiences as Predictors of MMORPG Addiction. *Computers & Education, 53*, 990-999.
- Huang, Y. and Chou, C. (2010). An Analysis of Multiple Factors of Cyberbullying Among Junior High School Students in Taiwan. *Computers in Human Behavior, 26* (6), 1581-1590.
- Huang, Y. R. (2006). Identity and Intimacy Crises and Their Relationships to Internet Dependence among College Students. *CyberPsychology & Behavior, 9* (5), 571-576.
- Huesmann, L. R. (1998). The Role of Social Information Processing and Cognitive Schemas in the Acquisition and Maintenance of Habitual Aggressive Behavior. In R. G. Green and E. Donnerstein (Eds.), *Human Aggression: Theories, Research, and Implications for Policy* (p. 73-109). New York: Academic Press.
- Hur, M. H. (2006). Demographic, Habitual, and Socioeconomic Determinants of Internet Addiction Disorder: An Empirical Study of Korean Teenagers. *CyberPsychology & Behavior, 9* (5), 514-525.
- Internet Gaming Disorder. (2013). *DSM 5*. Web: [http://www.dsm5.org/Documents/Internet Gaming Disorder.pdf](http://www.dsm5.org/Documents/Internet_Gaming_Disorder.pdf) adlı adresten 13 Temmuz 2014'te alınmıştır.
- İskender, M. and Akın, A. (2010). Social Self-Efficacy, Academic Locus of Control, and Internet Addiction. *Computers & Addiction, 54* (4), 1101-1106.

- Jang, H., Song, J., and Kim, R. (2014). Does the Offline Bully-Victimization Influence Cyberbullying Behavior Among Youths? Application of General Strain Theory. *Computers in Human Behavior*, 31, 85-93.
- Johnson, S. L., Waasdorp, T. E., Debnam, K., and Bradshaw, C. P. (2013). The Role of Bystander Perceptions and School Climate in Influencing Victims' Response to Bullying: To Retaliate or Seek Support? *Journal of Criminology*, 2013, 1-10.
- Jolliffe, D. and Farrington, D. P. (2006). Examining the Relationship Between Low Emphaty and Bullying. *Aggressive Behavior*, 32 (6), 540-50.
- Jones, K. D. and Minatrea, N. (2001). The Consequences of Internet Addiction: Implications for Counseling Practice. *The Journal of Technology in Counseling*, 2, 1-7.
- Jose, P. E., Kljakovic, M., Scheib, E., and Notter, O. (2011). The Joint Development of Traditional Bullying and Victimization with Cyber Bullying and Victimization in Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 22 (2), 301-309.
- Juvonen, J. and Gross, E. F. (2008). Extending the School Grounds? Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.
- Juvonen, J., Graham, S., and Schuster, M. A. (2003). Bullying Among Young Adolescents: The Strong, The Weak, and The Troubled. *Pediatrics*, 112, 1231-1237.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar* (Onuncu Basım). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalaman, S. (2011). *İnternette Özel Hayatın Gizliliğinin İhmal Edilmesi: Facebook*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kalliotis, P. (2000). Bullying as a Special Case of Aggression, Procedures for Cross-Cultural Assessment. *School Psychology International*, 21 (1), 47-64.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistiki Teknikler*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Karaca, M. (2007). *Sosyolojik Bir Olgu Olarak İnternet Gençliği: Elazığ Örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kartal, H. (2009). The Prevalence of Bullying and Victimization among Turkish Elementary School Students and Its Relationship to Gender and Grade Level. *Journal of Social Sciences*, 20 (2), 109-119.
- Kartal, H. and Bilgin, A. (2009). Bullying and School Climate from the Aspects of Students and Teachers. *Eurasian Journal of Educational Research*, 36, 209-226.
- Katzer, C., Fetschenauer, D., and Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the Victims? A Comparison of Victimization in Internet Chatrooms and Victimization in School. *Journal of Media Psychology*, 21 (1), 25-36.

- Keith, S. and Martin, M. (2005). Cyberbullying: Creating a Culture of Respect in A Cyber World. *Reclaiming Children and Youth*, 13 (4), 224-228.
- Khoury-Kassabri, M. (2009). The Relationship Between Staff Maltreatment of Students and Students' Violent Behavior. *Child Abuse & Neglect*, 33, 914-923.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishy, R., and Astor, R. A. (2005). The Effects of School Climate, Socioeconomics, and Cultural Factors on Student Victimization in Israel. *Social Work Research*, 29 (3), 165-180.
- Kim, K., Ryu, E., Chon, M.Y., Yeun, E. J., Choi, S. Y., Seo, J. S., and Nam, B. W. (2006). Internet Addiction in Korean Adolescents and Its Relation to Depression and Suicidal Ideation: A Questionnaire Survey. *International Journal of Nursing Studies*, 43 (2), 185-192.
- Kim, S. and Kim, R. (2002). A Study of Internet Addiction: Status, Causes, and Remedies-Focusing on the Alienation Factor. *International Journal of Human Ecology*, 3 (1), 1-19.
- King, J., Walpole, C., and Lamon, K. (2007). Surf and Turf Was Online-Growing Implications of Internet Gang Violence. *Journal of Adolescent Health*, 41, 66-68.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. C., Chen, S. H., and Yen, C. F. (2005). Proposed Diagnostic Criteria of Internet Addiction for Adolescents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193 (11), 728-733.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. S., Yeh, Y. C., and Yen, C. F. (2009). Predictive Values of Psychiatric Symptoms for Internet Addiction in Adolescents: A 2-Year Prospective Study. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 163 (10), 937-943.
- Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Sanal Zorbalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., Dalara, E., Koufogazou, A., and Papatziki, A. (2013). Cyber Bullying, Personality, and Coping among Pre-Adolescents. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning*, 3 (4), 55-69.
- Konig, A., Gollwitzer, M., and Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an Act of Revenge? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20 (2), 210-224.
- Kowalski, Giumetti, Schroeder, and Reese, H. (2012). Cyberbullying Among College Students: Evidence from Multiple Domains of College Life. In C. Wankel and L. Wankel (Eds.), *Misbehavior Online in Higher Education* (pp. 293-321). Bingley, United Kingdom: Emerald.
- Kowalski, R. M. and Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22-30.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., and Lattaner, M. R. (2014). Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth. *Psychological Bulletin*, 140, 1073-1137.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., and Agastson, W. P. (2008). *Cyber Bullying in the Digital Age*. Malden, MA: Wiley-Blackwell Publishing.
- Köknel, Ö. (2005). *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Köktürk, Ö. (2013). *Sosyal Ağ Kullanım Performasına Göre Üniversite Değerlendirmesi: Twitter ve Türkiye Üniversiteleri Üzerine Bir Çalışma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kratzer, S. and Hegerl, U. (2008). Is Internet Addiction Disorder a Disorder of Its Own? A Study on Subjects with Excessive Internet Use. *Psychiatrische Praxis*, 35 (2), 80-83.
- Krebs, D. L. and Van Hesteren (1992). The Development of Altruistic Personality. In P. M. Oliner, S. P. Oliner, L. Baron, L. A. Blum, D. L. Krebs, and M. Z. Smoleneska (Eds.), *Embracing the Other: Philosophical, Psychological, and Historical Perspectives on Altruism* (p. 142-169). New York: University Press.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., and Ballachey, E. L. (1962). *Individual in Society: A Textbook of Social Psychology*. New York, NY: Mc-Graw-Hill.
- Kruger, J. and Dunning, D. (1999). Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1121-1134.
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., and Barrows, J. R. (2001). Internet Use and Collegiate Academic Performance Decrements: Early Findings. *Journal of Communication*, 51 (2), 366-382.
- Kuss, D. J. and Griffiths, M. D. (2011). Online Social Networking and Addiction-A Review of the Psychological Literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8 (9), 3528-3552.
- Kuss, D. J. and Griffiths, M. D. (2012). Internet Gaming Addiction: A Systematic Review of Empirical Research. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10 (2), 278-296.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D., and Binder, J. (2013). Internet Addiction in Students: Prevalence and Risk Factors. *Computers in Human Behavior*, 29, 959-966.
- Kutlu, M. (1992). *Yetişme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan Öğrencilerin Öz Saygı Düzeylerini Etkileyen Bazı Değişkenler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- La Greca, A. M. and Harrison, H. M. (2005). Adolescent Peer Relations, Friendships, and Romantic Relationships: Do They Predict Social Anxiety and Depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 49-61.
- Laftman, S. B., Modin, B., and Östberg, V. (2013). Cyberbullying and Subjective Health: A Large-Scale Study of Students in Stockholm, Sweden. *Children and Youth Services Review*, 35, 112-119.
- Lam, L. T., Peng, Z. W., Mai, J. C., and Jing, J. (2009). Factors Associated with Internet Addiction among Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 12 (5), 551-555.
- Latane, B. and Darley, J. M. (1970). *The Unresponsive Bystander: Why Does Not He Help?* New York: Appleton-Century-Crofts.
- Law, A. K. and Fung, A. L. (2012). Different Forms of Online and Face-to-Face Victimization among Schoolchildren Pure and Co-Occuring Dimension of Reactive and Proactive Aggression. *Computers in Human Behavior*, 28 (1), 226-232.

- Law, D. M., Shapka, J. D., Domene, J. F., and Gagne, M. H. (2012). Are Cyberbullies Really Bullies? An Investigation of Reactive and Proactive Online Aggression. *Computers in Human Behavior*, 28 (2), 664-672.
- Law, D. M., Shapka, J. D., Hymel, S., Olson, B. F., and Waterhouse, T. (2012). The Changing Face of Bullying: An Empirical Comparison Between Traditional and Internet Bullying and Victimization. *Computers in Human Behavior*, 28, 226-232.
- Lazuras, L., Barkoukis, V., Ourda, D., and Tsorbatzoudis, H. (2013). A Process Model of Cyberbullying in Adolescence. *Computers in Human Behavior*, 29, 881-887.
- Leishman, J. (2002). Cyberbullying. Web: <http://www.cbc.ca/news/background/bullying/cyberbullying> adresinden 25 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.
- Lenhart, A. (June 2007). *Cyberbullying and Online Teens*. Pew Internet and American Life Project. <http://www.pewinternet.org/2007/06/27/cyberbullying/> adresinden 14 Mayıs 2014'te alınmıştır.
- Leung, L. (2004). Net Generation Attributes and Seductive Properties of the Internet as Predictors of Online Activities and Internet Addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 7 (3), 333-348.
- Leung, L. and Lee, P. S. N. (2012). The Influences of Information Literacy, Internet Addiction and Parenting Styles on Internet Risks. *New Media & Society*, 14 (1), 117-136.
- Li, Q. (2005). Cyber Harassment: A Study of New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32 (3), 265-277.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Li, Q. (2007). New Bottle Old Wine: A Research Cyberbullying in Schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.
- Liau, A. K., Khoo, A., and Ang, P. H. (2005). Factors Influencing Adolescents Engagement in Risky Internet Behavior. *Cyberpsychology & Behavior*, 8 (6), 513-520.
- Liau, A. K., Khoo, A., and Ang, P. H. (2008). Parental Awareness and Monitoring of Adolescent Internet Use. *Current Psychology*, 27 (4), 217-233.
- Lin, M. P., Ko, H. C., and Wu, J. Y. (2011). Prevalence and Psychosocial Risk Factors Associated with Internet Addiction in a Nationally Representative Sample of College Students in Taiwan. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 741-746.
- Livingstone, S., Haddon, L. G., Görzig, A., and Olafsson, K. (2011). *EU Kids Online II: Final Report 2011*. London, UK: London School Economics and Political Science.
- London, P. and Bower, R. K. (1968). Altruism, Extraversion, and Mental Illness. *The Journal of Social Psychology*, 76, 19-30.
- Lyznicki, J. M., McCaffre, M. A., and Robinowitz, C. B. (2004). Childhood Bullying: Implications for physicians. *American Family Physician*, 70, 1723-1730.
- Ma, X. (2001). Bullying and Being Bullied: To What Extent Are Bullies Also Victims? *American Educational Research Journal*, 38 (2), 351-370.

- Macaulay, J.R. and Berkowitz, L. (1970). *Altruism and Helping Behavior*. New York: Academic Press.
- Mafe, C. R. and Blas, S. S. (2006). Explaining Internet Dependency: An Exploratory Study of Future Purchase Intention of Spanish Internet Users. *Internet Research*, 16 (4), 380-397.
- Makas, Y. (2008). *Lise Öğrenimi Gören Gençlerin İnternet Kullanımının Psikososyal Durum ile İlişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Malone, T. and Rockart, J. F. (1993). How Will Information Technology Reshape Organizations? Computers as Coordination Technology. In S. P. Bradley, J. A. Hausman, and R.L. Nolan (Eds.), *Globalization, Technology, and Competition: The Fusion of Computers and Telecommunications in the 1990s* (p. 37-55). Boston: Harvard Business School Press.
- Markiewicz, D., Doyle, A. B., and Brendgen, M. (2001). The Quality of Adolescents' Friendships: Associations with Mothers' Interpersonal Relationships, Attachments to Parents and Peers, and Prosocial Behaviors. *Journal of Adolescence*, 24, 429-445.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A Preliminary Assessment for School Personnel. *Psychology in the Schools*, 45, 323-348.
- May, R. (2013). Güç ve Masumiyet. (Çev. M. Doğan) İstanbul, Say Yayınları (Eserin orijinali 1972'de yayımlandı).
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. Jr. (1990). *Personality in Adulthood* (First Edition). New York: Guilford Press.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T., Jr. (2003). *Personality in Adulthood: A Five-Factor Theory Perspective* (Second edition). New York: Guilford Press.
- McElroy, S. L., Keck, P. E., Jr., Pope, H. G., Jr., Smith, J. M., and Stratowski, S. M. (1994). Compulsive Buying: A Report of 20 Cases. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 55 (6), 242-248.
- Mehroof, M. and Griffiths, M. D. (2010). Online Gaming Addiction: The Role of Sensation Seeking, Self-Control, Neuroticism, Aggression, State Anxiety, and Trait Anxiety. *Cyberpsychology & Behavior*, 13, 313-316.
- Menesini, E. and Nocentini, A. (2009). Cyberbullying Definition and Measurement: Some Critical Considerations. *Journal of Psychology*, 217, 230-232.
- Menesini, E., Nocentini, A., and Calussi, P. (2011). The Measurement of Cyberbullying: Dimensional Structure and Relative Item Severity and Discrimination. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14 (5), 267-274.
- Menesini, E., Nocentini, A., and Camodeca, A. (2013). Morality, Values, Traditional Bullying, and Cyberbullying in Adolescence. *The British Journal of Developmental Psychology*, 31, 1-14.
- Mesch, G. S. (2009). Parental Mediation, Online Activities, and Cyberbullying. *Cyberpsychology and Behavior*, 12, 217-223.
- Messias, E., Castro, J., Saini, A., Usman, M., and Peebles, D. (2011). Sadness, Suicide and Their Association with Video Game and Internet Overuse among Teens: Results from the

- Youth Risk Behavior Survey 2007 and 2009. *Suicide & Life-Threatening Behavior*, 41 (3), 307-315.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., and Daciuk, J. (2012). Risk Factors for Involvement in Cyber Bullying: Victims, Bullies, and Bully-Victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63-70.
- Mishna, F., Saini, M., and Solomon, S. (2009). Ongoing and Online: Children and Youth's Perceptions of Cyber Bullying. *Children and Youth Services Review*, 31, 1222-1228.
- Mitchell, J. A. (2010). *Social Ecological Factors Influencing Cancer-Related Preventive Health Behaviors in African American Men*. Unpublished doctoral dissertation, Graduate School of The Ohio State University, Ohio, United States of America.
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., and Wolak, J. (2003). Victimization of Youth on the Internet. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 8, 1-39.
- Morahan-Martin, J. (2005). Internet Abuse: Addiction? Disorder? Symptom? Alternative Explanations? *Social Science Computer Review*, 23, 39-48.
- Mottram, A. J. and Fleming, M. J. (2009). Extraversion, Impulsivity, and Online Group Membership as Predictors of Problematic Internet Use. *CyberPsychology & Behavior*, 12 (3), 319-321.
- Muslu, G. K. ve Bolışık, B. (2009). Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı. *Preventive Medicine Bulletin*, 8 (5), 445-450.
- Nalwa, K. and Anand, A. P. (2003). Internet Addicton in Students: A Cause of Concern. *Cyberpsychology & Behavior*, 6 (6), 653-656.
- Navarro, J. N. and Jasinski, J. L. (2012). Going Cyber: Using Routine Activities Theory to Predict Cyber Bullying Experiences. *Sociological Sprectrum*, 32 (1), 81-94.
- NCH & Tesco Mobile (2005). *Putting in the Picture-Mobile Bullying Survey of 2005*. Web: http://www.avaproject.org.uk/media/28482/mobile_bullying_report.pdf adresinden 27 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.
- Nesser, J. (2007). The Interface Between School Connectedness and Peer Victimization: An Exploratory Study. *Acta Criminologica*, 20 (1), 55-78.
- Nevid, J. S. and Rathus, S. A. (2010). *Psychology and The Challenges Oflife: Adjustement and Modern Life* (Eleventh Edition). New York: Wiley.
- Niemz, K., Griffiths, M., and Banyard, P. (2005). Prevalence of Pathological Internet Use among University Students and Correlations with Self-Esteem, the General Health Questionnaire (GHQ), and Disinhibition. *Cyberpsychology & Behavior*, 8 (6), 562-570.
- Nikiforou, M., Georgiou, S. N., and Stravrinides, P. (2013). Attachment to Parents and Peers as a Parameter of Bullying and Victimization. *Journal of Criminology*, 1, 1-9.
- O' Reilly, M. (1996). Internet Addiction: A New Disorder Enters the Medical Lexicon. *Canadian Medical Association Journal*, 154, 1882-1883.
- O'Connell, P., Pepler, D., and Craig, W. (1999). Peer Involvement in Bullying: Insights and Challenges for Intervention. *Adolescence*, 22, 437-452.

- O'Moore, M., Minton, S., and McGuckin, C. (under review). *Bullying, Cyber Bullying, Gender, and Personality*.
- Odabaşı, H.F., Kabakçı, I. ve Çoklar, A. N. (2007). *İnternet, Çocuk ve Aile* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Odacı, H. (2011). Academic Self-Efficacy and Academic Procrastination as Predictors of Problematic Internet Use in University Students. *Computers & Education*, 57, 1109-1113.
- Odacı, H. and Kalkan, M. (2010). Problematic Internet Use, Loneliness and Dating Anxiety among Youth Adult University Students. *Computers & Education*, 55, 1091-1097.
- Olweus, D. (1991). Bully/Victim Problems Among Schoolchildren: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. In D. J. Pepler and K. H. Rubin (Eds.), *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (p. 411-446). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190.
- Olweus, D. (1999). Norway. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, and P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective* (p. 7-27). London: Routledge.
- Olweus, D. (2001). *Olweus' Core Program Against Bullying Bullying and Antisocial Behavior: A Teacher Handbook*. Bergen, Norway: Author.
- Omoto, A. M. and Sneyder, M. (1995). Sustained Helping Without Obligation: Motivation, Longevity of Service, and Perceived Attitude Change Among AIDS Volunteers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 671-686.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J. A., Calmaestra, J., and Vega, E. (2009). The Emotional Impact on Victims of Traditional Bullying and Cyberbullying: A Study of Spanish Adolescents. *Journal of Psychology*, 217, 197-204.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P. K., Thompson, F., and Tippett, N. (2012). The Emotional Impact of Bullying and Cyberbullying on Victims: A European Cross-National Study. *Aggressive Behavior*, 38, 342-356.
- Ögel, K. (2012). *İnternet Bağımlılığı: İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa Çıkmak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Öner, N. (1997). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler* (3. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özbay, A. (2013). *Ergenlerde Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Aleksitimi ve Öfke İfade Etme Biçimleri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, N. K. and Buzlu, S. (2005). Problematic Use of the Internet Is A Tool To Help Determine The Scale of Cognitive Status on the Internet, the Reliability and Validity of the University Students. *Journal of Addiction*, 6 (1), 19-26.

- Özcebe, H., Üner, S., Uysal, D., Soysal, S., Polat, B. ve Şeker, A. (28-31 Mart 2006). *Ankara'da Bir İlköğretim Okulu'nda Erken ve Orta Dönem Adölesanlarda Şiddet Algısı ve Şiddet Davranışının Sıklığının Değerlendirilmesi*. 1. Uluslararası Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumunda sunuldu, İstanbul.
- Özden, M. S. and İçellioğlu, S. (2014). The Perception of Cyberbullying and Cybervictimization by University Students in terms of Their Personality Factors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 116, 4379-4383.
- Özel, S. (2013). *Lise Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Depresyon ve Benlik Saygısı İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen, A. (2004). *Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Park, S. K., Kim, J. Y., and Cho, C. B. (2008). Prevalence of Internet Addiction and Correlations with Family Factors among South Korean Adolescents. *Adolescence*, 43, 895-909.
- Parris, L., Varjas, K., Meyers, J., and Cutts, H. (2012). High School Students' Perceptions of Coping with Cyberbullying. *Youth & Society*, 44, 284-306.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond The Schoolyard: A Preliminary Look at Cyber Bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148-169.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80, 614-621.
- Pekel-Uludağ, N. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve İleri Ergenlik Döneminde Risk Alma Davranışı: Ebeveyn ve Akranların Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12, 14-24.
- Peker, A. (2013). *İnsani Değerler Yönelimli Psikoeğitim Programının Problemlili İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 185-206.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun Eğici Davranışlar ile Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Aracılığının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9, 205-221.
- Pellegrini, A. D. (2002). A Longitudinal Study of Bullying, Dominance, and Victimization During the Transition from Primary to Secondary School. *Educational Psychologist*, 37, 151-163.
- Pellegrini, A. D. and Bartini, M. (2001). Dominance in Early Adolescent Boys: Affiliative and Aggressive Dimensions and Possible Functions. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47, 142-163.

- Pellegrini, A. D. and Long, J. D. (2012). A Longitudinal Study of Bullying, Dominance, and Victimization During the Transition from Primary School Through Secondary School. *British Journal of Developmental Psychology*, 20 (2), 259-280.
- Pellegrini, A.D. (1998). Bullies and Victims in School: A Review and Call for Research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19, 165-176.
- Perdeci, Z., Özmenler, K. N., Doğruer, E. A., Özdağ, F. ve Türkbay, T. (2009). Antisozyal Kişilik Bozukluğunda Saldırganlığın Nedenini Anlamaya Yönelik Olarak Kortikal Eksitabilite ve İnhibisyonun Elektrofizyolojik İncelenmesi. *Nöropsikiyatrik Arşivi*, 46, 44-48.
- Perren, S. and Alsaker, F. D. (2006). Social Behavior and Peer Relationships of Victims, Bully/Victims, and Bullies in Kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 47 (1), 45-57.
- Perry, D.G., Kusel, S.J., and Perry, L. C. (1988). Victims of Peer Aggression. *Developmental Psychology*, 24, 807-814.
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., and Criss, M. M. (2001). Antecedents and Behavior-Problem Outcomes of Parental Monitoring and Psychological Control in Early Adolescence. *Child Development*, 72 (2), 583-598.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 531-562.
- Pişkin, M. (28-31 Mart 2006). *Akran Zorbalığı Olgusunun İlköğretim Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi*. 1. Uluslararası Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumunda sunuldu, İstanbul.
- Pollard, J. A., Hawkins, J. D., and Arthur, M. W. (1999). Risk and Protection: Are Both Necessary to Understand Diverse Behavioral Outcomes in Adolescence? *Social Work Research*, 23 (8), 143-158.
- Ponsford, J. (2007). *The Future of Adolescent Female Cyberbullying: Electronic Media's Effect on Aggressive Communication*. Unpublished master's thesis, Texas State University, Texas, United States of America.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S., and Cvetkovic, V. (2011). The Prevalence of Cyberbullying among Adolescents: A Case of Study Middle Schools in Serbia. *School Psychology International*, 32 (4), 412-424.
- Pornari, C.D., and Wood, J. (2010). Peer and Cyber Aggression in Secondary School Students: The Role of Moral Disengagement, Hostile Attribution Bias, and Outcome Expectancies. *Aggressive Behavior*, 36 (2), 81-94.
- Preacher, K. J. and Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and Resampling Strategies for Assessing and Comparing Indirect Effects in Multiple Mediator Models. *Behavior Research Methods*, 40, 879-891.
- Price, M. and Dagleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, Impacts, and Coping Strategies as Described by Young Australian People. *Youth Studies Australia*, 29 (2), 51-59.
- Raskauskas, J., and Stoltz, A. D. (2007). Involvement in Traditional and Electronic Bullying Among Adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.

- Raskin, N. and Rogers, C. (1995). Person-Centered Therapy. In R. Corsini and D. Wedding (Eds.), *Current Psychotherapies* (p. 128-161). Itasca, IL: Peacock.
- Rasmussen, S. (2000). *Addiction Treatment: Theory and Practice*. New York: Sage.
- Ridings, M. and Gefen, D. (2004). Virtual Community Attraction: Why People Hang Out Online? *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10, 1. Web: http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue1/ridings_gefen.html. adresinden 3 Ocak 2013'te alınmıştır.
- Riebel, J., Jager, R. S., and Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany-An Exploration of Prevalence, Overlapping with Real Life Bullying and Coping Strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51, 298-314.
- Rigby, K. (1993). School Children's Perceptions of Their Families and Parents as a Function of Peer Relations. *Journal of Genetic Psychology*, 154, 501-514.
- Rigby, K. (2013). Bullying in Schools and Its Relation to Parenting and Family Life. *Family Matters*, 92, 61.
- Rigby, K. and Slee, P. T. (1993). Dimensions of Interpersonal Relating Among Australian School Children and Their Implications for Psychological Wellbeing. *Journal of Social Psychology*, 1331, 33-42.
- Rigby, K., Slee, P. T., and Martin, G. (2007). Implications of Inadequate Parental Bonding and Peer Victimization for Adolescent Mental Health. *Journal of Adolescence*, 30 (5), 801-812.
- Rivers, I. and Noret, N. (2010). "Ih8u": Findings From a Five-Year Study of Text and Email Bullying. *British Educational Research Journal*, 36, 643-671.
- Robinson, T. (2008). Applying the Socio-Ecological Model to Improving Fruit and Vegetable Intake Among Low-Income African Americans. *Journal of Community Health*, 33, 395-406.
- Rogers, C. (1951). *Client-centered Therapy: Its Current Practice, Implications, and Theory*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rogers, C. (1959). A Theory of Therapy, Personality Relationships as Developed in the Client-Centered Framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A Study of Science* (p. 184-256). New York: Graw Hill.
- Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. London: Constable.
- Rogers, C. (1965). A Humanistic Conception of Man. In R. E. Farson (Ed.), *Science and Human Affairs* (p. 18-31). Palo Alta, CA: Science and Behavior Books.
- Roos, S., Hodges, E. V., and Salmivalli, C. (2014). Do Guilt and Shame Proness Differentially Predict Prosocial, Aggressive, and Withdrawn Behaviors During Early Adolescence? *Developmental Psychology*, 50, 941-946.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L., and Lagerspetz, K. M. J. (1999). Self-Evaluated, Peer-Evaluated Self-Esteem and Defensive Egotism as Predictors of Adolescents' Participation in Bullying Situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1268-1278.

- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., Österman, K., and Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive Behavior*, 22 (1), 1-15.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M., and Lagerspetz, K. M. (1998). Stability and Change of Behavior in connection with Bullying in Schools: A Two-Year Follow-Up. *Aggressive Behavior*, 24 (3), 205-218.
- Sarak, Ö. (2012). *Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık*. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sayıl, M., Kındap, Y., Bayar, Y., Bayraktar, F., Kurt, D., Tığrak, A. ve Yaban, E. H. (2012). *Ergenlik Döneminde Ebeveynlik ve Ergenin Psikososyal Uyumu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Sayıl, M., Kumru, A., Bayraktar, F., Kındap, F. ve Özdikmenli-Demir, G. (2008). *Çocukluktan Yetişkinliğe Geçiş Sürecinde Sosyal İlişkilerin Niteliği ve Karakter Oluşumuyla İlişkisi* (TÜBİTAK-SOBAG-105K029).
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., and Coulter, R. W. S. (2012). Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171-177.
- Schoffstall, C. L. and Cohen, R. (2011). Cyber Aggression: The Relation between Online Offenders and Offline Social Competence. *Social Development*, 20 (3), 587-604.
- Schultze-Krumbholz, A. and Scheithauer, H. (2009). Social-Behavioral Correlates of Cyberbullying in a German Student Sample. *Journal of Psychology*, 217 (4), 224-226.
- Schultze-Krumbholz, A., Jakel, A., Schultze, M., and Scheithauer, H. (2012). Emotional and Behavioral Problems in the context of Cyberbullying: A Longitudinal Study of German Adolescents. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17 (3-4), 329-345.
- Schwartz, D., Dodge, K.A., Pettit, G.S., and Bates, J. E. (1997). The Early Socialization of Aggressive Victims of Bullying. *Child Development*, 68, 665-675.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Sengupta, A. and Chaudhuri, A. (2011). Are Social Networking Sites a Source of Online Harassment for Teens? Evidence from Survey Data. *Children and Youth Services Review*, 33 (2), 284-290.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Davranışları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevi, E. S. (2009). *Psikobiyolojik Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Kuramı: Mizaç ve Karakter Envanteri (TCI) ile Beş Faktör Kişilik Envanterinin (5FKE) Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Shapira, N. A., Goldsmith, T. D., Keck, Jr., P., Khosla, U. M., and McElroy, S. L. (2000). Psychiatric Features of Individuals with Problematic Internet Use. *Journal of Affective Disorders*, 5, 267-272.

- Shariff, S. (2008). *Cyberbullying. Issues and Solutions for the School, the Classroom and the Home* (First edition). New York: Routledge.
- Shariff, S., and Gouin, R. (2006). Cyber-dilemmas: Gendered Hierarchies, New Technologies, and Cyber-Safety in Schools. *Atlantis-A Women's Studies Journal*, 31 (1), 26-36.
- Shields, M. K. and Behrman, R. E. (2000). Children and Computer Technology: Analysis and Recommendations. *The Future of Children*, 10 (2), 4-30.
- Sleglova, V. and Cerna, A. (2011). Cyberbullying in Adolescent Victims: Perceptions and Coping. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 5, 1-33.
- Slonje, R. and Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another Main Type of Bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Slonje, R., Smith, P. K., and Frisen, A. (2013). The Nature of Cyberbullying and Strategies for Prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26-32.
- Slovak, K. and Singer, J. B. (2011). School Social Workers' Perceptions of Cyberbullying. *Children & Schools*, 33, 5-16.
- Smith, P. K. (2012). Cyberbullying and Cyber Aggression. In S. R. Jimerson, A. B. Neckerson, M. J. Mayer, and M. J. Furlong (Eds.), *Handbook of School Violence and School Safety: International Research and Practice* (p. 93-103). New York, NY: Routledge.
- Smith, P. K. and Shu, S. (2000). What Good Schools Can Do About Bullying. *Childhood*, 7, 193-212.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., and Tippett, N. (2008). Cyberbullying, Its Nature, and Impact in Secondary School Pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., and Tippett, N. (2006). *An Investigation Into Cyberbullying, Its Forms, Awareness and Impact, and the Relationship Between Age and Gender in Cyberbullying*. Research Brief No. RBX03-06. London: Department for Education and Skills.
- Sonnby-Borgström, M., Jönsson, P., and Svennson, Ö. (2003). Emotional Emphaty as a Related to Mimicry Reactions at Different Levels of Information Processing. *Journal of Nonverbal Behavior*, 27 (1), 3-23.
- Soule, L., Shell, W., and Kleen, B. (2003). Exploring Internet Addiction: Demographic Characteristics and Stereotypes of Heavy Internet Users. *The Journal of Computer Information Systems*, 44, 64-73.
- Sourander, A., Brunstein-Klomek, A., Helenius, H., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., and Koskelainen, M. (2010). Psychosocial Risk Factors Associated With Cyberbullying Among Adolescents: A Population-Based Study. *Archives of General Psychiatry*, 67, 720-728.
- Soydaş, D. K. (2011). *Ergenlerde Ebeveyn İzlemesi, Sanal Zorbalık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Cinsiyete Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmez, V. (2002). Küreselleşmenin Felsefi Temelleri. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6, 1-11.

- Spears, B., Slee, P., Owens, L., and Johnson, B. (2009). Behind the Scenes and Screens: Insights into the Human Dimension of Covert and Cyberbullying. *Journal of Psychology*, 217, 189-196.
- Stauffer, S., Heath, M. A., Coyne, S. M., and Ferrin, S. (2012). High School Teachers' Perceptions of Cyberbullying Prevention and Intervention Strategies. *Psychology in the Schools*, 49 (4), 352-367.
- Steffgen, G., König, A., Pfetsch, J., and Melzer, A. (2011). Are Cyberbullies Less Emphatic? Adolescents' Cyberbullying Behavior and Emphatic Responsiveness. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14 (11), 643-648.
- Steinberg, L. (2000). We Know Some Things: Parent-Adolescent Relationships in Retrospect and Prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11 (1), 1-19.
- Strom, P. and Strom, R. (2005). When Teens Turn Cyberbullies. *The Education Digest*, 71 (4), 35-41.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7 (3), 321-326.
- Suler, J. (2005). Adolescents in Cyberspace: The Good, The Bad, and The Ugly. In *Cyberpsychology* [Online Book]. Web: <http://www.rider.edu/suler/psyber/adoles.html> adresinden 4 Mart 2014'te alınmıştır.
- Suler, J. R. (1999). To Get What You Need: Healthy and Pathological Internet Use. *Cyberpsychology & Behavior*, 2 (5), 385-393.
- Sutton, J., Smith, P.K., and Swettenham, J. (1999). Social Cognition and Bullying: Social Inadequacy of Skilled Manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435-450.
- Syts, Y. (2004). *Beyond the Schoolyard: Examining Electronic Bullying Among Canadian Youth*. Unpublished master's thesis, Carleton University, Canada.
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2010). İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (1), 331-342.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., ve Er, S.H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarında Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-270.
- Şahinboy, A. (2002). Dünya Parmağınızın Ucunda. *Eğitim Bilim Dergisi*, 2002, 34-36.
- Şekercioglu, G. ve Güzeller, C. O. (2012). Ergenler için Benlik Algısı Profili'nin Faktör Yapısının Yeniden Değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 215-326.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Edition). Harlow, Essex: Pearson Education.
- Tableman, B. (2004). School Climate and Learning. *Best Practice Briefs*. Web: <http://outreach.msu.edu/bpbriefs/archive.asp> adlı adresten 29 Ağustos 2014'te alınmıştır.

- Taiariol, J. (2010). *Cyberbullying: The Role of Family and School*. Unpublished doctoral dissertation, Wayne State University, Michigan, United States of America.
- Tanrikulu, T. (2013). *Siber Zorbalıkla İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi ve Gerçek Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., and Sears, D. O. (2007). *Sosyal Psikoloji* (Çev. A. Dönmez) İstanbul, İmge Kitabevi. (Eserin orijinali 2006' da yayımlandı).
- Thayer, S.E. and Ray, S. (2006). Online Communication Preferences across Age, Gender, and Duration of Internet Use. *Cyberpsychology & Behavior*, 9 (4), 432-440.
- Tokunaga, R.S. (2010). Following You Home From School: A Critical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying Victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287.
- Tomer, J. F. (2001). Addictions Are Not Rational: A Socio-Economic Model of Addictive Behavior. *Journal of Socio-Economics*, 33, 243-261.
- Topçu, Ç. (2008). *The Relationship of Cyber Bullying to Emphaty, Gender, Traditional Bullying, Internet Use, and Adult Monitoring*. Unpublished master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (5-7 Eylül 2007). *Geleneksel Akran Zorbalığının, Siber Zorbalığın ve Bu İki Zorbalık Türü Arasındaki İlişkinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi*. 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunuldu, Tokat.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of Cyberbulling Experiences Among Turkish Students from Different School Types. *Cyberpsychology & Behavior*, 11 (6), 643-648.
- Toy, B. (2006). *Sanat Eğitimi Alan ve Almayan 15-17 Yaş Grubundaki Ergenlerin Sosyal Uyumlarının ve Benlik Tasarım Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Troy, M. and Sroufe, L. A. (1987). Victimization among Preschoolers: Role of Attachment Relationship History. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 26 (2), 166-172.
- Tsai, C. C. and Lin, S. S. J. (2003). Internet Addiction of Adolescents in Taiwan: An Interview Study. *Cyberpsychology & Behavior*, 6 (6), 649-652.
- Tsai, H. F., Cheng, S. H., Yeh, T. L., Shih, C. C., Ching, Y. Y., and Yang, Y. K. (2009). The Risk Factors of Internet Addiction- A Survey of University Freshmen. *Psychiatry Research*, 167 (3), 294-299.
- Tudor, K. and Worrall, M. (2006). *Person-Centred Therapy: A Clinical Philosophy*. New York, NY: Routledge.
- Turan, N., Polat, O., Karapirli, M., Uysal, C., ve Turan, S. G. (2011). The New Violence Type of the Era: Cyberbullying Among University Students: Violence Among University Students. *Neurology, Psychiatry, and Brain Research*, 17, 21-26.

- Türkileri, N. (2012). *Ergenlerde Sanal Zorbalık: Nedenlerine İlişkin Algılar, Duygusal Tepkiler ve Baş Etme Yöntemleri ile Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2007). *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkoğlu, S. (2013). *Ergenlerin Problemleri İnternet Kullanımları ile Siber Zorbalık Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Ciarocco, N. J., and Bartels, J. M. (2007). Social Exclusion Decreases Prosocial Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 56-66.
- Ubertini, M. (2011). *Cyberbullying May Reduce Adolescent's Well-Being: Can Life Satisfaction and Social Support Protect Them?* Unpublished doctoral dissertation, Hofstra University, New York, United States of America.
- Usta, A. (2013). *Lise Öğrencilerinin Öfke Düzeyleri ile Siber Zorbalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Samsun İli Örneği*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Valkenburg, P. M. and Peter, J. (2007). Online Communication and Adolescent Well-Being: Testing the Stimulation Versus the Displacement Hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (4), 1169-1182.
- Valkenburg, P. M., Peter, J., and Schouten, A. P. (2006). Friend Networking Sites and Their Relationships to Adolescents' Well-Being and Social Self-Esteem. *Cyberpsychology & Behavior*, 9 (5), 584-590.
- Van Der Linden, S. (2011). The Helper's High: Why It Feels So Good to Give. *Ode Magazine*, 8 (6), 25-26.
- Vandebosch, H. and Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (4), 499-503.
- Vandebosch, H. and Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying Among Youngsters: Profiles of Bullies and Victims. *New Media & Society*, 11, 1349-1371.
- Vandebosch, H., VanCleemput, K., Mortelmans, D., and Walrave, M. (2006). *Cyberpesten Bij Jongeren in Vlaanderen*. Brussel: viWTA.
- Varjas, K., Henrich, C., and Meyers, J. (2009). Urban Middle School Students' Perceptions of Bullying, Cyberbullying, and School Safety. *Journal of School Violence*, 8, 159-176.
- Varjas, K., Talley, J., Meyers, J., Parris, L., and Cutts, H. (2010). High School Students' Perceptions of Motivations for Cyberbullying: An Exploratory Study. *The Western Journal of Emergency Medicine*, 11 (3), 269-273.
- Varol, M. (1989). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 220-235.

- Vazsonyi, A. T., Hibbert, J. R., and Snider, B. (2003). Exotic Enterprise No More? Adolescent Reports of Family and Parenting Process from Youth in Four Countries. *Journal of Research on Adolescent*, 13 (2), 129-160.
- Verlinden, S., Hersen, M., and Thomas, J. (2000). Risk Factors in School Shootings. *Clinical Psychology Review*, 20 (1), 3-56.
- Völlink, T., Bolman, C., Dehue, F., and Jacobs, N. (2013). Coping with Cyberbullying: Differences between Victims, Bully-Victims and Children not Involved in Bullying. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 23, 7-24.
- Wachs, S., Wolf, K. D., and Pan, C. (2012). Cybergrooming: Risk Factors, Coping Strategies and Associations with Cyberbullying. *Psicothema*, 24, 628-633.
- Wade, A. and Beran, T. (2011). Cyberbullying: The New Era of Bullying. *Canadian Journal of School Psychology*, 26, 44-61.
- Walrave, M. and Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*, 25 (1), 59-72.
- Wan, C. S. and Chiou, W. B. (2006). Why Are Adolescents Addicted to Online Gaming? An Interview Study in Taiwan. *CyberPsychology and Behavior*, 9 (6), 762-766.
- Wang, J., Ianotti, R. J., and Luk, J. W. (2012). Patterns of Adolescent Bullying Behaviors: Physical, Verbal, Exclusion, Rumor, and Cyber. *Journal of School Psychology*, 50, 521-534.
- Wang, J., Ianotti, R. J., and Nansel, T. R. (2009). School Bullying among Adolescents in the United States: Physical, Verbal, Relational, and Cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368-375.
- Wang, J., Ianotti, R. J., Luk, J. W., and Nansel, T. R. (2010). Co-occurrence of Victimization from Five Subtypes of Bullying: Physical, Verbal, Social Exclusion, Spreading Rumors, and Cyber. *Journal of Pediatric Psychology*, 35 (10), 1103-1112.
- Wang, J., Nansel, T. R., and Ianotti, R. J. (2011). Cyber and Traditional Bullying: Differential Association with Depression. *Journal of Adolescent Health*, 48 (4), 415-417.
- Welsh, W. N. (2000). The Effects of School Climate on School Disorder. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 567, 88-107.
- Whang, L. S., Lee, S., and Chang, G. (2003). Internet Over Users' Psychological Profiles: A Behavior Sampling Analysis on the Internet Addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 6 (2), 143-150.
- Widiger, T. A. and Costa, P. T. (2002). Five Factor Model Personality Disorder Research. In P. T. Costa, Jr. and T. A. Widiger (Eds.), *Personality Disorders and the Five-Factor Model of Personality* (p.59-87). Washington, DC: American Psychological Association.
- Widyanto, L. and Griffiths, M. D. (2006). Internet Addiction: A Critical Review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 4, 31-51.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats*. U. S. A: Research Press.
- Williams, K. R. and Guerra, N. G. (2007). Prevalence and Predictors of Internet Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.

- Wolak, J., Mitchell, K., and Finkelhor, D. (2002). Close Online Relationships in a National Sample of Adolescence. *Adolescence*, 37, 441-455.
- Wolak, J., Mitchell, K., and Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.
- Wolke, D. and Samara, M. M. (2004). Bullied by Siblings: Association with Peer Victimization and Behavior Problems in Israeli Lower Secondary School Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45 (5), 1015-1029.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., and Karstadt, L. (2001). Bullying Involvement in Primary School and Common Health Problems. *Archives of Disease in Childhood*, 85 (3), 197-201.
- Worthen, M. (2007). Education Policy Implications from the Expert Panel on Electronic Media and Youth Violence. *Journal of Adolescent Health*, 41, 61-63.
- Xiuqin, H., Hiumin, Z., Mengchen, L., Jinan, W., Ying, Z., and Ran, T. (2010). Mental Health, Personality, and Parental Rearing Styles of Adolescents with Internet Addiction Disorder. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 13 (4), 401-406.
- Xu, J., Shen, L. X., Yan, C. H., Hu, H., Yang, F., Wang, L., Kotha, S. R., Quyang, F., Zhang, L., Liao, X. P., Zhang, J., Zhang, J. S., and Shen, X. M. (2014). Parent-Adolescent Interaction and Risk of Adolescent Internet Addiction: A Population-Based Study in Shanghai. *BMC Psychiatry*, 14, 112.
- Yaman, E. and Peker, A. (2012). Ergenlerin Siber Zorbalık ve Mağduriyete İlişkin Algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), 819-838.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Başa Çıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., Bayraktar, B. ve Çolak, T. S. (2010). Öğrencilerin GÜdülenme Düzeyinde Etkili Bir Faktör: Okul Zorbalığı. *Akademik Bakış*, 20, 1-17.
- Yanbastı, G. (1991). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Yang, S. C. and Tung, C. J. (2007). Comparison of Internet Addicts and Nonaddicts in Taiwanese High School. *Computers in Human Behavior*, 23, 79-96.
- Yavuzer, H., İşmen-Gazioğlu, E., Yıldız, A., Demir, İ., Meşeci, F., Kılıçaslan, A. ve Sertelin, Ç. (2006). Öğretmen Özgeciliği Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6 (3), 947-972.
- Yavuzer, Y. (2013). Ergenlerde Saldırganlık ve Sosyometrik Popülerlik Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13 (2), 767-780.
- Yazgan-İnanç, B. ve Yerlikaya, E. (2008). *Kişilik Kuramları* (Birinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ybarra, M., and Mitchell, K. J. (2004a). Online Aggressor/Targets, Aggressors, and Targets: A Comparison of Associated Youth Characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.

- Ybarra, M. and Mitchell, K. J. (2004b). Youth Engage in Online Harassment: Associations with Caregiver-Child Relationships, Internet Use, and Personal Characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages Between Depressive Symptomatology and Internet Harassment among Young Internet Regular Users. *Cyberpsychology & Behavior*, 7, 247-257.
- Ybarra, M. L. and Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and Frequency of Internet Harassment Instigation: Implications for Adolescent Health. *Journal of Adolescent Health*, 41, 189-195.
- Ybarra, M. L., Alexander, C., and Mitchell, K. J. (2005). Depressive Symptomatology, Youth Internet Use, and Online Interactions: A National Survey. *Journal of Adolescent Health*, 36 (1), 9-18.
- Ybarra, M., Espelage, D., L., and Mitchell, K. (2007). The Co-Occurrence of Internet Harassment and Unwanted Sexual Solicitation Victimization and Perpetration: Associations with Psychosocial Indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41, 31-41.
- Ybarra, M., L., Diener-West, and Leaf, P. J. (2007). Examining the Overlap in Internet Harassment and School Bullying: Implications for School Intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41, 42-50.
- Ybarra, M., Mitchell, K. J., Wolak, J., and Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics and Associated Distress Related to Internet Harassment: Findings from The Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118, 1169-1177.
- Yen, C. F., Ko, C. H., Yen, J. Y., Chang, Y. P., and Cheng, C. P. (2009). Multi-dimensional Discriminative Factors for Internet Addiction among Adolescents Regarding Gender and Age. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 63 (3), 357-364.
- Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Wu, H. Y., and Yang, M. J. (2007). The Comorbid Psychiatric Symptoms of Internet Addiction: Attention Deficit and Hyperactivity Disorder [ADHD], Depression, Social Phobia, and Hostility. *Journal of Adolescent Health*, 41 (1), 93-98.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H., and Ko, C. H. (2007). Family Factors of Internet Addiction and Substance Use Experience in Taiwanese Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 10 (3), 323-329.
- Yerlikaya, E. E. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yeşilyaprak, B. ve Balanuye, I. D. (2012). Okul Zorbalığına İlişkin Öğretmen Tutumları Ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), 38-48.
- Yoneyama, S. ve Rigby, K. (2006). Bully/Victim Students and Classroom Climate. *Youth Studies Australia*, 25 (3), 34-41.
- Yoo, H. J., Cho, S. C., Ha, J., Yune, S. K., Kim, S. J., Hwang, J., Chung, A., Sung, Y. H., and Lyoo, I. K. (2004). Attention Deficit Hyperactivity Symptoms and Internet Addiction. *Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 58 (5), 487-494.

- You, S., Furlong, M. J., Felix, E. D., Sharkey, J. D., Tanigawa, D., and Green, J. G. (2008). Relations among School Connectedness, Hope, Life Satisfaction and Bully/Victimization. *Psychology in the Schools, 45*, 446-460.
- Young, K. S. (1996). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology and Behavior, 1*, 237-244.
- Young, K. S. (1997, August). *What Makes the Internet So Addictive: Potential Explanations for Pathological Internet Use?* Paper presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Chicago, IL.
- Young, K. S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology & Behavior, 1* (3), 237-244.
- Young, K. S. (2004). Internet Addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences. *American Behavioral Scientist, 48* (4), 402-415.
- Young, K., Pistner, M., O'Mara, J., and Buchanan, J. (2000). Cyber Disorders: The Mental Health Concern for the New Millennium. *CyberPsychology & Behavior, 2*, 475-479.
- Zereyak, E. (2008). Bilgisayar, Bilgisayar Oyunları ve İnternet Bağımlılığı., D. Deryakulu (Editör). *Bilişim Teknolojileri Öğretiminde Sosyo-Psikolojik Değişkenler*. Birinci Baskı. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık, ss. 71-105'teki makale.
- Zillman, D. (1983). Transfer of Excitation in Emotional Behavior. In J. T. Caccioppo and R. E. Petty (Eds.), *Social Psychophysiology* (p. 215-240). New York: Guilford Press.

EKLER

EK 1: Valilik Onayı

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125/740/2469515

13/09/2013

Konu: Yüksel EROĞLU'nun Araştırma İzni

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : M.E.B. Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu 07/03/2012 tarihli ve 2012/13 sayılı Genelgesi

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Anabilim dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Doktora Öğrencisi Yüksel EROĞLU'nun "Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi" konulu tez çalışması isteği Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın 04/09/2013 tarih ve 27865 sayılı yazısı ile bildirilmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı her tür ve derecedeki okul ve kurumlarda üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve araştırmacıların yapacakları araştırma faaliyetleri kapsamında verilerin toplanması ile ilgili izin talepleri ile ilgili uygulama esasları ilgi Genelgede belirtildiğinden, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Anabilim dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Doktora Öğrencisi Yüksel EROĞLU'nun "Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi" konulu tez çalışması kapsamında ilimiz Osmangazi İlçesi Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Anadolu Lisesi, Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Yıldırım İlçesi Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi, Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi, Yeşilyayla Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Nilüfer İlçesi Fatih Lisesi ve Nilüfer Görükle Kız Teknik ve Meslek Lisesi'nde Anket çalışması ilimizde oluşturulan "Araştırma Değerlendirme Komisyonu" tarafından incelenerek değerlendirilmesi sonucunda, araştırma ile ilgili anketlerin okullardaki eğitim öğretim faaliyetleri aksatılmadan, mühürlü ve imzalı anketlerin aslı okul müdürlüklerince görülerek, gönüllülük esası ile okul müdürlüklerinin gözetim ve sorumluluğunda belirtilen okullarda ilgi Genelge çerçevesinde uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Atilla GÜLSAR
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
13/09/2013

Hüseyin EREN
Vali a.
Vali Yardımcısı

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

Hükümet Konağı A Blok 16050 Osmangazi/BURSA
Elektronik Ağ: www.bursameb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Halis KORKMAZ Şube Müdürü
Tel: (0 224) 256 70 00
Faks: (0 224) 256 66 80

Yeni

EK 2: Veri Toplama Araçları

1- KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Bugün sizlere aile, arkadaş ve okul yaşamınızla ilgili çeşitli konularda görüşlerinizi soracağız. Sizlere bu soruları, Uludağ Üniversitesi'nde, ergenlik dönemindeki gençlerin aileleri ve arkadaşlarıyla ilişkileri ve internet ortamındaki davranışlarını inceleyen bir doktora tezini hazırlamak amacıyla soruyorum. Dolayısıyla araştırmada hiçbirinizin bireysel olarak yaşadıkları ile ilgilenilmemektedir. Bizim için önemli olan genel olarak sizin yaşlarınızdaki gençlerin gelişimini incelemektir.

Bu araştırmada kimliğiniz kesinlikle gizli tutulacak, araştırma sonuçları yalnızca bilimsel amaçla kullanılacaktır. Hiçbirinizin bireysel durumuyla ilgili olarak ailelerinize ya da okul idaresine bilgi verilmeyecektir.

Araştırma kapsamında anketler tekrar uygulanacağı için bir **rumuz** belirlemeniz ve kişisel bilgi formunda rumuz bölümüne yazmanız önemlidir. **Size ait anket kâğıtlarının değerlendirilebilmesi için her iki uygulamada da aynı rumuzu kullanmanız gerekmektedir.**

Sizlere sorulan soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Cümlelerin hepsini okuyarak sorulara içtenlikle yanıt vermenizi rica eder, araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederim.

Araştırma Görevlisi Yüksel

EROĞLU

1. Cinsiyet: K ( ) E ( )
2. Yaş:
3. Rumuzunuz:
4. Sınıfınız:
5. Akademik başarınızı nasıl algılıyorsunuz:
Düşük ( )
Orta ( )
Yüksek ( )
6. Ailenizin aylık ortalama geliri:
0-499 YTL ( )
500-999 YTL ( )
1000-1999 YTL ( )
2000-2999 YTL ( )

- 3000 TL ve üstü ( )
7. Annenizin eğitim düzeyi:
Okuma yazma bilmiyor ( )
Okuma yazma biliyor ( )
İlkokul ( )
Ortaokul ( )
Lise ( )
Üniversite ( )
Yüksek lisans/doktora ( )
8. Babanızın eğitim düzeyi:
Okuma yazma bilmiyor ( )
Okuma yazma biliyor ( )
İlkokul ( )
Ortaokul ( )
Lise ( )
Üniversite ( )
Yüksek lisans/doktora ( )
9. Anne babanızın durumu aşağıdakilerden hangisine uyuyor?
Birlikte yaşıyorlar ( )
Anne vefat etti ( )
Baba vefat etti ( )
Boşandılar ( )
10. İnternet kafeye ne sıklıkla gidiyorsunuz?
Her gün ( )
Haftada bir veya iki kere ( )
İki haftada bir kere ( )
Ayda bir kere ( )
Ayda 4-5 kere ( )
Hiçbir zaman ( )
11. Haftalık internet kullanma süreniz
Hiç ( )
1 saatten az ( )
1-3 saat arası ( )
4-7 saat arası ( )

8-14 saat arası ( )

15-25 saat arası ( )

26-39 saat arası ( )

40 saat ve daha fazla ( )

12. İnternet kullanımınız ebeveyniniz tarafından kontrol ediliyor mu?

Evet ( )

Hayır ( )

13. İnternet kullanımınız okul personeli tarafından kontrol ediliyor mu?

Evet ( )

Hayır ( )

14. Bilgisayarınızda internete girişinize kısıtlamalar getiren filtre programları var mı?

Evet ( )

Hayır ( )

2- ERGEN AİLE SÜRECİ ÖLÇEĞİ-ANNE FORMU

	Hiç uygun değil	Uygun değil	Biraz uygun	Uygun	Çok uygun
1. Annem okulda ne yaptığımı sık sık sorar.	1	2	3	4	5
2. Annem bana yeterince sevgi/ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
3. Benim için olabilecek en kötü şeylerden biri annemi hayal kırıklığına uğratmaktır.	1	2	3	4	5
4. Üzerinde çok çalıştığım bir şeyi bitirdiğim zaman annem genellikle benimle gurur duyar.	1	2	3	4	5
5. Annem bana güvenir.	1	2	3	4	5

3- ERGEN AİLE SÜRECİ ÖLÇEĞİ-BABA FORMU

	Hiç uygun değil	Uygun değil	Biraz uygun	Uygun	Çok uygun
1.Babam okulda ne yaptığımı sık sık sorar.	1	2	3	4	5
2.Babam bana yeterince sevgi/ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
3. Benim için olabilecek en kötü şeylerden biri babamı hayal kırıklığına uğratmaktır.	1	2	3	4	5
4. Üzerinde çok çalıştığım bir şeyi bitirdiğim zaman babam genellikle benimle gurur duyar.	1	2	3	4	5
5. Babam bana güvenir.	1	2	3	4	5

4- ARKADAŞLIK NİTELİĞİ ÖLÇEĞİ

	Hiç doğru değil	Nadiren doğru	Bazen doğru	Oldukça doğru	Çok doğru
1.İhtiyacım olduğunda arkadaşım bana yardım eder.	1	2	3	4	5
2.Arkadaşım, birlikte yapacağımız eğlenceli şeyler düşünür.	1	2	3	4	5
3. Arkadaşım ile birlikteyken mutluyum.	1	2	3	4	5
4. Arkadaşım ile kavga ettiğimiz zamanlar olur.	1	2	3	4	5
5. Canımı sıkan herhangi bir şeyi başkalarına anlatamasam bile arkadaşlarımla paylaşabilirim.	1	2	3	4	5

5- SİBER MAĞDURİYET VE ZORBALIK ÖLÇEĞİ

	Bana Yapıldı					Ben Yaptım				
	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla
1. İnternette söylenti çıkarma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
2. İnternette rahatsız edici lakap takma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
3. İnternette hakaret edici semboller kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
4. İnternette dalga geçme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
5. İnternette paylaşılan bilgilerle alay etme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1

6- PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI ÖLÇEĞİ-ERGEN FORMU

Açıklama: Bu anket, bireylerin internet kullanım davranışlarını betimlemek için hazırlanmıştır. Sizden istenen, internet kullanırken genellikle gösterdiğiniz davranışları dikkate alarak, aşağıdaki ifadelerden her birinin size uygunluk derecesini belirlemenizdir.

Bu amaçla, ilk önce her bir ifadeyi okuyunuz ve daha sonra her bir ifadenin karşısındaki **“Tamamen Uygun”**, **“Oldukça Uygun”**, **“Biraz Uygun”**, **“Nadiren Uygun”**, ve **“Hiç Uygun Değil”** seçeneklerinden kendi durumunuza uygun olan bir seçeneği belirleyiniz. Bu seçeneği belirledikten sonra o seçeneğe ait parantezin içerisine çarpı (X) işareti koyunuz.

Lütfen, hiçbir maddeyi boş bırakmayınız. Yanıtlarken kendi internet kullanım davranışlarınızı olduğu gibi yansıtmanız, sonuçların daha sağlıklı değerlendirilmesine katkıda bulunacaktır. Yanıtlarınız ile bu bilimsel araştırmaya katıldığınız için teşekkürler.

5- Tamamen uygun	4- Oldukça uygun					
3- Biraz uygun	2- Nadiren uygun	1- Hiç uygun değil				
1. İnternet bağlantımı kesmeye her karar verdiğimde kendi kendime “birkaç dakika daha” diyorum.	5	4	3	2	1	

2.İnternette geçirdiğim zaman çoğunlukla uyku süremi azaltıyor.	5	4	3	2	1
3.İnternet ortamında elde ettiğim saygıyı günlük yaşamımda bulamıyorum.	5	4	3	2	1
4.İnternette, diğer ortamlara göre daha kolay ilişki kuruyorum.	5	4	3	2	1
5.İnternette ismimi gizlemek beni daha özgür kılıyor.	5	4	3	2	1

7- SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

KARAKTERİNİZE EN UYGUN YANITI (X) ŞEKLİNDE İŞARETLEYİNİZ	Hiç Uygun Değil	Çok az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tam Uygun
1.Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler.	1	2	3	4	5
2.Şans hep başkalarına gülüyor, onlardan yana oluyor.	1	2	3	4	5
3.Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim.	1	2	3	4	5
4.Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum.	1	2	3	4	5
5.Bazen hayatın bana adaletli davranmadığını düşünürüm.	1	2	3	4	5

8- ÖZGECİLİK ÖLÇEĞİ

Lütfen bu anketteki soruların üzerinde fazla düşünmeden süratle tamamlayınız. Aşağıdaki her soruyu size göre en iyi ifade eden rakamı bir daire içine alarak cevaplayınız (1 çok az, 5 ise çok fazlayı ifade eder).	Çok az				Çok fazla
1.Akrabalarınız size ne ölçüde yardım ederler?	1	2	3	4	5
2.Küçüklüğünüzde kardeşinize karşı evde ne ölçüde sorumluluk yüklenmişsiniz?	1	2	3	4	5
3.Babanız başkalarına ne ölçüde yardım ederdi?	1	2	3	4	5
4.Anneniz başkalarına ne ölçüde yardım ederdi?	1	2	3	4	5
5.Aile bireyleri birbirlerine ne ölçüde yardım eder?	1	2	3	4	5

9- SIFATLARA DAYALI KİŞİLİK TESTİ

Açıklama: Aşağıda bireyleri tanımak için kullanılan sıfat çiftleri verilmektedir. Sizden istenen, her bir sıfat çiftini okuyarak size uygunluk derecesine karar vermenizdir. Her sıfat çifti için bir tek daireyi doldurunuz. Doğru cevap yoktur, size uygun cevap vardır. Bunu dikkate alarak cevaplamaya çalışınız.

		<i>Çok uygun</i>	<i>Oldukça uygun</i>	<i>Biraz uygun</i>	<i>Ne uygun, ne uygun değil</i>	<i>Biraz uygun</i>	<i>Oldukça uygun</i>	<i>Çok uygun</i>	
1	Sakin	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Sinirli
2	Yalnızlığı tercih eden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Sosyal (topluluğu seven)
3	Sanata ilgisiz	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Sanata ilgili
4	Kindar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Affedici
5	Düzensiz	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Düzenli

10-. BENLİK TASARIMI ENVANTERİ

Aşağıdaki cümlelerden her birini dikkatle okumanız ve cümlelerin karşısında yer alan seçeneklerden size uygun olanı işaretlemeniz gerekmektedir.	<i>Hiç Benim Gibi Değil</i>	<i>Benim Gibi Değil</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Biraz Benim Gibi</i>	<i>Tam Benim Gibi</i>
1.Sıkılganım ve utangacım	1	2	3	4	5
2.Kırgınlıklarımın çöküntüsü içindeyim.	1	2	3	4	5
3. İçine kapanık insanım.	1	2	3	4	5
4. Kötü yola sapmaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5
5. Sinirliyim.	1	2	3	4	5

11- OKUL İKLİMİ ÖLÇEĞİ

No	Bu okulda,	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Çoğunlukla	Her zaman
1.	Öğretmenlerimiz bizi yeni fikirler üretmeye ve bunları uygulamaya teşvik eder.	1	2	3	4	5
2.	Öğretmenlerimiz sınıf ortamını eğlenceli hale getirirler.	1	2	3	4	5
3.	Öğretmenler bize neleri öğrenmek istediğimizi sorarlar.	1	2	3	4	5
4.	Öğretmenler bir kural koyduklarında nedenini açıklarlar.	1	2	3	4	5
5.	Öğretmenim benimle kişisel olarak ilgilenir.	1	2	3	4	5

ÖZ GEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Salihli-1985

Öğrenim Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2001	2004	Köprübaşı ÇPL
Lisans	2004	2008	Sakarya Üniversitesi
Yüksek Lisans	2008	2011	Sakarya Üniversitesi
Doktora	2011	2014	Uludağ Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller ve

Düzeyi : İngilizce-Orta

Çalıştığı Kurumlar	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Kurum Adı
	2008-2011	Kanada Eğitim Uygulama Okulu
	2011-2014	Uludağ Üniversitesi

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller : 2012 Uludağ Üniversitesi Öğrenci Ödülü

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu

Üyeliği :

Yurt İçi ve Yurt Dışında

Katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurtiçi ve Yurtdışı

Bilimsel Toplantılar :

Durat, G., Çetin, B., Pepsoy, S. ve Eroğlu, Y. (3-5 Haziran 2010). *Engelli Çocuğa Sahip Olan Anneler ile Sağlıklı Çocuğa Sahip Olan Annelerin Stresle*

Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması. I. Uluslararası Kadın ve Sağlık Kongresinde sunuldu, Sakarya.

Çetin, B., Peker, A. ve Eroğlu, Y. (3-5 Haziran 2010). *Kız Öğrencilerde Siber Zorba ve Mağdur Olmanın Yordayıcıları Olarak İnternet Bağımlılığı ve Yaşam Doyumu*. I. Uluslararası Kadın ve Sağlık Kongresinde sunuldu, Sakarya.

Peker, A. ve Eroğlu, Y. (24-26 Eylül 2010). *Erkek Öğrencilerde Siber Zorba ve Mağdur Olmanın Yordayıcısı Olarak İnternet Bağımlılığı*. 4. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumunda sunuldu, Konya.

Eroğlu, Y., Çetin, B., Güler, N., Peker, A. ve Pepsöy, S. (4-6 July 2011). *From Cybervictimization to Coping Ways of Stress: Gender as Moderator*. Proceedings of EDULEARN 11 Conference, Barcelona, Spain.

Peker, A. ve Eroğlu, Y. (24-25 Nisan 2012). *Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcıları Olarak Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Yaş ve Okul Türü*. 4. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Uluslararası Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Peker, A. ve Eroğlu, Y. (24-25 Nisan 2012). *İlköğretim Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. 4. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Uluslararası Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Yayımlanan Çalışmalar :

Yaman, E., Eroğlu, Y., Bayraktar, B. ve Çolak, T. S. (2010). Öğrencilerin Güdülenme Düzeyinde Etkili Bir Faktör: Okul Zorbalığı. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-17.

Akın, A., Eroğlu, Y., Kayış, A.R. ve Satıcı, S. A. (2010). The Validity and Reliability of the Turkish Version of the Relational-Interdependent Self-Construct Scale. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 579-584.

Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). Aileden ve Arkadaştan Algılanan Sosyal Destek ve Siber Mağduriyet: Yapısal Eşitlik Modeliyle Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-15.

Çetin, B., Akın, A. ve Eroğlu, Y. (2011). Koşullu Öz-Değer Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8, 410-426.

Çetin, B., Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2011). Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Bir Yordayıcısı Olarak İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar: Ergenler için Bir Ön Çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3, 1064-1080.

Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Başa Çıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nebioğlu, M., Konuk, N., Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2012). The Investigation of Validity and Reliability of the Turkish Version of the Brief Self-Control Scale. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 22 (4), 340-351.

Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 2, 185-206.

Çetin, B., Eroğlu, Y., Peker, A., Akbaba, S. ve Pepsoy, S. (2012). Ergenlerde İlişkisel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu, Siber Zorbalık ve Psikolojik Uyumsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 637-653.

Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun Eğici Davranışlar ile Siber Zorbalık ve Mağduriyet Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Aracılığının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9, 205-221.

Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 1, 105-123.

Akın, A. ve Eroğlu, Y. (2013). Self-Compassion and Relational-Interdependent Self-Constual. *Studia Psychologica*, 55, 111-121.

Nebioğlu, M., Akbaba, S., Kabalcıoğlu, F., Eroğlu, Y. ve Gültekin, M. (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinde Doğum Sonrası Depresyon Riskini Yordayan Etkenlerin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14 (4), 325-332.

Eroğlu, Y., Akbaba, S., Adıgüzel, O. ve Peker, A. (2014). Learned Resourcefulness and Coping with Stress in Mothers of Children with Disabilities. *Eurasian Journal of Educational Research*, 55, 243-262.

9.10.2014

Yüksel EROĞLU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yüksel Eroğlu
Tez Adı	Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi
Enstitü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Eğitim Bilimleri
Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof.Dr.Sırrı Akbaba
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 31/10/2014

İmza: Unkel

RİT-FR-KDD-12/00